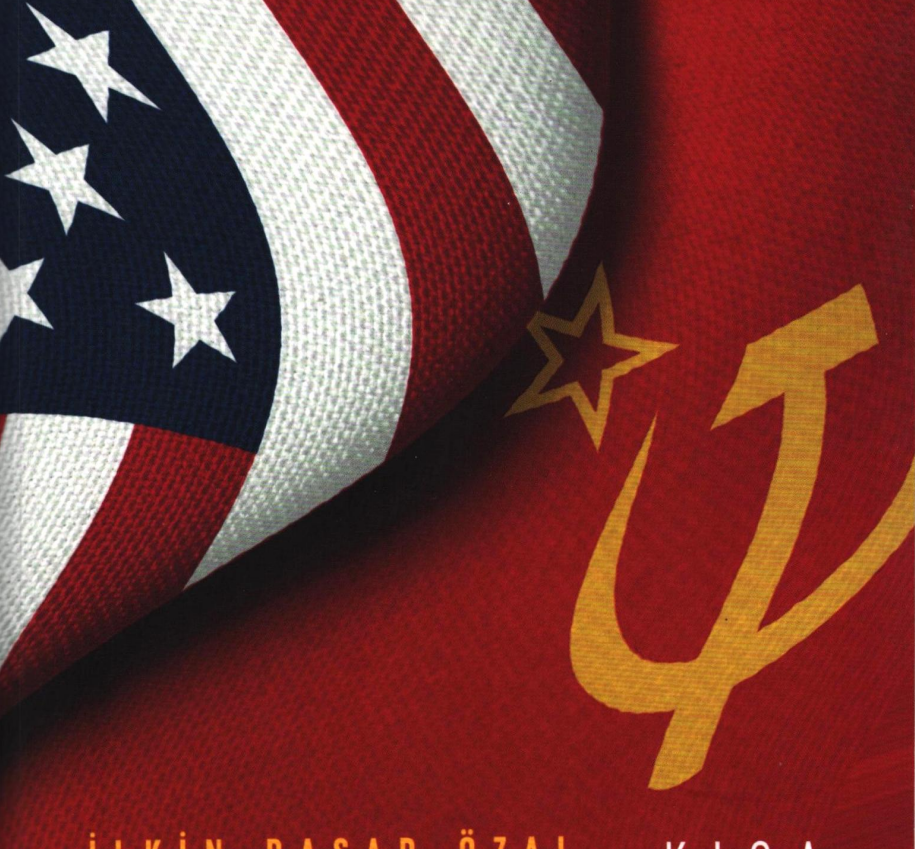


İLKİN BAŞAR ÖZAL

KISA SOĞUK SAVAŞ TARİHİ

TİMAŞ

KISA SOĞUK SAVAŞ TARİHİ
İlkin Başar Özal

TİMAŞ YAYINLARI | 5018
Popüler Tarih | 54

EDİTÖR
Neval Akbıyık
Zeynep Berktaş

KAPAK TASARIMI
Kerem Miralem

İÇ TASARIM
Nur Kayaalp

1. BASKI
Kasım 2020, İstanbul

ISBN
ISBN: 978-605-08-3319-5
9 786050 833195

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alaybeyoğlu Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 45587

BASKI VE CİLT
Mega Basım
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No:3
Baha İş Merkezi Avcılar / İstanbul
Telefon: (0212) 412 17 00
Matbaa Sertifika No: 44452

YAYIN HAKLARI

KISA SOĞUK SAVAŞ TARİHİ

İlkin Başar Özal

TİMAŞ

İLKİN BAŞAR ÖZAL

1969 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Maçka İlkokulu ve Galatasaray Lisesi'nde gördü. Lisans öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladı. Ardından yine Boğaziçi Üniversitesi SBE'de Tarih Ana Bilim dalında master derecesi aldı. Halen aynı kurumda doktora öğrenimine devam etmektedir.

Oluşturmacı yaklaşım ve işlevsel yapısalcılık ile öğrenim modelleri ve öğretim sistemleri üzerine sertifika programları tamamladı. Uzaktan eğitim ve ders içeriği geliştirme programlarında görev aldı. Bahçeşehir Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi ve Robert Kolej gibi eğitim kurumlarında dersler verdi. Halen Bahçeşehir Üniversitesi'nin bünyesindeki Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nde (MEDAM)uzman olarak çalışmaktadır.

Bahçeşehir Üniversitesi'nin bünyesindeki Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin yapımcılığını üstlendiği ve TRT Belgesel kanalı da dahil olmak üzere yerli ve yabancı bir çok televizyon kanalında yayınlanmış olan Yakın Plan Cihan Harbi belgeselinin editörlüğünü ve danışma kurulu üyeliğini üstlenmiştir.

Timaş Yayınları tarafından basılmış olan *Kısa Birinci Dünya Savaşı*, *Kısa İkinci Dünya Savaşı* ve *İstihbaratın Kısa Tarihi: Gölge Oyunu* kitaplarının da yazarıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ NİYETİNE / 11
SUNUŞ VE BİLGİLENDİRME / 13
GİRİŞ / 15

ESKİ DOSTLARIN PAYLAŞIMI / 37

BİR DOKTRİN, BİR PLAN, BİR ABLUKA / 79

38. PARALEL / 117

KIPKIRMIZI BİR DEVRİN SONU / 139

1. TEHLİKE HER YERDE / 141
2. STALİNSİZ DÜNYA / 156

YARIŞ; BOMBA, FÜZE, UZAY / 171

BİR ŞEHİR, BİR DUVAR, İKİ DÜNYA / 193

ADA / 211

17. PARALEL / 235

GALİBİ OLMAYAN SAVAŞ VE KARŞITLIK / 261

YOLDAŞLAR ARASINDA / 297

KREMLİN VE PRAG / 299
KREMLİN VE PEKİN / 310

YUMUŞAMA / 327

ÜÇÜNCÜ DÜNYA / 349

ORTADOĞU / 351
AFRİKA / 363
LATİN AMERİKA / 373

CARTER VE BREJNEV / 395

DETANT ÖLDÜ! / 415

GÖRÜNMEYEN CEPHE / 443

REAGAN VE GORBAÇOV / 463

BEKLEN(MEY)EN SON / 483

SON SÖZ NİYETİNE / 511

KAYNAKÇA / 513

ÖNSÖZ NİYETİNE

"Stalin ile uzlaşabilirim. Dürüst ama çok zeki."

Başkan Harry Truman

17 Temmuz 1945

"Dışişleri Bakanlığı'nda Komünist Parti'nin ve bir casus çetesinin üyeleri olarak adlandırılan tüm adamların adını söylemeye zaman ayıramasam da elimde 205 kişilik bir liste var."

Senatör Joseph McCarthy

9 Şubat 1950

"Amerikan halkına barış uğruna en iyi nasıl hizmet edebileceğimi ancak bu şekilde öğrenebilirdim. Kore'ye gideceğim."

Cumhuriyetçi Başkan Adayı

Dwight D. Eisenhower,

25 Ekim 1952

"Bizden hoşlanmıyorsanız, davetlerimizi kabul etmeyin ve bizi de davet etmeyin. Beğenseniz de beğenmeseniz de tarih bizden yana. Sizi gömeceğiz.".

Sovyet Lideri Nikita Kruşçev

18 Kasım 1956

"Kimse duvar örmek istemiyor!"

Doğu Almanya Başbakanı
Walter Ubricht
15 Haziran 1961
(Berlin Duvarı'nın inşası başlamadan iki ay kadar önce)

"İnanıyorum ki bir sonraki yüzyılda, gelecek nesiller, şu anda böylesine tarihi bir hata yapmak üzere olan bu Kongre'ye dehşet ve büyük hayal kırıklığı ile bakacaklar."

Senatör Wayne Morse
7 Ağustos 1964
Tonkin Körfezi Kararı'nın yaklaşan oylaması sırasında

"Sovyetler Birliği; Lenin döneminde dinsel bir uyanışta gibiydi, Stalin döneminde bir hapishane gibiydi, Kruşçev idaresinde bir sirk gibiydi ve Brejnev yönetiminde ABD Postanesi gibi."

Ulusal Güvenlik Danışmanı
Zbigniew Brzezinski
7 Kasım 1977

"Bay Gorbaçov'dan hoşlanıyorum. Birlikte iş yapabiliriz."

İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher
17 Aralık 1984

"Bay Gorbaçov, bu duvarı yıkın!"

Başkan Ronald Reagan,
12 Haziran 1987

"Dünya savaşı tehdidi artık yok."

Sovyet lider Mikhail Gorbaçov
Aralık 1991

SUNUŞ VE BİLGİLENDİRME

Soğuk Savaş sona erdi ve tarih oldu. Uluslararası sistem hakkındaki geleneksel görüş şuydu: Çok kutuplu sistem, iki kutuplu bir sistemden daha az kararlı olacaktır. Bununla birlikte, iki kutuplu yapının egemen olduğu Soğuk Savaş, "uzun süreli barış" biçiminde bir istikrar düzeyi de getirmişti. Soğuk Savaş sırasında gelişmiş toplumlar arasında sanayileşmiş savaşlar olmadı, ancak bu, hiçbir şekilde öngörülebilir bir sonuç değildi. Geriye dönüp bakıldığında, Soğuk Savaş dönemi, iki kutuplu bir yapının çok kutuplu bir yapıya tercih edildiğini göstermektedir; ancak dönem boyunca uluslararası sistemin istikrarı birçok başka faktöre, özellikle de nükleer caydırıcılığa dayanmaktaydı. Bu durum hem Doğu hem de Batı bloklarını kendi güvenlik ve çıkarlarına odaklanmaya teşvik etti.

Soğuk Savaş, Hitler Almanya'sının teslim olmasının ardından ABD ve Sovyetler Birliği arasında başlayan uzun bir mücadeleydi. 1941'de Nazilerin SSCB'ye yönelik saldırısı, Sovyet rejimini Batı demokrasilerinin müttefiki haline getirmişti. Ancak savaş sonrası dünyada, giderek farklılaşan bakış açıları, bir zamanlar müttefik olanlar arasında sorunlar yarattı. ABD ve SSCB, dünyayı iki karşıt kampa bölerek yavaş yavaş kendi nüfuz bölgelerini oluşturdular. Soğuk Savaş her ne kadar birçok ülkeyi, özellikle de Avrupa kıtasını, etkileyen küresel bir çatışma ve sürtüşme süreci olarak görünse de aslında hep ABD ile SSCB arasında bir mücadele olarak geçti; bu iki süper güç olay yerinde görünmeseler bile bir şekilde oradaydılar.

Elinizdeki bu kitap ABD ve SSCB üzerinde yoğunlaşarak Soğuk Savaş sürecini; olaylar ve insanlar üzerinden anlatma eğilimindedir. Her bölüm aslında kendi içinde bir bütündür, ancak diğer olaylarla

bağlantılı olarak ele alındığından bir yandan da kitabın genelinin bir parçasıdır. Kitap; hatıralar, raporlar, tutanaklar üzerinden insan hikâyelerine odaklanmaktadır. Bu kitap genel anlatımın dışında, içerisinde; ABD Başkanı Reagan ile Dışişleri Bakanı arasında küçük kâğıda yazılan bir notun el değiştirmesini, bir toplantı sırasında Macar Başbakanı ile Sovyet lideri Gorbaçov arasındaki kaş-göz işaretleşmelerini ya da sıcak çatışmalardaki askerlerin düşünceleri ile evlerinde onları bekleyenlerin hikâyelerini de bulacağınız bir kaynaktır; ama kesinlikle bir ders kitabı niteliğinde değildir.

Bir itirafta bulunmam gerekirse, kitabın yazımı çok meşakkatli geçti. Yaklaşık elli yıllık olay silsilesini kurgulayarak aktarmak kolay olmadı. Bu zorlu süreçte beni destekleyenlere teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Öncelikle eşim Nilüfer ile oğlum Barış önceki üç kitabımın yazımı sırasında gösterdiklerinden çok daha fazla sabır gösterdiler, hatta beni hep ayakta tuttular. Dostum Agah Karlıağa ise söylemleri ve eleştirileri ile yazım aşamasında yönlendirici oldu. Öğrencilerim; Okan Çoban, Herman Dıldıl ile Ilgın Yaren Demirkesen ve meslektaşım Hasan Ali Çakmak kaynaklara erişmemde yardımcı oldular. Barış Akgün dostum da mühendislere özgü bakış açısıyla daima yanımdaydı. Yalnız bir kişi var ki elinizdeki kitabı "kitap" yaptı desem yeridir: Editörüm Neval Akbıyık. Bilgisinden, ilgisinden, yol göstericiliğinden, eleştirilerinden, uyarılarından, önceki üç kitabımda olduğu gibi bu dördüncüsünde de çok yararlandım.

Okuyucularıma da bu kitaptaki bilgileri benimle paylaşacakları için minnettarım. Ancak iki konuya dikkat çekmek istiyorum. Birincisi, bazı kitapların "e-book" nüshalarına eriştiğimden bazen basılı kitap ile dijital versiyonların sayfa numaraları arasında uyumsuzluk söz konusu olabilir, dipnotlar araştırılırken bu durumun göze alınmasını rica ediyorum. İkincisi ise Soğuk Savaş ile ilgili her şeyin bir kitapta yer almasının imkânsız olduğunun unutulmamasıdır. Eğer içinizden biri bir gün 1945–1991 arasındaki "her şeyi" yazmayı amaçlarsa, lütfen iki kere düşünsün. Ben düşündüm, verdiğim karar şu anda elinizde okunmayı bekliyor.

GİRİŞ

1983 yılında dünya iki Hollywood yapımıyla dehşete düştü. Bir tarafta Sovyet-Afgan Savaşı, bir tarafta İran-Irak Savaşı, diğer tarafta Batılı güçler tarafından boykot edilmiş 1980 Moskova Olimpiyatları ve Doğu Bloku tarafından boykot edilmesi muhtemel 1984 Los Angeles Olimpiyatları dururken insanlık nükleer füzelerin gölgesi altında tedirgindi. Ve bu iki film bir anda gerçekleri, politikacıların, askerlerin ve sokaktaki insanların yüzüne vurdu.

Filmlerden biri *Savaş Oyunları* (*War Games*) adını taşıyordu. Füzelerin ateşleme sistemlerinin insanlar yerine bilgisayara bırakıldığı bir ortamda genç bir Amerikalı, bu bilgisayara, programındaki bir arka kapı vasıtasıyla ulaşıyor ve kim/ne olduğunu bilmeden nükleer savaş oyunu oynamaya başlıyordu. Gerçeğin oyunla karıştığı ortamda, III. Dünya Savaşı, son anda durduruluyordu. İnsanlar nükleer savaşı başlatma ya da misilleme gibi kritik kararların alınmasında bilgisayarların ne kadar güvenilir olduğu konusunu tartışmaya başladılar.

Diğer film, *Sonraki Gün* (*The Day After*) ise her ne kadar yıkıcı bir nükleer katliamın Kansas'ın küçük bir kasabasının sakinleri üzerindeki etkilerini gösteriyor olsa da aslında bütün dünyanın yaşayacağı durumu gözler önüne seriyordu. Bu filmi izleyenler gerçekten çok etkilendiler. Hatta inanılmaz bir sorgulama başladı: "Nükleer bir savaşta ölmek mi, yoksa bu savaştan sağ kurtulmak mı daha dehşet verici?"

Bu iki filmin etkisi, aslında Soğuk Savaş'ı sorgulayan insanların, dünyanın iki süper gücüne, ABD ve SSCB'ye eşzamanlı baskı uygulaması oldu. Dünya genelinde yapılan eleştiri ve düzenlenen

protestolar aslında hep aynı soruya temas etmekteydi: "Bu noktaya nasıl geldiğinizi hatırlıyor musunuz?"

Doğu ile Batı arasındaki çıkmaz, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin en önemli gelişmesiydi ve sonraki yarım yüzyıla hâkim oldu. Görünüşe göre "Soğuk Savaş" terimi, ilk kez 1893'te Alman Marksist Edward Bernstein tarafından ortaya atılmıştı; Bernstein bu terimi I. Dünya Savaşı öncesi Avrupa'da "ateş edilmeyen" ancak "kanamanın" olduğu silahlanma yarışını tanımlamak için kullandı. Doğu-Batı çatışması bağlamındaki ilk kullanımı ise İngiliz yazar George Orwell'in 19 Ekim 1945 tarihli bir makalesinde görülmektedir. En basit tanımıyla Soğuk Savaş, Almanya ve Japonya yenilgilerinin ardında bıraktığı güç boşluğunu doldurmaya çalışan iki süper güç konumundaki Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasında gelişen rekabetti. Her iki taraftaki liderler, hegemonyalarını, diğerinin "saldırgan" eylemleri nedeniyle genişletmek zorunda kaldıklarına inanıyorlardı. İki taraf arasındaki yanlış anlaşılmalar, blöf, gurur, kişisel ve jeopolitik hırslar ve bunlara ilaveten basit düşmanlık, Soğuk Savaş'taki mücadelenin sınırlarını genişletti.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Washington ve Moskova'nın her ikisi de farklı dünya görüşlerine sahipti. ABD, hukukun üstünlüğüne dayalı bir sistem arayışına girdi. Amerikalı liderler, tipik olarak, savaş sırasında, savaş sonrası dünyayı şekillendirmeye çok az dikkat ettiler. II. Dünya Savaşı sırasındaki ABD Başkanı Franklin Roosevelt, ülkesi savaşırken savaş sonrası siyasi sorunlarla pek ilgilenmedi; çatışma boyunca meşgul olduğu konu, savaşı olabildiğince çabuk ve Amerikan halkı açısından en az can kaybıyla kazanmaktı. Yüzyıl başındaki Başkanlardan Woodrow Wilson'ın "güç dengesi" ve "etki alanları" kavramlarının hem modası geçmiş hem de ahlaksız olduğu şeklindeki görüşünü benimsemişti. Roosevelt'in bu tutumu, Josef Stalin'i ve Winston Churchill'i hayal kırıklığına uğrattı.

Savaşın sonunda, Almanya ve Japonya'nın mağlup edilmesi aslında komünist yayılmaya karşı duran geleneksel engelleri yok

etmişti. Avrupa'da Sovyet genişlemesini engelleyebilecek tek bir güçlü kıta devleti kalmamıştı. Uzak Doğu'da yalnızca Çin vardı, ama o da Japonya ile uzun süren savaş nedeniyle ciddi şekilde zayıflamıştı ve tam ölçekli bir iç savaş sürecindeydi.

Amerikalılar, silahlı saldırı durduğunda savaşın sona erdiğini varsaydılar. Bu nedenle, yurtdışındaki durumun istikrar kazanmasını beklemeden silahlı kuvvetlerini hızla terhis ettiler. Ancak Churchill, SSCB'yi Avrupa'da engelleyecek tek şeyin ABD'nin nükleer silah tekeli olduğunu ifade ediyordu. Aslında 1945'te Sovyetler Birliği, umutsuz bir hayatta kalma mücadelesinden yeni çıkmış durumdaydı; 25 milyon insan evsizdi, ülkenin toplam mülk değerinin dörtte biri kaybedilmişti, 30 milyona yakın insan hayatını kaybetmişti. Bu durumda belirsiz bir gelecekle yüz yüze kalan Moskova ülke güvenliği konusunda takıntılı hale geldi. Bu, Kremlin'in savaş sonrası yıllardaki en büyük endişesiydi. Ancak tüm yıkıma rağmen Ruslar savaştan, uluslararası güç dağılımı açısından tarihlerindeki en güçlü konumla çıktılar. Önlerinde, uzun zamandır gözledikleri hedeflerini gerçekleştirebilecekleri bir yol açılmış görünüyordu.

Stalin, Batı'yı dışarıda tutmak için bir tampon bölge oluşturma amacına yöneldi. Rusya, 19. yüzyılının başından beri, Polonya üzerinden üç kez saldırıya uğramıştı, artık buna bir son vermeliydi. Üstelik Batılı fikirlerin yayılmasını da önlemeliydi. İdeolojik motivasyon da cabasıydı; Sovyetler Birliği uluslararası alanda komünizmi yayma hedefine sıkı sıkıya bağlı, kapitalizmle mücadeleye de kararlıydı. Dolayısıyla, Stalin'in savaşın sonunda kendilerine sunulan fırsatlardan tam anlamıyla yararlanmaya teşebbüs etmemiş olması düşünülemezdi. Batılı liderler Kremlin'in 19. yüzyıl diplomasisine geri döndüğünü düşünüyorlardı ancak güvenlik kaygısının ve yabancı düşmanlığına ilişkin endişelerin bu politikayı ne ölçüde yönlendirdiğini anlamadılar. ABD'de olduğu gibi, Sovyet dış politikası da domestik ihtiyaçlarla yakından bağlantılıydı. Kızıl Ordu Batı'daki yaşam kalitesini görmüştü. Askerler, kendi sistemleriyle onlarınkini kıyasladıklarından savaşın sona

ermesiyle daha iyi bir yaşam kalitesi bekliyorlardı. Soğuk Savaş, ülke içinde otoritenin yerleşmesine yardımcı oldu.

Roosevelt, farklı nedenlerden ötürü Stalin ile birlikte, Avrupa sömürgeciliğine karşı güçlü bir antipati besleyerek Avrupa sömürge imparatorluklarının parçalanmasını teşvik etti. Roosevelt'in tutumu idealist ve ahlaki açıdan doğru olsa da İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi müttefikleri bu tutum nedeniyle zayıfladığından ABD, komünist olmayan dünyanın savunma yükünü üstlenmek zorunda kaldı. Roosevelt, Sovyetler Birliği ile bir detant geliştirebileceğini varsayıyordu ama Sovyetlerin çok partili sistemler ve serbest seçimlerle ilgili Yalta Anlaşmaları ruhunu ihlal ettiği Roosevelt için bile açıkça ortadaydı. Roosevelt'in halefi Truman, Churchill'in protestolarına rağmen, ABD kuvvetlerinin Sovyetlere tahsis edilen hatların ötesine çekilmesinde ısrar etti. Amerikan kamuoyu, Sovyetler Birliği ile küresel bir mücadeleye girmek değil, ekonomik refahın tadını çıkarmak istiyordu.

Rus iradesi, Anglo-Sakson güçlerinin Sovyetler Birliği'ne karşı birleştiği inancıyla da beslendi. ABD'nin atom bombası üzerindeki tekeli, Sovyet sanayi bölgelerine vurucu uzaklıkta bombardıman üsleri kurması, Akdeniz'de deniz tatbikatları yapması Kremlin'in endişelerini arttırdı. Sonunda SSCB, Eylül 1949'da kendi bomba denemesini gerçekleştirdi. Nükleer silah yarışı başlamıştı. Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki Sovyet faaliyetlerine yönelik Amerikan ve İngiliz tutumları net biçimde Moskova'yı kızdırdı. ABD Batı tarzı bir demokrasi istiyordu. Sovyetler Birliği ve Batı, Yalta Anlaşmalarında saklı olan türde bir uzlaşmayı yalnızca Finlandiya'da sağlayabildi. Polonya ve Macaristan gibi ülkelerde, komünist olmayan partilerin Batı tarafından teşvik edilmesi Moskova'ya bir tehdit olarak göründü. Rusya'nın Doğu Avrupa devletlerinin demokratik süreçlerine müdahale etmesi ve BM Güvenlik Konseyi'ndeki vetosunu giderek daha fazla kullanması gibi hamleleri ABD tarafında öfkeye yol açtı. BM'deki Batı baskısı, 1946'da Sovyetlerin kuzey İran'dan çekilmesini sağlamaya yardımcı oldu.

Aslında Batı, Moskova'nın sandığı kadar birlik içinde değildi. İngiltere'deki solcu İşçi Partisi, Amerikan kapitalizmini eleştiriyor, Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle, Anglo-Sakson güçlerine ve Sovyetler Birliği'ne karşı bir denge sağlamak adına Avrupa'da üçüncü bir güç inşa etmek için yoğun çaba sarf ediyordu. Bu nedenle, Batı'yı birliğe ancak Moskova'nın sürükleyebileceği sonucuna varıldı. Gerçekten de Stalin için, NATO'nun gerçek kurucusu dense yeridir.

İngilizler, komünizme karşı ilk savunmanın yükünü taşıdılar; ancak, başta mali sorunlar olmak üzere çeşitli nedenlerle İngiltere, sonunda dünya polisi rolünü terk etmek zorunda kaldı. Churchill, Mart 1946'da Fulton'da yaptığı konuşmada Avrupa'ya demir bir perde indiğini söyleyerek Sovyetler Birliği ile ilgili alarmı çaldı. Tehlikenin görmezden gelinerek veya bir yatıştırma politikası izlenerek aşılmayacağını düşünen Churchill, bu zorluğun üstesinden gelmek için İngiltere ile ABD arasında "özel bir ilişki" çağrısında bulundu. Amerikalılar buna hevesli değillerdi. Ama Churchill'in sözleri kehanet oldu. Almanya, Soğuk Savaş'ın ana cephesiydi. 1947'nin başlarında, Paris'te diğer mağlup devletlerle barış antlaşmaları imzalandığında, Avusturya ve Almanya için yapılan görüşmeler çıkmaza girdi. 1947 baharında, Doğu ve Batı, Alman sorununda tam bir kırılma noktasına yaklaşıyordu.

Moskova, İran'a yönelik taleplerinin yanı sıra, Türkiye'ye de Kars ve Ardahan'ı ilhak etmek ve Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan Boğazların savunmasında SSCB'ye pay verilmesi için baskı yaptı. Komünist gerillaların kraliyet hükümetine karşı savaş halinde olduğu Yunanistan'da da sorunlar vardı. Yunan seçimlerinde yaşanan sağcı zafer sonrası 1946'nın sonunda çatışmalar alevlendi. Yunan komünistleri, komşu komünistlerden maddi destek alarak ülkenin kuzeyinde kontrolü ele geçirdiler. Şubat 1947'de İngiliz hükümeti ABD'ye Yunan hükümetini desteklemeye artık gücünün yetmeyeceğini bildirdi. 12 Mart 1947'de Başkan Truman'ın, Kongre'nin ortak oturumunda konuşma yaparak duyurduğu Truman Doktrini çok önemli bir adımdı; doğrudan Marshall

Planı'na ve NATO'ya giden yolu açtı: ABD "dünyanın polisi olma" yükünü üstlendi.

ABD Kongresi Yunanistan ve Türkiye için 400 milyon dolar ayırdı. ABD'nin komünist yayılmaya karşı bir çizgi çekme girişimi, Yugoslav lider Josip Broz Tito'nun Moskova'dan kopmasıyla birlikte başarılı oldu. 1947 baharına gelindiğinde ABD, 16 milyar dolar acil yardım dağıtmıştı, ancak İngiltere, Fransa ve İtalya hâlâ ciddi sıkıntı içindeydi. Özellikle Fransa ve İtalya'da grevler yaygındı. Fransa'da komünistler, devasa Genel Çalışma Konfederasyonu'nu (CGT) kontrol ettiler ve ülkeyi durma noktasına getirmek ve hatta belki de iktidarı ele geçirmekle tehdit ettiler. ABD büyük komünist partilere sahip İtalya ve Fransa'nın kaybedilmesi durumunda Avrupa'nın Sovyet etkisi altına girebileceğini düşündü. Marshall Planı işte böylesine endişe verici bir senaryoyu önlemek için doğdu. Plan, ilgili ülkelerin ortak çaba göstermesini ve ekonomik istikrarın yeniden tesis edilmesini amaçlıyordu.

Sovyetler Birliği, Batı'ya kaymalarından korktuğu uydu ülkelerinin bu plandan yararlanmasına izin vermedi. ABD Kongresi, 1948 Nisan'ında Dış Yardım Yasasını onayladı. 16 Nisan 1948'de komünist olmayan on altı Avrupa devleti, Marshall Planı yardımına hazırlık amacıyla Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nı (OEEC) kuran bir sözleşme imzaladı. Marshall Planı Batı Avrupa'nın toparlanmasını mümkün kıldı. Batı Avrupa ekonomilerinin büyüme sürecini başlattı. Aslında hem Truman Doktrini hem de Marshall Planı, komünist yayılmaya karşı çevreleme politikasının erken tezahürleriydi. Marshall Planı'na komünist tepki, Doğu Avrupa için onu reddetmenin ötesine geçti. Sovyetler, Kominform ve Komintern ile cevap verdiler. Moskova, Ocak 1949'da Comecon olarak da bilinen Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi'ni kurarak OEEC'ye paralel bir organizasyon tasarladı. Kremlin, Molotof Planı olarak bilinen kendi ekonomik yardım programını da duyurdu.

Diğer taraftan Almanya üzerindeki çıkmazı çözmek için Dışişleri Bakanları Konseyi toplandı. 1947 sonlarındaki bu girişim

sonrasında çözüme ulaşılmak şöyle dursun hatlar sertleşti ve Sovyetler, uydu devletlerindeki kontrollerini sıkılaştırdı. Muhalefetin tasfiyesi Şubat 1948'de Çekoslovakya'da komünist darbeye dönüştü. 1948'in başlarında üç Batılı güç, kendi bölgelerini birleştirerek bir Alman hükümeti kurulmasını tartışmaya başladılar. Ancak Berlin'in Batı bölgeleri, Sovyet bölgesinin derinliklerinde bir adaydı. Kremlin, önce yavaş yavaş şehre yüzey erişimini kesti. Buna karşılık Batı hükümetleri kendi bölgeleri için yeni bir para birimini tedavüle soktular. Bu adım, Rus ablukasını getirdi. Truman, önüne sunulanlar içerisinde, Sovyetler Birliği ile bir çatışmaya yol açma olasılığı en düşük olan şehre hava yoluyla ikmal yapılması seçeneğini tercih etti. Batı Berlin'e, yaklaşık bir yıl boyunca, 280 bine yakın uçuşla 2.5 milyon tona yakın malzeme taşındı. Sovyetler, çok sayıda tehdide rağmen, hava ikmal köprüsüne meydan okumadılar. Batı tarafından Doğu Almanya'ya yöneltilen karşı abluka da Sovyet Bölgesi'ni temel mallardan mahrum etti. Sonunda, 12 Mayıs 1949'da, Berlin'e kara trafiği yeniden başladı. SSCB baskısı, Batı Avrupalıları kendi aralarında daha kuvvetli bir birlik olması gerekliliğine inandırdı: Süreç içinde ortaya Avrupa Konseyi, Avrupa Ortak Pazarı, Brüksel Paktı ve NATO çıkacaktı.

Batılı müttefikleri ile ABD arasında yapılan görüşmeler sonrası 4 Nisan 1949'da ortaya çıkan Kuzey Atlantik Paktı Örgütü, yani NATO aslında "Amerikalıları içeride, Rusları dışarıda ve Almanları aşağıda tutmak için" kurulmuştu Böylelikle Soğuk Savaş'ın açılış evresi, her iki tarafın da kıtanın kendi yarısına yerleşmesiyle çıkmaza girdi. 1949'da iki şey daha oldu: SSCB, ilk atom bombasını patlattı ve komünistler Çin'de galip geldi. 25 Haziran 1950'de Kore'de başlayan savaşla, Soğuk Savaş yeni ve çok daha tehlikeli bir aşamaya girdi.

Doğu ile Batı arasındaki mücadele Kore Savaşı'nın (1950-1953) başlamasıyla birlikte Haziran 1950'de belirleyici bir hal aldı. Bu, Soğuk Savaş'ın ilk sıcak savaşıydı. Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore) güçleri Kore Cumhuriyeti'ni (Güney Kore) işgal etti. Kuzey Kore lideri Kim Il Sung, işgal için Stalin'den

onay almıştı. Ancak Stalin, Kim'in Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) lideri Mao Zedong'un "kutsamasını" da alması konusunda ısrar etti. Stalin, sağladığı önemli miktarda malzeme ve askerî yardım ile Kuzey Kore'yi destekledi.

1945'te Japonların teslim olmasıyla, Kore Yarımadası paylaşılmıştı: Sovyetler, 38. Paralel'in kuzeyini, ABD kuvvetleri de güneyini işgal etmişti. Buralarda kendi ideolojilerine uygun iki devlet kurulmasını sağladılar. Sovyetler Kuzey Kore'ye her türlü desteği sağlarken, Güney Kore lideri Rhee'nin Kore'yi yeniden birleştirme girişiminde bulunarak düşmanlıkları hortlatacağından korkan ABD, Güney Kore'ye yalnızca savunma silahları sağlamıştı. Sonuç olarak; Kuzey'de savaş uçakları, bombardıman uçakları, tanklar ve ağır toplar vardı ama Güney'de bunlardan hiçbiri yoktu. Amerikan askerî istihbaratı, ABD atom bombasına sahip olduğu için Kuzey Kore'nin Güney'i asla işgal etmeyeceğini varsaydığından Kuzey Kore'de giderek büyüyen devasa askerî yığınağa yeterli önemi vermemişti. Kim Il Sung saldırıya geçti, neredeyse Güney'i ele geçiriyordu. BM tarafından başta ABD olmak üzere birçok ülkenin katılımıyla oluşturulan Koalisyon gücü önce Kuzey Kore kuvvetlerini geri püskürttü, sonra da Kuzey Kore'yi işgal etti. BM güçleri Yalu Nehri'ne doğru ilerlerken, Çinliler savaşa girdi ve Koalisyon güçlerini 38. Paralel'in güneyine itti. Bir süre sonra savaşın dengesi değişti, bu kez Çinliler tekrar kuzeye sürüldü. Batılı güçler, Kore'yi yeniden birleştirmenin, daha geniş bir çatışma maliyetine veya riskine değmeyeceği sonucuna vardılar. Kore Savaşı, ABD'de "yanlış yerde, yanlış düşmanla yapılan yanlış savaş" olarak kabul gördü. 1953'te bir ateşkes imzalandı ama o günden bugüne Kore, dünyanın parlamaya hazır noktalarından biri olarak kaldı.

Kore Savaşı, birçok şeye yol açtı: Birincisi ABD'deki askeri-sanayi kompleksinin kurumsallaşması oldu. İkincisi ise 1946'dan beri Hindiçin'de komünist liderliğindeki Viet Minh ile savaşan Fransızlara ABD'nin doğrudan askerî yardım sağlamasıydı. Diğer yandan Kore Savaşı, ABD'de antikomünist paranoyayı da

besledi. Almanya Federal Cumhuriyeti (Batı Almanya) yeniden silahlanmaya başladı. Birçok lider, bölünmüş Kore ile bölünmüş Almanya arasında doğrudan paralellikler görmeye başladı.

1950'lere, termonükleer savaş korkusu hâkim oldu. Sovyetler Birliği 1953'te ilk hidrojen bombasını patlattığından beri Amerikalılar, Sovyetlerin Amerikan kalbine uzun menzilli bombardıman uçaklarıyla saldırabileceğinden endişe ediyorlardı. ABD nükleer programındaki Sovyet casuslarının ifşaları, cadı avlarına ve komünist casusların her yerde olduğu inancına yol açtı. Sovyet tarafında ise liderler, ABD'nin stratejik bombardıman kabiliyeti ve Sovyetler Birliği'ni çevreleyen denizaşırı üsleri konusunda endişeliydiler. Nükleer silahlar yoluyla karşılıklı imha korkusuna dayanan bir "çıkmaz diplomasisi" hüküm sürmeye başladı. 1954'te Eisenhower yönetimi, bir Sovyet saldırısı durumunda nükleer silahlara dayanan "kitlesel misilleme" politikasını uygulamaya koyabileceğini duyurdu. Böyle bir ihtimal ABD'nin Avrupalı müttefikleri için özellikle endişe vericiydi, çünkü askerî bir çatışma için en muhtemel yer Avrupa kıtasıydı.

1954'te Fransa, Dien Bien Phu Muharebesi'nde, kuzeydoğu Vietnam'daki ücra bir vadide yankılanan bir askerî yenilgiye uğradı. Fransız siyasetçiler suçu orduya yıkarak toplumu savaştan kurtardılar. Aynı sene imzalanan Cenevre Anlaşmaları Laos, Kamboçya ve Vietnam'ın bağımsızlığını sağladı. Vietnam, iki yıl içinde ülke çapında yapılacak seçimlere kadar "geçici olarak" 17. Paralel'den ikiye bölündü. Vietnam Cumhuriyeti (Güney Vietnam) Cumhurbaşkanı Ngo Dinh Diem, Demokratik Vietnam Cumhuriyeti'ni (Kuzey Vietnam) komünistlerin yönettiğine ve özgür seçimlere asla izin vermediklerine işaret ederek kendi tarafında da seçimlere izin vermedi. Böylece, Vietnam'ı birleştirme mücadelesi olarak anılan Vietnam Savaşı'nın (1957-1975) başlaması için zemin hazırlanmış oldu.

Bu arada, Fransız ordusu müdavimleri savaşmak için Cezayir'e nakledildiler. Burada milliyetçi hareketlilik Kasım 1954'te şiddetin patlak vermesine neden oldu. Fransız tarafındaki çatışmanın yükü

profesyonel askerlerin sırtındaydı. Cezayir'deki Fransız yerleşimciler ve profesyonel subayların Paris hükümetinden umduklarını bulamamaları, askerî darbeye yol açtı. Bu durum, General Charles de Gaulle'ün, kendisi için özel olarak hazırlanmış ve büyük ölçüde güçlendirilmiş bir başkanlık sistemi sayesinde, Mayıs 1958'de beşinci cumhuriyeti kurmaya yönelmesiyle sona erdi.

1950'lerde, bir grup ülke, kendilerini hem Batılı güçlerden hem de komünist bloktan ayırarak, "Üçüncü Dünya" veya "Gelişmekte Olan Dünya" olarak da bilinen tarafsız bir blok olarak ortaya çıktılar. Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru, Yugoslavya'dan Josip Broz Tito ve Mısır'dan Cemal Abdülnnasır bu Bağlantısızlar Hareketi'nin önde gelen liderleriydi. Nisan 1955'te Endonezya Bandung'da büyük bir konferans düzenlediler.

Avrupa'da en büyük sorun, yerleşimler konusunda Almanya ve Avusturya ile devam eden çıkmazdı. Ocak 1954'te İngiltere, Fransa, SSCB ve ABD Dışişleri Bakanları Berlin'de toplandı. ABD, Batı'nın avantajına olacak şekilde Almanya genelinde özgür seçimlerde ısrar ederken Sovyetler Birliği, Batı ve Doğu Almanya arasında doğrudan görüşmeleri tercih etti. Sovyetler Almanya ve Avusturya'nın askerden arındırılmasını isterken ABD Batı Almanya'yı da içerecek bir Batı Avrupa ordusunun kurulmasını kesin bir şekilde destekledi. Fransız Ulusal Meclisi bunu reddedince Batı Almanya'nın NATO içinde yeniden silahlanması için bir formül bulundu.

1955'te Sovyet hükümeti, Soğuk Savaş'ı yumuşatmak üzere birtakım adımlar attı: Batı Almanya ile diplomatik ilişkiler kurdu. Son Alman savaş esirlerini serbest bırakmayı kabul etti. Porkkala bölgesini Finlandiya'ya verdi. Uzak Doğu'da, Port Arthur'daki deniz üssünü boşalttı. Son olarak da Avusturya'nın işgalini sona erdiren anlaşmayı kabul etti. Bu koşullar altında ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'nın Devlet Başkanları ve Dışişleri Bakanları, Almanya üzerindeki çıkmaza son vermek için Temmuz 1955'te Cenevre'de samimi bir atmosferde bir araya geldiler. Eisenhower, sürpriz hava saldırılarını önlemek ve geniş çaplı silahsızlanmanın

önünü açmak için Açık Semalar Önerisi'ni yayınladı. Kruşçev topraklarını dış teftişe açma niyetinde olmadığından öneriyi geri çevirdi; NATO ile Mayıs 1955'te kurulan Varşova Paktı arasında yapılacak karşılıklı bir güvenlik akdiyle ilgilenmiyordu. Almanya ile ilgili geri adım atılmayınca sonuç alınamadı. Sovyetler Birliği'nden gelen tehdit, Batı Avrupa devletlerinin bir araya gelmesine neden oldu. 1949'da Avrupa Konseyi kurulmuş, bunu 1953 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu izlemişti, 1957'de de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ortaya çıktı.

Orta Doğu'da da artan Sovyet tehdidini bertaraf etmek isteyen ABD, 1955'te Bağdat Paktı'nın oluşumunu teşvik etti. Irak ve Türkiye Bağdat Paktı'nın ilk imzacıları oldu, kısa süre sonra İngiltere, Pakistan ve İran da onlara katıldı. Arap dünyasındaki pek çok kişi, özellikle da Mısır lideri Nasır, bu anlaşmayı Batı'nın Orta Doğu üzerindeki eski sömürge kontrolünü yeniden sağlama girişimi olarak gördü.

1956 yılı, Soğuk Savaş'ın iki dönüm noktası olayının eşzamanlı olarak gerçekleştiğini gördü: Süveyş Krizi ve Macar Devrimi. Nasır, Orta Doğu'daki konumunu güçlendirmek amacıyla Aswan'da bir baraj inşa etmek istiyordu. Aynı zamanda Mısır ordusunu İsrail'inkine denkleştirecek yeni silahlar sağlamaya çalışıyordu. ABD baraj için yardım sözü verdi, ancak silah talebini reddetti. Mısır, Sovyet Bloku'na dönünce, ABD, barajın finansmanına yardımcı olma teklifini de geri çekti. Nasır da baraja para sağlamak için Süveyş Kanalı'nı kamulaştırdı. Nasır'ın eylemleri, İngiltere, Fransa ve İsrail'den oluşan, Mısır karşıtı bir koalisyonun kurulmasına yol açtı. İngiliz hükümeti Süveyş Kanalı Şirketi'nde en büyük hisseye sahipti ve Başbakan Eden, Mısır liderini devirmeye kararlıydı. Fransızlar, Mısır'ın Cezayirli isyancıları aktif olarak desteklediğine inanırken, İsrailliler Nasır'ın Akabe Körfezi'ni ablukaya alma kararına ve Yahudi devletine yönelik Arap mücadelesine destek vermesine kızgındı. Bu nedenle, üç gücün liderleri, askerî müdahalede bulunmalarını sağlayacak bir anlaşma imzaladılar.

Mısır hükümeti kendine iletilen ültimatomu reddedince, 5 Kasım 1956'da üç güç harekete geçti. Ancak hem Sovyetler Birliği hem de ABD, üçünün de Mısır topraklarından çekilmesini talep etti. Sovyetler Birliği bölgeye "gönüllüler" göndermek tehdidinde bulunurken, ABD İngiltere'ye ağır ekonomik baskı uygulayarak müttefik güçleri geri çekilmeye mecbur etti. Süveyş Krizi'nde kazanan İsrail ve Mısır oldu. Akabe Körfezi ablukasının sona ermesi İsrail'i sevindirdi. Nasır da kendini Arap dünyasının kahramanı olarak buldu. Süveyş Krizi, İngiltere'nin artık etkili bir dünya gücü olmadığına işaret etti. Maalesef Batı için kriz, olası en kötü zamanda gelmiş ve dikkati Macar Devrimi'nden uzaklaştırmıştı.

1956'daki Macar Devrimi, Soğuk Savaş'ın en dramatik olaylarından biriydi ama Sovyet Bloku'ndaki ilk huzursuzluk işareti değildi. Stalin'in ölümünden sonra, 1953 Haziran'ında Doğu Berlin'de ve Sovyet İşgal Bölgesi'nde başlayan işçi ayaklanmaları Sovyet tankları tarafından engellenmişti. Kruşçev'in 1956'nın başlarında Stalin'in suçlarını ortaya koyan "gizli konuşması" Haziran'da Polonya'da huzursuzluğa yol açtı. Sanayi işçilerinin eylem yaptığı Poznan'da düzen ancak çok sayıda güvenlik polisi görevlendirilerek sağlandı. Bununla birlikte, Ekim ayında Macaristan'da başlayan benzer protestolar devrime dönüştü. Poznan'daki olaylardan ve daha sonra Polonya'da yapılan sınırlı reformlardan cesaret alan Budapeşte'deki öğrenci göstericiler, komünist rejimin belirtilen hedefleri ile iktidarının gerçekliği arasındaki geniş uçurumu protesto ettiler.

Reformistleri bir arada tutmak için iktidara getirilen Macaristan Başbakanı Imre Nagy, kendisini devrimci bir dalgayla sürüklenir halde buldu. Serbest seçimler, basında sansürün sona ermesi ve nefret edilen güvenlik polisine ilişkin reformlar yapılacağını içeren bir dizi değişikliği duyurdu. Sırada Sovyet Birliği'nin geri çekilmesi ve Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan ayrılması vardı ama Nagy'nin demokratik reformlara bağlılığı, Kremlin tarafından kabul edilemez bulundu. Bu yaklaşımın diğer uydu devletlere de yayılacağından korkuluyordu. 4 Kasım 1956'da Kruşçev, Kızıl

Ordu'yu Macaristan'a gönderdi. Nagy direniş çağrısında bulundu; Macarlar ellerinden gelenin en iyisini yaptılar, ancak binlercesi öldü ve binlercesi ülkeden kaçmak zorunda kaldı. Sovyet eylemi neredeyse tüm dünya tarafından kınandı, ancak Batılı güçler Süveyş Krizi'yle meşgul olduklarından gereken tepkiyi vermediler. Sovyet Bloku halkları için Macar Devrimi'nden alınan ders, Kremlin'in mevcut etki alanı içinde "istediğini yapabileceği"ydi.

1950'lerin sonlarında artan meydan okumalar ve "kurtuluş savaşları"nın desteklenmesiyle, Orta Doğu, Afrika ve Asya da Soğuk Savaş'ın mücadele alanlarından biri haline geldi. 1957'nin başlarında ABD, Eisenhower Doktrini'ni açıkladı; komünizm tehdidine karşı Orta Doğu ülkelerine bağımsızlıklarını destekleme sözünü verdi. Eisenhower yönetimi ayrıca Güney Vietnam'a da ekonomik ve askerî yardım göndermeye devam etti.

Kruşçev, ülkesinin uzay programıyla yakından ilgileniyordu, 17 Ağustos 1957'de Sovyetler ilk kıtalararası balistik füzeyi (ICBM) ateşlediler. Aynı yılın 4 Ekim'inde de Dünya'nın yörüngesine ilk uyduyu oturttular. Sputnik 1, hem Sovyet bilimsel gücünün bir işaretiydi hem de iki süper güç arasındaki Uzay Yarışı'nın başlangıcı oldu. Aralık ayında bir Amerikan roketi fırlatma rampasındayken patlayınca ABD'nin duyduğu utanç daha da arttı. İlk Amerikan uydusu ancak Ocak 1958'e yörüngede kendine yer bulabildi.

Batı'daki pek çok kişi, Sovyetlerin lider olduğu füze yarışında ABD'ye fark attığını düşünüyordu. Eisenhower, U-2 casus uçakları sayesinde böyle bir farkın olmadığını bilse de bunu kamuoyuna açıklayamadı. Yeni füzeler NATO için de ciddi sorun yarattı. NATO üyelerinin, insan gücünü dengelemek için topraklarına füzeler yerleştirilmesini kabul etmesi Avrupa'da olası bir Sovyet saldırısının veya misillemesinin yoğun nüfuslu şehirleri yok edebileceği korkusunu uyandırdı. Avrupalılar, ABD'nin Batı Avrupa'yı savunmak için kendi topraklarında nükleer saldırı riskine girip girmeyeceğini de sorguladılar. Öbür tarafta, "barış içinde bir arada

yaşama" sloganı atan Kruşçev aynı zamanda da Batı'ya karşı sık sık nükleer silah kullanma tehdidinde bulunuyordu.

1958'de Kruşçev, Berlin üzerinden şiddetli bir gerilim dönemi başlattı. Şehirden "boğazıma sıkışmış bir kemik" şeklinde bahsetti. Batı'nın Berlin'den çekilmesini sağlamaya çalıştı. Doğu Almanya üzerinden Berlin'in Batı bölgesine ulaşan otoban, dünyadaki silahlı Sovyet ve ABD güçlerinin karşı karşıya geldiği tek yer olduğundan durum gerginleşti. Savaş sonrası Almanya'yı yönetme konusunda dayanılan anlaşmaların hükümsüz olduğunu söyleyen Kruşçev, Berlin'in askerden arındırılmış özgür bir şehre dönüştürülmesini talep etti. Eğer bu olmazsa, Doğu Almanya ile bölünmüş şehre erişim yollarının kontrolünü sağlayacak ayrı bir barış anlaşması imzalayacağını bildirdi. Batılı liderler, bu baskıya boyun eğmemeye karar verdiler. Mayıs 1959'da SSCB, ABD, İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanları Cenevre'de bir araya geldi. Yine ortak bir buluşma zemini yoktu, ancak üç Batılı güç bir arada durdu. Sovyet lideri muhtemelen nükleer şantaj için tek şansını kaybettiğini anladı, geri adım attı, dünya rahat bir nefes aldı.

Kruşçev, Eisenhower'ın kendisini ABD'ye davet etmesiyle biraz yumuşadı. Sovyet lideri Eylül 1959'da, tam da ülkesinin Ay'a bir sonda indirdiği sırada, ABD'ye geldi. İki lider kapsamlı görüşmelerde bulundular ve aslında samimi, dostane bir atmosfer yarattılar; Almanya'nın durumunu tartışmak üzere Mayıs 1960'ta Paris'te bir zirve düzenlemeyi kararlaştırdılar, hatta Eisenhower'ın kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmesi planlandı. Ama iyimser hava kısa ömürlü oldu. ABD'nin U-2 casus uçaklarından biri Rusya üzerinde düşürüldü. Washington, uçağın ve pilotunun hayatta kalmadığını varsayarak bir hava gözlem uçağının rotasından çıktığını ve kaybolduğunu bildirdi. Ama uçağın parçaları ve pilotu Sovyetlerin elindeydi. Washington tuzağa düşmüştü. Kızgın Kruşçev Paris'teki zirveyi başladıktan sadece birkaç saat sonra baltalamıştı.

Nasır, Nehru ve Endonezya'dan Sukarno gibi tarafsız liderlerin BM'de Batı'ya saldırmasından güç alan Kruşçev, Eylül 1960'da

Genel Kurul'da bir konuşma yaptı. Garip bir şekilde, BM otoritesine ve özellikle Genel Sekreter Dag Hammarskjöld'e saldırdı. Genel Sekreterlik görevinin üç kişiden oluşan bir troyka haline getirilmesini talep etti: Biri Batı'yı, biri komünist bloku ve üçüncüsü de tarafsızları temsil edecekti. Böyle bir düzenleme, hiç şüphesiz BM'nin kriz durumlarında harekete geçme yetisini zayıflatırdı, hemen reddedildi.

Kruşçev'in çılgın liderliği komünist blok içinde de sürtüşme yarattı. 1960'a gelindiğinde, Moskova ile Pekin arasında başlayan bir tartışma, Çin-Sovyet bölünmesine dönüştü. Çin lideri Mao Zedong, Stalin'in 1953'te ölümünün ardından gelen yeni Sovyet liderlerinin Batı'ya karşı tavrını yumuşak buluyordu. Ayrıca Sovyet Rusya, ileri nükleer teknolojisini Çin'le paylaşmayı ve askerî yardımı genişletmeyi reddetmişti ve dünyanın en uzun, yaklaşık 4000 km'lik sınırları ve Moğolistan konusunda tartışmalar vardı. En büyük iki komünist güç arasındaki çatışmada, dünyadaki komünist devletlerin çoğu Moskova'nın yanındaydı. Avrupa'da Pekin'i yalnızca Arnavutluk destekliyordu. Sovyetlerin, 1961 baharında tüm teknisyenlerini Çin'den çekmesi ve yardımını kesmesiyle, bölünme iyice belirgin hale geldi. Ancak ABD, komünist dünyadaki bölünmeden yararlanacak durumda değildi.

Ocak 1961'de göreve gelen Başkan Kennedy, neredeyse hemen bir dizi uluslararası zorlukla karşılaşmıştı. İlki, komünist, tarafsız ve sağcı fraksiyonların iktidar için yarıştığı Laos'ta savaşın patlak vermesiydi. Ardından Nisan 1961'de, ABD tarafından eğitilmiş Küba sürgün güçlerinin Fidel Castro'yu devirmek amacıyla gerçekleştirdiği Domuzlar Körfezi istilası başarısızlığa uğradı. Aslında harekâtı Eisenhower planlamıştı ama Kennedy Başkanlığa gelince bu konuda sorumluluk almaya zorlandı. Görünüşe göre zayıflamış bir Kennedy, Haziran 1961'de Viyana'da Kruşçev'le bir araya geldi. Yeni ABD yönetimini test etmeye çalışan Sovyet lideri Berlin sorununun yıl sonuna kadar çözülmesini istediğini söyledi. Ardından Sovyetler, şehre ulaşan Müttefik hava trafiğini taciz etmeye başladılar. Doğu-Batı Almanya sınırı kısa bir süre

için neredeyse tamamen kapandı. Yine, Sovyet lideri nükleer silah kullanma tehdidinde bulundu, hem de İngiliz Büyükelçisine "İki milyon Berlinli için 200 milyon insanın neden ölmesi gerektiği"ni sorarak.

Kruşçev, Doğu Almanya'yı istikrara kavuşturmaya kararlıydı ama Doğu Almanya'da yaşayanlar bununla ilgilenmiyorlardı. 1961 yazına gelindiğinde, aralarında genç ve iyi eğitimli kişiler olan 3,5 milyon insan Batı Berlin üzerinden Batı'ya kaçmıştı. Komünist yanıt 13 Ağustos'ta, Berlin Duvarı'nın dikilmesiyle geldi; kaçış kapısı kapatılmıştı. Buna karşılık Kennedy, sağlam durdu; savunma harcamalarında önemli bir artışa gitti, yeniden bir sivil savunma programı hazırladı, bazı yedek ve Ulusal Muhafız hava taşıma birimlerini seferber etti. Bununla birlikte, ABD tarafından üstlenilen tek askerî harekât, otobandan şehre 1.500 takviye askeri göndermekti. Kennedy daha sonra Berlin'e gitti, "Ben bir Berlinliyim." diyerek tavrını ortaya koydu. Geriye hem komünizmin başarısızlığını hem de Batı'nın bu rejimlere karşı harekete geçme konusundaki isteksizliğini simgeleyen betondan çirkin bir bariyer kaldı. 1961 sonbaharında, Sovyetler bir dizi büyük bombayı patlatmak için nükleer testlere yönelik üç yıllık moratoryumu bozdu. Bu adım, Ekim 1962 Küba Füze Krizi'ne zemin hazırladı. Sovyetler Birliği ile ABD'nin termonükleer savaşa en çok yaklaştıkları günler kapıdaydı.

Küba'da 1959'un başlarında devrimle iktidara gelen Castro ada'yı komünist bir devlete dönüştürmüştü. ABD'nin aldığı ekonomik tedbirler sonucu ülkesinde zorlaşan koşullar, Küba liderini ekonomik ve askerî yardım için Sovyetler Birliği'ne yönlendirdi. 1962 baharında Kruşçev, Küba'yı ABD'nin uzun menzilli nükleer silahlardaki avantajını dengelemek için ideal bir araç olarak gördü. Kennedy'yi bir oldubittiye getirmek için de füzelerinin gizlice ada'ya yerleştirilmesini emretti. ABD, Küba üzerindeki U-2 gözetleme uçuşlarıyla kısa süre sonra operasyonu fark etti. Kennedy, 22 Ekim 1962'de ulusa sesleniş konuşmasında füzelerin varlığını ortaya çıkardı ve kaldırılmalarını talep etti. Küba'nın

denizden ablukaya alındığını duyurdu. Kruşçev'in eli zayıftı, çünkü Sovyet donanması ablukayla başa çıkacak durumda değildi, ama sonuna kadar oynadı. Birleşik Devletler'in Küba'yı işgal etmek üzere olduğuna ikna olunca da füzeleri kaldırmayı, bombardıman uçaklarını ve bazı Sovyet birliklerini Küba'dan geri çekmeyi kabul etti. Buna karşılık ABD, Küba'yı işgal etmeme ve Jüpiter füzelerini Türkiye'den geri çekme sözü verdi. Bununla birlikte, Küba'ya Sovyetlerin büyük ekonomik yardımı devam etti. Bu kriz, Kennedy'yi güçlendirerek başka yerlerdeki komünist saldırganlığa daha güçlü yanıtlar verilmesini teşvik etti.

ABD, Vietnam'ı komünist yönetim altında yeniden birleştirmeyi amaçlayan Kuzey Vietnam tarafından desteklenen bir isyana karşı Güney Vietnam hükümetine yardım etmeye başladı ama giderek olaya daha fazla dâhil oldu. ABD'nin Vietnam stratejisine, çevreleme politikası ve domino teorisi etki etti. ABD'nin Vietnam'a yönelik bu politikası Başkan Eisenhower döneminde başladı, Başkan Kennedy de hem helikopterler hem de ilave Amerikalı danışmanlar göndererek Vietnam'daki Amerikan varlığını artırdı. Çin Halk Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği, düşük seviyede olsa da, Kuzey Vietnam'ı destekledi. Bu nedenle Vietnam çatışması giderek tırmandı. 1965'te Başkan Johnson, Kuzey Vietnam'ı bombalamaya başladı. Kuzey Vietnam düzenli kuvvetlerini güneye gönderdikçe ABD kara birliklerinin sayısı giderek arttı. Ocak 1968'deki Tet Taarruzu, Amerikan halkının savaşa verdiği destekte keskin bir düşüş yarattı. 1969'dan 1974'e kadar Başkan olan Nixon, Vietnam(lı)laşma politikasını hızlandırarak savaş yükünü Güney Vietnamlılara devretti. Ocak 1973'te Paris'te barış imzalanınca ABD Vietnam'ı "onurlu bir şekilde" terk etti. Güney Vietnam, Nisan 1975'te komünist bir saldırıya uğradı. Vietnam'daki savaş sürerken ve sona yaklaşırken diğer olaylar Soğuk Savaş'ı çatışmadan işbirliğine ya da detant'a kaydırıyordu.

Detant (yumuşama) politikası, 1958'de Fransa'da De Gaulle'ün iktidara dönmesiyle başladı. ABD'nin Avrupa'yı savunmak için kendi topraklarında nükleer misilleme riskini alacağından emin

olmayan De Gaulle, bir Fransız nükleer caydırıcı gücünü ortaya koymanın yollarını aramaya başladı. Bir yandan da Avrupa'yı, ABD ve Sovyetler Birliği yanında üçüncü bir güç olarak organize etmek istedi. De Gaulle, Sovyetlerle bağımsız olarak müzakereye girdi. Polonya ve Romanya'ya geziler yaptı. Sovyet liderler, De Gaulle'ün ABD'ye takındığı saldırgan tutumdan memnun oldular. 1966'da, ABD ve İngiltere'nin nükleer silahların kontrolünü NATO içinde paylaşmamasına kızan de Gaulle, Fransa'yı NATO askeri komutanlığından çekti.

Detant'a "girme girişiminde" bulunan bir sonraki ülke Batı Almanya idi. 1960'ların sonlarında, Dışişleri Bakanı Willy Brandt, Batı Almanya'da Doğu Almanya ile ilişkiler konusunda bir tutum değişikliğini yansıtan Ostpolitik'i ortaya çıkardı. O zamana kadar Batı Almanya, Hallstein Doktrini'ni benimsemiş görünüyordu; yani Doğu Almanya'yı tanıyan herhangi bir ulusla diplomatik ilişkileri reddediyordu. Ancak bu yaklaşım hem Batı Almanya'yı ve Doğu Almanya'yı izole etmiş hem de ikisinin de aralarındaki ticaret fırsatlarını kaçırmalarına neden olmuştu. Brandt, ticaretin ve karşılıklı tanımanın Almanya'nın yeniden birleşmesini engellemek yerine kolaylaştıracağına inanıyordu. 1969'da Batı Almanya'nın şansölyesi olduğunda, Hallstein Doktrini'ni bir kenara attı. 1970'te Moskova ile bir anlaşma imzaladı. Doğu Almanya ile Polonya arasındaki mevcut sınırı, yani dolaylı olarak Doğu Almanya'nın kendisini tanıdı. Ayrıca Orta ve Doğu Avrupa eyaletlerine önemli miktarda kredi verdi.

Çek hükümeti 1968'de detant'ın getirdiği esnek tavırlardan yararlanmaya çalıştı. Alexander Dubçek'in önderliğinde rejim, "insan yüzlü sosyalizm", nihayetinde özgür seçimler ve bir dizi reform için harekete geçti. Kendisi de bir komünist olan Dubçek, bu adımların aslında komünizmi koruyacağını iddia ediyordu. Sovyet tepkisi hızlı ve kararlı oldu; Ağustos 1968'de Çekoslovakya işgal edildi. Prag Baharı sona erdi. Sovyetler, işgal eylemini haklı çıkarmak için Brejnev Doktrini'ni açıkladılar; komünist bir rejim tehdit edildiğinde, diğer komünist devletlerin müdahale etme

hakkı ve yükümlülüğü vardı. Bu doktrin 1979'da yaşanan Afganistan'daki Sovyet işgalini haklı çıkarmak için de kullanılacaktı.

Brejnev Doktrini Çin Halk Cumhuriyeti'ni alarma geçirdi. Pekin'e göre Sovyet tarzı komünizm "yolundan saptığı" için Çin'e karşı da uygulanabilirdi. Nitekim 1960'ların sonunda Sovyetler, Çin'le olan uzun ortak sınırları boyunca hatırı sayılır kuvvet topladı. Hatta Çin'e karşı "önleyici bir nükleer saldırı tasarladığı" yönündeki söylentileri bastırmak için de hiçbir şey yapmadı. 1969 ve 1970'te, sınır boyunca, kolaylıkla tam ölçekli bir savaşa dönüşebilecek silahlı çatışmalar yaşandı. Çin'in endişeleri, ABD ile ilişkilerde "ısınmaya" yol açan kilit faktör haline geldi. İki devlet arasında resmî diplomatik bağ yoktu. Tek konuşma zemini BM'ydi ya da üçüncü şahıslar aracılığıyla temas sağlanıyordu. Bu durum, Şubat 1972'de Başkan Nixon'un Pekin'e yaptığı resmî ziyaret ile sona erdi. 1978'de Başkan Jimmy Carter yönetiminde, ABD ile Çin arasında diplomatik bağlar kurdu. Ancak bu gelişme, ABD desteğinin sonu olmasa da Tayvan (Milliyetçi Çin) ile diplomatik bağların kesilmesini gerektirdi. ABD ile Çin arasındaki ısınma Sovyetlerin saldırgan tutumunu engellemeye de hizmet etti.

ABD Başkanları Johnson ve Nixon, Sovyetlerle ilişkilerin Batı teknolojisine erişimi de içerecek şekilde iyileştirilmesi olasılığını bile göze aldılar. Nixon ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, "Doğu-Batı ilişkilerinin artık uluslararası ilişkilerde ana konu olmadığından dünyanın çok kutuplu olduğunu" ilan edecek kadar ileri gittiler. Nixon, Kuzey Vietnam'da devam eden Sovyet yardımının detant'a etki etmesine izin vermedi. Mayıs 1972'de Moskova'ya gittiğinde Brejnev ile iki büyük anlaşma imzaladı: SALT I olarak bilinen Stratejik Silahların Sınırlandırılması Anlaşması ve iki süper güç arasındaki ilişkileri düzenleyen İlkeler Anlaşması. İki güç, "askerî çatışmalardan kaçınmak ve nükleer savaşın patlak vermesini önlemek için ellerinden geleni yapacaklarını" taahhüt etti. Ayrıca, farklılıklarını "barışçıl yollarla" çözme sözü verdiler. Ama elbette bu anlaşma ebedi bir barış çağını başlatmadı. Sovyet tarafı anlaşmaya Batı ticaretini, yatırımını ve

çok ihtiyaç duyulan teknolojiyi güvence altına alma umuduyla girmişti. Yeni detant çağında Sovyet liderliği, Gelişmekte Olan Dünya'da komünist yayılmayı destekleyerek amaçlarına ulaşmayı umuyordu. Nixon, 1973'te Nixon Doktrini'ni ilan etti; ABD'nin komünist saldırganlığa karşı kendilerini savunan diğer uluslara yardım edeceğini, ancak artık Amerikan birliklerini bu çabaya adamayacağını açıkladı.

Vietnam Savaşı'nın sona ermesinin ardından ABD, savunma harcamalarını gayri safi milli hasılasının (GSMH) yaklaşık yüzde 5'ine düşürürken, Sovyetler Birliği'nin savunma harcamaları GSMH'nin yüzde 15'ini geçti. Ağır savunma harcaması Sovyetler Birliği'nin nihai çöküşünde rol oynadı, ama bunu tek başına yapmadı.

Detant, Batı ülkeleri ile Sovyet Bloku arasındaki ticarette muazzam bir artışa yol açıp komünist blok ekonomilerine büyük ölçüde yardım etti. Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya, Sovyetler Birliği ve uydularına kapsamlı krediler verdi. Batı teknolojisinin büyük bir kısmı da Sovyetler Birliği'ne aktı. Detant'ı destekleyenlerin umudu, Batı'ya ticari ve ekonomik açıdan giderek artan bağımlılığının komünist devletlerin saldırgan eylemlerini caydıracağıydı.

1970'li yıllarda Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki doğrudan diplomatik çatışma azaldı belki ama her iki taraf da Orta Doğu ve Afrika'da silahlı çatışmalara destek verdi. Hem Sovyetlerin hem de Batı'nın desteğiyle beslenen Angola'daki iç savaşa Küba'nın da fiili müdahalesi görüldü. Sovyetler, 1979'da İran'ın kilit Amerikan müttefiki Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin devrilmesinden faydalandı. Kısa süre sonra, yeni İran rejimi ABD Büyükelçiliği personelini rehin alarak ABD ile uzun süreli bir açmaza girdi. Başkan Carter, Haziran 1979'da bir başka stratejik silah azaltma anlaşmasını (SALT II) imzalamak için Moskova'da Brejnev'le bir araya geldi. Ancak beş ay sonra Sovyetler, Moskova yanlısı komünist hükümeti korumak için Afganistan'a asker gönderince ABD-Sovyet ilişkileri resmen eridi. Sovyetlerin Afganistan'a gönderdiği kuvvetler, karşılarında, Pakistan üzerinden

ABD'den yardım alan mücahitleri buldular. İki süper güç arasındaki ilişkiler, Sovyetler Birliği'ni Afganistan'daki eylemlerinden ötürü cezalandırmak amacıyla Başkan Carter'ın 1980 Moskova Olimpiyatları'nı boykot etmesi ve ardından halefinin yönetiminde devam eden önemli bir ABD askeri güç artırımını başlatmasıyla daha da kötüye gitti.

Sovyetler, Afganistan'da yaşanan savaşın maliyetine ve komünist ülkelere yardım taahhütlerinin yol açtığı muazzam savunma harcamalarına ayak uyduramadı. ABD'nin gündeme getirdiği Stratejik Savunma Girişimi'nin (Star Wars) ise yanına bile yaklaşamadılar. Başkan Ronald Reagan'ın elindeki muazzam birikime karşılık Mart 1985'te göreve gelen Sovyet lideri Gorbaçov, onlarca yıllık kötü ekonomik yönetimin sonuçlarıyla uğraşmak zorundaydı. Gerçek bir komünist olan Gorbaçov, Batı ile rekabet edebilmek için Sovyetler Birliği'nin kendini yenilemek zorunda olduğunu biliyordu. Glasnost (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılandırma) programları, politik yaşam üzerindeki komünist kontrol sürerken Sovyet sisteminin yeniden inşa edilmesi için ortaya kondu. Ancak ekonomik reformlar yetersiz kaldı, sansürü hafifletme çabaları ise bağımsızlık hareketlerine, sivil karışıklığa ve etnik çatışmalara yol açtı.

Sovyetler Birliği içeride karmaşaya doğru giderken Gorbaçov dış politikada başarılar elde etti. Reagan ile yaptığı iki zirve toplantısı sırasında, ABD-Sovyet ilişkilerinin iyileştirilmesine ve nükleer silahların azaltılmasına yönelik anlaşmaların geliştirilmesine yol açacak şekilde tavizler verdi ve bazen çarpıcı çözümler önerdi. 1988'de Gorbaçov, Sovyet birliklerinin Afganistan'dan tek taraflı çekilmesini emretti. Ayrıca Doğu Avrupa'ya askerî müdahaleden kaçınacağına alenen söz verdi, üstüne üstlük bu bölgede açık seçimleri teşvik etti. Doğu Almanya hükümetinin şaşırtıcı bir şekilde çökmesinden ve 1989 sonbaharında Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra Gorbaçov, Almanya'nın yeniden birleşmesini ve yeni birleşik Almanya'nın NATO'ya dâhil edilmesini de

kabul etti. Soğuk Savaş'ın sonunu getiren itici güç kabul edilen Gorbaçov, 1990 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldü.

Sovyet liderinin dış politikası dünyada coşkuyla karşılanırken Sovyetler Birliği içindeki durum kötüleşmeye devam etti. "Ödün vermeyen" komünistler, Gorbaçov'un politikalarını ihanetle eşdeğer görüyorlardı. 1990'da çeşitli Sovyet cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan etti. Gorbaçov bu gelgiti durdurmaya ve Sovyetler Birliği'ni korumaya çalıştı, ancak başarısız oldu. Komünist Parti'deki "ödün vermezler" Gorbaçov'u Kırım'daki evinde tutuklayarak iktidarı ele geçirmeye çalıştılar. Yeltsin'in muhalif gruplar adına kişisel ve cesur müdahalesiyle karşı karşıya kalan darbe, iki gün sonra çöktü. Gorbaçov Moskova'ya döndü, ancak güç artık Yeltsin'deydi. Gorbaçov, Ağustos 1991'de Komünist Parti Genel Sekreterliğinden istifa etti. Aralık 1991'de Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya cumhurbaşkanlarının oluşturduğu Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) olarak bilinen gevşek konfederasyona daha sonra sekiz cumhuriyet daha katıldı. Gorbaçov Aralık'ta cumhurbaşkanlığından istifa etti ve Sovyetler Birliği resmen feshedildi. Dünyanın süper güçlerinden birindeki ekonomik ve sosyal yapının, nihayetinde ölüme yol açan kırılganlığını ve zayıflığını neredeyse hiç kimse algılamamıştı.

Soğuk Savaş, çoğu insanın tahmin etmediği bir şekilde, "bir patlama yerine bir iniltiyle" sona erdi.



ESKİ DOSTLARIN PAYLAŞIMI

3, 2, 1, Ateşleme...

Burası uçuş kontrol

Rampadan ayrılma; kusursuz...

Manevra; sorunsuz...

Yörünge rotası; sapmasız...

Bu geri sayım insanoğlunun Ay'a yolculuk macerası sırasında çok duyulmuştu. Böyle bir geri sayım sonrasında gökyüzüne yükselen Satürn V roketi, üç astronotu uydumuza ulaştırdı. "Bir insan için küçük ama insanlık için büyük bir adım" atarak Ay'a ayak bastılar. İnsanlık bu geri sayımı duymaktan hep mutlu oldu.

3, 2, 1, Ateşleme...

Burası görev gücü merkez

Kuş rotasında

Hedef; Alfa, Charlie, 7

Menzil; 10.000 km

Tahmini varış süresi; 35 dakika

Bu geri sayım ise kimsenin duymak istemediği cinstendi. Arizona'daki "Görev Gücü Tilki" merkezindeki operatörlerin, uzun menzilli balistik füzelerin ateşlenmesi sonrası ABD Müşterek Komuta Kontrol Merkezi'ni bilgilendirmek için yaptıkları konuşmalardı bunlar. Neyse ki sadece tatbikatlarla sınırlı kaldı. Ama insanlık hep bu geri sayımın korkutucu gölgesinde yaşadı.

20. yüzyılın ortalarında insanlık, II. Dünya Savaşı denen altı yıl sürmüş bir kâbustan kurtulmuştu. Ama gökyüzünde karanlık bulutlar dolaşmaya devam ediyordu. Bu kez nükleer tehdidin

gölgesi insanlığın geleceği üzerine adeta bir karabasan gibi çökmüştü. Öyle ki devletlerin başkentlerinde yöneticiler, çalıştıkları binaların benzerlerini yerin altına da inşa ettirmişlerdi. Sadece kendileri değil bütün çalışma arkadaşları ve devlet idaresinde görevli bütün memurlar da buralarda barınabilmekteydi. Bir sonraki savaşa burada karar verecekler, savaşı da buradan komuta edeceklerdi. Bu bir "tedbir" diye adlandırılıyordu. Aslında bir korkunun sonucuydu; yok olma korkusunun...

Bir sonraki savaşın sonuçlarından korkmakta haklıydılar. Eğer III. Dünya Savaşı eldeki silahlarla yaşanırsa, sığınaklarının dev kapıları dış yüzeye açıldığında iki şeyle karşılaşacaklarını biliyorlardı: harap bir dünya ve nükleer bir kış. Hayatta kalanların, ölenlere imrenecekleri bir yaşam bekliyor olacaktı onları. İlginç olansa, böyle bir savaşın başlamasına karar verecek düşman tarafların, eski dostlar olmasıydı. Peki bu noktaya nasıl gelmişlerdi? Ne olmuştu da dünyaya kutsal kitaplardaki mahşeri yaşatacak, kıyameti getirecek bir savaş olasılığı ortaya çıkmıştı? Bu soruların cevaplarını vermek için çok değil, biraz geriye gitmek yeterliydi.

Kızıl Ordu Berlin Sokaklarında

1945... Kızıl Ordu Berlin sokaklarında... Hitler'in III. Reich'ının başkenti Sovyet askerlerinin çizmeleri altındaydı. Rusya'nın inadı, kararlığı ve intikam hırsı meyvesini vermişti. Propaganda amaçlı çekilen film karelerinin dışında esir Alman askeri görmek hayli güçtü. Tecavüze uğramayan kadın yoktu. Yıkılmayan bina yoktu. Ruslar, merhamet sözcüğünü sözlüklerinden çıkarmışlardı. Reichstag'ın tepesine Sovyet bayrağını astıklarında her şey bitmişti. Ruslarla yıkıntılar arasında buluşan İngiliz, Fransız ve Amerikan kuvvetleri gözlerine inanamadılar. Bu manzarayla ilk karşılaşanlardan biri, Amerikan ordusundan Çavuş Owen günlüğüne şu notu düştü:

> Bu görüntüyü tahmin etmek de, hayal etmek de, kelimelere dökmek de imkânsız. Binaların yerinde moloz yığınları var. Her köşeden bir kadın çıkıp kendisini kurtarmamız için yalvarıyor.

> Bazılarımız Ruslarla kavga etmek zorunda kaldık. İnsan cesetleri çiğnenip tükürülmüş yemek artıkları gibi. Brandenburg kapısının yakınında bir T34'ün sürekli aynı hatta ileri geri gidip geldiğini gördük. Rus tankının komutanı bizi görünce gülümsedi, selam verdi, sonra tankını ileri doğru sürdü. T34'ün bulunduğu yere geldiğimizde daha önce gördüğümüz cesetlerin neden o halde olduklarını anladık. Almanlarla hemen her yerde savaştım. Bir gün onlara acıyacağım aklımın ucundan bile geçmemişti. Evet, bu manzara karşısında hissettiğim şey bir zafer coşkusu değil, sadece acıma...[1]

Churchill, Stalin ve Truman, II. Dünya Savaşı'nın resmî galipleriydi. Üç Büyükler, Berlin dışındaki Potsdam'da, savaş sonrası düzeni oturtmak için bir araya geldiler. Winston Churchill, savaştan tükenmiş bir Britanya'yı temsil ediyordu. Joseph Stalin ise özel bir zaferin sahibiydi: Sovyet gücü Avrupa'nın ortasına kadar gelmişti. ABD'nin 33. Başkanı olarak Postdam'a gelen Harry Truman ise sadece üç aydır görev başındaydı. Bu, devlet başkanı olarak katıldığı ilk deniz ötesi konferanstı. Truman Başkanlık için hazırlıksızdı; ne tamamen bilgilendirilmiş durumdaydı ne de yaşananlara tam anlamıyla hâkimdi. Ancak son on yıldır senatör olarak ve savaşın en önemli kongre komitelerinden birinin başkanı olarak aslında bir Başkan'ın yüzleşmesi gereken büyük sorunların farkındaydı. Herkes Truman'ın, üç ay önce hayatını kaybeden Başkan Roosevelt'in yerini doldurup dolduramayacağını merak ediyordu. Özellikle de Stalin, çünkü daha önceki görüşmelerde Roosevelt ile yakınlık kurmuştu.

> Stalin konferansa bir gün gecikmeli katılacaktı. Gelir gelmez Churchill ve Truman'ı ziyaret etti. Geç kaldığı için özür diledi. Kimse Stalin'in bir önceki gün kalp krizi geçirdiğini bilmiyordu, 1953 yılındaki ölümüne kadar da kimse öğrenemedi. Stalin gücüyle ilgili bir soru işareti oluşturmamak için yaşadığı rahatsızlığın gizlenmesini sağlamıştı.

1 Owen C. Mortimer Jr., *War and Past*, Galligan Pub., New York 1949, s. 116-117.

Savaş, Sovyetler Birliği'ni harap etmişti. Ancak Stalin yıkılmaz bir figür olarak dimdik ayaktaydı. Herkes onu kutluyordu. Onca mücadele, trajedi ve yıkımın ardından Berlin, Sovyetlerin ellerindeydi. Postdam Konferansı sırasında ABD'nin Sovyetler Birliği Büyükelçisi Averell Harriman Stalin'e "Harika bir iş başardınız. Berlin'i ele geçirdiniz, sizi yürekten kutlarım" dediğinde Stalin elindeki bardaktan bir yudum alıp büyükelçiye doğru yaklaşarak "Çar Alexander Paris'i almıştı" dedi.[2] Sonra da gülümseyerek elindeki bardağı şerefe dercesine havaya kaldırdı. Bu sözü duyan herkes şaşırmış ve ne diyeceğini bilememişti. Akıllarda bir soru canlanmıştı: "Stalin elindeki ile yetinmeyip bütün Avrupa'yı mı istiyordu?" Aslında Rusya'nın Stalin'den önceki lideri Lenin, Rus Devrimi'nin, dünyada bir komünist devrim başlatmasını, hatta bunun önderi olmasını ummuştu. Yani komünist ve kapitalist ideolojiler arasındaki çatışma çok daha önce başlamıştı. Gerçekten de Soğuk Savaş'ın kökenleri "bütün savaşları sona erdirecek savaş" diye tanımlanan I. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasına dayanmaktaydı.

1919... Paris Barış Konferansı... Büyük Savaş'ı kazanan liderlerden biri olan ABD Başkanı Wilson, savaş sırasında 14 maddeden oluşan Wilson İlkeleri'ni ilan etmiş ve bu ilkelerin hayata geçirileceğini umduğu konferansa kendinden emin gelmişti. Hayalinde daha iyi bir dünya vardı; ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını kazandığı ve bol kazanç elde edilen bir dünya. Ancak hem barış görüşmelerinden hem de Wilson'ın dünyasından dışlanan birileri vardı: Bolşevik Ruslar. Kısacası, Soğuk Savaş'ın kökleri, I. Dünya Savaşı sonrasında kapitalizm ve komünizm arasında yaşanan çatışma ortamında yatmaktadır.

Almanlar, Büyük Savaş sırasında, Lenin'in Rus Çarlığı'na yaptığı seyahati desteklediler. Lenin'in gittiği yerde çıkaracağı kaos, muhtemelen işlerine yarayacaktı. Bekledikleri gibi de oldu. Lenin'in o gidişiyle, Rusya'da ihtilal başladı ve 1917 Ekim Devrimi ile

2 Averell Harriman, *Wartime and Foreign Affairs*, Fallen Press, Washington 1954, s. 78.

Çarlık ortadan kalktı, hemen ardından da Rusya savaştan çekildi. Ancak her şey bu kadar çabuk bitmeyecekti. Ülkede iç savaş başladı. ABD ve Britanya İmparatorluğu da dâhil olmak üzere birçok devlet, monarşi yanlısı Beyaz Ordu'yu destekledi. Yardım için asker gönderenler bile oldu. Lenin'e yaptığı yardımı bilmelerine rağmen, yakın zamanda yenilgiye uğrattıkları Almanya'ya bile nispeten sempati ile bakan Batı dünyası, Bolşevikleri öldürmeyi seçmişti. Ancak devrimin askerî gücü Kızıl Ordu dünya genelinde destek görüyordu. Birçok savaşçı, yoksul halk adına çarpışmak için Rusya'ya koştu. Genç insanlar hayatlarını hiçe sayarak devrimi korudular. Sonuçta Kızıl Ordu, Beyaz Ordu'yu yendi. Yabancı devletlerin birlikleri de geri çekildi. İç savaşın Rusya'ya bıraktığı miras, korkunç bir kıtlık oldu. Bolşevikler dış dünyaya kendilerini kapadılar. Ekonomiyi güçlendirmek için çalışmaya başladılar.

İşte Stalin, bu iç savaş ortamını yaşamış bir liderdi. Bu süreçten öğrendiği bir tek şey vardı; komünizmi yok etmek isteyen Batı, hem her şansı değerlendirir hem de her türlü müttefiğe kucak açar.

Lenin, iktidara geldiği takdirde savaştan kesinlikle çekileceğini açıklamıştı. Rus askerleri boşuna savaştıklarını düşündüklerinden Lenin'in bu fikrinin çekim alanına girdiler. Hatta geri çekilmelerini engellemeye çalışan subaylarını öldürmekten bile çekinmediler. Lenin, önce askerleri kazanmış, gerisi de gelmişti.

Büyük Savaş'tan Sonra ABD ile Sovyet Rusya Arasında Temaslar

I. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD de, Rusya gibi, kendi içine kapanmıştı. Hiçbir Amerikalı artık başkalarının sorunlarıyla uğraşmak arzusunda değildi. Halk, sadece güzel bir hayat yaşamak istiyordu. Ancak 1929 yılında Wall Street'in çöküşü işleri değiştirdi. Borsada işlem gören hisse senetlerinin değeri, kâğıt maliyetinin bile altına düştü. Büyük Buhran günleriydi. Dünyanın en zengin ulusunda, birdenbire milyonlar fakirlikle yüzleşti. Amerikan politikaları da giderek sola kaydı.

1933 yılında Franklin D. Roosevelt, Amerikan anayasasına sadık kalacağına ve anayasayı koruyup savunacağına dair yemin etti. Artık ABD Başkanı olarak görevdeydi. Herkesin dileği, bu makamı en iyi şekilde kullanmasıydı. Roosevelt, halkın gözünde 1929 Buhranı'nın yaralarını en iyi saracak kişiydi. Yeni Başkan'ın ekonomik alanda bir planı vardı. Yeni bir dağılım, anlaşma, kısacası yeni bir düzen öngörüyordu. Amerikan kapitalizmini halkın yararına yönetecekti. Dış politikada da bir değişime yöneldi; Sovyetler Birliği'ni tanıdı. Asker, devlet adamı ya da sivil halk olsun, çoğu Amerikalı için bu hareket inanılmaz bir durumdu. Yaklaşık 20 yıldır ABD'nin Rusya'da diplomatik temsilcisi bile yoktu. Şimdi Roosevelt, bu uzun soluklu kopukluğu sona erdiriyordu. Bu yaklaşım, meyvesini verecekti.

Stalin'in başlattığı sanayi atılımı, kısa sürede Amerikalı uzmanları kendisine çekti. Bazıları aileleriyle birlikte Rusya'ya geldiler. Sovyet emek gücü barajlar, demir-çelik fabrikaları, devasa fırınlar inşa ederken Amerikalı şirketler de bu projelere sözleşmeli uzman mühendisleri tahsis ettiler. Komünist ideoloji umurlarında değildi çünkü Ruslardan farklı olarak işleri sona erdiğinde gitmekte özgürdüler. Ağır sanayi hamlesi işe yarıyordu. Bu alandaki faaliyetlerin Sovyetler Birliği'ne sağladığı getiri, 10 yılda 2 katına çıktı. Tarımsal alanda da çalışmalar yapıldı. Özel mülkiyet altında olan tarlalar, kolektif üretim alanlarına dönüştürüldü.

Stalin'in Rusyası

Ekonomik planlamanın başında bulunan Stalin, başarısızlığa olduğu kadar eleştiriye de katlanamayan bir diktatördü. Sanayi alanında gelişme gösterilirken işçi kesimi ciddi derecede acı çekti, bazıları örnek olsun diye Sibirya'ya sürüldü. Tarımsal alandaki kolektifleştirme sürecinin bedeli ise milyonlarca çiftçinin ölmesi ve yeniden kıtlık yaşanmasaydı. Bütün bu gerçekler gizli tutuldu.

> Sokaktaki insanlar, yaşanan acıları ve ödenen bedelleri bilmiyorlardı. Atılan her adım "başarı" olarak gösteriliyordu. Bütün başarılar da Sovyetler Birliği'nin lideri Stalin'in girişimlerine dayandırılıyordu. İşin

aslını bilenler de çenelerini kapalı tutmak zorundaydılar. Konuşurlarsa hapse atılacaklarını ya da vurulacaklarını biliyorlardı. Tam bir korku ve baskı rejimi hâkimdi. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) işte bu durumdaydı.

Aslında Stalin, uyguladığı sert politikaların farkındaydı. Kamuoyu desteğini sağlamak için halkı ve Parti üyelerini ikna etmek zorunda olduğunu da biliyordu. Yeni bir söylem geliştirdi; Rusya büyük kapitalist güçler tarafından yönlendirilen bir komplo ile karşı karşıyaydı. Kapitalistler, Sovyet hükümetini etkisizleştirmek için de casuslar kullanıyorlardı. Çevredeki herkes kapitalistlere istihbarat sağlayan bir ajan olabilirdi. Aslında Stalin kendisine muhalif olabilecek herkesi hedefe oturtmak amacıyla böyle bir anlayış geliştirmişti. Halkı da buna inandırdı ve hemen bu yaklaşım doğrultusunda çalışmalara başlandı.

Lenin'le birlikte 1917 Devrimi'ni gerçekleştiren "yoldaşlar" bile kendilerine atfedilen hayali suçları kabul etmek zorunda bırakıldılar. Çıktıkları mahkemelerde ileri sürülen iddialar, rejim yanlısı basın tarafından abartılarak sunuldu. Sanıklar ciddi anlamda aşağılandılar. Güya ihanetin maskesi yüzlerinden çekilip çıkarılıyor, Sovyet adaleti doğruların ortaya çıkmasını sağlıyordu. Aslında mahkeme salonlarında bulunanlar sanık olarak karşılarında; soluk yüzlü, titreyen dudaklı, gözlerini mahkeme heyetinden kaçıran insanlar gördüler. Bir garip bakıyorlardı; ya işkence görmüşler ya da korkutulmuşlardı. Büyük ihtimalle de klasik bir Sovyet sorgulama ve itiraf yöntemi olarak "ailelerinin zarar göreceğine dair tehdit edildikleri" için kendilerine isnat edilen suçları kabul etmek zorunda kalmışlardı.

Moskova mahkemelerinde yaşananlar birçok kişinin gerçekleri görmesini sağladı. Stalin'in Sovyetler Birliği, emekçilerin cenneti olarak kurulmuş ama bir polis devletine dönüşmüştü. Buna rağmen Amerika'da bile binlerce insan komünist düşünceye sadık kaldı. 1930'larda Moskova bir çağrıda bulundu. Amaç, bir solcu halk cephesi oluşturularak Hitler'e ve faşizme karşı bir direniş

sergilemekti. Faşizmin yayılmasını engellemek, sosyalistlerin ve komünistlerin temel amacı haline getirildi. Böylece Stalin'e karşı duyulan şüpheler de bastırılmış oldu. Üstelik solcuların faşistlere karşı verdiği mücadele sadece teoride de kalmadı, İspanya'da yaşanan iç savaşta pratiğe döküldü.

İspanyol İç Savaşı

Temmuz 1936'da, İspanya'nın Fas'taki birliklerine komuta eden General Francisco Franco, hükümete karşı ayaklandı. Çok geçmeden anakaradaki şehirlerde de benzer askerî isyanlar gerçekleşti. Madrid ve Barselona'dakiler hızla bastırıldı. Rusya, İspanya hükümetine yardım etmek için araç-gereç ve gönüllü gönderdi. Almanya ise Franco ve adamlarının İspanya'ya nakli için uçak sağladı. İngiltere ve Fransa, olayın içinde miydi yoksa dışında mıydı, anlaşılamadı. Her ikisi de iç savaşa müdahale etmeyeceklerini açıkladılar ancak yığınlar halinde gönüllüler İngiltere ve Fransa'dan İspanya'ya akın etti. Çoğu, Cumhuriyetçilerin Uluslararası Tugaylarına katıldı. Bazıları da Milliyetçilerin yanında savaştı. İngiltere ile Fransa'nın iç savaşa müdahale edilmemesiyle ilgili önerilerini prensipte kabul etmiş görünen Almanya ve İtalya, Franco'ya malzeme ve uçak sağladılar. Rusya da Cumhuriyetçilere yardım göndermeye devam etti. Batı demokrasilerinin isteksizce verdikleri ve yetersiz kalan destek, savaşın sonucunu çaresizce kabul etmelerine neden oldu.

> Condor Lejyonu, aslında Alman Hava Kuvvetleri Luftwaffe'nin İspanya İç Savaşı sırasında kullandığı isimdi. II. Dünya Savaşı sırasında Almanların "as" pilotu olacaklardan bazıları ilk tecrübelerini Milliyetçilerin yanında verdikleri savaşta elde etmişlerdi.

Franco'nun daha iyi donanıma sahip kuvvetlerinin başarıları, önce solcuların yanında savaşan yabancı gönüllülerin, ardından da bizzat Cumhuriyetçi hükümetin ülkeden kaçmasına neden oldu. Madrid, 1939 yılının Mart ayı sonunda Milliyetçilerin eline geçince savaş sona erdi. İngiltere ve Fransa, Franco rejimini

tanımak zorunda kaldılar. İspanya İç Savaşı sırasında yaklaşık 375.000 asker ve sivil öldürüldü. 135.000 kadar kişi ise savaş sonrasında ya idam edildi ya da toplama kamplarında hayatını kaybetti. Bu iç savaş, II. Dünya Savaşı'nı tetiklemedi belki ama bu savaşın adeta kostümlü provasıydı. Özellikle de gelecek savaşın nasıl yaşanacağı hakkında fikir sahibi olunmasını sağladı. Alman ve Rus silahları görücüye çıktı.

Yatıştırma Politikası İflas Ediyor

Gerçekten de Naziler, uzun zamandır silahlanıyorlardı. Hem de bir program dâhilinde ve bunu da kimseden gizlemiyorlardı. Üstelik Hitler, önce Avrupa'yı, sonra da dünyayı ele geçirme arzusunda olduğunu saklamıyordu. "Tek halk, tek devlet, tek lider" ve lebensraum (yaşam alanı) gibi, kendince "şanlı düşünceler" sayesinde Almanya'yı zafere taşıyacaktı.[3] Yaşanan bu karmaşayı okyanusun diğer tarafından izleyen Roosevelt, ülkesini yeni bir Avrupa savaşının dışında tutmak istiyordu. İngiltere'de ise Başbakan Chamberlain, Hitler'in mutlaka mantık çerçevesinde hareket edeceğine hâlâ inanıyordu. Politikasını Hitler'i yatıştırmak üzerine kurmuştu. 1938 yılının Eylül ayında Münih'e uçtu. Daha önce Ren bölgesine asker sokmuş, ardından da Avusturya'yı ilhak etmiş olan Hitler, şimdi de Çekoslovakya'yı istila etmeye hazırlanıyordu çünkü. Savaş çok yakın gibi görünüyordu. Münih'teki konferansta Chamberlain'in "yatıştırma politikası" Almanya'nın işine yaradı. İngiltere, Fransa ve İtalya, Hitler'in Alman azınlığın yaşadığı Sudetenland'i almasına izin verdiler. Çekoslovakya, müttefikleri tarafından terk edilmişti.

Moskova'da ise Stalin, Münih'te yaşananlardan önemli dersler çıkarmıştı. Batılı demokrasilerin, Hitler'in karşısında durmayacaklarına karar verdi. Bir diplomasi hamlesi planladı; faşist ve komünist düşmanlar kucaklaşacaklardı. Berlin'le temasa geçildi. Olumlu karşılık alındı. Hitler, Dışişleri Bakanı Ribbentrop'u

3 Joachim C. Fest, *The Face of The Third Reich,* Penguin Books, England 1979, s. 45-49.

Moskova'ya gönderdi. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov ile bir araya gelen Ribbentrop, dostane görüşmelere başladı. Sonuçta 1939 yılının Ağustos ayı biterken Nazi–Sovyet Paktı imzalandı. Batı dünyası dehşete düşmüştü. Stalin ise memnundu. Zaman kazanması gerekiyordu; Sovyetler Birliği'nin kendini Almanya'ya karşı savunacak duruma gelmesi için en az iki seneye ihtiyacı vardı. İmzalanan Nazi–Sovyet Paktı, ona bu zamanı tanımaktaydı. Bu pakt ile sadece iki devlet arasında saldırmazlık sağlanmamış, Polonya'nın paylaşımı ve İskandinav topraklarındaki nüfuz bölgeleri konusunda da uzlaşmaya varılmıştı.

Stalin iki konuda yanılmıştı. İlki Hitler'e güvenmekti. İkincisi ise Almanlara karşı hazır olmak için iki senenin yeteceğini düşünmesiydi. Nitekim 1941'de Alman Fırtına Birlikleri, Kızıl Ordu saflarını darmadağın edeceklerdi.

Savaş Başlıyor

1 Eylül 1939 günü Hitler Polonya'yı işgal etti. İngiltere ve Fransa, saldırgana karşı savaş ilan ettiler. Ama Polonya'yı kurtarmak için artık çok geçti. Yıldırım Savaşı ile tanışan ülkenin batı toprakları Berlin'in, doğusu ise Moskova'nın denetimine girdi, böylece Polonya haritadan silindi. Kısacası, III. Reich ve Sovyetler Birliği, savaşın ilk kurbanına komplo kurmuşlardı. Doğu Polonya'ya giren Rus işgalcilerin en başında Nikita Kruşçev bulunmaktaydı. Gururluydu çünkü daha önceden Çar tarafından hükmedilen bölgeleri geri almışlardı.

Ayrıca Nazi–Sovyet Paktı'na bağlı gizli bir protokol ile de Doğu Avrupa, nüfuz alanlarına bölündü: Finlandiya, Estonya, Letonya ile Litvanya, Polonya ve Romanya'nın bir kısmı Sovyetler Birliği için ayrıldı. Litvanya ve Polonya'nın kendine kalan payı da Almanya'ya verildi. Stalin, Finlandiya'yı da işgal ederek ne kadar ileri gidebileceğini gösterdi. Hitler de Norveç'le ilgileniyordu. Dünya şaşkınlık içerisindeydi. ABD Başkanı Roosevelt, 1940 yılında Sovyetler Birliği'nin bir diktatörlük altında yönetildiğini

vurguladı. Söylem önemliydi; dünyadaki diğer diktatörlükler gibi Sovyet Rusya'nın da mutlak güç sahibi olduğunu hem de başka bir diktatörle ittifak kuracak ve kendisine zarar vermesi mümkün olmayan küçük komşusunu işgal edip paylaşacak kadar rayından çıktığını açıklıyordu.[4]

1940'ta Hitler bu kez batıyı vurdu; Fransa, Belçika, Hollanda, Norveç, Danimarka, ayrıca doğuda Yugoslavya ve Yunanistan, Alman çizmeleri altındaydı. Sadece Churchill'in İngilteresi bu karabasanın dışındaydı. Yaklaşık bir yıl süren Britanya Muharebesi sonucunda Hitler, Londra'yı dize getiremeyeceğini anladı. Manş Denizi'ni doğal ve aşılamaz bir engel olarak kabul etti. 1941 yılının ortasında gözlerini doğuya, yeni hedefine doğru çevirdi; Sovyetler Birliği.

Alman birliğini 1871 yılında sağlamış olan Otto von Bismarck'ın bir saptaması vardı: "*Almanya ova üzerine kuruludur, iki cephede birden savaşırsa başarılı olamaz.*"[5] Hitler, bu anlayışa sadık davranıyordu. Önce doğuda, Polonya'ya; sonra batıda, Belçika ve Fransa'ya; ardından tekrar doğuda, Sovyetler Birliği'ne saldırdı. Ancak Bismarck'ın bu sözünün Müttefikler tarafından da biliniyor olması savaşın sonunda Alman yenilgisini getirecekti.

Napolyon 1805 yılında Trafalgar Deniz Muharebesi'nde Amiral Nelson karşısında mağlup olunca İngiltere'yi işgal etmeyi kenara bırakıp Rusya'ya saldırmıştı. Feci bir yenilgi yaşadı.

1941 yılında da Hitler, İngiltere'ye çıkarma yapmaktan vazgeçip Rusya'ya saldırma kararı almıştı. Ancak Hitler'in yaşayacakları Napolyon'un yaşadıklarından çok daha ağır ve unutulmaz olacaktı.

Kader Ortakları: ABD ve SSCB

22 Haziran 1941'de Hitler, Sovyetler Birliği'ni işgal harekâtını başlattı. Bu gün, tarihin değiştiği gündü. Hitler, Almanya için

4 John Bullock, *Go For It*, P&D Press, New York 1967, s. 77.
5 Alan Ardagh, *Bismarck as Policy-Maker*, Dangeon Books, 1979, s. 16.

büyük bir sömürge kazanacağını ifade ediyordu ama yanılıyordu. Bu yaptığı sadece bir şeye yarayacaktı; dört yıl sonra Rusların Avrupa'nın merkezine kadar yerleşmesine. Soğuk Savaş'ın gelecekteki taslağı, Rusya'da ilerleyen Nazi tanklarının palet izleri ile yazılıyordu. Kızıl Ordu, sürpriz Alman saldırıları karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Köylerinden geçen Rus askerlerini gören halk onlarla beraber doğuya doğru harekete geçti. Rus vatandaşları, yaralı ve kan içindeki asker yoldaşlarıyla omuz omuzaydı. Sürpriz Alman saldırısı, Sovyetler Birliği'nin kenetlenmesini sağlamıştı. Hem de ona tahmin edilemeyecek dostlar kazandıracaktı.

Beklenmedik dostlardan biri, Alman saldırılarına maruz kalan İngiltere idi. Churchill geçmişine damga vurmuş Sovyet karşıtı duygularını bir kenara bıraktı, Stalin Rusyası'nı bir müttefik olarak bağrına bastı. Yakın çalışma arkadaşlarına içinde bulunduğu durumu açıklarken şeytanla anlaştığının farkında olduğunu, çünkü Hitler'i yenebilmek için şeytanın kendisine yardım edeceğini söylüyordu.[6]

Diğer bir dost ise okyanusun öbür ucundan geldi. Aynı Rusya gibi Amerika Birleşik Devletleri de sürpriz bir saldırı yaşayacaktı. Japonlar, 7 Aralık 1941 günü Amerikan donanma üssü olan Pearl Harbor'ı vurdu. Başkan Roosevelt, ülkesinin beklenmedik bir şekilde Japon donanması ve hava kuvvetlerinin saldırısına uğradığını ilan etti. Açıklamasına, ne olursa olsun sonunda zafer kazanacaklarını da ekledi. Amerika, Japonya'ya savaş ilan ediyordu. Günler sonra Wehrmacht Moskova kapılarına dayanmış durumdayken Hitler de ABD'ye savaş ilan etti. Hitler'in II. Dünya Savaşı sırasında yaptığı bu tek savaş ilanı, Washington ile Moskova'yı müttefik haline getirdi. Alman saldırısının hızı Moskova'da kesildi. Stalin ulusa sesleniş konuşması yaptı: "Almanlar Rus ulusunu ortadan kaldırmak istiyorlar. Eğer bir yok etme savaşı istiyorlarsa emin olsunlar ki bunu onlara sunacağız."[7]

---

6 Gordon A. Craig, *Towards to Victory*, Carnage Press Ltd, 1981, s. 45.

7 Peter Galhard, *Supreme Leader: Stalin*, Pegasus A.C.E., London 1957, s. 117.

Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği sürpriz saldırılara uğrayarak girdikleri savaş sırasında motivasyonlarını intikam hissinde buldular. 1945 yılına kadar yaşanan Amerikan-Japon ve Rus-Alman çatışmalarında mücadele eden askerler, düşman bildiklerine neredeyse hiç acımadılar. Kin ve nefret dalgası sadece askerlerle sınırlı kalmadı, bu dört ülkenin toplumlarına da hâkim oldu ve bu, hiç de şaşırtıcı değildi; çünkü savaş ne kadar uzarsa, o kadar çirkefleşir.

O zamanlarda bile Stalin zaferin ötesini düşünmekteydi. İngiltere ile görüşmeler yaparken hep savaş sonrasında Polonya'nın bir kısmının ve Baltık ülkelerinin, Sovyet sınırları içerisinde kalması gerektiğini söylüyordu. Aralık 1941'de İngiltere'yi temsilen Moskova'ya giden Anthony Eden de Stalin'in bu istekleri karşısında şaşırmıştı.[8] Sovyet lider, Eden'den, belirttiği bölgelerin savaş sonrasında Rusya'ya ait olacağına dair güvence vermesini istedi. Buna karşılık Eden "Almanlardan 19 kilometre uzaklıkta iken öncelikle savaşı nasıl kazanacağımızı konuşsak daha iyi olmaz mı?" diye çıkıştı. Stalin gayet sakin bir tavırla, "Her şeyin baştan konuşulmasında fayda var." yanıtını verdi. Eden, savaş sonrası hakkında tartışma ve karar verme yetkisine sahip olmadığını söyleyerek bu isteği geçiştirdi. Stalin ise kendinden emin gülümsüyordu.

Stalingrad Düşmedi Ama Almanlar Tuzağa Düştü

Bu arada ABD, Sovyetler Birliği'ne silah ve mühimmat yardımında bulundu. Ancak Stalin'in başka bir isteği vardı: En kısa zamanda Almanlara karşı ikinci bir cephe açılması. Sovyet halkının çektiği ıstıraplardan kurtulmasının tek yolu, Müttefiklerin Batı Avrupa'ya bir çıkarma yapmasıydı. Rusya'da herkes buna inanıyordu. Bir şey daha vardı; bu cephe açılıncaya kadar, Ruslar ölümüne direnmekte kararlıydılar. Savaş Stalingrad'a kadar ulaştı. Hitler, yarım milyon asker gönderdi ama korkulan olmadı. Stalingrad

8 Anthony Eden, *Full Circle, The Memoirs of Anthony Eden*, Houghton Mifflin (1st Edition) 1960, s. 117-118.

düşmedi, Almanlar tuzağa düştü. Teslim olmak zorunda kalmaları savaşın gidişatını değiştirdi. Batı kamuoyu Kızıl Ordu'yu alkışlıyordu. Sovyet askerleri artık onların silah arkadaşıydı, hatta kendileri de Rusların "yoldaş"ıydı.

Kızıl Ordu, Avrupalı müttefiklerinin kaybettiği 2 askere karşılık 3 askerî personel kaybetti. Buna karşılık, müttefiklerinin savaş dışı bıraktığı 1 Alman askerine karşılık Ruslar tek başlarına 20 Alman askerini savaş dışı bıraktılar. Bu, tam bir ölüm kalım savaşıydı, hem de en acımasızlarından biriydi.

Naziler, mücadele etmekte oldukları Müttefikleri bölmek için çaba sarf etmeye başladılar. Rusya'daki Katyn Ormanı'nda dört binden fazla Polonyalı subayın cesedinin bulunduğu bir toplu mezar keşfettiklerini açıkladılar. Polonyalı askerler Sovyet birlikleri tarafından 1940 yılında öldürülmüşlerdi. Bu haberi alan Londra ve Washington, Stalin'in metotlarını şimdilik göz ardı etmeyi seçtiler.

Polonyalı subayların Stalin'in emriyle öldürüldüğünü gösteren belge, yıllar sonra Yeltsin tarafından Polonya Devlet Başkanı Lech Walesa'ya verilecekti.

1943 yılında Üç Büyükler, Tahran'da buluşma kararı aldılar. Üç Büyükler geleceğin haritasını hep birlikte çizeceklerdi. Sovyet gizli istihbaratı, o dönemin koşullarında mükemmel çalışarak Roosevelt'in adamlarıyla yaptığı konuşmaların tercümelerini, her sabah Stalin'e ulaştırdı. Sovyetler Birliği'nin lideri, daha görüşmeler başlamadan neler tartışılacağını biliyordu. Bu rahatlığı sayesinde takındığı sakin ve mantıklı tavrı ile nazik görünüşü, Churchill ve Roosevelt'i etkiledi. Sonuç; savaş sonrasında Doğu Almanya'nın Sovyet nüfuz alanı olmasında Müttefikler hemfikir oldular. Stalin, Doğu Polonya'yı ilhak edebilirdi, Polonyalılar da savaş tazminatı olarak Almanya'nın doğusundan bazı parçalar alabilirlerdi. Polonya'ya fikri sorulmadı bile...

Ve Almanya'nın Büyük Yenilgisi

6 Haziran 1944 günü, Normandiya Çıkarması gerçekleştirildi. Tarihin en büyük amfibi harekâtına katılan Müttefik askerleri, Fransa'ya ayak bastılar. Stalin'in uzun süredir beklediği batıdaki ikinci cephe, nihayet açılmıştı. Bu sırada doğudaki Rus orduları da ilerlemeye devam ediyorlardı. Nazi propaganda makinesi Alman ordusunun yaşadığı muazzam geri çekilmeyi perdelemekte güçlük çekmekteydi.

Almanlardan geri alınan yerlerde Sovyet bayrağı yeniden dalgalanmaktaydı. Zafere kilitlenmiş olan Kızıl Ordu, Almanya'ya yürüyüşünü hızlandırdı. Batı yönünde önüne gelen bütün Nazi unsurlarını ezip geçiyordu. Rusların Varşova'ya yaklaştığını duyan Polonya direnişçileri, şehri Almanlardan geri aldılar. Amaçları, özgürlüklerini kendi başlarına kazanıp Stalin'in karşısına bağımsız bir Polonya olarak çıkmaktı. Ama savaşın belki de en anlaşılmaz ya da en anlaşılır olayı yaşandı.

Polonya ordusu Almanların ülkeyi terk etmesinden sonra, yani Ruslar henüz gelmeden önce Varşova'da denetim kurmuştu. Üstelik bu harekât için kendilerini cesaretlendiren de Ruslardı. Ancak batıya doğru ilerleyen Kızıl Ordu Vistula'ya gelince durdu. Stalin, ordularının toparlanması için Varşova dışında beklemesi gerektiğine karar vermişti. Bunu fırsat bilen Almanlar, karşı saldırıya geçtiler. Rus kuvvetleri nehrin karşı kıyısında durup olanları izlemekle yetindiler. Rahatlıkla Polonyalılara yardım edip Nazilere iyi bir ders verebilirlerdi. Ama yapmadılar. Stalin, Polonyalı özgürlük savaşçılarını kaderlerine terk etti. Polonyalılar Almanlara karşı tek başlarına altmış üç gün dayandılar. Ayaklanma bir katliam ve Varşova'nın moloz yığını haline gelmesiyle son buldu. Polonyalılar, Rusları suçladılar ve bu yaşananları asla unutmadılar. Yaklaşık elli sene sonra Polonya'nın "dayanışma" ruhu tekrar sahne alacak ve bu kez başarılı olacaktı.

Avrupa Paylaşılıyor

Polonya Sovyet işgaline girince Churchill ve Stalin güç paylaşımı ve nüfuz alanları için görüştüler. İngiltere Başbakanı Avrupa'nın durumu hakkındaki düşüncelerini bir formülle ortaya koydu: Romanya %90 Sovyet, Yunanistan %90 İngiliz ve Amerikan, Yugoslavya ve Macaristan her iki taraf için %50 -%50 ve Bulgaristan %75 Sovyet nüfuzu altında olacaktı. Stalin bu planı onayladı. Churchill, formülün üzerinde yazılı olduğu kâğıdı ortadan kaldırmak istedi. Stalin gülümseyerek yanıt verdi: "Hayır, bence siz onu saklayın."

Churchill Üç Büyükleri tekrar bir araya getirecek yeni bir konferansın aslında Batı Avrupa'da bir yerde toplanmasını istemişti. Stalin ise bu toplantının Sovyetler Birliği'nde gerçekleştirilmesi için ısrar etmişti. Almanların tekrardan güçlenmesinden çekinen Müttefikler, barış zamanı kâbus görmek istemiyorlardı, dolayısıyla Ruslara ihtiyaçları vardı. Stalin'i gücendirmek olmazdı. Konferans, Kırım Yalta'da gerçekleştirildi. Sovyetlerin lideri, misafirlerini en iyi şekilde ağırlamak için her yere ve herkese emirler verdi. Sovyet rejimi, bütün dünyaya parlak bir imaj göstermeliydi. İnsanlar darmadağın olmuş bir bölgede; kristal bardak, beyaz peçete, yemek takımları ve masa örtüleri buldular. Mecburlardı. Stalin'in dünyasında hataya yer yoktu.

Görüşmeler sırasında bir an Churchill yanındakilere dönerek; *"Cin toniğimin içinde limon olmasını isterdim."* dedi. Bir gün sonra Ruslar, bir limon ağacı ile çıkageldiler.

Yalta'ya gelen üç lider çok farklı portreler çiziyorlardı. Churchill, Tahran Konferansı'ndan beri içten içe kendisini yalnız bırakılmış hissediyordu. Ağırlığını koyma çabasındaydı ama İngiltere'nin hâlâ savaşıyor olmasını ABD'ye borçlu olduğunu da unutmuyordu. Zaten hasta olan Roosevelt içinse ülkesinden Kırım'a yaptığı denizaşırı seyahat büyük bir eziyet halini almıştı. Çocuk felci rahatsızlığının üstüne savaşın yorgunluğu ve liderliğin

getirdiği stres ABD Başkanı'nı adeta bitap düşürmüştü. Oysa Stalin kendinden çok emindi ama ihtiyatı elden bırakmak istemiyordu. Ruslar, Doğu Avrupa'nın bir kısmını süpürmüşlerdi, ancak henüz tamamına yayılamamışlardı.

Çarlık döneminden kalma sarayda toplanan liderleri yüklü bir gündem bekliyordu. Almanya'nın nasıl işgal edileceğine ve yenilgiye uğratılmış Almanya'nın nasıl yönetileceğine karar vereceklerdi. Japonya'ya karşı savaş durumu görüşülecek, savaş sonrası düzenlemeler karara bağlanacaktı. Öte yandan Doğu Avrupa'nın durumu çözüm bekleyen sorunlardan sadece biriydi. Polonya sorununun da sonuca bağlanması gerekiyordu. Ama öncelikle savaş kazanılmalıydı.

Stalin, savaşın kazanıldığını biliyordu. Görüşmeler sırasında farklı bir müzakereci olduğunu kanıtladı. Kimsenin gözünün içine bakmıyor, arka arkaya sigara içiyordu. Tam hiçbir şey dinlemediği zannedildiği anda birden elini kaldırıp soru soruyordu. Roosevelt ise büyük bir hata yaptı; Churchill'le arasına mesafe koyup Sovyet liderine yakın durmaya çalıştı. Bu gelişme Stalin'in elini kuvvetlendirdi; müttefiklerinin arasında hayali değil, gerçek bir ayrışma olduğunu fark etti ve bunu onların aleyhine kullandı.

Konferansa katılan herkes için ana mevzu Doğu Avrupa'nın, bilhassa da Polonya'nın geleceğiydi. Stalin istediğini almakta kararlıydı. Zaten Yalta'da görüşmeler devam ederken Sovyet askerleri, Balkanların ve Polonya'nın büyük bir kısmına hâkimdi. Berlin'den sadece 75 kilometre uzaktaydılar, Budapeşte'yi ele geçirmeleri de an meselesiydi. Çekoslovakya ve Macaristan'da geldikleri nokta o kadar ilerideydi ki diplomasinin mevcut durumu değiştirmesi imkânsızdı. Oysa İngiliz ve Amerikalı diplomatlar Yalta'dan kazançlı çıktıklarını zannediyorlardı.

Polonya'da Batı'dan temsilcilerin de bulunduğu bir koalisyon hükümetinin kurulması belgelere yansıdı. Bütün Doğu Avrupa'nın "kurtarılmış Avrupa" ilan edilmesi sağlandı. Üstelik serbest genel seçimlerle demokratik hayata geçilecekti. Bunları kabul eden Stalin, Polonya'daki seçimlerin özgür ve dürüstçe yapılacağı

konusunda söz verdi. Almanya'nın muzaffer Müttefikler tarafından ortak bir şekilde yönetilmesine yeşil ışık yaktı. Üstelik Japonya'ya karşı yürütülen savaşa da katılacağını vadetti. Onaylamaktan yorgun düşmüş olan diğerleri, Stalin'in bu sözlerine güvendiler. Evet, Stalin bütün bunları telaffuz etmişti ama daha sonra farklı yorumlamayı tercih edecekti.

1945 Nisanı'nda ABD'de bayraklar yarıya indirildi. Bütün Amerikan ulusu yastaydı. Başkanlarını kaybetmişlerdi. Roosevelt, onları zafere taşıyan liderleriydi. Azmi ve kararlılığıyla birçok insanın rol modeliydi. En önemlisi de ülkesine özgüven kazandırmış bir önderdi.

Tarihî Karşılaşma

Avrupa'daki muharebelerde sona gelinmişti. Amerikan birlikleri hiçbir direnişle karşılaşmadan Alman kasabalarını ele geçirdiler. Almanlar, Amerikalıları görmekten çok mutluydular, Rus işgalindense ölesiye korkuyorlardı. Aslında Kızıl Ordu, Almanya'nın doğusuna girdiği andan itibaren ülkenin batısına doğru inanılmaz bir göç başlamıştı. Asker, sivil, devlet görevlisi, kadın, erkek, çocuk, genç, yaşlı Almanlar, Ruslara yakalanmamak için kaçıyorlardı. Kısa süre sonra ABD ve SSCB birlikleri Almanya'da buluştu.

Almanya'ya batıdan giren Müttefikler, ilerledikçe Nazilerin yaptıklarını keşfetmeye başladılar; dikkatlerinin odağında özellikle Yahudiler vardı. Toplama kampları, gaz odaları, insan yakılan fırınlar, toplu mezarlar buldular. SS askerleri, kaçarken bile Yahudileri öldürmüşlerdi. Müttefik askerleri bazı yerlerde toplama kamplarında buldukları Yahudi cesetlerini gömmeleri için yakın kasabalardaki Alman sakinleri zorladı.

Amerikan ordusunun 69. Piyade Tümeni'nden bir grup asker istemeye istemeye bir devriyeye çıkmışlardı. Tedirgindiler. Savaşın sonu bu kadar yakınken kimse hayatını kaybetmek istemiyordu. Devriye ve keşif yapacakları yerde ne olduğu umurlarında bile değildi. Bu noktaya kadar gelmişken başlarını belaya sokmak

aptallık olacaktı. Bu ruh haliyle oluşturdukları müfreze harekete geçtiğinde, hiçbiri, tarih yazmak üzere olduklarının bilincinde değildi. İlerlerken hiç direnişle karşılaşmadılar; gördükleri ya geri çekiliyor ya göç ediyor ya da teslim oluyordu. Elbe Nehri'ne kadar ilerlediler. Ve karşı kıyıda onları gördüler.

Kızıl Ordu'nun 58. Muhafız Ordusu'nun askerleri, kendilerine emredildiği gibi Elbe kıyısında beklemekteydi. Amerikalılar geldiğinde biraz şaşırdılar. Yüzlerini görebiliyorlardı. Hayal ettiklerinden farklı olarak karşı kıyıdakiler sıradan insanlara benziyorlardı. Amerikan 69. Piyade Tümeni askerleri de aynı durumdaydı. Ruslardan ne beklediklerini bilmiyorlardı. Onları incelediler, hareketlerini takip ettiler. Vardıkları sonuç; Amerikan üniforması giyseler, kendilerinden bir farklılıklarının olmadığıydı. Sonra olay birden koptu. Her iki ordunun askerleri bir araya geldiler. Birbirlerine sarıldılar. El sıkıştılar. Ruslar önlerine geleni "geleneksel" olarak öptüler. Bu ilk temastı. Bu tarihsel anda, sıradan askerler, içten bir şekilde buluşmuşlardı. İki gün sonra ise daha kalabalık gruplar, kameraların önünde propaganda buluşmasını gerçekleştireceklerdi.

Elbe'de ilk buluşanlar ile kameralarda görünenler aynı değildi. Paris'i alanlar yollarına devam ederken Arc de Triomphe altında başkaları yürüdüler. Iwo Jima'da ilk bayrağı dikenler değil, sonradan dikenler ünlendi; ABD'nin her yerine anıtları yapıldı, Pasifik Savaşı'nın, hatta ABD için II. Dünya Savaşı'nın simgesi oldular.

Reichstag'da Sovyet Bayrağı

Müttefikler arasında varılan anlaşmaya göre Berlin'i ele geçirme şerefi Ruslara bırakıldı. Savaş Moskova'ya yaklaşık 30 milyon cana mâl olmuştu. Bu sayı, Amerikan ve İngiliz kayıplarının toplamının 40 katına eşitti. Savaşın Rusya'ya maliyeti dehşetliydi. 1945 yılının Nisan ayında Kızıl Ordu, Berlin'e doğru nihai saldırısını başlattı. Almanların son direnişini yapanlar ya çok genç ya da çok yaşlıydı. Olabildiğince direndiler.

Hitler'in III. Reich'ı lime lime olurken yüzlerce insan San Fransisco'da yapılan Müttefik organizasyonundaydı. Sovyet delegasyonunun başında daha önce Nazi–Sovyet Paktı'nı imzalayan kişi vardı: Molotov. Çok sinirliydi. Savaşın sonunun geldiğini biliyordu. Zafer yakındı. Ama o Amerika'daydı. Her gün Stalin'e telgraf çekerek ne zaman geri döneceğini soruyordu. Görüşmeler devam ederken beklenen haber geldi: Almanlar teslim olmuş, Hitler sığınağında intihar etmişti.

Reichstag'ın çatısında Sovyet bayrağı dalgalandırıldı. Bu ilk bayrak aslında üç kırmızı masa örtüsü dikilerek bir araya getirilmişti, hem de daha Moskova'dayken. İşte bu bayrak Berlin'deki ünlü fotoğrafta yer alan bayraktı. Diken ise Yahudi bir terziydi.

Hitler'in III. Reich'ının başkenti Kızıl Ordu'nun ellerindeydi. Berlinliler; yorgun, yılmış ve afallamış şekilde işgalcilerin kendilerine ne yapacağını bekliyorlardı. Sivillere yönelik organize bir katliam yoktu. Stalin birliklerine Berlinlilerin yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını karşılamalarını emretti. Fakat askerler evleri yağmaladılar. Binlerce kadına tecavüz edildi. Amerikalı askerler bu kadınların bir kısmını koruma altına aldılar. Yaşadıkları travmayı atlatamayanların bazıları intihar etti, bazıları ömürlerinin sonuna kadar konuşamadılar. Bunların hiçbiri Berlin'i gezen Stalin'in polis şefi Beria'ya ve Dışişleri Bakanı Molotov'a hissettirilmedi.

Pasifik Hâlâ Hareketli

Mayıs 1945'te General Eisenhower, ABD Başkanı Truman'ı Alman kuvvetlerinin Müttefiklere teslim olduğu konusunda bilgilendirdi. Avrupa semalarında özgürlük bayrakları dalgalanıyordu. Ama bunun "şimdilik" olduğunu hiç kimse bilmiyor, hatta tahmin bile edemiyordu. Herkes için önemli tek şey vardı: Avrupa'da savaşın sona ermiş olması. Çatışmalar bittiğinde Sovyet hattı Baltık Denizi'nden Adriyatik Denizi'ne kadar Avrupa'yı ikiye bölmüş haldeydi. Ama her şey bitmemişti; Pasifik'teki savaş devam etmekteydi. Iwo Jima nihayet ABD kuvvetlerinin eline geçti.

Iwo Jima'nın sunduğu önemli bir bilgi vardı: Japon anakarasına yapılacak nihai işgal, çok zorlu ve kanlı olacaktı.

Postdam, ele geçirilmiş Almanya'da Müttefiklerin üçüncü büyük zirvesine ev sahipliği yaptı. Üç Büyüklerin her biri farklı düşünceler ve yaklaşımlar sergilediklerinden Almanlara sunulacak barış antlaşması konusunda kolayca uzlaşma sağlanamadı. Yalta'daki esasların nasıl hayata geçirileceği hususunda büyük bir soru işareti doğdu.

Stalin, Amerikalılara Japonya ile yapılmakta olan savaşa katılacak birliklerinin hazır olduğunu bildirdi. ABD'nin çiçeği burnunda başkanı Truman da İngilizlerle fikir alışverişinde bulunduktan sonra askerî danışmanlarıyla görüştü. Nihayetinde Stalin'e çok güçlü bir silahı olduğunu söylemeye karar verdi. Ama bunun bir nükleer silah olduğunu söylemeyecekti. Dediğini yaptı. Stalin, Truman'ın sözlerini duyunca gülümsedi. Truman bir kez daha yeni silahından bahsetti. Stalin gene gülümsedi ve bilgi için Başkan Truman'a teşekkür etti. Sovyet lideri o kadar sakindi ki Amerikalılar söyleneni anlamadığını zannettiler. Oysa durum farklıydı; Ruslar topladıkları istihbarat sayesinde bütün Manhattan Projesi'ni biliyorlardı.

Asıl bomba haber Londra'dan geldi. İngiltere'nin Başbakanlık koltuğunda artık Clement Attlee oturuyordu. Seçimleri kaybeden Churchill, "Downing Sokağı 10 numara" adresinden taşınmak zorundaydı. Stalin ve Molotov başta olmak üzere herkes şaşırmıştı. Ancak kimse renk vermedi. Bütün dünya Müttefiklerin birlik içinde kalmaya devam ettiğini görmeliydi. Aslında durum çok ilginçti: Roosevelt ölmüş, Churchill oyun dışı kalmıştı. Savaşın sonunda, Üç Büyüklerin liderlerinden sadece Stalin olduğu yerdeydi.

2 Ağustos 1945 günü Postdam Konferansı sona erdi. Devlet adamları evlerine geri döndüler. Dört gün sonra, Amerikan Hava Kuvvetleri'ne ait *Enola Gay* adlı B29 Süperkale modeli ağır bombardıman uçağı, Hiroşima'ya ilk atom bombasını attı. Üç gün sonra da bir başka B29 Süperkale ağır bombardıman uçağı, *Bockscar*, tarihin ikinci nükleer saldırısını gerçekleştirdi. Bu kez

Nagazaki vuruldu. Kısa bir süre sonra Japonya teslim oldu. II. Dünya Savaşı resmen sona erdi. Savaşın sonunda artık bütün dünyanın emin olduğu bir şey vardı: İnsan ırkı sadece bir gün içerisinde kendi kendini yok edecek güce ulaşmıştı. Sonuç; Soğuk Savaş sırasında yaşanan her krizde nükleer silahların gölgesi dünya üzerine düşecekti. Savaşın sonunda, gelecekle ilgili en iyi saptamayı Churchill yaptı.

Demir Perde İniyor

1946... Savaşın sona ermesinin üzerinden daha bir yıl bile geçmemişti. ABD'nin Missouri eyaletindeki Fulton'da yoğun bir hazırlık vardı. Önemli bir kişi beklenmekteydi. Ve hiç kimse bu kişinin Westminster College'da yapacağı konuşmanın tarih yazacağını tahmin etmiyordu. Beklenen kişi geldi. Konuşmayı yapacağı kürsüden, bütün dinleyicilerinin gözleriyle tek tek temas kurdu. Kelimeler ağzından döküldükçe salondakiler giderek ürpermeye başladılar. Çok sert kabul edilen konuşma, ABD'de hiç de iyi karşılanmadı. ABD Başkanı, Churchill'e böyle bir fırsat verdiği için eleştirildi. Bugünse, Churchill'in bu konuşması şimdiye kadar yapılmış en iyi konuşmalardan biri kabul edilmektedir:

> ...Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'te Trieste'ye kadar, kıta boyunca bir demir perde indi. Bu çizginin arkasında Orta ve Doğu Avrupa'nın eski devletlerinin başkentleri yatmaktadır; Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Bükreş ve Sofya. Tüm bu ünlü şehirler ve etrafındaki nüfus, Sovyet nüfuz alanı olarak adlandırmam gereken bölgede yatıyorlar ve hepsi bir şekilde, öyle ya da böyle sadece Sovyet etkisine değil, aynı zamanda Moskova'nın artan kontrolüne tabidirler.[9]

İngilizlerin "Kurt Politikacısı", dünyayı Sovyet genişlemesinin tehlikesi konusunda uyarmaktaydı. Dünya "demir perde" terimiyle ilk kez karşılaştı. Bu terim, bütün Soğuk Savaş dönemine damga vuracaktı.

---

9 UK National Archives, Catalogue ref: FO 371/51624



Churchill, 1946 yılında ABD'nin Missouri eyaletindeki Fulton'da bulunan Westminster College'da ünlü "demir perde" konuşmasını yaparken

Churchill sadece Demir Perde terimini üretmekle kalmadı. 1946'da, Zürih Üniversitesi'nde "Avrupa Trajedisi" hakkında konuştu. Gerçekten de savaşı kazanan Londra ve Paris'i bekleyen güçlükler, kaybeden Berlin'in karşılaşacaklarından pek de farklı değildi. Churchill, Birleşmiş Milletler'i güçlendirirken bölgesel düzeyde bir "Avrupa Birleşik Devletleri" kurulması çağrısında bulundu. Bunun ilk adımını da "Avrupa Konseyi" olarak nitelendirdi. Churchill, bugünkü Avrupa Birliği'ne giden yolu açmıştı.

ABD ve SSCB aslında ortak bir kaderi paylaşıyorlardı. Her ikisi de II. Dünya Savaşı'na 1941 yılında yaşadıkları sürpriz birer saldırıyla girmişti. ABD, Japonların Pearl Harbor deniz üssüne yaptığı hava akını ile savaşın içine çekilmişti. SSCB ise, aralarında ittifak antlaşması bulunan, Almanya tarafından işgal edilmişti. Savaş sırasında ABD Başkanı Roosevelt ve SSCB lideri Stalin arasında başlayan yakınlaşma savaşın sonuna kadar sürmüştü. Her şey bittiğinde ayakları üzerinde duran iki devlet, ABD ve SSCB idi. Bu nedenle Soğuk Savaş sürecinin, bu iki devletin

farklı bloklardaki liderliğinde başlayıp devam etmesine şaşırmamak gerekir. Elbe Nehri'nde birbirlerine sarılan Amerikalı ve Rus askerler, savaş sonrasında geri döndüklerinde ülkelerini bıraktıkları gibi bulmadılar. Çok şey değişmişti. Ama Rusların ve Amerikalıların gördükleri manzara birbirine neredeyse taban tabana zıttı: Amerikalılar cennete gelmiş gibi oldular, Ruslarsa cehenneme düşmüş gibi...

Amerikalı askerler, denizaşırı ülkelerden bir kez daha kendi kıtalarına geri gelmişlerdi. Birleşik Devletler aynı yüzyıl içerisinde ikinci kez kendi topraklarından uzaktaki bir dünya savaşına çekilmişti. 300.000 Amerikalı asla evlerine dönemedi. Ancak sevdiklerine bir şekilde ulaşmayı başaranlar, hiç olmadığı kadar zengin ve mutlu bir ülkeye döndüklerini görünce şaşırdılar. İnsanların masalarına yiyecek koyabilmeye, başlarını sokacak bir çatı bulabilmeye ve sigorta poliçelerini devam ettirebilmeye yetecek paraları vardı. Bu harikaydı çünkü ekonomik bunalım yıllarında hiç kimsenin parası kalmamıştı. Savaştan önce; %15 oranında, bazen daha yüksek oranda işsizlik söz konusuydu, ekonomi durgun, insanlar mutsuzdu. Savaş döneminde ise mühimmat, silah, araç-gereç, yedek parça üretimi, ekonomiye muazzam miktarda para girmesini sağlamıştı. Milyonlarca insana, sadece erkeklere değil kadınlara da, istihdam imkânı doğdu. Savaş biter bitmez fabrikalar araba üretimine geçti. Depresyon yıllarından beri araba heveslisi olan insanlar için bu, harika bir haberdi. Paraları vardı. Benzin de vardı. Gıda maddeleri piyasaya sürülüyor ve tüketiliyordu. Ekonomi kesinlikle yükselişteydi. Savaş ve savaş sonrası harcamalar, Amerikan kapitalizminin çarklarını yeniden harekete geçirmişti. Washington'ın askerleri için, savaştıklarına değmiş gibi görünüyordu ama Moskova'nınkiler için aynı şeyi söylemek güçtü.

Kızıl Ordu Eve Dönüyor

Barışın ilk yazında Kızıl Ordu askerleri evlerine döndüler. Aslında hâlâ hayatta olmaktan korkuyorlardı. Bunun nedeni, Stalin'in savaş sırasındaki emirleri ve sert tutumuydu. Kendilerini

karşılayan kalabalıklarda, çocuklarını veya eşlerini bulanlar şanslıydı. Sivil ve asker yaklaşık 27 milyon Sovyet, o günü görecek kadar şanslı olamamıştı. Sovyetler Birliği'nde 1923 yılında doğanların %80'i savaşın sonunu görememişti. Dönen askerler; içeceklerle, çiçeklerle, ekmeklerle kısacası elde olan ne varsa onunla karşılandılar. Tanıdık tanımadık herkes birbirini kucaklıyor, öpüyordu. Kaybolanların hâlâ hayatta olabileceğini umuyorlardı.

Rusya'nın işgale uğrayan kısmının tamamı yok edilmişti. Sınırlardan Moskova'ya kadar her şey harabeye dönmüştü. Birçok insanın gidecek evi kalmamıştı. Almanların geçtiği yerlerde yaklaşık 70.000 köy yıkılmıştı. Şehirler moloz halindeydi. Stalin'in savaş öncesi başarıları; parklar, anıtlar, üretim alanları, beş yıllık kalkınma planlarının fabrikaları, halk eğitim merkezleri, apartman blokları Naziler tarafından talan edilmiş, yıkılmıştı. Birçok asker bu acıyı tarif etmenin mümkün olmadığını, bunu ancak yaşayanların ve kendi gözleriyle görenlerin anlayabileceğini söylüyordu.[10] Aslında Kızıl Ordu askerlerinin kendileri de benzer bir acıyı Almanlara yaşatmışlardı, özellikle de Berlin'e girenler, Berlin'de yaşayanlara...

Dörde Bölünmüş Almanya

Almanya Müttefikler arasında dört işgal bölgesine ayrıldı. Aynı şekilde Müttefiklerin her biri Alman başkenti Berlin'in bir sektörünü denetim altına aldı. Savaş kayıplarını Almanya'nın karşılaması gerektiğine karar vermişlerdi. Özellikle Ruslar bunun meşru hakları olduğunu düşünüyorlardı. Ülkelerinin harabeye dönmesini, verdikleri uzun ve yorucu mücadeleyi ve insan kayıplarını buna gerekçe gösteriyorlardı. Geleceğin ne getireceğini bilmiyorlardı ve kendilerini garanti altına almak istiyorlardı. Alman nüfusu Rus sanayi kaynaklarının yeniden canlandırılmasına yardım etmeye zorlandı. Sadece makineler değil, binlerce zanaatkâr ve bilim adamı kaçırılarak Sovyetler Birliği'ne götürüldü. Orta Avrupa sanki bir

10 Russell Lowel, *After The War*, Pullytone Pub., Arizona 1976, s. 124-131.



kez daha Karanlık Çağlara geri dönüyordu. Avrupa artık kanunu, güvenliği ya da merhameti olmayan, göçebelerle dolu bir kıtaydı. Milyonlarca insan Naziler tarafından köklerinden koparılıp bir var olma mücadelenin ortasına atılmıştı. Şimdiyse kurban olma sırası Almanlara gelmişti. Savaşın galipleri Akdeniz'den Baltık'a kadar Avrupa'yı kendi görmek istedikleri gibi şekillendiriyorlardı.

Stalin'in bir takıntısı vardı: Polonya. Bu ülke, işgalcileri Rusya'ya getiren yoldu. Doğu Polonya, Sovyetler Birliği tarafından ilhak edildi. Müttefikler buna karşı tazminat olarak tüm ülkeyi "batıya kaydırarak" Polonya'ya Almanya'nın doğu bölgelerini verdiler. Almanlar sınır dışı edildi. Kendi ülkeleri Sovyetler Birliği tarafından ele geçirilen Polonyalılar ne yaptılar? Gidip Almanların çiftliklerine ve evlerine el koydular. Silahlı milisler istedikleri evlere girerek sahiplerini sokağa atıyorlardı. Artık evsiz Polonyalıların evleri vardı, bu kez de Almanlar evsiz kaldı. Avrupa'nın her yerinden, yaklaşık 12 milyon Alman yüzyıllardır yaşadıkları topraklardan atıldı. Bugün buna "etnik temizlik" deniyor ama o günlerde Müttefikler "nüfus transferi" adını verdiler. İngilizler de kendilerini affettirircesine Almanların taşınmasına yardım ettiler.

İngiltere ve Yunan İç Savaşı

Londra, altı yıllık savaştan sonra zafer kazanmıştı. İngiltere mutlu görünüyordu. Ama içten içe tükenmişti. Şimdilik insanlar hiçbir şey değişmemiş ya da hiç değişmeyecekmiş gibi kral ve imparatorluk için tezahürat ediyorlardı. Kralın yeni bir başbakanı vardı: Clement Attlee. İngiliz seçmenler sola dönerek savaş dönemi başbakanı Churchill'i oyun dışı bırakmışlardı. Çiçeği burnunda iktidar sahibi İşçi Partisi Hükümeti, dış politikada Amerikan ittifakına sıkı sıkıya sarıldı. Yeni Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, komünistlere güvenmeyen bir sendika emektarıydı. Churchill'in Yunan İç Savaşı'na müdahalesini destekledi. Buradaki bir çatışmanın İngiltere'nin Orta Doğu'dan Akdeniz'e uzanan petrol yolunu tehdit edebileceğinden endişe duyuluyordu. En güçlü direniş hareketini yönlendirenler komünistlerdi ve İngilizler Stalin'in Churchill'e "Komünist bir Yunanistan'la hiçbir ilgisi olmadığını" söylediğini henüz bilmiyorlardı. Müdahale ettiler. Stalin sözünü tuttu; Yunan komünistlerini kaderleriyle baş başa bıraktı.

Yunan İç Savaşı, II. Dünya Savaşı sonrasında Yunanistan'daki komünistler ve komünizm karşıtı güçler arasında yaşanan bir çatışma sürecidir. Mihver Güçlerin egemenliğinden kurtulan diğer Avrupa ülkelerinde de yaşanan mücadelelere benzer. Ancak yoğunluğu ve yıkıcılığı açısından öne çıkar. Yunan İç Savaşı 1945 yılından Yugoslavya'nın dağılmasına kadar geçen süreçte Avrupa'nın en kanlı çatışması ve Soğuk Savaş'ın bir dönüm noktasıdır. Savaş, kral yanlısı ve komünizm karşıtı güçler için bir zaferle sona erdi. En önemli özelliği ise Soğuk Savaş'ın geri kalanında Ege'deki güç dengesini belirlemesiydi.

Yoldaş Stalin'in Hâkimiyetinde Yaşam

Yalta Konferansı, Rusya'ya Orta Avrupa'nın kontrolünü vermişti. Aslında Müttefikler, Rusların demokrasiden ne anladığını da demokrasiyi nasıl tanımladıklarını da gayet iyi biliyorlardı. Ama kimse o zamanlar kalkıp da Stalin'e "Şimdi bir anlaşma metnine Batı demokrasisi hakkındaki yorumumuzu yazacağız, siz de imzalayacaksınız ve sizin yorumunuzun da aynı olduğunu söyleyeceksiniz." diyemezdi. III. Reich'ın yıkılması için iki cephede savaşması gerekiyordu. Ve Ruslar, ama yenilerek ama kazanarak, doğuda Hitler'i meşgul ediyorlardı.

Savaşın sonucunda Sovyetler Birliği, batı sınırı boyunca uzanan uluslara egemendi. İlk başlarda Stalin, yeni imparatorluğuna bir Sovyet sistemi dayatmadı. Bunun yerine Sovyet yanlısı koalisyon hükümetleri kurdu. Ancak komünistler, polisin ve güvenliğin ellerinde olduğundan mutlaka emin oldular. Aslında buralarda yaşananlara dair haberler çabuk yayılıyordu; Bulgaristan Köylü Partisi'nin önde gelen bir üyesi kaçırılabiliyordu ya da birden ortadan kayboluyordu. Yeni "demokratik halk" rejimlerine karşı gelenler ve dâhil olmak istemeyenler bir anda yok oluyorlardı, sanki hiç var olmamışlar gibi. ABD'nin Avrupa'daki temsilciliklerinden, Polonya, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya gibi ülkelerde neler olduğuna dair mesajlar yağmaya başlamıştı. Havada, keskin bir sorun kokusu vardı. Bir süre sonra bu siyasal yapılara "Sovyetlerin uydu devletleri" yakıştırması yapılacaktı.

Müttefiklerin şehir yaşamını birlikte denetlediği Berlin'de, komünistler çok dikkatliydi. Planları, başlangıçta yardımlaşarak hareket etmekti. Ardından bir parti kuracaklardı. Bu en örgütlü, en militan ve en aktif parti olacaktı. Giderek güçlenecek, diğer partiler üzerindeki nüfuzunu artıracaktı. Sonunda genel durumu kontrol altına alarak koşulları belirleyecekti. Anahtar kurum polis teşkilatıydı. Her şeyi yeniden inşa ettiler. Öncelikle personeli seçecek ve eğitecek adamları ele geçirdiler. Sonra sıkı bir kontrol mekanizması kurdular. Polisler, polisleri takip etmeye başladı. Propaganda ve istihbarat, kurum üzerinde kesin denetim sağladı.

Bir süre sonra odada çalışan polisler, farklı ideolojik anlayışları da olsa, artık "yoldaştılar ve demokratik halk rejimine inanıyorlardı." Hitler ile Stalin'in yöntemleri aynıydı, en azından bazı yönlerden çok benzerdi; toplumu kendi isteğinin dışında bir şeyler yapmaya zorlamak. Birçok Alman, Nazilerin kahverengi renginin bir gecede Sovyet kızılına dönüştüğünü gayet iyi anlamıştı.

Almanya'nın Moskova denetimindeki bölgesine yerleştirilen Ruslar içinse durum farklıydı. İnanılması güç belki ama hallerinden çok memnundular. Karşılaştırma yapabildikleri tek devlet Stalin yönetimindeki Sovyetler Birliği'ydi. 1945-1947 yıllarındaki Almanya, 1935-1945 arasında yaşadıkları Rusya'ya göre harikaydı.

Sovyet komünizmi savaş testinden geçmişti. Kızıl Ordu dünyanın en büyük ordusuydu. Batı, dünyanın yeni süper gücüyle karşı karşıya olduğunu biliyordu. Fakat Stalin, kapitalist güçlerin kuşatmasından korkuyordu. Ülkesinde hep olası bir ihanetin izini sürüyordu. Herkes bundan nasibini aldı. Savaş sırasında Almanlara esir düşen Kızıl Ordu askerleri de istisna edilmedi. Stalin'e göre; savaş esirleri Batı dünyasından etkilenmiş olabilirlerdi. Bu esirler geri döndüklerinde önce kahramanca karşılandılar. Aileleri ile bir araya geldiler, bazıları yeni aile kurdular. Ama bir sene içerisinde birçoğu tutuklandı. Sadece onlar değil, rejim karşıtı olduğu düşünülen herkes gözaltına alındı. Oradan da Beyaz Rus mültecilerinin, ordudan firar edenlerin, hırsızların, kuşkulanılanların, Polonya ordusu mensuplarının bir araya geldikleri toplama kamplarına, Gulaglara, gönderildiler. Bu kamplar adeta bir okul, hatta üniversite gibiydi. Ülkenin rejimi ve içinde bulunduğu durum bu kamplarda daha net anlaşılıyordu. Birçoğu oradan geri dönemedi ve ABD bütün bu yaşananlardan haberdardı.

Gulag, Vladimir Lenin'in emriyle kurulan zorunlu çalışma kampları ağından sorumlu devlet kurumuydu. Joseph Stalin'in yönetimi sırasında 1930'lardan 1950'lerin başına kadar "zirve" yaptığı söylenebilir. Gulag, literatürde Stalin sonrası dönemde açılan kamplar da dâhil olmak

üzere Sovyetler Birliği'nde var olan tüm zorunlu çalışma kamplarını ifade etmek için kullanılır. Kamplar, adi suçlulardan siyasi mahkûmlara kadar çok sayıda hükümlü barındırdı. Çok sayıda kişi NKVD, KGB ya da diğer yargısız cezalandırma araçlarının basitleştirilmiş prosedürleriyle mahkûm edilmişti. Gulag, Sovyetler Birliği'nde önemli bir politik baskı aracı olarak kullanıldı.

Savaşın en çok kahrını çeken ülke kendisine gelmeye çalışıyordu: Polonya. Polonyalılar doğu ve batıdaki her cephede Almanlarla savaşmışlardı. Şimdi ülkelerini yeniden inşa etmek için birlikte çalışıyorlardı. Ciddi şekilde tehdit edilen sınırlarını da güvenceye almaları gerekiyordu. Varşova enkazında, kalıntıları temizlemeye başladılar. Bazıları Moskova'ya bağlı yeni yarı komünist hükümeti sevmedi. Ama diğerleri onu kabul etmek ve yaşamak için nedenler buldular ya da uydurdular. Polonya'nın yeni kukla liderleri Moskova'da mükemmel bir şekilde ağırlandılar. Onurlarına yemekler verildi, operaya götürüldüler, savaş kahramanı Kızıl Ordu askerleriyle tanıştırıldılar. Polonya, Sovyetler Birliği ile yakın ittifakı kabul etti. Stalin de yeni Polonya sınırlarını Almanların, kaybettikleri toprakları geri kazanma, girişimlerine karşı koruma sözü verdi.

Stalin, gücünün zirvesindeydi. Ancak bu "güç" başka bir şeydi. Rus diplomatlar, diğer tüm yetkililer veya parti üyeleri, Büyük Adam'ın korkusu ve estirdiği terör atmosferi altında yaşıyorlardı. Haklıydılar. "Çelik adam"ın hoşuna gitmeyecek bir tavsiye verirlerse kendilerini bir toplama kampında bulmaları işten bile değildi. Kafalarının arkasına bir mermi bile yiyebilirlerdi. Zor olansa, Stalin'e iyi bir tavsiye verebilmekti.

Tırmanan Gerginlik ve Çevreleme Doktrini

Yaklaşan Sovyet seçimleri öncesinde Stalin önemli bir konuşma yaptı. Yorgun insanlarına, hiçbir ödül değil, sadece daha fazla çaba, ağır sanayi için de beş yıllık planlar vadetti. Sonra puslu sözlerle yoldaşlarını, kapitalizmin ve emperyalizmin gelecekteki savaşları kaçınılmaz kıldığı konusunda uyardı. Dünyanın alarm

zilleri çaldı. Bu, Sovyetler Birliği ile Batı arasında savaş anlamına mı geliyordu? Konuşmayı dikkatle okuyanların bazıları bu sözleri, ABD'ye karşı ertelenmiş bir savaş ilanı olarak yorumladılar. Konuşma Batı'da, bir III. Dünya Savaşı tahmini olarak algılanıyordu ama aslında Stalin bu konuşmada yeni veya farklı bir şey söylemiş değildi. Her zaman inandığını söylüyordu: Emperyalizm ve kapitalizmle savaş kaçınılmazdı. Stalin'in düşüncesi, komünizmin bir gün dünyada egemen ideoloji haline geleceği ve tüm ülkelerin yavaş yavaş komünizmi benimseyeceği yönündeydi. Diğer yandan Stalin'e göre, kaybedebileceğiniz tehlikeli savaşlara başlamazdınız, ancak sebebi zorlamak şansınız varsa, sonuna kadar zorlardınız.[11] Savaş sırasında kapitalizmle savaşını gevşetmiş görünen Stalin, savaş sonrasında kendi ayarlarına geri dönmüştü; artan baskısı, sıkılaştırdığı rejimi, Batı'ya karşı duyduğu şüphe ve güvensizlik Washington'u rahatsız etmeye başlamıştı.

Aynı yıl, Moskova'da görevli Amerikalı bir diplomat olan George Kennan bir rapor hazırladı.[12] Yazdıkları, Sovyetler Birliği'nin dünya çapında genişleme havasında olduğunu ve zapt edilmesi gerektiğini anlatan bir kehanetti adeta. Aslında Dışişleri Bakanlığı'nın ardı arkası kesilmeyen sorularının sonuncusu olan "Stalin ne istiyor?" sorusuna, 22 Şubat 1946'da aceleyle hazırlanmış 8000 kelimelik bir telgrafla cevap vermişti. Ancak Kennan'ın izlenimleri ABD'nin Soğuk Savaş dönemindeki "çevreleme" doktrininin adeta nüvesini oluşturacaktı.

Kennan en dikkatli okuyucularından birinin Stalin'in ta kendisi olduğunu bilmiyordu. Sovyet istihbaratı "uzun telgraf"a hızlı bir şekilde erişmişti. Aslında kolay bir iş başarmışlardı. Belge gizli olmasına rağmen birçok kişiye dağıtıldığından hemen ulaşılır hale gelmişti. Stalin telgrafı okudu. Geri planda kalmamak için Washington'daki büyükelçisi Nikolay

11 Charles Gati, "What Containment Meant", Foreign Policy, no. 7, 1972, s. 33.

12 George F. Kennan, *Memoirs, 1925–1950*, Little Brown Pub. A.S, Boston 1967, s. 354–356.

Novikov'a bir telgraf hazırlamasını emretti. 27 Eylül 1946'da Moskova'ya gönderilen telgrafta *"Birleşik Devletlerin dış politikası ABD'nin tekelci kapitalizminin emperyalist eğilimlerini yansıtmaktadır. Ve en belirgin özelliği dünyada üstünlük kurma çabasıdır. Sonuç olarak ABD askerî harcamalarını devasa bir şekilde artırmaktadır. Sınırlarının çok ötesinde üsler kurmaktadır. Ve dünyayı etki alanlarına bölmek konusunda İngiltere ile anlaşmaya varmış gözükmektedir ama Londra-Washington işbirliği büyük iç çelişkilerle doludur ve uzun sürmesi mümkün görülmemektedir. Yakındoğu'nun ABD ile İngiltere arasında varılan anlaşmaları bozabilecek Anglo-Amerikan çatışmalarının merkezi olması muhtemeldir."* denilmekteydi.[13] ABD ve İngiltere istihbaratları telgrafa hemen ulaştı. Stalin şüpheleri artırmak istiyordu, başardı da.

Kennan'ın 8000 kelimelik telgrafının Washington'da etki yarattığını söylemek durumu hafife almak olur. Kennan'ın "uzun telgrafı" Soğuk Savaş'ın geri kalanında ABD'nin, SSCB'ye karşı stratejisinin temelini oluşturdu. Gerçekte bu stratejiye "jeopolitik stratejiye dayalı dış politika" demek daha doğru olur; kısacası "çevreleme politikası". Günler sonra, Churchill Başkan Truman'ın konuğu olarak ABD'ye geldiğinde mesajın ne kadar anlamlı olduğu anlaşıldı. İngiliz politikacının yapmayı düşündüğü konuşma, Amerikalı diplomatın raporunu pekiştirecekti.[14]

Winston Churchill bu ziyareti sırasında ABD Başkanı Harry Truman ile dostane bir ilişki kurdu. Bazen baş başa kalarak görüşmeler yaptılar. O kadar yakınlaştılar ki birbirlerine Winston ve Harry diye hitap etmeye başladılar ve bu, hep böyle devam etti.

13 A.J. Jemsen, *Origins of the Cold War: The Novikov, Kennan, Roberts "Long Telegrams" of 1946*, s. 3-16.

14 George Keene, "Photocopy of Long Telegram-Truman Library", Telegram; George Kennan to George Marshall, February 22, 1946, Harry S. Truman Administration File, Elsey Papers, Retrieved 27 June 2011.

Churchill, Truman'ın memleketindeki Fulton'da bulunan Westminster College'da bir konuşma yapacaktı. Konuşmasının içeriğini Truman'a gösterdi. Başkan, Amerikan halkının savaş zamanı müttefiki olan Sovyetlere bu söylemle saldırmaya hazır olup olmadığından emin değildi. Churchill'in ortamı test etmesine izin verdi. Truman'a göre; ne de olsa Churchill, çağının en büyük adamlarından biriydi, harika bir İngiliz'di ama aslında harika bir yarı Amerikalı İngiliz'di. Ve Churchill 5 Mart 1946'da o tarihi konuşmasını yaptı:

> Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'te Trieste'ye kadar, kıta boyunca bir demir perde indi... Bu kesinlikle inşa etmek için mücadele ettiğimiz kurtarılmış Avrupa değildir. Kalıcı barışın esaslarını içeren bir Avrupa da değildir.

Bu konuşmadan hemen sonra Stalin, yabancı bir muhabirin sorduğu soruya, Churchill ile Hitler'i karşılaştırdığı bir cevap verdi ve Churchill'in konuşmasını Sovyet Rusya'ya karşı bir askerî seferberlik çağrısı olarak gördüğünü söyleyerek kınadı.[15] 1945'ten itibaren Amerika'nın nüfuzunu ve gücünü tüm dünyaya yayması, Stalin'i gerginleştirdi. Gözünü güneyine çevirdi.

Resmiyette "Sovyet Davranışının Kaynakları" olarak adlandırılan ancak "X Makalesi" olarak yayınlanan makalenin yazarı George F. Kennan, imza olarak "Bay X" takma adını kullanmıştı. Temmuz 1947'de *Foreign Affairs* dergisinde yayınlanan makalesinde Sovyetler Birliği'nin zapt edilmesini ve komünizm karşıtı güçlü bir politikayı savundu. Kennan, 1944'ten 1946'ya kadar ABD'nin SSCB Misyon Şefi Yardımcısı olarak görev yaptı

Stalin Gözünü Güneye Çeviriyor

Stalin, II. Dünya Savaşı süresince tarafsız kalmayı başarmış olan[16] Türkiye'ye; Çanakkale ve İstanbul boğazlarında Sovyetler

15 Galhard, s. 134-135.

16 Türkiye, 1 Eylül 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı'na Şubat 1945'te Müttefiklerin yanında dâhil olmuştur.

Birliği'ne birer askerî üs vermesi için baskı yaptı. ABD ve İngiltere, Süveyş Kanalı'na yönelik olası bir tehditten de tedirgin oldular[17] ve Türkiye'yi Sovyet müdahalesinden uzak tutmaya karar verdiler. ABD Başkanı Truman, Washington'da vefat etmiş olan Türkiye Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün naaşını İstanbul'a getirmek için Amerika'nın en büyük zırhlısı olan USS *Missouri*'yi görevlendirdi. Aslında bu, Stalin'e bir mesajdı: "*Bizi zorlamayın, Türkiye'yi de zorlamayın; çünkü Türkiye'yi zorlarsanız orada olacağız.*"

USS Missouri'nin 1946 yılındaki Akdeniz gezisi aslında Sovyetler Birliği'ne ve diğer bölge ülkelerine ABD'nin bu coğrafyadaki bir siyasi istikrarsızlık konusunda duyduğu endişeleri dile getiriyordu. *USS Missouri*, 22 Mart 1946'da ABD'den ayrıldı. Atlantik Okyanusu'nu aştı. 31 Mart'ta Cebelitarık Boğazı'ndan Akdeniz'e girdi. 5-9 Nisan arasında, mürettebatın Büyükelçi Ertegün'ün cenaze törenine katıldığı İstanbul'da konakladı. *USS Missouri* daha sonra Mayıs başında ABD'ye dönmeden önce; Yunanistan, İtalya, Cezayir ve Fas'taki limanları ziyaret etti. Kısacası "Soğuk Savaş" sırasında Altıncı Filo'nun "evi" olacak sularda ABD Donanması'nın artık mevcut olduğunu gösterdi.

Stalin'in ikinci hedefi İran'dı. Türkiye gibi İran da Sovyetler Birliği'nin güney sınırlarındaydı. Yüzyıllar boyunca Rusya'nın düşmanı olmuştu. Savaş sırasında Sovyet ve İngiliz birlikleri petrol kaynaklarını korumak için İran'ı işgal etmişlerdi. Hatta orada, ortaklıklarını bile kutladılar. Alman yanlısı olduğu düşünülen yaşlı Şah tahttan indirilerek yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevi geçirildi. Savaş bittiğinde İngiliz ve Sovyet birliklerinin her ikisinin de çekileceği konusunda bir anlaşmaya varılmıştı. Ama işgal sona erme aşamasına geldiğinde Stalin ayrılmak istemedi.

17 Joyce Appleby, *United States History and Geography*, McGraw-Hill Education, 2013 s. 57-61.

Sovyet varlığının burada kalmasını istiyordu.[18] Bu birçok soruna neden oldu. SSCB'nin orada kalma hakkı yoktu. Böylece İran'ın durumu, yeni kurulan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ilk krizi oldu. SSCB'nin BM Daimi Temsilcisi Andrey Gromıko, Güvenlik Konseyi'ne İran'ın durumuyla ilgili görüşmelerin ertelenmesini önerdi. Aslında Moskova, kaybedeceği tartışmalara girmek istemiyor, onları engellemeye çalışıyordu. Başarılı olamayan Gromıko ve diğer Sovyet delegeler salonu terk ettiler. Çıkışları belirli bir tepkiye neden olmadı. Güvenlik Konseyi kararlı bir duruş sergiledi. Altı hafta sonra Stalin İran'daki kuvvetlerini törenle geri çekti.

Andrey Gromıko, 1988 yılında emekli olana kadar Sovyet dış politikasında aktif bir isim oldu. 1940'larda Batılı uzmanlar Gromıko'ya "Bay Hayır" adını takmışlardı. Bunun nedeni, BM Güvenlik Konseyi'nde Sovyet vetosunu sık sık kullanmasıydı.

ABD Dış Politikası Yeniden Şekilleniyor

Truman, Stalin'in dünya hâkimiyetini hedeflediğinden şüpheleniyordu. Endişelerini destekleyecek belgelere ihtiyacı vardı. Danışmanlarından son anlaşmaları gözden geçirmelerini ve Sovyetlerin yaptığı ihlalleri tek tek listelemelerini istedi. Ama Amerikalı yetkililer bundan daha fazlasını yapmayı düşünüyorlardı. Bu anlaşmalar iki ülke arasındaki sorunlar açısından buzdağının su üstünde kalan kısmıydı. Daha temel sorunları tespit etmek için daha geniş bir araştırma başlattılar. Haftalar boyunca; istihbarat servislerinde, dış ilişkiler ofislerinde, savunma bakanlığında, genelkurmay başkanlığı ve kuvvet komutanlıklarında, ekonomi kurullarında, uluslararası kurumlarda incelemeler yaptılar, bu arada ABD'deki üst düzey yetkililerin çoğu ile de röportaj

18 Michael Hunt, *The World Transformed: 1945 to the Present*, Oxford University Press, 2013, s. 44.

gerçekleştirdiler.[19] Yüzlerce sayfa belge tarandı. İlgili birimlerin hepsinde, yaşanılan sorunların doğası ve ne tür bir tepki verilmesi gerektiği konusunda mutlak bir mutabakat olduğunu gördüler.

Başkan Truman'ın kıdemli danışmanlarından Clark Clifford'un elde ettiği bilgilerle kendisine yardımcı olan George Elsey'in analizleri bir araya getirilerek somut politika önerilerine dönüştürüldü. İkili, hazırladıkları raporu "ABD politikasının mutlak ve açık bir şekilde belirlenmesi gerektiği"ni söyleyerek tamamladılar. Rapor dosyalandı. Beyaz Saray'a sunuldu. Oval Ofis'te raporu okuyanlar dehşete düştüler. Rapora göre Sovyetler Birliği Avrupa'da, ABD'de, dünyada özgürlüğe gerçek bir tehdit oluşturmaktaydı. Bu nedenle ülkede ve ülke dışında hazırlıklar yapılmalıydı. SSCB ile yaşanacak olası bir savaş bir topyekûn harp olacak ve sonucu, bilinen tüm savaşlardan daha korkunç olacaktı.[20] Clifford-Elsey Raporu olarak adlandırılan bu çalışma, "ulusal güvenliği tehdit edici statüde çok gizli" olarak sınıflandırılarak dolaşımdan kaldırıldı. Bu raporun akıbetinin Kennan'ın "uzun telgrafı"yla aynı olmasını kimse istemiyordu. Başardılar da; rapor, 1968 yılında yayınlanan Arthur Krock'un *Anılar* kitabına dek kamuoyuyla buluşmadı.

Atom Silahları Görücüye Çıkıyor

ABD, 1946 yazında atom silahları tekeline sahip olduğunu göstermeye karar verdi. Temmuz 1946'da Pasifik'teki Bikini Atolü'nde, iki atom bombası patlatıldı. Stalin'e yapılan uyarı açıktı. Bunun üzerine tüm büyük güçler, kendi atomik ve biyolojik silahlarını geliştirmek için çılgınca çalışmaya başladılar.

Bikini Atölü'ndeki nükleer testler aslında bir program dâhilinde yapıldı. Resifin kendisinde, suda, havada ve sualtında olmak üzere toplamda 7 test alanı bulunmaktaydı. 1 Temmuz 1946-22 Temmuz 1958 arasında devam eden program dâhilinde 23 nükleer deneme yapıldı. Bunların

19 Clark M. Clifford and Richard C. Holbrooke, *Counsel to the President: A Memoir*, Random House, New York 1991, s. 114-128.

20 Arthur Krock, *Anılar*, C&D Publishing, Washington 1968, s. 67-74.

toplam etkisi yaklaşık 43 megatonluk patlayıcıya eşitti. 1 Temmuz 1946 günü (kod adı: Able Day) yapılan denemede "denek" olarak kullanılan *USS Independence* uçak gemisinin patlama sonrası görünüşü insanları dehşete ve hayrete düşürdü; güvertenin bir kısmı "erimişti."

Moda tasarımcısı Louis Réard, Temmuz 1946'da tanıttığı yeni tasarımı iki parçalı mayoya halka açık ilk nükleer bomba testinin yapıldığı Bikini Atolü'nden esinlenerek "bikini" adını verdi: iki deneme, iki parça mayo.

Aynı günlerde Molotov, Paris Dışişleri Bakanları Konseyi Konferansı'nda (25 Nisan–12 Temmuz 1946) Almanya'ya uygulanan yaptırımları Müttefikler ortaklığında sürdürmeye kararlı olduklarını ifade ediyordu. Ancak Amerikalı mevkidaşı Dışişleri Bakanı Byrnes, Almanya'nın daha fazla tazminat ödememesi gerektiği kanaatindeydi. Molotov'a göre Byrnes, Alman görüşüyle fazla ilgileniyordu. Amerikalılar ve İngilizler, Almanya'daki nüfuz bölgelerinde, Sovyet müdahalesi olmadan istikrarlı ekonomiler geliştirmek için karar aldılar. Rus Dışişleri Bakanı çileden çıktı. Savaş zamanının ittifakı Paris'te nihai olarak dağılmaya başlamıştı.

Birçok Rus devlet adamı gibi Molotov da "hayır" demeyi seven biriydi. Zaten "evet" demeyi sevse Stalin kendisini bu görevde tutmazdı. Stalin'in şüphelendiği devletlerle ilişkilerde "hayır" diyen insanlara ihtiyacı vardı. Ona göre negatif tavır, karşı tarafın konumu hakkında maksimum bilgiye ulaşabilmeyi sağlardı. Molotov, karşı tarafı mutlak sınırına kadar sıkıştırıyordu. Yöntemleri tamamen tükettiğinde ise devreye Stalin giriyordu. Sonra geri dönüyor ve dostane bir gülümsemeyle sorunları çözüyordu.

Ekim 1946'da Almanya'nın Stuttgart kentinde Avrupa'nın kaderinde yeni bir aşamaya işaret eden bir olay yaşandı. ABD Dışişleri Bakanı James F. Byrnes, ABD'nin Almanya politikasını ortaya koymak için buradaydı. Byrnes, Almanlara ve dünyaya ABD'nin Rusya'yı yatıştırma politikasının sona erdiğini belirten bir konuşma yaptı:

> "Almanya'nın, Doğu ile Batı arasındaki askerî güç mücadelesinde bir piyon ya da bir ortak olması, Alman halkının ya da dünya barışının yararına değildir. Amerikan halkı Almanya'nın yönetimini Almanya halkına iade etmek istiyor. Ve Amerikan halkı, dünyanın özgür ve barışı seven ulusları arasında onurlu bir yere geri dönmeleri için Alman halkına yardımcı olmak istiyor."[21]

Byrnes bununla da yetinmedi, sınırlar hakkında da konuştu. 1945'te Müttefikler, Almanya'nın, Oder ve Neisse nehirlerine kadar olan doğu eyaletlerini Polonya'nın ilhak etmesini onaylamıştı. Ancak şimdi Byrnes, yeni sınırın Almanya için haksızlık olduğunu ve değiştirilebileceğini ileri sürüyordu. Bu şok edici bir ifadeydi. Polonyalılara, Batı sınırlarının Almanlar ve diğer Batı ülkeleri tarafından sorgulandığını düşündürdü. Polonyalıların, SSCB ile bağlarını güçlendiren en önemli etkenlerden biri Byrnes'ın bu söylemi oldu.

Ekonomik Sorunlar Kutuplaşmayı Hızlandırıyor

Bu politik çekişmeler, silah gösterileri, ideolojik söylemler bir anda ekonomik sorunlar duvarına çarptı. Her yerde, savaşın sona ermesinden duyulan mutluluğun yerini insanları mahveden kıtlıklar ve devletleri zorlayan ekonomik yetersizlikler almıştı.

Moskova'dan dünyaya geçilen Kızıl Meydan fotoğraflarında ürünlerle dolu dükkânlar ve huzurlu insanlar görünüyordu. Ama bu bir aldatmacaydı. Sıradan insanların dünyasında, çocuklarını besleyecek bir şeyi olmayan ebeveynler başroldeydi. Satın almaya alıştıkları at eti bile kalmamıştı, kalanlar da satın alınamayacak kadar pahalıydı. İnsanlar at yemine bile talip oluyorlardı. SSCB'yi vuran büyük kıtlık, Temmuz 1946'da başladı, Şubat-Ağustos 1947'de zirveye ulaştı ve 1948'de azaldı. Bu durum, Ukrayna, Moldova ve Rusya'nın orta kesimi gibi ülkenin tahıl üreten bölgelerinin çoğunu kapsıyordu. Kolektif çiftliklerdeki savaş hasarları; üretim alanlarının zarar görmesi, tarım makineleri ve at temininde

21 Harriman, s. 188-189.

sıkıntı yaşanması ve pek çok işçinin cephede ölmüş olması da gıda kıtlığını derinleştiriyordu. 1946'da tahıl hasadı 39.6 milyon ton idi; bu miktar 1940'ların veriminin ancak %40'ıydı. Ve Sovyet Rusya yaşadığı krize rağmen bu miktarın büyük bir kısmını 4. Beş Yıllık Plan'daki yükümlülükleri uyarınca Polonya'ya, Macaristan'a, Çekoslovakya'ya ve Almanya'daki Sovyet nüfuz bölgesine ihraç etmeye devam etti. Moskova için Doğu Bloku'nu bir arada tutmak, insanlarının doyurulmasından daha önemliydi.

Ukrayna'da demiryolu istasyonlarında insanlar, tren camlarına saldırarak ekmek istiyorlardı. Hastane önleri cesetlerle doluydu. Her yerde yetersiz beslenmenin izleri vardı. Ama dış dünyanın uzun süre bu yaşananlardan haberi olmadı. Stalin, ülkesinin güçlü imajını kaybetmesini istemiyordu.

Kıtlık ve hastalık Almanya'da da yayılmıştı. İnsanlar çiftçilere gidip yalvarıyorlardı. Bazen bir şeyler buluyorlardı ama asla yeterli yiyecek yoktu. Hep açtılar, hep fakirdiler. Batılı Müttefiklerin kâbusu, yoksulluğun Almanları komünizme sürükleyebileceğiydi. Amerikalı General Lucius Clay ilginç bir saptama yaptı: "Günde 1.500 kaloriyle komünist olmak ile 1.000 kaloriyle demokrasiye inanmaktan başkabir seçenek yok."[22]

Almanya'ya yardım İngiltere'ye günde bir milyon dolardan fazlaya mâl oluyordu. Ama yine de İngiliz malzemeleri o kış yiyecek ve yakıt eksikliği yüzünden ölen binlerce Alman'ı kurtarmak için yeterli değildi. İngiltere de zayıflıyordu. 1946-47'nin şiddetli kışı, endüstriyi durdurdu. Altı yıllık savaşın altını oyduğu ülke ekonomisi, teklemeye başlamıştı. Kömür bitti, elektrik kesildi ve gıda tayını daha da azaldı. İngilizler hem şaşkın hem de kızgındılar. Şaşkındılar; çünkü savaş sırasında karneye bağlanmayan ekmek, savaş sonrasında bağlanmıştı. Kızgındılar; çünkü ekmek yapmak için ihtiyaç duydukları buğday kitlesel açlığı önlemek için Almanya'ya gönderiliyordu.

22 Gati, s. 76.

"Her şeyiyle kötü bir kıştı. Hava soğuktu, mahsuller kötüydü. İnsanlar mutsuzdu ve komünistler burada, orada ve başka yerlerde, özellikle İtalya'da, Fransa'da ve de Almanya'da büyük kazançlar elde ediyorlardı." Sıradan İngilizler durumu böyle değerlendiriyorlardı.

İngilizler artık Akdeniz'deki ağır taahhütlerini karşılayamıyorlardı. Amerikalılara çekilmeyi düşündüklerini söylediler. Mesajları gayet netti: "Büyük Britanya; Yunanistan ve Türkiye'ye yapılmakta olan ekonomik ve askerî yardımdan çekiliyor." Bu, uygulamada ciddi sorun yaratacak bir haberdi. Amerika hızlı hem de çok hızlı hareket etmeliydi. Manzaranın geneli; Avrupa için, ABD için ya da herhangi biri için hiç iç açıcı değildi. Washington'da Başkan Truman, Kongre'ye gitti, bir konuşma yaptı: "Bu andan itibaren ABD, dünyanın neresinde olursa olsun, komünizmin ilerlemesini engelleyecektir."[23] Çevreleme politikası devreye girmişti.

Bu, Soğuk Savaş'ın resmî deklarasyonuydu.

23 Harriman, s. 114; Gati, s. 211.



BİR DOKTRİN, BİR PLAN, BİR ABLUKA

"*... Amerika'nın tekelci kapitalizminin... en belirgin özelliği dünyada üstünlük kurma çabasıdır... Yakındoğu, belki de ABD ile İngiltere arasında varılan anlaşmaları bozabilecek, İngiliz-Amerikan çatışmalarının merkezi olacaktır.*"[1] Bu değerlendirme SSCB'nin Washington Büyükelçisi Nikolay Novikov'a aitti. Aslında Stalin'in düşüncesini yansıtıyordu ve Molotov tarafından kaleme alınmıştı. Stalin'in, Truman'ın yeni Dışişleri Bakanı (eski general) George C. Marshall'ı karşılarken sahip olduğu özgüvenin nedeni bu düşünceydi. ABD, İngiltere, Fransa ve SSCB Dışişleri Bakanlarının Nisan 1947'de gerçekleşen toplantısı sırasında Stalin ilginç bir şey yaptı. Avrupa'nın geleceğinin bir türlü yapılandırılamamasının kendisi için problem olmadığı konusunda Marshall'a güvence verdi. Kısacası "*Acelemiz yok, rahat olun.*" demişti.[2] Bu tavır, normal insanlar için bir şeyler ifade edebilirdi. II. Dünya Savaşı'nda görev almış üst düzey bir general içinse çok şey ifade ediyordu. Marshall, ülkesine dönerken bir tek şey düşünüyordu: Batı Avrupa'nın kaybedilmesini önlemek için bir girişimde bulunmak gerekiyordu. Hem de hemen, yoksa çok geç olacaktı.

General George S. Patton, savaştan hemen sonra komutanı olduğu Alman esir kampını denetlemekteydi.[3] Kampın en rütbeli esirini sordu. Karşısına bir tümgeneral getirildi. "Sana 24 saat süre. Bu adamların

1 Vladimir O. Pechatnov, Verena Botzenhart-Viehe and C. Earl Edmondson, *"The Russian Perspective" Debating the Origins of the Cold War: American and Russian Perspectives*, New York 2002, s. 122.

2 Galhard, s.132.

3 Robert K. Wilcox, *Target Patton: The Plot to Assassinate General George S. Patton (World War II Collection)*, Regnery History, Illustrated Edition, 2014, s. 238-239.

(Almanları işaret ederek) asker gibi görünmelerini sağlayacaksın. Neye ihtiyacın varsa söyle, temin etsinler." dedi. Bir gün sonra geldiğinde esir Almanlar çakı gibiydi. Patton, başparmaklarını tabancalarının kemerine sokarak (ki keyifli anlarında yaptığı bir şeydi) "Şimdi oldu, yarın fiziksel eğitimlere başlayın." dedi.

Müttefik Orduları Komutanı Eisenhower bu olayı duydu ve Patton'ı yanına çağırttı. Ne yaptığını sorduğunda tarihî bir cevap aldı: "Bak Ike, Berlin'deki bıyıklıyı (Hitler'i) yenmek için yanlış adamla anlaşma yaptık. Ruslar gün geçtikçe güçlenirlerken biz rahata alışacağız. Elimizde imkân varken Almanları silahlandırıp vakit kaybetmeden Moskova'ya girelim."

Bu konuşmadan sonra üç şey oldu: Bir; bu sözleri nedeniyle Patton görevden alındı. İki; kısa bir süre sonra Patton şaibeli bir trafik kazası geçirdi; önce felç oldu, sonra da hayatını kaybetti. Üç; her geçen gün güçlenen Rusya, nüfuz alanını Orta Avrupa'ya kadar genişletti.

Truman Doktrini

Amerika, Batı Avrupa'nın komünizmin kucağına düşeceğinden korkmaya başlamıştı. 1919-1939 arası hatıralar hâlâ canlıydı: Totaliter rejimlerin tohumları sefalet ve istekle beslenmiş, yoksulluk ve çekişme ortamında yayılıp büyümüştü. Güçlerinin doruğuna da insanların daha iyi bir yaşama dair umutlarının kalmadığı anlarda ulaşmışlardı. Öyleyse ABD, Avrupa halklarının umutlarını canlı tutacaktı. Ancak çok geçmeden bu konuda tek başına kaldığını anladı.

21 Şubat 1947'de, mali kriz yaşayan İngiliz hükümetinden Washington'a bir mesaj geldi. Londra; Yunanistan ve Türkiye'ye yaptığı yardımları sona erdirdiğini bildiriyordu. Aynı zamanda Doğu Akdeniz'de komünizmin hâkim konuma gelmesinden duyduğu rahatsızlığı da dile getirmekteydi. Truman, ofansif davranıp bu fırsatı kaçırmaması gerektiğini fark etti. 27 Şubat günü Beyaz

Saray'da bir toplantı yaptı. Danışmanları ve dış temsilciliklerdeki diplomatlarıyla fikir alışverişinde bulunan Truman, strateji belirlemeye çalışıyordu. 1946 yılına ait iki önemli belge masaya yatırıldı: Kennan'ın "uzun telgrafı" ve Clifford-Elsey raporu. Yapılan tartışmalar sonucunda, Sovyetlerin Yunanistan'daki birliklerin çekilmesinin ardından ülkede "dost" bir hükümet kurmayı umduğu kanaatine varıldı. Türkiye içinse Rusların bölgedeki egemenliği için bir "sıçrama tahtası olma" ihtimalinin yüksek olduğu kanaati dile getirildi. Kısacası Yunanistan da Türkiye de kasadaki çürük elma olmamalıydı. Peki çözüm ne olmalıydı? Rusların genişleme eğilimlerine karşı ABD uzun vadeli, sabırlı, sağlam ve dikkatlice ele alınacak bir çevreleme ve sınırlandırma politikası yürütmeliydi. Bu politikanın dayanak noktaları Sovyet stratejisine göre ayarlanmalıydı: Sovyet tehdidi askerî olmaktan çok öncelikle ekonomik ve psikolojikti. Truman, bu veriler ışığında 12 Mart 1947'de Kongre'de bir konuşma yaptı. Salondaki herkes bir tarihsel olaya tanıklık ettiğinin farkındaydı. Haklılardı da. Truman on sekiz dakikada yeni bir dönem başlatmıştı:

> "...Silahlı azınlıklar veya dış baskılar yoluyla boyun eğmeye direnen özgür halkları desteklemenin ABD'nin politikası olması gerektiğine inanıyorum. Özgür insanların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmelerine yardımcı olmamız gerektiğine inanıyorum... Dünyanın özgür halkları, özgürlüklerini koruma konusunda bizden destek istiyorlar. Liderliğimizde zayıflık gösterirsek, dünya barışını ve kesinlikle bu ulusun refahını tehlikeye atmış olacağız... Yardımımızın öncelikle ekonomik istikrar ve düzenli siyasi süreçler için gerekli olan ekonomik ve finansal yardım yoluyla olması gerektiğine inanıyorum. Bu nedenle Kongre'den, 30 Haziran 1948 tarihinde sona erecek şekilde Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolarlık destekleme yetkisi vermesini istiyorum."[4]

4 Alonzo L. Hamby, *Man of the People: A Life of Harry S. Truman*, Oxford University Press, New York 1995, s. 112-113.

Konuşması ve ortaya koyduğu doktrin, Truman'ın karakterini çok net bir şekilde yansıtıyordu. Sorunları net görmeyi ve net cevaplar bulmayı severdi. Truman meselenin özgürlük ile zulüm ve Batı ile komünistler arasında yaşanan bir mücadele olduğuna işaret ediyordu. Bunu ilk kez yapıyordu. Tecrit yanlısı Kongre'yi harekete geçmeye ikna etmek zorundaydı ve tam da bunu yaptı. Truman'ın talebinden iki ay sonra, Mayıs 1947'de, Kongre'nin büyük bir çoğunluğu Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolarlık askerî ve ekonomik yardım yapılmasını onayladı.

Truman Doktrini ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı uyguladığı çevreleme politikasına ait bir dizi hamlenin ilki oldu. Bunu Marshall Planı aracılığıyla Batı Avrupa'nın ekonomik restorasyonu ve 1949 yılında NATO'nun kurulmasıyla askerî ittifak takip etti.

1947'de Stalin, dünyanın en büyük savaş gücüne dönüşmüş olan Kızıl Ordu sayesinde, Doğu Avrupa'nın büyük bir kısmı üzerinde kontrol sağlamıştı. Sovyetler Birliği, Batı'nın karma ekonomi ve serbest ticaret anlayışına karşılık alternatif bir model sunuyordu toplumlara: kamu mülkiyeti ve merkezden yönlendirilen planlı ekonomi. Bu, akıllıca bir hamleydi; çünkü Batı Avrupa'daki siyasi ve ekonomik durum, kırmızı alarm veriyordu. Ülkelerdeki yerli komünistlerin, ekonomik çöküşe yol açacak kadar aktif ve sarsıcı olacaklarından korkuluyordu. Bir şeyler yapılmadığı takdirde muhtemelen beklenen olacaktı. Bu da Sovyetlere Batı Avrupa'daki etkisini artırma fırsatı verebilirdi. Tedirginlik üst düzeydeydi.

Faşizmi yenmek için beş buçuk yıl süren bir savaştan sonra Avrupa iflas etmiş durumdaydı. Sanayi yerle bir olmuştu. Evler moloz yığınıydı. İnsanlar hayatta kalmak için mücadele veriyorlardı. Faşizmle savaşmış Komünist Parti ise kendine yeni yoldaşlar edinmekteydi. Komünizm, gençlere ve öğrencilere çekici geliyordu. "Sınıfsız bir toplum yaratmanın mümkün olduğu umudu" doğmuştu. Birçok insan komünizmin, savaştan önce var olandan daha iyi bir dünya kuracağına inanıyordu. Eğer dünyayı değiştirmek istiyorlarsa, katılabilecekleri tek parti Komünist Parti'ydi.

Marshall Planı: Ortaya Çıkış

Truman tarafından komünist tehditle yüzleşmek üzere çağrılan adam, yeni atanan Dışişleri Bakanı, savaş zamanının askerî lideri General Marshall'dı. ABD'nin vereceği tepkiyi, cevabı ve karşılıkları o planlayacaktı. Marshall kendisiyle çalışan ve kendisini tanıyan birçok kişi için olağanüstü bir adamdı. Çok sade, sert, ciddi, ağırbaşlı ve ulaşılmaz bir insandı. Liderliği herkesi etkiliyordu. ABD Başkanı da dâhil olmak üzere kimsenin kendisine George Marshall diye hitap etmesine asla izin vermezdi. Başkan ona bir işi yapıp yapamayacağını sorduğunda ilginç bir yanıt verirdi; "Hayır, ben değil ama General Marshall yapacak."'

Mart ayında Marshall, Moskova'daki bir toplantıda Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov ile bir araya geldi. İngiltere ve Fransa da oradaydı. "Büyük Dörtlü" Almanya'nın geleceği konusunda anlaşmaya çalıştı. Sıcak Rus misafirperverliğine rağmen haftalarca süren toplantılar hiçbir yere varmadı. Marshall son bir çaba gösterip Kremlin'de Stalin'le bir araya geldi ve bu görüşmede anladı ki Sovyetler, Batı ve Orta Avrupa'daki durumun gittikçe kötüleşmesi için zaman çalıyorlardı. Böylece toplumlardaki huzursuzluk daha da büyüyecekti. Komünistler güçlenecek ve belki de Kızıl Ordu'nun işgal etmesine bile gerek kalmadan komünist rejimler Batı Avrupa'da iktidara gelecekti. Tarafların hemfikir oldukları konu ise şuydu: Avrupa'daki problemlerin merkezinde yenilmiş bir Almanya sorunu vardı. Ancak benimsedikleri çözüm yolları farklıydı. Stalin, Almanya'yı dizlerinin üstünde tutmak istiyordu. Aksi takdirde bir gün yeniden güçleneceklerini ve Sovyetler Birliği'ni tekrar tehdit edeceklerini düşünüyordu. Amerikalılarsa Avrupa'nın tam anlamıyla toparlanmasından önce Almanya'nın ayağa kalkması gerektiğine inanıyordu.

Marshall artık emindi, hızla harekete geçilmeliydi. Moskova'dan döndüğünde, Dışişleri Bakanlığı'na bir "Avrupa'yı kurtarma planı" hazırlanması için talimat verdi. Kısa zamanda anlaşıldı ki bu iş için milyarlarca dolar gerekliydi. Peki, Kongre bu muazzam maliyeti onaylar mıydı? Marshall'ın aklına bir fikir geldi. Kongre'den



Savaş sonrası protestolardan biri. Pankarttaki yazı aslında birçok yerdeki sorunu dile getiriyor: AÇLIK

önce halkı yanına çekmeliydi. Sonuçta Amerikalılar ülkelerini dünyanın ekonomik açıdan en "güçlü" ülkesi kabul etmekteydiler. Marshall tasarladığı yardım planını acilen anlatmalıydı. Bunu yaptı da: 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde düzenlenen ödül töreninde planını duyurdu. Etrafta hiç film kamerası yoktu. Marshall, Avrupa'ya geniş çapta yardım teklif etti. Avrupalıları da buna cevap vermeye davet etti. İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, Marshall'ın konuşmasının önemini hemen fark etti. Zira Bevin, Avrupa'nın yeniden yapılandırılmasına Amerikalıları dâhil etmeyi önceden beri istemekteydi. Marshall'ın Harvard'da yaptığı büyük konuşmanın metnine ulaştı ve Fransızları da bundan haberdar ederek memnuniyetle karşılamalarını sağladı.

"Avrupa Kalkınma Programı" ve "Batı Avrupa'nın toparlanması" fikirleri Marshall'ın bu konuşma metninden üretildi. Aslında topraklarında yaşanan dört yıllık savaşın yıkımını telafi etmek

için Sovyet ekonomisi de yatırıma ihtiyaç duyuyordu ve teorik olarak bakıldığında Marshall Planı hem Doğu'ya hem de Batı'ya açıktı. Ama Stalin buna katılır mıydı?

Stalin her zaman şüpheliydi. En başından beri bu plana meraklı değildi. İçinde bulunulan durumu, ABD'nin savaş zamanındaki ödünç verme-kiralama yardımından oldukça farklı görüyordu. Truman Doktrini de aslında SSCB'ye ya da Avrupa halklarına gerçekten yardım etmeyi amaçlamıyordu. Stalin'e göre Amerikalıların hedefinde; "demokratik halk" oluşumlarını Moskova'nın etki alanından çıkarmak, içlerine sızmak ve onları Sovyetler Birliği'nden tamamen uzaklaştırmak vardı.

Stalin'in Hamlesi: Çekoslovakya

Temmuz 1947'de Paris'te, Avrupa'nın Marshall Planı'na cevabını çerçevelemek için bir Dışişleri Bakanları Konferansı düzenlendi. Stalin'in uyarıları hâlâ kulaklarda çınlarken, Molotov ve kalabalık bir Sovyet heyeti konferans masasına geldi. Molotov tüm raporları ve teklifleri dinledi. Yardımın göründüğü kadar basit olmadığını hissetti: Yardım belirli koşullara bağlı olacaktı. Bunun üzerine, işin gerçek yüzünün anlaşılmasına yardımcı olacak görevliler devreye girdi: casuslar. Soğuk Savaş sırasında her iki tarafta da casuslara çok iş düşecekti. Konferans devam ederken Londra'daki Sovyet casuslar, amirlerine belge üzerine belge gönderdiler. Öyle ki İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na giren ve çıkan dokümanlar arasında Rusların okumadığı belge yoktu. Her şeye erişmişlerdi. Her şeyden haberdardılar.

Paris'teki altı günlük toplantıdan sonra Stalin'e Marshall Planı hakkında yeni bilgiler ulaştırıldı. Sovyet istihbaratı her şeyi biliyordu. Birleşik Devletler hükümeti tarafından kaleme alınan; Sovyetler Birliği hükümeti de dâhil olmak üzere neredeyse tüm Avrupa ülkelerine gönderilmesi düşünülenlerin yanında Sovyetler Birliği'ne gönderilmeyecek olan belgeleri de okudular. Bazı belgelerde Moskova'nın denklem dışı bırakılmasının planlanmış olması, Amerika'nın Sovyetlerin Marshall Planı'na katılmasını gerçekten

istemediğini doğruladı. Stalin aniden Molotov'a müzakerelerden çekilmesini söyledi. Molotov Paris toplantısından ayrılırken Batı'yı "Avrupa'yı iki düşman kampa bölmek"le suçladı.

Aslında Batılı güçlerin attıkları adımın sebebi, dünya kamuoyunu başkalarını da düşündüklerine ikna etmekti; onlara göre ortaya koydukları, temelde anti-komünist ya da anti-Sovyet bir önlem değildi. Ama ardında kesinlikle böyle bir düşünce vardı. Biliyorlardı ki Sovyetlerin veya uydu ülkelerinin plana katılması için bir mucize gerekiyordu. Bütün bu süreci bizzat takip etmiş bazı üst düzey Batılı diplomatlar, katılmak isteyenlerin memnuniyetle karşılanacağını söyleseler de aslında bunun gerçekçi bir olasılık olmadığını itiraf etmekteydiler. Nitekim Çekoslovakya'nın yaşadıkları bu öngörüyü doğrulamıştır.

Prag'da Çekoslovaklar Marshall Planı'na katılıp katılmayacaklarını tartıştılar. Demokratik olarak seçilen hükümette, bakanların üçte biri komünistti. Çekoslovak hükümetinin plana yaklaşımı olumluydu, kabinedeki komünist bakanlar bile bütün Avrupa devletlerinin davet edildiği 12 Temmuz 1947 tarihli toplantıya katılmayı kabul ettiler: Bu, Marshall Planı'nın hazırlanması çalışmalarına katılmak anlamına geliyordu. Çekoslovak hükümetinin kararı oybirliğiyle alınmıştı. Ne var ki Stalin, Çek Başbakanı Klement Gottwald'ı Moskova'ya çağırdı. Kendisine Dışişleri Bakanı Jan Masaryk da katıldı. İkili 9 Temmuz öğleden sonra Moskova'ya geldiler ve bekletildiler. Saat 23.00 sularında Kremlin'e gitmeleri gerektiği söylendi. Toplantı masasında kendilerine Çekoslovak heyetinin Marshall Planı ile ilgili konferansa katılmaması gerektiği iletildi. Aslında Stalin şöyle demişti: "11 Temmuz saat 04.00 itibariyle konferansa katılmayı reddetmezseniz, bu durumun sizinle olan ilişkilerimiz üzerinde doğuracağı ciddi sonuçlara karşı hazırlıklı olun."[5] Stalin oldukça açıktı, oldukça sertti ve Çekoslovak delegasyonuna, kararlarını bildirmek için dört saatlik ültimatom verdi. Sonunda, Paris'e gitmeyi oybirliğiyle kabul eden hükümet,

5 Galhard, s. 224.

gene oybirliğiyle toplantıya katılmaktan vazgeçti. Stalin'e göre Marshall Planı ile ilgili her şey eğer etmeyenler olursa; birliğe, Sovyetlere, devrime ihanet ettikleri için Rusların yoldaşı olamazlardı.

Çek heyeti Moskova'dan ayrılırken Çekoslovakya Başbakanı Gottwald, kendisi için hazırlanmış bir açıklama okudu ve rahatsızlığını gizleyemedi. Dışişleri Bakanı Jan Masaryk'ın ülkesine döndüğünde uçaktan inerken kendisini karşılayan Dışişleri Bakanlığı sekreterine söyledikleriyse her şeyi özetliyordu: "Moskova'ya özgür bir devletin bakanı olarak gittim, şimdi ise Stalin'in kölesi olarak geri dönüyorum."[6]

Sosyalist Ülkelerin Örgütlenmesi

Eylül 1947... Soğuk Savaş'ın muharebe hatları çizilmeye başlanıyordu. On altı Avrupa ülkesi Marshall Planı'na başvurdu. 20 milyar dolar yardım istediler. Batı ittifakı şekillenmeye başlayınca Stalin de savaş öncesinin Komünist Enternasyonal'ini (Komintern), Kominform olarak yeniden canlandırdı. Amacı, Doğu Bloku ülkelerini kontrol etmekti. Ayrıca Batı'daki komünist partilere, inisiyatif kullanarak iktidarı ele geçirmeleri talimatını verdi. Amerikan propagandası ise Kominform'u farklı tasvir ediyordu: Uğursuz, gölgelerden güç bulan bir kötülük komplosu. Kominform'un yanına eklenen ekonomik oluşum COMECON da Doğu Bloku ülkelerine Rus yardımı sunuyordu. Kötü geçen bir hasattan sonra Çekoslovakya'ya COMECON vasıtasıyla tahıl gönderildi. Genel çerçeveden bakıldığında hem Kominform hem de COMECON, Marshall Planı'na doğrudan bir tepkiydi. Kominform, Sovyetler Birliği'nin sosyalist ülkelerde oturtmak istediği politik, ideolojik çizgiyi izleyecekti. COMECON ise bu ülkelerin Sovyet etki alanından kopmasını önlemek için ekonomik yardım sağlayacaktı.

---

6 Timothy Garton Ash, *The Magic Lantern: The Revolution of '89 Witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin, and Prague*, Random House, New York 1990, s. 19.

1919'da kurulan Komintern (Komünist Enternasyonal ya da III. Enternasyonal), ulusal komünist partilerin işbirliği temeline oturmaktaydı. Belirtilen amacı dünya devrimini desteklemek olsa da Komintern esas olarak uluslararası komünist hareket üzerinde Sovyet kontrolünün bir organı olarak işlev gördü.

Kominform (Komünist ve İşçi Partilerinin Enformasyon Bürosu) 1947'de Sovyet himayesinde; Rusya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya, Yugoslavya, Fransa ve İtalya'nın komünist partilerinin katılımıyla toplamda dokuz üyeyle kurulan uluslararası komünizm ajansıydı. Kominform'un en ateşli taraftarları Tito önderliğindeki Yugoslav komünistlerdi. Bu nedenle, örgütün merkezi olarak Belgrad seçildi. Ancak Yugoslavya ve Sovyetler Birliği arasındaki gerginliğin artması sonucunda Tito'nun partisi Haziran 1948'de Kominform'dan çıkarıldı. Büronun merkezi de Romanya'nın başkenti Bükreş'e taşındı. Kominform'un temel faaliyeti uluslararası komünist dayanışmayı teşvik etmek için propaganda üretmek ve yayınlamaktı. Örgüt 1956'da Sovyetlerin girişimiyle feshedildi.

COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi), Ocak 1949'da Sovyet etkisindeki Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik kalkınmasını kolaylaştırmak ve ekonomik dayanışmalarını eşgüdüm içerisinde yürütmek amacıyla kuruldu. Merkezi Moskova'daydı. COMECON'un kurucu üyeleri; Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya'ydı. Şubat 1949'da Arnavutluk da konseye katıldı ancak 1961'in sonunda aktif olarak yer almayı bıraktı. Demokratik Almanya Cumhuriyeti Eylül 1950'de, Moğolistan Halk Cumhuriyeti ise Haziran 1962'de üye oldu. 1964 yılında, Yugoslavya'nın; ticaret, finans, para birimi ve sanayi alanlarında COMECON üyeleriyle eşit şartlarda katılımını sağlayan bir anlaşma imzalandı. 1972'de Küba 9. tam üye ve 1978'de

Vietnam 10. üye oldu. 1989'da Doğu Avrupa'da yaşanan demokratik devrimlerden sonra örgüt amacını ve gücünü büyük ölçüde yitirdi.

Marshall Planı: Kabul Edilme

Şubat 1948... Çekoslovakya'da komünistler iktidara geldi. İşçi milisleri sokaklarda gösteri yapmak ile devriye gezmek arası yürüyüşler gerçekleştiriyorlardı. Komünist olmayanlar tutuklandı. Eylem komiteleri polis ve işçi sendikalarını devraldı. Prag'ın merkezinde artık kızıl bayrak dalgalanıyordu. Komünistler beş gün içinde hükümeti devraldı. Ülkede Stalin yönetimi uygulamaya kondu. "Moskova'ya özgür bir devletin bakanı olarak gittim, şimdi ise Stalin'in kölesi olarak geri dönüyorum" diyen Jan Masaryk ölü bulundu. Bakanın cenazesinde on binlerce insan vardı. Çiçekler ve gözyaşları birbirine karışmıştı. Bu cenaze, toplum için bir dönüm noktasıydı çünkü özgür Çekoslovakya'nın sonunu simgeliyordu.

Komünistlerin Prag'daki yönetimi devralması Washington'u şoka uğratmıştı. Bu sırada Marshall'ın yardım düşüncesi Kongre'de hâlâ tartışılıyordu. Oysa Sovyetler Birliği ile temsilcileri Doğu ve Orta Avrupa'daki bir dizi ulusun bağımsızlığını ve demokratik karakterini kısa zamanda yok etmişlerdi. Bu acımasız eylem tarzı, aslında Avrupa'nın geri kalanını da kritik bir duruma sokmuştu. Prag'da yaşananlar birçok Kongre üyesinin gözünü açtı: Çekoslovakya'yı devralan Rusların batıya doğru ilerlediğini nihayet görebildiler. 3 Nisan 1948'de Kongre 5 milyar dolarlık Marshall yardımını onayladı. Ama yardım bununla sınırlı kalmayacaktı.

Marshall Planı iki önemli ihtiyaçtan doğdu: Açlık sınırındaki insanları besleme ve Avrupa'da komünizmin yayılmasını önleme. Yardımın yüzde yirmisi kredi, geri kalan yüzde sekseni ise hibeydi. İlk sevkiyatlar gıda ve gübreydi. Ardından, tarımsal verimliliği artırmak için kullanılacak makineler geldi. Planın dört yılında 16 ülkede tam 13,5 milyar dolar harcandı. Bu olağanüstü bir performanstı. Planın öncesinde ve sonrasında ABD'de hiçbir teşkilat, bu kadar kısa bir sürede bu kadar büyük bir harcama

yapmadı. Aslında ilginç bir durum vardı; Avrupa'nın Amerikan mallarını ve makinelerini satın alması, Marshall yardımdan gelen paraların Amerikan endüstrisine yönlendirilmesini sağlamış ve ABD'de savaş sonrası bir ekonomik patlama tetiklenmişti. Bir bakıma Amerika'nın cömertliği aslında sadece kendisine hizmet ediyordu. Avrupa Amerikan ürünlerinin ihraç edildiği bir pazara dönüşmüştü. Avrupalılar, Amerika'nın istediği şeyleri, Amerika'nın kendilerine verdiği paralarla satın alıyorlardı.

Yunanistan'ın Katırları

Yardıma en çok ihtiyaç duyan ülkelerden biri olan Yunanistan, Nazi işgal yılları ve iç savaş süreci nedeniyle harap haldeydi. İki bin kadar köy ve kasaba Nazilerin misilleme uygulamaları sırasında yakılmıştı. İç savaş da sosyal dokuya büyük zarar vermişti. Hatta ülkenin kuzey kesiminde hükümet birlikleri ile komünist gerillalar arasındaki mücadele hâlâ devam etmekteydi. Marshall Planı'nın dört yılı boyunca Yunanistan yaklaşık 700 milyon dolarlık ekonomik yardım aldı. Genç Amerikalılar ülkeye gönderilerek kendilerine ağır sorumluluklar verildi. Projenin yelpazesi Yunanistan haritasının her yerini ve ekonominin her kalemini kapsamaktaydı. Amerika, Yunan ulusunu besledi, giydirdi, kalkındırdı.

Amerikalı görevliler uzunca bir süre iç savaştan zarar görmüş olan kuzey Yunanistan'daki yerel bir ihtiyacı karşılamak için ilginç bir plan yaptılar. Dünya savaşı ve iç savaş sırasında çiftliklerdeki yük hayvanları büyük ölçüde yok edilmişti. Bu nedenle bölgeye Amerika'dan katır getirildi. Köylüler bu katır türü hakkında bilgilendirildi. 200 kilo yük taşıyabilen bu katırlar, tarlaların sürülmesinde de kullanılabiliyordu. Kooperatifler, isteyenlere katır temin etti. Yunanlılar öyle mutlu oldular ki karşılaştıkları her yabancıya "Yaşasın Amerika" diye selam veriyorlardı.

Fransa'nın İşçileri

1947 yılında endüstriyelleşmiş Avrupa'da sorunlar çıkmaya başladı. Fransa'nın başkenti Paris yakınlarındaki Renault fabrikasında çalışanlar greve gitti. Grevcileri destekleyen komünist bakanlar hükümetten atıldı. Bunu izleyen birkaç ayda da istikrarsızlık sürdü. Grevler yayıldı. Sonbaharda 3 milyon işçi sokaklara çıktı. İşçiler halktan destek buluyorlardı. Özellikle de gençler grev yapanlara sempati duyuyorlardı. İşçilere yetersiz para verildiğini ve baskı yapmadıkları sürece hükümetin kendileri lehine bir adım atmayacağını söylüyorlardı. Hareket öylesine bir ivme kazandı ki hükümet bir iç savaş yaşanmasından korkmaya başladı. Gelişmeler üzerine ABD bir açıklama yaptı: Fransız hükümeti komünist tehdidi kontrol altına alıncaya kadar, Fransız endüstrisi Marshall yardımından yararlanamayacaktı. Ültimatom niteliğindeki bu açıklamadan sonra ilginç gelişmeler yaşandı. Birden sabotaj eylemleri başladı. Hükümete yakın gazetelerde bu olaylar, işçi eylemleri olarak sunuluyordu. Birileri düğmeye basmıştı. Eylemlerin dozajı giderek arttı. Bir trenin raydan çıkarılması ve olayda yirmi kişinin hayatını kaybetmesiyle de tepkiler doruğa ulaştı. Grevci işçiler, kısa zamanda halk desteğini kaybettiler ve grevler sona erdi. Hemen ardından ABD 1947'nin Aralık ayında yeni bir açıklama yaptı: Fransa, Marshall yardımından yararlanabilecekti. Fransız hükümeti rahat bir nefes aldı. Ama Fransız işçileri bu yaşananları asla unutmadılar. Yıllar sonra bu eylemlerin aslında Fransız istihbaratı tarafından sahnelendiği ve okyanus ötesinden destek alındığı anlaşıldı.[7]

Yugoslavya'nın Başına Buyrukluğu

Yugoslavya savaşın sonunda komünist sistemi benimsemişti. Üstelik Moskova'nın yardımını da almamıştı. Yugoslav lideri Tito artık Stalin'in müttefikiydi. Fakat aralarındaki ilişki huzursuz bir

7 Loch K Johnson, *America's Secret Power: The CIA in a Democratic Society*, Oxford University Press, New York 1989, s. 47-51.

ittifaktı. Aslında Stalin huzursuzdu. Neden mi? Tito, kararlarında Stalin'e danışmıyordu, Stalin'den hiç tavsiye istemiyordu. Uluslararası ilişkiler de dâhil olmak üzere giderek daha fazla bağımsız hareket ediyordu. Stalin'e göre Tito, sosyalist anlayıştan gittikçe uzaklaşıyordu. İki devleti bağlayan gevşek ipler nihayet 1948 yılında koptu: Stalin, Tito'yu Kominform'dan kovdu. Bunun üzerine Tito da yüzünü Batı'ya döndü. Ülkesinin yaşadığı bir dizi kötü hasadın ardından Tito, Amerika'dan ekonomik yardım istedi. 1950 yılında ABD hükümeti ile bir anlaşma imzalandı. Yugoslavya adeta Demir Perde'nin arkasından başını göstermişti. Amerika Yugoslavya'ya 150 milyon dolardan fazla yardım gönderdi. Bu, tabii ki bir fedakârlık hamlesi değildi. ABD, Avrupa halkına "iyi" olduğunu, "iyi" şeyler yaptığını gösteriyordu. Ancak istediklerini elde etmek için sadece "iyi" şeyler yapmakla yetinmiyor, bunların dışında da taktikler geliştiriyordu.

İtalya'nın Seçimi: Vatikan ve CIA

Savaş sonrası İtalya'da hayat çok zordu. İnsanlar açtılar. Siyasi gerginliklerin yanı sıra bir de kemerlerini sıkmak zorundaydılar. Yoksulluk, ekonomik sorunlara ve adaletsizliğe çözüm vadeden komünizm için verimli bir zemin hazırlıyordu: Komünist Parti'nin üye sayısı 2 milyona ulaşmıştı. 1948 yılına gelindiğinde Togliatti liderliğindeki Komünist Parti, solcu kanadın bir araya geldiği Halk Cephesi'ne egemen olmuştu. İktidarda ise De Gasperi liderliğindeki Hristiyan Demokratlar vardı. Herkes Halk Cephesi'nin Hristiyan Demokratlara ve sağcı güçlere karşı bir denge unsuru olduğunu düşünüyordu.

Nisan ayına gelindiğinde, savaştan sonra yapılacak ilk genel seçimlerde komünistlerin zafer kazanacağına dair beklentiler artmıştı. Bazı İtalyanlarsa bu zaferden ürküyorlardı. Onların gözünde komünistlerin seçimi kazanması İtalya için, Akdeniz havzası için, hatta Avrupa için bir trajedi, Amerika içinse bir başarısızlık olacaktı. Genel seçime yeni bir anlam yüklenmişti; seçim sonuçları, İtalya'da kimin iktidara geleceğinden çok İtalya'nın dünyadaki

güçler arasından hangisini seçeceğini belirleyecekti. Bunun farkında olan Washington hemen harekete geçti. Amerika'da yaşayan İtalyan göçmenler tek tek bulundu. İtalyan göçmenlerle bağlantı kurulurken yer altı dünyasının ünlü İtalyan "isimleri" ve "teşkilatları" bile kullanıldı.[8] İtalyan kökenli Amerikalıların, İtalya'da yaşayan akrabalarına mektup yazmaları sağlandı. Mektuplarda komünistlerin zaferinin doğuracağı kötü sonuçlar vurgulanıyor, Çekoslovakya örnek gösteriliyor ve solculara oy vermemeleri yönünde çağrıda bulunuluyordu.

Zekice bir girişimdi bu, çünkü doğrudan ailelere ulaşılmasını sağladı. Yarım asırdan fazla süren bir göç sebebiyle Amerika'da yüz binlerce İtalyan ailesi vardı. Ama ABD yöneticileri için sadece mektup yazmak yeterli değildi. Bu mektupları kaç kişinin dikkate alacağı koca bir soru işaretiydi. Devreye daha profesyonel bir devlet kurumu girdi. Yeni oluşturulan CIA daha aktif hareket etme kararı aldı. Ancak örtülü operasyon programı geliştirmesi için yetkiye ihtiyacı vardı.

Marshall, İtalya'daki durumun kritik olduğunu biliyordu. İtalyan Komünist Partisi, Sovyetler Birliği'nin ardından dünyanın en büyük ikinci komünist partisiydi. Dışişleri Bakanlığı'nın yapılması gerekenleri başaramayacağını tahmin ediyordu. Bu iş için uygun bir teşkilatı da yoktu. Marshall, İtalya'nın ve aynı zamanda kendisinin karşı karşıya olduğu komünist tehdide meydan okuyacak gizli bir eylem programı için yürütme yetkisi edinmenin yollarını araştırmaya başladı. Bu durum aslında CIA içinde de tartışmalara yol açmıştı. Soru şuydu: Yeni örgütlenmiş olan Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı'nın örtülü operasyonlar yürütmek için yasal yetkisi var mıydı? CIA avukatları yeni Ulusal Güvenlik Yasası'nı madde madde, hatta satır satır incelediler. Ve şu sonuca ulaştılar: "Eğer Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı, ABD Başkanıysa ve eğer CIA'i demokratik partilere yardımcı olmak için operasyonlar yapmaya yönlendiriyorsa ve eğer Kongre bu çerçevenin içindeyse

8 Steve J. Bayhould, *Gangsters as an Instrument of The State*, Random House, New York 1990, s. 31-37.

ve eğer Kongre böyle bir şeyi desteklemek için para veriyorsa, o zaman otorite oradadır." Yani CIA'e yeşil ışık yakılmıştı.

CIA hemen olaya dâhil oldu. Komünizm karşıtlarını ve Hristiyan Demokrat Parti'yi desteklemek için örtülü operasyonlara başladı. Tespit edilmiş politikacılara seçim kampanyaları sırasında harcamaları için bavullar dolusu para verildi. Sahada görevlendirilen CIA ajanlarının birçoğu katıldıkları operasyonlar hakkında eğitilmemişlerdi ama kısa zamanda yaratıcılıklarını kullanmayı öğrendiler. Kamyonlara yükledikleri projeksiyon makinelerini, sinemanın bulunmadığı kırsal alanlara götürerek halka film seyrettirmeye başladılar. Bu sayede yoğun kalabalıklar toplanıyor, film gösterimi bitince de solcuların, komünistlerin, sosyalistlerin aleyhine propaganda yapılıyordu. Duvarlara afişler asılıyor, kitapçıklar dağıtılıyor, sağcılar göklere çıkartılırken solcular yerin dibine batırılıyordu. Bununla birlikte, faşizmin ve İl Duce Mussolini'nin kötü hatıralarını hâlâ unutmamış olan İtalyanların olası tepkisini çekmemek için Katolik Kilisesi bile operasyonların bir parçası haline getirildi.

Papa XII. Pius ve Katolik Kilisesi onlarca yıl boyunca faşistleri desteklemişlerdi, üstelik Vatikan komünizme tamamen karşıydı. Komünist Parti'ye "siyasetinden çok doktrininden rahatsız olduğunu" belirten Papa XII. Pius, o sırada İtalya'da yaşananlar hakkında duyduğu endişeleri dile getirdi. Oluşturulan seçim komiteleri, bir ağ ile birbirlerine bağlanarak Katolik Kilisesi'nin organizasyonuna yakın bir şekilde çalışmaya başladılar. Kilisenin insanlar üzerinde büyük bir etkisi olması kaçınılmazdı. İtalyan halkının %90'ı Katolik'ti. Kilise'ye sıkı sıkıya bağlıydılar. Pazar ayinlerini kaçırmazlardı. Bu durumdan faydalanan rahipler, vaazlarında "komünistlere karşı savaşın kutsal bir savaş olduğu"nu söylemeye başladılar. Kilise ve Papa'ya göre; insanlar ya Mesih'le birlikte ya da Mesih'e karşı olabilirlerdi, Komünist Parti Mesih'e karşıydı, hepsi açık ve net bir şekilde ateistti. Papa XII. Pius birçok konuşmasında İtalyan halkını korumak için kendisine ve Kilise'ye düşen görevin "Komünist Parti'ye karşı tüm Hristiyan hareketini

örgütlemek" olduğunu dile getirdi. Ve Vatikan genel seçime sadece günler kala son kozunu oynadı. Papa XII. Pius, İtalyan Komünist Partisi'nin birçok üyesini, komünistleri ve komünistlerle arkadaşlık edenleri aforoz etti.

18 Nisan 1948'de İtalya sandık başına gitti. Mektup-CIA-Papa üçlüsü çalışmalarının meyvesi toplanmıştı. Komünist oylar neredeyse yarı yarıya eridi. Hristiyan Demokratlar ezici bir zafer kazanıp ilk parlamentoda çoğunluğa sahip oldular. Seçim sonucunun başka bir özelliği daha vardı: CIA, Amerikan istihbarat tarihindeki ilk örtülü politik operasyonunu gerçekleştirmiş ve başarılı olmuştu. Bunu çok daha fazlası izleyecekti. Sonuçlar bir şeye daha işaret ediyordu: İtalya, Batı ittifakının üyesi olarak kalacaktı. ABD, kesenin ağzını açtı. Marshall Yardımı sel gibi aktı. Torino'daki Fiat motor şirketi, Detroit ve Pittsburgh'tan dev gibi yeni montaj hattı aldı ve Avrupa'nın en gelişmiş makineleri ile yeniden donatıldı. Fiat'ın toparlanması, İtalyan endüstrisinin yeniden canlanmasını hızlandıracaktı. Avrupa'da ve özellikle de İtalya'da, Amerika; Nazilerin yenilmesindeki rolüyle, gücüyle, cömertliğiyle model ülke olarak görülüyordu. Ama bu, ABD'nin sadece görülmesini istediği yüzüydü.

Türkiye'nin Süt Tozu

Türkiye Cumhuriyeti'nde Marshall Yardımları adeta süt tozu ile özdeşleşmiştir. Marshall Planı kapsamında Türkiye'ye gönderilen yardımlardan biri de süt tozuydu. Normal sütle karşılaştırıldığında üçte bir fiyatınaydı. Hemen talep gördü. Sıcak suyla karıştırılıp içiliyordu. Üstelik her yere de kolaylıkla taşınabiliyordu. Hatta okullarda uzun süre öğrencilere içirildi. Ancak Marshall Yardımı ne süt tozuyla sınırlıydı, ne çok kolay alınabilmişti ne de Türkiye'nin kalkınmasına istenilen faydayı sağlamıştı. Gerçek hikâye, beklenenden çok farklıydı.

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD ve Sovyetler Birliği, dünya ticaret yolları, petrol havzaları ve su yolları bakımından stratejik öneme sahip noktalara yönelik bir yarışa giriştiler. Amaç;

güçlerini korumak ve artırmaktı. Bütün bu özellikleri bünyesinde barındıran hedef ise Orta Doğu coğrafyasıydı. Burada etkin olan güç, Batı Avrupa'nın da kontrolünü sağlayacaktı. Hatta dünya hâkimiyeti için de önemli bir avantaj elde edecekti. İngiltere'nin Orta Doğu'dan çekilmesi bölgede boşluk yaratmıştı. Bu boşluğu doldurmak isteyen ABD, önce Truman Doktrini ile SSCB'ye karşı bir "çevreleme politikası" başlattı. Afganistan ve İran'la birlikte, Sovyetlere komşu "kuzey kuşak" ülkeleri arasında bulunan Türkiye, bu politika için biçilmiş kaftandı. Türkiye Boğazlar sayesinde Sovyetlerin deniz ticaretinde belirleyici bir role sahip olduğu gibi donanma unsurlarının da Karadeniz'den Akdeniz'e inmek için izin almak zorunda olduğu bir ülkeydi. Askerî uzmanlara göre Türkiye'nin Moskova tarafından denklem dışı bırakılması ya da yanına çekilmesi durumunda, Batı dünyasının Orta Doğu'yu savunma ve elde tutma olasılığı ortadan kalkabilirdi. Yunanistan'a ve Türkiye'ye yardım edilmesi üzerine kurulu Truman Doktrini'nin içeriği aslında SSCB'nin Ankara üzerindeki baskılarına son vermeye odaklı değildi. Asıl amacı Yunanistan'daki iç savaşın sonuçlandırılması ve Batı Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasıydı. "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu" Kongre tarafından kabul edildikten sonra 22 Mayıs 1947'de yürürlüğe girdi. Truman Doktrini gereği Türkiye'nin alacağı 100 milyon dolarlık yardımın tamamı askerî amaçlı kullanılabilecekti. Bu durum Türk Hükümeti'ni, ekonomik alanda yapmayı tasarladığı faaliyetler için başka kaynaklar aramaya yöneltti.

Türkiye'nin dış yardım-kredi aradığı ve çeşitli ekonomik sorunlarla karşı karşıya olduğu bir anda Marshall Planı ortaya çıktı. 12 Temmuz 1947'de, planın hazırlık çalışmaları için toplanan Paris Konferansı'na Türkiye de davet edildi. Buradaki her aşamada yer alsa da Türkiye dışlanmış pozisyondaydı. İngiltere, Fransa ve İtalya, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (Bugünkü OECD'nin nüvesini oluşturan OEEC) kuruluşunda etkili oldular. Amerikan yardımından da en çok payı onlar aldılar. Bu örgüt, her ülkeden yardım gereksinimlerine dair rapor istedi. Türkiye raporunda Marshall Planı'ndan 615 milyon dolarlık bir yardım istedi. Ancak bu

raporun incelenmesi sonrasında Türkiye'nin önceliklerinin planın gayeleriyle uyuşmadığı sonucuna varıldı. Türkiye'nin ekonomik durumu, savaşın yıkımından uzak kaldığı için Avrupa ülkelerinin çoğunluğunun savaş nedeniyle karşılaştığı ekonomik sorunlardan ayrı değerlendirilmişti. Türkiye plana dâhil edilmedi. Ankara'ya sadece peşin para karşılığı elde edilmesi güç olan malları satın alabilme olanağı tanındı. Bunun üzerine Türkiye, Marshall Planı'na dâhil olmak için ABD'ye doğrudan başvurdu. Sanayisini kurmak için gerekli hammaddeleri sağlamak amacıyla, çabalarını tarım ve madencilik sektörü üzerinde yoğunlaştırmayı taahhüt etti. Tamamen bir sanayileşme planı olan ancak Türkiye'de incelemeler yapan Amerikan uzmanlar tarafından yoğun bir şekilde eleştirilen 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1947) uygulamaya konmadan rafa kaldırıldı. Devam eden süreçte ekonomisini liberalleşme sürecine sokarak göz dolduran(!) Türkiye, Marshall Planı'ndan faydalanmaya hak kazandı. 4 Temmuz 1948'de Ankara ile Washington arasında bir ekonomik işbirliği antlaşması imzalandı.

Türkiye'nin aldığı "doğrudan yardımlar" ABD'den ve OEEC ülkelerinden yapılacak ithalatı karşılamak üzere verilen yardımlardı. Karşılığı beklenmeyen *hibe*, % 2,5 faizli uzun vadeli *kredi* ve *şarta bağlı yardımlar* olarak verildi. "Dolaylı yardımlar" ise OEEC ülkeleri arasında, ithalatı karşılamak üzere yapılan yardımlardı. Bunun yanında Türkiye, üretim kapasitesini artırmak ve ekonomik kaynaklarını dengeli bir şekilde geliştirmek için "teknik yardımlar" da aldı. Marshall Planı çerçevesinde OEEC ülkelerine yönelik 1948 yılında başlayan Amerikan yardımı, 1952 Temmuz'unda sona erdi. Ancak ABD bu tarihten itibaren Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımları değişik isimler altında sürdürmeye devam etti. Ancak bu yardımlar üretim miktarını düşürüp ilgili kalemleri sınırlandırdığı gibi ithalata dayalı bağımlılığın artmasına da neden oldu. Tarımsal üretimle dengelenmeye çalışılan dış ticaret açığı, kapanmadı. Bir yerde bir şeyler yanlıştı. Ama bu durum sadece Türkiye ile de sınırlı değildi.

Marshall Planı: Madalyonun Öbür Yüzü

Marshall Planı'nın başarıya ulaşması ABD'nin kendi ulusal çıkarlarına hizmet ediyordu. Aksi takdirde, bu yük üstlenilemezdi. ABD'nin Batı Avrupa'nın normale dönmesindeki hayati payı yadsınamazdı gerçi ama Washington'ın bildiği bir şey vardı: Eğer Avrupa'nın çökmesine izin verseydi, yeni durum kendisine Marshall Planı kapsamında harcadığından çok daha fazlasına mâl olacaktı.

Marshall Planı ABD'nin Avrupa'nın geleceğini güvence altına alma isteği olarak algılanıyordu. Ama aslında işin rengi farklıydı. ABD, Amerikan fikirlerini ve örgütlenmesini Avrupa'ya dayatmaya çalışıyordu. Eğer Avrupa, dünya çapında ekonomik rekabete tekrar girmek istiyorsa önce ekonomisini yeniden inşa etmeliydi. Bunun yolu da sadece ve sadece Amerikan üretim ve yönetim usullerini taklit etmekten geçiyordu. Birçok Avrupalı iş adamı bu dayatmayı uygulamaya hem hazır hem de hevesliydi. Onları kullanan Marshall Planı, Avrupalıları bir tüketim toplumuna dönüştürmeye başladı. Avrupalılar, aslında uzun vadeli bir planın parçası olduklarını göremediler ya da görmezden geldiler.

Savaştan hemen sonraki yıllarda, tüm Avrupa bir durgunluk dönemi yaşıyordu. ABD, ekonomiye belirli bir hız vererek Avrupa'nın bu durgunluktan çıkmasına yardımcı oldu. Ama bu ilk adımdı. Sonra ikinci adım geldi: Washington Avrupa toplumlarına bir bütün olarak yaklaştı. Böylelikle; birbirlerine, ABD'ye ve NATO'ya yakınlaşmalarını sağladı. Ardından da üçüncü adım: ABD barışçıl, birleşmiş ve serbest girişime dayanan bir Batı Bloku arzuluyordu ama Amerikan ticaretine ve sermayesine bağlı kalmak kaydıyla. Buna karşılık Sovyetler Birliği de kendi rakip blokunu kurmak zorunda kaldı. Ve sosyalist ülkelerin halkları 40 yıl boyunca Batı'ya bakacak ve merak edeceklerdi.

Almanya ve Berlin

1945 yılında Almanlar yenilgiye uğratılmış bir toplumdu. Kaderleri Rusya, ABD, İngiltere ve Fransa'nın ellerindeydi. Almanya

dört işgal bölgesine ayrılmıştı: Sovyet, Amerikan, İngiliz ve Fransız bölgeleri. Üç buçuk milyon Berlinli, Sovyet işgal bölgesinin yaklaşık 180 kilometre derinliğindeki bir şehirde yaşıyordu. Berlin, Batı dünyasına bir karayolu ve bir demiryolu ile bağlıydı. Ancak bunların her ikisi de Sovyet bölgesinden geçiyordu. Üstelik Berlin şehri de kendi içinde dört sektöre ayrılmıştı: Sovyet, Amerikan, İngiliz ve Fransız bölgeleri. Berlin ve Almanya, birbirlerinden giderek uzaklaşmakta olan iki tarafın doğrudan temas halinde bulundukları tek yerdi. Sovyet birlikleri ile Müttefik ülkelerin askerleri karşı karşıyaydı. Başka hiçbir yerde iki silahlı gücün birbirlerine bu kadar yakın olmamasının tek sonucu vardı: Berlin Soğuk Savaş'ın bir numaralı muharebe alanı olacaktı.

Berlin halkı yıllardır; güvencesiz, riskli ve istikrarsız bir var olma savaşı vermekteydi. Açlık, hatta kıtlık düzeyine gelmişlerdi. Para değersizdi. Karaborsa ise her şeydi. Akla gelebilecek her şeyin el değiştirdiği bir takas ekonomisi vardı ortada. Sigara içmeyen birisi karnesi ile günlük sigara hakkını seve seve alıyor, ardından da sigara paketlerini ihtiyaç duyduğu başka bir şeyle takas ediyordu. Sigara, insanların parası olmuştu. Karaborsa ise Berlinlileri hayatta tutan tek şeydi.

İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin'in Almanya için bir planı vardı. Almanları sevmiyordu ancak Avrupa'nın toparlanmasının onlara bağlı olduğunu da biliyordu. Almanya, demokratik bir temele dayandırılarak yeniden yapılandırılmalıydı. Yaşamak için yeni bir şans tanınmalıydı. Bunun yanında Avrupa'nın geri kalanının da güvenliği sağlanmalıydı. Saldırganlığın tekrar sahne almasına izin verilmemeliydi.

Kılıçlar Çekiliyor

1948 yılına gelindiğinde artık herkes biliyordu ki Müttefikler arasındaki balayı çoktan sona ermişti. Fikir ayrılıkları iyice ortaya çıkmıştı ve bunlara her gün yenileri ekleniyordu. Moskova; Dört Güç'ün (Sovyetler Birliği, ABD, Fransa ve İngiltere) kontrolü altında zayıf bir Almanya istiyordu. ABD, İngiltere ve Fransa ise

başka bir plan peşindeydiler: Kendi işgal bölgelerinde yeni bir Alman devletinin kurulması. Gizlice yaptıklarını düşündükleri bu plandan Rus istihbaratı çoktan haberdardı. Casuslarca elde edilen bilgiler Sovyet askerî valisi Mareşal Vassily Sokolovsky'ye iletildi. Sokolovsky hemen danışmanlarını topladı. Kendisine ulaşan istihbarat raporunu okudu. Toplantı salonunda buz gibi bir hava esti. Sovyetlerin müttefikleri, Londra'da yaptıkları gizli bir toplantıda Almanya'yı tartışmışlardı. Görüşmelerin bütün detayları, konuşanların isimlerine ve konuşma sürelerine kadar, raporda mevcuttu. Planın uygulanmasından İngiliz Askerî Valisi Sir Brian Robertson ve Amerikalı mevkidaşı General Lucius D. Clay sorumluydular. Rus istihbaratı General Clay'ı iyi tanıyordu.[9] Kişilik dosyası hemen paylaşıldı. Çalışılması zor birisiydi; tatil yapmazdı, zaman kaybı olduğunu düşündüğü için öğle yemeği bile yemez, günde 20 fincan kahve ve iki paket sigara içerdi. En önemlisi de, tecrübesinin dışında da olsa, karşılaştığı sorunları özümseme ve çözüm üretme yeteneğiydi. Dosyanın sonunda Clay için şu not düşülmüştü: Tam bir profesyonel asker.

Müttefiklerin "Kontrol Konseyi" Berlin'de düzenli olarak toplanıyordu. Bu toplantılarda genellikle, tutarlı ve karşılıklı anlayışa dayanan bir yol izleniyordu. General Clay ve Batılı ortakları, Sovyet meslektaşlarıyla rutin bilgi alışverişinde bulunuyorlardı. Ancak 20 Mart 1948'de Sokolovsky daha fazlasını istedi.[10] Ateşli, kibar ve ölçülü bir şekilde konuşarak tam olarak neler olduğunu anlamak istediğinden Londra'daki toplantıda tartışılanların da kendisiyle paylaşılmasını talep etti. Clay, bu konunun detaylarına girmeyeceklerini söyledi. Bunun üzerine Sokolovsky soğukkanlı bir şekilde; eğer Londra'da neler olup bittiğini anlatmayacaklarsa ve Almanya'yla ile ilgili çeşitli konuları kendilerinden saklayacaklarsa bir Kontrol Konseyi'nin olmasının ne anlama geldiğini

9 Morgan Micheal Jefferville, *NVKD and KGB*, AE Books, New York 1988, s. 37–38.

10 Toplantı sırasında yaşananların daha detaylı açıklaması için bkz. Alan J. Shepart, *Former vs New*, NYK Publishing, Washington 1962, s. 97-121.

sordu. Clay sessiz kaldı. Sokolovsky, her hecenin üstüne basa basa sordu; "Bir Kontrol Konseyimiz var mı, yok mu?" Clay, sessizliğini koruyarak geriye doğru yaslandı. Clay ve Sokolovsky, kısa bir süre birbirlerinin gözlerinin içine baktılar. Sokolovsky aniden yerinden kalktı. Sağında ve solunda oturan diğer Rus üyeler de kalktılar. Hep birlikte çıkıp gitmek için hareketlendiler. Her zaman profesyonelce yürütülmüş olan konsey çalışmalarında hayal edilmesi güç bir an yaşanıyordu. Toplantı sonuçlanmadan Rus tarafı masadan kalkmıştı. Diğer delegelerden bazılarının da hareketlendiğini gören Clay, sert bir ifadeyle "Lütfen yerimize oturalım, toplantımız daha bitmedi." dedi. Sokolovsky ve yanındakiler yürümeye devam ettiler. "Eski" müttefikler, birbirlerini kışkırtıyorlardı.

Mark

Sovyetler, Batılı müttefiklerini Berlin'de görmek istemiyorlardı. Batıların ise Berlin'den ayrılmak gibi bir niyetleri yoktu, ancak Stalin'in bunu gerçekleştirmek için savaş riskine girmesinden korkuyorlardı. Etkinliklerini güçlendirmek için farklı bir metot uygulamaya karar verdiler; bölgelerinde bir para birimi reformu planladılar. Böylelikle hem karaborsacıların elindeki eski paralar değerini yitirecekti hem de Almanlar Batı'ya bağlanacaktı. Ruslar bu plandan haberdar edilmedi ama zaten onların da kendi planları vardı.

1 Mayıs 1948 günü Stalin, Sovyet bölgesindeki sosyalist ve komünist partileri bir araya getirdi. Bu yeni örgütlenmenin adı Sosyalist Birlik Partisi'ydi. Bayağı güçlü olan bu yapılanmanın hedefinde, Berlin'i Batı hattına çekmeye çalışan kent konseyi vardı. Sosyal Demokratlar ve Hristiyan Demokratlar tarafından desteklenen Berlin Kent Konseyi'nin çoğunluğu, yeni para birimi reformu ile ekonomide ani bir yükseliş ve toparlanma olacağına inanıyordu. Özellikle de girişimciler tarafından daha fazla yatırım olanağı sağlanacaktı. Diğer taraftaki Sosyalist Birlik Partisi'nin meclis üyeleri ise bu reformu, Hitler'i destekledikleri için lanetledikleri büyük

şirketlere, savaş suçlularına ve Nazi partisi üyelerine ait mülkün kamulaştırılması sürecine yönelik bir tehdit olarak görüyorlardı. Sahne, Sosyalist Birlik Partisi ve Batı yanlısı muhalifleri arasında yaşanacak bir yüzleşme için hazırlanmıştı. Batı yanlılarının lideri Ernst Reuter'di. Ailesi bir zamanlar Hitler Almanyası'ndan kaçmak zorunda kalmıştı. Bütün Berlin'in Belediye Başkanı olarak seçilmesi Ruslar tarafından veto edildi. Atmosfer gerginleşti. Bir sürü olasılık ortalarda dolaşıyordu. Ruslar, ülkenin bu kısmında ve Berlin'de güçlerini artırmayı zorlayabilirlerdi. Belki de Reuter ailesi tekrar bir diktatörlükten kaçmak zorunda kalabilirdi.

Nihayetinde "Batı" Almanlar yeni para birimlerine kavuştular: Alman Markı. Herkes eski para ile yenisini değiştirmek için sıraya girdi. Bir kişi sadece ve sadece 40 mark değerinde değişim yapabiliyordu. Geri kalan eski paralar değersiz kabul ediliyordu. Sovyetler de bütün Berlin şehrinde geçerli olmasında ısrar ettikleri yeni para birimlerini çıkararak misilleme yaptılar. Para birimi ile siyasal güç o tarihlerde eşanlamlıydı. Batılı para birimi olan Alman markının, "doğu" Alman para birimi olarak değil de Batı Berlin için tanıtılması ve tanınması son derece önemliydi. Ernst Reuter, Alman markının Batı Berlin için tedavüle konulması konusunda General Clay'i ve Batılı Müttefikleri ikna etmeyi başardı. Berlin'i ifade etmesi için "B" harfi ile damgalanan Alman markı, 23 Haziran'da şehrin Batı sektörlerinde kullanıma sokuldu. Artık şehirde iki para birimi yürürlükteydi.

Berlinliler Batı D-Marklarının daha değerli olduğunu keşfettiler. Şehrin Batı tarafında yaşayan birçok insan sık sık Doğu tarafına giderek ne buldularsa satın alıp geri döndüler. İki para birimi arasındaki parite 1'e 7, en kötü ihtimalle 1'e 5'ti. Yani 7 ya da 5 Doğu Alman markı verilip ancak 1 Batı markı alınabiliyordu. En azından Berlin çevresinde böyleydi.

Berlin Ablukası

Berlin'de Batılıların para biriminin kullanılmaya başlanması, Sovyetleri öfkelendirdi. Bir sonraki adımda ne yapacaklarını

tartışmaya başladılar. Sokolovsky, Molotov'u telefonla arayarak bundan sonra ne yapacaklarını sordu.[11] Molotov, durumun ne kadar hassas olduğunun bilincinde olduğunu söyledikten sonra espri niteliğinde "Herhalde sokaklara tankları çıkarmayacaksın, değil mi?" diye sordu. Sokolovsky, son derece ciddi bir şekilde "Hayır, sokaklara çıkarmayacağım ama Berlin yakınlarına getirmeyi düşünüyorum." diye cevap verdi. Molotov beyninden vurulmuşa döndü. Eğer Sovyet tankları böyle bir harekette bulunurlarsa, Moskova'nın bütün Berlin'i almayı planladığı düşünülebilirdi. Bu da Batılı müttefiklerin de kendi tanklarını getirmelerine yol açardı. Molotov, sorunu diplomatik dille çözmenin daha kolay olacağını belirterek Sokolovsky'e beklemesini söyledi.

Sovyetler, yeni adımlarını atmakta gecikmediler. Batı Berlin ile Batı Almanya'yı birbirine bağlayan karayollarının, demiryollarının ve kanalların ana hatlarındaki gidiş gelişleri durdurdular. Bütün yolları kesmemişlerdi ama Batı'dan Berlin'e her gün yapılan 12 tonluk yiyecek ve kömür nakliyatı artık imkânsız hale gelmişti. Sovyetler bununla yetinmeyip büroların ve fabrikaların ihtiyaç duyduğu elektriği de kestiler. Şehrin batı kısmındaki tek güç istasyonu da tamirat amacıyla Sovyetler tarafından 1945'te sökülüp parçalara ayrılmıştı. Batı Berlinlilerin yapacağı fazla bir şey yoktu. Temel ihtiyaçlarını dışarıdan temin etmek zorundaydılar. Sovyetlerin Berlin Ablukası başlamıştı.

Bu gelişmeler üzerine Batılı müttefikler de Sovyet bölgesine yönelik karşı abluka başlattılar. Bir anda Berlin genelindeki bütün işçiler işlerini kaybetme durumu ile yüz yüze geldi. Bu korkunç bir şeydi. Berlinliler geleceklerini sorgulamaya başladı. Stalin'in amacı çok açıktı: Batılı müttefikleri politikalarını değiştirmeye ya da Berlin'i terk etmeye zorlamak. İngiliz, Fransız ve Amerikalı diplomatlar, komutanlarla toplantılar yaparak her şeyi masaya yatırdılar. Her şey en ince detayına kadar incelendi. Analizler

11 Sokolovsky ile Molotov arasındaki bu telefon görüşmesinin daha geniş anlatımı için bkz. Sir Adam M. Nothinghill, *Red Blockade*, Barneclade Press, London 1972, s. 21-24.

yapıldı, tekrar tekrar değerlendirildi. Hassas bir süreç yaşanıyordu. Çatışmaya mahal vermeden işin çözülmesi gerekiyordu. Sonunda bir yol bulundu. Zor bir yoldu ama hukuksal temele dayanıyordu. Eğer Moskova uygulamaya tepki gösterirse dünya genelinde kötü bir duruma düşebilirdi.

Batılı Müttefikleri ile Sovyetler arasında 1945 yılında yazılı bir sözleşme yapılmıştı. Uçaklar 40 kilometre genişliğinde üç hava koridorunu kullanarak Berlin'deki Tempelhof ve Gatow havalimanlarına uçabilme hakkına sahiptiler. Deniz uçakları da Havel Gölü'nü kullanabiliyorlardı. Rus meydan okumasına karşı İngilizlerin geliştirdiği plan şöyleydi: Berlin'in dış dünya ile bağlantısını sağlayacak bir hava köprüsü kurulacaktı. Fikrin arkasında, bu konuya bütün ağırlığını koymuş olan İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin vardı. 2,5 milyon Berlinlinin çaresizlik içinde bırakılmasının ve Batılı Müttefiklerin Ruslar tarafından dışlanmasının kabul edilemez olduğunu vurguluyordu. Amerikalı General Clay ise hava köprüsünün işe yarayacağına inanmıyordu. Ablukadan geçmek üzere silahlı bir konvoy göndererek Rusların tepkisini ölçmek arzusundaydı. Hava köprüsü kurmanın ve bunun devamlılığını sağlamanın zor bir iş olduğunu düşünüyordu. Ernst Reuter'e Almanların bu nakliyatın altından kalkıp kalkamayacağını sordu. Reuter, generale garanti verdi: "Siz hava köprüsünü kurun, ben Almanlarla ilgilenirim."[12] Reuter'in etkisiyle Clay, isteksizce de olsa hava köprüsü fikrini kabul etmek zorunda kaldı. General, LeMay'i aradı. Berlin'e uçaklarla kömür taşıyacaklarını söyledi. Şaşıran LeMay tedirginliğini dile getirince Clay kararının arkasında durdu: "Yıllarca Berlin'e tonlarca bomba attık, sanırım 3-5 kömür çuvalı bizim için sorun olmaz. Bedeli ne olursa olsun Berlin'i ayakta tutmak zorundayız."[13] Batılı müttefiklerin ellerini çabuk tutmaları gerekiyordu. Şehrin bir aylık erzakı ve bir buçuk aylık kömürü kalmıştı. 24 Haziran 1948'de hava köprüsü faaliyete geçti.

12 David Reynolds, *One World Divisible: A Global History Since 1945*, Norton, New York 2000, s. 56.

13 Nothinghill, s. 37.

1942 ile 1945 arasında İngiliz ve Amerikalı pilotlar Almanya'ya ölüm ve yıkım yağdırmışlardı. 1948 yılında tekrar Almanya semalarında uçmaya başladılar. Bu kez amaçları Berlin kentinin hayatta kalmasını sağlamaktı. Berlinliler çok mutluydu. Yapılan harekâta güveniyorlardı. Üstelik binlercesi bir kap sıcak yemek karşılığı günlük iş sahibi de olmuştu. Gruplar halinde örgütlendiler. Her uçak indiğinde öndeki grup malzemeleri boşaltıyordu. Diğer uçak geldiğinde de ikinci bir grup hareketleniyordu. Kurulan düzen inanılmaz işledi, hiç aksama olmadı. Almanlara özgü disiplin anlayışı kendini göstermişti.

Hava köprüsü harekâtına Amerikalılar "Vittles" adını verdiler. İngilizlerin taktığı isim ise farklıydı: "Planefare". Günde 2000 tonluk tedarik sağlanmalıydı. Geniş uçaklardan her biri 9 tonluk malzeme taşıyordu. Boşaltılmaları yaklaşık 7 dakika sürüyordu. İngilizler, sivil uçaklar da kiraladılar. Görüşme yapılan uçak sahiplerinin hepsi kendilerine getirilen teklifi kabul etti. İstenileni yapmazlarsa savaş çıkma ihtimali vardı. Hem Berlin'e yardım eden hem de savaşı engelleyen biri olarak tarihe geçmek için teklife olumlu yaklaştılar. Bu uçakların mürettebatlarının sinir bozucu yeni bir görevi vardı: Olumsuz hava koşullarını aşmak ve Sovyetlerin engellemeleriyle mücadele etmek. Herkes ablukanın iki, en fazla üç hafta süreceğini düşünmüştü. Ama hava köprüsü her geçen gün artan stres ve tehlike altında 1 yıla yakın bir süre devam edecekti.

Amerika, kararlılığını göstermek için atom bombası taşıma kapasitesine sahip B-29 "Süperkale" ağır bombardıman uçaklarını İngiltere'ye konuşlandırdı. Bu hamle ses getiren bir basın-yayın kampanyasıyla bütün dünyaya duyuruldu. Amerika, Rusların blöfünü görmüş ve bahsi artırmıştı. Ancak kriz öyle derinleşmişti ki General Clay durumla ilgili bilgi vermek üzere Washington'a çağrıldı. Başkente varışında Ordu Sekreteri Royall tarafından karşılandı. Ardından Genelkurmay Başkanı Omar Bradley tarafından kabul edildi. Omuzlarında barış ya da savaşın sorumluluğunu



1948 yılında Batı Berlin'e kurulan hava köprüsünde görevli bir uçağa sevinç gösterisinde bulunan çocuklar

taşıyan Beyaz Saray'daki Başkomutan ise Doğu ile Batı arasındaki mücadelenin bu en tehlikeli anının değerlendirilmesini bekliyordu. Clay, bir kez daha ablukaya karşı silahlı bir konvoy kullanılarak Sovyetlerle yüzleşmesine izin verilmesi gerektiğini savundu. Eğer Sovyetler geri adım atar da konvoy yoluna devam ederse o zaman barış da devam ederdi. Eğer konvoyun geçişine izin vermezlerse bunun tek anlamı olabilirdi; savaş. Başkan Truman, ülkesini yeni bir savaşın içerisinde görmek isteyecek belki de son liderdi. Zaten bir tanesinden yeni çıkmışlardı. Kararını verdi; silahlı konvoya değil hava köprüsü için daha fazla uçağa ihtiyaçları vardı. C-47 uçaklarının yerine 10 ton kapasiteye sahip C-54'ler kullanılacaktı. Böylelikle hava köprüsü günde yaklaşık 4.500 ton malzemeyi Berlin'e ulaştırabilecekti. Bu tonaj, soruna barışçıl bir çözüm bulunmaya çalışılırken Berlin'i ayakta tutmaya yeterliydi, hem de süre sıkıntısı olmadan.

Ağustos ayında Stalin, Moskova yakınlarındaki bir hava fuarını ziyaret etti. Berlin'deki Batılılara ait bölgelere uygulanan Sovyet ablukasının, müttefikleri müzakere masasına oturmaya zorlamak için yeterli olacağından emindi. Fakat zaman Sovyetlerin aleyhine

işliyordu. Batı'nın kömür, çelik ve makinelere yönelik karşı ablukası giderek daha etkili oluyordu. Rusya Batılı diplomatların görüşme isteğini kabul etti. Batılı müttefikler ve Sovyetler, Berlin'de müzakere masasına döndüler. Stalin çok sakindi. Sigara içiyordu. Genellikle dolaşırdı ama bu sefer oturmuştu. Yanında notları da yoktu. Konuşmaya başladı: "Sorun, ekonomik açıdan çok önemli, ama en önemli mevzu bu değil. Daha da önemlisi, konu, Londra'da aldığınız kararlar. Almanya sorununu tartışmak için tekrar bir araya gelene kadar bu kararları iptal etmeniz veya en azından uygulamalarını ertelemeniz konusunda ısrar ediyoruz."[14]

Stalin, Almanya'nın bölüneceğini anlamıştı. Alman topraklarının dörtte üçünün ABD ve Batı tarafından desteklenen Batı Almanya olarak güçlü bir bağımsız ülkeye dönüşeceğini öngörmüştü. Ve şimdi bunu durdurmak istiyordu. Ruslar, Batı Alman Markı'nın Berlin'de tedavülden çekilmesini talep ediyorlardı. İsteklerinin gerçekleşmesi için de hava koridorlarına baskı uygulamaya başladılar. Kışkırtıcı davranıyorlardı. Hava koridorlarında veya hemen paralelinde hava tatbikatları yaptılar. Hava köprüsünde görev yapan nakliye uçakları, maksimum irtifalarında uçsalar da hep üzerlerinde Rus uçakları oluyordu. Bazen burun buruna gelirlerken Rus pilotlar son anda manevra yapıyorlardı. Bazen de tam arkadan yaklaşarak nakliye pilotlarının görüş açısından çıkıyor, sonra birden sağ ya da sol kanat hizasında belirip nakliye uçaklarının önünden sert geçişler yapıyorlardı. En korkulanı, ateş açmalarıydı ama buna hiç yeltenmediler. Aslında hava köprüsünde yaşanan gecikme ve kazaların sorumlusu Rus pilotlar değil, kötü hava şartları oldu.

Hava köprüsü, 13 Ağustos 1948 Cuma günü gerçek bir test yaşadı. Yağmur bulutları Berlin'in üzerini kaplamıştı. Pilotlar önlerindeki gökyüzünü zar zor görebiliyorlardı. Yağmur yağarken, malzeme yüklü bir C-54 kargo inişe geçtiği sırada düştü ve patladı.

14 Geoffrey Roberts, "Stalin and Soviet Foreign Policy" in Melvyn P. Leffler and David S. Painter, eds., *Origins of the Cold War: An International History*, Second Edition, Routledge, New York 2005, s. 44-47.

Arkasından gelen uçak, önündeki manzarayı görünce sert bir iniş yaptı. Lastikleri patlayan uçak yanmakta olana çarpmamak için kaçmaya çalışırken pist dışına çıkıp kırım yaşadı. Üçüncü uçak, konumunu yanlış değerlendirdi; felaketten kaçmak adına yarı inşa edilmiş bir piste inerek kırım yaşadı. Dördüncü uçaksa pisti yakın mesafeden pas geçmek zorunda kaldı. Bir kolyedeki inci taneleri gibi arka arkaya dizilmiş olan uçakların iniş formasyonu bir anda bozuldu. Uçaklar sağa ve sola sert dönüşler yaparak pistten uzaklaşmaya başladılar. Bu manevralar havada çarpışma ihtimalini ciddi anlamda artırdı. Yer kontrol hemen olaya müdahale etti. Yerde boşaltılmış olan uçakların kalkışına izin vermeyerek hangarların yakınına park etmelerini sağladı. Havadaki uçakları da gökyüzünde yeniden düzene koydu. İniş sırasındaki iki uçak arası mesafe artırıldı, diğerleri de iniş manevrası yapanlardan uzak tutuldu. Pistteki enkaz kaldırıldıktan sonra uçaklar tekrar inmeye başladılar. Bütün bu kaosa rağmen neyse ki kimse ölmedi. Ancak yaşananlar, böyle bir operasyon sırasında işlerin ne kadar çabuk ters gidebileceğine dair kesin bir ders oldu. Bu olaydan sonra hava köprüsünde görev alanlar için 13 Ağustos 1948 gününün yeni bir adı vardı: Kara Cuma.

Bir(leşik) Berlin

Hava köprüsüyle yeterince erzak nakli sağlanamıyordu. Üstelik yaklaşmakta olan sert kış için kömür de stoklanamıyordu. Berlinliler bıçak sırtında yaşıyorlardı. Her kötü zamanda olduğu gibi halk, bir kez daha birbirine sıkı sıkıya kenetlenmişti. Elektrik günde sadece 4 saat veriliyordu. İnsanlar çamaşırlarını gece yıkıyorlardı. Bebek sahibi olanların işi ise çok daha zordu; bazen komşular bir araya gelip birlikte ütü yapıyorlardı.

Aslında Sovyet ablukası kimseyi şehrin içinde rahatça gezmekten alıkoymuyordu. Brandenburg Kapısı'nın ötesindeki Doğu bölgesi ilgi çekiciydi. Bazı Batı Berlinler sık sık Doğu Berlin'e geçiyorlardı. Zaten bir yere gitmek istediklerinde Doğu bölgesinden başka gidecek yer yoktu. Burada dans salonları vardı, müzik vardı,

elektrikli lambalardan gelen ışık etrafa saçılıyordu, odalar sıcaktı. Barış zamanının bütün koşulları, Doğu bölgesinde mevcuttu. Ayrıca Ruslar, Batı Berlinlilere Sovyet bölgesinden yiyecek satın alma şansı tanımışlardı. Fakat on kişiden sadece bir tanesinin talebi kabul ediliyordu. Sovyetler mutlak bir abluka uygulamıyorlardı belki ama Doğu Berlin'e giden Batı Berlinliler sık sık kontrolden geçiyorlardı. Tren istasyonlarında kimlik kartları ve izin kâğıtları Ruslar tarafından sürekli kontrol ediliyor, bagajları ve el çantaları sıkı bir şekilde aranıyordu. Batı Berlinlilerden birçoğu, eğer bir Alman'ın bakışları Ruslar tarafından beğenilmezse o kişinin tutuklanacağını düşünüyorlardı. Savaş zamanı Nazilere karşı birlikte mücadele etmiş olan Müttefikler arasındaki gerginlik tırmanıyor, Berlin resmen parçalara ayrılıyordu.

6 Eylül'de komünist aktivistler Doğu Berlin'deki Belediye Meclisi toplantısında bir araya geldiler. Bu, halkın kendiliğinden verdiği bir tepki ya da anlık bir patlama değildi. Aksine, parti üyelerine ve sempatizanlarına gösterilere katılma emri verilmişti. Amaçları, Belediye Meclisi'ni işlevsiz kılmaktı. Oturum bir türlü başlayamadı. Komünistler engellemeler yapıyorlardı. Çalışmak mümkün değildi. Tepki gösterenler tartaklandılar. Bu yüzden de toplantıyı terk etmek zorunda kaldılar. Belediye binası dışına çıkan meclis üyeleri selameti Batı Berlin'e geçmekte buldular. Onlarla birlikte olan Ernst Reuter, tüm Berlinlileri komünistlerin yaptıklarını protesto etmek için Reichstag binasında bir araya gelmeye davet etti. Amerikan Sektörü Radyosu (RIAS) çağrıyı yayınladı. Ancak elektrik sıkıntısı çeken Batı Berlinlilerin bundan haberdar olması zordu. Bunun üzerine büyük hoparlörler yerleştirilen kamyonlar sokak sokak gezip çağrıyı sürekli tekrarladı: "Berlinliler, şehriniz tehlikede." Çoğu Doğu Berlin'den gelen 300.000 Berlinli Reichstag'da toplandı. Bu, Berlin halkının birlik gösterisiydi. Akıllarındakiler sloganlarına yansıyordu: "Biz birlikteyiz, Ruslara karşıyız, Batılı Müttefikleri destekliyoruz."[15]

15 Ash, s. 67.

Bu kadar büyük bir katılımın altında başka bir neden daha yatıyordu. Berlinli politikacıların görüşüne göre, Batılı Müttefiklerin uzlaşmak adına Ruslara ödün verme ihtimali vardı. Bu, Almanya için zararlı bir uzlaşma olurdu. İşte Berlinliler özgürlük ve demokrasi adına dimdik ayakta duracaklarını göstermek için bu mitinge katılmışlardı. Herkes toplandıktan sonra Brandenburg Kapısı'ndaki Sovyetler Birliği bayrağı indirildi. Bunun üzerine Doğu bölgesinin polisi ve Sovyet askerleri toplananlara ateş açtı. On iki kişi yaralandı. Bir genç Berlinli de hayatını kaybetti. Ama gün henüz bitmemişti. Bir delegasyon Müttefik Kontrol Konseyi'ne gitti. Stalin'le yapılacak bir anlaşma sonrası Batı Alman Markı'nın Berlin'de tedavülden kaldırılmasından duydukları endişeyi dile getirdiler. Müttefikler mesajı aldılar. Batı Alman Markı kullanımda kaldı. Bu arada abluka ve hava köprüsü ise hâlâ varlığını koruyordu.

Berlin'den İnsan Manzaraları

Hava köprüsünde görevlendirilen yeni filolar nedeniyle Ren-Main sahasındaki hava trafiği yoğunlaşmıştı. Cesur ve genç pilotlar tıbbi malzemeden yazılı basına kadar her şeyi taşıyorlardı. Taşınanlar içinde miktarı en fazla olan kömürdü. Ama en büyük sorun da kömürdü. Kömür tozu uçak zeminlerinin altına sızarak kontrol kablolarına bulaşıyordu. Pilotlar uçağın kontrolünü kaybetmemek için kömür tozundan kurtulmalıydılar. Buldukları çare, arkadaki kaçış kapakları açık olarak uçmaktı.[16] Batı'dan kalkan uçaklar, her kırk beş saniyede bir, Tempelhof'a inmek için Sosyalist Parti Akademisi üzerinden Kleinmachnow'a geliyordu. Buradaki hocalardan biri öğrencilerine ilginç bir saptama yaptı: "Amerikalılar tarihsel materyalizmi, biz Ruslardan daha iyi anladıklarını gösterdiler... Parti propagandası ve eğitiminden önce, insanların yemeğe ve yardıma ihtiyaç duyduklarını fark ettiler... Hiçliğin ortasındaki insanlara böyle yaklaşırsanız, taraf olduğunuzdan

16 Smith C. Peabodville, *Braves and Blockade*, Norton, New York 1971, s. 56.

başka bir ideoloji görmezler."[17] Bu süreç içerisinde Berlin'de birçok insan hikâyesi yaşandı ve bazıları o günlerin simgesi haline geldi.

Gail Seymour "Hal" Halvorsen, hava köprüsünde görev yapan pilotlardan sadece biriydi. Ama içlerinden en tanınanı o oldu. Resim ve film çekmeye meraklıydı. Bir gün uçakların havalanışlarını filme alırken yanına birkaç Berlinli yaklaştı. "Sen pilot musun?" diye sordu biri. Halvorsen başıyla onaylayınca bir diğeri devam etti; "Sayende yemek yiyoruz. Sen ve arkadaşların asla vazgeçmeyin, yoksa kışı geçiremeyiz. Her şeyimiz tam olmayabilir ama özgürlüğümüzü kaybedersek bir daha geri getiremeyiz." Halvorsen bundan çok etkilendi, çünkü karşısındaki Berlinliler, 8 ila 14 yaşlarındaki çocuklardı. Onlara bir dahaki uçuşunda şekerleme, çiklet ve çikolata getireceğine söz verdi. Sonra ilginç bir şey yaptı. Hava köprüsünde hedef havaalanına ulaşmadan önce Batı Berlin semalarına küçük paraşütlerle söz verdiklerini bıraktı. Üstlerinden izin almadan yaptığı bu hareket ilgi gördü, en sert generaller tarafından bile desteklendi; çünkü Halvorsen bir anda Berlinlilerin moralini yükseltmişti. Genel karargâha çağrıldı. Tebrik edildi ve yeni bir emir aldı: "Neye ihtiyacın varsa söyle sağlayalım, böyle yapmaya devam et." Halvorsen, her uçuşunda küçük paraşütlerle şeker atmaya devam etti. Bu çalışmalarına Little Vittles Harekâtı adı verildi. Berlinlilerse ona Şeker Bombacısı adını taktılar. Dünyadaki birçok gazetede Halvorsen'in hikâyesi yer aldı. Bir gazetenin baş sayfasında bir uçaktan atılan bir sürü küçük paraşüt gökyüzünde süzülürken çekilmiş bir fotoğraf yayınlandı. Altında da şu başlık yer alıyordu: "Bugün Şeker Bombacısı Berlin'i hediyeleriyle bir kez daha vurdu. Zayiat; binlerce mutlu Berlinli!"

Hem Doğu hem de Batı için radyo, propaganda savaşında önemli bir silahtı. Amerikan Sektörü Radyosu (RIAS) William Heimlich tarafından yönetildi. William, RIAS'ın yayın tekniklerini "Seyirci orada değilse, hiçbir şeye ikna edilemez" teorisi üzerine kurmuştu. Bir numaralı önceliği, insanların radyoyu dinlemesini

17 Peter Gallegher, *An Insider as An Outsider*, PBDY Press, New York 1985, s. 71-73.

sağlamaktı. Onlara eğlenceli programlar ve güvenebilecekleri sağlam haberler verdi. Christina Ohlsen adında Berlinli genç bir dansçı, önce RIAS'ın popüler bir sanatçısı, daha sonra da Bayan Heimlich oldu. Christina, günlük başlıkları okuyor, eğlenceli yorumlar yapıyor ve Rusların ya da Doğu Berlinlilerin yaptığı ne varsa dalga geçiyordu. Programının sonunda hep aynı cümleyi tekrarlıyordu: "Bütün bu olanları kavramak benim için zor ama biliyorum ki halk hepsini anlamıştır." Bu sözleri Berlin'de çok ünlü bir slogan haline geldi. Christina Heimlich özel bir adla anılmaya başladı: Berlin'in Sesi.

Aralık 1948'de Batı Berlinliler şehrin yarısını yönetecek yeni bir meclis için oy verdi. Sovyet bölgesindeki eski konseye egemen olan Sosyalist Birlik Partisi seçimleri boykot etti. Şehir bölünmüştü, yapacak hiçbir şey de yoktu. Batı Berlin'in hayatta kalması Batı Almanya ile kuracağı güçlü ilişkiye bağlıydı. Ernst Reuter artık belediye başkanıydı, Luise Schroeder de yardımcısıydı ama yetki alanları Berlin'in sadece yarısıyla sınırlıydı.

Berlin'deki Amerikan garnizonu ve General Clay için hazırlanan Noel eğlencesine Bob Hope ve besteci Irving Berlin de katıldı. Sahnede kendileri tanıtılırken Irving hemen müdahale etti. *"Adım Irving Berlin değil. Değiştirdim. Artık Irving Jones."* Kendisine bu değişikliğin nedeni sorulduğunda verdiği cevap çok manidar bir mesaj taşıyordu: "Burada Berlin adındaki her şey bölgelere ayrılıyor, bense böyle bir şey yaşamak istemiyorum."

Ablukanın Sonu ve Mirası

1949 yılının Paskalya Günü'nde, 24 saat içerisinde 13.000 tonluk rekor bir nakliyat gerçekleştirildi. Batılı Müttefiklerin kumarı işe yaramıştı. Berlin'e süresiz olarak hava yoluyla tedarik sağlanabileceği ispat edilmişti. Sovyetler; İngilizleri, Amerikalıları ve Fransızları Berlin'in dışına çıkaramamıştı. Üstelik Müttefiklerin karşı ablukası Sovyet bölgesine gittikçe daha fazla zarar veriyordu.

Doğu Berlin'dekiler moral olarak da çökmüşlerdi. Kendileri fakirdi, Batı tarafı ise zengindi. Her gün şehrin Batı tarafına nakliyat gerçekleştiren uçakların motor seslerini duyuyorlardı. Giderek tepkileri artmaya başladı. Sovyet ablukasını, başarısızlığı kaçınılmaz bir çılgınlık olarak nitelendiriyorlardı. Nihayet Stalin 12 Mayıs 1949'da pes etti. Batılı Müttefikler, Rusların sürekli fikir değiştirmesinin bir alışkanlık haline geldiğini bildikleri için duyduklarına inanmadılar. Gece yarısı, gerginliğin en üst noktaya çıktığı bir an yaşandı. İngiliz bölgesinden ayrılan bir cip, kalkan Rus bariyerinin altından geçerek Batı Berlin'e doğru ilerledi. Hedefine sorunsuz ulaştığı haberi herkese rahat bir nefes aldırdı. Batılı Müttefikler kazanmışlardı. Çok önemli bir sonuçtu. Birçok kişi Berlin ablukasının sona ermesinin Soğuk Savaş'ın sona ermesi anlamına geldiğini düşünüyordu. Kimse bir kırk sene daha beklemeleri gerektiğini bilmiyordu

Berlin Hava Köprüsü'nde görev alan C-47 ve C-54 uçaklarının mürettebatı ABD, İngiltere, Fransa, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika gibi farklı ülkelere mensuptular. Orijinal planda günlük 3,475 ton taşımaları gerekiyordu ama bunun iki katına çıkmayı başardılar. Her ne kadar Sovyet Rusya 12 Mayıs 1949'da Batı Berlin'e uyguladığı ablukayı kaldırmış olsa da Amerikalılar ve İngilizler şehri hava yoluyla beslemeye bir süre daha devam ettiler. Sovyetlerin tedarik hattının bozulmasını sağladıktan sonra ablukaya devam edeceklerini düşünüyorlardı. Haziran 1948'de kurulan hava köprüsünde son uçuş 30 Eylül 1949'da gerçekleştirildi. On beş ay boyunca yapılan 280.000 görev uçuşunda yaklaşık 147.750.000 kilometre yol kat edildi. Bu neredeyse Dünya ile Güneş arasındaki mesafeye eşitti. Batı Berlin'e ulaştırılan tedarik malzemelerinin 1.783.573 tonu ABD Hava Kuvvetleri tarafından, 541.937 tonu ise İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri tarafından taşındı. Sovyetler, açık bir çatışmaya yol açmamak için hava ikmalini bozmadı. Buna rağmen harekât sırasında 17 Amerikan ve 8 İngiliz uçağı düştü. 40'ı İngiliz ve 31'i Amerikalı olmak üzere toplam 101 personel hayatını kaybetti.

Berlin'de yaşanan bu Soğuk Savaş dönemi, Almanya'daki demokrasinin temelini oluşturdu. Sonuçta Almanlara demokrasiyi kendi yaşam biçimleri olarak kabul etmeleri gerektiğini ve Batı dünyasının bir parçası olmanın kendilerine çok şey kazandıracağını gösterdi. Berlin krizinin yansıması Almanya'nın bölünmesi olarak görülmektedir. Batı Almanya'da hükümet kurulmasından kısa bir süre sonra Demokratik Almanya Cumhuriyeti doğdu. Bu bölünme Almanya'nın her yerine nüfuz etti. İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin'in Batı Avrupa ile Kuzey Amerika arasında kurulacak stratejik ittifak hayalleri, Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması'nın imzalanmasıyla gerçeğe dönüştü. Berlin Hava Köprüsü'nün genel başarısı, her şeyden önce, Kızıl Ordu'nun devasa varlığından korkmuş olan Avrupa çapındaki birçok insanı, Atlantik İttifakına girmeleri gerektiğine ikna etti.

Ve 29 Ağustos 1949 tarihinde Sovyetler, ilk atom bombalarını patlattı. Amerika'nın nükleer silah tekeli sona ermişti. Dünya şimdi rakip iki süper güç tarafından ikiye bölünmüştü. Kalbinde de, bölünmüş bir Almanya ve bölünmüş bir Berlin vardı. Daha kötüsü sonra geldi. 1950 yazında Uzakdoğu'dan gelen bir haber dalga dalga dünyaya yayıldı: Bölünmüş Kore'de Komünist Kuzey, Batı tarafından himaye edilen Güney'i işgal etmişti. Kısa süre sonra ABD, Birleşmiş Milletler'in koalisyon güçlerine liderlik ederek olaya müdahale etti. Sonra devreye Komünist Çin girdi. Soğuk Savaş bir anda sıcak savaşa dönüştü. Dünya bir nükleer savaşın eşiğine geldi. Bu ilkti ama asla son olmayacaktı.



38. PARALEL

1945 Ağustos'u... II. Dünya Savaşı'nın sonunda Japon ordusu 35 yıldır işgal altında tuttuğu Kore'yi terk ediyordu. Bütün bu işgal sırasında Japonlar Korelileri; Japon tarzında yaşamaya, Japonca konuşmaya ve Japon kanunlarına uymaya zorlamışlardı. Japonlar için Koreli erkekler işçi ve emek gücüydü, kadınlar ise seks kölesi. Japonlar teslim olduğunda Kore'ye gelen Müttefik askerleri halk tarafından memnuniyetle karşılandı. Rus ve Amerikan birlikleri, aynı Almanya'da olduğu gibi, bir araya gelerek Kore'deki işgale son verdiler. Aslında onlar da yeni işgalcilerden başka bir şey değillerdi. Kore, Sovyetler Birliği ve ABD tarafından ikiye bölündü. Bu o zaman için karşılıklı anlaşmayla alınan bir tedbirdi.

38. Paralel üzerinden bölünen Kore Yarımadası'nın güneyinde Amerikalılar kontrol sağladılar. Güneyde kurulan Kore Cumhuriyeti'nin mimarları ABD Dışişleri Bakanlığı ile ABD Savunma Bakanlığı, diğer adıyla Pentagon'du. Güney Kore'nin başına getirilecek kişi için Amerikalı generallerin tercihi, Syngman Rhee oldu. Rhee, göründüğü kadar tatlı bir insan değildi. Sert, acımasız ve kesinlikle affı olmayan bir karakterdi. Ama ABD nezdinde geçerli bir özelliği vardı: Katı antikomünist tutumuyla tanınan bir yurtseverdi. 1948 yılında Kore Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı olarak görevlendirildi. Hemen ardından da ABD birlikleri bölgeden ayrıldı.

38. Paralel'in kuzeyinde ise kontrol Ruslardaydı. Halk Komiteleri aracılığıyla komünist bir rejim kurdular. Onların tercihi de yakışıklı ve yüzünden gülümsemesi eksik olamayan Kim Il Sung'tu. Kim Il Sung II. Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği saflarında yer almıştı. Kore'de herkes Sung'u severdi. Ulusal kahraman olarak Kore halkı üzerinde güçlü bir etkisi vardı. Kore Demokratik

Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edildiğinde devlet başkanlığı koltuğuna Kim Il Sung oturtuldu. Hemen ardından da SSCB birlikleri bölgeden çekildi.

İki Kore devleti baş başa kalmıştı. Kim Il Sung'un kafasında komünizm altında birleşmiş bir Kore hayali vardı. Ama bunu tek başına başarmasının zor olduğunu biliyordu. Yardıma ihtiyacı vardı. Ona bu konuda yardımcı olabilecek ilk devlet tabii ki SSCB'ydi. 1949 yılının Mart ayında Moskova'ya gitti. Gizli gündemini sundu, Güney'i işgal etmek için izin istedi. Stalin o tarihte Berlin krizi ile meşgul olduğu için bu isteği reddetti. 1949 yılının sonunda uluslararası şartlar değişti: Bir yanda Sovyet Rusya ilk atom bombasını patlattı, diğer yanda Çin'deki komünist devrimi başarıya ulaştıran Mao Zedong Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti. Bu, Stalin için çifte bayram demekti. Hem ABD'nin nükleer silah tekelini sona erdirmişti hem de Mao ile dostluk antlaşması imzalayarak küresel bir komünist ittifak oluşturmuş, Asya'da Soğuk Savaş'ın ikinci cephesini açmıştı. Stalin'in kendine güveni tamdı artık. Üstelik ABD'nin Asya'da yaşanacak gelişmelere tepki vermeyeceği fikrindeydi. Bu düşüncesi Kore Yarımadası'nda yaşayanların kaderini değiştirdi. Stalin, 1950 yılının Nisan ayında Kim Il Sung'a beklediği onayı verdi: Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Güney Kore'yi işgal edebilirdi.

Soğuk Savaş Asya'ya Yayılıyor

25 Haziran 1950'de Kuzey Kore ordusu, güneye yönelik sürpriz saldırısına başladı. O pazar sabahı 38. Paralel'in yakınında yaşayanlar duydukları gürültüyle irkildiler. Rus yapımı tanklar ve toplarla donatılmış, Rus danışmanlar tarafından yönlendirilen Kuzey Kore'nin on muharip tümeni Güney'e doğru akmaya başlamıştı. Saldırıya katılan askerler; anavatanları, Kore halkı ve liderleri Kim Il Sung için savaşmak zorunda olduklarına inanıyorlardı. Kendilerine verilen görevi kutsal sayıyorlardı. Bütün zorluklara rağmen Güney'i özgürlüğüne kavuşturup Kore'nin birleşmesini sağlayacaklardı.

Kore'de pazar sabahı, Washington'da cumartesi akşamıydı. Arka arkaya çalan telefonlar Kore'deki çatışmaları haber veriyordu. Dışişlerinin orta ve üst düzey görevlileri hemen bakanlığa çağrıldılar. Teyitler alındıkça durumun ciddiyeti ortaya çıkıyordu. Hemen herkes bir tepki verilmesi konusunda hemfikirdi ama açıkçası Washington'da kimsenin bu konuda hazır bir planı yoktu. Ne yapılmalı, tepkinin boyutu ne olmalı sorularına kimse düzgün cevap veremiyordu. Kimse Güney Kore ile Kuzey Kore arasında bir savaş ihtimalini düşünmemişti bile. ABD, bu savaşa hazır değildi.

Gece yarısına doğru Güney Kore Devlet Başkanı Syngman Rhee'den bir telefon geldi. Amerikan hükümetinden gerekli yardımı yapmak üzere acele etmesini istiyordu. Güney Kore Büyükelçisi, Bakan Yardımcısı Dean Rusk'u görmek için derhal Dışişleri Bakanlığı'na gitti. Rusk temkinliydi: "Yaşanan durum Amerika'nın tek başına ilgileneceği bir mesele değildir. Bu, dünyanın alakadar olması gereken bir konudur."[1] dedi. ABD yetkilileri Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne olağanüstü toplantı çağrısında bulunmaya karar verdiler. Güney Kore'nin işgalinin hemen ertesi günü Güvenlik Konseyi bir araya geldi. Sovyetler Birliği, Komünist Çin'i bünyesine almayı reddeden Birleşmiş Milletler'i boykot ediyordu. Konsey'de yapılan oylamada 1 aleyhte, 1 çekimser oya karşılık 9 olumlu oyla söz konusu işgale tepki gösterilmesine karar verildi.

ABD, Kuzey Kore'nin saldırganlığını kınama fırsatını yakalamıştı. İki gün sonra Güvenlik Konseyi Güney Kore'yi korumak için bir "Birleşmiş Milletler Silahlı Gücü" oluşturulmasını onayladı. Böylece saldırının bizzat Birleşmiş Milletler'e yönelik olduğu kabul edilmiş oldu. Birleşmiş Milletler bayrağı altında 16 ülkeden gelen askerler komünizme karşı savaşacaklardı. Oluşuma katılan herkes, bulunan bu çözüm sonucunda Kore'nin birleşeceğine ve kurtulacağına inanıyordu.

1 Lowel, s. 14.

ABD Başkanı Truman, ulusa sesleniş konuşması yaptı: "Kore çok uzaklardaki küçük bir ülke ama orada yaşananlar her Amerikalıyı ilgilendirmektedir. Kore'de komünistlerin yaptıkları, dünyanın başka yerlerinde benzer olayların olabileceğine dair bir uyarı niteliğindedir. Ve bu düzeydeki bir askerî operasyonun Rusya'nın askerî desteği olmadan gerçekleştirilmesi de çok mümkün görünmemektedir."[2] Kısacası ABD, işgalin Soğuk Savaş bağlamında bir hareket olduğu sonucuna varmış görünüyordu. Washington hemen seferberliğe girişti. Yedekler, askere çağırıldı. BM askerî gücü ile birlikte mücadeleye dâhil olacak Amerika için bu savaş çok güncel bir konuydu. Askerler itiraz etmeden denizaşırı ülkeye gitmeye hazırdılar. Dünyanın herhangi bir yerinde komünistlerin iktidarı ele geçirmesini engellemek istiyorlardı. Hepsi adeta komünizm dalgasının yayılmasına karşı mücadele etme azmindeydi. Ama savaşa hazır olduklarını söylemek çok zordu, bunu da kısa süre sonra anlayacaklardı.

Mayıs 1950'de gerçekleşen genel seçimler sonucunda Türkiye'de Demokrat Parti iktidarı başlamıştı. BM'nin çağrısı üzerine yeni iktidar, Haziran'da Kore'ye asker göndereceğini bildirdi. 25 Temmuz 1950'de Ankara'da Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun Güney Kore'ye kuvvet gönderme kararı vermesi üzerine, Genelkurmay Başkanlığı bölgeye bir tugay göndermek üzere hazırlıklara başladı. Tugayın komutanlığına Tuğgeneral Tahsin Yazıcı atandı. Kore'ye vardıktan sonra Amerikan 8. Ordusu'nun 25. Tümeni'nin emrine bağlanan "Kutup Yıldızı" kod adlı Türk tugayı, 26-30 Kasım 1950 tarihlerinde Kunuri Muharebeleri'ne katıldı. Ayrıca 28 Kasım 1950'de Wawon'da ve 28-29 Kasım 1950'de Sinnimni-Kaechon bölgesinde büyük fedakârlıklarla savaştı. Verdiği ağır zayiata rağmen Amerikan 8. Ordusu'na geri çekilmesi için gereken zamanı kazandırdı. Daha sonraki muharebelerde de gösterdiği başarılar nedeniyle Kore'de savaşan Türk askerî harp tarihinde yadsınamaz bir yer kazandı. Çeşitli madalyalarla ödüllendirildi.

2 Hamby, s. 78.

MacArthur Tugay Karargâhı'nı bizzat ziyaret etti. Nükleer silahların geliştiği dünyada, Türkler süngünün hâlâ etkili bir silah olduğunu Kore'de ispatladılar.

24 Ocak 1951 tarihinde başlayan ileri keşif harekâtı, bir müddet sonra geniş çaplı bir çatışmaya dönüştü. Kumyangjangni/185 ve 156 rakımlı tepe muharebeleri adıyla anılan mücadelenin sonucunu Türk askerinin süngü hücumu belirledi. İki ayrı koldan düşmana saldıran Mehmetçik iki gün içinde kendisine verilen hedeflerin de ötesine geçti, stratejik öneme sahip 156 rakımlı tepe ile Kumyangjangni köyünü ele geçirdi. Muharebelerle ilgili resmî rapor hazırlamakla görevlendirilen Amerikalı Yarbay Blair'in kullandığı ifadeler dikkat çekicidir: "Bu harekât hiç şüphesiz ki bu harbin en kanlı piyade muharebesi olmuştur. Şahsi tecrübeme dayanarak şunu kesin olarak söyleyeyim ki Türklerin bu taarruzu, gördüğüm harplerin en kanlı muharebesidir. Bu muharebe harp tarihinde uzun müddet değer taşıyacak ve yaşayacaktır."



Kore'de görevli Türk askerlerinin kurduğu bir okul ve yetimhane

Birleşmiş Milletler Silahlı Gücü Cephede

BM kuvvetlerinin başına General Douglas MacArthur getirildi. Kendisi II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan Pasifik Savaşı'nın muzafferi ve Kore Savaşı başladığında Tokyo'da bulunan Müttefik kuvvetlerin en üst düzey komutanıydı. Japonya'da herkesin bildiği ancak sevilip sevilmediği tam anlaşılamayan biriydi. Muazzam bir egosu vardı ve yıllar boyunca da bu ego sürekli beslenmişti. Kendisinin yanılmaz ve yenilmez olduğuna inanıyor ve buna inanılıyordu. Ayrıca Kore'ye en yakın askerler, Japonya'daki Amerikan işgal gücüydü. Ancak yaşamları çok boş geçiyordu, rahata alışmışlardı ve biraz da tembelleşmişlerdi. Bu gücün çok az bir kısmı gerçekten savaşa hazırdı.

Kore'ye gönderilen ABD Görev Gücü, vazifelerinin uzun süreceğini düşünmüyordu. Askerlere teçhizatlarının bir kısmını geride bırakmaları söylendi; çünkü sadece altı haftalığına gidiyorlardı. Savaş meydanında bir güç gösterisi yapacak, 38. Paralel boyunca güvenliği sağlayacak ve eve döneceklerdi. Aslında bu kadar kolay olmayacağı daha başından belliydi. Rhee'nin Güney Kore Ordusu geri çekiliyordu. İki tümen asker, silahlarını attı, üniformalarını çıkarttı ve komünistlerin ilerlemesinden kaçan mültecilerin arasına katıldı. Amerikalı askerler olaya müdahale ettiklerinde genel durumun aleyhlerine olduğunu hemen anladılar.

Kuzey Kore Ordusu sadece üç günde öncelikli hedefine ulaştı: Seul düştü. Güney Kore'nin başkentinin ele geçirilmesiyle Kim Il Sung, komünizm için büyük bir zafer kazandı. Seul'e varan Kuzey Koreli askerlere seferlerinin bittiği, artık siyasi reformlara başlanacağı söylendi. Hepsi ülkenin kolaylıkla birleşeceği ümidiyle mutlu oldu. Hiçbiri savaşın daha fazla süreceğini düşünmüyordu. Ama yanılıyorlardı.

Amerikan birlikleri de dağılan ve kaçan Güney Korelilerden daha iyi durumda değildi. Teçhizatları II. Dünya Savaşı'ndan kalmaydı. Lojistik, sıhhiye, mühimmat, kısacası bir ordunun savaşta tutunması için gerekenler açısından Amerikalılar kötü durumdaydılar, eksikleri çok fazlaydı. Amerikan ordusunda görevli

Çavuş Stanley Malorey JR.'ın itirafı her şeyi özetliyordu: "Kendimizi kandırmıştık. Bir savaşa hazır değildik. Ne kısasına ne de uzununa."[3] Hiçbir etkili tanksavar silahı olmayan Amerikan hattı kısa sürede çöktü. Birkaç gün sonra Kuzey Kore'nin küçük komünist rejiminin saldırısı altında kalan Amerikan birlikleri, kargaşa içinde geri çekildi. Dünyanın dört bir yanından gelen Amerikan müttefikleri, Birleşmiş Milletler (BM) bayrağı altında toplandı. İngiltere Başbakanı destek sözü verdi. Durum aslında açıktı: BM örgütü eğer selefi Milletler Cemiyeti'ne benzemek istemiyorsa sağlam bir duruş sergilemeliydi.

Kuzey Kore tarafından işgalini takiben, BM'nin yirmi bir üye ülkesi henüz üye olmayan Güney Kore'yi desteklemeye karar vermişti. ABD, Avustralya, İngiltere, Kanada, Fransa, Belçika, Hollanda, Kolombiya, Etiyopya, Güney Afrika, Yeni Zelanda, Türkiye, Yunanistan, Tayland, Filipinler ve Lüksemburg muharip birlikler gönderdi. Norveç, İsveç, Danimarka, Hindistan ile İtalya da askerî hastaneler kurarak ve ambulans hizmeti sağlayarak katkıda bulundu. Gelen kuvvetler sayesinde gücü artan General MacArthur, savaşın gidişatını değiştirecek bir kumar oynamaya karar verdi. BM kuvvetleri, Kore'nin güneyinde küçük bir yerleşim alanı olan Pusan'a doğru geri çekilirken, MacArthur düşman hatlarının 250 kilometre gerisine yönelik büyük bir amfibi harekât planladı. Çıkarma ile başlayacak işgalin hedefi, Kuzey Kore'nin ilerlemesini durdurmak, hatta geri çekilmesini sağlamaktı.

1950 yılının 15 Eylül şafağında, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana oluşturulmuş en büyük işgal filosu, Inchon Limanı'nı ateş altına aldı. Çok sayıda Amerikalı ve Güney Koreli deniz piyadesi, kendilerine ayrılmış sektörlere ilerledi. Çıkarma gemileri son süratle kıyıya ulaşırken bazıları sert bir biçimde kıyıya vurdu. Dengelerini kaybedip gemilerin içine yuvarlanan askerler daha ayağa kalkamadan çıkarma rampaları hızlıca açıldı. Askerler, yerden kalkıp güçlükle dengelerini bulmaya çalışırken silahları ellerinde

3 Morgan, 1998, s. 165.

çığlık çığlığa sahile ayakbastılar. İniş yapılan alanın koşulları da korkunçtu. Bombardıman altında kalmış şehrin bir kısmı yanıyordu. Yağan yağmur, bombardımanın dumanıyla karışıyordu. Tartışılmaz olan bir şey varsa o da; eğer çıkarma yapılan sahili II. Dünya Savaşı'ndaki Alman ve Japon ordusu kalitesinde bir güç tutuyor olsaydı, MacArthur ve adamlarının hiç şansının olamayacağıydı. Hele kıyı başını ele geçirdikten sonra işleri daha da zor olacaktı. İki hafta içinde BM birlikleri, başkent Seul'ü yeniden ele geçirmek amacıyla şiddetli bir muharebe içine girdiler. İki taraf arasındaki çatışmalarda 50.000 sivil hayatını kaybetti, ancak bu, sadece bir başlangıçtı.

BM kuvvetleriyle Kuzey Kore Halk Ordusu arasındaki çatışmaların ortasında kalan bazı aileler küçük gruplar halinde ayrılarak bölgeden kaçmaya başladılar. Ayrılmalarının sebebi, aile içinden en azından bir kişinin bu savaşta hayatta kalmasını sağlamaktı.

Seul'ü tekrar ele geçiren MacArthur, Syngman Rhee'yi Parlamento binasına yeniden yerleştirdi. Ancak MacArthur'un Rhee'nin gittikçe kısır hale gelen rejimiyle girdiği ilişki Washington'da endişeye neden oldu. Syngman Rhee gerçekten zor bir adamdı. Amerikalılar, Rhee bir kez iktidara geldiğinde, hiçbir şey yapamayacaklarını biliyorlardı. Hükümeti değiştirmek ellerinde değildi ve başka hiçbir alternatifleri de yoktu. BM kuvvetleri tarafından desteklenen Rhee'nin ordusu nihayet karşı saldırılarla ilerlemeyi başardı. Bu kez de Güney Kore ordusu 38. Paralel'i geçerek Kuzey Kore topraklarına girdi. Şimdi de Güneylilerin askerleri ve halkı tüm Kore Yarımadası'nı birleştirme yolunda olduklarını düşünmeye başladılar. BM birlikleri Kuzey Kore'de beklenenden çok fazla ilerledi. MacArthur'un savaş amacı Güney Kore'yi istiladan kurtarmaktı. Oysa bu amaç, birden işgalcileri kovalamak ve takip etmek şekline dönüşmüş görünüyordu. Kuzeye doğru ilerleyen birlikler giderek daha fazla umutlanarak savaşıyorlardı. Ama "beklenmedik" son çok yakındaydı...



Kuzey Kore ile Güney Kore arasında sınır olan
38. Paralel'in savaş sırasındaki hali

Çin Sahneye Çıkıyor

Yalu Nehri, Kuzey Kore ile Çin arasındaki sınırın ta kendisiydi. Bu sınırın ötesindeki Çin liderliği, savaşı kırmızı alarmda izliyordu. Kuzey Kore'deki Amerikan ordusunun Çin anakarasını istila etmesinden endişe duyuyorlardı. Eğer Kuzey Kore yenilirse, Çin'in yeni komşusu ABD olacak, bu ikisini birbirinden sadece Yalu Nehri ayıracaktı. Çinliler, rejimlerine ve ülkelerinin inşasına ABD tarafından zarar verilmesi riskini kabul etmemeye kararlıydılar.

Zor durumdaki Kuzey Kore'den Pekin'e acil bir mesaj geçildi. Görüşmek istiyorlardı. Pekin isteği kabul etti. Mao Zedong'a bir hükümet heyeti gönderildi. Toplantıda Kuzey Kore yetkilileri durumu özetlediler; havadan, denizden ve karadan saldırı altındaydılar ve Kuzey Kore ordusundan geriye çok az şey kalmıştı. Sonra ağızlarındaki baklayı çıkardılar: "Şimdi ne yapabiliriz?" Aslında "Siz ne yapacaksınız?" diye soruyorlardı, çünkü Kuzey Kore ordusunun geri çekilecek toprağı artık neredeyse kalmamıştı.

Aslında Pekin'deki komünist liderlik Kore'ye müdahale konusunda bölünmüş durumdaydı. Tam bu sırada sahneye Stalin çıktı. Komünist Çin lideri Mao'ya gizlice gönderdiği mesajlarda Kuzey Kore'yi kurtarmak üzere savaşa girmesini söylüyordu. Stalin'in beklentisi, Çin'in Asya'daki gücünü savunmak isteyen Mao'nun bu isteği kabul etmesiydi. Bu sırada BM ve Güney Kore orduları kuzeye doğru ilerleyişlerini sürdürüyorlardı. 19 Ekim'de Pyongyang düştü. Pyongyang Soğuk Savaş sırasında Batı'nın eline geçen tek komünist başkentti. MacArthur yenilmiş bir ordunun peşinde sınıra doğru doludizgin gidiyordu.

Yalu Nehri'ne doğru iki ordu birbirinin peşi sıra ilerlerken MacArthur kendisini şaşırtan bir çağrı aldı. Başkan Truman ile görüşmesi isteniyordu. Truman ve MacArthur Pasifik'in ortasındaki Wake Adası'nda bir araya geldiler. MacArthur ilerleyişini devam ettirmesini garantileyen bir madalya aldı ve ülkesinin başkomutanına Çinlilerin savaşa girmeyeceklerine dair güvence verdi. Truman'ın yemek davetini ise yapacak çok işi olduğunu söyleyerek nazik bir şekilde reddetti. MacArthur çok işi olduğu konusunda haklıydı ama Çinliler hakkında yanılıyordu. Wake Adası'ndaki buluşma devam ederken Mao, Halk Gönüllülerine sınırı geçip Kore'ye girme emrini verdi. Her ne kadar adları gönüllü, kendileri de halk olarak adlandırılsa da bu devasa silahlı güç, aslında Çin ordusunun ta kendisiydi. Mao, Kore'deki duruma müdahale ediyordu.

Yarım milyon Çinli kahramanlık şarkıları söyleyerek Yalu Nehri'ni geçmeye başladı. Ardından BM kuvvetlerinin sınıra yaklaşmasını beklediler. Bu gelişmeden habersiz olan MacArthur ve adamları, Şükran Günü kutlamasındaydı. Hepsi savaşın Noel'de biteceğine inanıyorlardı. Hava harikaydı, askerlere hindi ikram edildi, kendilerini evlerinde hissetmelerini sağlayacak her türlü konfor sunuldu. 1950 yılının Şükran Günü'nde her şey mükemmel görünüyordu ama bunun son güzel günleri olduğunu hiçbiri bilmiyordu. Ertesi sabah 300.000 Çinli saldırıya geçti. Amerikalılar şoka uğramışlardı.

Aslında Ekim ayı sonunda yaşanan Unsan Muharebesi sırasında BM kuvvetleri Kore'deki Çinli askerlerin varlığından haberdar olmuşlardı. Bununla birlikte Çin'in savaşa müdahalesiyle ilgili işaretler hafife alındı. MacArthur, C-54 uçağıyla ön cephenin üzerinde bizzat keşif uçuşu gerçekleştirdi. Ancak Çinlilerin askerî harekât yapacağına dair bir belirti görmedi. Bu nedenle beklemeye karar verdi. Oysa Çinliler gece ilerliyor, gündüz gizleniyorlardı. Buna ek olarak CIA, Başkan Truman'a bir rapor sunmuştu: "Kore'de 200.000 kadar Çinli personel olma ihtimaline rağmen komünistlerin büyük bir harekât planladığına dair bir kanıt bulunmamaktadır." 24 Kasım'da bu rapor sunuldu, 25 Kasım 1950'de Walker'ın 8. Ordusu Çinli Gönüllüler tarafından saldırıya uğradı.

Çin'deki iç savaş sırasında Mao bir şey öğrenmişti: Güçlü bir motivasyon, üstün silahlara sahip bir düşmanın bile yenilmesini sağlayabilirdi. Bu tecrübesini kullandı. Öyle ki Mao'nun söylemlerinin etkisi altında Kore'ye giren Halk Gönüllüleri, evlerini, ülkelerini, anayurtlarını korumak için bu harekete girişiklerine inanıyorlardı. Birinci amaçları buydu. Birilerinin Yalu Nehri'ni geçip ülkelerini işgal etmesine izin vermek niyetinde değillerdi. Üstelik bu hareketleriyle komünist Kore halkına da yardımcı oluyorlardı. Uzun süren özgürlük mücadeleleri sırasında geliştirdikleri stratejiler ve yılmaz cesaretleri sayesinde düşmanı yeneceklerine inançları tamdı.

Çinlilerin bu müdahalesi Kore'deki savaşın seyrini ve mevcut durumu değiştirdi. Ani baskın nedeniyle BM kuvvetleri Kuzey Kore boyunca geri çekilmeye başladılar. Araçlarını ve teçhizatlarını terk ederek kaçıyorlardı. Koşarak, kamyonların üstünde, tankların tepesinde bir sürü asker güneye doğru çekiliyordu. Kısa zaman önce Yalu Nehri'ne dayanmış olan ordu şimdi inanılmaz bir şekilde geldiği yöne, gerisin geri gidiyordu. Hem de hava sıcaklığının eksi 25 derece olduğu bir ortamda. Hiçbir şey olması gerektiği gibi çalışmıyordu. Silahlar ateşlenmekte zorlanıyordu. Çinlilerin karşısında bozguna uğramış bir ordu vardı. Amerikalılar kendi ulusal güvenlikleri için, Birleşmiş Milletler aracılığıyla onlara



Aralık 1950'de Çin saldırısı sonrası geriye çekilen Amerikan askerleri

katılan diğer ülke askerleri ise adil ve barışçıl bir dünya düzeni için girmişlerdi bu savaşa. Ancak artık bu idealist düşüncelerin yeri kalmamıştı. Şimdi hepsi ölmemek için geri çekiliyorlar, güneye doğru kaçıyorlardı. Devlet adamları ise apaçık duruma rağmen taahhütlerine sadık kaldıklarını ispata çalışıyorlardı.

Düğüm Havada Çözülüyor

Washington'daki basın toplantısında gazeteciler, ABD Başkanı Truman'a atom bombası kullanıp kullanmayacağı konusunda arka arkaya sorular sordular. Başkan bu baskıyı durduramadı. Ve insanlar bundan atom bombasının kullanılacağı anlamını çıkardılar. Basın toplantısıyla ilgili bültenler hemen dünyaya yayıldı. Bu ihtimal inanılmaz bir tedirginliğe neden oldu. Öyle ki telaşlanan İngiltere Başbakanı Clement Attlee kriz görüşmeleri için Washington'a uçtu. Londra'dan ayrılmadan verdiği demeçte seyahatinin amacını; "İngiltere ile ABD'nin dünyadaki yeni ve sorunlu durumlarla ilgili politikalarını hizalamak ve uzaklaştıkları konularda birbirlerini desteklemenin yollarını bulmak" olarak açıkladı.[4] Truman, İngiltere

4 William Stueck, *Rethinking the Korean War: A New Diplomatic and Military History*, Princeton University Press, 2002 s. 215.

Başbakanı Attlee'ye, "atom silahlarını kullanma planı olmadığını" söyledi.[5] Truman aslında büyük akıllılık ediyordu. Artık ABD, nükleer silah tekeline sahip değildi. Rusların da kendi nükleer silahları vardı. Üstelik Ruslar, Çinlilerle antlaşma imzalamışlardı. Kısacası eğer Truman atom bombasını kullanırsa Stalin de kendisininkini kullanabilirdi. Göz ardı edilemeyecek bu olasılığı Truman dikkate aldı. Bu aşırılığa ne ABD kaçtı ne de Rusya yeltendi. Her iki ülke de nükleer silahlara dayalı yeni bir dünya savaşından uzak durmayı tercih etti.

O günü hiç unutmuyorum: 29 Aralık 1950 Cuma... Zil çaldığında daha saçlarımı yeni yıkamıştım. Kapıyı açtım. Karşımda bir çocuk duruyordu. Bana bir telgraf zarfı uzattı. Hemen topukları üzerinde geriye döndü ve hızla uzaklaştı. Telgrafa bakakaldım. James'in ölü ya da diri olduğu haberinin iletildiğini biliyordum. Açtım, süratle okudum ve Tanrı'ya şükrettim. Sadece harekât sırasında kaybolduğu yazıyordu. Öldüğü söylenmediğine göre yaşama ihtimali vardı. Kendimi buna inandırdım. Bu umuda sarılı olarak bir sene geçirdim. Sonra yeni bir telgraf aldığımda gene aynı heyecanı duydum. Açtığımda bir kez daha Tanrı'ya şükrettim; James esir düşmüştü. Bir kampta olduğunu bilsem de günden güne ne yaptığını hiç bilmiyordum. Gelen mektupların arasında geçen zaman diliminde hayatta kalıp kalmadığını da bilmiyordum. Hep eve geleceğine dair umudumu sürdürdüm ama asla eve geleceğini kendime söyleyemedim. Sonunda döndü. Ama önce istihbarat elemanları tarafından günlerce sorgulandı. Eve geldiğinde anladım ki savaşa giden kocam ile bana sarılan James aynı kişi değildi. Yaklaşık üç sene boyunca her gece kâbusla uyandı. Savaştan hiç konuşmadı, çağrıldığı toplantılara katılmadı, anılarını yazmadı. James'in bir parçası Kore'de kalmıştı.[6]

5 Roger Dingman, "Atomic Diplomacy During the Korean War", *International Security*, 13 (Winter, 1988/89), s. 73.

6 Mary Paddock'un Hatıratı için bkz. Erwin J. Jackson, *Dear America*, P&T Pub., New York 1984, s. 143.

BM askerleri geride kullanılabilir hiçbir şey bırakmıyorlardı. Araç gereçler imha edildi. Tarlalar ve evler yakıldı. Koalisyon güçleri Hungnam'dan ayrıldıktan sonra, Amerikalı mühendisler rıhtımı havaya uçurdu. Tüm bunlara rağmen hızla ilerleyen Çinliler, kuzeyin başkenti Pyongyang'ı geri aldılar. 1951'in başında Seul bir kez daha komünistlerin eline geçti. MacArthur, sahaya yeni bir taş sürdü: General Matthew B. Ridgway. Sonunda BM birlikleri Çinlilerin ilerlemesini yavaşlatmaya başladı. Amerikan 8. Ordusu kendine geliyordu. Aslında bu duruma etki eden en önemli unsur havadaydı.

Savaşın başından itibaren BM koalisyon güçleri hava üstünlüğüne sahipti. Gerçi I. ve II. Dünya Savaşı'nda kullanılmış olan taktikleri uyguluyorlardı. Oysa jet çağına gelinmişti. Havada her şey daha hızlı gelişiyordu. 25 Haziran – 4 Ağustos arasında BM kara kuvvetleri ne kadar başarısız olduysa hava gücü de o kadar başarılı oldu. Komünist güçler üzerinde hava üstünlüğü elde eden Müttefik hava kuvvetleri, saldırılarını yoğunlaştırarak Kuzey Korelilere ciddi kayıplar verdirdi. Kuzeyin zırhlı birliklerine, tedarik konvoylarına, malzeme ve cephane depolarına, limanlarına yönelik bombalama harekâtları ile Kuzey Kore'nin Pusan çevresine yönelik girişimleri büyük ölçüde engellendi ve nihai BM zaferine katkıda bulunuldu. Aslında bu zafer "kısa ve tatlı" olarak nitelenebilirdi. Kuzey Korelilerin başarısızlığı, beceriden çok modern bir hava kuvveti eksikliğine bağlıydı. Pilotları, BM kara birlikleri kadar deneyimsizdi. Eğer Müttefik hava gücü Kuzey Kore'nin hava gücünden sayıca fazla olmasaydı bu açıdan da benzer yenilgilerle karşılaşabilecekleri yadsınamaz bir gerçekti. Hatta bir ara sahneye çıkan yeni aktörler, BM üst düzey komutanlarının yüreklerini ağızlarına getirdi. Bu aktörler, MiG-15 savaş uçakları ve onları kullanan Rus pilotlardı.

Hava muharebelerindeki üstünlük, BM kuvvetlerine Ağustos ve Eylül aylarında başka avantajlar da sağladı. BM birlikleri düşman uçaklarından gelebilecek saldırı korkusu olmadan rahat hareket edebildiler. BM donanma gemileri de kıyılara rahatça yaklaşarak üstün ateş güçlerini kullandılar. Kuzey Kore birlikleri ise BM uçaklarından kaçınmak için

harekâtlarını gece saldırılarıyla sınırlamak zorunda kaldılar. Üstelik sayıca da az olan donanmalarının çoğu yok edildi.

BM kuvvetleri, F9F Panther, F-80C Shooting Star, F-84E Thunderjets gibi jet motorlarına sahip uçakların yanı sıra P-51 Mustang gibi piston motorlu uçaklar kullanıyordu. Kuzey Koreliler ise Yakovlev Yak-9, Lavochkin La-11 ve Ilyushin Il-10 uçaklarını kullanıyorlardı. Bunların hepsi Sovyet yapımıydı ve piston motorlu uçaklardı. BM pilotları bir süre bu dengesizliğin keyfini çıkardılar. Ta ki 1 Kasım 1950 günü gelene kadar... Bir grup P-51 Mustang ile B-26 bombardıman uçağı Çin sınırına yakın Yalu Nehri kenarındaki Sinuiju Havaalanı'na bir saldırı düzenledi. Ancak birden ortaya çıkan altı jet, hızla yaklaşarak ateş açtı. Müttefik uçakları karşı saldırıdan kurtularak üsse döndü. Verdikleri rapordan yeni bir uçağın sahne aldığı anlaşılıyordu. Kısa zamanda kimliği belirlendi: Sovyet yapımı Mikoyan-Gurevich MiG-15, kısaca MiG-15...

MiG-15 ilk kez Kore göklerinde göründüğünde, kullanımda olan bütün BM uçaklarından çok daha üstün bir performansa sahipti. Manevra kabiliyeti yüksekti. Mükemmel bir ivmelenmesi ve sürati vardı. İtdalaşına uygun, harika bir avcı uçağıydı. Karşısına çıkarılan F-86 Sabre ise sadece hız bakımından biraz üstündü. Kısacası gökyüzünün hâkimiyeti, pilotların becerisine kalmıştı. Kısa süre sonra MiG-15 ve F-86 karşı karşıya geldi. Amerikalı pilotlar kısa süre içerisinde havadaki rakiplerinin sadece Kuzey Koreli pilotlar olmadığını düşünmeye başladılar. Yanılmıyorlardı.

> Kuzey Kore'ye gönderilmiştik. Görevimiz Koreli pilotları eğitmekti. Fakat daha sonra savaşa aktif olarak dâhil olduk. Yani hem eğitimciydik hem de savaş pilotu. Hükümetimiz ve Hava Kuvvetlerimiz tam bir gizlilik talep etmişti. Dışişleri Bakanlığı da bize bir bildiri gönderdi. Kısaca; Rus pilotların varlığı, Sovyetler Birliği'ni, ABD ile doğrudan çatışmaya sokma riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır, deniliyordu ve dikkatli olmamız söyleniyordu.[7]

7 Samuel A. Smithson, *Honcho Hunters*, Carlton Press, New York 1962, s. 67-68 .

Bu cümlelerin sahibi Binbaşı Pepeliayev'di. Diğer Rus pilotlarıyla birlikte BM hava üstünlüğüne meydan okuyanlardan biriydi. BM pilotları çatışmaya girdikleri Rus pilotlarına "Honcho" adını taktılar. (Japoncada "manga komutanı" anlamında kullanılan Honcho sözcüğü Müttefiklerin jargonuna II. Dünya Savaşı yıllarında girmişti.) MiG-15'lerle en çok mücadele ettikleri bölgeyi de (Yalu Nehri'nin Kuzey Kore'nin kuzeybatı kesiminde denize ulaştığı mevki) "MiG Vadisi" olarak adlandırdılar. BM hava gücünde tecrübe sahibi olan pilot sayısının fazlalığı yavaş yavaş da olsa gökyüzü hâkimiyetini geri kazanmalarını sağladı.

Truman-MacArthur Gerginliği

Çinli Halk Gönüllülerin başarısı karşısında General MacArthur, Çin şehirlerinin bombalanması ve Çin topraklarına girilmesi çağrısında bulundu. Bu istek Truman için kabul edilebilir değildi. ABD Başkanı savaşın Kore ile sınırlı kalmasından yanaydı. BM askerlerinin değerli yaşamlarının boşa gitmesini istemiyordu. Özgür dünyanın güvenliğini gereksiz yere tehlikeye atmak istemiyordu. Kısacası Üçüncü Dünya Savaşı'nı başlatan lider olarak anılmak istemiyordu. General MacArthur, bu politikayı asla kabul etmedi. Truman'ın MacArthur'un isteklerini açıkça reddetmesinin ardından iki adam arasında kamuya mâl olan bir tartışma başladı.

Nisan 1951'de Başkan Truman MacArthur'u görevden aldı (aslında tam anlamıyla "kovdu") ve yerine General Matthew Ridgeway'i getirdi. 11 Nisan'da Truman ulusa seslenerek Kore'deki genel politikasını savundu: "Kore'de olmak bizim için en doğrusudur, çünkü Kremlin'de tüm dünyadaki özgürlüğü ayaklar altına almak için bir komployla uğraşan komünistler var."

ABD'ye dönen MacArthur ise bir kahraman olarak karşılandı. Onuruna geçit törenleri yapıldı. Kongre'de yaptığı konuşmada kullandığı bir cümle hafızalara kazındı: "*Eski askerler asla ölmez, sadece ortadan kaybolurlar.*" Kamuoyu, Truman'ın eylemlerine şiddetle karşıydı, ancak ABD Başkanı kararından ne pişmanlık

duydu ne de özür diledi, sonuna kadar savundu. Ancak kamuoyunda popülaritesi düştü. Başkanlık seçimlerine Demokratların adayı olarak katılmama kararı aldı.

Amerika'nın geleneksel "koşulsuz zafer" politikasına karşılık Kore'de dile getirilen "sınırlı savaş" kavramı yeni olmasına ve başlangıçta birçok Amerikalıyı rahatsız etmesine rağmen, ABD'nin Soğuk Savaş'taki askerî stratejisi olarak kullanıldı.

Savaşın Maliyeti

1951 yazına gelindiğinde, iki taraf da kendisini Kore'nin tepelerinde çıkmaza girmiş bir savaşın içinde buldu. Neredeyse bir yıl önce mücadelenin başladığı noktada kilitlenip kalmışlardı. Her ay BM güçleri 2.500 zayiat veriyordu. BM tarafı artık kazanmak için değil bir an önce barış müzakerelerinin başlaması için savaşmaktaydı. Görüşmeler, Temmuz 1951'de başladı ama hiçbir sonuç elde edilemedi. Her iki taraf da diğerinin tutumunu kabul edilemez ve katlanılamaz buldu. Komünistler müzakerelerde savaş taktikleri uygulayarak zaman kazanmaya çalışıyorlardı. Ateşkes görüşmelerinde karşılaşılan en büyük sorunlardan biri, savaş esirlerinin kaderiydi. Hem Kuzey hem de Güney Koreliler ele geçirdikleri esirlere kötü muamele yaptılar. Kuzey Koreliler tarafından esir edilen her üç Amerikalıdan biri savaşın ilk kışında hayatını kaybetti. Birçoğu dizanteri, ishal, şiddetli dayak, yetersiz beslenme gibi nedenlerle öldü. Ölüm sayısından endişe eden Çinliler esirlerin kontrolünü ele geçirdi. Esir kamplarında yeni bir yöntem uygulanmaya başlandı. Esirlerin beyinlerini yıkamak, direnişlerini kırmak, savaş karşıtı telkinde bulunmak amacıyla günlük konuşmalar yapılıyordu. Savaşın yanlış bir şey olduğunu, eşlerinin ve kızlarının başkalarıyla birlikte olduklarını, aslında sırtlarından para kazanıldığını ve halklarının kendilerini terk ettiğini söylüyorlardı. Bu konuşmalar; saatler, günler, haftalar boyu sürdü. Süre uzadıkça, esirler kırılmaya başladı. Evdekilerin de durumu farklı değildi.

Amerika'da çok az insan Uzakdoğu'daki savaşla ilgili bir şeyler bilmek istiyordu. II. Dünya Savaşı ile herkes ilgilenmişti ama Kore'yle meşgul olmayı kimse istemiyordu. Gazetelerde de çok az şey vardı. Bir önceki gün Kore'de neler olup bittiğini bilmek istiyorsanız *New York Times*'ı okumak zorundaydınız; çünkü her gün Kore Savaşı'na dair kısa bir yazısı olan tek gazete oydu. O da ikinci sayfadaydı. Diğer gazetelerse çatışma olduğunda, bir tepe kaybedildiğinde ya da kazanıldığında haber başlıkları yayınlıyorlardı. Amerikan halkı bu savaşı sahiplenmemişti, hatta daha yaşanırken unutmuştu. Bir karşılaştırma yapılırsa; akşam yemeği yenilirken televizyonda Vietnam Savaşı'ndan görüntüler izlemek gibi bir şey değildi.

Kore Savaşı Japon ekonomisini canlandırdı. Ülkeye üç buçuk milyar dolar sıcak para girmesini sağladı. Eski düşman Japonya, şimdi Asya'da komünizmle mücadelede kapitalizmin kalesi olmuştu. Japonya, Kore Savaşı için atlama taşıydı. Gemilerin yeniden inşası ve onarılması için Japon tersaneleri kullanıldı. Japonya'nın elektronik alanındaki atılımı gerçek anlamda Kore Savaşı sırasında başladı.

Güney Kore'deki BM kuvvetlerinin elinde 130.000 komünist savaş esiri vardı. Her birine kendi ülkesine mi dönmek yoksa komünist olmayan bir ülkeye mi gitmek istediği soruldu. Esirlerin neredeyse yarısı ülkelerine dönmemeyi seçtiğinde, komünizme bağlılığını koruyan esirler öfkelendi. Kamplarda başlattıkları protestolarda şiddet düzeyi yükseldi. Taraflar Panmunjom'da yeniden masaya oturduğunda, mahkûmların geleceği konusu, müzakereleri aylarca erteledi. Ateşkes görüşmeleri tıkandıkça amansız bombardımanlar yaşanıyordu. Amerikan bombardıman uçaklarının Kuzey Kore'ye attığı bombaların miktarı, II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya attıkları kadardı. Ama bu defa bombaların yıkım gücü daha fazlaydı. Bombardıman büyük şehir, kasaba, köy ya da kırsal ayrımı yapılmaksızın gerçekleştiriliyordu. Hiçbir uyarı yapılmadan bombardımanla karşılaşan insanların çoğu öldü. Görüntü korkunçtu. Sokaklar ceset doluydu, ayakta kalmış ev bulmak

zordu. Kuzey Kore'de 2 milyon kadar sivilin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. II. Dünya Savaşı'nda Stalingrad'ın %96'sı yıkılmıştı. Kuzey Kore'nin başkenti Pyongyang'ın ise %100'ü imha edildi. Şehir SSCB yardımlarıyla savaştan sonra tekrar inşa edildi. Mücadele bununla da sınırlı değildi. Savaş boyunca her iki taraf da korkunç zulümler gerçekleştirdi. Kuzeyliler düşmanlarına sempati duymakla suçladıkları Güneylileri öldürdüler; Rhee'nin destekçileri de komünist olduğundan şüphelendikleri kişileri katlettiler. Sonu gelmez görünen şiddet olaylarındaki kurbanlar, genellikle masum sivillerdi. Panmunjom'da müzakereler devam etti. İki yıl boyunca yüzlerce toplantı yapıldı. Bu savaş sonuçlanmayacak gibi duruyordu.

Amerika'da seçim yılı yaklaşmaktaydı. Cumhuriyetçiler kendilerine aday olarak II. Dünya Savaşı'nın unutulmaz bir ismini seçtiler: Dwight D. Eisenhower. Eisenhower'ın "Kore'ye gideceğim" sloganı kamuoyunun ilgisini çekti. Birçok Amerikalı, Başkan Truman ile hayal kırıklığına uğradıklarını düşünüyordu. Bütçe görüşmeleri sırasında yapılan konuşmalar nedeniyle Kore'deki savaştan Truman'ı sorumlu tutuyorlardı. 1952'de seçim zamanı geldiğinde Oval Ofis'te görmek istedikleri Eisenhower'a oy vermek için sabırsızlanıyorlardı. Seçim sonucu sürpriz olmadı, Demokratlar yenildi. Asıl sürprizse Doğu'daydı.

Mart 1953'te komünist dünya, Stalin'in ölümüne yas tutuyordu. Stalin savaşı devam ettirmişti ama halefleri buna son vermek istiyordu. Güney Kore tarafında tüm dünya, Kuzey Kore tarafında ise sadece Sovyetler Birliği ve Çin vardı. Sovyet ve Kuzey Koreli liderler bu savaşı kazanmanın imkânsız olduğuna inanmaya başladılar. Ateşkes kaçınılmazdı. Sonunda 27 Temmuz 1953'te ateşkes kabul edildi. Çinliler, Kuzey Koreliler ve BM anlaşmayı destekledi. Güney Kore Cumhurbaşkanı Syngman Rhee ise ateşkese karşı çıktı ve imzalamayı reddetti. Savaş esirlerinin değiş tokuşuna geçildi. 75.000 komünist esir teslim edildi. 12.000 BM savaş esiri de serbest bırakıldı. 54.000 Amerikalı eve geri dönemedi. Koalisyona katılmış diğer ülkelerin de 3000 askeri hayatını kaybetti.

Savaşta tahminen yarım milyon Çinli asker öldü. Sağ kalan Çinli Gönüllüler, evlerine döndüklerinde kahraman gibi karşılandılar. Mao propaganda kampanyası başlattı. Elde ettiği başarıya "büyük zafer" adını verdi. Gönüllüler dünyanın geri kalanına Komünist Çin'in bildikleri o eski Çin olmadığını göstermişlerdi. Çin artık zorbalığa maruz kalmayacaktı. Çin artık Asya'nın topal köpeği değildi. Ateşkes 1953'te müzakere edildiğinde Kore Yarımadası'nın halkı rahat bir nefes aldı. Kuzey ve Güney'de üç milyon Koreli öldürüldü, yaralandı veya kayboldu. Beş milyon kişi de evsiz kaldı.

SSCB, Çin ve Kuzey Kore, sosyalist sistemi Güney Kore'ye dayatamamışlardı. Batılı güçler sınırı tutmayı, komünizmi Kore'de çevrelemeyi başarmışlardı. Bu, geniş anlamda, sosyalizm için bir yenilgi sayılabilirdi. Savaşın başlamasının üzerinden 70 ve sona ermesinin üzerinde 67 yıl geçti ama Kore hâlâ 38. Paralel tarafından ikiye bölünmüş durumda.



KIPKIRMIZI BİR DEVRİN SONU

1. TEHLİKE HER YERDE

Hem Sovyetler Birliği'nde hem de Amerika'da Soğuk Savaş "korku" üzerine temellendi. Korku bu savaştaki en önemli silah ve caydırıcı unsurdu. Hemen herkes birbirinden ve her şeyden korkmaktaydı. Washington komünistlerden, Moskova ise komünizm karşıtlarından korkuyordu. Her iki taraf da korkularını kendi halklarına yönelterek içerideki düşmanı avlamaya çalıştı. Sovyetler Birliği dış dünya ile arasına duvarlar ördü. Gulag adıyla anılan hapishane/çalışma kampları milyonlarca insanın hayatını mahvetti; kimi burada öldü, kimi kurtuldu ama kurtulanlar da yaşayan ölü olarak toplumun içinde kayboldu gitti. Amerika ise amansız bir komünist avı başlattı çünkü komünizmi kötü huylu bir yaşam tarzı olarak tanımlamaktaydı. Komünist ideoloji bir salgın hastalık gibi yayılabilirdi ve topluma bulaşmasını önlemek için de karantina gerekliydi.

Soğuk Savaş, Amerika'nın değerlerini yenilemesine yol açtı. Amerikan propagandası devletin erdemli görünmesi için yeni görüntüler icat etti. Erkekler ve kadınlar güçlüydüler, özgür düşünce sahibiydiler, yetenekliydiler, işlerinin uzmanıydılar. Onlar her alanda dünyanın en büyük kurumsal yapısının hissedarları olarak yeniden tanımlandılar: Amerika Birleşik Devletleri Şirketi.

Bu şirket, her şeyin bolca üretilmesini sağlayarak toplumunu huzura kavuşturmuştu. Komünizm bütün bunları yok etmek için mi ortaya çıkmıştı? Amerikan propagandasına göre bu sorunun net bir cevabı vardı: Evet. Komünizm karşıtı propaganda, doğal olarak içeriğinin merkezine SSCB'yi oturtmuştu. Önde gelen kara figür de Stalin'di. Bir bültenin başlığı bunu ispatlamaktaydı: "Stalin, 'Bütün dünya, Sovyetler Birliği'nin savaştan sonra güçlerini terhis ettiğinin farkındadır' diyor. Büyük yalanlara dikkat

edin."[1] Evlerindeki milyonlarca sade Amerikan vatandaşı "Kızılların Yıkımı"ndan korkar hale getirildi ve politikacılar harekete geçmekte hiç zaman kaybetmedi.

ABD'de Komünist Avı

Amerikan Kongresi, Amerikan Karşıtı Faaliyetler Komitesi'ni yeniden kurdu. Komite 1947'de Amerika'nın hayal gücü fabrikası olan Hollywood'u mercek altına aldı. Burada çalışanların neredeyse tamamı araştırıldı, sorgulandı. Hollywood çalışanlarının kurdukları dayanışma örgütleri de sıkı takibe alındı. Bunlardan biri olan Beyaz Perde Aktörler Derneği'nin faaliyetleri ile komünist partilerin etkinlikleri arasındaki benzerlikler araştırıldı. Aslında "bağlantı kurulmaya çaba gösterildi" demek daha doğru olur. Bir ışıkçı, bu süreçle ilgili olarak ilginç bir saptamada bulunmuştu: "Kendimi ilk kez, yönetmenler, aktörler, aktrisler, senaryo yazarları, yapımcılarla aynı seviyede hissettim, çünkü hepimize aynı soruları sordular."[2] Bu sorulara, komitenin hoşuna gideceği düşünülerek verilen cevaplar, başka birilerinin başını belaya sokmaya adaydı. "Komünist Parti üyesi misiniz veya hiç Komünist Parti üyesi oldunuz mu?" ile başlayan soru silsilesi uzayıp gidiyordu. Verilen cevaplar sorgulamayı yapanlar tarafından defalarca farklı şekilde yeniden sorgulanıyordu. Yakalanan ufak bir farklılık beraberinde başka soruları getiriyordu. Çoğu kişi cevaplamayı seçti. Bazıları ise bu sorgulamaları anayasal haklarına bir tecavüz olarak algıladı.

Ekim 1947'de Amerikan Karşıtı Faaliyetler Komitesi önüne çıkan Alvah Bessie, Herbert Biberman, Lester Cole, Edward Dmytryk, Ring Lardner Jr., John Howard Lawson, Albert Maltz, Samuel Ornitz, Adrian Scott ve Dalton Trumbo'dan oluşan on kişi kendilerini sorgulayan görevlilere cevap vermeyi reddettiler. Bunun üzerine "Kongre'ye hakaret suçu" kapsamında hapse

1 Jonathan Schell, *The Unconquerable World: Power, Nonviolence, and the Will of the People*, Metropolitan Books, New York 2003, s. 84.

2 Alan Calvin Jr., *Redwood*, Cathouse Ltd., Chicago 1992, s. 123.

atıldılar. Film yapımcısı, yönetmen ve senarist olan bu kişiler ABD tarihine "Hollywood Onlusu" olarak geçti. Hollywood stüdyoları tarafından kara listeye alındılar. Kimse onlarla iş yapmaya cesaret edemedi.

Aynı yoldan geçmek zorunda kalan birçok kişi oldu. Komite tarafından sorgulananların birçoğunun hayatları, ellerinin arasından kayıp gitti. Aralarında intiharı seçenler oldu. Yaşayanlar ve aileleri de sefil oldular. Yıllar sonra yapılan bir araştırma, komite tarafından suçlananların sadece %0.79'unun komünizmle bağlantılı olduğunu ortaya koydu.[3] Ama o tarihlerde insanlara komünist ya da kızıl yaftasını yapıştırmak kolaydı. Devlet propagandası sokaktaki Amerikalıları ele geçirmişti: Düşmanlar Amerikalıların özgürlüklerinden faydalanıyor, komünizmin ajanları Amerika'nın altını oyuyorlardı. İnsanlar, korkuları yüzünden Amerikan Karşıtı Faaliyetler Komitesi'nin çalışmalarını onaylıyorlardı. Eğer güvende olmalarını sağlayacaksa özgürlüklerinin bir kısmından vazgeçmeye bile hazır hale gelmişlerdi. Birileri de politik ortamda yükselmek için insanların bu korkularından yararlandı. İlginç olan şu ki tam on beş sene önce, Almanya'da Adolf Hitler'in iktidara yükselmesinin ardında da Alman halkının duyduğu benzer korkular vardı. Şimdi ABD, ortadan kaldırdığı Naziler gibi hareket etmeye başlamıştı. Yaşanan bazı olaylar bu korkunun daha da artmasına neden oldu.

Nixon Sahnede

1946'da ortaya çıkarılan bir Sovyet casus çemberi, araştırmacıları savaş zamanı dış politika danışmanı olan Alger Hiss'e yönlendirdi. Saptamalara göre Hiss, elde ettiği belgeleri eski bir komünist olan Whittaker Chambers bağlantısı üzerinden Sovyetler Birliği'ne ulaştırmıştı. Hiss suçlamaları reddetti. Ülkesine asla ihanet etmediğini defalarca dile getirdi. Ancak Amerikan Karşıtı Faaliyetler Komitesi, hükümet çevrelerindeki komünist etkinliklere

3 Calvin Jr., *Redwood*, s. 156.

dair yeni kanıtlar ortaya koydu. Maryland'deki bir çiftlikte bir balkabağı içerisine saklanmış olan mikrofilm, Müfettiş Stripling ve Kongre Üyesi Nixon tarafından incelendi. Hırslı ve genç bir Cumhuriyetçi olan Richard Nixon, Hiss'in yalan söylediğine ikna oldu. Komite, ABD Dışişleri Bakanlığı'nda ülkeyi felaketin eşiğine getirmekten sorumlu yüksek düzeydeki yetkililere ulaşıncaya kadar soruşturmayı sürdürmeye kararlı olduğunu ilan etti. Hiss, yalan yere yemin etmek ve yanlış bilgi vermek suçlarından mahkûm edildi. Richard Nixon sahne almıştı, komünizme karşı başlattığı "haçlı seferini" Cumhuriyetçilerin silahına dönüştürdü. Nixon'ı Nixon yapan da bu oldu. Bu sayede ABD Başkanlığı'na kadar ilerleyecek olan kariyerinin yolunu açtı. Komünizm karşıtlığı, Nixon'un içtenlikle ve derinden inandığı bir şeydi. Demokratların, komünizm konusundaki ılıman yaklaşımları ise kendilerine zarar veriyordu. Elbette ki Nixon, Demokratların bu duruşlarını kullandı. Nihayetinde o bir politikacıydı ve Cumhuriyetçiydi. Demokratları yumuşak karınlarından vurmaması aptallık olurdu.

Amerika'da demokratik yaşam biçimine yönelik vatanseverlik coşkusu, New York'ta düzenlenen, "ülkeye sadakat" rumuzlu devasa bir geçit töreninde kendini gösterdi. Eski muhariplerden gençlere kadar herkes, komünizm karşıtlığını ortaya koydu. Ortak bir sloganları vardı: "Bu benim ülkem, ona sahibim ve kaybetmeyeceğim."[4] Komünizm karşıtlığı, Amerika'nın meydan okuyucu yeni vizyonunun dili olmuştu. Hedeftekilerden biri komünizme sempatisini saklamayan şarkıcı Paul Leroy Robeson'dı. Robeson faşizm karşıtlığı ile bilinen ve özellikle ABD hükümetinin uygulamalarını katıksız eleştiren bir aktivistti. Üstelik Moskova'da da hoş karşılanmıştı. Paul Robeson'un 1949 sonbaharına doğru New York Peekskill'de verdiği konserin davetsiz misafirleri olacaktı: "Amerikan Lejyonu" örgütü üyeleri. Konser gününün ilan edilmesinden sonra yerel basında başlatılan kampanya ile bölge halkı kışkırtılmış vaziyetteydi; "toplumlarının huzurunu

4 Schell, s. 111.

bozanları" kınamak için oraya gelmişlerdi. Sonuç acı oldu: 27 Ağustos 1949'da başlayan Peekskill Ayaklanmaları.

Amerikan Lejyonu, ABD savaş gazilerinin kurduğu, merkezi Indiana'da bulunan bir örgüttür. 15 Mart 1919'da Fransa'nın başkenti Paris'te, Amerikan Seferi Kuvvetlerinde görevli subaylar tarafından kurulmuş, 16 Eylül 1919'da ABD Kongresi tarafından yasal bir örgüt olarak tanınmıştır. Üyeleri arasında ABD Başkanlarından Harry Truman, Dwight Eisenhower, John F. Kennedy, Lyndon Johnson, Richard Nixon, Gerald Ford, Jimmy Carter, Ronald Reagan, George Bush, George W. Bush; ABD generallerinden Douglas MacArthur ve George S. Patton Jr.'ın yanı sıra Amerikalı beyazperde yıldızlarından Humphrey Bogart ve Clark Gable da bulunmaktadır.

Konser günü polis, sorun çıkacağını biliyordu. Hazırlıklarını buna göre yapmıştı. Ancak yine de karşılaşılan manzaranın boyutu inanılmazdı. Alanda toplanan seyirciler bir anda göstericilere dönüştü. Sloganlar havada uçuşuyordu:[5] "Rusya'daki beyaz zenci dostlarının yanına dön!", "Komünistler, Zenciler, Yahudiler... Buraya geldiniz ama buradan sağ çıkamayacaksınız!" "Hitler'in bitiremediği işi biz bitireceğiz!" Beklenen, bir konserdi; ama yaşanan, bir ayaklanmaydı. Göstericiler taş yağmuru başlattılar. Alandan yerleşim yerlerine doğru ilerlediler. Polisin yapacak hiçbir şeyi yoktu, zaten bazıları bir şey yapmak da istemiyordu; aralarından çoğu göstericilerle aynı fikirdeydi, onlara katılmadılar ama durdurmadılar da. Evlerin pencereleri kırıldı, arabalar parçalandı, öldüresiye dövülmüş insanların kanları caddeleri kapladı.

Peekskill Ayaklanmaları sırasında göstericiler bir beyaz kadın ile bir siyahi Amerikalının bulunduğu bir arabayı durdurdular. Çifti arabanın dışına çıkardılar, arabanın camlarını kırdılar, ardından da aracı ters çevirdiler. Göstericilerden biri, siyahi Amerikalının Paul Robeson'un

5 Catherine Carson, *Bunkerhill to Peekskill: Changes*, Albany Co., Chicago 1993, s. 94-96.

oğlu olduğunu söyledi. Bir gösterici elindeki beysbol sopasıyla tam saldırıya geçecekken askerî üniforma içindeki eski bir asker, bu kişinin Paul Robeson'un oğlu olmadığını söyleyerek onları durdurdu. Ardından göstericilerle eski asker arasında yaşanan diyalog her ne kadar hoş olmasa da arabadaki siyahi Amerikalının hayatını kurtardı ama ne yazık ki dövülmekten alıkoyamadı.

ABD'de ırkçı nefret ve devletin korku politikası birleşmeye başlamıştı. Amerikan halkı öfkeliydi. Kendini güvensiz hissediyordu. Yurtdışında komünizm güç kazanıyordu. Atom bombası bu kez gazete manşetlerinde "patladı". Başkan Truman, Rusya'da bir atom bombası denemesinin tespit edildiğini duyurdu. Batı'nın öngördüğünden üç yıl önce gerçekleşen bu olayın anlamı ABD'nin nükleer tekelinin sona ermesiydi. Derken Uzakdoğu'dan bir haber geldi. Rusya tarafından silahlandırılan ve donatılan komünistler Çin'de başarılı olmuşlardı.

Çin'de Mao Dönemi

1949'un sonunda tüm Çin, Kızılların boyunduruğu altına girmişti. Komünist lider Mao Zedong yönetimi devralmıştı. Amerika'nın Çinli müttefiki Çan Kay-Şek mağlup edilmiş, yandaşlarıyla birlikte ülkeyi terk etmişti. Amerikan halkı, Rusya'nın atom bombasına sahip olmasından çok, Çin'de yaşanan komünist devrimden etkilendi. Çoğu Amerikalı, Çin'le özel bir bağa sahipti, Çin'e ilgi duyuyordu. II. Dünya Savaşı sırasında birçok Amerikalı pilot, daha ülkeleri savaşa girmeden önce, "Uçan Kaplanlar" adı altında paralı asker olarak Çin Hava Kuvvetleri'nde Japonlara karşı savaşmıştı. 1942 yılında Yarbay Doolittle'ın liderliğinde Tokyo'ya gerçekleştirilen hava akınından sonra Çinliler, ülkelerine mecburi iniş yapan Amerikalıları kahramanlar gibi karşılamış, bütün ihtiyaçlarını gidermiş ve sağ salim ülkelerine dönmelerine yardımcı olmuşlardı. Bazı Çinliler, eğitimlerini ABD'de tamamlamışlardı. Sokaktaki Amerikalılar; özen gösterdikleri, dost bellekleri, şefkatle yaklaştıkları Çin'in komünizmin eline düşerek diğer tarafta

yer almasına bir anlam veremediler. Bu işin altında bir komplo ya da bir entrika olduğunu düşündüler. Bu sırada bir adam, onların sesi olarak ortaya çıktı ve Amerikan tarihinin en tartışmalı dönemine adını verdi.

McCarthyizm Günleri

Cumhuriyetçi Senatör Joe (aslında Joseph) McCarthy, Çin'in kaybedilmesinin sorumlusunun Dışişleri Bakanlığı'ndaki hainler olduğunu ilan etti ve kendi adıyla anılan cadı avını başlattı. Ona göre en tehlikeli düşman ajanları, silahlarla ilgili gizli bilgileri elde edenler değil, devletin kurumlarına sızarak Amerikan toplumunun eylemlerini şekillendirip kontrol edenlerdi. Tek kurşun atmadan kazanıyorlardı ve mutlaka bulunup devre dışı bırakılmalıydılar. McCarthy'nin olaya bakışı basitti: "Bir komünist; bir üniversitenin fakültesindeki, Yalta'daki Amerikalı danışmanlar arasındaki ya da Dışişleri Bakanlığı'ndaki tek bir komünist bile, çok fazla komünist demektir."[6]

Başkan Truman, McCarthy'nin saldırılarını etkisiz kılmaya çalıştı. Devlet çatısı altında komünist olan ya da başka türlü sadakatsizliğine rastlanan tek bir kişinin bile olmadığını açıkladı. En önemli çıkışını "Sol kanadın totaliter tehdidiyle başa çıkmak için Amerika Birleşik Devletleri'ni sağcı totaliter bir ülkeye dönüştürmeyeceğiz."[7] diyerek yaptı. Ancak işi zordu. Duruma bir de FBI Başkanı Edgar Hoover dâhil oldu. Birkaç Sovyet casus çemberi ortaya çıkarıldı. Fakat kısa sürede işler rayından çıktı. Komünizm kelimesini kullananlar bile Sovyet ajanı olarak şüpheli listesine alınmaya başladı. Şüphelilerin çocukları, aileleri, komşuları bile sorgulanıyordu. Hiçbir şey bulunamasa bile sırf sorgulandıkları için bütün bu insanlar toplum tarafından dışlandılar. Sovyetler için casus buldukları ve yetiştirdikleri gerekçesiyle Amerikan Komünist

6 Erwin J. Morehand, "*McCarthy The Hunter*", Northern Star Pub., Ohio 1977, s. 154.

7 David M. Oshinsky, *A Conspiracy So Immense: The World of Joe McCarthy*, Free Press, New York 1983, s. 177.

Partisi liderleri hapse atıldı. Sola yönelik zulüm yayıldı. Sol kanadın işçi örgütleri yasaklandı, radikal gruplar suçlandı, gösteriler dağıtıldı. Amerika'nın derinden inanılan ve ayakta tutulmaya çalışılan değerleri, inanılmayacak şekilde zarar görüyordu.

1952 Başkanlık seçimlerinde, Cumhuriyetçi aday General Eisenhower, Kızıl karşıtı Richard Nixon'u Başkan Yardımcısı olarak seçti. Eisenhower, seçim kampanyası boyunca Demokratları komünizme karşı yumuşak davranmakla suçladı, hatta onlarla alay etti. Eisenhower'ın, seçilmek için Joe McCarthy ve sağ kanat takipçilerinin desteğine ihtiyacı vardı. Kampanya konuşmalarını bu niyetle kaleme alıyordu: "Bu ülkenin geleceği daha cesur insanlara aittir, özgürlük mücadelesinin sonsuza dek, amansız, kararlı ve adil olması gerektiğini bilen insanlara aittir. Bugün yabancı bir komünist fikir ordusuna karşı manevi ve entelektüel silahlar taşımaya hazır erkeklere aittir."[8]

Seçimler öncesinde Eisenhower ile Joe McCarthy bir araya geldiler. McCarthy görüşme sonrası Cumhuriyetçi Başkan adayını; büyük bir Amerikalı, olağanüstü Başkanlık yapacak bir kişi olarak tanımladı. Her konuda anlaşamamışlardı belki ama McCarthy toplantıdan, en az girdiği zamanki kadar memnun ayrılmıştı. Ancak Eisenhower aynı kanıda değildi. En başından itibaren McCarthy'den hoşlanmamış, hatta nefret etmişti; McCarthy birinci sınıf bir demagogdu. Eisenhower bu tip bir insanla yan yana olamazdı. Ama içinde bulunulan durum biraz farklıydı. Üstüne üstlük Eisenhower'in savaş zamanından silah arkadaşı General Marshall, McCarthy tarafından ihanetle suçlandı ve Eisenhower, McCarthy'nin eyaletinde yaptığı seçim konuşması sırasında Marshall'ı öven sözlerini bir kenara bıraktı.[9] Cumhuriyetçi Başkan adayı, bu sebeple ciddi bir şekilde eleştirildi, çünkü McCarthy'nin etkisi altına girmiş görünüyordu.

---

8 Carter Deanbarton, *A Decade to Forget: 1950-1960*, Roland Press, London 1990, s. 65.

9 Jean Luc Thérier, "*Eisenhower: A General and A President*", Random House, New York 1969, s. 89.

1953'te Amerikalı karı-koca Julius ve Ethel Rosenberg, Sovyetler Birliği hesabına casusluk yapmaktan hüküm giyip ölüm cezasına çarptırıldılar. Küçük çocukları vardı. Herkes bu kararın toplum baskısıyla alındığının farkındaydı. Bu olay Amerika'da ve dünyada protesto gösterilerinin düzenlenmesine neden oldu. ABD'de davayla ilgilenen ve dışarıdan izleyen bazı genç avukatlar, verilen kararın Anayasa'yı ihlal ettiğini ileri sürdüler. Yasal bir linç girişimi söz konusuydu. İnfazı durduracak yargıçlar aradılar. Bulamadılar. Hemen herkes komünist damgası yemekten korkuyordu. Ve Rosenbergler idam edildi. Julius hemen öldü. Hahamın arkasından infaz odasına girdiğinde zaten yaşama arzusu kalmamış gibiydi. Ethel ise daha zor öldü. Normal bir insanı öldürecek doz verilmesine rağmen hayatta kaldığı doktor tarafından onaylanınca kendisine iki kat daha fazla elektrik akımı verildi. Ardından o da, kocası gibi, ruhunu teslim etti.

McCarthy önde gelen Cumhuriyetçileri, hatta kıdemli ordu mensuplarını bile komünizm sempatizanı ilan etti. Çok ileri gitmişti. Kamuoyu giderek kendisinden uzaklaştı. Aleyhinde konuşanların sayısı arttı. Aslında yanında çalışanlar McCarthy'e bu dalgayla nasıl başa çıkabileceğine dair tavsiyelerde bulunmuşlar ama o tam tersini yapmıştı. Herkesi hedef aldı, komünizm korkusunu politik kariyerine malzeme yaptı Ve sonunda gücünü tüketti. Ancak muhalefet etmenin komünist ihanet olarak etiketlenmesi anlamına gelen McCarthyizm ruhu, Amerikan demokrasisi üzerinde yıllar boyunca silinemeyecek bir iz bıraktı.

Ülkenin önde gelen televizyon kanallarından CBS'in patronu Paley, televizyon tarihinin en başarılı habercilerinden Edward Murrow'un işine son verdi. Bunu isteyen, Senatör Joe McCarthy idi. Carthy'nin hedeflerine artık bir yenisi daha eklenmişti. Tetikçiler için Murrow'a atış serbestti. Uğramadığı iftira, hakaret ve yemediği küfür kalmadı. McCarthy senatoda konuşuyor, televizyonlara çıkıyor, elini cebine götürerek, içinde komünizm yoluyla hükümeti yıkmaya çalışmakla suçladığı aydınlar,

sanatçılar ve düşünürlerin yer aldığı 200 kişilik bir hainler listesi olduğunu öne sürüyordu. Listedeki hiçbir kişinin suçluluğu kanıtlanamadı. Ama iftiraya uğrayanlar arasında intihar edenler, sefalete sürüklenenler ve Amerika'yı terk etmek zorunda kalanlar oldu. Aydınlar ve sanatçılar arasında işini gücünü kaybetmemek için "itirafçılığı" seçenler de vardı. Zira 10 kişiyi ihbar eden "muhbir" hem soruşturmadan kurtuluyor, hem de para içinde yüzüyordu.

Başlattığı cadı avı dört yıl süren McCarthy sonunda tüm inandırıcılığını yitirdi. Üstelik bir yığın pisliği de ortaya çıktı. Bir daha senatör de seçilemedi. Sokağa çıktığında insanlar suratına tükürürcesine bakıyorlardı. Suçladıklarından biri olan Edward Murrow ise Amerikan efsanelerinden biri haline geldi. Murrow'un insanlık tarihine geçen mücadelesi 2005'te beyaz perdeye taşındı. Başrolünü George Clooney'nin üstlendiği film, adını Murrow'un programını kapatırken söylediği sözlerden almıştı: "İyi Geceler, İyi Şanslar." Film, Murrow'un sözleriyle bitmektedir: "Televizyonun gerçek amacı insanları meşgul etmek, kandırmak, eğlendirmek ve izole etmektir! Bunun farkına varmazsak, perde arkasında kimler olduğunu, kimin bu oyunu oynadığını görmek için çok geç olacak. İyi geceler, iyi şanslar."

Büyük Kapatılma: Sovyetler Birliği ve Uydu Ülkeleri

Sovyetler Birliği'nde tüm muhalifler bastırılmıştı. Soğuk Savaş, sadece içsel yıkımdan değil, yeni bir dünya savaşı yaşanması olasılığından kaynaklanan gerilimleri ve korkuları da beslemişti. İktidarını ne olursa olsun korumak, Stalin için bir saplantı haline gelmişti. Sürekli olarak iç düşmanlara karşı uyanık olunması gerekliliğinden bahsediyordu. Sovyet lidere göre, bu düşmanlar dünya barışı için de tehlike arz etmekteydi. Ülkede mutlak bir uyum istiyordu. Bunun için de polis terörünü kullandı.

Üstüne bir de Stalin'in şahsiyeti eski Slav kültüne uyarlanarak tanrısal bir kimliğe büründürüldü. Resimleri, heykelleri ve büstleri her yerde adeta birer tapınma unsuruna, sözleri ise kutsal söylemlere dönüştürüldü. Bunlara uymayanları dikenli tellerin ardında yalnızlık, sessizlik ve ölüm bekliyordu. "Uyumsuzların" gönderildikleri toplama kamplarının gizli imparatorluğu olan gulaglar, Baltık'tan Pasifik'e altı bin kilometre boyunca uzanıyordu. Soğuk Savaş yılları boyunca bu kamplar milyonlarca insanın hayatını yuttu.

Stalin, yurt içinde sağladığı kontrolü Sovyetler Birliği'nin sınırlarının ötesine de taşıdı. Bu, Moskova'ya itaat etmek üzere eğitilmiş yerel komünistler tarafından yönetilen yeni bir imparatorluktu. Öte yandan Amerikan propagandası da bu uydu ulusların kaderini hedef almaktaydı. Barış zamanında yaşanan bu savaşın alanı, Baltık'tan Karadeniz'e uzanan stratejik konumdaki ülkelerdi. Coğrafi olarak büyük ülkeler değillerdi. Ama Batı dünyasına göre Batı kültürünü paylaşan, Batı'nın bir parçası olmayı hak eden ve isteyen, özgürlük seven yetmiş milyon insan barındırıyorlardı. Sovyetler Birliği'nin uydu devletleri olarak anılan bu ülkeler Batı'ya göre Avrupa'nın esaret altındaki ülkeleriydi. Kurtarılmaları şarttı. Bu amaçla, merkezi Batı Berlin'de olmak üzere, CIA tarafından finanse edilen bir operasyon başlatıldı.

Sürgündeki muhalifler Sovyet imparatorluğuna geri gönderileceklerdi. Genç mülteciler CIA tarafından işe alınıp her türlü yıkım, sabotaj, istihbarat konusunda eğitildiler. Kameralar ve kısa dalga telsizlerle donatıldılar. Her biri, özel bir kod verilerek görev bölgelerine gönderildi.[10] Ancak CIA görevlilerinin bilmediği bir şey vardı: Ruslar bu operasyondan haberdardı. Bazı Sovyet istihbarat elemanları mültecilerin arasına sızmış ve bizzat CIA tarafından eğitilmişlerdi. Sovyetler uygun ana kadar beklediler. Sovyet nüfuz alanında kurulan hücreler, eğitim kampları, iletişim istasyonları tespit edildi ve operasyon çökertildi. Başarısızlıkla

10 John Ranelagh, *The Agency: The Rise and Decline of the CIA*, Simon and Schuster, New York 1986, s. 87-91.

sonuçlanan bu deneme, Doğu Bloku ülkelerinde iktidardakilerin işine bile yaradı. Polonyalı yetkililer, bu müdahaleleri toplum üzerinde daha sert baskı kurmak için kullandılar. Parti, halka yönelik yayınladığı bültenlerle casuslara ve sabotajcılara karşı uyanık olmaları çağrısında bulunurken polisi ve askerî istihbarat servislerini de güçlendirdi.

Balkanlarda Tito Rüzgârı

1948 yılında Stalin, Doğu Avrupa'daki Sovyet varlığını güçlendirmeye başladı. Yugoslavya lideri Mareşal Tito ise Stalin'e meydan okudu ve Sovyet Bloku'ndan ayrıldı. Moskova, Tito'nun komünizme ihanet eden bir hain, Amerikan emperyalizmini tercih eden bir dönek olduğunu ilan etti. Stalin, Tito'nun başkaldırısının Çekoslovakya gibi diğer uydu devletlere yayılmasını önlemek için hızlı hareket etti. İlk başta, uydulara komünizmi yerleştirmek için kendi anlayışlarını geliştirme izni verildi. Ancak sonra Stalin hepsini Sovyet modelini uygulamaya zorladı; herkes komünizme doğru yürümeli, komünizm için sesini yükseltmeli ve aynı zamanda Stalin'e itaat etmeliydi.[11] Öyle ki uydu ülkelerde yaşayan insanlar, Stalin'in kendilerine emrettikleri dışında bir şey yapabilme konusunda fikir bile geliştirememeliydiler. Bunun için Stalin'in yeni imparatorluğunu disipline etmesi gerekiyordu. Kullandığı metotlardan biri terördü. Moskova, protestoları bastırmak için önde gelen Doğu Avrupa komünistlerine göstermelik duruşmalar gerçekleştirmelerini emretti. Kurban seçilenler arasında Çekoslovakya Komünist Partisi Sekreteri Rudolf Slansky de vardı.

Slansky; Tito taraftarı olmak, casusluk ve sabotajla suçlandı. Sözde itirafı, Sovyet danışmanları tarafından tasarlanmış bir kurguydu. Dava dosyasında, güvenlik servislerinin amaçlarına uygun olmayan kanıtların hepsi değiştirildi. Gerçekten de iddia makamının başka türlü kanıtlayamayacaklarını kanıtlamak için

11 Roberts, Geoffrey, "Stalin and Soviet Foreign Policy", in Melvyn P. Leffler and David S. Painter, eds., *Origins of the Cold War: An International History*, Second Edition, New York 2005, s. 49-53.

her şey uydurulmuştu. Anahtar unsur, suçlanan kişinin itirafıydı, böylece başka hiçbir delile gerek kalmıyordu. İtirafın elde edilmesi, yargılama ve hüküm için yeterliydi.

> İnsanları "itiraf etmeye" hazır hale getirmek, sınırsız güce sahip olan Gizli Polis'in göreviydi. Yöntemleri de işkenceydi. Bağırıp küfrediyorlardı. Dövüyorlardı. Geceleri zanlılar hücrelerinde uyurken birden sirenler çalıyor, tavandaki projektörler yanıyor ve zanlı, kimlik bilgilerini vermeye zorlanıyordu. Düzensiz bir şekilde uygulanan bu yöntemle uyuması engellenen zanlı kırk sekiz saat içinde zaman algısını yitiriyor, yorgunluktan düşünemez hale geliyordu. Sonra da istenilen itiraf alınıyordu.

Duruşmadaki her şey prova edilmişti. Başsavcı ile mahkeme başkanı tarafından sorulan sorulardan ve verilen cevaplardan oluşan son metin önceden hazırlanmıştı. Slansky ve diğer on kişi Aralık 1952'de asıldı. Külleri kırsal kesimde uzanan yolların birine, ki bugün bile hangisi olduğu bilinmemektedir, serpildi. Stalin gücünü göstermişti; hayatta olduğu müddetçe ona itaatsizlik etmek, ölüm demekti. Sadece uydu devletlerde değil, kendi ülkesinde de durum böyleydi.

Sanatın Sesi Kısılıyor

Sovyetler Birliği'nin kendi içinde kültür ve bilim, Batı etkisinden tamamen soyutlanmış, adeta enfeksiyon tehlikesine karşı karantina altına alınmıştı. Sanat; resim, edebiyat, müzik Sosyalist Realizm doktrini tarafından sistematik olarak şekillendirilmişti. Stalin'in Bolşoy Tiyatrosu'nun çalışmalarına müdahalesi, tatlı bir dokunuş çerçevesinde yapıldı. Ancak yarattığı korku insanları sadece sindirmekle kalmadı, aynı zamanda sanat ilkelerini de yok etti. Stalin tarafından onaylanmama korkusu, yaratıcı sanatları felç etti. Dmitri Shostakovich Sosyalist Realizm ilkelerinden ayrıldığı için parti tarafından kınandı.

Resmî sanat, rejimi bilge ve özverili liderlerin rehberliğinde bol fırsat vadeden bereketli bir yönetim olarak gösterdi. Lyudmila Pechuronov ve öğrenci arkadaşları gibi, özel bile olsa gerçek değişimi

tartışanlar, cezalandırma riskiyle karşı karşıya kaldılar. Yaptıkları tartışmalarda vardıkları sonuç; yaşananların inanmaları istenen öğretiden çok farklı olduğuydu. Onlara göre sosyalizm bu değildi.

Lyudmila, gizli bir tartışma grubuna katılmıştı. On yedi yaşındayken tutuklandı. İhanet ve terörizmle suçlandı. Hapse atıldı. Arkadaşlarından üçü idam edildi. Lyudmila ise öldürülmekten beter edildi. Üç arkadaşı tek tek idama götürülürken Lyudmila her biriyle birlikte götürüldü, arkadaşlarının idamlarına tanık oldu ama her seferinde idam edilmeden hücresine geri getirildi. Uzun yıllar boyunca milyonlarca kişi Lyudmila'nın kaderini paylaştı. Birçokları arkalarında bir iz bırakmadan ortadan kayboldu. Onlar hakkında soru sormak bile tutuklanma nedeniydi. Çocuklar, şüpheli annelerinden ayrıldı. Anneleri işkence çekerken çocuklar devlet koruma evlerine gönderildi. Daha sonra bu çocuklar da ortadan kayboldu, onlara ne olduğunu kimse bilemedi. Yıllar sonra Sovyet sistemi çöktüğünde, bunların birçoğunun devlet tarafından eğitildiği, gizli ajan olarak ve ordunun özel kuvvetlerinde görevlendirildiği ortaya çıkacaktı. Yaşanan sürecin tanıkları o dönemi hatırlamak bile istemiyorlardı.

Bir "Mit"in Sona Erişi

Stalin, Sovyet Komünist Partisi'nin 1952 yılındaki 19. Kongresi'ne başkanlık ederken salon, kendisini onurlandırmak için toplanan yabancı heyetlerle doluydu. Stalin artık yaşlıydı, ama yine de dünya komünizminin tartışmasız lideriydi. Soğuk Savaş ve Amerika ile yaşanan askerî rekabet Sovyet toplumu üzerine ağır bir yük bindiriyordu. Kamusal alanda, Stalin'in "dünyadaki sınıf mücadelesi" konusundaki analizi umut vericiydi. Ama Stalin hâlâ içerideki düşmandan korkuyordu. Her yerde ihanet görüyordu. Her şeyden önce, "kozmopolitler"den şüpheleniyordu. Bunlar aslında Batı ile kurdukları temaslar nedeniyle zaten zulüm görmekte olan Yahudi entelektüeller ve profesyonellerdi. Stalin, ülkedeki zor durumdan sorumlu tutulabilecek bir iç düşmana, bir beşinci kola ihtiyaç duyuyordu. Yahudiler de bu rol için biçilmiş kaftandı. Çünkü birçok Yahudi ailenin ABD'de ya akrabaları ya

da tanıdıkları biri vardı. Dolayısıyla Yahudileri, Amerikan emperyalizminin ajanları olarak sunmak çok elverişliydi.

Ocak 1953'te, dokuz Kremlin doktoru, Sovyet liderlerini öldürmek için Batı istihbaratıyla birlikte komplo kurmakla suçlandı. Doktorların bu entrikası aslında Stalin'in onayıyla hayata geçirilmiş bir tasfiye uygulamasıydı. Sovyet lider, uzun zamandır doktorlardan şüpheleniyordu. Bunun nedeni, yaşlılığı nedeniyle iyice kötüye giden hastalığının ve hayat boyu ilke edindiği ideolojinin körüklediği paranoyaydı: Her zaman kendisini çevreleyen düşmanlar vardı, sürekli olarak da ortadan kaldırılmaları gerekiyordu. Dokuz doktordan beşi Yahudi idi, olay Rus anti-semitizmini coşturdu, kınanan Yahudiler tıp mesleğinden ihraç edildiler, kısa zamanda diğer sektörlerden de dışlandılar.[12]

Doktorlardan biri olan Yakov Etinger, işkence altında öldü. Oğlu tutuklandı ve sorguya çekildi. Babasının ve diğer doktorların bazı hastaları yanlış tedavi ettiğine tanık olduğuna dair bir itirafta bulunması istendi. Ancak iki kez ceza hücresine gönderilmesine rağmen Chanikov'dan bu itiraf alınamadı.

Bir gece, Stalin birden beyin kanaması geçirdi. Kimse ama hiç kimse, yerde bilinci yarı kapalı olarak yatan Sovyet liderine hemen müdahale etmeye cesaret edemedi. Nedense sonra gerekenler yapıldı, tedavi altına alındı ve 5 Mart 1953'te öldü. Rusya'daki insanların çoğu bunu trajik bir olay olarak gördü. Stalin'in ölümü toplumda endişeye neden oldu. Hayatlarının temellerinin parçalandığını hisseden birçok insan vardı. Bundan sonra nasıl yaşayacaklarını sorguluyorlardı. 1920'lerin ortalarından itibaren Sovyetler Birliği'ni barışta ve savaşta yöneten bu Gürcü devrimcinin propaganda tarafından yaratılan imajı, yeri doldurulamaz görünüyordu. Ondan nefret edenler bile onsuz bir gelecek hayal edemiyorlardı.

12 Jonathan Brent and Vladimir P. Naumov, *Stalin's Last Crime: The Plot Against the Jewish Doctors, 1948-1953*, HarperCollins, New York 2003, s. 77-94.

2. STALİNSİZ DÜNYA

Doğu Avrupa boyunca milyonlarca kişiye "komünizm cenneti"nde yaşama sözü verilmişti. Ama önce bu cennetin inşa edilmesi gerekiyordu. Moskova tarafından dikte edilen emirler yerine getirildi, hazırlanan planlar hayata geçirildi. Joseph Stalin'in pankartlarının arkasında yüründü. Stalin her zaman onlara bakacak, kol kanat gerecek, koruyacak babaları olarak düşünüldü ya da insanlar böyle düşünmeye zorlandılar.

1953 Mart ayına gelindiğinde Stalin'in ölümü ardından yas tutuluyordu. Neredeyse otuz yıl boyunca hüküm sürmüş olan Stalin artık yoktu. Herkesin aklında aynı sorular vardı: "Onsuz nasıl idare edeceklerdi? Şimdi ne olacaktı?"

Stalin, yerine kimin geleceğini belirtmeden, bir başka deyişle halefini seçmeden ölmüştü. Georgy Malenkov, Lavrenty Beria, Vyacheslav Molotov ve Nikita Kruşçev'in bir araya gelmesiyle kolektif bir liderlik ortaya çıktı. Yönetimini acımasız bulsalar da ve kendi refahları ihmal edilmiş olsa da, milyonlarca Rus, liderlerinin ölümünün ardından hüzünlüydü; çünkü Stalin'in Sovyetler Birliği'ni Amerika ve Batı dünyası karşısında dimdik duran bir süper güce dönüştürdüğüne inanıyorlardı. Batı dünyasında ise Stalin'in ölümü, yıllar boyunca dünyaya hâkim olmuş kötü huylu bir gücün ortadan kalkması olarak algılandı. Yeni bir çağ başlıyordu. İnsan ruhunun kölelikten değil, özgürlükten güç aldığı ve toplumsal ilişkilerin tek kişinin hâkimiyetine değil, kardeşliğe dayandığı bir dönemdi. Böyle düşünen Amerika'nın da yeni bir lideri vardı.

Cumhurbaşkanı Eisenhower, Dışişleri Bakanı Dulles ve Başkan Yardımcısı Nixon, Sovyet iktidarını eski sınırlarına geri

döndüreceklerini söylediler. Eisenhower ve Dulles, Truman yönetimini komünizme karşı çok yumuşak davranmakla suçluyorlardı. Şimdi Sovyet iktidarına meydan okuma fırsatı bulmuşlardı. Ama ortada önemli bir soru(n) vardı: Doğu Avrupa nükleer savaş olmadan Sovyet egemenliğinden kurtulabilir miydi? Eisenhower'ın ısrarı üzerine Dulles, özgürlük ve kurtuluş hakkında konuştu. Bunun barışçıl yollarla sağlanması gerektiğini belirtti. Ancak Doğu Avrupa'nın özgürlük ve kurtuluşunun sadece barışçıl yollarla nasıl sağlanabileceği pek açık değildi. Hatta Batı dünyasında kimsenin bu konuda bir fikri yoktu. Ama Doğu Avrupalıların vardı. Yakında herkes neler yaşanacağını görecekti.

Ulbricht'in Doğu Almanyası

Sovyet imparatorluğu, Avrupa çapındaki nüfuzunu Macaristan, Çekoslovakya, Polonya ve kendisini Demokratik Alman Cumhuriyeti olarak adlandırılan Doğu Almanya'ya kadar genişletmişti. Stalin, Doğu Almanya'nın Batı dünyası ile çekişme alanı olduğunu biliyordu. Buraya yönetici olarak Walter Ulbricht'i seçmiş ve Ulbricht Moskova'ya sıkı sıkıya bağlı bir rejim oturtmuştu. Stalin'in ölümünden sonra da, Doğu Almanya genelinde baskı kurarak yeniden inşa sürecine başladı. Sovyet ekonomisinin taleplerini karşılamak için ağır sanayi kuruldu. İşçilere üretimi artırmaları emredildi. Ancak halkın günlük ihtiyaçları ihmal edildi. Ortalama bir insan çok kötü bir yaşam sürüyordu. Isıtma, kömür, elektrik gibi ihtiyaçlar karneye bağlıydı. Doğu Almanların morali yerlerdeydi. Stalin gibi Ulbricht de muhalefeti hoş görmüyordu. Doğu Alman gizli polis teşkilatı olan Stasi; elemanlarını, casuslarını, muhbirlerini her yere yerleştirdi.[13] Sokakta yürümek bile korkutucuydu. Birçok kilise kapatıldı. Sansür hemen her şeye hâkim oldu. Yine de Doğu Almanya rejimi, Batı'ya kaçan insanları durduramadı. Berlin'in İngiliz, Amerikan ve Fransız sektörlerine seyahat imkânı

13 Stephane Courtois, *et al. The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression*, Translated by Jonathan Murphy and Mark Kramer, Harvard University Press, Massachusetts 1999, s. 113-124.



Walter Ulbricht

hâlâ var olduğu için binlerce kişi bavullarını topladı, hatıralarını geride bırakarak ülkelerini terk etti.

Doğu Almanyalı mültecilerin Berlin'in Batı sektöründeki alanlara akışıyla ilgili haberler, Stalin'in ölümüyle ilgili olanları solluyordu. Bütün dünya bunu konuşmaya başladı. Mülteciler çok rahat koşullara kavuşamıyorlardı belki, ama Doğu Alman rejiminin ulaşamayacağı bir yerde oldukları için mutluydular. Ulbricht, Doğu Almanlardan sadakat göstermelerini istiyordu. Alarma geçmiş olan Kremlin'deki yeni liderler, Ulbricht'e katı politikalarını yumuşatmasını emretseler de Ulbricht bu konuda gönülsüzdü. Mesela, işçilerin nefret duyduğu üretim kotalarını kaldırmadı, olduğu gibi devam ettirdi, hatta artması için yeni uygulamalar getirdi. İşçiler Nazi toplama kamplarındaki Yahudiler gibi çalıştırılıyorlardı. Eğer bir ürünü beş dakikada üretebiliyorlarsa, bir sonraki hafta bunu dört dakikada, bir hafta sonra ise üç dakikada yapmaları isteniyordu. İş kotalarındaki bu şok edici artış ve üretim baskısı çalışan insanlar için çok fazlaydı. Herkes gizlice birbirine "Komünist cennet bu mu?" diye sormaya başlamıştı. Sonunda halkın öfkesi patladı. 16 Haziran 1953 günü işçiler Doğu Berlin sokaklarına döküldü. Metal işçileri, çilingirler, marangozlar bir aradaydı. Sayıları binleri buldu. Ellerindeki pankartlarla çalışma kotalarına karşı tepkilerini ortaya koyuyorlardı. Doğu Berlin'in tam ortasındaki Friedrichstrassebahnhof İstasyonu'na ulaştılar. O zamana kadar, grev politik bir eylemdi, bir tepki eylemiydi, ama sokaklarda yürümek daha fazla bir şeydi. Neredeyse bir devrim başlıyor gibiydi.

17 Haziran'da Doğu Berlin'de ve Doğu Almanya'da grevler ve kitle gösterileri başladı. Göstericiler Sovyet egemenliğinin sembolü olan çekiç ve orak amblemlerini parçaladılar. Doğu Berlin'deki hükümet otoritesi çökmüştü. Ulbricht ve yakın çalışma arkadaşları; Grotewohl, Herrnstadt ve diğer birkaç kişi Karlshorst'taki Sovyet karargâhının içindeydiler. Kendi aralarında konuştular ama bir karara varamadılar. Kimse merkez komiteyi toplantıya çağırmadı. Partinin lideri yokmuş gibi görünüyordu. Bu sırada göstericiler, bütün hırslarını komünist yönetimi hatırlatan şeylerden çıkarıyorlardı. Ulbricht'in krizin kontrolünü kaybetmesinden dolayı Sovyet yetkililer de şaşkındı. Ulbricht sağı solu arıyor, ulaşabildiklerinden neler olduğunu öğrenmeye çalışıyordu. Kalabalığın, Sovyet karargâhına ulaştığını, pencereleri parçaladığını ve içeri girmek üzere olduğunu öğrenince "Her şey bitti" dedi. Ruslar, Ulbricht'in neyi kastettiğini anlamadılar. Göstericiler içeri girseler bile ellerinde silah değil, sadece taşlar vardı. Binadan çıkarılmaları Rusların en fazla beş dakikalarını alırdı.

İşçiler içeriye girmeye çalışmadılar. Aralarından bir grev komitesi seçmeye karar verdiler. Bu sırada motor gürültüleri duyuldu. Dört Rus tankı meydana girmişti. Dördü yan yana ilerleyerek kalabalığa yöneldi. Hızlarını hiç kesmediler. Bazı insanlar paletlerin altında kalıyorlardı. Kalabalığın sadece çıplak elleri ve taşları vardı. Tanklara karşı bir şey yapamadılar. Ardından silah sesleri duyuldu. Rus ateşine maruz kalan insanlar yerlere düşüyor, yaralanıyor ve ölüyorlardı. Göstericiler dağıldı, özgürlük hayalleri de sona erdi. 18 Haziran'da Sovyet birlikleri, Doğu Almanya'nın dört bir yanında isyanları bastırmıştı. En az 40 kişi öldü ve binlerce kişi tutuklandı. Doğu Alman ve Sovyet birlikleri, Berlin'in Sovyet sektörünü şehrin geri kalanına kapattılar. Bu ilk kez oluyordu. İngilizler, Amerikalılar ve Fransızlar sessizlik içindeydiler. Endişeleri, Batı Berlin'e erişim yollarının güvenliğiydi. İlgilendikleri tek şey buydu. Ruslarla sorun yaşamak istemiyorlardı. Olaya müdahil olmak istemediler.

"İstikrar" yeniden sağlanırken Doğu Almanya'nın yöneticileri Moskova'ya doğru yola çıktılar. Ulbricht'in Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni Sovyet Bloku'nun dışında, birkaç ülke tanımaktaydı. Stalin'in yakın arkadaşları Malenkov, Voroshilov, Kruşçev, Bulganin, Mikoyan ve Kaganoviç, Doğu Almanya'da Ulbricht ile devam etmeye karar verdiler. Kameralar için düzenlenmiş mizansen sırasında Politbüro üyeleri, Doğu Alman yoldaşlarıyla vedalaşırken herkes memnun görünüyordu. Ancak dikkatli gözlerden kaçmayan bir şey vardı. Bir kişi eksikti: Stalin'in gizli polis şefi Lavrenty Beria. Kremlin, Batı için casusluk yaptığını iddia etmekteydi ve Beria, o yılın sonuna doğru idam edildi.[14]

Varşova Paktı Kuruluyor

Batı Almanya'da ise Konrad Adenauer, Eylül 1953'te yeniden şansölye seçildi. Adenauer, Batı dünyası ile askerî ittifak kurmayı arzu ediyordu. Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa'ya doğru genişlemesini önlemek amacıyla savunma bariyeri olarak kabul edilen NATO'nun parçası olmak onun için önemliydi. Ayrıca, Adenauer ülkesinin varlığının devamlılığının da Batı Alman ordusunun kurulmasına bağlı olduğunu biliyordu. Eski hasımları İngiltere ve Fransa'yı, ülkesinin NATO'ya girmesi konusunda ikna etti. 1955'te Batı Almanya'ya ordu kurma izni de verildi.

Sovyetler Birliği, Batı Almanya'nın NATO'ya girişine hızlı bir şekilde tepki göstererek kendi askerî ittifakı olan Varşova Paktı'nı kurdu. Pakt, komünist uydu devletlerin ordularını resmen Sovyet yüksek komutasına bağlamaktaydı. Yeni antlaşma Doğu Avrupa'daki Sovyet birliklerinin varlığını meşrulaştırmıştı. Hem Doğu hem de Batı ittifaklarının savunma amacıyla kurulduğu iddia edilmekteydi ama aslında her ikisi de savaşa hazırlanıyordu.

14 David E. Murphy, Sergei A. Kondrashev and George Bailey, *Battleground Berlin: CIA vs KGB in the Cold War*, Yale University Press, New Haven 1997, s. 176-177.

1949 yılında NATO'nun kuruluşunda on iki ülke yer almıştı: Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İngiltere ve ABD. 1952'de Yunanistan ve Türkiye İttifak'a üye oldular. Daha sonra 1955'te Batı Almanya da NATO'ya katıldı.

Varşova Paktı ise Mayıs 1955'te Batı Almanya'nın NATO'ya entegrasyonuna bir tepki olarak kuruldu. Ayrıca Sovyetlerin Orta ve Doğu Avrupa'daki askerî güçler üzerinde kontrol sağlama isteğini de hayata geçiriyordu. Varşova Paktı, NATO'ya karşı bir güç dengesi oluşturmak amacındaydı. İki oluşumun arasında doğrudan bir askerî çatışma yoktu; mücadele, ideolojik bir temele oturtuldu. Hem NATO hem de Varşova Paktı, askerî güçlerin genişlemesine ve ilgili bloklara entegrasyonuna yol açtı.

İşgal Güçleri Avusturya'dan Çekiliyor

Aynı yıl Kremlin'in gedikli ve sert Dışişleri Bakanı Molotov'a bir "Avusturya barış antlaşması" yapılması ve Sovyet birliklerinin geri çekilmesi konusunun müzakere edilmesi emri verildi. Molotov'un Avusturya'dan çekilme konusunda çekinceleri vardı. Ancak Sovyet liderlerinin çoğu onunla aynı fikirde değildi. İyi niyete dayanan bir jest yapılması gerektiğini düşünüyorlardı. Kremlin'e göre Avrupa'da müzakerelere başlamak lazımdı.

Almanya gibi Avusturya da savaştan sonra Amerikan, İngiliz, Fransız ve Sovyet bölgelerine ayrılmıştı. Ülke, Avusturya Müttefik Komisyonu tarafından yönetiliyordu. Sosyal Demokratlar, Muhafazakârlar ve Komünistlerden oluşan Avusturya hükümeti, Sovyet bölgesiyle çevrili Viyana'daydı. Stalin'in kuklası olabileceğinden şüphe duyulan yöneticiler temize çıkınca, Batı Müttefikler Ekim 1945'te hükümeti tanıdı. Böylece, hem ayrı bir "Batı Avusturya Hükümeti"nin kurulması hem de ülkenin ikiye bölünmesi önlenmiş oldu. Avusturya sanki Almanya tarafından işgal edilmiş, sonra da Müttefikler tarafından kurtarılmış gibi muamele gördü.

Sovyetler Birliği, ABD, İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanları Viyana'da bir araya geldiler. 15 Mayıs 1955'te, yıllarca süren ve Soğuk Savaş'tan etkilenen görüşmelerden sonra Dört İşgalci Güç ile Avusturya Devlet Antlaşması imzalandı. Avusturya, tam bağımsızlığını yeniden kazandı. 26 Ekim 1955'te, tüm işgal birlikleri ayrıldıktan sonra, Avusturya bir parlamento kararıyla "kalıcı tarafsızlığını" ilan etti. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden on yıl sonra, Batı ve Sovyet askerî birliklerinin Avusturya'dan ayrılmasıyla bazı insanlar bir gün Sovyet birliklerinin Doğu Avrupa'dan çekilebileceğini ümit etmeye başladılar.

Kremlin'de Güç Mücadelesi

Kremlin'de bir güç mücadelesi yaşanıyordu. Nihayetinde Kruşçev, yaptığı manevralarla Malenkov ve Molotov'u çemberin dışına atmayı başardı. Ardından toplumun ve partinin dikkatini çekmek için hemen harekete geçti. 1955'te bir Sovyet heyetini Yugoslavya'ya götürdü. Kruşçev'in amacı; Stalin'in Yugoslavya'yı komünist bloktan dışlamasının yol açtığı hasarı onarmaktı. Kruşçev, Başkan Tito'yu takdir ediyordu. Mareşal Tito, faşizme karşı savaşmıştı. Üstelik Yugoslavya, Sovyetler Birliği'nin yardımı olmadan kendi başına zafer kazanan tek ülkeydi. Kruşçev, Tito'yu yeniden kazanmak istiyordu. Ancak Tito'nun Yugoslavyası Avrupa'da Kremlin'den bağımsız tek komünist ülke olarak kaldı.

Dışarıda olduğu kadar içeride de istikrar sağlamak isteyen Kruşçev, Stalin'in Sovyetler Birliği'ne bıraktığı sıkıntılı mirastan kurtulmak istiyordu. Tüketim malları ve konut üretimine daha fazla kaynak ayırdı. Kruşçev'e göre komünizm insanlara mümkün olan en iyi yaşam tarzını sunabilirdi ve kimse dikenli tellerle çevrili bir cennette yaşamak istemezdi. Kruşçev binlerce siyasi mahkûmu serbest bırakarak gulaglardan kurtulup evlerine dönmelerini sağladı.

20. Sovyet Komünist Partisi Kongresi'ni de Stalin'e yönelik "tapınmayı" sona erdirmek ve Stalin diktatörlüğü sırasında uygulanan zulmü ortaya çıkarmak için bir fırsat olarak kullandı. Gizli

oturum sırasında herkesi şaşırtan bir konuşma yaptı. Köylü veya general fark etmeksizin Stalin yönetimi sırasında halkın güvende olmadığını belirtti. Stalin'in; binlerce sadık komünistin, işçinin, yöneticinin ve askerin hapsedilmesini ve infaz edilmesini emrettiğini söyledi. Kruşçev konuştukça salondaki dinleyicilerde bir hareketlenme başladı. Birçoğu Kruşçev'in de ellerinin kirli olduğunu biliyordu; Stalin'in Ukrayna'da ve ülkenin diğer bölgelerinde uyguladığı baskılarda o da aktif rol oynamıştı.[15] Sanki kendisi tertemizmiş gibi Stalin hakkında konuşması ahlaki bulunmadı. Aslında Kruşçev yeni bir şey söylememişti, söylenmesi gereken her şeyi de söylememişti ama en azından yarım fısıltıyla da olsa bir şeylerin söylenmeye başlaması çoğu kişiyi mutlu etti. Birçok parti üyesi için bu konuşma, gerçeğin anlaşılması için bir başlangıçtı ve sonunda gerçek kazanacaktı. Stalin'in ölümünden sonra ortaya çıkan "Şimdi ne olacak?" korkusu kaybolmaya başladı. 20. Kongre'den sonra Stalin'e karşı duyulan korku asla geri dönmeyecekmiş gibi görünüyordu. Konuşma gazetelerde yayınlanmadı, parti toplantılarında bir broşüre basılı olarak delegelere dağıtıldı. Ancak tabii ki sonsuza dek saklanamayacaktı.

İsrail istihbarat servisi Kruşçev'in konuşma metnini ele geçirdi, bir kopyasını da CIA'e gönderdi.[16] Kruşçev'in gizli konuşması ABD için mükemmel bir propaganda unsuruydu. Washington tarafından finanse edilen Özgür Avrupa Radyosu metni yayınladı. Kruşçev'in bir saatlik konuşması 24 saat boyunca tekrar tekrar radyodan dinletildi. Etkisi inanılmazdı. Yayını dinleyenler, Demir Perde'nin arkasında beyni yıkanmış, Stalin'e adeta tanrısal kimlik atfeden, herhangi bir hata yapamayacağına, yaptığı her şeyin doğru olduğuna inanan insanlardı. Birden bire "inançları" çökmüştü.

Polonya'da Değişim Arzusu

Polonya, Özgür Avrupa Radyosu'nun mesajı için verimli bir bölgeydi. Stalin'in politikaları Polonyalı işçileri isyana

15 Courtois, s. 121.
16 Reynolds, s. 145.

yaklaştırmıştı. Yıllarca süren sıkıntılar ve yoğun çalışmalardan sonra insanlar değişim istiyorlardı. Haziran 1956'da Poznan'daki işçiler ekmek, özgürlük, Roma Katolik Kilisesi için serbestlik ve hepsinden önemlisi, Polonya'daki Sovyet hâkimiyetinin sona erdirilmesi isteğiyle sokaklara döküldüler. Göstericiler kısa süre sonra Polonya ordusunun tankları ve mermileriyle buluştu. Tam yetmiş dört kişi öldürüldü.

Yakalanan genç protestocular yabancı gazetecilerin de davet edildiği göstermelik bir mahkemede ciddi bir iddianameyle karşı karşıya kaldılar. Aslında hükümeti ve rejimi gerçekten şok eden şey, bu isyanın işçilerden gelmiş olmasıydı. Entelektüellerden ya da siyasete karışan insanlardan beklediklerini gerçek işçiler yapmışlardı. İşçiler bezgin ve bıkkın olduklarını, yaşadıklarından tiksindiklerini göstermişlerdi. Bu, rejimin yediği korkunç bir darbe oldu. Olaylar, bununla da sınırlı kalmadı.

Poznan'daki ayaklanma isyan ruhunu körükledi. İşçilerin yaptıklarından etkilenen Polonya Komünist Partisi reformcuları daha radikal taleplerde bulundular. Hatta bazıları Sovyet birliklerinin geri çekilmesini istedi. Polonyalı Reformcular, Kremlin'e danışmadan, Stalin yönetimi sırasında hapsedilen vatansever bir komünist olan Wladyslaw Gomulka'yı yeni liderleri olarak seçtiler. Rus karşıtı isyandan korkan Moskova, Sovyet birliklerine Varşova'ya ilerleme emrini verdi. Kruşçev, Gomulka'ya patronun kim olduğunu göstermek için Polonya'ya uçtu. İki lider görüşürken Krusçev yumruğunu sallayarak Gomulka'yı Sovyet sisteminden ayrılmak istemekle suçladı ve buna izin vermeyeceklerini söyledi. Görüşme sürerken Sovyet birlikleri saldırıya geçmek üzere konuşlanıyorlardı.

Amerika ise olanları sadece izliyordu. Dışişleri Bakanı John Foster Dulles (CIA'in ünlü Başkanı Allen Dulles'in kardeşi) ile yapılan bir röportaj, ABD'nin tavrını açıkça ortaya koymaktaydı. Dulles, ABD ordusunun Polonya'ya veya Doğu Almanya'ya gönderilmesinin kârlı veya arzu edilir bir şey olup olmayacağından şüpheli olduğunu ve bu hareketin tam ölçekli bir dünya savaşını

tetikleyerek tüm insanlığın yok olmasına neden olacağını düşündüğünü ifade ediyordu.[17]

Polonya ordusunun ve halkının desteğine sahip olan Gomulka, Kruşçev ile görüşmesinden kazançlı çıktı. Gomulka, Polonya'nın Varşova Paktı'nın sadık bir üyesi olmaya devam edeceğine söz verdi. Buna karşılık Polonya'ya iç işlerinde daha özgür hareket etme hakkı sağladı. Sovyet birlikleri kışlalarına geri döndüler. Gomulka'nın halka hitap edip daha özgür, daha Polonyalı bir yönetim vadetmesi göstericileri sakinleştirdi.

Gomulka bundan birkaç yıl sonra Sovyetlerin efsanevi Mareşali Jukov ile bir araya geldi. Polonya'da yaşananları konuşurlarken Jukov, "O kadar iyi hazırlanmıştık ki üç gün içinde Polonya'nın tamamını ele geçirebilirdik; çok ayrıntılı planlarımız vardı." deyince Gomulka, "Peki her iki taraftan kaç kişinin öleceğini de planladınız mı?" diye çıkıştı.[18]

Budapeşte Sokaklarında "Özgürlük Savaşı"

Macaristan'da Matyas Rakosi'nin acımasız diktatörlüğü Stalin'in ölümünden sonra da devam ediyordu. O zamanın Macaristan'ında insanlar üç gruba ayrılıyordu: siyasi nedenlerden ötürü hapis yatmış olanlar, hâlâ hapiste olanlar ve hapse girecek olanlar. Stalin gibi Rakosi de rakiplerini öldürüyor veya hapsediyordu. Bununla birlikte halktan uyum ve itaat bekleniyordu. Bu arada yeni Kremlin yönetimi Rakosi'yi onaylamıyordu.

Üst düzey bir Sovyet yetkilisi Matyas Rakosi ile görüşmek için Macaristan'a gönderildi: Ermeni asıllı kurnaz politikacı Mikoyan. Rakosi, Mikoyan'ı havaalanında bizzat karşıladı. Mikoyan Rakosi'ye Sovyet liderliğinin Macaristan liderinin hastalandığına karar verdiğini bildirdi. Rakosi hasta olduğunu düşünmüyordu

17 Tony Smith, *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*, Princeton University Press, 1994, s. 78-81.

18 Schell, s. 102-103.

ama o günlerde hastalık, aslında politik bir kararı simgeliyordu. Mikoyan, "Moskova'da tedaviye ihtiyacınız olacak, bu yüzden istifa etmeniz gerek." diyerek görüşmeyi bitirdi.

Sovyetler Andras Hegedus'un Başbakan olarak kalmasına izin verdiler. Ancak Macar Komünist Partisi'ndeki reformcular Moskova'dan daha bağımsız bir lider arzulamaktaydılar. Yönetimi Imre Nagy'nin devralmasını istediler. Polonya'daki Gomulka gibi Nagy de partide reform yapacak bir lider olarak görülüyordu. Ancak Budapeşte'deki Sovyet Büyükelçiliği gidişattan huzursuzdu. Büyükelçi Andropov "olası tehlike"yi algıladı. Hemen Kremlin'i uyardı. Bir sürü telgraf gönderdi, telefon etti ve hatta Moskova'ya gitti. Herkesi uyarmaya çalıştı ama hepsi nafileydi. Kruşçev durumla baş edebileceğini düşünüyordu.

Gomulka'nın Polonya'daki başarısından esinlenen binlerce kişi, Budapeşte sokaklarına döküldü. Öğrenciler ve işçiler serbest konuşma, gizli polisin dağıtılması ve Sovyet birliklerinin geri çekilmesini talep ediyorlardı. Ellerinde Macar bayrakları vardı ama bayraklardaki komünist amblemi yırtmışlardı. Kız öğrenciler herkesi durdurup yakalarına, şapkalarına, kravatlarına Macar ulusal renklerini iğneliyorlardı. Taleplerini içeren 14 maddelik bir broşür hazırlamışlardı ve herkese bunu veriyorlardı. Taleplerinin 13'ü belki kabul edilebilirdi, ancak Sovyet birliklerinin Macaristan'dan çekilmesi çağrısında bulunan 14. madde ne tartışılabilirdi ne de gerçekleştirilebilirdi.

Göstericiler Imre Nagy'nin portrelerini taşıyorlardı. Komünist reformcular da göreve gelmesi için kendisini sıkıştırıyorlardı. Imre Nagy aniden evinden alınıp Parlamento'ya götürüldü. Ve birkaç dakika konuştu. Söze "Yoldaşlar" diye girdi, ama kalabalıktan tepki alınca "Yoldaş değiliz" dedi. Nagy halkın ruh halini yanlış değerlendirmişti. Macarlar hemen ve radikal bir değişim istiyorlardı. Budapeşte'nin merkezinde, heyecanlı bir kalabalık Stalin anıtını devirdi. Macaristan'ın sarsılan komünist liderliği, artan huzursuzluğu "dindirmesi" için Kremlin'i çağırdı. Rusya'dan Budapeşte'ye acilen piyade ve tank birlikleri sevk edilmeye başlandı. Harekete



1956 Macar İhtilali sırasında Budapeşte'de yıkılmış Stalin heykelinin kafasına tüküren Macarlar

geçen komutanlara "emirlerin şehre ulaştıklarında verileceği" söylendi. Sadece güç gösterisi yapacaklarını düşünen askerler şehre vardıklarında duydukları çatışma seslerinden işlerin çok ciddi olduğunu anladılar.

Silahlı siviller, Sovyet tank takviyelerinin Budapeşte'ye girmesini engellemişti. Macarlar molotof kokteylleri, tüfekler, makineli tüfekler ve coşkuyla donatılmıştı. Dört gün süren çatışmada Budapeşte devrimcileri tutunmayı başardılar. Her iki tarafta da ağır kayıplar vardı. Imre Nagy bir ateşkes sağladı. Sovyet Rusya, birliklerini Budapeşte'den geri çekmeyi kabul etti. Kremlin, şimdi Başbakan Nagy'nin komünist otoriteyi eski haline getirebileceğini umuyordu. Ancak Nagy'nin vatansever tarafı ağır bastı. Dikkatli bir şekilde Macar devrimcilerini desteklemeye karar verdi. Macarlar Imre Nagy'yi ancak devrimi kabul ettiğinde Başbakanları ve liderleri olarak kabul edeceklerdi.

Nagy yaptığı açıklamada mücadelelerinin adını koydu: "Bu bir karşı-devrim değil, bu bir özgürlük savaşı."[19] Budapeşte'deki çatışmalar sırasında birçok kişi mahzenlere sığınmıştı. Sığındıkları yerlerden çıktıklarında şehirlerinin harabeye döndüğünü gördüler. Macarlar mücadeleyi kazandıklarını düşünüyorlardı. Ölü kahramanlarının yasını tutmak için dışarı çıktılar. Batılı muhabirler zafer hakkında haber yapmak üzere Macaristan'a akın etti. Muhabirlerin aldıkları cevaplar benzerdi: "Artık ülkemizin tamamen özgür olmasını, özgürce çalışabileceğimizi ve Batı ile özgürce ilişki kurabileceğimizi umuyoruz." İnsanlar hayatlarının değiştiği konusunda çok iyimserdiler. Ülkenin her yerinde Macarların üç renkli bayrağı, ortasındaki komünist amblem yırtılmış halde dalgalanıyordu. Macaristan, tamamen kurtarılmış bir ülke gibi görünüyordu. Macar isyancılar, Sovyet zorbalığının sembollerine saldırıyorlardı. Birçok Macar, devrimi garanti altına almak için Amerika ve Batı'ya bakıyordu.

Oysa o günlerde Batı'nın dikkati Avrupa'dan çok uzaktaki başka bir krize yönelmişti. Mısır Cumhurbaşkanı Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine İngiltere, Fransa ve İsrail Mısır'ın kontrolündeki Süveyş Kanalı'na saldırmıştı. ABD kendisine danışılmadan girişilen bu harekât karşısında çileden çıkmıştı. Macarlarsa, İngilizler ve Fransızların, Orta Doğu'da bir savaş başlatarak devrimlerine darbe vurduklarını düşünüyorlardı. Haksız da sayılmazlardı. Bu sayede Rusya istediği gibi hareket edeceği bir konuma kavuştu, çünkü dünyanın gözleri Macaristan'a değil Orta Doğu'ya çevrilmişti.

Süveyş Krizi, Mısır'ın 1956'nın sonlarında (29 Ekim - 7 Kasım) İsrail, İngiltere ve Fransa tarafından işgal edilmesiyle başlayan olaylar dizisidir. Amaç, kanalı millileştiren Mısır Cumhurbaşkanı Nasır'ı görevden uzaklaştırmak ve Süveyş Kanalı üzerinde Batı dünyasının kontrolünü tekrar sağlamaktı. Neticede ABD, Sovyetler Birliği ve Birleşmiş Milletler'in

19 William I. Hitchcock, *The Struggle for Europe: The Turbulent History of a Divided Continent 1945-2002*, Doubleday, New York 2002, s. 69.

siyasi baskısı üç işgalci ülkenin geri çekilmesini sağladı. Yaşanan süreç İngiltere ve Fransa'ya saygınlıklarını kaybettirirken Nasır'ı güçlendirdi.

Sovyet ordusu artık şehirde değilken, Budapeşte'deki devrimciler intikam almaya yöneldiler. Komünist Parti ofisleri darmadağın edildi. Kızıl bayrak yakıldı. Gizli polisler öldürüldü. Imre Nagy iktidardayken, Budapeşte ve diğer şehirlerin sokaklarında katliamlar yaşandı. İnsanlar ayaklarından asıldı, aşağılandı ve çiğnendi. Bunun üzerine Sovyetler Macaristan'a daha fazla birlik gönderdi. Başbakan Nagy son bir kumar oynadı. Avusturya'yı örnek alan Nagy Macar tarafsızlığı ilan etti. Varşova Paktı'ndan da ayrıldığını açıkladı. Uluslararası baskının Sovyetleri durduracağını umuyordu.

Sovyetler içinse Imre Nagy hükümeti meşru değildi. Bu nedenle, Macaristan'ın kendi yasalarına göre katıldığı Varşova Paktı ile ilgili alınacak herhangi bir karar geçersiz kabul edildi. Diğer komünist devletler, özellikle de Çin, Kruşçev'i güç kullanmaya çağırıyordu. Bu karmaşık bir karardı. Kruşçev üç veya dört gün düşündü. Çinlilerle ve diğer temsilcilerle konuştu ve sonunda güç kullanmaya karar verdi. Rus kuvvetleri Budapeşte'ye tekrar girme emrini aldılar. Kendilerini işgal gücü olarak değil, Macar halkını terörizmden korumak için görevlendirilmiş kurtarıcılar olarak görüyorlardı. Tek sorunları vardı: Amerikalılar da Batı'dan şehre girebilirlerdi. Bu, savaş anlamına gelirdi: III. Dünya Savaşı'nın başlangıcı...

4 Kasım 1956'da Sovyet ordusu Budapeşte'ye tekrar girdi. Imre Nagy ile bağlantı kuranlar; askerî birlik istihdamından, yoğun ve hedef gözetmeksizin ateş edildiğinden ve Budapeşte'nin son savunma hattına yapılan saldırıdan bahsettiler. Bütün bunlar Macarların, Sovyetler Birliği ile savaştığının göstergesiydi. Kendisine, Macar ulusunun selameti için, saldırganlığı nedeniyle Sovyetler Birliği ile savaş halinde olunduğunu Başbakan olarak dünyaya bildirmesini önerdiler. Her ne kadar Eisenhower endişe duysa da Amerikalılar, Macaristan'ın Sovyet etki alanına ait olduğunu kabul ettiklerini Kruşçev'in bir biçimde anlamasını sağladılar. Bunun

ardından Kruşçev saldırı emrini verdi. Imre Nagy de dünyaya çağrıda bulundu. Ancak Macar savaşçıları Batı'nın yardımını boşuna beklediler. Özgür Avrupa Radyosu üç hafta içinde yardımın geleceğini duyuruyordu. Bu yüzden Macarlar, son mermilerine, kanlarının son damlasına kadar savaştılar. Kendilerine yalan söylendiğini çok geç anladılar; kimse yardımlarına gelmedi.

Macar Devrimi ezildi. Çatışmalarda binlerce kişi öldürüldü. Imre Nagy idam edildi. İki yüz bine yakın Macar, Sovyet birlikleri tarafından sınır kapatılmadan önce Avusturya'ya kaçtı. Macaristan'da kalan milyonlar artık esirdi. Kruşçev, aralanan Demir Perde'yi tekrar kapatmıştı.

YARIŞ; BOMBA, FÜZE, UZAY

Tekel Kırılıyor

17 Temmuz – 2 Ağustos 1945'te toplanan Potsdam Konferansı sırasında ABD Başkanı Harry Truman, ülkesinin inanılmaz güce sahip bir bomba yaptığını bildirdi.[1] SSCB'ye döndükten sonra Stalin, bozulan dengeyi bir an önce sağlamak ve bunu bir an önce yapmak için Sovyetlerin de bu güçte bir bomba üretmesi gerektiğine karar verdi. 6 Ağustos'ta Hiroşima ve 9 Ağustos'ta Nagazaki'ye atom bombalarının atılmasının ardından aynı yıl içerisinde, "Sakal" lakabıyla bilinen Rusya'nın parlak fizikçisi Igor Kurçatov, Stalin'in doğrudan emriyle Sovyet atom bombasını tasarlayacak olan ekibinin başına getirildi. Sovyetler, Amerika'nın, II. Dünya Savaşı'nı sona erdiren atom silahı tekeline son vermeye kararlıydılar ve 29 Ağustos 1949'da bunu başardılar. Kurçatov, bu ilk denemede yaşadığı şok dalgasını "Sanki şişesinin kapağını açtığımız için serbest kalan bir cin, bizi okşadı ve uzun esaretinden kurtardığımız için teşekkür etti." diye tanımladı.[2] Nükleer silahlanma yarışı başlamıştı.

New York'un ünlü meydanı Times Square, her günkü hareketliliğini yaşamaktaydı. Birden çalmaya başlayan siren sesini duyan New York sakinleri hemen sığınaklara yöneldi. Tüm otobüsler, taksiler ve otomobiller hemen boşaltılarak yolcular sivil savunma

1 Bernard Brodie, ed. *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order*, Harcourt, New York 1946, s. 68

2 Vladislav M. Zubok, "Stalin and the Nuclear Age", in John Lewis Gaddis, Philip H. Gordon, Ernest R. May, and Jonathan Rosenberg, eds., *Cold War Statesmen Confront the Bomb: Nuclear Diplomacy Since 1945*, Oxford University Press, New York 1999, s. 47

görevlileri tarafından barınaklara yönlendirildi. Harekât hızlı ama düzenliydi. En güvenli sığınak ortamını sağlayan metro tünelleri kısa zamanda dolduruldu. Times Meydanı, uyarıdan iki dakika sonra terk edilmiş durumdaydı. Atom bombası tatbikatı başarıyla tamamlanmıştı. Rusların başarısından haberdar olan Amerika, nükleer saldırıya hazırlanmaya başlamıştı.

Sovyetlerin atom bombası üretme hızı Amerika'yı hayrete düşürmüştü. II. Dünya Savaşı sonucunda Sovyetler Birliği'nde meydana gelen yıkım göz önüne alındığında, atom bombası geliştirmek için gerekli altyapıyı kısa zamanda oluşturabileceklerini kimse düşünmemişti. Ama başarmışlardı. Amerikalılar bu atılımın ardındaki gizemi çözmeye başladıklarında, Rusların Manhattan Projesi'ne ne kadar iyi sızdıklarını öğrendiler.

Manhattan Projesi, ABD'nin ilk atom bombasını yapmak için başlattığı projeydi. Burada görevli olan bazı bilim insanları Amerika'nın nükleer silah tekeline sahip olması gerektiği kanaatinde değillerdi. Almanya doğumlu İngiliz vatandaşı Klaus Fuchs bunlardan biriydi. Sessiz, sakin, kendi halinde birisiydi. Hiç kimse ondan böyle bir şey yapmasını beklemiyordu. 1950 yılının Ocak ayında Fuchs, Londra'da tutuklandı. Atom bombasının tasarım çalışmalarını Sovyetler Birliği'ne vermekle suçlandı. Casusluk yaptığı gerekçesiyle 14 yıl hapse mahkûm edildi.

Sovyet istihbaratı KGB'nin ajanları gerekli bütün çizim, tasarım ve çalışma notlarını ele geçirdiklerini bildirdiler. Rus bilim insanları hemen ellerindeki dokümanları incelemeye başladılar. Gelen istihbarat bilgilerinin çok önemli olduğunu söylediler. Ama mühendisler o kadar da heyecanlanmamışlardı. Kafalarında başka sorular vardı. Bilgiler elde edilmiş bile olsa, bir atom bombasını nasıl yapacaklar ve nasıl kullanacaklardı. İlk başlarda Rusya'da kafalar bulanıktı. Ama Kremlin'in ve KGB'nin teşviki(!) ile bunu başardılar. ABD ise Rusların da atom bombasına sahip olmasının ne anlama geldiğini iyi biliyordu.

İlk Hidrojen Bombası

Amerikalı bilim insanları nükleer silah üstünlüğünü tekrar ele geçirmek için çalışmaya başladılar. Los Alamos Nükleer Laboratuarı'nda yeni bir silah geliştirildi: Hidrojen Bombası. Bu ekipte görevli olanlardan biri de Jonathan E. Howard'dı: "Hidrojen bombalarının, savaş sırasında Japonya'da kullanılan atom bombaları gibi sınırlı bir güçle kalacağını düşündük. Hâlbuki hidrojen bombalarının gücü sınırsızdı. Japonya'ya atılan atom bombaları, kullanılan kimyasal bombalardan bin kat daha güçlüydü. Hidrojen bombası ise atom bombasından bin kat daha büyük bir yıkım gücüne sahipti."[3] Tasarım sırasındaki hesaplamaların ortaya koyduğu inanılmaz imha gücü, Manhattan Projesi'nin baş yöneticisi Robert Oppenheimer'ı dehşete düşürdü. O ve bazı meslektaşları bu tip silahların bütün dünyayı riske attığı konusunda hemfikirdiler. Eğer bir savaş daha olursa, bilinen uygarlık ortadan kalkabilirdi. Bundan kaçınılması gerektiğini herkese anlattılar. Ama pek dinleyen çıkmadı. ABD'nin sivil ve askerî üst düzey yöneticileri, kendileri hidrojen bombasını geliştirmezlerse dahi Rusların bunu yapacağından korkuyorlardı. Başkan Truman, hidrojen bombasının üretilmesi için yeşil ışık yaktı.

1952'de Ivy Operasyonu hazırdı. Pasifik'teki Eniwetok atolü (mercan adaları), dünyanın ilk termonükleer patlamasının test alanı olarak seçildi. Test için 82 ton ağırlığında ve 6.5 metre yüksekliğinde büyük bir soğutma sistemi gerekiyordu. Bu deneme, bir hidrojen "unsurunun" ilk defa tam ölçekli olarak test edilmesi demekti. Reaksiyon devam ederse, insanlık termonükleer çağa girmiş olacaktı. Gözlem merkezindekilere yönetmelik dağıtıldı. Yazılanlara sıkı sıkıya uymaları emredildi. İnsanlığın gördüğü en güçlü patlama yaşanacaktı. Koruyucu gözlükler takılacak, başlar

3 S. David Broscious, "Longing for International Control, Banking on American Superiority: Harry S. Truman's Approach to Nuclear Weapons", in John Lewis Gaddis, Philip H. Gordon, Ernest R. May and Jonathan Rosenberg, eds., *Cold War Statesmen Confront the Bomb: Nuclear Diplomacy since 1945*, Oxford University Press, New York 1999, s. 17-18.



1958 yılında Marshall adalarında ABD'nin gerçekleştirdiği termonükleer silah testi

çevrilecek, ilk ışıktan 10 saniye sonrasına kadar gözlükler çıkarılmayacak ve yüzler patlamaya doğru çevrilmeyecekti. Test günü geldi çattı. 1 Kasım 1952'de, 10 milyon ton üzerinde TNT'ye eşdeğer, dünyanın ilk hidrojen bombası patlatıldı. Gözlem noktasında bulunan ABD ordu mensupları tedirgin olmuşlardı: "10 megatonluk bir hidrojen bombasından gelen ısıyı hissedene kadar 'ısı'nın ne olduğunu bilmiyorsunuz. Durmuyor, gittikçe daha da ısınıyor. Otuz kilometre uzakta olsanız bile gerçekten endişelenmeye başlıyorsunuz."[4] Test sonrası bütün ada ortadan kayboldu. Lagünün olduğu yer bembeyazdı. Ardından numuneleri toplamak üzere bölgeye asker gönderildi. Kimyacıların analiz etmesi için

4 Campbell Craig, *Destroying the Village: Eisenhower and Thermonuclear War*, Columbia University Press, New York 1999, s. 45.

kraterdeki radyoaktif materyal toplandı. Sonuç, topyekûn yok oluşa işaret ediyordu.

Amerika hidrojen bombasını geliştirirken, Asya'da geleneksel bir savaş patlak vermişti. Kuzey Koreli komünist güçlerin Güney Kore'yi işgal etmesi, ABD yönetimi tarafından dünyanın diğer bölgelerinde de benzer saldırganlık eylemleri olabileceğine dair bir uyarı olarak algılandı. Amerikan Kongresi, savunma bütçesinde 40 milyar dolarlık bir artışı onayladı. Asya'da tekrar nükleer silah kullanma konusunda isteksiz olan Truman, Kore'deki komünistlere karşı konvansiyonel silahlarla savaştı. II. Dünya Savaşı'nda Müttefik Orduları Komutanı olan Dwight D. Eisenhower, 1952'de Cumhuriyetçilerin adayı olarak Truman'ın koltuğuna oturmak için seçim kampanyasını başlattığında bir daha konvansiyonel bir savaş yaşamamakta kararlıydı. Amerika'nın büyüyen nükleer cephaneliğinin bir tehdit unsuru olarak kullanılmasının düşmanları caydırarak sorunları çözeceğini düşünüyordu. Bir başka deyişle; Moskova, daha fazla saldırganlaşırsa kitlesel imha sonucu verecek bir misilleme ile karşılaşacağı konusunda uyarılmalıydı. 1953 yılında ABD yeni liderine kavuşurken Sovyetler Birliği liderini kaybetti. Eisenhower Beyaz Saray'a yerleşti, Stalin ise hayata ve Rusyası'na veda etti.

Nükleer Silahlanmaya Tepki

1954 yılında Rusya'da Nikita Kruşçev ile Georgi Malenkov arasında güç mücadelesi başladı. Malenkov nükleer silahlanma konusunda temkinliydi, "Halkımızı ve tüm insanlığı, nükleer savaşın uygarlığı imha ile tehdit ettiği konusunda uyarmamız gerekmektedir. Her ne pahasına olursa olsun bundan kaçınılmalıdır."[5] diyordu. Fakat Kruşçev bu söylemi, Sovyet halkını silahsızlandırma ve zayıflatma girişimi olarak kabul ettiği için sert bir şekilde eleştirdi. Kazanan Kruşçev oldu. Aynı yıl içinde Sovyetler, bir nükleer güç gösterisinde bulundular. Urallardaki Totskoye'de

5 Broscious, s. 24.

yapılan askerî tatbikat sırasında 20 kilotonluk bir atom bombası patlatıldı. "Nükleer silahlar, emperyalistlerin tutumları kadar korkutucu değildir."[6] diyen Savunma Bakanı Mareşal Bulganin, radyoaktif bölgeyi denetim altına almak için askerî birliklerin gönderilmesi emretti.[7] Kızıl Ordu nükleer savaşa hazırlanıyordu. Bu arada Pasifik'teki Amerikan denemeleri de devam ediyordu.

1954 yılında, yaklaşık 5 megatonluk güce sahip bir bomba patlatıldı. Ancak yanlış hesaplama yapılmıştı. Rüzgâr, radyoaktif serpintiyi beklenenden çok daha geniş bir alana yaydı. Öyle ki 120 kilometre uzaktaki bir Japon balıkçı gemisi, radyoaktif toz bulutuna yakalandı. 23 kişilik mürettebatın tamamı hastalandı. Bir kişi radyasyon zehirlenmesinden öldü. Tokyo gazeteleri, "Japonlar bir kez daha ölümün külleri tarafından zehirlendi." diye başlık attı. Medya ve kamuoyu şaşkınlık içerisindeydi. Sadece onlar değil, Los Alamos'taki bilim insanları da endişeliydi. Bombanın çok kirli bir silah olduğu sonucuna vardılar. Olay üzerine ABD'deki Atom Enerjisi Komisyonu, yayılan radyasyonun göğüs röntgeni sırasında alınandan daha fazla olmadığına dair bir açıklama yaptı. Röntgen çekilirken alınan radyasyon oranını bilen bilim insanları haklı olarak telaşlandılar. Dünyanın önde gelen bilim insanlarından bazıları da bu endişeyi paylaştılar ve İngiliz filozof Bertrand Russell'la birlikte bir manifesto yayınladılar. "Seçtiğimiz takdirde; mutluluk, bilgi ve bilgelikte sürekli bir ilerleme yatmaktadır önümüzde. Kavgalarımızı ve çekişmelerimizi unutmadığımız için bunun yerine ölümü mü seçelim? İnsan olarak, insan olanlara sesleniyoruz. İnsanlığınızı hatırlayın ve gerisini unutun. Bunu yapabilirseniz, önümüzde yeni bir cennete giden yol açılacaktır. Eğer yapamazsanız, evrensel bir ölüm hepimizi beklemektedir." Bu manifestonun karşılığı ilginç bir şekilde verildi.

---

6 John Lewis Gaddis, *Russia, the Soviet Union, and the United States: An Interpretive History*, Second edition, McGraw-Hill, New York 1990, s. 97.

7 Stephen J. Zaloga, *The Kremlin's Nuclear Sword: The Rise and Fall of Russia's Strategic Nuclear Forces, 1945-2000*, Smithsonian Institution, Washington 2002, s. 76.

1955'te Rusya ilk kez bir hidrojen bombasını uçaktan atma denemesi yaptı. Amerika'da ise çocukların nükleer saldırılar sırasında ne yapmaları gerektiğini öğreten şarkılar besteleniyordu. Birileri ne insan olduğunu hatırlıyordu ne de insanlığı dikkate alıyordu. Herkes barış istiyordu ama bir yandan da nükleer silah üretimine devam ediliyordu. Silahlanma yarışında lider ülke olmak ve caydırıcılık unsurunu kullanmak temel prensip olarak toplumlara kabul ettirilmeye çalışılmaktaydı. Bunlara karşı çıkanlar, vatansever değil hain olarak adlandırılıyordu.

Gerek Sovyetler Birliği'nde gerekse ABD'de yaşayan sıradan insanların düşünceleri yaşadıkları toplumun ve devlet politikalarının ne olduğunu biraz olsun ortaya koymaktaydı:

> Arka bahçeye bomba barınakları inşa etmek kesinlikle dergilerde çok gördüğünüz bir şeydi. Bir sürü reklam vardı. Özellikle ABD'nin banliyölerinde hemen herkes ucuz ve dayanıklı bir barınak inşa ettirmenin peşindeydi. Düşmanlarımız yani Ruslar, ya bizi füzeyle vuracaklardı ya da Amerika'yı karış karış istila edeceklerdi. Belki ikisini de yaparlardı. Evlerimize geldiklerinde bizi asla bulamayacakları yerler yapmaya çalışıyorduk. Elbette içlerinde sonsuza kadar çok güvende olamayacaktık ama olsun, gene de şansımızı deneyecektik.[8]

> 1950'lerde Amerikalıların Sovyet istilasından korktuğu aklımızdan bile geçmedi. Sadece barışçıl amaçlarımız olduğunu bildiklerini düşünüyorduk. İstediğimiz tek şey barış içinde yaşamaktı. Yeni bir savaştan çıkmıştık, çok fazla insan kaybetmiştik. Ülkemizi yeniden inşa etmek istedik. Beş yıllık planlarımız vardı. Bir yerleri istila etmek istediğimiz hiçbir yerde yazılmadı. Korkacak "bir" şeyimiz olduğunu düşünüyorduk, çünkü onlar kapitalistti ve bu bizim için korkunç bir şeydi. İşçilerin kanını emdiklerine inandık. Esas korkumuz, ülkemizdeki gizli polisti. Amerikalıların bizden korktuğu aklımızdan bile geçmedi.[9]

8 Talbott Strobe, *The Inside Story of the Cold War*, Little Brown, Boston 1993, s. 78.

9 *A.g.e*, s. 83.

1955 yazında, büyük güçler Cenevre'de toplandı. Rus heyetine Mareşal Bulganin ve Nikita Kruşçev başkanlık ediyordu. Eisenhower'ın çarpıcı bir teklifi vardı: "Açık Semalar"

Eisenhower, bu planın karşılıklı şüpheyi azaltacağı iddiasındaydı. Ancak aynı zamanda Sovyet askerî gücünün gizliliğini de ortadan kaldıracaktı. Açık Semalar iki amaç içeriyordu: Birincisi, iki devlet, birbirlerinin hava sahasını özgürce kullanabilecek, fotoğraf çekebilecek ve diğerinin topraklarında neler olduğunu gözlemleyebilecekti. İkinci olaraksa, her iki tarafın askerî programlarının ve tasarımlarının karşılıklı değiş-tokuşu sağlanacaktı. Görüşmeler sırasında çay molası verildiğinde Kruşçev, Eisenhower'a doğru yürüdü ve birdenbire söze girdi: "Hayır, hayır, hayır! Yatak odalarımıza kadar girip bakmaya çalışıyorsunuz."[10] Kruşçev geri dönüp giderken Eisenhower, Sovyet heyetinde kimin gerçek söz sahibi olduğunu anlamıştı. Kısa bir süre sonra da Kruşçev'in neden böyle bir tepki verdiği ortaya çıktı.

"Rusya Artık ABD'yi Vurabilecek Durumda"

Cenevre buluşmasından bir süre sonra, aynı yıl içerisinde düzenlenen Moskova Havacılık Fuarı'nda Sovyetler, yeni bombardıman uçaklarını Batılı güçlerin görmesine izin verdiler. NATO'nun daha sonra "Ayı (Bear)" kod adını verdiği uzun menzilli Tupolev TU-95 uçağı ile "Bizon (Bison)" kod adlı jet motorlu Myasishchev M-4 Molot, on uçaklık bir formasyon halinde gökyüzünde süzülerek gösteri uçuşu yaptı. Her biri Amerika'nın herhangi bir noktasına bir nükleer bomba bırakabilecek kapasitedeydi. Amerikalılar için, kendi topraklarına ulaşabilecek uçakları görmek gerçek bir şok olmuştu. O zamanlar, ki balistik füzeler henüz yoktu, Sovyetler Birliği'nin Amerika'ya ulaşıp bomba atabilecek bir uçağının olmadığını varsayıyorlardı. Gene yanılmışlardı. Sovyet bombardıman uçağı korkusu karşısında Eisenhower, Amerika'nın

10 Michael R. Beschloss, *Mayday: Eisenhower, Khrushchev and the U-2 Affair*, Harper & Row, New York 1986, s. 69.

B-52 bombardıman uçağı üretim kotasını iki katına çıkardı. Rus-larla ilgili bir başka yanılgı daha yaşanmamalıydı.

1950'li yılların ortasında Amerika'nın çekindiği iki Rus bombardıman uçağı vardı. Bunlardan biri olan Tupolev Tu-95 ilk uçuşunu 12 Kasım 1952 tarihinde yaptı. TU-95, 1952-1993 arasında 500'den fazla üretildi. Diğer bir Sovyet uçağı olan Myasishchev M-4 Molot, ilk uçuşunu 1953'te gerçekleştirdi. 1953-1994 arasında 93 tane Myasishchev M-4 Molot üretildi. Her iki uçak da yakıt almaksızın Amerika'daki önemli hedeflere ulaşabilecek ve bu hedeflere yaklaşık 11 ton bomba bırakabilecek özellikteydi.

ABD, Sovyetler Birliği ile kendisi arasında gerçekte ne kadar fark olduğunu anlamak istiyordu. Örtüler altındaki bir keşif uçağı California'daki özel hangarına yerleştirildi. Fotoğraf makineleriyle donatılmış bu istihbarat uçağı yerden 22 km yüksekte uçabilecek şekilde tasarlanmıştı. Dönemin bütün savaş uçaklarının ve uçaksavar füzelerinin menzili dışında kalıyordu. Onu vurabilecek hiçbir şey yoktu. Bu, Amerika'nın tarihe geçen casus uçağıydı: U2. Sovyet toprakları üzerinde, CIA denetiminde gerçekleştirilen uzun uçuşlar bariz riskler taşımaktaydı. Ancak bu sayede gelebilecek bilgiler de hayati öneme sahipti. Eisenhower, bu kumara girmeye karar verdi. U2, gizli uçuşlarına başladı. Bu uçuşlardan birinde Engels Havaalanı'nda Bizon bombardıman uçakları tespit edildi. O an için muhteşem bir tespitti. Buradaki uçakların sayılarından hareket edilerek Sovyetler Birliği'ndeki stratejik bombardıman uçaklarının sayısı yaklaşık olarak tahmin edilebilirdi. Fotoğraflar incelemeye alındığında Amerikalı uzmanlar dehşete düştü; havaalanı Bizon'lar ile doluydu. Bir süre sonra diğer uçuşlardan gelen fotoğraflar ve beşeri istihbarat herkesi rahatlattı. Fotoğrafta görülenler, Rus Hava Kuvvetlerine ait Bizon bombardıman filosunun sadece bir kısmı değil, o günkü Rus Bizon bombardıman filosunun tamamıydı. Hepsi aynı havaalanındaydılar. ABD ile SSCB'deki bombardıman uçaklarının sayısı arasında uçurum yoktu. CIA analizcileri rahat bir uyku çekmeye gittiler. Ama Kremlin'dekiler yatmıyordu.

"Dragon Lady" lakaplı Lockheed U-2, Amerikan Hava Kuvvetleri ve CIA tarafından uçuruluyordu. Tek jet motoruna sahip uçak, gündüz ve gece, her türlü hava koşulunda istihbarat toplayabilecek nitelikteydi. Lockheed firmasının 1953'te önerdiği tasarım, 1954'te onaylandı. İlk test uçuşu 1955'te yapıldı. Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği, Çin, Vietnam ve Küba üzerinde uzun menzilli uçuşlar gerçekleştirdi. 1955-1989 arasında 104 adet üretilen U-2'nin 1955 yılındaki maliyeti (uçak başına) yaklaşık 950.000 dolardı. Günümüz parasıyla karşılığı ise yaklaşık 9 milyon dolardır.

Ruslar Uzayda

Kruşçev, geleceğin silahının füzeler olduğuna inanmaya başlamıştı. Sovyet lidere göre savaş gemilerinin ve bombardıman uçaklarının modası artık geçiyordu. Bunun için kaynakların büyük bir kısmı füze çalışmalarına ayrıldı. Kısa zamanda; güçlü, uzun menzilli, etkili ve maliyet açısından ucuz füzeler üretmek için kollar sıvandı. Sovyetler Birliği'nin her yerinden gelen mühendisler, Kazakistan çölünde buluştular. Görevleri Baykonur'daki çok gizli roket üssünde füzeler üretmekti. 15 Mayıs 1957'de dünyanın ilk kıtalararası balistik füzesini (ICBM) test etmeye başladılar. O kadar sıkı bir gizlilik içinde çalışıyorlardı ki "füze" kelimesini kendi aralarında bile telaffuz etmiyorlardı. Kimi "mekanizma", kimi "sevgilim", kimi "benimki" şeklinde lakaplar kullanıyordu. Aslında füze inşa etmek sadece bir adımdı. Bir sonraki aşama, bütün dünyayı şaşırtacaktı.

17 Aralık 1954'te, Sovyet roket bilimcisi Sergei Korolev, Savunma Sanayi Bakanı Dimitri Ustinov'a "yapay uydu" için bir geliştirme planı önerdi ve Mikhail Tikhonravov tarafından hazırlanmış, dünya çapındaki benzer projelere genel bir bakış sunan bir rapor gönderdi. Tikhonravov, roket teknolojisinin geliştirilmesinde, yörünge uydusunun fırlatılmasının kaçınılmaz bir aşama olduğunu vurgulamıştı. 29 Temmuz 1955'te ABD Başkanı

Dwight D. Eisenhower basın sekreteri aracılığıyla Uluslararası Jeofizik Yılı'nda ABD'nin yapay bir uydu fırlatacağını duyurdu. Dört gün sonra, önde gelen Sovyet fizikçi Leonid I. Sedov da yapay bir uydu fırlatacaklarını açıkladı. 8 Ağustos'ta, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Politbürosu yapay bir uydu oluşturma önerisini onayladı ve 30 Ağustos'ta, R-7 roket test fırlatmalarıyla ilgili Devlet Komisyonu Başkanı Vasily Ryabikov, Korolev'in bir uzay uçuşu yörüngesi için hesaplama verilerini sunduğu bir toplantı düzenledi. Uydu fırlatmaları için R-7 roketinin üç aşamalı bir versiyonunu geliştirmeye karar verdiler.

Baykonur uzay üssünde denemeler devam ederken başarısızlıklar da söz konusu oldu. İlk üç denemede roket, belirli yüksekliklerde infilak etti. Yeni bir deneme tarihi belirlendi. Fırlatmadan bir saat kadar önce uzay üssüne beş askerî kamyon ve üç araba geldi. Kamyonlardan inen Kızıl Ordu askerleri kontrol odasının içine, koridorlara ve bina çevresine hızlı bir şekilde konuşlandılar. Arabalardan inenler, Sovyet bilim insanlarına kimliklerini gösterdiler. Hepsi KGB görevlisiydi. En öndeki hemen söze girdi: "Yoldaşlar, bir kez daha başarısız olduğunuz takdirde sizi Moskova'ya götürmek için emir aldım. Lütfen çalışmalarınıza biz yokmuşuz gibi devam edin." Kremlin kendi üslubunca başarıyı garanti altına almak istiyordu.

4 Ekim 1957'de Rusya, dünyanın ilk insan yapımı uydusunu fırlattı. Yer ekibi roketin yükselişini heyecanla seyretti. Sonra birbirlerini kucakladılar. Bu sevinç biraz bilimsel başarıdan biraz da Gulag'tan kurtulmaktan geliyordu. Mühendisler KGB ajanına dönerek "Başardık!" dediler. Ajan istifini bozmadan, "Henüz değil yoldaşlar, bana uydunun belirli aralıklarla sinyal gönderecek şekilde üretildiği söylendi. Ben henüz sinyal sesi duymadım." dedi. Kontrol odasındaki mühendisler öylece kalakaldılar. Neyse ki bir süre sonra sinyal duyulmaya başlandı. KGB ajanı uydunun yörüngeye girdiğine emin olunca, gülümseyerek "Başardınız yoldaşlar, tarihe geçtiniz" diyerek ekibi kutladı. Bir el hareketi ile

diğer ajanlar ve askerler, bir anda geldikleri araçlara bindiler ve kısa sürede ortadan kayboldular.

Sovyet Rusya, uydusuna Sputnik adını verdi. "Yol Arkadaşı" ilk yapay uydu olarak yörüngeye oturtulmuştu. Amerikalılar, kendilerinin dünyanın en zengin ve teknik olarak en gelişmiş ülkesinde yaşadıklarına inanıyorlardı. Sputnik, Dünya'nın etrafında dönmeye başlayınca bu durum birdenbire değişti. Sovyetler Birliği, uzay yarışının açılış hamlesini yaparak prestij kazanmıştı. Dünyanın her yerinde gözler ve kulaklar gökyüzüne döndü. Telsizlerden Sputnik'in sinyalleri yakalanabiliyordu. İnanılmaz derecede parlatılmış bir yüzeyi olduğundan, gökyüzünü izleyen amatör gökbilimciler tarafından bile fark edilebiliyordu. Rusların gerçekten de yörüngeye bir uydu yerleştirdiğine herkes ikna olmuştu. Sputnik, Amerikan yönetiminde gene bir şok yaşanmasına neden oldu ve gene aynı cümle sarf edildi: "Bu kadarını başaracaklarını bilmiyorduk." Her Sovyet başarısından sonra bunu duymak sıkıntı vermeye başlamıştı.

Sputnik, saatte yaklaşık 29.000 kilometre süratle ilerliyordu. Dünya çevresindeki bir turunu yaklaşık 96 dakikada tamamlıyordu. Gönderdiği sinyal, 20.005 ve 40.002 MHz'de tüm dünyadaki telsiz operatörleri tarafından izlendi. Sinyaller, verici pilleri 26 Ekim 1957'de bitene kadar 21 gün devam etti. Sputnik, üç ay süresince dünya çevresinde 1440 kez döndü ve yaklaşık 70 milyon kilometrelik yol kat etti. 4 Ocak 1958'de Dünya'nın atmosferine yeniden girerken yandı.

Amerikan ordusu ve yönetimi, yeni bir dönemin başladığının farkındaydı. Sputnik'i yörüngeye taşıyan füze, nükleer bir silaha dönüştürülürse verilen rota ve program dâhilinde dünyanın herhangi bir yerine ulaşabilirdi. Kısacası Sovyetler, ABD topraklarını füzelerle vurabilecek güce erişmişti. Amerikan kamuoyundaki tepki, neredeyse panik boyutlarına erişmişti. Ancak Eisenhower bunu yıllardır düşünüyordu, dolayısı ile bu konuşulanlar, ABD Başkanı için yeni bir haber değildi. Aslında Amerikan uydu programı hiçbir zaman diğer uluslarla girişilen bir yarış olarak

görülmemişti. Daha ziyade Uluslararası Jeofizik Yılı'nın bilimsel çalışmalarının bir parçası olarak planlanmıştı.

Amerikalı bürokrat ve teknokratlar, içinde bulundukları durumu politikacılara göre daha iyi değerlendirmekteydiler. Hükümetin, Amerikan halkına gerçeği açıklamaya başlaması gerekiyordu. Ayrıca ABD, müttefiklerini ve komşularını da laf kalabalığına dayanan açıklamalarla kandırmayı bırakmalıydı. Teknoloji, uzay ve silahlanma yarışında Amerika'nın nerede durduğunu bulmak ve neler yapması gerektiğine karar vermek şarttı. Hiçbir şey olmamış gibi davranılamazdı. Dünyanın neredeyse her yerinde kitle iletişim araçları insanın uzaya açılmasının heyecanıyla çalkalanıyordu ve bunu yapan da bir Amerikalı değildi.

Kruşçev, siyaset arenasında; uzay zaferlerinin nükleer bomba kullanımıyla sona erecek bir tehdit zincirinden daha önemli olabileceğini fark etti. Bir ay içinde Rusya, Sputnik II ile tekrar uzaya çıkmaya hazırdı. Bu sefer bir de yolcu taşınıyordu; Laika adında bir köpek. 3 Kasım 1957 günü Laika, uzaya çıkan ve dünya yörüngesinde yolculuk eden ilk canlı olarak tarihe geçti. Amerikan kamuoyu, Sovyet füzelerinden korku duyanlar ile "Kıvırcık" dedikleri köpeğin güvenliğinden endişe duyanlar olarak ikiye bölündü. Sokaklar Laika için dua edenlerle doluydu.

ABD'de Hayal Kırıklıkları

Uzay yarışında Rusları yakalamak isteyen Amerika, kendi uydu projesini programının ilerisine taşıdı. Amerikan kara ve hava kuvvetleri bir uydu inşası için çok hevesliydi. Ancak Eisenhower kendisine yapılan öneriler konusunda şüpheliydi. Donanmaya, sadece barışçıl sivil amaçlara yönelik yeni bir uydu üretmesi için izin verdi. Çalışmalar sonucunda ortaya Vanguard çıktı.

Fırlatma gününün gün doğumunda, ABD'nin bilim insanları, dünyanın kendilerini izlediğini ve beklediğini biliyorlardı. Başarı veya başarısızlık gazetelerde aynı büyüklükteki başlıklarda dile getirilecekti. Cape Canaveral uzay üssünde toplanan Amerikalılar, birazdan havalanacak olan yavru kuşlarını gururla izliyorlardı.

Fırlatma gerçekleşti. Roket yükselmeye başladı, ancak biraz sonra itme gücünü yitirdi. Sonuç, ulusal çapta bir aşağılanmaydı. Dünya basını aracılığıyla herkes olaydan haberdar oldu.

Amerikan teknolojisine duyulan güveni yeniden sağlamak için acilen bir şey yapılması gerekiyordu. Günü kurtarmaya gelen, eski bir Alman roket bilimcisiydi: Werner von Braun. Braun, ekibi ile birlikte Redstone olarak bilinen askerî bir füze üzerinde çalışıyordu. Amerikan uydusu Explorer, alelacele bu füzeye bağlandı. Yapılan hamle işe yaramıştı. Artık uzaydaki yarış kapitalizm ile komünizm arasındaydı.

Rusya gururla doluydu; kahramanlarını kutluyordu. Sovyetlere yetişmeye kararlı Amerika ise gençliğe döndü. Çok az öğrenci bilim ve mühendisliğe yöneliyordu, çoğu öğrenci basit dersler alarak okuyordu. Amerika harekete geçti. Ulusal Savunma Eğitim Kanunu yürürlüğe kondu. Aynı aileden bile gençlerin çoğu mühendis olmaya özendirildi. 1959'da ABD Başkan Yardımcısı Richard Nixon Moskova'da Amerikan Ulusal Sergisi'ni açtı. Kruşçev'i Amerika'nın renkli televizyon konusundaki ilerlemeleriyle etkilemeye çalıştı. ABD, teknolojik üstünlük yarışında kendisinin de iyi bir yerde olduğunu göstermek istiyordu. Ama ortaya çıkan ilginç bir durumdu: Uzay araştırmaları için kullanılan roketlerin itiş gücünün geliştirilmesinde Sovyetler öndeydi, ama renkli televizyonun geliştirilmesinde lider Amerika'ydı!

Eylül 1959'da Kruşçev ABD'ye davet edilen ilk komünist lider olarak rakip ülkeyi gezdi. Sovyet lider, Hollywood'da yıldızlar tarafından eğlendirildiyse de sokaklardaki insanlarca soğuk karşılandı. Ziyaretinin son günlerini Camp David'de Eisenhower'la geçirdi. Her ikisi de silahlanma yarışını yavaşlatmaya hazır olduklarını söylediler. Eisenhower için kısıtlamayı tartışmak zordu.

U-2'ler İş Başında

Amerikan halkı, füze rekabetinde iki devlet arasında farkın Rusya'ya avantaj sağladığına ikna olmuştu. Ike, bu farkın gerçekte ne kadar olduğunu sorguluyordu. Bu nedenle U-2 casus



Amerikan U-2 casus uçağı test uçuşu sırasında

uçakları Sovyet topraklarında füze arıyordu. Birkaç tane bulundu. U-2'nin getirdiği her bilgi kırıntısına ihtiyaç vardı; çünkü Rusya bilinmezlerle dolu, kapalı bir kutuydu. Daha fazla bilgi için riskli uçuşlar planlandı. O ana kadar gerçekleştirilmiş en uzun ve en tehlikeli istihbarat görevlerinden biri için Pilot Gary Powers seçildi. Powers Pakistan'dan havalanacak ve kuzeye doğru bütün Rusya boyunca uçacaktı. Fakat rotası, yeni ve gelişmiş Sovyet "uçaksavar" savunma sistemlerinin üzerine isabet ediyordu. U-2, Sovyet topraklarına girer girmez Rus radarları tarafından tespit edildi ve izlemeye alındı. MiG'ler hemen havalandılar, ancak U-2'nin uçuş yüksekliğine erişemediler. Powers Rusların sahip olduğu bütün uçak ve füzelerin menzili dışında olduğunu düşünerek güvenle uçuşuna devam etti. Ama yanılıyordu. Amerikan istihbaratının gene atladığı ya da erişemediği yeni bir Rus hava savunma sistemi vardı. U-2'nin güzergâhı üzerindeki S-75 Dvina (SA-2 Guideline) yerden havaya füzelerinin ateşlenmesi için emir verildi. Bir füze, Powers'ın uçağını düşürmek için yeterliydi. Öyle de oldu. 1 Mayıs 1960 günü, U-2'nin vurulduğu anda pilotun yaşadığı büyük şaşkınlık kelimelere dökülecek cinsten değildi.

Powers'ın kullandığı U-2 uçağını düşürmek için toplam 14 Dvina fırlatıldı. Bunlardan biri U-2'yi durdurmak için gönderilen, ancak yeterince yüksek irtifaya ulaşamayan bir MiG-19 jet avcı uçağını vurdu. Pilot Sergei Safronov kendini uçaktan fırlattı ancak aldığı yaralar nedeniyle hayatını kaybetti.

Ruslar uçağın kalıntılarına ulaştılar; gövde, kanatlar ve yakıt tankları. Eisenhower'a uçağın kaybolduğu bildirildi. Kamuya bir açıklama yapmak gerekliydi. Amerikan basınına Türkiye'den havalanan bir hava araştırma uçağının kaybolduğu söylendi. Açıklamada; "Oksijen cihazındaki bir arızanın pilotun bilincini kaybetmesine neden olması, uçağın otomatik pilotta uçmaya devam ederek Sovyet hava sahasını yanlışlıkla ihlal etmesi tamamen mümkündür." denilmekteydi. Ardından dünya bir dizi halkla ilişkiler skandalına tanıklık etti.

Amerikalılar Powers'tan haber alamamıştı. Ancak teçhizatına güveniyorlardı. Yanında 1 dolar içine ve bir kaleme gizlenmiş zehirle susturuculu bir tabanca vardı. Bu nedenle Washington casus uçuşun deşifre edilemeyeceğini düşünüyordu. Aslında Kruşçev tuzağı kurmuş, Amerikalılar da tam içine düşmüşlerdi. Sovyetler Birliği lideri "Sadece uçağın kalıntılarının değil, pilotun da ellerinde olduğu" açıklamasını yaptı.[11] Ayrıca uçağın rota dışına çıkmadığını, aksine Rus toprakları üzerinde belirgin bir rotada olduğunu söyledi. Üstelik ele geçirilen kalıntılara göre bu, bir yüksek irtifa hava araştırma uçağı değil, bir casus uçağıydı. Demir Perde'nin ötesinden gizli bilgi edinme çabası, Amerika'ya pahalıya mâl olmuştu. Kruşçev Washington'ı iyice köşeye sıkıştırmaya kararlıydı. Kurmaylarını ve danışmanlarını topladıve şöyle dedi: "Bakın, çok kararlı bir pozisyon alacağız; çünkü aksi halde halkımız anlayamayacaktır. ABD Başkanı'ndan; özür dilemesini, bu uçuşlardan sorumlu olanları cezalandırmasını ve bir daha böyle bir

11 Beschloss, s. 79.

olayın tekrarlanmasına izin vermeyeceğini belirten bir açıklama yapmasını istemek zorundayız."[12]

U-2'nin düşürülmesinden iki hafta sonra uzun zamandır beklenen Paris Zirvesi toplandı. Kruşçev, Eisenhower'ın özür dilemeyeceğini anlayınca öfkeden kudurdu. Zirve de çöktü. Kruşçev, U-2 uçuşlarının Rus füze üstünlüğü iddialarının "blöf" olarak algılanmasına yol açmasından korkuyordu. Power'ın casusluk davası Moskova'da büyük bir medya olayına dönüştü. Bütün dünya, Amerika'nın gizli eylemde ya da örtülü operasyon sırasında yakalandığını gördü. Powers casusluktan dolayı 10 yıl hapis cezasına çarptırıldı, fakat 1962'de, ABD'de yakalanan bir Sovyet casusu karşılığında takas edilip serbest bırakıldı.

U-2 uçakları, sahnedeki yerlerini bir süre sonra daha gelişmiş bir modele bırakmaya başladılar: SR-71, bilinen adıyla Karakuş (Blackbird). Bu uçaktan toplamda 32 adet üretildi. SR-71'ler 1966-1998 arasında görevde kaldı. Daha sonraki yıllarda, casus uydularının gelişmesi bu tür risk dolu uçuşlara duyulan ihtiyacın azalmasına neden oldu. Ancak 1960 yılında yaşanan U-2 Olayı, Soğuk Savaş'ın Stalin'in ölümüyle sonuçlanmadığını göstermişti. Siyasal dinamikler herhangi bir bireyden daha büyük ve önemliydi.

Uzun Menzilli Füzeler Dönemi

Sovyetler Birliği'nin Baykonur Uzay Üssü'ndeki (Cosmodrome) mühendisler gizli ve yeni bir kıtalararası balistik füzeyi test ediyorlardı. Projenin baş sorumlusu Mareşal Nedelin'di. Yeni bir füze tasarlama telaşı vardı. Emirler kesindi. Nedelin bu çalışmayı yakından takip ettiği için herkes deliler gibi çalışıyordu. Nedelin, bir ay boyunca roketin önüne koyduğu katlanır sandalyesinde oturarak mühendisleri daha hızlı çalışmaları için "teşvik" etti. Ancak acele işe şeytan karıştı. Bir kontrol paneli takılırken motor

12 *A.g.e*, s. 83-84.

beklenmedik şekilde ateşlendi. Bir alev dili etrafı yaladı. İnsanlar roketin tepesinden adeta havaya atılmış meşaleler gibi yanarak yere düştüler. Rokete yakın olanlar anında öldü. Hiçbirinden neredeyse hiçbir iz kalmamıştı. Toplamda 189 kişi hayatını kaybetti. Mareşal Nedelin'den geriye kalan tek şey rütbesini gösteren Mareşal yıldızıydı.

Amerika'da füze programı sonunda hız kazandı. Eisenhower savunma bütçesi için 12 milyar dolar daha onaylamıştı. Atlas, Thor, Minuteman ve Polaris füzeleri başarıyla test edildi. Bu sırada ABD'nin yeni bir başkanı olacak gibi duruyordu. Demokratların adayı John F. Kennedy seçim kampanyası boyunca, komünizme karşı zayıf duruşlarını ve füze konusunda iki devlet arasında büyük bir fark açılmasına izin verdiklerini dile getirerek Cumhuriyetçilere saldırdı. Kendi savunma uzmanlarının göreve geldiklerinde bu sorunu çözeceğine söz verdi. Kennedy'nin Savunma Bakanı Robert McNamara yıllar sonra durumu şöyle özetliyordu: "Nükleer bir silah ile konvansiyonel bir silah arasındaki farkı pek bilmiyordum. Ancak girişimlerim ve telkinlerim hızlıydı; çünkü Başkan Kennedy'nin kazandığı seçimler öncesinde yürüttüğü kampanyanın önemli bir unsuru, Eisenhower'ın ABD ile SSCB arasında füzeler konusunda fark oluşmasına yol açtığı suçlamasıydı. ABD'nin olduğu yerde saymasına neden olunarak Sovyetlerin, ABD'den daha üstün bir nükleer füze kuvveti inşa etmesine izin verilmişti. Yani, Savunma Bakanı olarak ilk sorumluluğum, farkın derecesini belirlemek ve kapatmak için harekete geçmekti. Belirlemek yaklaşık üç hafta sürdü. Evet, bir boşluk vardı ama boşluk bizim lehimizeydi."[13]

Uzayda İlk İnsan

Füze yarışının dışında, Rusya'nın oynayabileceği bir kartı daha vardı: Yuri Gagarin. Kendisi uzaya çıkacak ilk kişi olarak seçilmişti. Ruslar ilk uydu, ilk canlı derken bu kez de uzaya ilk

13 Brodie, s. 176-177.



Yuri Gagarin, 12 Nisan 1961 günü fırlatma rampasına götürülürken

insanı gönderiyorlardı. Gagarin'in bir de yedeği vardı, Kozmonot Gherman Titov: "Bizim için sıradan bir işti. Aslında pek de sıradan değildi, roket ve Sputnik ile uçmak zorunda kalmıştık. Ama zaten bunun için eğitilip hazırlanmıştık."[14] 12 Nisan 1961 günü, Moskova saati ile 05.00'te Yuri Gagarin uyandırıldı, kahvaltı etti, uzay giysilerini giydi, kendisini fırlatma rampasına götürecek otobüse bindi ve en son olarak da uzaya çıkacağı kapsüle yerleştirildi. Fırlatma gerçekleştiğinde herkesin nefesi kesilmişti. Roket hafifçe sallandı ve gökyüzüne doğru yükseldi. Projeye gönül vermiş ve uzun süre üzerinde çalışmış olanlar için inanılmaz güzel bir görüntüydü. Çoğu gözyaşlarını tutamadı. Gagarin ise içeride bambaşka şeyler yaşıyordu: "Moskova saati ile 09.07'de

14 Howard C. Patterson, *Space Racer*, Routhlegde Pub., Washington 1996, s. 54.

önce bir ıslık sesi, sonra artan bir gürültü duydum. Dev uzay gemisinin tüm gövdesinin titremeye başladığını ve yavaş, çok yavaş kalktığını hissettim. Kolumu hareket ettirmek çok zordu. Ama bu durumun çok uzun sürmeyeceğini biliyordum. Gemi gerekli hıza ulaşacak ve yörüngeye girecekti. Dünya'dan, kalkıştan bu yana yetmiş saniye geçtiği bildirildi. Yanıtladım: Her şeyin yolunda gittiğini anlıyorum."[15]

Gagarin dünyanın etrafındaki yörüngesine girdi ve çevresini dolaştı. Uçuş 108 dakika sürdü. Geri döndüğünde bir kahraman gibi karşılandı. Rusya'nın her yerinde sevinç gözyaşları vardı. İnsanlar sokakta tanımadıkları ile sarmaş dolaş oluyorlardı. Yuri Gagarin'in başarısı her Sovyet vatandaşını ve tüm dünyayı sevindirdi ama Amerikan yönetimini düşündürdü. Artık insanların önünde koca bir uzay duruyordu. Uzay, nihai sınır, daha önce hiç kimsenin gitmediği yer.

15 Patterson, s. 73-75.



BİR ŞEHİR, BİR DUVAR, İKİ DÜNYA

Önce dikenli telden bir çit olarak ortaya çıktı. Amacı bir şehri bölmek, halkını hapsetmekti. Daha sonra Soğuk Savaş'ın sembolü oldu. Yıkıldığında da Soğuk Savaş'ın sonu geldi.

Amerikalılar 1955'ten beri yeni bir Batı Alman ordusu eğitiyorlardı. Bazıları bunun NATO'nun nükleer tetiğini bir Alman parmağına terk etmek anlamına geldiğini düşünüyordu. Almanların yeniden silahlanması, başta Ruslar olmak üzere birçok Avrupalı için sorundu, 15 sene önceki kâbusu tekrar yaşamak istemiyorlardı.

Yeni silahlar Doğu Almanya'yı, yani Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni (DAC) de endişelendirdi. DAC, Batı Almanya'nın nükleer silahlanmasını önlemek için çeşitli tekliflerde bulundu ancak hiçbir yanıt alamadı. DAC, bu durumu kendisine yönelik doğrudan bir tehdit olarak algılamaktaydı. Bunun üzerine DAC yönetimi, topraklarında konuşlanmış olan Sovyet ordusunun Doğu Almanya'yı taktik nükleer silahlarla donatmasını kabul etti. Doğu Almanya topraklarının ortasındaki Berlin, savaş zamanı müttefiklerinin ortak işgali altındaydı. Batı Berlin'deki İngiliz, Fransız ve Amerikalı 12.000 personel, yarım milyonluk Sovyet ve Doğu Alman birlikleri tarafından kuşatılmış durumdaydı.

1958 yılının Mart ayında dikkatler Almanya'ya çevrildi. Bu ne bir çatışma ne bir çekişme ne de bir gösteri nedeniyleydi. Bir Amerikan vatandaşı, askerlik görevi için Batı Almanya'ya gelmiş, bütün dünya da onu izlemek için dikkat kesilmişti. Elvis Presley, Batı Almanya'daki Amerikan 3. zırhlı tümenine atanmıştı. Ünlü yıldızın görev yeri NATO'nun Demir Perde'ye karşı ön cephesiydi.

Berlin'de Kızıl Tehdit

Batı sektörüne erişim hakkı "Dört-Güç Anlaşması" ile korunuyordu. Her gün binlerce kişi Sovyet ve Batı sektörleri arasında özgürce gidip geliyordu. Berlin'in açık sınırı Doğu Almanlara göz alıcı Batı'ya erişim sağlıyordu. Sovyet ve Doğu Alman liderleri bunu sona erdirmek arzusundaydı; çünkü Batı Berlin'i, DAC'ın ve sosyalizmin varlığına giderek artan bir tehdit olarak algılıyorlardı. Kruşçev kendine özgü haklara sahip özgür bir Berlin şehri kurmayı önerdi. Şehir kendi dış politikasını izleyecek, kendi polisine ve kendi sembolik askerî kuvvetlerine sahip olacaktı. Kruşçev, Amerikalılar üzerinde bir şekilde baskı kurulması gerektiğine inanıyordu. Batı Berlin, Kruşçev'in Batılı güçlere bir çeşit şok terapisi uygulayacağı yer olacaktı.

Kasım 1958'de Batılı müttefikler, Kruşçev'in Berlin önerilerini reddetti. Bunun üzerine Kruşçev Doğu Alman lideri Walter Ulbricht'e barış anlaşması teklif etti. Bu girişim Berlin'deki Batılıların haklarını tehdit etmek demekti. Kruşçev, anlaşmaya varılmazsa, Berlin'in altı ay içinde Doğu Almanlara devredileceğini söyledi. Batılılar bunu ültimatom olarak gördüler. Eisenhower, Sovyetlerin gerçekten kendi çıkarlarına uymayan bir şey yaptığını hissetti. Görüşüne göre, ABD ve Sovyetler Birliği arasında çıkacak gerçek bir çatışma, hızla her şeyi içine çeken büyük ölçekli bir savaşa doğru evrilecekti. Karşılaşılan tehlike ve risk buydu. Artık Batı Berlin için yeni bir kızıl tehdit vardı.

Kruşçev'in ABD, Fransa ve İngiltere'nin, Batı Berlin'i yöneten Dört-Güç Paktına son vermeyi kabul etmelerini talep etmesi ve şehri Doğu Almanya'ya bağlamak istemesi, yeni ve büyük bir krize işaret ediyordu. Batılı güçler, şehri özgür tutmaya yönelik kararlılıklarını teyit ederek güçlü bir tepki gösterdiler. Amerikan Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Berlin üzerinde pazarlık yapmak için ortak bir zemin arayışına girdi, müttefiklerine danıştı. Ancak Batı ve Sovyetler Birliği arasındaki görüşmeler hiçbir sonuç vermedi. Sovyetlerin istediği tavizler, Berlin'deki Batılı güçlerin konumunun yıpranmasına neden olacak boyutlardaydı. Sonuç

olarak görüşmeler, Kruşçev'i Berlin ültimatomunu rafa kaldırmaya ve bir Batı ziyaretinde bulunmaya ikna etti.

Eylül 1959'da Nikita Sergeyeviç Kruşçev Amerika'yı ziyaret eden ilk Sovyet lideri oldu. Yolculuk için dünyanın en büyük uçağını seçmişti. Uçak tabii ki Sovyet yapımıydı. Bu ziyaret sırasında Eisenhower ile eşit şartlarda muamele görmesi, Kruşçev'e bir fikir verdi. Eğer fazla kışkırtıcı eylemler yapmadan devam ederse, Batı'dan daha fazla şey alabilirdi. Eisenhower ile görüşmelerde ortaya koyulan yeni bir işbirliği ruhu, krizi hafifletti. Ancak Kruşçev'in Soğuk Savaş ateşkesi için beslediği umutlar sadece altı ay sürdü. Paris'te yapılacak büyük barış zirvesinin arifesinde, Sovyet hava sahasında düşürülen Amerikan U-2 casus uçağı Kruşçev'i öfkelendirdi. Zirve adeta başlamadan bitmişti.

Ulbricht'in Doğu Almanyası

1959 yılında Doğu Almanya, 10 yılda elde ettiği sosyalist başarıyı kutluyordu. Parti lideri Walter Ulbricht, hızlı endüstriyel ilerlemeyle ve Almanya'nın daha önce hiç bilmediği bir sosyalist demokrasi uygulamasıyla övünüyordu. Resmî filmlerde işçiler ve köylüler için adeta bir cennet tasvir edilmekteydi ancak gerçekte olan, kıtlık ve kaostu. Özel çiftlikler zorla kolektifleştirildi. Devletin kaynakları, temel ihtiyaç maddeleri üretiminin kısıtlanması pahasına ağır sanayiye döküldü.

İtaatkâr Doğu Almanya yönetimi, halkın düşünce kontrolüne kadar, Sovyet modelini kopyaladı. Liderlerinin iddiasına göre Doğu Almanya, tamamen irade gücüyle başarılı olmuştu. Ancak yoğun çalışma ve coşkuya rağmen, ekonomik devamlılığı sağlayan Sovyet desteğiydi. Doğu Almanya, Batı'nın refahı ile rekabet edemiyordu.

Berlin'in Doğu kısmındaki insanlar özlemle Batı tarafına bakıyorlardı. Batıdakilerle aynı konfora, aynı eşyalara, aynı şansa sahip olmak istiyorlardı. İçinde yaşadıkları sosyalizm, fedakârlık isteyen bir sistemdi ve gelecek için verdiği vaatlerden başka ortada bir şey yoktu. Sınırlar açık olduğu sürece Batı'ya ulaşmak

nispeten kolaydı. Doğu Almanların tek yapması gereken, bir metroya binmekti. Kısa süre sonra başka bir dünyadaydılar. Ve bu gerçekten çılgınca bir durumdu: Sadece iki dakika içinde sosyalizmden kapitalizme geçiliyordu. Her ay binlerce Doğu Almanyalı açık sınırdan geçerek Batı'ya sığındı. Mültecilerin çoğu genç ve vasıflı elemanlardı. Onların ayrılışı Doğu Alman ekonomisinde kan kaybına neden oluyordu. Bir fabrikadaki ustabaşı, ertesi gün kaç işçisinin olacağını bilemiyordu, çünkü iş gücünün bir kısmı Batı'ya gitmek için ülkeyi terk ediyordu. Batı Almanya'da ise Doğu'dan gelen insanların iş bulmaları ve rahat etmeleri için her türlü çaba gösteriliyordu.

Halkının ülkeyi terk etmesi Ulbricht'i endişelendiriyordu. Kruşçev'le görüşüp Kremlin'i, Doğu Almanya'yı kendi sınırları üzerinde kontrol sahibi olan egemen bir devlet olarak tanımaya çağırdı. Dışarıya sempatik olan Kruşçev ise zamana oynamayı tercih etti. Ülkesini kalıcı anlaşmalarla güvenceye almak ve politik olarak diğer ülkelerle ilişkilendirmek isteyen Ulbricht Doğu Almanya ile ayrı bir barış anlaşması yapma fikrini ortaya attı. Ancak Kruşçev ayrı bir barış anlaşmasının Soğuk Savaş'ın tansiyonunu yükselteceğini savundu. Ulbricht, her iki Alman devleti de, hem Doğu hem de Batı, tanınana kadar Avrupa'da kalıcı bir barış olmayacağını ileri sürdü. Ama Moskova'nın acelesi yoktu. Almanya meselesi Amerikan Başkanlık seçimlerinin sonrasına kadar beklemek zorundaydı.

ABD'de JFK Dönemi

John F. Kennedy Ocak 1961'de göreve başladı. Seçim kampanyasını yürütürken daha güçlü bir Amerikan dış politikası inşa etmeye vurgu yapmıştı. Kennedy, komünistlerin çökmek üzere olduğunu düşünmüyordu. Amerika'nın kuvvet geliştirmesi gerektiğine inanıyordu. Özgürlük savunulmalıydı. Dış politikada canlılık göstermek şarttı. Kennedy, Haziran 1961'de Viyana'da Kruşçev'le buluşmayı kabul etti. Ancak ABD Başkanı görüşmeye geldiğinde "yaralıydı." Altı hafta önce Castro'nun Küba'sını işgal

girişiminde bulunduğu Domuzlar Körfezi Çıkarması başarısız olmuştu.

Kruşçev, Kennedy'nin zayıf olduğu sonucuna vardı, yeni Amerikan Başkanını zorlamaya karar verdi. Kremlin liderine göre, uzun yıllar geçmesine rağmen Batı ülkeleri; Almanya, barış anlaşması ve özellikle de Batı Berlin konusunda hiçbir şey yapmamışlardı. Bu yüzden bu konuyu yeni başkan ile yapacağı toplantıda çok güçlü bir şekilde gündeme getirmek istedi. Kruşçev sürekli Batı Berlin'deki bütün birlikleri kuşattığını ve istediği zaman Batı Berlin'i alabileceğini gündeme getiriyordu. Kennedy ise gayet net şekilde, durumun bu şekilde gelişebileceğini, ancak II. Dünya Savaşı nedeniyle orada olduklarını söyledi. Kruşçev çok sinirlendi; genç bir adamın kendisinin çok önemli bulduğu bir konuyu tartışmak istememesi onu çok kızdırıyordu. Bu durum Kruşçev'in tutumunu etkiledi. Kendini sert, sağlam, kararlı olarak tanımlamasına rağmen dış politikayı pek iyi anlamadığını fark etti. Görüşmeler verimsizdi ve süre uzadıkça bu daha da ortaya çıktı. Toplantı, ardında, ilerleme kaydedilmeyen bir Berlin Krizi bırakarak sona erdi.

Savunma Bakanı McNamara ve Dışişleri Bakanı Dean Rusk, Moskova'nın kullandığı dil ve eylemleri hakkında Başkan Kennedy'le görüştüler. Kruşçev ültimatomunu yenilemiş ve Sovyet silah bütçesini artırmıştı. Kennedy danışmanlarından Amerika'nın askerî seçeneklerini listelemelerini istedi. Sadece iki alternatif akla uygundu: teslim olmak veya hem Doğu'ya hem de Batı'ya yıkım getirebilecek nükleer kuvvet kullanmak. Başkan Kennedy orta yol bulmak zorundaydı. 1961 yılının Temmuz ayında, Kongre'den ekstra savunma fonları istedi ve yedekleri silahaltına çağırdı: "Dünya sorununun ve gerginliğinin kaynağı Berlin değil, Moskova'dır. Ve savaş başlarsa, Berlin'de değil, Moskova'da başlamış olacaktır. Barış ya da savaş seçimi bizim değil, büyük ölçüde onlarındır."[1]

1 Michael R. Beschloss, *The Crisis Years: Kennedy and Khrushchev, 1960-1963*, HarperCollins, New York 1991, s. 147.

Soğuk Savaş döneminde görev alan ABD Başkanları arasında nükleer meseleler en fazla Kennedy'nin başını ağrıtmıştır. Kennedy soruna çok ciddi yaklaşıyordu. Nükleer bir savaşı başlatmaktan ya da yaşamaktan çekiniyordu çünkü sonuçlarını biliyordu. Ancak ne olursa olsun Berlin'den çıkmak düşüncesinde de değildi. Böyle bir adım attığı takdirde bunun sonunun gelmeyeceğinin bilincindeydi. Birilerinin, konumu nedeniyle Berlin'i cazip bir hedef olarak görmesi aslında hataydı. Birleşik Devletler oradaydı. İngiltere ve Fransa oradaydı. NATO ise taahhüdü ile oradaydı. Berlin halkı oradaydı. Bu anlamda şehir, Batı dünyasındaki her yer kadar güvenliydi. Ve Batı dünyası Berlin'in güvenliğini kendisininkinden ayrı düşünemezdi. Başkan Kennedy yaptığı bir konuşmada, Batı Berlin'in statüsünü ve oradaki birliklerinin varlığını savunacağını açıkça belirtti. Bundan bahsederken Batı ve Doğu Berlin arasındaki çizginin bir özgürlük çizgisi olduğuna değindi ama bu çizgideki hareket özgürlüğü hakkında hiçbir şey söylemedi. Sovyetlerin Doğu Berlin tarafında yaptıklarıyla savaşmayacağı gerçeğini ortaya koydu. Kruşçev, Kennedy'nin Temmuz 1961'de yaptığı bu konuşmadan ABD'nin pozisyonunun ne olduğunu anladı.

Berlin Krizi çıkmaza girdikçe, mülteci akışı bir sel haline geldi. Doğu Almanya'nın çökebileceğine ve NATO ile Sovyet güçlerinin çatışmaya sürüklenebileceğine dair korkular giderek arttı. Bir şeyler olacağını artık herkes biliyordu. Bunun nedeni sadece yaşanan atmosfer değildi. Haftalar boyunca binlerce insan karşı tarafa geçmişti. Herkes bir şekilde Doğu Almanya'nın tepki vereceğini anladı. Umutsuzluğa düşmüş Doğu Alman yönetimi, akışı yönetmesine izin vermesi için Sovyetlere adeta yalvardı. Ulbricht, Sovyet büyükelçisine başvurdu, verilen sözlerin yerine getirilmemesinden bıktığını söyledi. Hemen bir anlaşma imzalanmasını ve 1958, 1959, 1960 ve tekrar 1961'de verilen kontrol vaatlerinin yerine getirilmesini istedi. Ulbricht bütün bunların vaat olarak kalmasının nüfusun giderek azalmasına yol açtığını belirterek

konuşmasını sert bir şekilde tamamladı: "Ya harekete geçelim ya da bunun hakkında konuşmayı bırakalım."[2]

Doğu Alman sınır kontrolleri giderek yoğunlaştırıldı. Kruşçev ve Ulbricht daha sert önlemler planlıyorlardı. Batı istihbaratınınsa bundan haberi yoktu. Bir süre sonra Ulbricht'e Moskova'dan bir haber geldi. Nikita Sergeyeviç Kruşçev, Batı Almanya ve Batı Berlin ile sınırın kapatılmasını kabul etmişti. Bunun için gerekli hazırlıkların yapılmasını istiyordu. Doğu Almanya'nın; Ulusal Halk Ordusu, Halk Polisi, Devlet Gümrük Güvenliği ve Ulaşım İdaresi görevlileri Berlin bölgesinde bir araya getirildi. Sıkı gözetim altına alındılar. Ailelerine telefon etmelerine dahi izin verilmedi. Hazırlıklar üzerinde çalıştıkları süre boyunca tecrit edildiler. 12 Ağustos'ta Sovyet ve Doğu Alman kuvvetleri seferber edildi. Saha komutanlarına aynı gün saat 23.00'da emirler iletildi: Saat 00.00 itibariyle Batı Berlin sınırı askerî güç kullanılarak kapatılacaktı. Bütün askerler tam teçhizat halinde sektör sınırı boyunca savaş düzeninde dizildi. Berlin, "tek" bir şehir olarak son saatini yaşıyordu.

Dikenli Teller Çekiliyor, Duvar Örülüyor

13 Ağustos 1961 pazar sabahı, Berlinliler bölünmüş bir şehirde uyandılar. Silahlı koruma altındaki işçi ekipleri, şehir merkezinden itibaren dikenli tellerden bariyer kurmaya başladılar. Kruşçev böyle bir girişimde bulunarak riskleri en aza indirmek ve ABD ve Batı ülkeleri ile Doğu Bloku arasında askerî bir çatışmadan kaçınmak için her şeyi yapmış olacağına inanıyordu. Ulbricht'e bölünmeden iki gün önce bu duvarı inşa edebileceğini, ancak Amerika'nın ve Batılı müttefiklerinin topraklarından bir santimi bile ihlal etmemesi gerektiğini söyledi. Sovyetler çok güçlü bir tepki bekliyorlardı ama bekledikleri, iki taraf arasında bir askerî çatışma değildi.

2 Timothy Garton Ash, *In Europe's Name: Germany and the Divided Continent*, Random House, New York 1991.

Bariyer Berlin'i iki ayırdı. Aileler parçalanmıştı. Sınır kapatıldığında Doğu Berlin'de kalmış olanları herkes merak ediyordu. Durum korkunçtu. Tam bir kaos vardı. İnsanlar ağlıyordu, bağırıyordu, bazıları korkmuştu, bazıları kızgındı ama herkes Doğu'da kalanları nasıl geri getireceklerini düşünüyordu. Belki de onları bir daha asla göremeyeceklerdi. Diğer yandan birçok kişi hâlâ durumdan habersizdi. Gerçi Doğu Alman radyosu açıklama yapmıştı ama duymayanların sayısı çoktu. Özellikle yaşlı insanlar istasyona gelip Batı Berlin'e giden bir sonraki trenin saatini sorduklarında, kanlarını donduran bir cevap aldılar: "Artık hiçbir tren gitmiyor ve gitmeyecek!"

En zor durumda olanlar, bariyerin yapımında koruma görevi üstlenen askerlerdi. Görevlerini yapıyorlardı ama her taraftan küfür yiyorlardı, üstleri tarafından da azarlanıyorlardı. Batı Berlinliler onlara bağırıyordu, Doğu Berlinli göstericiler onlara bağırıyordu, askerler ise orada, ortada duruyorlardı: Dikenli telin bir yanında Batı Berlinliler, diğer yanında Doğu Berlinliler ve aralarında sinirleri gerilmiş, parmakları tetikte bekleyen askerler vardı. Üniforma içindeki genç bir insan için korkunç bir durumdu bu. Bazıları dayanamadılar. Hemen yerlerine yenileri getirildi.

Batı Berlinlilerin öfkesi dinmiyordu: Şehirlerinin bölünmesine karşı gösteri yaptılar. Batılı müttefiklerin, bölünmeye neden olan bariyerin yerinde kalmasına izin vereceğine inanmıyorlardı. Batı Berlinlilerin gösterileri devam etti, ancak Batılı müttefikleri çok az tepki gösterdiler. Belediye Başkanı Willy Brandt kalabalığı sakinleştirmeye çalıştı; bariyerlere saldırdıkları takdirde kan dökülmesinden korkuyordu. Müttefikler ise nasıl tepki vereceklerinden emin değildiler. Batı haklarına müdahale edilmemiş, meydan okunmamıştı. Müttefiklerin tutumu Batı Berlinlileri çileden çıkardı. Macarlar gibi onlar da hayal kırıklığına uğratılmışlardı. Belediye Başkanı, müttefik komutanları küçük bir protesto yapmaya bile ikna edememişti. Aslında Batılı güçler tam olarak ne yapacaklarından, yapılacakların kapsamının ne olacağından emin değillerdi. Tüm planlamalarının odak noktası, Berlin'e yönelik



Hans Konrad Schumann özgürlüğe sıçrarken

bir Sovyet ileri hareketini engellemek için gerekli durumda askerî eylemde bulunmaktı. Sovyetler ise mülteci sorununu müttefik haklarını etkilemeyecek şekilde çözmenin bir yolunu bulmuşlardı. Yöneticilerden bazıları bunu öğrenince rahatlamışlardı bile. Müttefikler açısından, sınırın kapatılması, Berlin'in gergin durumunu dengelemişti. Bedeli ödeyenlerse sıradan Berlinliler ve aileleriydi.

> Bariyerin Doğu Berlin tarafında görevli bir asker kendi kendisiyle mücadele halindeydi. "Saat 2'de askerlerime görev verdim. Öndeydim ve şüpheli görünmemek için diğerlerine yayılmalarını söyledim. Kimse bir şey fark etmedi. Saat 2'den 4'e kadar durumu düşündüm. Doğru kararın ne olduğunu bulmaya çalışıyordum. Ailemi ve kız kardeşimi terk etmek zorunda kalacaktım. Sonunda kararımı verdim. 15 Ağustos 1961 günü, saat 4'te dikenli telin üzerinden atladım. Artık Batı'daydım. Bana büyük bir tezahürat yaptılar. Ben ilktim."[3]

3 Sallie B. Power, *Wall and Memories*, Norton, New York 1993, s. 17.

Bu hikâyenin kahramanı olan Hans Konrad Schumann (28 Mart 1942 - 20 Haziran 1998), 1961'de Berlin Duvarı'nın inşası sırasında Batı Almanya'ya kaçan bir Doğu Alman sınır muhafızıydı. Schumann, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra "Sadece 9 Kasım 1989'dan beri kendimi gerçekten özgür hissediyorum." demişti. Depresyondan muzdaripti, 20 Haziran 1998'de Yukarı Bavyera'daki Kipfenberg kasabası yakınlarında bulunan evinin bahçesinde kendini asarak intihar etti. Schumann'ın kaçarken çekilen ve "özgürlüğe sıçrama" adı verilen fotoğrafı, Mayıs 2011'de, Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla ilgili bir belge topluluğunun parçası olarak UNESCO Dünya Belleği Programı'na eklendi.

Üç gün sonra, dikenli telin yerini beton bloklar almaya başladı. Sektör sınırları boyunca Berlin Duvarı yükseldi, şehri ikiye böldü. Batı Berlin'de moraller bozuktu. Müttefik korumasına duyulan güven çökmüştü. Belediye Başkanı Willy Brandt, Başkan Kennedy'ye harekete geçmesi için kızgın ifadeler taşıyan bir mektup gönderdi. Protestodan daha fazla bir şeyler yapılması



1961 yılında Berlin Duvarı'nın ilk hali

gerektiğini söylüyordu. Kennedy, Berlin'i savunmak için savaşın eşiğine gitmeye hazır olduğunu gösterdiğini düşünüyordu, oysa bir belediye başkanı tarafından hiçbir şey yapmadığı için eleştiriliyordu. Mektup etkili oldu. Kennedy, Amerika'nın hâlâ Batı Berlin'i savunmak istediğini kanıtlayan bir işaret, bir hareket gerektiğine karar verdi. Bir güç gösterisi yapılmasını emretti. Amerikan birliklerini taşıyan bir konvoy Doğu Almanya'daki otoban üzerinden Berlin'e gönderildi. Planın amacı, Doğu Almanya'nın tepkisini test etmek ve müttefiklerin Berlin'e erişim haklarını yeniden teyit etmekti. Amerikalılar durdurulduldular. Sayıldılar. Bekletildiler. Sonra yollarına devam etmelerine izin verildi. Birlikler güvenli bir şekilde hedef bölgeye ulaştı.

16 Ağustos'ta ABD Başkan Yardımcısı Lyndon Johnson, Kennedy'nin kişisel temsilcisi olarak Berlin'e uçtu. Johnson'a abluka sırasında kurulan Berlin hava köprüsünün kahramanı General Lucius Clay eşlik etti. Johnson, Başkan Kennedy'den bir mesaj getirmişti. Kennedy, Batı Berlin'in özgürlüğüne ve Batı'nın Berlin'e erişim haklarına dair verdiği sözün sağlam ve güvenilir olduğunu ve bu sözün arkasında durduğunu bilmelerini istiyordu.

"Özgürlüğe Sıçrayanlar"

Bu sırada Doğu Berlin'deki insanlar bariyerdeki son gediklerden kaçmak için ölüm riskini göze alıyorlardı. "Birdenbire arkadaşımın koştuğunu gördüm. Ben de ona katıldım. Birden bir çukura düştüm. Kendi kendime dedim ki, 'Aman Tanrım, başaramayacaksın.' Ve yaşlı bir kadın bana, 'Git kızım, sen de koş, hâlâ gençsin, koş!' dedi. Tekrar koşmaya başladım. Dikenli telleri geçerken arkadaşımın yüzü yaralandı. Benim sadece takılan kazağım sökülmüştü. Bunun dışında incinmedim. İnanılmaz mutluyduk, güldük ve ağladık. Başarmıştık."[4]

Birçok kişi özgürlük uğruna dürtüsel bir "dalış" yaptı. Hem de sevdiklerini geride bırakmak pahasına... "Bir gün Heinz eve

4 Power, s. 34-35.

dönmedi. Bekledim, bekledim. Gece gelmedi, ertesi gün de gelmedi. Sonra kayınbiraderim geldi. 'Heinz eve gelmedi, ona ne olduğunu biliyor musun?' diye sordum. Bana 'Bilmiyor musun?' diye sordu. Ben boş boş bakınca açıkladı: 'Heinz batıda.' Bütün dünyam yıkılmıştı. İşyerinden eşyalarını toplamak zorunda kaldım. Ölü bir insanın eşyalarını toplamak gibiydi."[5] Heinz Karstens daha sonra karısının da kaçmasına yardım etti.

Sınırın caddenin ortasından aşağıya indiği Bernauer Strasse'deki binaların pencereleri batıya bakıyordu. İnsanların kaçmasına yardım etmek, Batı Berlin İtfaiye Teşkilatı için rutin bir görev haline gelmişti. Kaçmak isteyenlerin, pencerelerden Bernauer Strasse'ye küçük kâğıtlar atması bir geleneğe dönüştü. Kâğıtlarda yazan notlarda; binanın hangi katının hangi penceresinden saat kaçta atlayacaklarını belirtiyorlardı. Daha sonra, Batı Berlin polis ve itfaiyecileri tarafından tutulan bir ağa güvenle atlıyorlardı.

Dramatik sahneler de yaşanmıyor değildi. Batı Berlinlilerin teşvikiyle bir kadın kaçma girişiminde bulunmuştu. Ancak binaya giren komünist polis kadını yakaladı. Polis, kadını pencereden geri çekmeye çalışırken, aşağıdakiler de aynı kişiyi özgürlüğe kavuşturmak için çekiyorlardı. Sonunda kadın Batı'nın güvenli kollarına düştü! Batı sınırına ve özgürlüğe bakan pencereler daha sonra Doğu Almanlar tarafından duvarlarla örüldü.

İnsanlar Batı'ya kaçmak için; gölleri ve kanalları yüzerek geçtiler, trenlerin altına tutundular, arabalara saklandılar, ateş altındaki bariyerlere tırmandılar. Yüzlerce kişi başarısız oldu. Birçok kişi öldü. Çekilen onca acıya rağmen, Doğu Almanya, "Duvar"ın, bölgedeki barışın kaynağı olduğunu savunuyordu.

Doğu Almanlara sunulan ana argüman, dikenli teller yerleştirilerek barışın kurtarılmış olduğuydu. Ama sorun, sadece "yerli" güçlükler meselesi değildi. Ulbricht ekonomik sorunlar üzerine de bir sessizlik perdesi çekmişti. Her zaman anti-faşist bariyerden bahsetti, onu resmen "koruyucu duvar" olarak tanımladı. Aslında

5 Power, s. 67-68.

Ulbricht bu söylemi gündemde tutmaya mahkûmdu. Sisteminin ayakta kalabilmesi için Doğu Almanları ve Doğu Berlinlileri ancak güç kullanarak elinde tutabilirdi. Bu açıdan bakıldığında duvar, aslında bir yenilginin, aşağılık kompleksinin, bayağılığın ve geri kalmışlığın simgesiydi. Kaçışlar devam etti, ölümler devam etti. Telefon hatları kesildi; artık "iki" şehir konuşamıyordu bile. Birkaç müttefik geçiş noktasında ise gerginlik cidden yüksekti.

Aynı yılın Ekim ayında Amerikalı bir diplomat Doğu Berlin'deki tiyatroya gitmek için kontrol noktasından geçerken Doğu Alman muhafızları tarafından durduruldu. Amerikalılar bu konu üzerinden bir çıkış yolu bulmaya ve Berlin'de serbest dolaşım haklarını savunmaya karar verdiler. Böylece General Lucius Clay "sahnelere" geri döndü. Clay'in hesabına göre Doğu Berlin'den Sovyetler sorumluydu. Doğu Almanların tepkisini test etmek için, silahlı Amerikan askerlerine, Kontrol Noktası Charlie'den sınır geçişi yapan araçların gidiş ve gelişlerine eşlik etmelerini emretti.

Kontrol Noktası Charlie ("Checkpoint Charlie" veya "Checkpoint C"), Soğuk Savaş (1947-1991) sırasında Doğu ve Batı Berlin arasındaki en tanınmış geçiş noktasına Batılı Müttefikler tarafından verilen isimdir.

General Clay'e göre Rusların anladığı bir şey varsa o da güçtü. Hep söylediği bir cümle vardı: "Güçlü bir pozisyona sahip olmadan Ruslarla asla pazarlık veya anlaşma yapılmamalıdır." Bu noktayı vurgulamak için, tankları kontrol noktasına konuşlandırdı. Bu hareket "1961 Berlin Krizi (4 Haziran - 9 Kasım)" boyunca yaşanan en kritik sürecin başlangıcıydı; çünkü Ruslar da kendi tanklarını ve toplarını aynı noktaya getirdiler. İki taraf, namlu namluya gelmişti. Ancak kimsenin bilmediği ve uzun süre de öğrenemeyeceği hayati bir durum söz konusuydu: Amerikan tanklarının mürettebatına, provokasyona mahal vermemeleri ve kısıtlı hareket etmeleri amacıyla, mühimmat verilmemişti. Kısacası, herhangi bir çatışma durumunda Amerikalı askerlerin hiç şansı olmayacaktı. Her geçen saat, işin ciddiyeti artıyordu. Batı kuvvetleri tetikteydi, Stratejik Hava Komutanlığı tetikteydi,



Checkpoint Charlie'de Rus ve Amerikan tankları karşı karşıya

NATO tetikteydi, tüm dünyadaki askerî birlikler alarma geçmişti. Berlin'deki gerilim artıp da bir patlama yaşanırsa bir sonraki aşamanın ne olacağını kimse tahmin edemiyordu.

Kremlin, Doğu Almanya'daki Sovyet askerî karargâhı ile bağlantı kurdu. Friedrich Strasse'de neler olduğunu öğrenen Kruşçev, Almanya'daki Sovyet birliklerinin komutanına, "Batı güç kullanırsa kuvvetle karşılık vermeleri" emrini iletti. Bu arada Başkan Kennedy, Beyaz Saray ile Kremlin arasında sadece bir ay önce kurulan yeni özel bir hat aracılığıyla Moskova'ya mesaj gönderdi. Washington, Moskova'dan ilk hamleyi yapmasını istiyordu: "Tanklarımızı hareket ettirebilmemiz için tanklarınızı belirli bir mesafeye kadar geri çekmelisiniz."[6] Sovyet tankları Amerikalılardan 200 metre uzaktaydı. Öndeki Sovyet tankı motorunu çalıştırdı. 10 metre kadar geri çekildi. Bir Amerikan tankı da aynı mesafe kadar

6 Lawrence Freedman, *Kennedy's Wars: Berlin, Cuba, Laos, and Vietnam*, Oxford University Press, New York 2000, s. 37.

geri çekildi. Sonra sırasıyla aynı hareket diğer tanklar tarafından da defalarca tekrar edildi, her seferinde 10 metre. Kruşçev'e göre yaşananlar bir savaşa girmek için yeterince iyi bir neden değildi. Berlin nedeniyle Üçüncü Dünya Savaşı'nı başlatmak niyetinde değildi. Amerikalılar da bunu fark etti. Askerler geri çekilmişti ama Duvar hâlâ duruyordu.

Doğu Almanlar Duvar'ı yükseltti, arka arkaya yenilerini inşa etti, üstüne üstlük bir de çitler, teller ve tank tuzaklarıyla destekledi. İlk yıl boyunca 50 Alman, Batı'ya geçmeye çalışırken hayatını kaybetti. Bunlardan biri de 18 yaşındaki Peter Fechter'di. Fechter yerde yatıyordu. Bir tarafta Amerikalı askerler, diğer tarafta ise Doğu Alman birlikleri toplanmıştı. Yerde yatan genç çığlık atıyor, ağlıyor, yardım için bağırıyordu, saatler geçtikçe sesi giderek zayıfladı ve sonra duyulmaz oldu. Ortada bir insan ölüyordu ve iki grup birbirlerine bakıyorlardı. İki taraf da diğerinin nasıl karşılık vereceğini tahmin edemediğinden, herhangi bir kışkırtmaya neden olmamak için hiçbir şey yapmamıştı.[7]

Duvar, Soğuk Savaş'ın zulmünün ve Avrupa'nın bölünmesinin en büyük simgesiydi. Acı bir mesaj veriyordu: Batı, o çizginin ötesinde olanlara ağıt yakabilirdi ama müdahale etmezdi. Duvar, Kruşçev için gerçekten bir çıkış yoluydu. Ve Berlin meselesi tartışılmaya devam edilse de artık Duvar'ın inşasından önce olduğu gibi bir kriz durumu yaşanması söz konusu değildi.

1963 yılında Başkan Kennedy Batı Berlin'i ziyaret etti. Yaptığı ünlü konuşmayı unutulmaz cümlesiyle tamamladı:

> Özgürlük bölünmezdir ve bir adam köleleştirildiğinde hiç kimse özgür değildir. Her şeyin özgür olacağı ve bu şehrin ve bu ülkenin bir olacağı, umut dolu bir dünyada bu büyük Avrupa kıtasının huzur içinde olacağı o günü sabırsızlıkla bekliyoruz. O gün nihayet geldiğinde, ki gelecek, Batı Berlin halkı neredeyse yirmi yıldır ön cephelerde olmalarından dolayı hak ettikleri bir memnuniyet duyacaklar. Tüm özgür insanlar, nerede yaşıyor

7 Power, s. 117.

olurlarsa olsunlar, Berlin vatandaşıdır ve bu nedenle özgür bir insan olarak şu kelimeleri söylemekten gurur duyuyorum; Ich bin ein Berliner (Ben Berlinliyim.)[8]



ADA

Küba Devrimi

1940'lar ve 50'ler boyunca, Karayip Adası Küba, Amerika'nın oyun alanıydı; plajlar, içki âlemleri ve kumarhaneler... Havana'da hepsi vardı. Küba'nın toprakları ve endüstrisi neredeyse tamamen Amerikan şirketlerine aitti. Burası pratikte ABD'nin bir parçası olarak görülüyordu. Kimse için hiçbir tehlike arz etmeyen küçük bir ülkeydi ama ABD için oldukça önemli bir ekonomik varlıktı. Küba'nın lideri olan Fulgencio Batista acımasız bir diktatördü. Küba halkı zamanla Batista'dan hoşnutsuzluk duymaya başladı.

Batista yozlaşmış bir lider olarak biliniyordu. Kendini sürekli egzotik yiyecekler ve zarif kadınlarla şımartıyordu. Başkanlığının ilk döneminde, Küba Komünist Partisi tarafından desteklenmemişti. İkinci döneminde güçlü bir anti-komünist oldu. Batista, siyasi muhalifleri susturmak için oldukça güçlü bir güvenlik teşkilatı geliştirdi. Genç bir avukat ve aktivist olan Fidel Castro, yolsuzluk ve zorbalıkla suçladığı Batista'nın görevden alınması için 1952'de başvuruda bulundu. Ancak Castro'nun anayasal argümanları Küba mahkemeleri tarafından reddedildi. Küba rejiminin yasal yollarla değiştirilemeyeceğini anlayan Castro silahlı bir devrim başlatmaya karar verdi.

Castro ve kardeşi Raul "Hareket" olarak adlandırdıkları bir paramiliter örgüt kurdular ve silah topladılar. 1952'nin sonunda Havana'nın hoşnutsuz işçi sınıfından yaklaşık 1200 kişi kendilerine katılmıştı. 26 Temmuz 1953'te Castro ve beraberindekiler Santiago'daki Moncada Kışlası'na saldırdılar. Saldırının Batista hükümetine karşı ülke çapında bir isyana yol açacağı umuluyordu.

Ancak isyancılar rejimin askerleri tarafından mağlup edildiler. Bir saat süren çatışmada dokuz kişi öldü ve Batista hükümeti tarafından yakalanan 56 kişi infaz edildi. Fidel Castro ve yaklaşık 50 kişi dağlara kaçtı.

Castro kardeşler de dâhil olmak üzere, Hareketin çok sayıda devrimcisi kısa bir süre sonra yakalandı. Politik baskı altında geçen bir duruşma yapıldı. Fidel Castro'nun savunması; milliyetçiliğe, elit olmayan Kübalıları temsile, Küba toplumu için duyduğu vatanseverliğe ve evrensel adalet anlayışına dayanıyordu. Fidel, savunması sırasında yaklaşık dört saat konuştu. Bitirişi vurucuydu: "Beni mahkûm edin, önemli değil. Tarih beni temize çıkaracaktır."

Fidel 15 yıl, Raul ise 13 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Ancak bu kadar yatmadılar; onlar içerideydi ama fitilini ateşledikleri devrimin taraftarları hâlâ dışarıdaydı. Yoğun siyasi baskı altına giren Batista hükümeti, Moncada isyancıları da dâhil olmak üzere Küba'daki tüm siyasi mahkûmları 1955'te serbest bıraktı. Aralarında Fidel ve Raul da vardı. Kısa süre sonra Castro kardeşler, Meksika'daki diğer sürgünlerle birleştiler.

Haziran 1955'te Fidel, Arjantinli devrimci Ernesto "Che" Guevara ile tanıştı. Raul ve Castro'nun baş danışmanı olan Che, Küba Devrimi'nin en önemli ismi olacaktı. Devrimciler, kendilerine "26 Temmuz Hareketi" adını verdiler. Bu adı koyarken 1953'te Moncada Kışlası'na yaptıkları saldırı tarihinden esinlenmişlerdi. 1955'in sonlarında, yapılan öğrenci gösterileri nedeniyle bütün gençler olası devrimciler olarak görülüyordu. O kadar ki Batista hükümetine karşı muhalefeti ve kampüsünde gerçekleşen protesto faaliyetleri nedeniyle Havana Üniversitesi 30 Kasım 1956'da kapatıldı.[1]

Veracruz'dan "Granma" adlı tekne ile yola koyulan 82 adam, bir devrimi örgütlemeye ve yönetmeye hazır olarak 2 Aralık 1956'da Küba'ya çıktı. Gün ışığında gelmişlerdi. Batista'nın hava kuvvetleri tarafından saldırıya uğradılar ve çok sayıda kayıp verdiler. Çıkarma

1 Havana Üniversitesi ancak ilk devrimci hükümet tarafından 1959'da tekrar açıldı.



Ocak 1959'da Fidel Castro Havana'ya girerken

grubu ikiye bölündü. Malzemelerinin çoğunu indikleri yerde terk etmek zorunda kaldılar. Üstelik rehberleri tarafından ihanete uğramışlardı: Pusuya düşürüldüklerinde, karaya ayak basanların çoğu öldürüldü. Batista, Fidel Castro'nun öldürüldüğünü ilan etti. Yanılıyordu. 82 kişiden sadece 12'si sağ kalmayı başarmıştı, Castro da aralarındaydı. Sierra Maestra Sıradağları'nda yeniden bir araya geldiler. Bu 12 kişinin sürdürdüğü devrim mücadelesi, Ocak 1959'da Batista'nın Küba'dan Dominik Cumhuriyeti'ne kaçmasına neden olacak kadar büyümüş ve güçlenmişti. Dağlarda yıllarca süren gerilla savaşından sonra, 33 yaşındaki karizmatik avukat Fidel Castro, 8 Ocak 1959'da adamlarıyla birlikte Havana'ya girdi.

Castro'nun Kübası

Devrimin gerçek zaferi, aslında mükemmel bir düzen örneği vermesiydi. Yağma yoktu, kimse sokaklarda sürüklenmedi, cinayet

yoktu, suç yoktu. Bu mükemmel düzende, eski rejimin 500'den fazla üyesi, halka karşı işledikleri suçlar nedeniyle yargılandı ve infaz edildi. Yeni bir diktatörün yükselişinden korkan binlerce kişi ABD'ye, sürgüne kaçtı. Ama çoğu Kübalı için Castro bir kahramandı. Devrim, insanlara iş sağlama sözü verdi. Ayrıca yönetimde dürüstlük, sağlık ve eğitim programları sözü verdi. Bunların hiçbiri daha önce Küba'da var olmamıştı. En önemlisi de Castro, Amerikan şirketlerinin sahip olduğu milyonlarca dönüm araziyi kamulaştırdı. Bu toprakların hepsi halka dağıtıldı.

Devrimini dünyaya anlatmaya hevesli olan Castro, Birleşmiş Milletler'de konuşmak için New York'a uçtu. Başkan Eisenhower onu görmeyecek kadar meşguldü. Ancak Sovyet lideri Nikita Kruşçev, yeni bir devrimciyi Kızıl Meydan'da kucaklamaktan çok memnun oldu. Castro'ya ekonomik yardım teklif etti. Üstelik Sovyetler Birliği Küba'ya kredi de verebilirdi. Küba, petrolü de Sovyetler Birliği'nden almaya karar verdi, çünkü daha ucuza mâl olacaktı. Ancak Amerikan şirketleri bu petrolü rafine etmeyi reddetti. Sovyet petrolünü rafine edecek bir yer bulamayan Castro, ekonomik felaketle karşı karşıya kaldı. Milislerini gönderdi ve Küba'daki yabancı rafinerileri kontrol altına aldı. Buna karşı Amerika'nın misillemesi hızlı olacaktı.

Beyaz Saray'daki basın toplantısında Başkan Eisenhower, "Fidel Castro'nun kasıtlı düşmanlık politikası" olarak adlandırdığı yaklaşıma cevaben Küba'nın ABD şeker pazarındaki payının yüzde 95 oranında azaltıldığını açıkladı. Gerilim arttıkça, Castro milyar dolarlık Amerikan yatırımlarını kamulaştırdı. İyice öfkelenen Başkan Eisenhower, Küba'ya yönelik tam bir ticaret ambargosu ilan etti. Diğer yandan da CIA'e, Küba sürgünlerini toplama emri verdi. Sürgündeki Kübalılar Castro'nun rejimini devirmek için eğitilip kullanılabilirlerdi. ABD'nin devlet "kurumları" bu kişileri Küba'yı bombalamak ve şeker kamışı tarlalarını yakmak için eğitmeye başladı. Tarlaları ateşe vermek için yangın çıkarıcı cihazlara sahip küçük uçaklar kullanıldı. Durum ciddiydi; çünkü Küba'nın sahip olduğu tek servet bu tarlalardı. ABD, Küba'ya

karşı kirli bir savaş yapmaktaydı. Sabotajcılar her bölgede, hatta Havana'da bile etkin konumdaydı. Belçika'dan getirdiği silah ve mühimmatı boşaltmakta olan yük gemisi "La Coubre" Havana Limanı'nda patladığında yüzün üzerinde insan hayatını kaybetti. Sabotajın baş şüphelisi CIA'ydi, ancak hiçbir zaman olayda parmağı olduğu kanıtlanamadı. Sonuç olarak Castro, yardım için Sovyetler Birliği'ne döndü. Belki de Amerikalılar Küba liderine karşı daha ılımlı davransalardı Castro farklı bir çizgide olabilirdi.

Domuzlar Körfezi Çıkarması

CIA ajanları, Guatemala'nın ormanlık alanlarındaki gizli bir üste Küba sürgünlerini, Küba'yı istila etmek için eğitiyordu. Bunun, Küba halkının Castro'ya karşı ayaklanması ve rejimi devirmesi için bir itici güç olacağını düşünüyorlardı. Bu sırada ABD'nin ve doğal olarak CIA'in patronu değişti. Plan yeni Başkan John F. Kennedy'ye sunuldu. Kennedy, Küba sürgünlerinden bir grubun kendi ülkelerini özgürleştireceği bir plana sırtını dönmek istemedi. Şüphesiz ABD, yarımküresindeki komünist diktatörlükten kurtulmaya yardımcı olmalıydı. Aslında CIA, yeni Başkanı tam anlamıyla yanlış yönlendirmişti. Kendisine, kolay bir zafer ve Küba sorununun tamamen ortadan kalkacağı vadedildi. Kennedy işgali kabul etti. Ancak Amerika'nın bu olaydaki parmağını gizlemek için önemli değişiklikler istedi.

ABD Başkanı, planlanan işgalden sadece üç gün önce, kamuoyuna cevaben "Amerikan müdahalesi" olasılığını reddetti. Konuşmasında, Küba'ya ABD silahlı kuvvetleri tarafından hiçbir koşulda müdahale olmayacağını ve hükümetinin mümkün olan her şeyi yaparak hiçbir Amerikalının Küba içinde herhangi bir eyleme dâhil olmadığından emin olmak için sorumluluklarını yerine getireceğini söyledi. Oysa Kennedy konuşurken, işgal gücü toplanıyordu... Harekâtın açılış evresinde, Amerikan bombardıman uçaklarının Castro'nun hava kuvvetlerini yerde yok etmesi planlanmıştı. Başkan Kennedy, bunun Washington'un işgaldeki

rolünü ortaya çıkarabileceğinden endişe ederek operasyonun küçültülmesini emretti.

15 Nisan 1961'de, Küba Hava Kuvvetlerinin renklerine boyanarak gizlenmiş altı Amerikan bombardıman uçağı Küba havaalanlarına saldırı için Nikaragua'dan havalandı. Ancak bu kadar az bombardıman uçağıyla sadece üç Küba uçağı yok edildi. Yedi sivil hayatını kaybetti. Kayıplarını defnettikten sonra Sovyet desteği arayan Castro nihayet devrimin "sosyalist" olduğunu ilan etti. Kübalılar, Amerikalıların emrinde olduğunu bildikleri güçlerin istilasına karşı koymak için hazırlandılar.

17 Nisan'da, Amerikan silahları ve mühimmatıyla donatılmış 1.500 Kübalı sürgün, Havana'nın 125 mil güneyindeki Domuzlar Körfezi'ne geldi. Hepsi de Küba'ya özgürlük getirmek ve demokrasiyi kurtarmak için savaşma fırsatı buldukları için mutluydu.[2]

Amerikan uçakları, sahile çıkan işgal gücünü koruyacaktı. Ancak, ilk bombardıman nedeniyle uluslararası kınama ile karşı karşıya kalan Başkan Kennedy, hava desteğini iptal etti. Castro'nun saldırıdan kurtulan hava kuvvetleri de, işgalcilerin hayati mühimmatlarını taşıyan gemileri hızla yok ettiler. Bu harekâtın tam ölçekli bir Amerikan istilası olduğuna inanan Küba, tüm güçlerini seferber etti. Ancak düşman hakkında fazla bilgileri yoktu; sayılarını bilmiyorlardı, ne tür silahlara sahip olduklarını bilmiyorlardı, bunun tam bir istila olup olmadığını dahi bilmiyorlardı. Buna rağmen harekete geçtiler. ABD'den ikmal desteği alamayan işgal gücü, gerek personel sayısı gerekse silah bakımından yetersiz kaldı. 72 saat içinde işgalciler ya yakalandı ya da öldürüldü.

Kennedy, Domuzlar Körfezi'ndeki fiyasko nedeniyle hüsrana uğramıştı. Siyasette ya da hayatta başarısızlığa alışık değildi. Castro ise liderliğini korudu, hatta saldırıdan daha da güçlenerek çıktı.

2 Michael R. Beschloss, *The Crisis Years: Kennedy and Khrushchev, 1960-1963*, HarperCollins, New York 1991, s. 211.

ABD'nin Domuzlar Körfezi başarısızlığı, Fidel Castro'yu dünya çapında bir idol haline getirdi. Castro, istila sırasında çekilen ve dünyaya dağıtılan görüntülerde; sırtında üniforması, askerlerinin önünde, her yere koşturan, ülkesini koruyan bir lider imajı veriyordu. ABD ise bu fiyasko sonrasında üstüne yapışan "beceriksiz" sıfatından uzun süre kurtulamadı.

Sonuç olarak, Castro rejimini korumuş ve Kennedy'yi aşağılamıştı. CIA'e bu meseleyi yeniden ele alması söylendi. Castro'dan ve Castro rejiminden kurtulmak için yeni planlar yapılmaya başlandı. Suikasttan bir televizyon stüdyosuna LSD püskürtülerek Fidel Castro'nun delirmiş gibi görünmesini sağlamaya kadar her şey önerildi. Gündeme gelen Mongoose Operasyonu ise Küba'da huzursuzluk çıkarılmasını ve sabotaj yapılmasını öneriyordu. Her ne denendiyse Castro sıyrıldı gitti, bu projelerin hiçbiri sonuç vermedi. Bunun sebebi, Küba Genel Haberalma Direktörlüğü'nün, 1961 yılından itibaren CIA'in Küba'da görevlendirdiği casusların taraf değiştirmesini sağlamasıydı.[3]

Füze Krizi: Rusya Denkleme Giriyor

Castro, kendi ülkesinde güveni sağlamış olduğundan, Latin Amerika'nın geri kalanına devrim ihraç etmeye çalıştı. Bu durumdan endişe eden Amerika da Castro üzerindeki baskıyı sürdürdü. 1962 baharında, 40.000 Amerikan bahriyelisinin katıldığı "bir Karayip Adası'nı istila tatbikatı" yapıldı. Bu tatbikat, Castro'nun Latin ve Orta Amerika'da sıkıntıya neden olmasını engellemek üzere dikkatini başka yöne çekmek amacıyla kasten yapılmıştı. Ancak Kübalılar ve Ruslar, ABD'nin gerçekten Küba'ya saldırmaya niyetli olduğuna inandılar. Bu nedenle Castro, Kremlin'e dönerek "Yardıma ihtiyacım var." söylemini artırdı.

Castro'nun talepleri, Sovyet lideri Kruşçev'e cesur bir teklifte bulunmak için ilham verdi. Kruşçev, Rusya'nın nükleer gücünü

3 Ranelagh, s. 137-141.

tüm dünyaya övmüştü. Ancak gerçek farklıydı. Kruşçev blöf yapıyordu: Sovyet uzun menzilli füze gücü sınırlıydı. Fakat orta menzilli nükleer füzeleri vardı. Bunlar Sovyetler Birliği topraklarından ABD topraklarındaki muhtemel hedeflerine ulaşamazlardı. Ama eğer Küba'ya konuşlandırılırlarsa o hedefleri vuracak stratejik nükleer silahlara dönüşebileceklerdi. Bu durum Sovyetlerin, Amerika ile arasındaki güç farkını daraltma şansını yakaladığı anlamına geliyordu.

Castro, Küba'ya yerleştirilmesi düşünülen füzelerin stratejik öneminin farkındaydı. Hâlihazırda Amerikalılar benzer füzeleri Türkiye'ye konuşlandırmışlardı. Castro hemen durum değerlendirmesi yaptı. Eğer Sovyetlerin Küba için risk altına girmesi ve hatta Küba adına savaşması bekleniyorsa, bu füzelerin yerleştirilmesini reddetmek Castro'ya göre ahlaksızca ve korkakça bir davranış olurdu. Castro füzelere yeşil ışık yaktı.

1962 yılının Temmuz ayında, iyice gizlenmiş nükleer füzeler ve personel yüklü Sovyet gemisi, ki kendisi bu işe tahsis edilen 150 geminin ilkiydi, Amerikalıların burnunun dibindeki Küba'ya doğru yola çıktı. Amerikalılar, Sovyetler Birliği tarafından Küba'ya teçhizat, silah, montaj işleri için gerekli araç gereç ve toplamda 43.000 Sovyet personelinin nakledildiğini fark etmediler. Ruslar gemileri yerleştirirken; arabaları, kamyonları ve traktörleri en üste koymuşlar, tüm askerî teçhizatı ise güvertelerin altına gizlemişlerdi. Küba'daki Amerikan muhbirleri, Havana sokaklarında Rus birlikleri ve füze treylerlerinin görüldüğünü bildirdiler. Ancak Washington bu raporları "hedef şaşırtmaya yönelik söylenti" olarak değerlendirip dikkate almadı. Fakat CIA, Küba'ya giden Sovyet gemilerindeki artışı fark etmişti.

14 Ekim'de, neler olup bittiğini keşfetmek için bir U-2 casus uçağına ada boyunca uçması emredildi. Ertesi sabah Washington'daki Fotoğraf Yorum Merkezi, U-2'nin çektiği resimleri incelemeye başladı. Analizciler çevreye yabancı nesneler gördüler. Arama devam ederken bir SS-4 balistik füze alanı tespit edildi. Uzmanlardan da teyit alındı. Herkes şaşkındı. Ruslar, hiçbir zaman

Sovyet sınırlarının dışına nükleer silah konuşlandırmamışlardı. Amerika'daki hiç kimse de bunu yapacaklarını hesaba katmamıştı. İşin aslı, Sovyetlerin bu tür bir risk alacağını düşünen olmamıştı.

16 Ekim sabahı saat 08:45'te CIA, Başkan Kennedy'ye, şüpheye yer bırakmayacak şekilde, Küba'da Sovyet füzeleri olduğunu bildirdi.[4] Başkan, danışmanlarını Beyaz Saray'a çağırdı. Sovyetlerin bunu neden yaptığını düşünerek çok fazla zaman harcamadılar. Çünkü bunu her ne sebeple yaparlarsa yapsınlar gizli bir şekilde yapmışlar ve karşı istihbarat operasyonu ile "Sovyetlerin Küba'ya sadece savunma silahları koyduğuna" ABD'nin inanmasını sağlamışlardı. Oysa bu silahlar ABD'nin güvenliği için "açık ve mevcut bir tehlike" oluşturuyordu.

Küba'daki füzeler Amerikalıları her zamankinden daha savunmasız bırakmıştı. Ruslar artık kendilerine o kadar yakındı ki uyarı yapılamadan vurulabilirlerdi. İlk saldırıda Seattle menziline kadar olan tüm Amerikan hava üslerine, bombardıman üslerine, füze üslerine ve şehirlerine darbe indirilebilirdi. Durum inanılır gibi değildi; çünkü Washington, D.C., New York City, Dallas daha ilk saldırıda kaybediliyordu. Bu gibi durumlarda akla ilk gelen şey Beyaz Saray'dakilerin de aklına geldi: Hava saldırısı. Küba'daki füzeler Amerikan bombardıman uçakları tarafından imha edilebilirdi. Diğer bir fikir ise, ki Amerikan sağ kanadının ve savaş yanlısı "şahinlerin" genellikle hep kafasında olan bir düşünceydi; Küba'nın işgal edilmesi. Böylece hem ada ele geçirilirdi hem Castro'dan kurtulunurdu hem de füze tehlikesi ortadan kaldırılırdı. Başka fikirler de gündeme geldi; iki taraf arasında doğrudan ya da Birleşmiş Milletler aracılığıyla diplomatik yaklaşım sergilenebilirdi veya Küba ablukaya alınabilirdi. İlk toplantıda hiçbir karar alınmadı. Ama kesin olan bir şey vardı, hava saldırısı herkesin çözüm listesinde ilk sıradaydı.

---

4 Lawrence Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy*, St. Martin's Press, New York 1983, s. 88.

Başkanın kardeşi ve en yakın danışmanı olan Robert Kennedy, Amerika'nın gücünün küçük bir adaya karşı uyarı yapılmadan kullanılması halinde dünya kamuoyunun Birleşik Devletler aleyhine döneceğinden endişe duyuyordu. Robert Kennedy'nin korkusu, dünyanın Küba'daki üslerin bombalanmasını 1941'de Japonlar tarafından gerçekleştirilen Pearl Harbor baskını ile aynı kefeye koyacak olmasıydı. Konuşmasını ilginç bir şekilde tamamladı: "Kardeşimin başka bir Tojo olmasını istediğimi sanmıyorum."[5]

Amerikalı yetkililer arasındaki tartışmalar devam ederken, Sovyet Dışişleri Bakanı Andrey Gromıko ve Washington'daki Sovyet Büyükelçisi Anatoly Dobrynin, Beyaz Saray'da gerçekleşen "uzun süreli" bir randevuda ağırlandılar. Başkan Kennedy, iki ülke arasında artan gerilimi gündeme getirdi. Başkan, endişeli olduğunu, çünkü durumun ülkesinin güvenliğiyle ilgili sorun çıkarabilecek mahiyette olduğunu söyledi. Gromıko ise Başkan'a verdiği yanıtta; eğer Küba'yı istila etmek istemiyorsa endişelenmemesi gerektiğini, çünkü Küba'ya yapılan bütün Sovyet teslimatlarının savunma amaçlı olduğunu açıkladı. Sovyet tutumu açıkça aldatma gayesi taşımaktaydı. Bunun çok net olduğunu herkes biliyordu. Kafalarda bir sürü soru dolaşmaya başladı.

Eğer ABD, Sovyet aldatmacasına yanıt vermezse;

Bu, NATO müttefiklerinin tavrını nasıl etkilerdi?

ABD'nin, müttefiklerinin güvenliğine yönelik verdiği garanti inandırıcılığını sürdürür müydü?

Bu, Sovyetler Birliği'nin gelecekteki davranışlarını nasıl etkilerdi?

Ayrıca Sovyetler aldatmayı bir kez başarırlarsa bir daha denemezler miydi?

5 Freedman, *Kennedy's Wars*, s. 178.

Abluka

Kongre seçim kampanyasına yönelik çalışmalara dalan Başkan Kennedy iki gün boyunca bütün bu tartışmalardan ve soru işaretlerinden uzak kaldı. Washington'daki danışmanları bir çözüm bulmaya çalıştılar. Her olasılık, boşluk ve risklerle doluydu. "İyi bir çözüm" yoktu. Neyin en doğru yaklaşım olduğu, neyin işe yarayacağı, neyin dünyayı "havaya uçurmayacağı" gece gündüz tartışıldı. Nihayet bir sonuca varıldı: Abluka uygulanması.

Amerikan donanması, Küba'ya giden tüm gemileri durdurup arayabilirdi. Bu abluka uygulamasına "karantina" adını verdiler. Karantinanın, "Başkan Kennedy'nin askeri bir tepki vermeden, bu füzelerin kaldırıldığını görmek için ne kadar kararlı olduğu" mesajını Kruşçev'e ileteceğine inanılıyordu. Ancak karantina işe yaramazsa, alternatif olarak hava saldırıları için hazırlıklar da yapıldı. Büyük bir Amerikan işgal gücü hazırda beklemeye alındı.

Başkan Kennedy Chicago'daydı. Ancak kendisine Washington'da ihtiyaç vardı. Gazetecilerin şüphelenmemesi için hemen bir basın bildirisi kaleme alındı: *Başkan, soğuk algınlığı ve ateş yükselmesi nedeniyle programını iptal ederek Washington'a dönmek zorundaydı. Beyaz Saray'da müşahede altına alınacaktı.* Bildiri, basın toplantısında okundu ve gazetecilere dağıtıldı. Ancak yazılı basının sağlam kalemleri, devlet kurumlarındaki kontaklarıyla iletişime geçip elde ettikleri bilgileri manşetlerde kamuoyuyla paylaştılar: "Washington'da hafta sonu boyunca devam eden çok gizli askerî ve diplomatik faaliyetler ve görülen alışılmadık bir telaş, Amerikan dış politikasında büyük bir hareketin olabileceğini düşündürüyor. Spekülasyonlar, Karayipler ve özellikle Küba'ya karşı olası bir harekat üzerinde yoğunlaşıyor."[6]

Sovyet Büyükelçisi, Dışişleri Bakanı Dean Rusk tarafından acil bir toplantıya davet edildi. Rusk, Sovyetlerin Küba'ya füzeler gönderdiklerini ve havadan keşif fotoğraflarının ellerinde olduğunu söyledi. Bu durumu ABD'nin güvenliğine yönelik bir tehdit

6 Beschloss, *The Crisis Years*, s. 92.

olarak algıladıklarını ve buna izin veremeyeceklerini ifade etti. Konuşmasını; "Bir saat içinde, saat 19.00'da, Başkan Kennedy radyo ve televizyon aracılığıyla Amerikan halkına hitap edecek ve durumu anlatacak. Aynı zamanda sizin bu mesajı Kruşçev'e iletmenizi istiyor."[7] diyerek tamamladı. Saat tam 19.00'da Başkan Kennedy, dünyaya Küba'daki Sovyet füzelerinin keşfini ilk kez duyurdu ve Küba'ya karşı bir ablukanın yürürlüğe konduğunu bildirdi.

> Bu üslerin amacı, Batı Yarımküre'ye karşı nükleer saldırı kabiliyeti sağlamaktan başka bir şey olamaz. Bu saldırı oluşumunu durdurmak için, Küba'ya gönderilen saldırı nitelikli tüm askerî teçhizat üzerinde katı bir karantina başlatıldı. Herhangi bir ulus veya limandan Küba'ya gönderilen her türlü gemi, saldırı silahları içeren yükler taşıdığı saptanırsa, geri döndürülecektir. Başkan Kruşçev'i, dünya barışına ve ülkelerimiz arasındaki istikrarlı ilişkilere yönelik bu gizli, pervasız ve kışkırtıcı tehdidi durdurmaya ve ortadan kaldırmaya çağırıyorum. Başkan Kruşçev'in şu anda dünyayı yıkımın uçurumundan geri döndürme şansı var.[8]

Kennedy abluka gibi görünmeyen, ama aslında tam da o olan karantina hakkında konuşmuştu, ancak söylemi çok kesin ifadeler içermiyordu. Kremlin'den ilk cevap ertesi sabah geldi: Kruşçev geri adım atmayacaktı. Rusların tepkisi hayli sertti. Moskova, ABD'nin Küba'yı karantinaya almasını kınadı. Bu hareketi, dünya genelinde bir termonükleer savaşa doğru atılmış bir adım olarak tanımladı. Sovyetler Birliği, silahlı kuvvetlerine "Savaşa hazır ol" emri gönderdi. Varşova Paktı'nın kuvvetleri de alarma geçirildi. Süper güçler çatışmaya hazırlanırken, Küba'da da savaş alarmı verildi. Çeyrek milyondan fazla insan Amerikan istilasını geri püskürtmek için toplandı. Kendilerini büyük tehlikede hissediyorlardı. Bu bir savaştı, Küba her an Amerikalılar tarafından istila edilebilirdi. Ancak korkulan başka bir şey vardı. Amerika'nın Küba'yı istila etmesi, ardından ikinci adım olarak Sovyetler Birliği'ne

7 Brodie, s. 152.

8 Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy*, s. 121.

karşı nükleer hava saldırısı gerçekleştirmesi riskini de beraberinde getiriyor olabilirdi.

Şubat 1962'de Amerikan donanması Küba'yı kuşatmaya başladı. Sovyet gemileri, rotalarında kaldılar. İki tarafın karşı karşıya gelmesinin kaçınılmaz olduğunu bilen Kennedy, Moskova ile doğrudan temas kurmak istedi. Kardeşi Robert'ı Sovyet Büyükelçisi ile gizli bir görüşme yapması için gönderdi.[9] Robert Kennedy açılış hamlesini "Başkan Kennedy karantina uygulamasını açıkladıktan sonra Hükümetiniz kaptanlarınıza gemilerini geri döndürmeleri için talimat verdi mi?" diyerek yaptı. Sovyet Büyükelçisi gayet sakince yanıtladı: "Hayır, kaptanlarımızın böyle bir emir aldıklarını sanmıyorum, bildiğim kadarıyla kendilerine sadece Küba'ya gitmeleri talimatı verildi. Ayrıca uluslararası hukuka göre gemilerimizi açık denizde durdurma hakkınız yok. Üstelik denizin üzerine, nereden ve ne zaman geçileceği belli olmayan hayali bir çizgi çizemezsiniz; bu, yasalara aykırıdır." Robert Kennedy arkasına yaslanarak karşılık verdi: "Pekâlâ... O halde, nereye doğru gittiğimizi bilmiyorum."

Pentagon, ABD'nin, Küba'ya giden ve abluka kapsamında durmayı ve aranmayı reddeden komünist blok bandıralı her gemiyi batırmaya hazır olduğunu söyledi. Ayrıca, Küba'ya malzeme taşıyan herhangi bir devletin gemisini durdurmak ve aramak için gerekirse güç kullanılacağını da ilan etti. Durum gayet ciddi boyuttaydı.

Dünya Bir Nükleer Savaşın Eşiğinde

Küba halkı Amerikan istilası beklentisi altında sinir harbi yaşarken Amerikan halkının da sinirleri yay gibi gerilmişti. İnsanlar kendilerini olası nükleer soykırıma hazırlamaya çalışıyorlardı. Herhangi bir durumda Sovyet füzelerinin kendilerini vuracağını düşünüyorlardı. Amerika'da panik başladı. Bir satın alma dalgası,

9 Görüşmenin tamamı için bkz. Michael R. Beschloss, *The Crisis Years: Kennedy and Khrushchev, 1960-1963*, s. 134-141.



Küba Füze Krizi sırasında uygulanan ablukadan bir an; Rus yük gemisi ile Amerikan savaş gemisi yan yana

raflardaki temel ihtiyaç mallarını sildi süpürdü. Herkes füzelerin etkileri hakkında bilgi edinmeye başladı. Büyük bir patlama, sonrasında eritici sıcaklık, ölüm dumanları, radyasyon... Bunları öğrenenler, bu felaketten kurtulmak için sığınak hazırlamaya giriştiler. Fırınların içi bile saklanmak üzere düzenlendi. Sovyet liderler ise yaşanan krizi halktan saklamaya çalışıyorlardı, ancak haberler yayılmıştı. Savaşın nefesini ensesinde hisseden Rus halkı da gergindi. Bu savaşın eskisi gibi olmayacağını, nükleer silahların kullanılması halinde sonucun ne olacağını biliyorlardı.

24 Ekim 1962 günü Sovyet gemileri ile Amerikan savaş gemileri yakın seyir halinde yan yana geldiler. Neredeyse son anda, Sovyet gemileri ya yavaşladı ya da rotayı değiştirdi. O anda bir kişinin yanlışlıkla tetiğe basması, dünyanın sonunu getirebilirdi. O akşam, Başkan Kennedy Beyaz Saray'da arkadaşlarıyla yemek yerken kutlama için kadeh kaldırması önerildi. Kennedy reddetti. Saat 21:30 sularında Amerikan Dışişleri Bakanlığı Kennedy'ye iletilmek üzere Kruşçev tarafından gönderilmiş bir mektup aldı. Kruşçev, Kennedy'nin tüm taleplerini reddediyordu. Amerikalılar için bunun bir tek anlamı olabilirdi; Küba'da bulunan füzeler kullanılmak üzere hazırlanıyordu. Amerikan Stratejik Hava

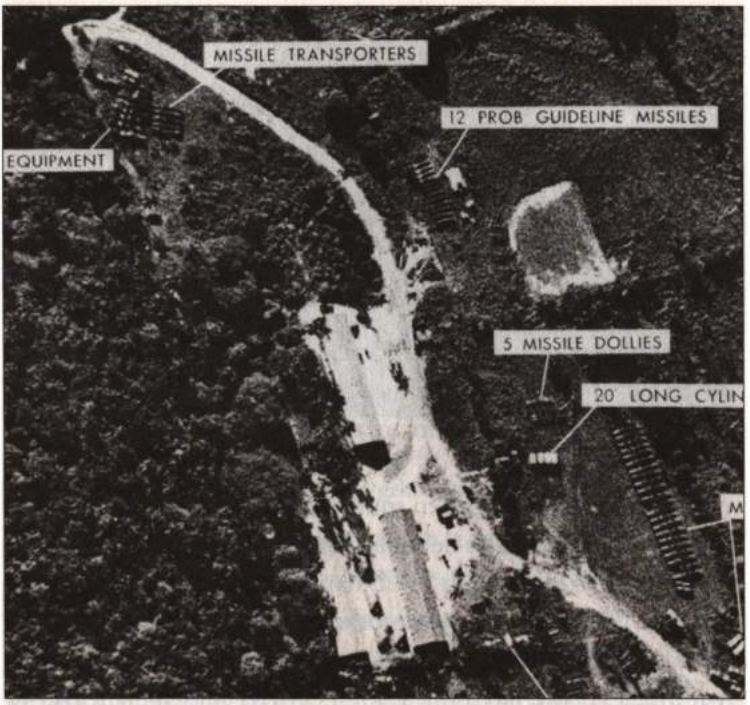
Komutanlığı'nın alarm konumu, tarihinde ilk kez DEFCON–2'ye çekildi. Bir sonraki adım, yani DEFCON–1, savaş demekti.

Savunmaya Hazır Olma Durumu (The Defense Readiness Condition, kısaca DEFCON), Birleşik Devletler Silahlı Kuvvetleri tarafından kullanılan bir uyarı durumudur. ABD ordusunun beş kademeli bir hazır olma durumu (veya uyarı durumu) vardır. Değişen askerî durumlara göre savaş/savunma olasılığı DEFCON-5'ten DEFCON-1'e doğru artar.

25 Ekim sabahı, şafaktan hemen sonra Başkan Kennedy, Sovyet petrolü taşıyan bir tankerin durdurulmasını emretti. Bir petrol tankerinin füze taşıma olasılığının olmadığını tabii ki o da biliyordu ama Kruşçev'e çok ciddi olduğuna dair bir işaret vermek istiyordu. O öğleden sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Küba Krizi ile ilgili olağanüstü toplantısında ABD temsilcisi Adlai Stevenson, SSCB temsilcisi Valerian Zorin'e şöyle hitap etti:[10] "Size basit bir soru soracağım, SSCB temsilcisi olarak söyler misiniz; Küba'ya ülkeniz kısa ve orta menzilli füze yerleştiriyor mu? Evet mi, hayır mı? Lütfen çeviriyi beklemeyin, evet ya da hayır diye cevap verin." Zorin'in çeviriyi beklemesi, toplantı salonunda gülüşmelere neden oldu. Zorin Rusça olarak şöyle cevap verdi: "Bir Amerikan hukuk mahkemesinde değilim beyefendi, bana bir savcı edasıyla sorduğunuz soruyu yanıtlamıyorum, cevabı zaman içinde alacaksınız." Bunun üzerine Stevenson şöyle dedi: "Cevabımı almak için cehennem donuncaya kadar beklemeye hazırım." Sovyet temsilcisi kaçamak cevaplar verirken U-2 casus uçağının çektiği fotoğraflar, dünyanın görmesi için toplantıya getirildi.

Küba'daki füze sahalarında çalışmalar devam ederken, ABD'nin Florida'daki, Küba'yı işgal edecek güçlerinin sayısı da artıyordu. Eğer Amerikan ordusu, Deniz Kuvvetlerini veya Hava Kuvvetlerini

10 James G Blight, Bruce J. Allyn and David A. Welch, *Cuba on the Brink: Castro, the Missile Crisis, and the Soviet Collapse*, Pantheon, New York 1993, s. 91-93.



Küba'daki füze üslerinin Amerika tarafından çekilmiş resmi

kullanarak bir istila başlatmış olsaydı kayıplar çok büyük olacaktı. Kübalılar da son askere, son mermiye kadar savaşacaklardı, çünkü kaçacak hiçbir yerleri yoktu.

26 Ekim'de Sovyet askerî komutanlığında durum değerlendirmesi yapıldı. Yerden havaya füzeler, taktik nükleer füzeler, personel... her şey hazırdı. 26 Ekim'de gerilimin arttığı anlarda Kennedy, Kruşçev'den bir telgraf aldı: "Bay Başkan, siz ve ben, ortasında düğüm olan bir ipi çeken iki adam gibiyiz. Ne kadar sert çekersek o kadar sıkışıyor. Sonunda düğümün çözülmesi için kılıçla kesilmesi gerekecek. Neden çekmeyi bırakmıyoruz? Belki de düğümü çözebiliriz?"[11] "ABD'nin Küba'yı istila etmeyeceğini" ilan

11 David A. Welch and James G Blight, *On the Brink: Americans and Soviets Reexamine the Cuban Missile Crisis*, Hill and Wang, New York 1989, s. 79-80.

etmesi durumunda Kruşçev'in bir teklifi vardı: Küba'daki Sovyet askerî uzmanlarının "gerekliliği" ortadan kalkacaktı. Sonunda, soğukkanlı fikirler olaya hâkim olmaya başlamış gibi görünüyordu.

Ertesi sabah her şey değişti. Kruşçev kendi namına daha iyi bir anlaşma yapabilmek için bastırmaya çalıştı. Bir tür takas istiyordu: Küba'daki Sovyet füzelerine karşılık Türkiye'deki ABD füzeleri kaldırılacaktı. Kruşçev, iki taraf arasındaki genel bir anlaşmaya Türkiye'den çekilme konusu dâhil edilebilirse, bunun Sovyetler Birliği için çok iyi olacağını düşündü. Bu, ABD'nin "sadece" Küba'ya saldırmama kararından çok daha iyiydi. Başkan Kennedy, Amerikan füzelerini Türkiye'den çıkarmaya hazırdı. Ancak bu füzeler Amerika'nın NATO'ya katkısının bir parçasıydılar ve kendi başına Kruşçev'e hiçbir söz veremiyordu. Kennedy seçenekleri değerlendirirken krizin tekrar alevlendiği haberini aldı.

Casuslar Görevde

27 Ekim günü liderler anlaşmaya çalışırken Amerikan keşif uçuşları da devam ediyordu. Bir U-2 casus uçağı Küba'nın doğusundaki bir Sovyet uçaksavar mevkiinin üzerinde uçuyordu. Bu kez bölgedeki Sovyet tümen komutanı Yarbay Grechkove, hedefi imha etmek için bir yerden havaya füze atılması emrini verdi. U-2 vuruldu. Pilotu Binbaşı Rudolf Anderson Jr. hayatını kaybetti. Amerikalıların yürürlükteki planına göre, eğer U-2 düşürülürse ilgili SAM bataryası ve mevkii bombalanarak ortadan kaldırılacaktı.[12] Başkan Kennedy emri iptal etti. Kruşçev ile değiş tokuş yapmak için zamana ihtiyacı vardı.

Küba Füze Krizi sona erdikten sonra, düşen U-2'nin Pilotu Binbaşı Rudolf Anderson Jr'ın naaşı ABD'ye iade edildi, Binbaşı Anderson 6 Kasım 1962'de Greenville'deki Woodlawn Memorial Park'a defnedildi. Anderson için 1963 yılında Greenville'deki Cleveland Park'ta bir anıt dikildi. O sırada fazladan U-2 uçağı olmadığı için anıtta Kore'de uçtuğu gibi bir

12 Beschloss, *Mayday*, s. 325.

F-86 Sabre kullanıldı. Yeniden tasarlanan anıt, Anderson'un ölümünün 50. yıldönümü olan 27 Ekim 2012'de tekrar kendisine ithaf edildi.

Denklemin en önemli parçası olan Küba'da tedirginlik en üst noktadaydı. Kübalılar, olası bir savaşta adalarının yok olacağına kesin gözüyle bakıyorlardı. Castro, Kruşçev'e bir mesaj gönderdi. ABD işgalinin sadece birkaç saat uzaklıkta olduğunu Amerikan saldırısı başladığında Sovyetler Birliği'nin derhal imha edici bir darbe ile misilleme yapması gerektiğini söyledi. Washington'da ise Kennedy, hâlâ bir dünya savaşından kaçınmaya çalışıyordu. Krizin tam bu anında Kennedy hayati öneme sahip gizli bilgiler edindi. Bunu sağlayan, Sovyet ordusunda görevli, Oleg Penkovsky adında bir albaydı. Çok tartışılan füze sorununun gerçekte Batı'nın lehinde olduğuna dair güven veren birtakım belgeler iletti. Bu haber çok önemliydi; çünkü belgeler, Küba Füze Krizi sırasında Kruşçev'in blöf yaptığını belirtiyordu.

Albay Oleg Penkovsky doğrudan CIA'e çalışan biri değildi, gönüllü çalışan bir GRU subayıydı. Çarlık Rusyası zamanında ailesinin üst sınıfa mensup olması dolayısıyla kariyerinde ilerlemesi hep sınırlanmıştı. Bundan rahatsız olan Penkovsky, radikal bir kararla tepkisini gösterdi. 1960 yılından itibaren, on binin üzerinde belge ve planın akışını sağladı. 1962 yılında KGB tarafından tutuklanan Penkovsky'nin nasıl ihanete uğradığı hâlâ gizemini korumaktadır. Ancak Amerikalılarla koordinasyon içinde çalışan İngiliz istihbaratında birçok şüpheli çifte ajan bulunduğu bilinmektedir. Penkovsky, 1963'te yargılandı, suçlu bulundu ve idam edildi. Casuslar genelde kışkırtıcı figürler olarak düşünülür ancak Penkovsky, ölümcül sonuçlar doğurabilecek bir dünya krizinin kazasız belasız atlatılmasına yardımcı olmuştu. Bir başka deyişle, termonükleer III. Dünya Savaşı'nı önleyen adamdı.

Rus kanalından gelen istihbaratı değerlendiren Robert Kennedy'nin aklına parlak bir fikir geldi. Elde ettikleri bilgilerden "sevdiklerini" seçecekler, gerisini yok sayacaklardı. Gerçi bu girişimin

işe yaraması pek muhtemel değildi ama Başkan Kennedy ve Robert Kennedy, Kruşçev'e tam da bunu yaptılar. U-2'nin vurulmasını ve Moskova'nın savaş çığırtkanlığı yapan yayınlarını görmezden geldiler. Bu sırada ABD'nin işgal planları işlemeye devam ediyordu. Cumartesi gecesi gerginlik olağanüstü seviyedeydi, çünkü ertesi gün Küba'nın ne zaman istila edileceğine dair kararın verileceği toplantı yapılacaktı. Başkan Kennedy çalışma arkadaşlarını topladı. Bir haftadır çok yoğun çalıştıklarını söyleyerek dinlenmeleri için evlerine dönmelerini söyledi. Karar pazar sabahı alınacaktı. Başkan'ın isteği üzerine Beyaz Saray'dan ayrılanlar, ülkelerinin, başladığı zaman durdurulamayacak bir nükleer savaşa çok yakın olduğunu düşünmekten kendilerini alamıyorlardı. Belki de o gece aileleriyle geçirecekleri son mutlu gece olacaktı, belki de bir başka cumartesi gecesi yaşayamayacaklardı. Onlar evlerinin yolunu tutmuşken Başkan Kennedy telefona uzanıp kardeşinin bürosunu aradı.

Geri Adım

Başkan Kennedy, kardeşini Sovyet Büyükelçisi ile yeni bir gizli görüşmeye gönderdi. Robert Kennedy doğrudan söze girerek gelinen noktanın yarattığı gerginliği ortaya koydu.[13] Ruslar bir Amerikan uçağını düşürmüşlerdi, Amerikalı generaller buna cevap verilmesini istiyorlardı. Robert Kennedy eğer ABD bu adımı atarsa Sovyetlerin de misillemede bulunacağını bildiğini dile getirerek ne yapılabileceğini sordu. Sovyet Büyükelçisi, Kennedy'ye Türkiye hakkındaki planlarını sorarak yanıt(!) verdi. Robert Kennedy net bir şekilde Türkiye'deki füzeleri kaldırmak konusunda istekli olduklarını belirtti. Ancak bir sorun vardı: Bu füzeleri Sovyet tehdidi altında kaldırıyormuş gibi görünemezlerdi, üstelik tek taraflı olarak da kaldıramazlardı çünkü söz konusu olan, bir NATO üssüydü. Eğer kendilerine güvenilirse, bu füzeleri hemen olmasa da kaldırabileceklerdi. Kennedy'nin, Küba'ya bir

13 Görüşmenin tamamı için bkz. Michael R. Beschloss, *The Crisis Years: Kennedy and Khrushchev, 1960-1963*, s. 174-181.



Başkan Kennedy ve Sovyet lideri Kruşçev

saldırı olmayacağını garanti etmeye ancak Sovyetler Birliği'nin tüm saldırı silahlarını Küba'dan çekmesi gerektiğine dayanan koşullarının kabul edilmesini sağlayan şey, aslında Türkiye'deki füzelerin kaldırılmasıydı. Bunun savaştan kaçmak için son şans olabileceğini düşünen Kruşçev, 28 Ekim sabahı Moskova Radyosu'ndan tüm dünyaya bir mesaj yayınladı. Sovyetler Birliği'nin lideri, Kennedy'nin şartlarını kabul ediyordu.

Sovyet hükümeti, Küba'daki silahların sökülmesi, kargolanması ve Sovyetler Birliği'ne döndürülmesi emrini verdi. Sovyet füzeleri denetim altında geri çekilecekti. Kriz sona ermişti. İnsanlık, II. Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana ortaya yaşanan en büyük gerilimden, korkunç bir nükleer soykırım tehdidinden kurtulmuştu. Dünya kamuoyu, Sovyetler Birliği ile ABD arasında bir anlaşmaya varıldığını, Kennedy'nin Kruşçev'e Küba'ya yönelik bir garanti sunduğunu öğrenmişti. Bütün dünyada, Kruşçev'in ABD Başkanı'nın baskısına dayanamayıp taviz verdiği için kaybettiği izlenimi uyanmıştı. Görünüşe göre Kruşçev, Küba'dan füzeleri çıkarmış ama karşılığında hiçbir şey almamıştı. Gerçek başkaydı ama kimse farkında değildi; çünkü Türkiye'deki füzelerle ilgili

anlaşmayı kimse bilmiyordu. Herkes birbirine kimin kazandığını veya kimin kaybettiğini soruyordu; doğru cevap ne Kennedy idi ne de Kruşçev.. Amerikalıların yakın gözetimi altında, Sovyet füzeleri evlerine geri götürüldü.

Küba'da çözüme ulaşılmamış olsaydı ve ABD Küba'yı istila etseydi, görünen o ki nükleer bir savaşa girilmesi kaçınılmazdı. Sonucun felaket olacağına dair hiç kimsenin kuşkusu yoktu. Küba'daki füze krizi 20. yüzyılın en büyük kriziydi ve Kennedy ile Kruşçev'in birlikte çözüm üretmesi çok önemliydi. Eğer bu uzlaşma sağlanamasaydı, 28 Ekim sabahı insanlık ve uygarlık tamamen farklı bir dünyaya uyanacaktı ya da asla uyanamayacaktı.



17. PARALEL

Fransızlar, 19. yüzyılın başlarından Pasifik'teki savaş sırasında, 1940'ta, Japonların Fransız Çinhindi'ni (Hindiçin'i) işgal ettiği II. Dünya Savaşı'na kadar Güneydoğu Asya kolonileri üzerinde kontrollerini sürdürdüler. İşgalden sonra Vichy yanlısı Fransız sömürge yönetimi, Japon İmparatorluğu'na askerlerini Vietnam'da konuşlandırma izni verdi. 1941'de, Vietnam'ın devrimci lideri Ho Chi Minh'in yönetiminde, komünist ideolojiye dayanan milliyetçi kurtuluş hareketi "Viet Minh" ortaya çıktı. Viet Minh, iki amaç için mücadele etmeye başladı: Vietnam'ın Fransa'dan ayrılarak bağımsız olmasını sağlamak ve Vietnam'daki Japon işgalini sona erdirmek.

Japonya, askerî ihtiyaçlarını karşılamak için Vietnam'ın doğal kaynaklarını kullandı. Mart 1945'te ülkenin bütün tarımsal ve hayvansal üretimine Japon imparatorluk ordusu tarafından el konuldu. Bunun sonucu olarak "1945 Vietnam Kıtlığı" yaşandı. İki milyona yakın insan açlıktan öldü.

Japonya'nın askerî yenilgisinin ve Ağustos 1945'te Vietnam'ın Tokyo'ya bağlı kukla yönetiminin düşmesinin ardından, Saygon'un idari hizmetleri çöktüğü için ülkede anarşi, isyan ve asayiş sorunları yaygınlaştı. Viet Minh, Fransız sömürge yönetiminin merkezi Hanoi'yi işgal etti ve 2 Eylül'de ulusal bağımsızlığını ilan eden geçici bir hükümet kurdu. Ancak Ho Chi Minh'in bilmediği bir şey vardı. 1945'in Temmuz ayında Müttefikler, Hindiçin'i 16. paralelden ikiye bölmeye karar vermişlerdi. Böylece Müttefiklerle çalışan Çin Cumhuriyeti'nin lideri Çan Kay-Şek kuzeyde ve İngiliz Lordu Louis Mountbatten ise güneyde Japonların teslim

olmasını sağlayacaklardı. Müttefikler, Çinhindi'nin hâlâ Fransa'ya ait olduğu konusunda da anlaşmışlardı.

Fransa, "1945–1946 Savaşı" ile Vietnam'da kontrolü yeniden sağladı. Viet Minh lideri Ho Chi Minh, Fransa ile askerî çatışmadan kaçınmak için başlangıçta ılımlı bir duruş sergiledi. Fransızlardan; sömürge idarecilerini geri çekmelerini ve öğretmen, mühendis ve teknikerler göndererek modern ve bağımsız bir Vietnam'ın inşa edilmesine yardımcı olmalarını istedi. Ancak Fransız Cumhuriyeti Geçici Hükümeti, bağımsızlık fikri de dâhil olmak üzere bu talepleri yerine getirmedi. Üstüne bir de sömürge yönetimini yeniden kurmak için Fransız Uzakdoğu Seferi Kolordusu'nu bölgeye gönderdi. Bu gelişme, Viet Minh'in 1946 sonlarında Fransızlara karşı bir gerilla harbi başlatmasına yol açtı. Mücadele sekiz sene sonra, 1954 yılında Fransızların ve kendilerine sadık Vietnamlıların Dien Bien Phu'da yenilgiye uğratılmaları ile sona erdi.

13 Mart - 7 Mayıs 1954 arasında yaşanan Dien Bien Phu muharebesi Soğuk Savaş'ın belirleyici çatışmalarından biridir. Amerikan desteğine sahip olmalarına rağmen Fransızlar, Viet Mihn Başkomutanı General Vo Nguyen Giap'ın komünist güçleri tarafından yenilgiye uğratıldılar. Paris, Vietnam kolonileri üzerindeki kontrolünü kaybetti. Zafer sadece Vietnamlılar için değil, dünyanın her yerindeki insanlar için çok şey ifade ediyordu. Fakir bir feodal ulus, modern bir endüstriye ve güçlü bir orduya sahip büyük bir sömürge gücünü yenmişti. Bu başarı sayesinde Ho Chi Minh, Cenevre'de toplanacak ateşkes görüşmeleriyle ilgili konferansa eli güçlü gidecekti. Durumu fark eden ABD Başkanı Eisenhower, Cenevre Konferansı'ndan yaklaşık üç hafta önce, 7 Nisan 1954'te düzenlediği basın toplantısında Hindiçin'deki komünizme atıfta bulunarak ünlü "domino teorisi"ni açıkladı: "Bir dizi domino taşını dizmişsiniz, ilkini deviriyorsunuz, o, ikinciye, o da üçüncüye çarparak düşüyor. Sonuncusuna ne olacağı ve bunun ne kadar hızlı bir şekilde gerçekleşeceği kesindir. O ilk domino taşını devirirseniz ya da devrilmesine izin verirseniz

uluslararası düzeyde çok derin etkilere ve sonuçlara neden olacak bir dağılmayı da başlatmış olabilirsiniz."[1]

Domino teorisi, 1950'lerden 1980'lere kadar gündemde kalan bir teoriydi; herhangi bir bölgedeki bir ülke komünizmin etkisi altına girerse, çevredeki ülkelerin de bir domino etkisi izleyerek aynı yönde ilerleyeceğini öne sürmekteydi. Domino teorisi, Soğuk Savaş sırasında birbirini izleyen ABD yönetimleri tarafından, dünya çapındaki Amerikan müdahalelerini bir ihtiyaç olarak göstermek ve bu müdahaleleri haklı çıkarmak amacıyla kullanıldı.

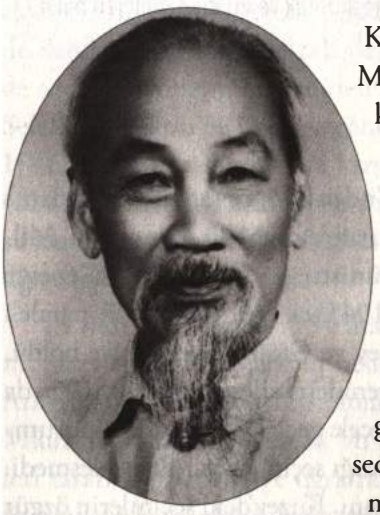
17. Paralel

Dien Bien Phu Muharebesi'nden sonra Fransızlar Vietnam'ı sonsuza dek terk etti. Artık Vietnam'da yeni bir rejim vardı. Milliyetçiydi. Aynı zamanda komünistti. 1954 yılındaki Cenevre Uluslararası Barış Konferansı, 1945'teki 16. yerine, 17. paraleli sınır kabul edip Vietnam'ı Kuzey ve Güney olarak ikiye böldü. Vietnam'ın bölünmesi, ülkeyi yeniden birleştirmek için 1956'da planlanan seçimlere kadar sürecek geçici nitelikte bir durumdu. Ancak Amerika'nın karşı çıktığı seçimler asla gerçekleşmedi. Washington yönetimi karşı çıkışını, Kuzey'deki seçimlerin özgür ortamda yapılamayacağına dayandırmaktaydı. Aslında neden farklıydı: Özgür seçimler yapıldığında komünistlerin zafer kazanarak kontrolü ele geçirmeleri ihtimalinden korkuluyordu, hatta sandıkta komünistlerin kazanması ihtimalden öteydi. Korkunun ecele faydası yoktu, Amerikalılar 16 yıl sonra bunu acı bir şekilde öğrenecekti.

Cenevre Konferansı, 26 Nisan - 20 Temmuz 1954 tarihleri arasında birçok ülkenin katılımıyla İsviçre'de toplandı. Kore Savaşı ve Birinci Çinhindi Savaşı'ndan kaynaklanan sorunları çözmeyi amaçlıyordu. Konferansın

1 Charles E. Bohlen, *Witness to History: 1929-1969*, Norton, New York 1973, s. 58.

Kore sorunu ile ilgili kısmı, herhangi bir sonuç alınamadan sona erdi. Bu nedenle konferans genellikle Çinhindi ile ilgili kabul edilmektedir. Fransız Çinhindi'nin parçalanmasıyla ilgilenen Cenevre Uzlaşmaları'nın uzun vadeli yankıları oldu. Güneydoğu Asya'da Fransız İmparatorluğunun parçalanması; Vietnam Demokratik Cumhuriyeti (Kuzey Vietnam), Vietnam Devleti (gelecekteki Vietnam Cumhuriyeti, Güney Vietnam), Kamboçya Krallığı ve Laos Krallığının kurulmasına yol açtı.



Ho Chi Minh

Kuzey Vietnam'ın lideri Ho Chi Minh, Fransa'da yaşamış ve Moskova'da eğitim görmüştü. Birçok Vietnamlı için ulusal bir kahramandı, ancak Washington onu komünist blokun bir aktörü olarak görüyordu. Kuzey Vietnam'da radikal toprak reformlarına girişildi. Toprak sahipleri ve sözde zengin köylüler zulüm gördü, yağmaya uğradı ve hapsedildi. Uygulanan politikalar bir mülteci krizinin yaşanmasına yol açtı. 1955'e gelindiğinde kuzeydeki bir milyona yakın insan güneye kaçmıştı bile. Bunların bazıları Amerikan ajanları tarafından cesaretlendirilmişti.

Güney Vietnam'ın Başkanlık makamına oturarak ülke yönetimini üstlenen Diem'se, Hanoi'ye direnmeye kararlı olduğunu göstermesi nedeniyle ABD tarafından desteklenen bir anti-komünistti. Acımasız ve otokratik yönetim sergileyen Başkan Diem, herhangi bir muhalefete tahammül göstermiyordu. Ülkede baskı rejimi giderek ağırlık kazandı. Komünist olan ya da olma olasılığı bulunan herkes sorgulandı, işkence gördü. Yazılı basın da bu yaklaşımlardan nasibini alıyordu.

Komünistler, 1960 yılında Başkan Diem'le savaşmak ve ülkeyi Hanoi rejimi altında birleştirmek için Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni kurdular. Aslında dünya çapında, bu isimden çok, kendilerine muhalifleri tarafından verilen isimle ünlendiler ve anıldılar: Viet Cong. Güney Vietnam'daki bu tür rejim karşıtı hareketler Moskova tarafından cesaretlendirilmekteydi. 12 Ekim 1960'ta Kruşçev konu ile ilgili düşüncelerini sert bir şekilde dile getirdi: "Yakaran ve bu yakarışları duyulmaya devam edecek olan insanların sesini kesemeyeceksiniz. Kahrolsun sömürge köleliği! Onu ne kadar çabuk ve ne kadar derine gömersek, o kadar iyi olacak."[2]

Başkan Kennedy, seçilmesinden sonraki ilk bir yıl içinde yaşadığı Küba'daki Domuzlar Körfezi fiyaskosundan ve Berlin Krizi'nden sonra Asya'da bir güç gösterisinde bulunmak istiyordu. Amaç, domino taşlarının birbirlerinin peşi sıra düşmesini önlemekti. Kennedy yönetimine göre Vietnam'ın kaybedilmesi, Güneydoğu Asya'nın kaybını ve muhtemelen Hindistan'ın kaybını tetikleyecek; Çin ile Sovyetlerin dünyadaki konumunu güçlendirecekti.

1961 yılının Ocak ayında Başkan Kennedy bir açıklamada bulundu: "Bizim iyiliğimizi ya da kötülüğümüzü isteyen bütün uluslar bilsin ki, özgürlüğün hayatta kalması ve galip gelmesi için her türlü bedeli ödeyeceğiz, her türlü zorluğa göğüs gereceğiz, her türlü sorumluluğu üstleneceğiz, her türlü cefaya katlanacağız, dostlarımızın yanında ve düşmanlarımızın karşısında olacağız."[3]

Diem ile Viet Cong Arasında

Güney Vietnam'da Başkan Diem'i destekleyen köy liderleri, sistematik bir şekilde Viet Cong gerillaları tarafından ortadan kaldırılıyordu. Bunun yanında 1961 yılında yaklaşık beş bin Güney Vietnam devlet yetkilisi öldürüldü. Köylüleri, Viet Cong kontrolünden uzaklaştırmak ve tecrit etmek isteyen Başkan Diem,

2 Sergei Khrushchev, *Khrushchev on Khrushchev: An Inside Account of the Man and His Era*, edited and translated by William Taubman, Little Brown, Boston 1990, s. 257.

3 Freedman, *Kennedy's Wars*, s. 159.

askerî birliklerine köyleri yakmaları emrini verdi. Evlerini kaybeden köylüler Amerikalı danışmanların gözetimi altında inşa edilen müstahkem "stratejik mezralara" taşındılar. Bu uygulamalar, halktan tepki görmesine rağmen devam etti. Başkan Diem'in rahatsız edici her faaliyeti Viet Cong'a yeni üyeler kazandırdı. Durumu analiz eden ABD yetkilileri, görevlendirdikleri askerî danışmanlar ile Güney Vietnam ordusunun, kontrgerilla konusunda eğitilmesini sağladılar.

Güney Vietnam'a gönderilen danışmanlar Birleşik Devletler Ordusu Özel Kuvvetlerinin askerleriydi. Daha çok bilinen adlarıyla "yeşil bereliler"; gayrinizami harp, savunma, doğrudan eylem, isyanla mücadele, özel keşif, terörle mücadele, bilgi operasyonları, kitle imha silahlarının yayılmasına karşı mücadele ve güvenlik-destek faaliyetlerine dayanan görevleri yerine getirmek ve yürütmek için eğitim almış özel bir harekât gücüydü.

Vietnam'a giden Yeşil Bereliler; Bahnar, Hmong, Nung, Jarai ile Khmer Krom azınlıklarını ve Montagnards (Dağlılar) olarak da bilinen yerel halkları eğittiler. Bu gruplardan Mobil Saldırı Gücü Komutanlığı'na bağlı askerî birimler oluşturuldu. Kısa adları MIKE Gücü olan bu birimler, 1964-1970 arasında, Amerikan Ordusu tarafından Viet Cong ve Kuzey Vietnam Ordusu'na karşı verilen mücadelede "acil müdahale kuvveti" olarak kullanıldılar. 1970-1974 arasında da Güney Vietnam Ordusu tarafında "görev gücü" olarak faaliyet gösterdiler.

Kuzey ile Güney arasındaki karşılıklı şiddetin giderek rutin bir hal aldığı durumda ABD yetkilileri ve Güney Vietnam devlet adamları Başkan Diem'in yaptıklarını haklı çıkarmaya çalışıyorlardı. 23 Mayıs 1962'de dönemin ABD Savunma Bakanı Robert McNamara: "Başkan Diem'in eylemleri otokratik ilan edildi. Belki de kişisel eylemleri bir dereceye kadar otokratiktir. Ancak karşı karşıya kaldığı kaosun, var olan anarşinin farkına varıldığında, düzeni yeniden sağlamak için demokratik bir çerçeve içinde

otokratik yöntemler kullanmasının gerekli olduğu anlaşılmaktadır."[4] diyerek Güney Vietnam liderini savundu. Başkan Diem'in rejimi, ülkeyi yönetmek için tüm yapıları içeren bir tür çerçeve, bir tür hükümet inşa etmiş olabilirdi; bununla birlikte yürüttüğü politikanın entelektüeller arasında hoşnutsuzluğa yol açtığı yadsınamaz bir gerçekti. Kendisine "sıfır tolerans" diye lakap bile takılmıştı. Sertliği artırdıkça, Güney Vietnam'daki komünizm sempatizanlarının ve Viet Cong gerillalarının sayısı artıyordu. Nihayetinde dünyanın ilgisini çeken toplumsal patlamalar yaşanmaya başladı. Artık dünya televizyon çağındaydı; hiçbir şey gizlenemiyordu, çekilen görüntüler kısa süre sonra gezegenin Vietnam'a en uzak köşesinde bile evlerin misafir odalarındaydı.

Güney Vietnam'da Darbe, ABD'de Suikast

1963 yazında Güney Vietnam'ın başkenti Saygon sokakları korkunç sahnelere tanık oldu. Budist rahipler, Başkan Diem'in dini hoşgörüsüzlüğünü protesto etmek için kendilerini yaktılar. Ardından Güney Vietnamlı protestocular bir gösteri düzenlediler; ardından bir tane daha, bir tane daha, bir tane daha... Güney Vietnam polisi ve askeri, olaylarla başa çıkamaz hale geldi. Bıçak kemiğe dayanmıştı. Bir grup general, Başkan Diem'e karşı bir darbe planladı. Amerika'nın desteği için ağız aradılar. Ancak Amerika'daki istihbarat birimleri neredeyse her hafta Vietnam'ın veya dünyanın herhangi bir yerinden böyle talepler alıyordu. Bunlara yönelik olarak standart bir cevap hazırlanmıştı. Talepte bulunan ilgili kişiye ya da gruba, ABD'nin böyle bir şeye katılamayacağı, kendilerine yardım edilemeyeceği, olaya dâhil olunamayacağı ve herhangi bir yeni hükümetin kendi faaliyet ve meziyetlerine göre incelenip değerlendirileceği bildiriliyordu.

Bu talepten haberdar edilen Başkan Kennedy'e karmaşık mesajlar veriliyordu. Hatta bazı yetkililer Amerika'nın Vietnam politikasının başarılı olduğunu, 16.000 askerî danışmandan oluşan

4 Robert McNamara, *The Essence of Security: Reflections in Office*, Harper & Row, New York 1968, s. 57-58.

gücün 1965'in sonuna kadar geri çekileceği ve 1963 yılının Aralık ayı sonuna kadar, yani 90 gün içinde, ilk geri çekilme biriminin Amerika'ya geri döneceği söylediler.[5] Ancak olaylar, geri çekilme planını geride bırakacaktı.

Washington, darbeyi durdurmak için hiçbir şey yapmadı. 1 Kasım 1963'te Güney Vietnam ordusundan bir grup general, Başkanlık Sarayı'na saldırdı. Amerikan desteğine sahip olduklarına veya olacaklarına inanıyorlardı. Ertesi gün hükümet devrildi. Başkan Diem ve kardeşi bir kiliseye sığındılar. Diem, yakalandıktan sonra kendi askerleri tarafından öldürüldü. Saygon halkı Diem'in devrilmesini ilk başta coşkuyla karşıladı. Ancak ülke lidersiz kalmıştı. Diem'in öldürülmesinden yaklaşık üç hafta sonra Başkan Kennedy suikasta kurban gitti. J.F. Kennedy Arlington Mezarlığı'na gömülürken Amerika, Güney Vietnam'la yakından ilgilenmeye devam ediyordu.

Başkan Yardımcısı Lyndon Johnson, Başkan Kennedy'nin öldürülmesinin ardından Amerikan Anayasası gereği yemin ederek Oval Ofis'e taşındı. Yeni Başkan 22 Mayıs 1964 günü halka hitaben yaptığı konuşmada amacını dile getirdi: "Harika bir toplum inşa edeceğiz; hiçbir erkeğin veya kadının korkunun, yoksulluğun veya nefretin kurbanı olmadığı, her erkek ve kadının istediğine sahip olduğu, refah içinde yaşadığı ve umut dolu olduğu bir toplum."[6] Lyndon Johnson'ın kendi ülkesi için büyük hedefleri vardı. Ancak Kennedy gibi o da Vietnam'ı komünistlere kaptırmamaya kararlıydı. Johnson, Savunma Bakanı Robert McNamara'yı Amerika'nın Güney Vietnam'ın davasına olan taahhütlerini yenilemesi için Vietnam'a gönderdi. Saygon'a gelen McNamara, ne kadar sürerse sürsün ABD'nin Vietnam'da kalacağını ve komünist isyancılara karşı gereken her türlü yardımı sağlayacağını

5 Robert McNamara, *The Changing Nature of Global Security and Its Impact on South Asia*, Washington Council on Non-Proliferation, Washington 1992, s. 101-15.

6 Robert Dallek, *Flawed Giant: Lyndon Johnson and His Times, 1961-1973*, Oxford University Press, New York 1998, s. 79.

söyledi.[7] Strateji değişmemişti ama vaatler daha da ileri gitmişti. Başkan Johnson Amerika'nın savaştaki etkinliğini artırmaya başladığında, General William Westmoreland Vietnam'daki ABD kuvvetlerinin komutanlık görevini üstlendi. Westmoreland içinde bulunulan durumu açıklarken Amerika'nın daha önce hiç tecrübe etmediği türden bir savaşla karşı karşıya olduğunu, bir öğrenme süreci yaşandığını ve doğal olarak da uygulanan bazı politikaların deneme yanılma şeklinde geliştiğini söyledi.[8] İlginç olan, ABD kuvvetleri Kuzey Vietnam ordusu ile savaş halinde değildi ama Vietnam'daki Amerikan kuvvetlerinin başına II. Dünya Savaşı ve Kore Savaşı gazisi bir general atanmıştı. Kısa zaman sonra tarihin garip bir cilvesi(!) ya da ilginç bir tesadüf(!), Westmoreland'e önceki savaşlardan edindiği tecrübesini kullanması için ortam yaratacaktı. Kennedy'nin doğrudan bulaşmak istemediği savaşa Johnson balıklama dalacaktı, hem de şaibeli bir şekilde...

Tonkin Körfezi Vakası

2 Ağustos 1964'te, Tonkin Körfezi'nde devriye gezen Amerikan destroyeri USS *Maddox*, üç Kuzey Vietnam torpidobotu ile çatışmaya girdiğini rapor etti. Başkan Johnson, destroyer sayısının artırılmasını ve bir hava devriyesinin görevlendirilmesini istedi. Ayrıca uluslararası sularda Amerikan gemilerine bir başka saldırı olması durumunda saldırganları yok etmek amacıyla karşılık verileceğini ilan etti.

4 Ağustos'ta ABD destroyerleri USS *Maddox* ve USS *Turner Joy*, Tonkin Körfezi'nde ateş altında olduklarını bildirdiler. Hava devriyesi düşman unsurlarını etkisiz hale getirmek için hemen olay yerine geldi. Yapılan aramada Kuzey Vietnam donanmasına ait hiçbir unsura rastlanmadı. Kanıtlar, gerçek bir saldırının gerçekleşmediğini gösteriyordu. Buna rağmen Johnson, Tonkin

7 Robert McNamara and Brian Van DeMark, *In Retrospect: The Tragedy and Lessons of Vietnam*, Times Books, New York 1995, s. 97.

8 Robert S. McNamara, James G. Blight and Robert K. Brigham, *Argument Without End: In Search of Answers to The Vietnam Tragedy*, Public Affairs, New York 1999, s. 77-79.

Körfezi Vakası'nı Kongre'den destek almak için kullandı. Böylelikle Kongre, Johnson'ın Vietnam'da savaşmasına izin verebilirdi. Johnson Kongre üyelerine, Vietnam açıklarında konuşlanmış ABD uçak gemilerinden Kuzey Vietnam'a misilleme amaçlı hava saldırıları emri verdiğini bildirdi.[9] Kongre üyeleri arasında sadece Senatör Mike Mansfield misillemeye karşı çıktı. Bundan sonra olayların arkası çorap söküğü gibi geldi. Tonkin Körfezi Vakası aslında ABD'nin Vietnam cehennemine giriş biletiydi. Amerikan kuvvetleri 5 Ağustos 1964'te dâhil olduğu Vietnam Savaşı'nda 27 Mart 1973 gününe kadar varlığını sürdürdü.

1965 yılının ilkbahar ve yaz aylarında, ABD kuvvetleri Lyndon B. Johnson tarafından Vietnam'a gönderilmeye başlanınca General Westmoreland'in dikkati danışma konularından bu kuvvetlerin istihdamına çevrildi. *Time* dergisi General Westmoreland'i 1965'te "Yılın Adamı" olarak adlandırdı.

Tonkin Körfezi Vakası'na misilleme olarak Pierce Arrow Harekâtı başlatıldı. USS *Ticonderoga* ve USS *Constellation* uçak gemilerinden havalanan Amerikan uçakları Kuzey Vietnam'a ait torpidobot üslerine ve petrol depolama alanlarına akın düzenledi. Operasyon sırasında iki uçak kaybedildi. Kuzey Vietnam hava savunma unsurları tarafından A-1 Skyraider tipi uçağı vurulan Teğmen Richard Sather hayatını kaybetti. A-4 Skyhawk'ı düşürülen Teğmen Everett Alvarez ise hayatta kalmayı başardı. Alvarez, salıverildiği 12 Şubat 1973 tarihine kadar Kuzey Vietnam'ın ABD donanmasından aldığı ilk savaş esiri olarak misafir edildi.

6 Ağustos 1964... Hanoi'deki İngiliz Başkonsolosu Londra'ya, Tonkin Körfezi Olayı'nın tek makul açıklamasının, Kuzey Vietnamlıları düşmanca bir tepki vermeye kışkırtmak için Amerikalıların kasıtlı bir girişimi olduğu şeklinde bir telgraf çekti.[10]

9 Dallek, s. 91.

10 Fredrik, Logevall, *Choosing War: The Lost Chance for Peace and the Escalation of the War in Vietnam*, University of California Press, Berkeley 1999, s. 93.

Tonkin Körfezi Vakası'nın hemen ardından Çin, Kuzey Vietnam sınırına yakın askerî kuvvetlerine "ABD'nin olası bir ani saldırısıyla başa çıkmaya hazır olmalarını" emretti. Çin, Tonkin Körfezi Olayı ile ilgili olarak ABD'nin Kuzey Vietnam'a yönelik saldırganlığının, Çin'e yönelik saldırganlık anlamına geldiğini ve Kuzey Vietnam'a yardım eli uzatmaktan çekinmeyeceklerini bildirdi. Derhal Kuzey Vietnam'a 51 MiG savaş uçağı gönderdi ve Kuzey Vietnamlı pilotlara eğitim verdi. Ayrıca Çin'in güneyinde, Kuzey Vietnam Hava Kuvvetleri uçaklarına sığınak hizmeti vermek üzere havaalanları inşa etti. Çin, Viet Cong'a da silah sağladı. Bunun yanında MiG-17 ve MiG-19 savaş uçaklarından oluşan yaklaşık üç filoyu, Hanoi yakınlarındaki Kuzey Vietnam Hava Üssü'ne getirdi.

Viet Cong, Güney Vietnam'daki operasyonlarını hızlandırıyordu. 170.000'e yakın erkek ve kadın destekçisi vardı. Ülkenin büyük kısmında faaliyet gösterebiliyorlardı. Saygon'un kalbine defalarca saldırı düzenlediler. Saygon politik açıdan da sürekli bir kriz halindeydi. Bakanlar gelip gidiyordu. Her yeni hükümet bir önceki kadar yozlaşmış durumda olduğundan halkın duyduğu tepki sürekli artıyordu. Başkan Johnson artık bıkmıştı. Haklıydı da; neredeyse iki günde bir Washington'a Güney Vietnam'da darbe olduğu haberi geliyordu. Bir general, iktidarı ele geçiriyor; bir başkasının darbesine kadar ülkeyi soyuyordu. Bu sonu gelmez darbelerin yanı sıra Johnson, 1964 Başkanlık seçimi için yürüttüğü kampanyanın sancıları içindeydi. Onun için asıl mesele, inşa etmeyi umduğu Büyük Toplum'du.[11] Ancak komünizm ve Soğuk Savaş, her zamanki gibi, gündemin üst sıralarındaydı. Johnson Amerikalıları etkileyen bir çıkış yaptı:[12] "Seçeneklerimiz son derece açık ve net; ya herkesin yaşayabileceği bir dünya yaratırız ya da karanlığa ve belirsizliğe ilerleriz. Ya birbirimizi sevmeliyiz ya da ölmeliyiz." Johnson, seçim kampanyasında Soğuk Savaş korkularını canlandırdı. Cumhuriyetçi rakibini de tetiği çekmekten

11 Dallek, s. 87.
12 *A.g.e.*, s. 89.

mutlu olan bir savaş kışkırtıcısı olarak betimledi. Seçim sonucunda ezici bir zafer kazandı. Johnson seçimle uğraşırken karşı blok da boş durmadı.

Kuzey Vietnam, neredeyse hiç endüstrisi olmayan bir tarım toplumuydu. Ho Chi Minh, Çin ve Sovyetler Birliği'nden yardım istedi. 1965 yılının Şubat ayında Hanoi, Sovyet Bakanlar Konseyi Başkanı Aleksey Kosigin'i sıcak bir şekilde bağrına bastı. Kosigin, Kuzey Vietnamlılara askerî yardımı artırmayı kabul etti. Bölgeye Sovyet danışmanlar gönderildi. Bunlar sadece askerî personel değil, aynı zamanda propaganda görevi üstlenen seçkin bir gruptu. Sovyetlerin amacı Vietnam'ın yeniden birleşmesini sağlayarak Güneydoğu Asya'nın diğer ulusları için bir model oluşturmaktı. Her şey ideolojik bir mücadele bağlamındaydı; Soğuk Savaş. Tartışma, hangi sistemin devam edeceği, hangisinin ilerici olacağı hakkındaydı. Komünizm altında birleşmiş bir Vietnam, kafalarda kalan soru işaretlerini rahatlıkla silebilirdi.

Sovyet Bakanlar Konseyi Başkanı Kosigin hâlâ Hanoi'deyken Viet Cong, Pleiku hava üssüne bir saldırı başlattı. Sekiz Amerikalı öldürüldü. Yüz kişi de yaralandı. Johnson hava gücüyle yanıt verdi. Kuzeye yönelik bir bombardıman harekâtı olan Rolling Thunder'ı başlattı. Bunun Güney'in moralini yükselteceğini ve Ho Chi Minh'i müzakere masasına oturtacağını umuyordu. Kuzey ne yanıt verdi ne de tepkide bulundu.

Amerikan Kara Birlikleri Vietnam'da

Başkan Johnson'ın bir seçim yapmak zorunda kalacağı giderek daha açık hale geldi. Ya kaybedecekti ya da ABD askerî gücünü devreye sokarak onurunu kurtarmaya çalışacaktı ki bu durumda savaş görevinin büyük bir kısmını yüklenmiş olacaktı. 1965 Mart ayında Başkan'ın kararı dünya kamuoyu tarafından anlaşıldı: İlk Amerikan kara birlikleri Da Nang'a ayak bastı. Bu ilk gelenler ateşli gençlerden oluşuyordu. Dedeleri dünya savaşında, babaları Kore'de savaşmıştı. Şimdi sıra kendilerindeydi. ABD Deniz Piyadesi olmanın gururunu taşıyorlardı. Vietnam'daki varlıklarının

düşmanı korkutup kaçıracağını düşünüyorlardı. Amerikan tarihinin en uzun askerî savaşına giriştiklerinden hiçbirinin haberi yoktu. Nasıl bir belaya bulaştıklarını karaya inmelerinden üç hafta sonra anladılar: Viet Cong, Saygon'daki Amerikan Büyükelçiliği'ni bombaladı. Komünistler, deniz piyadelerinin ne gelişlerinden ne de varlıklarından etkilenmişe benziyorlardı.

Johnson, bu tür saldırıların arkasında komünist Çin'in olduğuna inanıyordu. 1965 Mayıs ayında yaptığı açıklamada Çin'in hedefinin sadece Güney Vietnam değil, Asya'nın ta kendisi olduğunu söyledi. Çin'in amacı Vietnam milliyetçiliğinin başarıya ulaşması değil, tüm Asya üzerindeki Çin hâkimiyetini önlemeye çalışan Amerikan etkinliğini yıpratmak ve onu gözden düşürmekti. Aslında Johnson yanılıyordu. Başlarda daha etkili olan Çin, 1965'e gelindiğinde artık bölgeye Sovyetler Birliği'nden daha az yardım sağlıyordu. Çok az uçakları olmasına rağmen Kuzey Vietnamlı pilotlar Sovyetler Birliği'nde eğitiliyordu. Rusların tutumu açıktı: Vietnam, bağımsızlığını savunuyordu. Amerikalılara karşı savaşıyordu, bu yüzden Vietnam'ın birleşmesinden yana olanlara yardım edilmeliydi. Sovyetler Birliği'nde bu bakış açısının tamamen desteklendiğini söylemek yanlış olmazdı.

Viet Cong saldırıları devam ederken Güney Vietnam'da durum kötüleşti. Haziran ayında Dong Suay'daki bir askerî karakol imha edildi. Seçkin bir Güney Vietnam alayı yok edildi. Çok sayıda sivil kayıp verildi. McNamara, savaşı yeniden değerlendirmek için Vietnam'a geldi. Hemen bir toplantı talep etti. Çatışmayı yönetmesine yardımcı olacak istatistiklere ulaşmak istiyordu. Güney Vietnamlı generalin kendisine soru sormasına asla izin vermedi ama kendisi çok sayıda istatistik sordu. Göstergeler, grafikler ve cevaplar verilir verilmez de hemen bölgeden ayrıldı. ABD Savunma Bakanı, Vietnamlıların görüşleriyle pek de ilgilenmiyordu.

Başkan Johnson artık devasa bir Amerikan ordusunun desteği olmazsa Güney Vietnam'ın mahvolacağına ikna olmuştu. Vietnam'a Mobil Hava Tümeni ve ihtiyaç duyulan diğer personeli göndererek ABD savaş gücünü 75.000'den 125.000 kişiye

yükseltti.[13] Daha sonra da ilave kuvvetlere ihtiyaç duyulacaktı ve istendiği gibi gönderileceklerdi.

Savaş TV Ekranlarında

Başkan ve Savunma Bakanı henüz bir şeyin farkına varmamışlardı: Vietnam bir televizyon savaşıydı. ABD bu savaşı aslında televizyon nedeniyle kaybetti. Askeri birliklerle göreve çıkan televizyon muhabirleri ve kameramanları elde ettikleri görüntüleri dünya ile paylaşmaya başlayınca bir şeylerin ters gideceği anlaşılmıştı. 5 Ağustos 1965 günü ile ilgili bir yayında deniz piyadeleri, kendilerine penceresinden ateş edilen bir evi yakmaya başladılar. Evin sakinleri dışarı çıkarılmış ve yerde diz çöktürülmüştü. Yaşlı bir kadın ve yaşlı bir adam, yanlarında da iki çocuk... Bu askerler, bir silahlı çatışmaya misilleme olarak 100'ün üzerinde evin bulunduğu bir köyü tamamen yakmışlardı. Bu hareketleri bütün çıplaklığı ile haber yapıldı. Güney Vietnamlılar, kendilerini korumaya ve ülkelerini kurtarmaya gelen Amerikan askerleri karşısında çaresizdiler. Ve yaşadıklarını asla unutmadılar. Viet Cong'un hiç güç kaybetmeden varlığını sürdürmesinin ve Amerika'da savaş karşıtlığı fitilinin ateşlenmesinin temel nedeni Amerikan askerlerinin bu tutumu oldu.

Viet Cong savaşmaya devam ediyordu. Ancak bunun yanında, Amerikan birliklerinin çoğalmasına yanıt olarak Hanoi, Güney'deki savaşçılara katılmaları için binlerce Kuzey Vietnamlıyı göndermeye hazırlanıyordu. General Westmoreland, Güney Vietnam'ın ikiye bölünmesinden korkuyordu. En sonunda iki taraf bir kara muharebesinde karşı karşıya geldi: Ia Drang

14-18 Kasım 1965 tarihleri arasında yaşanan Ia Drang Muharebesi, Amerika Birleşik Devletleri Ordusu ile Kuzey Vietnam Ordusu arasındaki ilk ana muharebeydi. Muharebenin sonunda her iki taraf da kendilerini zafer kazanmış kabul ettiler. Amerikalıların 1. Taburu, hem hava gücü hem de ağır topçu bombardımanı

13 Robert McNamara, *The Tragedy and Lessons of Vietnam*, s. 201.

desteğiyle Kuzey Vietnam kuvvetlerini üç günlük savaş boyunca büyük ölçüde tutup geri püskürtebildi. 1'e karşılık 10 zayiat verdirdikleri için kendilerini başarılı saydılar. Kuzey Vietnamlılar ise 2. Taburu pusuya düşürüp %50 zayiat verdirmişlerdi. Bu nedenle Ia Dang'ı onlar da ilk önemli zaferleri kabul ettiler.

ABD tarafından ilk büyük ölçekli helikopter nakliyesinin yapılması, yakın destek hava saldırısının gerçekleştirilmesi ve B-52 Stratofortress stratejik ağır bombardıman uçaklarının taktik destek rolünde ilk kez kullanılması Ia Dang Muharebesi'ni daha da özel kılmaktadır.

Ia Dang Muharebesi Kuzey Vietnamlılara bir şey öğretmişti: Amerikalılarla savaşıp kazanabileceklerini. Önemli olan, Amerikalıları göğüs göğüse savaşmaya zorlamaktı. Çünkü bu durumda uçaklarını ve topçularını kullanamayacaklardı. Viet Cong, tam da bu taktik üzerinde yoğunlaştı. Amerikalı askerler komünizmle savaşmak için Güney Vietnam'a gitmişlerdi. Ancak çoğu zaman yardım ettiklerini düşündükleri kişilerin düşmanlığıyla karşılaştılar. Amerikan birlikleri, Vietnamlıların hangilerinin dost, hangilerinin düşman olduğunu ayırt edemedikleri bir ortamda savaşıyorlardı. Kafalarında basit bir anlayış vardı: "Eğer bir Vietnamlı ateş ediyorsa, Viet Cong üyesidir ve öldürülür. Eğer bir Vietnamlı silahsız ve ölüyse kesin Viet Cong taraftarıdır."[14] Amerikan ordusu, savaş onurundan uzaklaşmaya başlamıştı.

Amerikalılar, üstün hareket kabiliyetlerini, herhangi bir bölgeyi tutmaya çalışmak yerine, arama ve yok etme harekâtları için kullandılar. Güney Vietnam kırsalı ilaçlanıyor, yakılıyor, yıkılıyor, insanları zorla göç ettiriliyor ya da öldürülüyordu. Kısacası, Güney Vietnam'ı kurtarma girişimi Güney Vietnam'ı yok ediyordu. En önemlisi ise yaptıkları ve söyledikleri her şey kamerayla çekiliyordu; yani hem kayıt altına alınıyor hem de yayınlanıyordu.

ABD'nin Vietnam'daki askerî etkinliklerinin en tartışmalı yönlerinden biri, 1961 ile 1971 arasında yaygın olarak kullanılan kimyasallardı.

14 Bohlen, s. 119.

Amaç, Viet Cong'un silahlarını ve kamp alanlarını saklamasına engel olmak için Güney Vietnam kırsalındaki ağaçların kurutulmasıydı. ABD tarafından kullanılan "Agent Orange" ve benzeri kimyasal maddeler, ABD Hava Kuvvetleri mürettebatı da dâhil olmak üzere, çok sayıda ölüm ve yaralanmaya neden oldu. Bu kimyasalların etkileri bugün bile devam etmektedir.

Başkan Johnson, Kuzey Vietnamlıları müzakereye teşvik etmek için başka bir girişimde bulunarak Rolling Thunder Harekâtı'nı durdurdu. Sonra tekrar başlattı. Taktik başarısız oldu. Viet Cong ise operasyonlarına devam ediyordu. Çünkü yerin üstündeki kamplarda değil, yerin altında tünel sistemiyle birbirine bağlanmış mağaralarda yaşıyorlardı. Üstelik komünistlerin hayati önem taşıyan tedarik rotası Ho Chi Minh Patikası'ydı. Ho Chi Minh Patikası; Orta Vietnam, Laos ve Kamboçya ormanları aracılığıyla Kuzey ve Güney'i birbirine bağlayan bir yol ağıydı. Bu hattan, gece ve gündüz durmaksızın malzeme taşındı. Ho Chi Minh Patikası, teorik olarak tarafsız kabul edilen Laos ve Kamboçya'dan geçiyordu. Bu nedenle her iki ülke de ağır Amerikan bombardımanına maruz kaldı. Zaman zaman da CIA ve Amerikan Özel Kuvvetleri bölgede örtülü operasyonlar düzenledi.

ABD'nin Laos'u bombalaması (1964-1973), CIA'in Vietnam Savaşı sırasında Kuzey Vietnam ve Sovyetler Birliği ile müttefik gruplara yönelik gizli operasyonunun bir parçasıydı. Resmen tarafsız olan Laos, Amerikan bombardıman uçaklarının iki milyon tondan fazla misket bombası attığı bir savaş alanı haline geldi.

ABD'nin Kamboçya'ya yönelik hava bombardımanları ise Kızıl Kmerlerin iktidarı ele geçirmesini sağlayan yıkım ve kaosa yol açtı. Sekiz yıl süren ve uzun süre Amerikan kamuoyundan gizlenen bu bombardıman, Amerikalı yetkililerin gözünde Vietnam'daki savaşın sadece bir "yan gösterisiydi".

Johnson duruma çare üretmeye çalışıyordu. Bir keresinde askerî liderler ABD'nin Kuzey Vietnam'a askerî müdahalesini tavsiye ettiler. Bunun Çin ve/veya Sovyet askerî müdahalesine yol açabileceğini bildiklerini de belirterek: "Bu durumda nükleer silah kullanımını düşünmemiz gerekebilir." dediler. Başkan, Çin ve Rusya açısından endişeliydi. Kore Savaşı sırasında kimse Çinlilerin Yalu'yu yarım milyon adamla geçeceğini düşünmemişti. ABD o zaman gafil avlanmıştı. Defalarca, kendisine Haiphong'u bombalamak için savaş uçakları göndermesi önerildi. Johnson en sonunda bu teklifi kestirip attı: "Hayır, havacının biri, bir Rus bacasına bomba atacak olursa Üçüncü Dünya Savaşı elimizde patlar."[15]

Kuzey Vietnam'a yapılan Sovyet yardımının miktarı, Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki gerilimlerden etkilendi.[16] Çinliler, Vietnam için gerekli tüm askerî teçhizatın Ruslar tarafından Sovyet-Çin sınırında kendilerine teslim edilmesini istediler; Çin bu teçhizatı alacak ve daha sonra Vietnamlılara iletecekti ancak bir süre sonra Sovyetler Birliği Çin'in her şeyi Vietnam'a nakletmediğini, bir kısmını elinde tuttuğunu fark etti.[17] Diğer yandan Kuzey Vietnamlılara yardımcı olan Sovyet danışmanları, istedikleri uçaksavar füzelerinin Vietnam yerine kapitalist bir ülke olan Mısır'a gönderildiğini öğrendiler. Nedenini sorduklarında füzelerin Çinlilerin eline düşme tehlikesi olduğu yanıtını aldılar. Nihayet Moskova, Kuzey Vietnam'a füzeleri gönderdi ve binden fazla Sovyet danışmanı, Amerikalılara karşı Kuzey Vietnam hava savunması üzerinde çalışmaya başladı.[18] Amerikan uçaklarının korkulu rüyası haline gelen yerden havaya füzeler, menzil içerisine giren her 6 uçaktan birini düşürüyordu. Bir keresinde tespit edilen 4 adet F-4 Fantom avcı uçağının hepsi vuruldu.

15 Dallek, s. 97.

16 Qiang Zhai, *China and the Vietnam Wars, 1950-1975*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 2000, s. 45.

17 Ilya V. Gaiduk, *The Soviet Union and the Vietnam War*, Ivan R. Dee, Chicago 1996, s. 89-90.

18 Stanley Karnow, *Vietnam: A History*, Viking, New York 1983, s. 147.

Air America, CIA'in Laos, Kamboçya ve Vietnam operasyonlarının can damarıydı. Bu bölgelerdeki kabile gruplarının, kendilerine yardım edilmediği takdirde komünistlerle birlikte çalışacağı düşünülmekteydi. Sivil pilotlar tarafından buralardaki uzak üslere ve bu üslerden merkeze personel, yiyecek ve malzeme taşınıyordu. CIA, *Air America* uçaklarının kurduğu bu hava köprüsü sayesinde sivil doktorların görev yaptığı tıbbi tesisler kurdu, okullar açtı ve koruma sağladı. Ancak *Air America* yasadışı malların taşınmasında da kullanıldı. Amerikan uçakları tarafından afyon taşındığına dair birçok rapor gün yüzüne çıkmıştır.[19]

Amerika'da Savaş Karşıtlığı

Amerikan zayiat oranı her geçen gün artıyordu. Washington saati ile sabah saat 07:00'de Başkan Johnson Vietnam'daki ABD karargâhı ile telefonla görüşüp bir önceki günün kayıplarını kontrol ediyordu. Zayiat: 200, 400, 600 gibi değişen ama hiç bir zaman 100'ün altına düşmeyen sayılarla telaffuz ediliyordu. Amerikan Hava Kuvvetleri, 1967'nin başında bir çare bulmak adına Güney Vietnam'ın başkenti Saygon yakınlarındaki komünist üsleri bombalamak için B-52'leri kullandı. Amaç Viet Cong bölgesini temizlemekti. Ancak hedefi kaçıran bombalar Güney Vietnamlıları vuruyordu. Hanoi'ye daha fazla baskı uygulamak konusunda tereddüt eden Johnson, Kuzey'deki bombardıman alanını Ağustos ayında Çin sınırının yaklaşık 20 kilometre yakınına kadar genişletti. Doğal olarak da bir açıklama yapmak zorunda kaldı; çünkü Kore'de yaşanan Çin müdahalesinin bir benzerini Vietnam'da yaşamak istemiyordu. "Öncelikle şunu belirtmek isterim ki bu hava saldırıları komünist Çin için herhangi bir tehdit oluşturmuyor. Pekin'in Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam'daki savaşı genişletmeye çalışmadığını bildiğine inanıyoruz."[20]

---

19 Loch K. Johnson, *America's Secret Power: The CIA in a Democratic Society*, Oxford University Press, New York 1989, s. 367-391 (Ekler 11-27 arası).

20 Dallek, s. 251.

Savaşın vahşeti ve bariz beyhudeliği Amerika'da giderek artan bir muhalefete neden oluyordu. 15 Nisan 1967 günü Martin Luther King Jr., yaşanan savaşın etkisi ile ilgili olarak şunları söylüyordu: "Bu karışık savaş, kaderimize zarar verdi. Büyük Toplum vaatleri Vietnam'ın savaş alanlarında vuruldu. Bu genişlemiş savaşın peşinde koşmak, iç refah programlarının vadedilen boyutlarını daralttı ve fakir beyazlar ile zencileri hem cephede hem de evde en ağır yükleri taşımak zorunda bıraktı."[21]

Johnson, Amerika'daki savaş karşıtı hareketin büyümesiyle zayıfladı. Amerikalı askerler, ülkelerindeki ayaklanmaları, sokak gösterilerini ve savaşı lanetleyen kitlelerin söylemlerini öğrendikçe moral çöküntüsü yaşıyorlardı. Evdeki insanlar Vietnam Savaşı'nın yanlış bir şey olduğunu söylerken cephedeki asker nasıl savaşabilirdi ki? Askerler umutlarını, amaçlarını ve ülke yönetimine duydukları güveni yitirmeye başlamışlardı. Hiçbiri en yakın arkadaşının cesediyle bir çukurda üç gün geçirmek istemiyordu. Komutanların verdiği devriye, karakol, pusu kurma görevleri genellikle bölük komutanları tarafından başka bölüklere kaydırılmaya çalışılıyor, eğer bu mümkün olmazsa da emirler son derece lakayt bir şekilde yerine getiriliyordu.

Vietnam'da görevli Amerikan askerlerinin arasında uyuşturucu kullanma oranı inanılmaz boyuttaydı. Üstelik birçoğu zührevi hastalıklara yakalanmıştı. Dizanteri ve tropik hastalıklar, böcek ısırılmaları sonucu zehirlenme ve yaralanmalar çok doğal karşılanan günlük olaylardı. Önemli operasyonlar öncesinde verilen 48 saatlik izinler sırasında askerler gittikleri yerlerde sorun çıkartıp askerî polis tarafından tutuklanmalarını sağlıyor, böylece görevden kaçıyorlardı. Nehir ve kanallarda görev yapan PBR (Nehir Devriye Botu) mürettebatı, Viet Conglardan çok, botu ele geçirip firar etmek isteyen Amerikan askerleriyle uğraşıyordu.

21 Karnow, s. 154.

Alay komutanlarının raporlarından orduda bir şeylerin yanlış gittiğinin farkına varılınca, Başkan Johnson, General Westmoreland ve askerleri için kamuoyuna yönelik bir iyimserlik ve destek gösterisi sergiledi. 1967 yılının sonunda, Johnson'a göre, muharebe alanlarının efendisi Amerikan ordusuydu ve zafer düşünülenden çok daha yakındı.[22] Ancak bunları söylemesinden yaklaşık bir ay sonra yaşananlar, Johnson'ı yalancı çıkardı.

Krizantem Buketlerinin Altındaki Silahlar

Viet Cong 1968'de Güney Vietnam'ın her yerinde eşzamanlı saldırılar uygulamak için tarlalarda, nehirlerde, ormanlarda büyük yığınak yaptı. Vietnam'ın yeni yılının kutlandığı Tet Bayramı sırasında gerçekleştirilecek bir saldırı için yapılan planlama doğrultusunda ciddi büyüklükteki bir silah ve mühimmat stoku Güney'e taşındı. Komünistler, ülke çapında genel bir ayaklanma başlatmayı umuyorlardı. Yalnız da değillerdi. Taksiler, Tet pazarı için Saygon'a krizantem buketleri taşıyordu. Çiçeklerin altında ise gizlenmiş AK-47'ler vardı. Halk devrimi destekliyordu. Viet Cong gerillalarının şehir girişindeki güvenliği aşmasına yardımcı oldular. Gerillalar giysilerini değiştirdiler, sahte kimlik belgelerini aldılar ve Saygon halkının evlerinde saklandılar.

30 Ocak 1968 günü başlayan Tet Saldırısı, ülke çapında planlanmış ve iyi koordine edilmişti. Yaklaşık 100.000'den fazla Kuzey Vietnam askeri ve Viet Cong gerillası, 100'den fazla kasaba ve şehri aynı anda vurdu. Bu hamle, Vietnam Savaşı'nın her iki tarafı için de o güne kadar yürütülmüş en büyük askerî operasyondu. Tet Saldırısı'nın etkisi ve kapsamı General Westmoreland ve Amerikan halkı için bir şok oldu. Televizyonlarda Güney Vietnamlı müttefiklerinin Saygon sokaklarında Viet Cong ile savaştığını gördüler. Deniz piyadelerinin cesetleri yol kenarlarında yatıyordu. Kolu kopmuş bir asker şaşırmış bir halde saklanacak yer arıyordu. Siper aldığı duvarın arkasına sinmiş, iki eliyle başını korumaya

22 Dallek, s. 274.

çalışan askerin yanındakilerse duvarın üstünden durmadan ateş ediyorlardı. İki asker cip üzerinden ateşledikleri bir bazuka ile binanın girişini havaya uçuruyorlardı. Güney Vietnam ordu personeli yaralıları sürükleyerek güvenli bir yere çekmeye çalışıyordu. Daha da kötüsü, Viet Cong komandoları Amerikan Büyükelçiliğine sızmışlardı. CIA görevlileri, askerî polis ve deniz piyadeleri elçilik içerisindeki keskin nişancıları ve gerillaları kendi başlarına çıkarmaya çalışıyorlardı. Amerikan halkı televizyonda gördüklerine inanamıyordu: bir ay önce zaferini ilan etmiş olan ülkenin Güney Vietnam'daki en güvenli şehirde bulunan büyükelçiliği düşman tarafından ele geçirilmişti. Tet Saldırısı zirve yaparken, önde gelen Amerikalı politikacılar Başkan'a sırt çevirdiler. Haksız da sayılmazlardı.

Suikast kurbanı John F. Kennedy'nin kardeşi Senatör Robert Kennedy 7 Şubat 1968 günü Johnson hükümetine yüklendi: "Viet Cong'un şehirleri elinde tutamayacağı söyleniyor ve bu muhtemelen doğru. Ancak Tet Saldırıları, hükümetin gücü ve düşmanın zayıflığı hakkındaki tüm raporlarımıza, 700.000 Vietnamlı müttefikle birlikte yarım milyon Amerikan askerinin varlığına, havaya ve denize tam hâkim olmamıza, devasa kaynaklarımıza ve en modern silahlarımıza rağmen toplam gücü yaklaşık 250.000 olan bir düşmanın saldırılarından tek bir şehri bile koruyamadığımızı bize gösterdi."[23]

En şiddetli savaş Hue antik kentini geri almak için verildi. Bir ay süren yoğun çatışmalar şehrin büyük oranda tahrip olmasına yol açtı. Nihayet Hue geri alındığında, Amerikalılar bir katliamın kalıntıları ile karşılaştılar. Binlerce sivil, komünistler tarafından katledilmişti. Khe Sanh'daki Amerikan savaş üssünde yaşanan çatışmalarsa iki ay daha devam etti.

Tümgeneral Nguyen Ngoc Loan, Güney Vietnamlı bir general ve Güney Vietnam Ulusal Polisi'nin şefiydi. Sağlam bir alkolik olan Loan, 1 Şubat 1968'de Tet Saldırısı sırasında Vietnam'ın Saygon kentinde ele geçirilen

23 Dallek, s. 234-235.

Viet Cong üyesi Nguyenen Van Lem'i sokak ortasında herkesin gözü önünde başından vurarak infaz etti. *NBC* kameramanı Vo Suu ve *Associated Press* fotoğrafçısı Eddie Adams tarafından çekilen yargısız infaz görüntüleri Vietnam Savaşı'nın ünlü imgelerinden bir oldu.

Tet Saldırıları, ABD'nin şoka uğramsına sebep olmuştu ama sonuç itibariyle Viet Cong için de büyük bir yenilgiydi. Viet Cong gerillalarının ana hedefi; ülke çapında bir ayaklanmaya ilham vermekti ama başarısız olmuşlardı. Ancak bu saldırı, Amerikan kamuoyunun Vietnam Savaşı hakkındaki görüşleri üzerinde geniş kapsamlı sonuçlar doğurdu. Savaş karşıtlığı önlenemez bir yükselişe geçti. Bu kez halkın yanında Vietnam Savaşı'ndan dönmüş askerler de vardı.

General Westmoreland, Kuzey Vietnam ordusunu ve Viet Cong'u yenilgiye uğratmak için 200.000 personele daha ihtiyaç olduğunu ve savaş stratejisinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini bildirdi.[24] Başkan Johnson, saldırının boyutu karşısında şaşkına dönmüştü. Hayal kırıklığına uğramış olan Savunma Bakanı



Güney Vietnam Ulusal Polisi'nin şefi Nguyen Ngoc Loan, Viet Cong üyesi Nguyenen Van Lem'i sokak ortasında infaz ederken

24 Robert McNamara, *Argument Without End*, s. 289.

McNamara görevinden ayrıldı. Yerine Clark Clifford getirildi. Yeni bakan hemen bir toplantı düzenledi. Sorduğu sorulara verilen cevaplar onu da şaşkına çevirdi. Kimse savaşın ne zaman biteceğini bilmiyordu. Daha kaç kişinin kaybedileceğine kimse net cevap veremiyordu. En inanılmazı ise mevcut savaş planının içeriğiydi: Vietnam'da tutunmak ve düşmanın pes etmesini beklemek. Bunları duyan Johnson, savaşın muharebe alanında kazanılamayacağına ve müzakereye gidilmesi gerektiğine ikna oldu. Kuzey Vietnam bombardımanını durdurmak için daha önce yaptığı teklifi yeniledi. Görüşmelerin bir an önce başlamasını istediğini de bildirdi. Bu arada Johnson'ın iç politikaya yönelik bir açıklaması tüm dünyayı şaşırttı: "Başkanlığa adaylığımı koymayacağım."

1968 yılındaki Tet Saldırıları'nın ardından General Westmoreland, 1964 yılından beri bulunduğu görevinden alındı. Genelkurmay Başkanlığı makamına atanarak ABD'ye gönderildi. Başkan Nixon'un tamamen gönüllülere dayanan bir askerî kuvvet kurma planlarına karşı çıktı ve 1972'de emekli oldu.

Mayıs 1968'de Paris'te Barış Görüşmeleri başladı, ancak kısa zamanda çıkmaza girdi. Komünistler, birleşmiş bir Vietnam isteğinde kararlıydılar. Ancak ABD, Güney'i terk etmeye hazır değildi. Zorlu müzakereler devam ederken Cumhuriyetçiler Başkanlık seçimi için kampanyalarını kararlılıkla yürütüyorlardı. Richard Nixon, Johnson'ın barış çabalarını desteklemekteydi: "Başkan, sorumluluğunun bilincinde olarak savaşın onurlu bir şekilde sona erdirilmesi için Paris'te müzakere etmeye çalışmaktadır. Bu seçimden ve görev süresi sona ermeden önce Başkan'a savaşı sona erdirmesi için her şansı vermeliyiz. Başkanlık yarışı sırasında savaşı sona erdirme şansını yok edebilecek herhangi bir açıklama yapmayacağım."[25] Aslında, Nixon'un kampanya ekibi Güney Vietnam hükümeti ile gizli görüşmeler yapıyordu. Cumhuriyetçiler, Güney

25 Richard Nixon, *The Memoirs of Richard Nixon*, Grosset and Dunlap, New York 1978, s. 113-115.

Vietnamlı politikacılarla temas halindeydiler. 1968'deki seçimin hemen öncesinde Nixon'un temsilcileri Güney Vietnamlılara, anlaşma yapmamalarını; çünkü Nixon seçildiğinde kendilerine daha kârlı bir anlaşma sunulacağını söylemişlerdi.[26] Amerika'nın Vietnam'daki savaşı dört yıl daha sürecekti.

Yeni ABD Başkanı Richard Nixon 1969'da bir "Vietnamlılaşma" politikası başlattı.[27] Bu, savaştaki yoğunluğun genişletilmiş Güney Vietnam kuvvetlerine bırakılması anlamına geliyordu. 1972'nin başlarına gelindiğinde ABD kara kuvvetleri, büyük ölçüde geri çekilmişti. Varlıkları artık hava desteği, topçu desteği, danışmanlar ve lojistik destekle sınırlıydı. 15 Ağustos 1973'te kabul edilen Case-Church Değişikliği, ABD'nin doğrudan askerî müdahalesini resmen sona erdirdi. Çatışmalar iki yıl daha devam etti. 30 Nisan 1975'te Kuzey Vietnam Ordusu'nun Saygon'un ele geçirmesi savaşın sonu oldu. Kuzey ve Güney Vietnam ertesi yıl komünist rejim altında yeniden birleşti.

26 Alain K. Wayne, *Black Secrets of White House*, Thousand Oaks, California 2006, s. 151.

27 Larry Berman, *Planning a Tragedy: The Americanization of the War in Vietnam*, New York 1982, s. 345.



GALİBİ OLMAYAN SAVAŞ VE KARŞITLIK

Dehşet Dengesi

1960'lar başladığında Soğuk Savaş gerilimi iyiden iyiye artmıştı. Kamplaşma, bütün dünyayı tehdit eder hale gelmişti. İki süper güç izliyorlar ve bekliyorlardı. Adeta nükleer bir soykırıma hazırlanıyorlardı. Dünyanın selameti "karşılıklı kesin yıkım" tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Bu durum, aslında karşılıklı intihar demekti.

1 Temmuz 1960 günü RB-47 tipi bir Amerikan keşif uçağının mürettebatı rutin bir görev için hazırlandı. Sovyet sınırındaki savunma radarlarını inceleyeceklerdi. İngiltere'deki Brize Norton hava üssünden havalandılar. Herhangi bir sorunla karşılaşacaklarını sanmıyorlardı. 12 saatlik olmasına rağmen son derece basit bir görevdi. Hatta mürettebatın bir kısmı bundan rahatsızdı. Sovyet hava savunma sistemlerini tespit etmek için sınıra yakın uçulması gerekiyordu. Sovyet kıyısına paralel olarak uçmaya başladılar. Murmansk ve Beyaz Denizin ağzına doğru rota almışlardı. Rusların buralardaki faaliyetlerinin arttığı bilgisi gelmişti. RB-47 bu istihbaratın doğruluğunu tespit etmeye gönderilmişti. Ancak bilmedikleri bir şey vardı. Rus hava kuvvetleri bölgede devriye uçuşlarını artırmıştı. Rus avcı uçaklarından biri RB-47'yi gördü. Bir düşman uçağını gördüğünü ve tanımladığını hemen üssüne bildirdi. Amerikalı mürettebat da Rus uçağı şaşkınlık içinde fark etmişti. Beklemedikleri bir gelişmeydi bu. Rus uçağı, RB-47 ile aynı hizaya geldi. Pilot, Amerikalıların kokpitine elleriyle "Beni takip et" dedi. Ancak Amerikalılar talebe uymadılar. Rus pilot üssüyle temasa geçti, durumu bildirdi. Bir sonraki adımın ne olduğunu sordu. Telsizden kesin emir geldi: "Yok et." Rus pilot hemen ateş

açtı ve RB-47'yi vurdu. Uçak alev aldı. MiG'ler üslerine dönerken RB-47 pilotu John McKone ve yardımcı pilot Bruce Olmstead paraşütle atlamayı başardılar. Yere indiklerinde tutuklanıp Moskova'daki Lubianka hapishanesi gönderildiler. Şanslıydılar çünkü RB-47'nin mürettebatından diğer dört kişi hayatını kaybetmişti.

Mücadelenin en ön saflarında bulunanların parmakları sürekli tetikteydi. Herhangi bir savaş durumunda bunun nükleer bir çatışmaya evrileceğini biliyorlardı. Bu durumu en derinden yaşayanlar hiç kuşkusuz her iki süper gücün yüzlerce silosunda görevli füze personeliydi. Özel seçilmiş insanlardı. Sürekli tatbikat yaptırılarak tepki verme sürelerinin optimum noktaya gelmesi için çalıştırılıyorlardı. Periyodik olarak psikolojik teste tâbi tutuluyorlardı. Bazılarının deyimiyle "robotsu insan"a dönüşmüşlerdi. Birileri düşünüp karar verir, onlar da görevlerini yaparlardı. Yaptıkları işle ilgili kafalarında ne bir soru işareti ne de bir şüphe olabilirdi. Tek amaçları vardı; yarım saat içinde kendilerini vuracak olan füze, hedefine ulaşmadan kendi füzelerini ateşleyebilmek.

Balistik füzelerin personeli, birbirlerinden 3-4 metre uzakta oturarak aynı odayı paylaşan bir çift olarak görev yapardı. Amaç, bir kişinin füzeyi tek başına ateşlemesini imkânsız kılmaktı. Saldırı emri geldiğinde her biri boynundaki birinci şifreyi sisteme girerek füzeyi aktif hale getirirdi. Ardından aynı anda anahtarlarını yuvalarına sokar, aynı anda çevirerek silo kapağını açarlardı. Sonra girilen ikinci şifreler füzenin savaş başlığını yarı aktif hale getirirdi. Bu tedbirin amacı da füzenin silodan ayrılmadan önce bir sorun yaşaması durumunda nükleer bir kazaya sebep olmamaktı. Bir sonraki aşamada ateşleme ünitesini aktif hale getiren mandallar uygun konuma getirilirdi. Son olarak da aynı anda önlerindeki kırmızı düğmelere basan personel füzeyi ateşlerdi. Füze silodan ayrıldıktan on saniye sonra savaş başlığı tam aktif hale gelir ve ölüm kusacağı hedefine doğru uçmaya devam ederdi.

"İnsanlığın Katili Olmadığına Sevindim"

James Binks ve Edward Morgan Titan füze mürettebatı olarak birlikte görev yapan ikililerden biriydi. Evlerindeki kırmızı telefon

çaldı. Her ikisine de bir silodaki başka bir "çiftin" yaşadığı sorun nedeniyle onların yerine kendilerinin görevlendirildiği bilgisi verildi. Evlerinden özel araçlarla alındılar. Yeni bir siloya getirildiler. Çalışma odalarına yerleştirildiler. Görev şifreleri kendilerine verildi. Rutin bekleme sürecine girdiler. Yaklaşık bir saat sonra, sistemden saldırı emri geldi. Bütün prosedürün halledilmesine rağmen Edward Morgan son aşamada düğmeye basamadı. Kısa bir süre sonra odaya sivil ve üniformalı insanlar girdi. Morgan ve Binks aslında bir siloda görevlendirilmemişlerdi. Girdikleri oda bir simülasyon sistemine sahipti. Burası hava kuvvetlerinin ve CIA'in, psikolojik değerlendirmelerinde sorun gördüğü personeli kendilerinden habersiz teste tâbi tuttuğu mekândı. Edward Morgan da sorunlu personelden biriydi. Olaydan sonra durum kendisine bildirildi ve evine gönderildi. İçeri girdiğinde ağlamaklı halini gören karısı merakla ne olduğunu sordu. Edward durumu anlatınca karısı kendisine sıkıca sarılıp "İnsanlığın katili olmadığına sevindim." dedi. Edward karısına bakarken kelimeler ağzından umutsuzca döküldü: "Ben de... Ama korkarım ki bir gün birileri olacak."[1]

Kırmızı Telefon, nükleer silah sistemlerinde görevli ABD personelinin evlerine çekilmiş bir telefon hattıydı. Personel evde olduğunu her gelişte kırmızı telefondan karargâha bildirir, önemli durumlarda da kendilerine buradan bilgi verilirdi. Füze silolarında görev alanlar, nükleer bomba taşıyan ağır bombardıman uçak filolarının komutanları, pilotları ve yardımcı pilotları evlerindeki bu kırmızı telefonla yaşamak zorundaydılar.

Kapsamlı Misilleme Doktrini

Pearl Harbor Amerikalıların beyninde ve kalbinde hâlâ kapanmamış ve acı veren bir yaraydı. Amerika, yeni bir sürpriz yaşamak istemiyordu. Bunun için Alaska, Grönland ve İngiltere'de balistik füzelere yönelik erken uyarı sistemi radarları görev yapmaktaydı.

1 Power, s. 72-73.

Soğuk Savaş, haftanın yedi günü, günün yirmi dört saati yaşanan bir savaştı. Amerikalıların Ruslar, Rusların da Amerikalılar için düşünceleri aynıydı: "Onların bütün dünyaya hâkim olmak istediklerini biliyoruz, bizler bu amacı gerçekleştirmelerini önleyecek en büyük engeliz. Onların en büyük düşmanı ve yok etmeleri gereken birinci öncelikli hedefiz. Dünyaya hâkim olmak isteyen bu saldırganlara karşı, dünyayı korumalıyız."[2]

1961 yılında yeni Amerikan Başkanı John F. Kennedy, Oval Ofis'e geldiğinde bir önceki Başkan olan Eisenhower'dan kendisine iki şey miras kalmıştı: Nükleer gerginlik yaşayan bir dünya ve Kapsamlı Misilleme Doktrini. Kapsamlı Misilleme Doktrini 1950'lerin sonları ve 1960'ların başlarında, Sovyetlerin büyük konvansiyonel saldırılarına karşı geliştirilmiş bir tepki politikasıydı: Batı Avrupa'da böyle bir saldırı olursa verilecek tepki tamamen nükleer temelli olacaktı. Kapsamlı Misilleme Doktrini, Amerika'nın nükleer üstünlüğü sırasında tasarlanmıştı.

O yıllarda Ruslar, ABD'yi yakalamaya çalışıyorlardı. Amerikalıların gerisinde olmadıklarını göstermek, nükleer silahlara sahip olduklarını kanıtlamak ve Amerikalıları yakalayıp geçmek Ruslar için bir sendrom halini almıştı. Nükleer bir savaştan kaçınmanın tek yolunun emperyalistlerin karşısına onlara denk bir güçle çıkmak olduğunu düşünüyorlardı. Kruşçev, Batılılara Sovyetlerin gücünü hatırlatmak için dramatik bir yol seçti. 30 Ekim 1961 günü Tupolev Tu-95 Rus bombardıman uçağı mürettebatı heyecan ve tedirginlik içinde görevlerini yerine getirmeye çalışıyorlardı. Dünyanın en büyük nükleer bombasını uçaktan atarak test edeceklerdi. Mürettebata özel gözlükler ve radyasyonu engelleyecek özel perdeler verilmişti. Geri sayım tamamlandı, bomba bırakıldı. Patlamanın gücü elli milyon ton TNT gücüne eşitti. Bir başka deyişle, II. Dünya Savaşı boyunca

2 Vladimir O Pechatnov and C. Earl Edmondson, "The Russian Perspective", In Ralph B. Levering, Vladimir O. Pechatnov, Verena Botzenhart-Viehe, and C. Earl Edmondson, *Debating the Origins of the Cold War: American and Russian Perspectives.* New York 2002, s. 85-151, s. 97.

atılan bombaların toplam gücünden daha fazlaydı. Şok dalgası nedeniyle seksen kilometre uzaklıktaki insanların ayakları yerden kesilmişti. Patlamayı görmek isteyen uçak mürettebatı gözlüklerini takmış, ancak perdeleri indirmeyi unutmuşlardı. İlk önce doğan bir güneş gibi kör edici bir ışık, ardından giderek büyüyen mantar şeklinde bir bulut ile karşı karşıya kaldılar. Radyasyon düzeyini ölçen aletlerin ibreleri en sağa vurmuştu. Ama mürettebatın hepsi bunu unutmuştu. Aniden bir patlama duydular; şok dalgası uçağı vurmuştu. Kokpitteki göstergeler delirmiş gibiydi. Pilotlar levyelere iki elleriyle sarılmış uçağı kontrol altına almaya çalışıyorlardı. Uçak bir taraftan diğerine yalpalıyordu. Her şey normale döndüğünde önemli bir tecrübe yaşadıklarının farkına vardılar: Hepsi nükleer bir patlamanın ne olduğunu artık biliyorlardı.[3]

Kruşçev, bombanın, emperyalistlerin kafasının üstünde Demokles'in kılıcı gibi sallanmasını istiyordu. Kennedy, 30 Ekim 1961 günü bu meydan okumaya hemen cevap verdi: "Sovyetlerin bu faaliyetine karşılık Birleşik Devletlerin politikası, özgür dünyayı saldırganlara karşı savunmak amacıyla nükleer silahların geliştirilmesinde sürekli ilerlemek ve lider konumunu korumak olacaktır." Kennedy bu kızgınlığı ile kaldı. Çünkü 30 Ekim'de atılan süper bomba aslında Sovyetlerin başlattığı nükleer testlerin ilkiydi. Bu aslında çılgın bir sürecin parçasıydı. Rusları engelleyen hiçbir şey yoktu. Büyük bomba denemesinin ardından bir sürü deneme daha yaptılar. Amerikalılar da onları takip etti; onlar da Nevada'da deneme üstüne deneme yaptılar. Her iki tarafın da tek derdi vardı; birbirlerinin testlerine karşılık vermek.

Strateji Değişikliği

Batı kamuoyu nezdinde ise silahlanmaya ve bomba testlerine karşı tavır alınmaya başlanmıştı. 1958 yılında İngiltere'de Aldermaston silah merkezine yapılan bir yürüyüşle başlayan tepki,

3 Power, s. 48-51.

nükleer silahsızlanma mücadelesi veren on binlerce insanın katıldığı yıllık rutin toplantılara dönüştü. İngilizler tepkilerini düzenli ve sert bir şekilde dile getiriyorlardı. Yayınladıkları basın bildirileri bunun kanıtıydı: "Londra'da yaşanacak bir nükleer felaketin etkilerinin, kilometrelerce ötede sadece insan üzerinde değil, coğrafi olarak da hissedileceği ciddiyetle dikkate alınmalıdır. Silahlanmanın sadece caydırıcılık olarak kalmayacağı, nükleer savaşın yaşanabileceği yadsınamaz bir gerçektir. Bilim insanları bombaları yaptılar, bombalar şu anda hazır ve birileri bunları kullanmak isteyecektir."[4]

Başkan Kennedy ve Savunma Bakanı McNamara, "Kapsamlı Misilleme" stratejisine güvenmenin ne kadar tehlikeli olduğunu giderek daha iyi anlıyorlardı. Nükleer silahları bilfiil kullanılacak bir araç olmaktan çok rakip blokun elindekileri kullanmamasını sağlayacak caydırıcı bir unsur olarak görüyorlardı. Doğrusu, nükleer bir güç sahibine karşı eldeki nükleer silahları savaşın parçası yapmak, intihardan başka bir anlam taşımazdı. Bu sonuca ulaşmışlardı ama sorun bu politika değişikliğinin nasıl hayata geçirileceğiydi. McNamara ABD kuvvet komutanlarıyla yaptığı toplantıda cazip bir alternatif sundu. Bundan sonra Sovyet şehirleri hedef olmaktan çıkarılacaktı. Birinci öncelikli hedefler Sovyet askerî kuvvetleri ve tesisleriydi sadece. Bu, "hedefte şehir yok" stratejisi, hiç istenmemesine rağmen, olası bir nükleer savaşta sivil insan zayiatını önemli ölçüde düşürecek bir içeriğe sahipti. İlk bakışta insancıl görünmesi söz konusu olsa da askerî üslere, denizaltılara, füze silolarına yönelik bu strateji, gerçekte nükleer savaşı "ahlaki açıdan kabul edilebilir" hale getirmekten başka bir sonuç da vermemişti. Bu, kişinin kendisini aldatma girişimiydi. Bu "karşı güç" stratejisi hakkında kuşkucu olanlar ise sadece Ruslar da değildi.

4 Lawrence Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy*, St. Martin's Press, New York 1983, s. 181.

McNamara'nın danışmanlarından William Kaufman, Stratejik Hava Komutanlığı'nın başında bulunan General Power'a yeni strateji konusunda bir brifing verdi. General Power ısrarla bir söylemi gündeme getiriyordu: "Bu barbarlarla anlaşmanın tek yolu onları hava uçurmaktır." Anlattıklarının dinlenmediğini anlayan Kaufman sıkılmış bir şekilde "İyi de, bunu yaptığınızda kim kazanacak?" diye sordu. Power: "Geriye iki Amerikalı ve bir Rus kalması benim için yeterlidir; bu, kazandığımızı gösterir." dedi. Kaufman'ın verdiği karşılık konuşmayı bitirdi: "General, o iki Amerikalıdan biri, umarım kadın olur."[5]

Dünya Bir Nükleer Çatışmanın Eşiğinde

1962 yılının Ekim ayında Sovyet lider Kruşçev, Amerika'nın nükleer üstünlüğünü törpülemek adına, Küba'ya Sovyet füzelerini gönderdi. ABD yöneticilerinin kafalarındaki kâbus gerçekçi bir hal almıştı. Sovyet orta menzilli füzeleri burunlarının dibine yerleştiriliyordu. Kennedy hemen Küba'nın abluka altına alınmasını emretti. Dünya çapındaki Amerikan kuvvetleri alarma geçirildi. B-52 ağır bombardıman uçaklarına hidrojen bombaları yüklendi. Pilotların hava üslerinde kalmaları emredildi ve olabilecek en kısa zamanda havalanacak şekilde konuşlandırıldılar. Hepsi tekerlekler yerden kesildikten sonra Stratejik Hava Komutanlığı'ndan gelecek emirle nihai hedeflerine yönlendirileceklerini biliyorlardı. Devriye uçuşlarına bomba yüklü olarak çıkıyorlardı. Emirler geldiğinde ilk darbeyi onlar vuracaklardı. Korkunç bir baskı altına girmişlerdi. Sürecin nasıl gelişeceğini bilmiyorlardı. Başlatacakları şeyin nasıl biteceğini de bilmiyorlardı. Yıkımı tahmin edebiliyorlardı ama tekrar dönecekleri bir üsleri ya da sarılabilecekleri bir aileleri kalacak mıydı bilmiyorlardı. Hepsi çalan her alarm zilinin "Bu bir tatbikattır." sözleriyle bitmesi için dua ediyordu.[6] Her seferinde de öyle oldu. Sonunda Kennedy'nin kararlılığı ve nükleer

5 Calvin Jr., s. 117-118.
6 Gallegher, s. 132.

üstünlüğü ile karşı karşıya kalan Kruşçev, Küba'ya giden gemilerini geri çağırdı. Kruşçev'in de Kennedy'nin de hükümetleri, yaşanan süreçten çıkmak için sağduyularını kullanacak basirette olduklarını kanıtladılar. Küba Füze Krizi dünya tarihinde çok ama çok önemli bir süreç olarak kayıtlara geçti; dünyanın bir nükleer uçurum kenarında pamuk ipliğine bağlı bir şekilde durduğunu gösterdi.

Bu krizle birlikte Moskova ve Washington, iki başkent arasında iletişim kurmanın önemini kavradılar ve aralarında "doğrudan hat" kuruldu. Nükleer savaşa ne kadar yaklaşıldığını bizzat gören Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere, Küba Krizi'ni takip eden yıl Sınırlı Test Yasağı Antlaşması konusunda uzlaşmaya vardılar. Bundan sonra atmosferik test yapılmayacaktı. Nükleer testler devam edecekti; ama yeraltında olmak kaydıyla... Kremlin, Küba Krizi'nden önemli bir ders çıkarttı: Bir daha asla zayıf bir konumdayken Amerika'nın karşısına çıkmayacaktı. Sovyetler nükleer kuvvetlerini yeniden yapılandırdılar. Cephaneliklerine yüzlerce füze kattılar. Amerika'yı Sovyet kuvvetlerini yok edemeyeceklerini kabul etmeye zorlama çabasındaydılar. Rusya'nın her karış toprağı füzelerle donatılırsa ABD'nin hepsini aynı anda ortadan kaldırması imkânsız olacaktı. İş öyle bir noktaya geldi ki her iki tarafın askerî güçleri de ülkelerini nükleer bir yıkımdan koruyamayacaklarını artık kabul ettiler. Böylece süper güçler ortak bir görüşte birleştiler: Nükleer bir savaştan kaçınmak. 10 Haziran 1963 günü ABD Başkanı Kennedy bu anlayışı kelimelere döktü: "İronik ama gerçek olan bir şey var ki iki süper güç, aynı zamanda yok olma tehlikesi ile en çok karşı karşıya bulunan iki devlet. Bütün inşa ettiklerimiz, bütün çalışmalarımız ilk yirmi dört saat içinde yok olabilir. Savaş, ulusumuzun en yakın müttefikleri de dâhil olmak üzere birçok ülkeye yükümlülükler getirmekte ve tehlikeye maruz bırakmaktadır. Biz iki güçlü devlet olarak en ağır yükümlülüklerin altına girmiş durumdayız. Büyük parasal meblağları, silahlar yerine cehaletle, fakirlikle ve hastalıklarla mücadeleye ayırmamız daha yerinde olacaktır."[7]

7 Freedman, *Kennedy's Wars*, s. 148.

27 Mart 1953'te Stalin'in yerine göreve gelen Kruşçev'e 14 Ekim 1964 tarihinde görevden el çektirildi. Yerine gelen Brejnev, 1982 yılına kadar Sovyetler Birliği lideri olarak görev yaptı.

Denizaltılar Önem Kazanıyor

Acımasız ve anlaşılmaz bir mantık ortaya çıkmaya başlamıştı: Nükleer savaş düşünülemezdi ancak nükleer silahsızlanma da ulaşılabilir bir amaç olarak görülemiyordu. 1964'te McNamara "hedefte şehir yok" planlarının tehlikeli bir illüzyon olduğuna kanaat getirdi. Artık farklı düşünüyordu; savaştan kaçınmayı ancak "karşılıklı intihar" tehdidi sağlayabilirdi. McNamara, "karşılıklı yıkım" stratejisinin tek çıkar yol olduğuna kendini ikna etmişti. Bu stratejinin özü, dünya çapında istikrarlı bir caydırıcılığın yerleşebilmesi için her iki tarafın da diğerinin nüfusunun %50'sini ortadan kaldırabilme yetisine sahip olması gerektiğine dayanmaktaydı. Böylece içlerinde birisi, nükleer gücünü kullandığında, karşısındaki düşmanın da kendi nükleer gücünü kullanacağını ve dünya genelinde kabul edilemez yıkım gerçekleşeceğini biliyor olacaktı. Bir başka deyişle, "karşılıklı yıkım" stratejisinin başarılı olabilmesi için taraflar sürpriz bir saldırı yaşadıktan sonra bile misilleme kabiliyetine sahip olmalıydı. Ve bunu da rakipleri bilmeliydi. Bir anda denizaltılar çok önemli bir rol üstlenmişlerdi.

Polaris füze sistemine sahip Amerikan denizaltıları bir anda gerçek bir "şehir katili"ne dönüştü. Sovyetler, Amerikan denizaltılarının "yıkım"dan sonra da hayatta kalacağını, Amerika saldırıya uğradıktan sonra bile misilleme yapma kabiliyetine sahip olduklarını biliyorlardı. İmha edilmiş bir genel karargâhtan Ruslara karşılık vermek imkânsız olabilirdi ama Sovyet füze akınının gerçekleştiği gün Amerikan denizaltıları Rus şehirlerine savaş başlıklarını yağmur gibi yağdırabilirdi; Kremlin bu bedeli ödeyeceğini bilmeliydi. Bütün bu söylenenler aynen Washington için de geçerliydi. Nükleer denizaltı kaptanları kilit adamlar haline gelmişti.

ABD denizaltı kaptanı Joe W. Halliams: "Kaptanlarımız arasında, emir geldiğinde füzeleri fırlatma konusunda tereddüt edecek birisinin olduğunu sanmıyorum. Anayurdumuza, evlerimize ne olacağını düşündük mü? Evet, tabii ki düşündük, ama bunların hareketlerinizi kontrol etmesine izin veremezdiniz. Bütün bunları ancak görevinizi yerine getirdikten sonra düşünebilirdiniz."[8]

SSCB denizaltı kaptanı Nikolai Krousenko: "Baskı altında bulunan ve omuzlarına koca bir sorumluluk yüklenmiş insanların nükleer silahlara bu kadar yakın bulunması, dünya için büyük bir tehlike demekti. Tabii ki kendimizi huzursuz hissediyorduk ama yerine getirmemiz gereken bir görevimiz vardı, aynı Amerikalıların olduğu gibi ve gerektiğinde bu görevi harfiyen yerine getirecektik. Sonu nasıl olurdu? Dünya için çok kötü ve acı sonuçları olurdu."[9]

Aynı Kâbusun İçinde

Savunma analizcileri şaşkına dönmüş durumdaydı. Onlara göre savaşın birincil hedefi, mücadeleyi en az kayıpla en kısa zamanda kazanmak olmalıydı. Ancak mevcut durumda eğer savaşın ilk günü şehirlere saldırılar gerçekleştirilirse sonuç inanılmaz olacaktı: On milyonlarca ölü ve ölçülemeyecek büyüklükte bir yıkım. Büyük bir şehir, tek bir termonükleer silahla vurulduğu takdirde bile ortaya çıkacak yıkım öngörülemez nitelikteydi. Kaygı duyanlar haksız sayılmazlardı; II. Dünya Savaşı 65 milyon insanın canını almıştı ama bunu bir günde yapmamıştı.

Batı dünyasında popüler kültür unsurları nükleer savaşın korkunçluğu üzerinde ciddiyetle durmaya başladı. Bazıları çok can sıkıcı cümleler ve görüntüler içeriyorlardı. Hükümetler bu kitapların okunmasını ve filmlerin gösterimlerini yasakladı, hem de

8 Calvin Jr., s. 12-13.
9 Gallegher, s. 45-48.

uzunca bir süre. Sebebi ise bu faaliyetlerin, halkın sivil savunma çalışmalarına tepki göstermesine hatta bu türden çalışmalarla hiç ilgilenmemesine neden olmasıydı. Büyük bir patlamaya bakanların gözlerini kaybetmesi, bakmayanlarla birlikte 12 saniye sonra şok dalgası ile karşılaşması, çevrelerindeki her şeyin yıkılması ya da üstlerine düşmesi söz konusuyken kim kalkıp da kendilerini koruyamayacak sığınaklara koşmaya kalkardı ki... Sivil savunma çalışmaları birilerini koruyabilirdi ama herkesi değil. Saldırı bittiğinde ise geriye kalan, yaşanması istenmeyecek bir hayat olabilirdi. Hatta New York gibi şehirlere yapılacak saldırılarda hayatta kalma şansı çok düşüktü. Çoğu insan sivil savunma uyarılarını gereksiz veya yetersiz buluyor ve ne yapacağını bilmiyordu.

ABD yönetimine göre Ruslar, sivil savunmayı resmiyette daha ciddiye alıyorlardı. Ama gerçek hiç de öyle değildi. İnsanlar, Sovyet hükümetinin nükleer silah denemelerini anlatan, böbürlenerek kaleme alınmış propaganda yazılarını gazetelerden okuyorlardı. Amerikan silahları da bunlardan daha az tehlikeli olamazdı. Hepsi bir sonraki savaşta yüz yüze kalacakları silahların ne kadar tehlikeli olduğunu öğrenmişlerdi. Batı dünyasındaki insanlar gibi sokaktaki Ruslar da sivil savunma ile dalga geçiyorlardı. Rusların arasında çok kullanılan bir espri vardı: "Eğer nükleer bir saldırı olursa hemen beyaz bir çarşafa sarın ve en yakın mezarlığa koş. Belki mezarlık yok olmadan bir yer bulabilirsin."[10]

Sivil savunma konusunda bazı Sovyet yöneticilerini yönlendiren, "Savaş eğer nükleer olmayacaksa korunma amaçlı olarak neden bu kadar para harcayalım ki? Eğer nükleer savaş olacaksa da sivil savunmaya ne gerek var." düşüncesiydi. Bu, Rusların klasik "pragmatik" tavrıydı.

"İş Kazası"

Topyekûn savaş yaşanıyor olmasa bile, caydırıcılık stratejisi kendine özgü bir tehlike barındırmaktaydı. 1966 yılında, İspanya

10 Deanbarton, s. 39.

sahilinin açıklarında bir B-52 ağır bombardıman uçağı, tanker uçağa bağlanmış, havada yakıt ikmali yapmaktaydı. Yakınlardaki sahil kasabası sakinlerinin alışık oldukları bir görüntüydü bu. Bu ve benzeri uçakları her zaman görürlerdi. Ama o gün iki uçak birden birbirine temas etti ve ikisi de patladı. Sesi duyanlar kafalarını kaldırdıklarında gökyüzündeki yangını gördüler. Kısa süre sonra çevrelerine enkaz parçaları yağmaya başladı. Uçaktan artakalanlar yere düştükten sonra bile yanmayı sürdürdü. Asıl sorun başkaydı. Uçaklar parçalandığında, dört hidrojen bombası dağınık bir şekilde kıyı civarlarına düşmüştü. Üçü yere çakıldı, biri ise denizde kaybolup gitti. Kayıp bomba bulunmalıydı. Amerikan 6. Filosu hemen olay yerine geldi. Karada yaklaşık beş bin kişinin görev aldığı bir karargâh kurulurken Amerikan donanması da okyanusta araştırmalara başladı. Karaya düşmüş bombalarınsa başka sorunları vardı. Yere çarptıklarında güvenlik kilitleri termonükleer patlamayı engellemişti. Ancak nükleer bir patlamayı tetiklemek için kullanılan yüksek patlayıcılar havaya uçmuştu. Radyoaktif plütonyum etrafa saçılmıştı.

Amerikan ordusu Geiger sayaçlarıyla kasabada ölçümlere başladı. Halka check-up uygulandı. Radyasyon kirliliği tespit edilen bazı kasaba sakinlerinin hemen giysileri çıkarıldı. Evler deterjanlı su ile yıkandı. Bütün bunlar yapılırken kimse kasabalılara bilgi vermedi. Ne olduğunu tam idrak edemeyen insanlar korkmaya başladılar. İkinci bir uyarıya kadar kasaba dâhilindeki tarlalardan elde edilen ürünleri yemeleri yasaklandı, sokağa çıkmaları yasaklandı, herhangi bir şeye dokunmaları yasaklandı. Yaklaşık dört bin beş yüz varile yerleştirilen, radyasyonla kirlenmiş toprak, gemilerle Birleşik Devletlere götürülerek gömüldü. Denizde ise kaybolan bombanın aranmasına devam ediliyordu. İspanya halkı, Akdeniz'in radyasyon kirliliğine maruz kalmasından endişe edince ABD elçisi Biddel Duke kameraların önünde denize girerek korkuları gidermeye çalıştı. Kazadan seksen gün sonra mini Amerikan denizaltısı *Alvin* kayıp bombayı buldu. Bombanın hasar almamış olması herkese rahat bir nefes aldırdı.

ABD Savunma Bakanlığı Pentagon, kayıp nükleer bombaları "Kırık Ok" (Broken Arrow) olarak adlandırıyordu. İspanya'daki olay 1950'den sonra yaşanmış on dördüncü Kırık Ok vakasıydı.[11] Gerisi de gelecekti. Bunlar sadece gün yüzüne çıkanlardı. Sovyetlerin başına gelen bu türden kazaların sayısı ise asla öğrenilemedi.

Anti Balistik Füze Tartışmaları

ABD Savunma Bakanı McNamara'nın "kesin yıkı" kavramı, Sovyet askerî kanadını ikna etmemişti. Ruslar birinci öncelikli görevlerinin anayurtlarını korumak olduğunu düşünüyorlardı. Olaya farklı bir açıdan yaklaştılar: Anti balistik füzeler geliştireceklerdi. Bu sayede Sovyetler Birliği'ne karşı gönderilecek Amerikan balistik füzelerini havada imha edebileceklerdi. Mantıklı bir yaklaşımdı; kılıcın kullanılması kalkanın, tankın kullanılması anti tank silahlarının ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bir silah, kendine karşıt savunma silahının yapılmasına yol açardı. Ruslar bu çalışmaları sayesinde, tehlikeli ve yenilmez kabul edilen bir silahla mücadele edecek karşıtını geliştirmişlerdi. Rusların anti balistik füzeleri Amerika'da şok etkisi yarattı, hatta Amerikalıları bir paradoksun içine itti: Bir savunma sistemi inşa eden Ruslar, hassas nükleer dengeyi riske sokmuşlardı.

Rusların anti balistik füzeleri Sovyetler Birliği'nin korunması için kurulmuş bir savunma sistemi, adeta bir şemsiyeydi. Amerikalılar için sorun burada başlıyordu. Bu şemsiye kimseyi tehdit etmiyordu. Washington'ın geliştirdiği "Karşılıklı Kesin Yıkım" anlayışının tökezleme sebebi de işte buydu. Bu anlayışa göre, bir tarafın ortaya koyduğu ilerleme her iki tarafı da etkilemeli, "karşılıklı" ve "kesin" kavramlarını bozmamalıydı. Oysa Rus füze savunma sistemi, dengeyi bozuyordu: Nükleer bir savaşta her iki tarafın nüfusundan da yaklaşık %50 oranında ölüm beklenirken Sovyet anti balistik füzeleri bu oranı aşağıya çekiyordu. İki taraf

11 Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy*, s. 111.

da nükleer silahlanmadan çekiniyordu, Ruslar biliyorlardı ki ne kendileri saldırabilirlerdi ne de Amerikalılar... Şimdi bir adım öne geçmişlerdi: Karşılıklı füze saldırıları başladığında, Amerikan füzeleri havada imha edilirken Rus füzelerini durduracak hiçbir şey yoktu.

Amerika da anti balistik füze sistemi geliştirme kararı aldı; ancak McNamara üretimi yetkilendirme konusunda isteksizdi. Sistemi kurmak kolaydı ancak maliyet çok yüksekti. Ofans-defans (saldırı-savunma) oranlarına bakıldığında, ofans için harcanan bir dolara karşılık defans için beş dolar harcanması gerekiyordu. Ekonomi, ofanstan yanaydı. McNamara, Başkan Johnson'ı anti balistik füzeleri bir kenara bırakması için ikna etti ama tek bir şart vardı: Eğer Sovyetler de aynı şeyi yapma konusunda hemfikirlerse. Bu sırada gözler birden başka bir yöne çevrildi.

1967 yılında Orta Doğu'da sadece altı gün süren ilginç bir savaş yaşandı. İsrail komşu Arap ülkelerine karşı topyekün bir savaş başlattı. İsrail hava kuvvetleri sürpriz bir akın dalgasıyla Mısır'ın hava unsurlarını daha yerdeyken imha ederek hava hâkimiyetini ele geçirdi. Amerika İsrail tarafındaydı. Sovyetler ise Mısır, Suriye ve Ürdün ittifakını destekliyordu. Savaş uluslararası gerginliği patlama noktasına getirdi. Amerika, Sovyetlerin Mısır'a yardım etmesinden çekindiği için 6. Filo'yu bölgeye gönderdi. Hemen sonrasında Oval Ofis'te Kremlin'le doğrudan bağlantı sağlayan kırmızı telefon çaldı. Karşıdaki Sovyet Başbakanı Kosigin'in sesi gayet ciddiydi: "Eğer savaş istiyorsanız alacaksınız!"[12]

Başkan Johnson ve Sovyet Başbakanı Kosigin gerginliği azaltmak adına New Jersey'de bir araya geldiler. Orta Doğu krizini görüşürken aslında her ikisinin de kafasındaki öncelikli konu anti balistik füze sistemleriydi. Johnson konuya bir uzlaşma teklifiyle girdi. Anti balistik füzeler gibi pahalı bir üretime iki taraf olarak hiç girmeyelim dedi. Kosigin kararlı bir şekilde tepki gösterdi: "İnsanları korumak amacı güden bir sisteme neden karşısınız?

12 Gallegher, s. 95.

Savunma ahlaki bir sorumluluktur, saldırganlık ise değildir. Füzeleriniz saldırganlığı temsil ediyor. Eğer saldırgan nitelikteki füzelerinizin sayısında azaltmayı kabul ederseniz ben de savunma sisteminin azaltılması konusunda konuşabilirim."[13]



MIRV

Anti balistik füzeler hakkındaki tartışmalar devam ederken Amerikalı biliminsanları yeni bir karşı önlem geliştirdiler: MIRV (Multiple Independently Targeted Reentry Vehicles). Artık tek bir füze, on savaş başlığı taşıyabiliyordu. Her bir savaş başlığı da bir şehri yok edecek güçteydi. Bu, Sovyet anti balistik füzelerini işlevsiz kılabilecek bir gelişmeydi. Bir Amerikan füzesini düşürmek için bir Sovyet anti balistik füzesi yeterliydi. Ancak bir MIRV'i etkisiz kılmak için tam on tane anti balistik füze gerekiyordu. Yani 10 Amerikan MIRV'ini düşürmek için Sovyetlerin 100 anti balistik füze sahibi olması gerekmekteydi. Ruslar köşeye sıkışmış gibiydi. Eğer silahlanma yarışı durdurulmazsa Sovyet ekonomisi bu gidişata daha fazla dayanamazdı. Kremlin bir karar vermek zorundaydı: Sosyalizm ve komünizmi mi geliştirecekti yoksa füze mi imal edecekti?

13 *A.g.e.*, s. 97.

SALT Süreci Başlıyor

1969 yılı verilerine göre ABD ve SSCB, nükleer silahlanma için günde yaklaşık elli milyon dolar harcıyorlardı. Her ikisi için de dayanılması güç bir işti. Nihayet silahlanma yarışına dur diyebilmek adına Helsinki'de bir araya gelme konusunda uzlaştılar. Yapılan toplantı tarihe Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri (SALT) olarak geçti. Pazarlıklar kolay ilerlemedi. Bir bataklığa gözü kapalı dalmak gibi bir şeydi. Ortada bir sürü zorluk ve karşılıklı şüpheler vardı. Sovyet delegasyonu, görüşmelerden önce SSCB'nin yeni lideri Brejnev tarafından çağrılmış ve çok fazla bir şey söylememeleri konusunda uyarılmıştı. Brejnev'in hatırlatması hafızalarına kazınmıştı: "Unutmayın, KGB her şeyi dinliyor; Lubianka hapishanesinde de her zaman boş yer bulunabiliyor."[14]

Görüşmeler sırasında Ruslar hep biraz çekingen davrandılar. Yapacakları en ufak bir hata, toplumları tarafından aforoz edilecekleri anlamına gelmekteydi. Fazladan bir taviz vermelerinin ileride ülkelerini yok edebileceğini düşünüyorlardı. Anti balistik füze sistemleri Amerikan saldırılarına karşı tek kozlarıydı. Amerikan tarafı da benzer düşüncedeydi. Görüşmeler 1970 ve 1971 yıllarına sarktı. Kapalı kapılar ardında ise ABD Başkanı Nixon'ın ulusal güvenlik danışmanı olan Henry Kissenger, Sovyetler Birliği Büyükelçisi Anatoly Dobrynin ile "özel" görüşmeler ayarladı. Bu görüşmeler sırasında ikisi de birbirlerine adlarıyla, Henry ve Anatoly diye hitap edecek kadar samimi bir ortam yaratmışlardı.

Masanın iki tarafı da anti balistik füzeler konusunda ilerleme kaydedilmesine katkıda bulundu. Ancak yeni teknolojiler arasında, dengeyi istikrarsızlaştıran MIRV konusuna çok az değiniliyordu. Bu konuda tartışma yapılamıyordu, çünkü Amerika bu teknolojiye sahipti ama Ruslar değildi. Sonuçta Ruslar da benzer bir sisteme sahip olmak zorunda olduklarını anladılar.

Nihayet, üç yıl süren görüşmeler sonunda, 1972 yılının Mayıs ayında ABD Başkanı Nixon, Sovyet lideri Brejnev ile SALT

14 Jefferville, s. 67.

anlaşmasını imzalamak için Moskova'ya geldi. Sonuç olarak taraflar, anti balistik füzelerin kısıtlanması konusunda anlaştı. Ofansif silahları ise silolardaki mevcut sayıyla sınırlandırmaya karar verdiler. Ancak MIRV'lerin kontrolü konusundaki başarısızlık, ilerleyen yıllarda Rusya'nın ve Amerika'nın cephaneliklerine on iki bin savaş başlığı eklemelerine neden olacaktı. Süper güçler bir nebze de olsa birlikte hareket etmeyi öğrenmeye başlamışlardı ama küresel yok oluş/yok etme hazırlıkları devam ediyordu.

İşte bu yıllarda, yaptıkları müzikle yeni bir bakış açısı sunan dört genç inanılmaz etki yaratmaya başladı. Kurdukları gruba Beatles adını veren gençler dünyayı adeta salladı. Seks, uyuşturucu ve "Rock and Roll" bilinen "klasik" değerleri sarsmaya başladı. Orta yaşın üstündekiler için; iş ahlakı, askerlik görevi hatta aile hayatı saldırı altına girmişti. Soğuk Savaş devam ediyordu ama 1960'ların genç nesli için artık savaşma değil, sevişme zamanıydı.

Özgürlükler Ülkesinin Öbür Yüzü

1960'ta Amerika, refahının ve gücünün zirvesine doğru ilerliyordu. Başkanlık seçimleri için Cumhuriyetçilerin adayı, daha önce Başkan Eisenhower'ın başkan yardımcısı olarak görev yapmış olan Richard Nixon'dı. Demokratların başkanlığa aday gösterdiği kişi ise İrlandalı-Amerikalı bir multimilyonerin yakışıklı oğluydu: John F. Kennedy. Amerikan siyasi sürecinin doğal bir biçimde ortaya çıkardığı en iyi başkan adayı olan John F. Kennedy, yeni ve ışıltılı bir çağı temsil ediyordu: "Bu ülkenin ne olmasını istediğinize karar vermelisiniz. Bu ülkeyi ileriye taşımaya ne kadar hazırsınız? Bay Nixon ile beni ayıran soru bu."[15] Kennedy, uykulu Eisenhower yıllarından sonra bir heyecan ve dinamizm duygusu getirecek gibi görünüyordu. Birçok insan tarafından gençliğin tutkusunu simgeleyen bir figür olarak görülüyordu. Cumhuriyetçi aday Richard Nixon da Kennedy'nin yurtseverlik ve anti-komünizm düşüncelerini paylaşan, coşkusunu ortaya koymaktan çekinmeyen

15 Hunt, s. 74.



ABD Başkan adayları Senatör John F. Kennedy (sol tarafta) ve Başkan Yardımcısı Richard M. Nixon, televizyondan yayınlanan dört başkanlık tartışmasının ilki için 26 Eylül 1960'ta Chicago'daki televizyon stüdyosu önünde bir arada

birisiydi. Ancak yeni tür seçim kampanyası için hazırlanmamıştı. Artık televizyon her şeyin hâkimiydi.

Görsel sunum işi çok önemli hale gelmişti. Kennedy ailesi yüz binlerce dolar harcayarak bir otobüsü gerekli bütün malzeme ile donattı. Bu iş için görevlendirilen film ekipleri John Kennedy'yi her yerde takip ediyor, göründüğü her yerde filme alıyorlardı. Toplanan bu görüntüler Kennedy'nin televizyondaki propaganda çalışmalarında kullanıldı. Görselliğe dayanan böyle bir seçim kampanyası ilk defa bu kadar etkili ve organize bir şekilde yapılmıştı.

Başkan adayları, Senatör Kennedy ve Başkan Yardımcısı Nixon, seçim öncesinde yapacakları dört karşılıklı tartışmanın ilki için 26 Eylül 1960'ta Chicago'da bir araya geldiler. Program televizyondan ve radyodan yayınlandı. Kennedy koyu renk, Nixon açık renk bir takım giymişti. Her ikisi de önlerindeki kürsünün gerisinde ayakta duruyorlardı. Arkalarındaki fon da açık renkti. Televizyon yayını siyah beyaz olduğu için Kennedy ekranda daha iyi fark ediliyordu. Sürekli ayakta durulduğundan Nixon, bacağındaki rahatsızlıktan dolayı sık sık ayak değiştirmek zorunda

kaldı ve zaman zaman da ağırlığını kürsüye verdi. Program sonrası halk arasında yapılan anketler ve bunların analizleri ilginç bir sonuç ortaya çıkardı: Programı radyodan dinleyenler Nixon'ı, televizyondan izleyenler ise Kennedy'i beğenmişlerdi.

Kennedy, Eisenhower'ın Soğuk Savaş'ta izlediği tutumu çok sert eleştiriyordu: "Hayatta kalmayı garantilemek ve özgürlüğü devam ettirmek için her türlü bedeli ödeyeceğimizi, her türlü zorluğa katlanacağımızı, her türlü sorumluluğu yükleneceğimizi, dostları destekleyeceğimizi, düşmanlara karşı çıkacağımızı bizim için iyi ya da kötü dilekte bulunan bütün uluslar bilsin."[16]

Kennedy askerî bütçeyi artırdı. Arttırılan askerî bütçe ve yapılan savunma sözleşmeleri, askerî sanayi alanında yatırımlarda bulunanlara benzersiz bir güç ve zenginlik getirdi. Bu, daha fazla iş anlamına geliyordu. Soğuk Savaş'ın kendisi birçok insan için girişimlerin en muhteşemiydi. Yapılanlar, Sovyet ilerlemelerine karşı geliştirilecek hükümet destekli programlara ve teknoloji uzmanlarına duyulan ihtiyaca tam olarak uyuyordu. Birçok mühendis ailesinin refahı savunma sanayisine bağlanmıştı. Tutumlar da giderek ilginçleşiyordu; savunma sanayisinin gelişmesi ve bütçelerin artırılması inanılmaz noktalara gelmişti.

Amerika hızla büyüyordu. O günlerde insanlar için en önemli şey; füzelere, uzay gemisine, uydulara binmekti. Bu tür büyük şeylerin hepsi California'da oluyordu. Havacılık endüstrisinin büyük kısmının toplandığı California eyaleti, dünyanın en büyük altıncı ekonomisi haline geldi. Birçok insan memnun olmadığı şehirlerden kalkıp buraya göç etmeye başladı. Savaş sonrasında California'ya gelen yerleşimciler, Doğu'nun çürüyen şehirlerini geride bırakmışlardı. Güneşin altındaki uygun fiyatlı banliyö yaşamını cennet gibi buldular. Ancak bu iyi yaşam tüm Amerikalılar için geçerli değildi. Bu evlerin, etnik azınlıklara ve özellikle siyahi Amerikalılara satılması kimileri için bir sorundu. Satın alacak

16 Thérier, s. 174.

kişilerin bu "endişeden kurtulmaları" için broşürlere evlerin siyahi Amerikalılara satılmayacağı yazıldı. Anayasa ve Haklar Bildirgesi, Amerikan toplumdaki önyargı yükünü ortadan kaldırmaya yetmiyordu. Kennedy'nin komünizmden özgürlüğü kastettiği sırada siyahi Amerikalılar da ülkelerinde; açlıktan, korkudan, aşağılanmadan kurtulmalarını sağlayacak özgürlük istiyorlardı. ABD'deki ırkçılık adeta derecelendirilmişti. Saint Louis'de oturanlar; "Daha kötüsü de olabilirdi, Mississippi'de olabilirdik." derken Mississippi'de yaşayanlar; "Şanslıyız, bizi öldürmediler." diyorlar, eğer bir siyahi direniş gösterip karşılık verirse beyazlar kendisine "Sen delisin zenci!" diyor, siyahiler ise onlara "Sen de beyazsın!" diye cevap veriyorlardı.[17]

"Amerikan rüyası" ile ünlenmiş "özgürlükler ülkesinde" garip bir statüko gelişmişti. Birçok aktivist bunun kırılması ve bu durumun değişmesi gerektiğini düşünüyordu. Amerikan demokrasi anlayışına göre vatandaş olarak bir şeylerin yanlış olduğunu gördüyseniz hükümete yanlış olanları bildirmek için bir dilekçe vermeniz yeterliydi, birileri ilgilenir ve hemen bir şeyler yapılabilirdi. Ama sokaktaki görüntü bu değildi. Sivil Haklar Hareketi tam da bununla ilgiliydi.

Sivil Haklar Mücadelesi

ABD'nin güneyindeki pek çok eyalette mevcut yasalar, siyahilerin ve beyazların birlikte seyahat etmesini, birlikte yemek yemesini, hatta aynı okula gitmesini engelliyordu. Siyahi Amerikalılar, iş edinme ve oy kullanma haklarından mahrum bırakılmıştı. Haksız yasalara karşı gösteri yapan sivil haklar aktivistleri, herhangi bir saldırgan harekette bulunmayarak polisi kışkırtmamaya özen gösterdiler. Buna rağmen dövülmekten kurtulamadılar. Silahlı beyazlar silahsız siyahilere saldırdılar. Ne dövülmeler ne de silahlı saldırılar ilk kez oluyordu bu ülkede ama bu kez durum farklıydı. Yaşananları kameralar çekiyordu, herkes de televizyondan

17 Jared Diamond, *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*, Norton, New York 1997, s. 86-87.

seyrediyordu. Siyahilere yapılan zulüm ve uygulanan ayrımcılık, Soğuk Savaş'ın özgürlük lideri olduğunu ilan eden Amerika'nın güvenilirliğine zarar veriyordu. John F. Kennedy, başlangıçta, kardeşi Başsavcı Robert Kennedy'yi Sivil Haklar Hareketi'ni desteklemesi için teşvik ediyordu. Ancak kısa zamanda, Güneyli beyazların oylarına ihtiyaç duyduğunu fark etti ve böyle bir ideale kendini adamasının zor olduğunu gördü.

28 Ağustos 1963 tarihinde Washington'daki Lincoln Anıtı'nda sivil haklar mitingi düzenlendi. Beyaz Saray, ırkçı yasaları kaldırmaya ve siyahi Amerikalılara eşit iş fırsatları vermeye çağrıldı. Yüz binlerce insan, Güneyli bir siyahi Baptist papazını dinlemek için gelmişti. Martin Luther King Jr. toplananlara seslendi: "Özgürlük! Amerika büyük bir ulus olacaksa bu gerçekleşmeli. Öyleyse her yerde özgürlük çınlasın. Her köyde ve mezrada, her eyalette ve her şehirde özgürlüğün çınlamasına izin verdiğimizde, Tanrı'nın tüm çocuklarının; siyahların ve beyazların, Yahudilerin ve Yahudi olmayanların, Protestanların ve Katoliklerin el ele tutuşup eski zenci ruhani sözleriyle şarkı söyleyebildiği o günün gelmesini çabuklaştırabileceğiz: Nihayet özgür! Nihayet özgür! Yüce Tanrı'ya şükür! Sonunda özgürüz!"[18] Martin Luther King Jr.; beyazlar hakkında kameraların önünde söylediği bir şeyin tersini kameralar yokken söylediği hiç duyulmamış, beyazlara asla hakaret etmemiş, beyazları aşağılamamış, herkese aynı sevgiyi göstermiş, yanında beyazlara küfredenleri susturmuş, onları kendisiyle dua etmeye çağırıp herkese sevgi duymaları gerektiğini söylermiş, ruhuna hâkim olan sevgiden ölene kadar asla taviz vermemiş birisiydi.[19] Ama bu çağrısına cevap vermeyenler vardı. Üstelik sayıları çoktu ve bazıları mevki sahibiydi.

Alabama Valisi George Wallace büyüyen sivil haklar hareketini komünist bir komplonun parçası olarak görmekteydi: "ABD Komünist Partisi, partinin amaçlarını gerçekleştirmek adına

18 Jackson, s. 81.

19 Dean C. Beanhold, *The Civil Rights Movement*, Harper & Row, New York 2001, s. 77-78.

Amerikalı zencileri sömürmek için kullanılabilecek olası her konudan veya olaydan yararlanmak amacıyla hazır beklemektedir. Amerikalı zencileri etkileme çabasındaki parti, ırkçı önyargıları ve nefreti kışkırtmak amacıyla meşru zenci örgütlerine sızmaya çalışmaktadır. Bu şekilde, ABD'ye karşı dünya çapında kamuoyunu etkilemeye çalışarak bizim demokratik hükümet biçimimize bir darbe indirmektedir."[20] Bunları söyleyen Alabama Valisi George Wallace, Demokrat Parti üyesi bir beyazdı.

FBI Başkanı J. Edgar Hoover da sivil haklar hareketine komünistlerin sızdığına inanıyordu. Ulusal güvenlik adına FBI'a; Martin Luther King Jr. ile meslektaşlarının, arkadaşlarının ve yakın ilişkide olduğu taraftarlarının telefonlarını dinleme izni verildi. Bu izni veren John F. Kennedy'nin kardeşi Başsavcı Robert Kennedy idi. FBI Başkanı Hoover, Güney kültürünü benimseyecek kadar Güneylilere yakındı. Bu toplumda siyahilerle beyazlar arasında eşitlik diye bir şey olmadığına ve olamayacağına dair dini ve politik inanca sahipti. Bu nedenle beyaz Hoover, siyahi King'den nefret ediyordu. Hoover'ın ajanları günde yirmi dört saat dinlemedeydiler. Hazırladıkları raporlarda Martin Luther King Jr.'ın özel hayatı hakkında söylentiler, dedikodular vardı ama King'in komünist olduğunu gösterecek bir kanıt yoktu. Bu sırada ABD'de herkesi yasa boğan bir gelişme yaşandı.

Kennedy Suikastı

1964 Başkanlık seçimleri için yürüttüğü seçim kampanyası kapsamında eşiyle birlikte Dallas'a giden Başkan Kennedy, 22 Kasım 1963 günü ölümle yüzleşti; caddede üstü açık arabasıyla ilerlerken açılan ateş sonucu hayatını kaybetti. Suikastın faili Lee Harvey Oswald, bir polisi de vurduktan sonra yakalandı. Oswald, 24 Kasım 1963 günü (Kennedy suikastından iki gün sonra) gözaltında tutulduğu Dallas Polis Merkezi'nde yanında polis memurları ve dedektifler bulunmasına rağmen kendisine

20 Gallegher, s. 181.

yakın mesafeden ateş eden Jack Ruby tarafından öldürüldü. İşlediği cinayetin hemen sonrasında yakalanan Ruby, Harvey Lee Oswald'ı öldürmekten suçlu bulundu. Ruby'nin mahkûmiyeti daha sonra temyize götürülerek kendisine yeni bir duruşma hakkı verildi. Bununla birlikte, yeni duruşmasının tarihi belirlenemeden Ruby akciğer kanseri nedeniyle 3 Ocak 1967'de hapishanede öldü.

John F. Kennedy'yi öldüren Lee Harvey Oswald, Amerikalı bir Marksist ve eski bir ABD deniz piyadesiydi. Aktif askerî görevinin ardından 1959'da Sovyetler Birliği'ne iltica etmiş ve bir süre Minsk'te yaşamıştı. 1962'de, Rus vatandaşı olan karısı Marina ile ABD'ye dönmüş ve Dallas'a yerleşmişti. Oswald'ın hayatıyla ilgili bu detayları öğrenen Amerikalılar, Başkanlarının ölümünden sorumlu tuttukları yabancıları bulmaya çalıştılar. Suikastın ABD'ye yönelik komünist bir saldırının başlangıcı olabileceğine dair bir korku vardı.

Başkan Yardımcısı Lyndon Johnson, Kennedy'nin ölümünün ardından yemin ederek ABD'nin 36. Başkanı oldu. Johnson, Kennedy'nin ölümünü tüm insanlar için üzücü ve yeri dolduramayacak bir kayıp, kendisi için de derin kişisel bir trajedi olarak tanımladı. Başkan olduğu gece yakın çalışma arkadaşlarına ve danışmanlarına kafasındaki projeyi açıkladı: Büyük Toplum. Taslağı hazırlarken "Artık güce sahip olduğuma göre onu kullanmayı hedefliyorum."[21] diyordu. Daha sonra halka hitaben yaptığı konuşmada herkesi elini taşın altına koymaya çağırdı: "Bu yönetim bugün burada ve şu anda, Amerika'daki yoksulluğa karşı koşulsuz savaş ilan ediyor. Kongre'yi ve tüm Amerikalıları bu çaba için bana katılmaya çağırıyorum."[22]

Dünyanın en zengin ülkelerinden birinde, milyonlarca insan yoksulluk içinde, makul bir konut, sağlık hizmeti ve eğitim imkânı olmadan yaşıyordu. Siyahiler arasındaki işsizlik oranı beyazların dokuz katıydı. Johnson'ın Büyük Toplum vizyonunun merkezinde,

21 Dallek, s. 49.
22 Beanhold, s. 73.

ırk ayrımcılığının kaldırılması vardı. 2 Temmuz 1964'te Johnson, Sivil Haklar Yasa Tasarısı'nı onayladı.

Başkan Lyndon Johson, Sivil Haklar Yasası'nı imzalarken yüze yakın kalem kullanmıştı. Bunlardan biri Cumhuriyetçi lider Everett Dirksen'e ve bir diğeri Demokrat Parti denetçisi Hubert Humphrey'e verildi. Bir kalem de bu yasa için çok gayret göstermiş olan Martin Luther King Jr.'a gönderildi. Bu kalem King için çok anlamlı ve vazgeçilmez bir hediyeydi. Verdiği mücadelenin, elde ettiği zaferin simgesiydi.

Üniversiteliler Seslerini Yükseltiyor

Soğuk Savaş'ın askerî birikimi devam ediyordu. ABD, bir Sovyet nükleer saldırısına karşı yüksek alarmda idi. Düşünülemez ölçekte bir karşı saldırıya hazırlanıyordu. Diğer yandansa giderek taraftar kazanan bir azınlık, savaş gereçlerinin maliyetini ve bu maliyetin Amerikan yaşamı üzerindeki etkisini sorgulamaya başlamıştı. Haksız da sayılmazlardı. Trilyon dolarlık yatırımlar ve bir o kadarlık savaş malzemesi üretimi gizlilik içerisinde gerçekleşiyordu. Hem de kendisini demokratik olarak ilan bir devlet, yönettiği toplumu adeta sessizliğe mahkûm etme pahasına yapıyordu bunu. Savunma sanayisi cömert bir işverendi. Pentagon da inşa ettiği savaş makinesini, Amerikan Rüyası'nın savunucusu olarak sunuyordu. Orta yaşlarına yaklaşmış beyazlar hayatlarından gayet memnundular. Mahallelerinde güzel bir hayat yaşıyorlardı. Hepsinin işleri ve evleri vardı. Çocukları güven içinde oynuyor ve okula gidiyordu. 4 Temmuz'da ve Şükran Günü'nde güzel vakit geçiriyorlardı. Devlet de onları korumak için elinden geleni yapıyordu. Korunma için ödedikleri bedel pek umurlarında değildi. Ama birileri bunu sorgulayacaktı.

Johnson, 1964 yılı boyunca seçim kampanyasını yeniden başkan seçilmek ve Büyük Toplumu inşa etmek düşüncesi üzerine kurdu. Rakibi Cumhuriyetçi Arizona Senatörü Barry Goldwater'dı, Sivil Haklar Yasası'nın aleyhinde oy kullanmıştı. Goldwater, yurtiçinde sosyalizmin, yurtdışında da komünizmin yayılmasını

durdurmak için Sovyetlere karşı sert bir tutum izleyeceğine dair söz verirken Johnson'ın Büyük Toplum söylemini de "sürünen sosyalizm" olarak kınıyordu.[23] Seçim sonucunda Goldwater, ağır bir yenilgi aldı. Bu gelişme Amerikan halkının bu konuda daha fazla ikna edilmeye ihtiyacı olduğunu ortaya koydu, özellikle de üniversite öğrencilerinin.

California'daki Berkeley Üniversitesi'nde uzun yıllar öncesine dayanan bir gelenek vardı. Öğrenciler, yabancı edebiyat eserlerinin tartışıldığı forumlar düzenler, politik konuşmalar yapar, kampüs alanında siyasi gruplarını tanıtan masalar kurarlardı. Bir gün tüm bunların sona ermesi gerektiğini söyleyen bir tebliğ geldi. Berkeley kampüsünde bu tebliğe karşı başlayan muhalefet çığ gibi büyüdü. Öğrenciler, Sivil Haklar Hareketi'nin taktiklerini kullanmaya başladılar. Dersleri boykot ettiler. Kampüs içinde çalışan öğrenciler greve gittiler. Toplu oturma eylemleri düzenlediler.

Yapılan görüşmelerde, öğrencilere karşı takınılan kibar ve sevecen yaklaşım giderek kayboldu. Basın ve halk, öğrenci hareketlerine çok az sempati duyuyordu. Hatta basın, öğrenciler arasındaki beraberliği bozmak için kullanıldı. Bazı basın mensupları, öğrencilere içlerinden yüzde kırk dokuzunun komünist olduğunu söyledi. Bunun üzerine öğrenciler yakalarına "yüzde kırk dokuzun parçasıyım" yazan rozetler takmaya başladılar. Bu bir dönüm noktasıydı: Bazı öğrenciler direnme güçlerini bu şekilde ortaya koyarken bazı öğrenciler bundan rahatsız oldu. İleride devlet kurumlarında görev almak isteyenler komünist olarak adlandırılmaktan korkuyorlardı. Birileri ipleri eline geçirmek için toplumu baskı altına almaya çalışıyordu. Ama toplum dinamik yapısı ile cevap verdi.

Amerikan siyasi özgürlük idealleri artık kişisel alana da yayılıyordu. Birçok kişi cinsel özgürlükleri vazgeçilmez görmeye başladı. Cinsel özgürlüğün kişisel, siyasal, ekonomik özgürlüklerden farkı olmamalıydı. İnsanlar zihinlerini ve bedenlerini istedikleri gibi

23 Gallegher, s. 57.

kullanabilmeliydi. Bu insanlara göre kilisenin veya devletin, uygunsuz bulduğu şeyleri sınırlandırması, Amerika'nın olduğu varsayılan çoğulcu toplum yapısıyla tutarsızlık gösteriyordu. İnsanlar evlenmeden önce seks yapmanın otomatik olarak yanlış bir şey olmadığını söylemeye başladılar. Evlilik öncesi seksin "sonsuz bir lanete uğramaya yol açacak" bir şey olmadığı konusunda hemfikir oldular. Öğrenci Sağlık Hizmeti şubelerinde öğrencilere doğum kontrol hapı veriliyor ve birçok kadın bundan yararlanıyordu. Bu yaklaşım dalga dalga Batı dünyasına yayıldı. Soğuk Savaş'ın baskısı altındaki Amerikan ve Avrupa toplumları, bu tür yaklaşımlarla bireysel dinamizm ve özgürlük kazanma yoluna girmişlerdi. Ama hepsi de devletleri ve toplumdaki muhafazakârlar tarafından komünist olmakla ya da komünizme uygun ortam yaratarak toplumu dejenere etmeye çalışmakla suçlandılar.

Amerika'daki serbest teşebbüs sistemi, Soğuk Savaş sırasında, cinsel fantezi ticaretini ustaca ortaya koyan *Playboy*'un kurucusu Hugh Hefner'i layıkıyla ödüllendirdi. Yayınladığı dergi ve kurduğu lokantalar zinciriyle ABD sınırlarını aşan Hefner, toplum baskısı altındakilere özgür hareket alanı yaratarak dolar milyarderi oldu.

Aşk, Barış ve Rock and Roll

Amerikalı erkekler bir kez daha savaşa doğru yürümeye başladılar. 1965 yılının Mart ayında Başkan Johnson, Vietnam'a kara birlikleri göndermeye başladı. II. Dünya Savaşı ve Kore Savaşı görüntüleri, bir başka genç Amerikalı nesil tarafından yeniden canlandırılıyordu. Birçokları için Vietnam'da aldıkları bu görev, potansiyel olarak risk altında olduğuna inandıkları ülkelerinin bilimsel, teknik, üretim gücünü komünist dünyaya göstermek için harika bir fırsattı. Aslında "görev çağrısı"na kulak verme nedenlerinden biri Kennedy'nin "Ülkenizin sizin için ne yapabileceğini değil, sizin ülkeniz için ne yapabileceğinizi sorgulayın!" söylemiydi. "Bir araya gelme" çağrısı o dönemdeki genç kuşağın en azından bir parçası için gerçekten işlev görmüştü. Vietnam'a ilk gidenler vatanseverlik duygusuyla

orduya katılmışlardı. Vietnam'a gönderilmelerini doğru ve uygun buluyorlardı, çünkü onlara göre yapmaları gereken şey buydu.

Johnson'ın Vietnam'daki savaşı, başlarda, halkın desteğini aldı. Ama hepsinin değil. Bazı genç Amerikalılar Vietnam'daki savaşa giderken, diğerleri farklı türden heyecanlar arıyorlardı. Amerikan materyalizmini reddettiler; ama komünizm için değil. Aşk, barış ve rock and roll için! Ülkenin her yerinde askere alınma çağındaki genç erkekler harekete geçti; geldiler ama bir kısmı dışarıda bırakıldılar. Uzun saçları nedeniyle "ucube" olarak adlandırılıyorlardı. "Kız mı yoksa erkek mi" oldukları sorularak aşağılanıyorlardı. Hatta bazen şiddete de maruz kalıyorlardı. Aslında bu tutumdaki gençler sadece Amerika'da bulunmuyordu. Avrupa gençliği de bu akımdan etkilenmiş ve Amerika'daki yaşıtlarına katılmışlardı.

II. Dünya Savaşı'nı yaşamış, çok çalışan ve bir aile kurmayı amaçlayan neslin çoğu, söylediklerini umursamayacak gibi görünen bir gençlikle karşı karşıya kalmıştı. Boncuk ve küpeler takan bu genç kız ve erkeklerin ciddiye aldıkları tek iş, marihuana içmekti. Üstelik farklı bir dil konuşuyorlardı. Bu gençler; doğallık, bedensel zevkler ve hayal kurduran uyuşturucular uğruna çalışma etiğini ve tek eşliliği reddediyorlardı. Onlar için kozmik bilinç vardı, her şeyi anlamak esastı. Dünyanın geri kalanına karşı oldukça tahammülsüzdüler; çünkü dünyanın geri kalanı hâlâ savaşıyor, hâlâ aptalca şeyler yapıyordu. Çiçek çocukları olarak adlandırılan bu gençler, doğru olduğuna inandıkları şeyleri yaptılar ve yaşadılar. Devrimin gerçekten olacağını düşündüler, hem de silah kullanmadan ve kan akıtmadan. Tek bir hedefleri vardı; insanlara aşkın savaştan daha iyi ve daha üstün olduğunu göstermek. Amerikalıların büyük çoğunluğu gençlerin bu karşı kültürünü reddetti. Çiçek çocuklarına karşı sert babayı oynamak zorunda bırakılan polis ise, aynı evdeki babalar gibi, çoğu zaman başarısız oldu.

Daha sonra, 1981-1989 yılları arasında, ABD'nin 40. Başkanı olarak görev yapacak olan Hollywood yıldızı Ronald Reagan, 1967 yılında Cumhuriyetçilerin California Vali Adayı olarak sahne aldı. Reagan, Vietnam'daki savaşı kazanmak için büyük bir çaba sarf etti. "Kazanmak

için çok çaba sarf etmemiz gerektiğini her zaman hissettim... .Kuzey Vietnam'a daha fazla abluka uygulanmasını, sevkiyatlarının durdurulmasını önerenlerle hemfikirim. Daha fazla bombardıman yapılmasına da taraftarım."[24]

ABD'de savaş karşıtı protestolar giderek büyüyordu. Yürüyüşler yapılıyor, askere çağrılma kartları yakılıyordu. Protestoculara göre savaş, hem ahlaksız hem de adaletsizdi; üstelik Amerikan toplumu büyük bir kitlesel halüsinasyon görmekteydi. Haksız sayılmazlardı; tüm politikacılar özellikle de Başkan Johnson bu halüsinasyonun sürmesini sağlıyordu. Yalanlara ve gizliliğe dayalı yaklaşımlar medya tarafından da destekleniyordu. Birleşik Devletlerin düşünce yapısı yanlış yönlendiriliyor, faciaya sürükleniyor ve bu yüzden dünyayı yok olma aşamasına getiriyordu.

Berkeley öğrencilerinin bazıları Vietnam'a seyahat etme ve olup bitenleri ilk elden öğrenme fırsatı yakaladılar. Zamanla tüm ülkeyi Vietnam Savaşı karşıtı bir bakış açısına getirebileceklerine ikna oldular. Diğer arkadaşlarıyla beraber harekete geçmeye karar verdiler. Berkeley öğrencileri, askere çağrılanların kaydolmasını engellemek amacıyla Oakland Askerlik Hizmetine Kabul Merkezi'ni ablukaya aldılar. Ordu, askere alınanları büyük bir polis kordonunun arasından otobüsle merkeze götürmek zorunda kaldı.

Çoğu Amerikalı, savaş karşıtı protestoları büyük bir ihanet olarak görüyordu. Özellikle eski savaşların muharipleri bayrak yakma, düşmana atfedilen renkleri taşıma, düşmana tıbbi malzeme verme gibi faaliyetlere tepki gösteriyorlardı. Bazen protestoculara polislerden önce saldırıyorlardı ve haklarında hiçbir işlem yapılmıyordu. Eski askerlerin hedefindeki diğer bir kişi ise Başkan Johnson'dı. Johnson'ın savaşı sona erdirmek için Amerika'nın muazzam ateş gücünü neden daha fazla kullanmadığını anlayamıyorlardı. Oysa Johnson daha geniş bir çatışma yaşama riskine

24 Paul Lettow, *Ronald Reagan and His Quest to Abolish Nuclear Weapons*, Random House, New York 2005, s. 51.

girmek istemiyordu. Aslında Başkan, Vietnam'dan çıkmak istiyor ancak bunu nasıl yapacağını bilmiyordu. Tek taraflı olarak çekilip Amerikan askerlerini geri çağıramazdı. O zaman tüm muhafazakâr seçmenler kendisini korkaklıkla suçlardı. Johnson'ın savaşı devam etti. 1967'nin sonunda Vietnam'daki Amerikan askerlerinin sayısı yarım milyona varmıştı.

Ağır sıklet boks şampiyonu Muhammed Ali, askere alınmaya karşı çıkınca bir anda milyonların dikkatini çekti. Başka bir aidiyete, Amerikan olmayan bir davaya bağlı olduğunu ilan etti: İslam. Kendisine hiçbir şey yapmamış Vietnamlılarla savaşmayı reddediyordu. Tutuklandı, asker kaçağı olduğu için suçlu bulundu ve kazandığı boks unvanları elinden alındı. Bir gazeteciye verdiği röportaj tarihe geçti:[25]

– Siyahi Müslümanların sizi kandırdığını düşünüyor musunuz?
– Siyahi Müslümanlar denmez, Müslümanlar denir!
– Affedersiniz, Müslümanların sizi kandırdığını düşünüyor musunuz?
– Hayır; ama Amerika'daki beyazlar bizi 400 yıldır kandırıyorlar!



En solda Martin Luther King Jr, yanında Robert Kennedy ve en sağda Başkan Lyndon Johnson

25 Power, s. 194.

Martin Luther King Jr. ve Robert Kennedy'nin Hazin Sonu

Amerikan toplumunda yeni bir güç ortaya çıkmıştı: Huey P. Newton liderliğindeki Kara Panterler. Tamamı Oakland'ın siyahi gettosundaki aktivistlerden oluşuyordu. Vietnam'da ön saflarda ölen askerlerin yüzde otuzunun hâlâ kendilerine beyazlarla aynı haklar tanınmayan siyahi Amerikalılar olduğu gerçeğine odaklanan bir savaş karşıtı miting düzenlediler. "Kahrolsun Savaş!" ve "Siyahlar orduda hizmet etmez!" diyorlardı. Kara Panterler paramiliter olarak eğitildiler. Irkçı bir polis gücüne karşı gizliden gizliye bir iç savaş verildiğini düşünüyorlardı. Kısacası, barışçıların çiçek sunduğu yerde, Kara Panterler silahlarını doğrultuyorlardı.

Amerika'nın siyahi gettoları artık savaş bölgeleriydi. 1967 yazında Newark ve Detroit'te isyan çıktı. Detroit'te polis, askerî teçhizat satın almak için dokuz milyon dolarlık bir savaş bütçesi istedi. Pek çok Amerikalı için Johnson'ın Büyük Toplumu bir yalan olmuştu. Mart 1968'de, Vietnam'daki savaş ve ülkedeki çatışma devam ederken Başkan Johnson havlu attı; ikinci dönem başkanlık için aday olmayacağını açıkladı.

Martin Luther King Jr. ise hâlâ hayalinin peşinden gidiyordu. 3 Nisan 1968'de bir toplantıda konuşuyordu: "...Bu yüzden bu gece mutluyum. Hiçbir şey için endişelenmiyorum. Kimseden korkmuyorum. Benim gözlerim, Rabbin gelişinin ihtişamını gördü!"[26] Martin Luther King Jr., bu konuşmayı yaptığının ertesi günü, 4 Nisan 1968'de, silahlı bir beyaz tarafından öldürüldü. King'in tabutunu taşıyan at arabasının arkasında Robert Kennedy vardı. Martin Luther King Jr.'ın yasını tutuyordu ve Demokratların bir sonraki başkan adayı olmak için mücadele ediyordu.

Robert Kennedy fakir, siyahi, Hispanik, Katolik ve genç seçmenlere hitap ederek Demokratların başkan adayları arasında öne çıkmıştı. Yarıştaki baş rakibi Senatör Eugene McCarthy'ydi. Robert Kennedy 5 Haziran 1968'de, "Ülke farklı bir yönde ilerlemek istiyor. Kendi sorunlarımızı kendi ülkemizde halletmek

26 Beanhold, s. 91.

istiyoruz ve Vietnam'da barış istiyoruz"[27] konuşmasının ardından California ön seçimini kazandıktan kısa bir süre sonra suikasta uğradı. Tabancayla vurularak ölümcül şekilde yaralandı. Suikastın faili, Robert Kennedy'nin 1967 yılındaki Altı Gün Savaşı'nın ardından İsrail'e verdiği desteğe misilleme olarak bu suçu işlediği iddia edilen 24 yaşındaki Filistinli Sirhan Sirhan'dı. Kennedy, 6 Haziran sabahı hayatını kaybetti. Sirhan tutuklandı, yargılandı ve mahkûm edildi.

1968 Ağustos'unda Demokrat Parti delegeleri, Kasım ayındaki başkanlık seçimleri adaylarını belirlemek üzere Chicago'da düzenledikleri kongrede bir araya geldiler. Ana konu Vietnam'daki savaştı. Başkan Yardımcısı Hubert Humphrey adaylığı kazanacağından emindi. Johnson'ın Büyük Toplum hayalini ve Vietnam'daki savaşı destekliyordu. Demokrat Parti içindeki savaş karşıtı grubun umudu ise Minnesota Senatörü Eugene McCarthy'ye bağlanmıştı. McCarthy oteldeki seçim merkezine taşındığında, CIA kendisini ziyaret etti. Hemen konuya giren ajanlar odada dinleme cihazı olmadığını ancak telefonla konuşmaması gerektiğini bildirdiler, gerekçeleri de McCarthy'nin daha önce yaptığı telefon konuşmalarının kaydedildiğini bilmeleriydi.[28]

Yetkililer gergindi. Chicago'da yüz bin kadar savaş karşıtı göstericinin toplanması bekleniyordu. Belediye Başkanı Richard Daley, net bir şekilde, protestocuların dilekçe vermesine ya da gösteri yapmasına izin verebileceklerini ancak kimsenin şehrin sokaklarını, kongre salonunu ya da şehri ele geçirmesine izin verilmeyeceğini bildirdi. Göstericiler, kongre salonuna doğru yapacakları yürüyüşe hazırlık için şehrin parklarında toplandılar. Belediye Başkanı Daley'in böyle bir yürüyüşe izin verme gibi bir niyeti yoktu ve parkların dışına çıkmalarını istedi. Göstericiler ise parkta uyuyacaklarını söylediler. Park odak noktasıydı, bir çatışma çıkabileceğini biliyorlardı çünkü. Kongre içinde de Daley,

27 McNamara, *Argument Without End*, s. 87.
28 Johnson, s. 167.

McCarthy delegelerinin televizyonun en çok seyredildiği saatte savaşı tartışmalarını engelledi.

Demokrat Parti'nin Başkanlık adayını resmen kararlaştıracağı gün, savaş karşıtı protestocularla polis arasında çatışma çıktı. Kolluk kuvvetlerinin arasında ve yanında sivil vatandaşlar da vardı. Bazıları lider olduklarını bildikleri göstericilere acımasızca saldırdılar. Polis araya girmek zorunda kaldı. Demokrat Parti Kongresi'nde Humphrey'in adı ön plana çıkınca, barış yanlıları, kongre salonuna yürümek için son bir girişimde daha bulundular. Ancak polis de onları bekliyordu. Halkın çoğunluğu orantısız şiddete başvuran Chicago polisini destekledi.

Daha sonra yapılan bir ankette Amerikan halkının yaklaşık %78'inin Chicago polisini desteklediği ortaya çıktı.[29]

McCarthy'nin destekçileri zor durumda kalmıştı. Başkan Yardımcısı Hubert Humphrey, Kasım ayındaki Başkanlık seçimleri için Demokratların adayı oldu. Cumhuriyetçi rakibi ise sert ve tecrübeli bir politikacıydı: Richard Nixon.

"Dünyanın en güçlü milleti, dört yıl boyunca, Vietnam'da sonu gelmeyen bir savaşta bağlanabildiğine, dünyanın en zengin ülkesi kendi ekonomisini yönetemediğine, en büyük yönetim geleneğine sahip olan ülke eşi görülmemiş bir kanunsuzluktan bezdiğine, bir asırdır fırsat eşitliği ile tanınan bir ulus, benzeri görülmemiş bir ırksal şiddet tarafından parçalandığına ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, yurtdışına ya da ülkemizdeki herhangi bir büyük şehre düşmanca bir gösteriden korkmadan gidemediğine göre, Amerika Birleşik Devletleri için yeni bir liderlik zamanı gelmiş demektir."[30] diyen ve Amerikan halkına "Bize güvenebilirsiniz. Rusların veya Çinlilerin bizi itip kakmasına izin vermeyeceğiz."[31]

29 Gallegher, s. 213.

30 Nixon, s. 118-120.

31 Raymond Garthoff, *Detente and Confrontation: American-Soviet Relations from Nixon to Reagan*, Revised edition, Brookings Institution, Washington 1994, s. 79.

sözleriyle garanti veren Richard Nixon'ın zaferi, oyların yüzde birinden daha azına dayanmaktaydı.

Soğuk Savaş ve Vietnam'daki savaş devam ederken Kremlin, Prag'daki komünist yoldaşlarına saldıracak, antikomünist Nixon ise Mao ile kucaklaşacaktı.



YOLDAŞLAR ARASINDA

KREMLİN VE PRAG

1964 yılında Nikita Kruşçev, Çekoslovakya'nın sadık komünist lideri Antonio Novotny'yi Prag'da ziyaret etti. Ziyaret sırasında, Sovyet sisteminin dinamik ve sağlıklı olmasıyla övündü. Komünistler adeta birer kardeşti, aynı ailenin üyeleri olarak kaynakları paylaşıyor, şakalaşıyorlardı. Ancak sadece dört yıl sonra Sovyetler Birliği tanklarıyla Prag'a geri döndü.

Kruşçev'in özgüveni yüksekti. Resmiyetten nefret ederdi. Adeta dürtüyle, hatta içgüdüyle hareket ediyordu. Kavgayı seviyordu. Sovyetler Birliği'ni muhteşem bir devlet haline getirmek kadar halkını mutlu etmek de istiyordu. Sosyalizmin Stalin iktidarının enkazından ve bürokrasiden kurtarılması gerektiğine inanıyordu. Sistem daha demokratik hale getirilmeliydi.

Kapılar açılmalıydı; ama adım adım, yavaş yavaş açılmalıydı. Çünkü Kruşçev için sosyalizm, yeryüzündeki cennet gibiydi zaten. Kendine olan güvenini göstermek için 1959'da Moskova'da bir Amerikan sergisine izin verdi. Ruslar ilk kez Amerikan başarısına dokundular, tadına baktılar. Yoldaş Ruslar ABD'den gelen gündelik eşyalardan etkilenmişlerdi. Amerika adeta bir gövde gösterisi yapmıştı ama Kruşçev, uzay yarışında Sovyetler Birliği'nin ABD'yi geçmekte olduğunu biliyordu. Kruşçev için bu başarı, komünizmin sadece güç değil aynı zamanda teknik ilerleme anlamına geldiğinin de kanıtıydı. İlk nesil Sovyet kozmonotları; Gagarin, Titov ve uzaydaki ilk kadın Valentina Tereşkova anında ulusal kahraman oldular. Kruşçev'in vizyonunun kişileşmiş haliydiler; dünyayı geleceğe taşıyacak modern, güçlü bir Sovyetler Birliği'nin yüzüydüler.

Sovyetler Birliği'nin doğal kaynakları sınırsız görünüyordu. Kruşçev, Sovyet halkının korkularından arınıp yaşadığı

yoksulluktan kurtulursa daha da çok çalışacağına inanıyordu. Ancak Soğuk Savaş'ın yeniden silahlanma baskısı, önceliğin ağır sanayiye, özellikle genişleyen savunma sektörüne verilmesine neden oldu. Bu alanda çalışan işçiler, başlarındaki formenlerin sürekli hızlı davranmaları için yaptıkları uyarılara sinirleniyorlardı bazen, çünkü onların emirleri olmasa bile acele etmeleri gerektiğini biliyorlardı. Bombaların ve füzelerin yarattığı tehdidin, ülkelerine ulaşabileceği gerçeğinin bilincindeydiler. Kendilerini savunmak zorunda olduklarının farkındaydılar, bu nedenle de hızlı çalışıyorlardı. Ancak Batı ile eşit şartlarda olduklarını hissetmiyorlardı, herhangi bir anlaşmaya varabileceğini de düşünmüyorlardı.

Soğuk Savaş, geniş bir alanda büyük miktarda silahlı kuvvet bulundurmayı zorunlu kılıyordu. Kruşçev bu sayıları geri çekmeye çalıştı ama generaller direndi. Aslında halkın da bu konuda generallerden farkı yoktu. Bir Sovyet vatandaşı için orduya katılmak, hayatını kurtarmak, prestij sahibi olmak demekti. Öncelikle ordu mensupları yüksek maaş alıyorlardı. Askeri okulu bitirmiş bir teğmenin maaşı, bir mühendisin maaşının yaklaşık 3 katıydı. Ayrıca kendisine beş takım üniforma ve iki takım elbise veriliyordu. Üstelik ordu mensuplarına bir de daire tahsis edilmekteydi.

Moskova'nın 900 mil doğusundaki Sverdlovsk gibi şehirler, dev silah fabrikaları tarafından ele geçirilmişti. Üretim, Moskova'daki planlamacıların belirlediği hedefleri gerçekleştirmek veya aşmak fikriyle yönlendiriliyordu. Anavatana karşı görevleri olduğuna inanan işçiler fabrikalarda çok çalışıyorlardı. Aralarında çok sayıda genç de vardı. Bunlar Leninist Genç Komünistler Birliği, kısaca Komsomol üyeleriydi. Her birinin kendi komitesi olan ve birbirlerine karşı yarışan gençlik takımları oluşturulmuştu. En iyi üretimi yapan takımlara flamalar ve ödüller veriliyordu.

Komsomol, 1918 yılında temeli atılmış bir örgüttü. Resmi olarak bağımsız olmasına rağmen Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin yardımcısı ve ihtiyat gücü olduğu kadar partinin gençlik kolu olarak da tanımlanmaktadır.

Biraz Konfor Fena Olmaz

Kruşçev ve Komünist Parti, ekonomiyi ayakta tutmak için propaganda ve vatanseverliğe bel bağlamıştı. Soğuk Savaş nedeniyle insanlar her türlü zorlamaya katlanıyor, devletin sert yüzünü anlayışla karşılıyorlardı. Aslında Batı dünyası Sovyetlere karşı tehdit unsuru olarak görünmekle farkında olmadan Sovyetlere yardım ediyordu. Kremlin, yoldaşlarına; kemerlerini sıkmalarını, sabırlı olmalarını, daha iyi bir yaşam ümidiyle şimdilik en kötüsüne hazırlıklı olmalarını söylediğinde herkes buna uydu. Kötü giysileri sineye çektiler, önlerine konan her şeyi yediler, sıkıntılı bir hayata katlandılar. Neden mi? Sovyet yönetimine göre, eğer ABD ve emperyalistler bir atom bombası yapıyorlarsa, onları korkutmak için Sovyet halkının her türlü zorluğa göğüs gerip iki tane yapması gerekiyordu. Halk da bu isteği yerine getirdi. Gönüllü kulluk anlayışı Sovyetleri ayakta tutuyordu.

Hükümetin propaganda filmlerinde komünizmin ilerici hareketi sürekli kutlanıyordu. Ancak Sovyetler Birliği'ndeki çoğu insan hâlâ sıkıntı ve aşırı kalabalık içinde yaşıyordu. Bir apartman dairesinde; iki veya üç, bazen de dört oda, bir mutfak ve bir tuvalet bulunuyordu. Ve tüm odalarda bütün bir aile yaşıyordu. Kruşçev, filmlerde anlatıların da vatandaşlarının gerçek durumunun da farkındaydı. Sovyet halkının en az Amerikalılar kadar, hatta onlardan daha iyi yaşadığını görmek için sabırsızlanıyordu. Ekonomi planını, hafif sanayi ve tüketici ihtiyaçlarına doğru kaydırmaya çalıştı. Ancak kendine has yöntemlerle kurulan ve hareket eden Sovyet teşkilatı değişime direniyordu.

Kruşçev, siyasetin insanla ilgili olduğunu anlamıştı. Politikasının temeli, insanların yaşamlarını iyileştirmekti. Dış dünyayla farklı şekilde ilgilenmesi gerektiğini biliyordu, bu değişikliğe ihtiyaç vardı. Bunu köylülerin sağduyusuna sahip bir adam olarak anladı. Kruşçev'in çok güçlü içgüdüleri vardı ve onları takip ediyordu. Ancak o dönemin profesyonel politikacıları ve diplomatları dehşete düşmüşlerdi. Her karşılaştıklarında birbirlerine "Ne yapıyor bu?" diye soruyorlardı.

Konut sıkıntısını çözmek için cevap, prefabrikasyon gibi görünüyordu. 1960'larda, her Sovyet şehrinin etrafında apartman blokları yükseldi. Milyonlarca Rus için bu, yeni bir yaşam fırsatıydı. Diğer ailelerle aynı apartman dairesini paylaşmaktan kurtulanlar mutluydu. Yeni ve sadece kendilerine ait dairelerine taşınanlar cennette olduklarını düşünüyorlardı. Ama hâlâ tüketim mallarında kıtlık vardı. İnsanlar bir somun ekmek için sıraya girmek zorundaydılar. Tahıl, makarna ve ekmek gibi ürünler karneye bağlanmıştı. Kruşçev, gıda kıtlığını çözmek için hemen tarım reformlarına girişti. Orta Asya'nın doğal otlaklarına buğday ekimini esas alan Bakir Topraklar seferberliğini başlattı. Et, süt ve tahılda Amerika'yı geçeceklerini söylüyordu. Kruşçev, bütün ülkeyi uyandıran, canlı, heyecan verici, romantik, coşkulu, halkına ilham veren bir insan olarak görülmeye başladı. Bakir Topraklar seferberliği ve Kruşçev birbirinden ayrılamaz ikili olarak kabul edildi. Gönüllüler, şevkle Bakir Topraklar'a akın etti. Ancak yeterli gübre, vagon ve tahıl silosu yoktu. Hasadın çoğu boşa gitti. Elde edilenin büyük bir kısmı da Moskova'ya getirilmişti. Kasabalarında et bulmayanlar başkente gidip alışveriş yapmak zorunda kalıyorlardı.

Moskova adeta sistemin vitriniydi. Özel ürün ve malzemelerin gelmesine imkân tanınan yegâne şehirdi. Şehir sakinleri de bundan yararlanmaya çalıştılar. Reklam gibi bir uygulama olmadığı için cebinde birkaç kuruşu olan dükkân dükkân geziyordu. Sadece başkalarının ne giydiğine bakarak modaya ayak uydurmaya gayret ediyorlardı. Ucuz ama modern görünen kıyafet ve ayakkabılar alıyorlardı. Sovyet halkının davranışları yavaş ama geri dönülmeyecek şekilde değişiyordu. İnsanlar hayattan daha fazlasını talep ettiler ve bunu elde etmenin yollarını buldular. Savunma sanayinde çalışan Ruslar çeşitli ayrıcalıklara sahipti. Yaklaşık 40 kişilik gruplar halinde pikniğe gidebiliyorlardı Ateşin üzerindeki büyük tencerelerde yemekler pişiriliyor, herkes çadırlarında uyuyordu. Tatil köyleri, Parti ve meslek sendikaları tarafından yönetiliyordu. Milyonlarca aile bedava tatil yaptı. Buralarda çekilen resmî filmler dünyaya modern bir Sovyet erkek ve kadın imajı gösterdi. Ama bir yere kadar...

Pantolon Savaşı

Batılı yaşam tarzı çekiciydi. Moda anlayışı Sovyet toplumunun kanına girmişti. 50'li yılların sonlarında ve 60'ların başında, alışıldık pantolonlar yerlerini çok dar kesimlilere bıraktı. Ama bir süre sonra bu modaya uyanlar ciddi şekilde cezalandırıldı. Bir anda, modaya uymak isteyenlerle ideoloji saplantısında olanlar arasında bir mücadele başlamıştı: Pantolon Savaşı. İnsanlar birdenbire, onlarca yıllık Sovyet iktidarında sahip olamadıkları bir şey için kendilerine izin vermeye başlamışlardı. Yeni modaya uyan gençler, kollarında kırmızı bantlar olan özel devriye muhafızları tarafından toplanıyordu. Muhafızlar birinin Sovyet tarzı değil de İngiliz tarzı giyindiğini görürlerse o kişiyi kalabalığın içinden çekip çıkarıyor, milis karakoluna götürüp pantolonunu alıyor, sonra saçlarını kesip evine gönderiyorlardı. Sovyet düzeni, Batı modasına karşı böyle savaşıyordu. Ama toplum yeni seslere, yeni danslara ulaşmanın yollarını bir şekilde buluyordu. Kısacası Rus toplumu totalitarizm taşlarının altından çıkmaya çalışıyordu. Yeni taşınabilir radyolar bazen yasak programların yurtdışındaki yayınlarını çekiyordu. Bu yayınların bir kısmı devlet tarafından engelleniyordu ama yine de bunlara erişmeyi başaranlar vardı. Artık Rus gençleri de "Rock and Roll" dinliyor, Elvis Presley'i tanıyorlardı. Ancak sıradan Rusların çoğu sadece devletin onayladıkları ile yetinmekteydi.

"Halkımızın, sadece ihtiyaç duyduklarına inandığımız ve yalnızca Devletimiz, sistemimiz ve toplumumuzda öncü rol oynayan Partimizin politikası için yararlı ve gerekli olduğunu düşündüğümüz şeyleri almasını sağladık."[1]

Sovyet yönetimi insanların hayatının her alanına müdahale ediyordu. Bir erkek, ailesine kötü davranırsa, içki içerse veya başka bir kadınla birlikte olursa karısı Parti'ye veya Komsomol organizasyonuna haber veriyor ve o kişi bir parti toplantısına çağrılıyordu. Gençlerse kendi kurallarını oluşturmaya çalışıyorlardı. Evlilik öncesi seks Rus toplumunda hoş karşılanmazdı.

1 Pechatnov, s. 118.

Buna aykırı davranan gençler, yaptıkları anlaşıldığında Komsomol komitesine çağrılıyorlar, burada duygusal çatışmalarıyla başa çıkmaları için kendilerine "telkinde" bulunuluyordu. Yürekten konuşan yeni sesler duymak için giderek kalabalıklaşan gençler tarafından desteklenen ve cesaretlendirilen yazarlar ve sanatçılar, zamanla sansürcülere meydan okumaya başladılar. Komünist gençlik hareketin geleneksel ahlakı korumaya çalışması boşunaydı; "eski Rus aile yapısı" çocuklarının kontrolünü kaybediyordu.

KGB, sanatçı ve yazarlarla doğrudan ilgilenmedi. Ancak bazı unsurlar KGB'nin dikkatini çektiğinde, Sovyet karşıtı içerik ya da Sovyet ideolojisi ve politikalarıyla çelişen bir şey bulunursa KGB devreye giriyordu. Bu unsurların kökenini, nedenini ve amaçlarının ne olduğunu bulmak için çalışmalar ve sorgulamalar yapılıyordu.

Sansür Her Yerde

Ödün vermeyen muhafazakârlar, Kruşçev'i 1962 yılında bir modern sanat sergisini ziyarete ikna ettiler. Aslında Kruşçev opera, klasik müzik ve folklorik müzik severdi. İnsanın örneğin bir ormanı görebildiği ve onun bir orman olduğunu anlayabildiği gerçekçi sanat taraftarıydı. Avangart sanatı anlamıyor, doğal olarak da ondan hoşlanmıyordu.. Bu nedenle muhafazakârların bu fikri, adeta bir satranç hamlesi gibi entelijansiyaya kurulmuş bir tuzaktı. Kruşçev'in şok olmasını ve daha sıkı bir sansür uygulamasına geçmesini umuyorlardı. Kruşçev bir resmin önünde durdu. Yanındakilere sordu:[2]

Bunlar bitmemiş çalışmalar mı?

Hayır efendim.

Peki neden Anavatanımızın insan yüzleri veya manzaraları yok?

Çünkü Sovyet işçilerimizin ve madencilerimizin yüzlerinden nefret ediyorlar.

Bunu duyan Kruşçev patladı; ressam ve heykeltıraşlara küfürler etti. İdeologlar Kruşçev'e avangart sanata alan açmamanın çok

2 Calvin Jr, s. 80.

akıllıca olduğunu söylediler; çünkü burjuva ideolojisi saf Sovyet toplumuna bu yollarla nüfuz ediyordu, böyle giderse tehlikeli sonuçlar doğabilirdi. Kruşçev onlara hak verdi. Muhafazakârlar başarmışlardı.

Her yer Komünist Parti'nin kontrolü altındaydı. Sansür, Sovyetler Birliği'nin birçok bölgesinde konuşma özgürlüğünü bastırıyordu. Katı bir Stalinist liderliğin tüm reformları engellediği Çekoslovakya'da da mücadele aynıydı; özgür düşünen sanatçılar, parti sansüründen kaçmaya çalışıyordu. Komünist ideolojiyi eleştirmek intihar gibiydi. İdeoloji ile doğrudan yüzleşmektense başka bir yol bulmak, insan hakları, insan özgürlüğü ve temel insan varoluşu hakkında yazmak daha iyiydi. Sansürün kendisinden daha kötü olansa kişinin kendi kendine uyguladığı otosansürdü. Sanatçı ve yazarların bazıları bu dipsiz kuyuya düşmüşlerdi. Bu durum insanların karakterini yok ediyordu. Düşündüklerinden başka bir şey düşünmeleri, söylemek istediklerinden başka bir şey söylemeleri gerekiyordu. Her zaman kendilerini kontrol etmeliydiler. Devletin istediği de buydu; herkesin kendini suçlu hissetmesini sağlamak. Tek bir düstur vardı; yanlış giden her ne olursa olsun, komünist sistemin kendisi asla suçlanmamalıydı.

Kruşçev'e Veda

Kruşçev gıda tedariki sorununu hâlâ çözebilmiş değildi; ancak "büyük planlarından" da vazgeçmiyordu. Sovyetlerin geliştirdiği yeni türlerin soğuk iklimlerde hayatta kalabileceğini iddia ederek herkesin mısır yetiştirmesini emretti. Aslında bu iddia tamamen mesnetsizdi. Zavallı genç kızlar ve genç erkekler, mısırların büyümesi için gece gündüz tarlaları ısıtmak zorunda kaldılar. Özellikle don olayı bekleniyorsa gece boyunca ateşler yakıldı. Bazıları kazayla kendilerine zarar verdiler; elleri ve yüzleri ciddi şekilde yandı. Rus tarlalarının kraliçesi olması beklenen mısır, cadı bir üvey anneye dönüşmüştü. Çoğu yerde mahsul kurtarılamadı.

1963'te Sovyetler Birliği kötü bir hasat yaşadı. Ekmek kıtlığı, karneye bağlanmayı beraberinde getirdi. Halk artık Kruşçev'e hayatlarını daha da zorlaştırdığı için lanet okuyordu; ama sadece evlerinde, çünkü sokakta sessiz kalmaları gerekiyordu. Öte

yandan Kruşçev'in "köylü kabadayılığı" Batı için bir ironi haline gelmişti. Küba'da nükleer savaşın eşiğinden dönülmüştü. Kruşçev, sürekli iptal ettiği reformlar ve başarısız siyasi hamleleriyle parti seçkinleri arasında da huzursuzluk yaratmıştı. Hiç kimse ondan memnun değildi. Pek çok insan Kruşçev yüzünden sistemin zarar göreceğinden korkuyordu. Nihayet Kruşçev'i görevden almaya karar verdiler. Uygulama, sessizce ve kansız bir şekilde yapıldı.

Politbüro, Kruşçev'e yönelik hamlenin liderliği için Leonid Brejnev'i seçti. Ekim 1964'te Kruşçev görevinden azledildi. Kruşçev'in olay sonrası sakinleşmesi için iki aya yakın zaman geçti. Pek az kişi onu özledi. Birçok kişi dümen üzerinde daha sıkı ve sert bir el istiyordu. Daha akıllı ve mantıklı bir konuma oturtulması gereken liderlik için Brejnev biçilmiş kaftandı; daha istikrarlı olduğu için halk tarafından da daha kolay kabul edilebilirdi.

Çekoslovakya'da Dubçek Dönemi

Sovyetler Birliği'nde istikrar sağlanmış ancak bu kez de "imparatorlukta" huzursuzluk başlamıştı. Çekoslovakya'da, baskıcı Antonio Novotny rejimi daha açık bir toplum taleplerine kulaklarını tıkamış durumdaydı. Ancak artık Novotny'nin özgürlük karşıtı tutumuyla başarılı olması pek mümkün görünmüyordu. Muhalefet küçük adımlarla ilerledi ama asla geri adım atmadı. 1968 yılının Şubat ayında Çekoslovak reformcular yönetimi devraldı. Brejnev, yeni lider Alexander Dubçek'i "değerlendirmek" için Prag'a uçtu. Brejnev, artık bazı değişiklikler yapmanın kaçınılmaz olduğunu kabul etti. Alexander Dubçek, yalnızca gerekli olanı değiştirecek sadık bir komünist gibi görünüyordu. Mart ayına gelindiğinde ise Dubçek ve yeni Devlet Başkanı Ludvik Svoboda görevdeydi ve yaptıkları reformlar komünist dünyanın geri kalanını şok ediyordu. Reformcular, komünizmi güncelleyebileceklerinden emindiler. Komünist Parti önderlik etmeye devam edecekti ama zorla değil, rızayla. Konuşma, yazma, seyahat ve örgütlenme özgürlüğü sağlanacaktı. Hatta bir piyasa ekonomisi biçiminin hayata geçirilmesi de düşünülmekteydi. Dubçek, vizyonuna bir isim bile bulmuştu:

"İnsan yüzlü sosyalizm." İlk reformlardan biri, sansürün sona ermesiydi. Birdenbire ortalık, Stalinist Çekoslovakya'nın suçlarını açığa çıkaran belge ve gerçeklerle doldu. Kalabalıklar her yerde endişeli tartışmalar yapıyordu.

1 Mayıs kutlamalarında neşe vardı. Toplantı salonuna binlerce insan geldi. İçeri giremeyenler ise saatlerce dışarıdan dinlediler. Yirmi yıllık terör ve sessizliğin ardından, Çekler ve Slovaklar tekrar seslerini bulmuşlardı. İnsanlar birden daha özgür yaşayabileceklerini anladılar. Biraz endişeliydiler ama hayatlarının yeni genişleyen sınırlarını öğrenmek için gene de geldiler. İnsanlar ve liderleri arasında güven artıyordu. Ama komünizm reforme edilebilir miydi ya da reform edilmesini herkes kabul edebilir miydi?

Mayıs ayının ilerleyen günlerinde, Sovyet Başbakanı Aleksey Kosigin, Çekoslovakya'yı ziyaret etti. Sovyetlerin, Dubçek reformlarına karşı duyduğu hoşnutsuzluk artık dehşete dönüşmüştü. Moskova, Komünist Parti'nin güç kaybetmesinden korkuyordu. Daha kötüsü, Dubçek Soğuk Savaş'ta taraf değiştirebilirdi. Birkaç muhafazakâr Çekoslovak komünist Kremlin'le anlaştı.

Ruslar çok özel bir şey istemediler. Sadece partinin dağılmasının engellenmesini, Sovyet karşıtı faaliyetlerin önlenmesini ve anti-sosyalist propagandanın durdurulmasını arzu ediyorlardı. Çekoslovakya'nın Varşova Paktı'ndan ayrılması gerektiğini söyleyen sesler de susturulmalıydı. Kosigin mesajını oldukça açık bir şekilde dile getirdi: "Batı sınırının Sovyet sınırına kadar gelmesini kabul edemeyiz, buna izin de veremeyiz."[3]

Yaz başında, Varşova Paktı birlikleri Çekoslovakya'da neredeyse halka açık bir tatbikat düzenledi. Tatbikat sonrasında sinyal ağları yerlerinde bırakıldı. Aslında yapılan bu uyarıyı anlamak zor değildi. Fakat Moskova ve Varşova Paktı'ndan gelen tehditler Dubçek'in yükselişini durdurmakta başarısız oldu. Temmuz ayı sonlarında iki ülkenin üst düzey liderleri toplandı. Brejnev, Kosigin ve tüm politbüro, Moskova'dan Çekoslovakya'ya yenilenmiş

3 Hunt, s. 95.

taleplerle gelmişlerdi. Durum oldukça gergindi. Çekoslovakların düzeni sağlamak için hayati öneme sahip belirli önlemleri kendi inisiyatifleriyle alacağı konusunda bir anlaşmaya varıldı. Bu uzlaşı; personelde bazı değişiklikler yapılmasını, kitle iletişim araçlarına daha sıkı bir kontrol getirilmesini ve toplumun belirli katmanları arasında daha sağlam çalışma ortamı yaratılmasını içeriyordu. Bir de sansür dayatması vardı çünkü Dubçek'in ülkesinde açıkça anti-komünist ve anti-Sovyetik yayınlar, makaleler çıkmaya başlamıştı.

İki gün sonra Çekoslovak liderler bazı tavizler verdi. Ama çok geçti. Sovyet politbürosu sorunu zor kullanarak çözmeye zaten karar vermişti. 21 Ağustos gecesi Sovyet paraşütçüleri Prag Havaalanı'nı ele geçirdi. Sovyet ve Varşova Paktı orduları Çekoslovak sınırını aştı. İşgal başladığında Çekoslovak liderler Prag'da bir araya geliyorlardı. Dubçek bir telefon mesajı beklerken kapı aniden açıldı ve paraşütçüler kalaşnikoflarla içeri girdiler. Komutan, Varşova Paktı güçleri adına odadaki herkesi koruma altına aldıklarını söyledi. Gerçekte hepsi tutuklanmıştı. Ancak parti liderleri, tutuklanmadan önce işgali kınamayı başarmışlardı. Sabah, Sovyet tankları Prag'ın merkezini ele geçirdi. Nüfusun büyük bir kısmı şaşkına dönmüştü. Binaların önündeki askerlere neler olduğunu soruyorlardı. "Hırsız gibi geldiler ve bize yardım etmek istiyormuş gibi yaptılar. Bu yüzden onlarla konuşmaya gittik. Tankların üzerine tırmandık ve evlerine dönmelerini, yollarını kaybettiklerini veya yanlış yere gönderildiklerini söyledik. Onlar da şaşırdılar ve kendilerine ne anlatmaya çalıştığımızı anlamadılar."[4]

Şehir merkezinde aniden bir silah sesi duyuldu. Genç biri yere düştü. Zırhlı araçlar ilerlemeye başladı. İnsanlar ara sokaklara kaçıştı. Ancak çok kalabalıktılar. Dar sokaklara sığamazlardı. Yapabilecekleri hiçbir şey yoktu. Üzerlerine gelen zırhlı araçlar bir kısmına çarptı, bazılarını altına aldı. Yaşananlar inanılmazdı. 1968 yılında Çekoslovakya'nın yaşadığı bu Sovyet istilası, Hitler'in

4 Gallegher, s. 134.



1968 yılında Prag'da işgalci Sovyet birliklerine tepki gösteren Çekler

gerçekleştirdiği 1939 işgalinden bile daha acımasızdı; hem fiziki hem de ruhsal açıdan.

Hitler bilinen bir düşman olduğu için ondan kötülük dışında bir şey beklenemezdi zaten. Ancak bu kez Çekoslovaklara; yıllarca en iyi dostları olduklarını söyleyen, bağımsızlıklarının garantörleri olan yoldaşları, sırf biraz daha özgürlük arzularını bastırmak için yarım milyonluk bir orduyla saldırmışlardı. Prag'ın sosyalizmi demokratikleştirme çabalarını katletmek peşindeydiler. Ama Moskova olaya farklı açıdan bakıyordu. Sovyetlere göre bu eylem, her şeyden önce Doğu ile Batı arasındaki güç dengesinin korunması için gerekliydi. Ruslar Çekoslovakya'daki kurulu sistemi "korumak" amacıyla orada olduklarını söylüyorlardı.

Çekoslovakya'nın kaçırılan liderleri, direnmenin imkânsız olduğuna karar verdiler. Trajik haberi vermek görevi Dubçek'e düştü. Çekoslovakların cüretkârca kalkıştıkları "komünizmi demokrasiyle birleştirme" girişimi başarısız olmuştu.

KREMLİN VE PEKİN

1949 yılında Çin'de devrim sonuca ulaşmıştı. Halk Kurtuluş Ordusu, Pekin'de kahraman olarak karşılanmıştı. Mao Ze-dong liderliğindeki komünistler, milliyetçilere karşı iç savaşta zafer kazanmışlardı. Sovyet desteği güvenilmez olduğundan Çinliler bunu tek başlarına başardıklarını hissettiler. Komünist Parti harika görünüyordu: Demokratikti, eşitlikçiydi, herkese yiyecek vadediyordu. Komünizm ideali yavaş yavaş toplumun ruhuna işledi. Amerikalılar, Asya'daki en iyi müttefikleri olan Çin'i kaybettikleri için şaşkındılar. Büyük umutlar besledikleri ve kendisinden beklentileri olan Çin tarafından ihaneti uğradıklarını düşünüyorlardı. İnanılmaz bir gelişmeydi; hem maddi hem de manevi olarak ilgilendikleri Çinliler gidip komünist olmuşlardı.

1 Ekim'de Mao Ze-dong Tiananmen Meydanı'ndaki kalabalığa yeni bir Çin'in doğduğunu söyledi. Ülke kaos içindeydi, yıllarca süren savaş dolayısıyla tükenmişti, dışarıdan yardıma ihtiyacı vardı. Mao'nun ilk icraatlarından biri askerî koruma ve ekonomik yardım almak için Moskova'yı ziyaret etmek oldu. Moskova'da bizzat Dışişleri Bakanı Molotov ve çok sayıda Politbüro üyesi tarafından karşılandı. Mao daha sonra kendisiyle görüşmek için gittiği Kremlin'de Stalin'in elini çok uzun bir süre sıktı. Stalin ise hafifçe geri çekildi. Stalin harika bir oyuncuydu. Devlet adamı rolünü nasıl oynayacağını biliyordu ve Mao gibi telaşlı görünmedi.

Mao, Stalin'den korkmuyordu, ona karşı özel bir şüphe de duymuyordu. Ancak soru şuydu: Ortak bir zemin bulabilecekler miydi? Mao'nun kendine özgü bir düşünce tarzı vardı, Stalin'in de kendi tarzı vardı. Mao, aceleci davranmaması gerektiğini biliyordu. Çok fazla taviz vermeden bir Çin-Sovyet dostluk anlaşması yapmak istedi. Stalin de Mao'ya karşı, Mao'nun kendisine karşı



İki komünist lider bir arada, solda Mao sağda Stalin

olduğu gibi, ihtiyatlıydı. O da aceleci davranmadı. Mao'nun ziyareti iki ay sürdü. Fabrikaları gezdi. Kendisine Çar Büyük Petro gibi Rus liderler hakkında ilham verici filmler gösterildi. Denizi görmek istedi. Hayatında hiç gerçek bir deniz görmemişti. Stalin, Mao'nun bu isteğini hemen yerine getirdi. Leningrad'ın Finlandiya Körfezi'ne kıyısı vardı. Mao'ya bir tren ve bir rehber tahsis edildi; gerçek denizi görmeye gönderildi.[5]

Şubat 1950'de Çin ve Sovyetler karşılıklı bir savunma anlaşması imzaladılar. Anlaşma aynı zamanda Çin'e yardım edilmesi garantisini de veriyordu. O zamanlar her yerde Moskova'nın ve Çinli komünistlerin sıkı sıkıya birbirlerine bağlı olduğu fikri vardı. Bu, birçok kişi tarafından dünya çapındaki bir komplonun parçası olarak algılandı ve bu nedenle biraz korkutucuydu. Ancak Mao için Çin her zaman önce geliyordu. "Bir antlaşmanın 10,

5 Jian Chen, *Mao's China and the Cold War*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 2001, s. 77.

20 veya 50 yıllığına imzalanması önemli değildir; ama ellerimizi bağlamamalıdır." diyordu.[6]

Mao, Çin endüstrisinin yeniden inşasında Sovyet yardımını minnetle kabul etti. Gelen uzmanlar, Çinli yoldaşlarına devlet ekonomisi planını açıkladılar: Bu plan her şeyin mutlak temeliydi, sadece ekonominin değil, diğer dalların gelişimi de buna bağlıydı. Çin yönetimi radikal toprak reformlarına girişti. Özel sahiplerden istimlak edilen araziler köylülere dağıtıldı. Eski toprak sahipleri küçük düşürüldü, aşağılandı, bir milyon kişi hayatını kaybetti.

Haziran 1950'de Sovyetler Birliği'ni ve Çin'i arkasına alan Kuzey Kore, sürpriz bir şekilde Güney Kore'ye saldırdı. Kuzey Korelilerin ani saldırısı 38. Paralel'in altındaki zayıf güçlere ölümcül bir darbe indirdi. Ancak ABD askerlerinin olay yerine derhal gelmesi, Stalin ve soğukkanlı strateji uzmanlarında şok etkisi yarattı. Birleşmiş Milletler komutasındaki kuvvetler, işgalci Kuzey Kore güçlerini Çin sınırına kadar geri püskürttü. Çin kendi topraklarına bir saldırı olmasından korkuyordu. Ana düşmanı da Amerika'ydı. O sırada tüm propaganda Amerika'ya yönelikti; kapitalistlerden kurtulmak için tüm dünyanın proletaryası birleşmeliydi, Amerika kapitalist bir ülkeydi ve bu yüzden ondan kurtulmak gerekiyordu. "Kore'ye Yardım Edin, ABD Emperyalizmini Yıkın!" sloganı altında birleşen Çinli gönüllüler, ki aslında askerdiler, sınırı geçerek Kore'ye girdi. Kore Savaşı üç yıl sürdü ve tahminen yarım milyondan fazla Çinlinin hayatına mâl oldu.

Sinemaları dolduran Çinliler, filme alınmış bereketli hasatları ve yeni endüstriyel atılımları izliyorlardı. Pekin'e göre çelik üretimi, ulusal gücün ölçüsüydü. İlk "üç yıllık plan"ın başarısı kutlandı. Çinliler Sovyetlere karşı çok minnettardılar. Ancak Sovyet yardımının bir gün, bir şekilde geri ödenmesi gerekiyordu.

O zamanlar Rusya'da ve Çin'de söylenen bir şarkı vardı. Adı Moskova-Pekin'di. Rusların ve Çinlilerin sonsuza kadar kardeş olduklarını

6 John Wilson Lewis and Xue Litai, *China Builds the Bomb*, Stanford University Press, Stanford 1988, s. 107.

vurguluyordu. Stalin, danışmanlarını "Bunu her zaman hatırlamalısınız ama asla güvenmemelisiniz." diye uyardı.[7]

Sarı Deniz'de Kızıl Gerginlik

Stalin'in 1953'teki ölümü Çin'de derin bir üzüntü yarattı. Mao, endişelerine rağmen, Sovyet liderinin demir otoritesine saygı duyuyordu. Kremlin'deki güç mücadelesinin ardından yeni Sovyet lideri Nikita Kruşçev oldu. Eylül 1954'te Kruşçev ve Politbüro, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun beşinci yıl kutlamalarına katılmak ve iki devlet arasındaki ittifakı sürdürmek için Çin'i ziyaret etti. Komünist blokun büyüklüğü ve gücü, yeni Amerikan yönetimini giderek daha fazla endişelendiriyordu. ABD için Asya'daki tüm sıkıntıların temel nedeni Çin'di. Uzmanlara göre Çin komünist olmasaydı Kore'de, Çinhindi'nde, Malaya'da savaş olmazdı. İki blok arasındaki nüfus farklılığı da dikkate değerdi; Batı blokunda yaklaşık 540 milyon insan vardı. Komünist tarafta ise mevcut 800 milyon ve taahhüt edilmemiş olarak sayılması gereken 600 milyon kişi daha vardı.

ABD, komünizmin yayılmasını durdurmak için her şeyi yaptı. Çin'in, Çin milliyetçilerinin kalesi olan Formosa'ya (Tayvan) saldırmasını önlemek için adadaki askerî yığınağı finanse etti. General Çan Kay Şek, Tayvan'daki Bağımsızlık Günü geçit töreninde özgür Milliyetçi Çin güçlerini selamladıktan sonra yanındaki Amerikalı danışmanlarına dönerek; "Yarım milyondan fazla asker, denizci, havacı ve deniz piyadesinin nihai hedefi ve hayatlarının amacı, Çin anakarasına geri dönmektir." diyordu.

Milliyetçi Çin hükümeti, Çin kıyısındaki Quemoy ve Matsu adlı iki küçük adayı savunmaya kararlıydı. Amerika Birleşik Devletleri açısından, bu küçük adaların hiçbir önemi yoktu. Ama Milliyetçi Çin için bu adalar, ABD'nin kendilerine yapacağı yardımın kapsamını test etmek için kullanılacak bir nevi semboldü.

7 Roberts, s. 51.

Dahası Çan Kay Şek, ordusunun muazzam bir bölümünü bu küçük adalara konuşlandırmıştı. Eylül 1954'te komünistler Quemoy Adası'nı bombaladı. Üç ay sonra Washington, Tayvan ile karşılıklı bir savunma anlaşması imzaladı. Hemen ardından, 7. Filonun ana birimleri, boğaz ve anakaradaki Birleşik Devletler ve Milliyetçi Çin devriyelerini artırmak için Formosa'ya kaydırıldı. Bu hareket, ABD'nin ortak tehlike kabul edilen komünizmi engelleme taahhüdünü desteklemekteydi. Müttefik ülkelerin bölgede bol miktarda gücü vardı. Özellikle ABD yeni, güçlü ve hassas silahlarla donatılmış deniz ve hava kuvvetlerine sahipti. Ancak ABD'nin güç gösterisi Komünist Çin'in meydan okumasını durduramadı.

Topyekûn savaş yaklaşmıştı. Amerika'nın elinde nükleer silah tehdidi vardı. Gerçi ABD Başkanı Eisenhower hiçbir zaman nükleer silah kullanmayı telaffuz etmedi ancak o ve Dulles esasen "Nükleer silahlar mevcut ve cephaneliğimizin bir parçasıdır." dediler.[8] Bu söylem, gerekmesi halinde nükleer silahların kullanılabileceğini ima etmek olarak algılandı. Aslında Mao'nun provokasyonu ve Amerika'nın tepkisi, nükleer bombaları Çin'in güvenliğini garanti altına alan Kruşçev'in tutumuyla ilgiliydi. Kruşçev, Çinlilere emperyalizmle savaşın artık kaçınılmaz olmadığını söylüyordu. Şubat 1956'daki 20. Sovyet Parti Kongresi'nin gizli bir oturumunda Stalin'i adeta bir suçluymuş gibi kınadı. Mao, bunu kendi liderlik tarzına bir tehdit olarak gördü. Mao'nun tavrı çok açıktı; Kruşçev'in Stalin'e yönelik eleştirileri uygunsuzdu.

Mao Ze-dong: "Kararınız doğru değil, konuşmanız doğru değil."

Kruşçev: "Stalin Sovyetler Birliği Komünist Parti üyesidir. Uygun gördüğümüz şekilde onunla ilgi görüş bildirmek bizim

8 Andrew P. N. Erdmann, "'War No Longer Has Any Logic Whatever': Dwight D. Eisenhower and the Thermonuclear Revolution", in John Lewis Gaddis, Philip H. Gordon, Ernest R. May and Jonathan Rosenberg, eds., *Cold War Statesmen Confront the Bomb: Nuclear Diplomacy since 1945*, Oxford University Press, New York 1999, s. 101.

hakkımızdır. Stalin'inki birey kültüydü. Bu yüzden kararımızı verdik."

Mao Ze-dong: "Partinizin bir üyesi olduğu doğru ama aynı zamanda dünya devrimci hareketinin de lideriydi. Biz Stalin'in takipçisiyiz. Stalin'in rolünü, sadece Sovyet Komünist Parti'nin bir üyesi olmaya nasıl indirgeyebilirsiniz?"[9]

Revizyonizm Kavgası

Pekin ile Moskova arasındaki gerginlik giderek arttı. 1956 Ekiminde Macarlar, Sovyet hâkimiyetine karşı ayaklandılar. Kruşçev müdahale konusunda tereddüt ederken Mao hareketin şiddetle bastırılması için çağrı yaptı. 1957'de Sovyet devriminin 40. yıldönümü kutlamaları için tüm dünyadaki komünist partilerin temsilcileri Moskova'da buluştu. Mao bu ziyareti, kendini dünya devriminin yeni lideri olarak göstermek için bir fırsat olarak kullandı. Asıl kırılma ise 1958'de yaşandı. Kruşçev, Sovyet denizaltılarını yönlendirmek için Çin kıyılarında bir telsiz istasyonu inşa etmek istedi. Ayrıca ortak bir deniz filosu kurmayı önerdi. Mao'ya göre bu talep, Sovyetler Birliği'nin, Doğu Avrupa ülkeleri gibi Çin'i de denetim altına almak istediğinin açık bir işaretiydi. Bu yüzden Kruşçev'e kızdı ve "Eğer istersen sana tüm sahil şeridini veririm ve dağlara geri dönerim."[10] dedi.

Sovyet yardımı, Mao'nun tam bağımsızlık hedefini baltalıyordu. Ama Sovyetlerin teknik bilgi ve becerisine hâlâ ihtiyacı vardı. Çinli yoldaşlar, Sovyetlere yeni bir taleple geldiler; çeşitli fabrika ve tesisler kurmak için daha fazla yardım istiyorlardı. Amaçları, atom bombası üretmekti. Mao, Çin'in kendi nükleer endüstrisini kurmak istiyordu. Buna yönelik bir anlaşma imzalandı. Mao, atom bombasının "kâğıttan bir kaplan" olduğunu söylüyordu ama aynı zamanda bir ülkenin atom bombasına sahip olup olmamasının, dünyadaki konumu ve uluslararası nüfuzu üzerinde büyük bir

9 Lewis and Litai, s. 19.
10 Lewis and Litai, s. 20.

etkisinin olduğunu da biliyordu. 1958'de Kruşçev, Sovyet desteğini yenilemek için Çin'i ziyaret etti. Ancak Mao'nun nükleer talepleri Kremlin'le olan ilişkileri fazlasıyla gerginleştirmişti.

Mao Ze-dong: "Siz komünistsiniz ve biz de komünistiz. Komünistler genellikle paylaşır. Bize atom bombasını verecek misiniz, vermeyecek misiniz?"

Kruşçev: "Atom bombasını niçin istiyorsunuz? Bizim atom bombamız var ve tıpkı Sovyetler Birliği için olduğu gibi Çin için de gerektiğinde bütün gücümüzü kullanacağız ve direneceğiz."

Mao Ze-dong: "Evet, doğru. Ama biz de basit bir teneke köy değiliz. Çin muhteşem bir ülke ve biz atom bombasına sahip olmak istiyoruz."

Kruşçev: "Buna ihtiyacınız yok."

Mao Ze-dong: "O halde bize atom bombası vermek istemiyorsunuz?" [11]

Her ne kadar Çin'e yaptıkları nükleer silah yardımını yavaşlatmaya çalışsalar da Sovyetler atom bombası planlarını ve üretim için gerekli tüm alt yapıyı Çinlilere çoktan vermişlerdi. Kruşçev'in Pekin'e yaptığı bir sonraki ziyaret, Amerika'da Başkan Eisenhower'ın konuğu olmasının hemen sonrasına rastlamıştı. Kibar ama bir o kadar da soğuk bir resepsiyondan sonra, Amerikalıların yardakçısı olmakla suçlandı. Kruşçev, komünist bir liderle bu tarzda konuşulamayacağını söyleyerek Çinlilerin tutumunu protesto etti. Mao'nun Dışişleri Bakanı Mareşal Chen Yi, Kruşçev'e sert şekilde ve yüksek sesle çıkıştı: "Sen sadece siyasi bir lidersin; ama ben bir mareşalim ve istediğimi söyleyeceğim."[12] Bu gelişmelerin, Çin-Sovyet ilişkileri üzerinde büyük bir etkisi oldu. Bu andan itibaren iki devlet, büyük sorunlar karşısında hiçbir ortak

11 *A.g.e.*, s. 21.
12 Chen, s. 91.

hareket alanı bulamadılar, artık ayrılmışlardı. Komünist dünyada üstünlük mücadelesi resmen başlamıştı. Ortada iki despot ve ikisinin de kendine özgü bir tarzı vardı. İşbirliği yapmaları söz konusu değildi. Komünist blokta soru her zaman şuydu: "Bir numara kim, çar kim?"

1959 gezisi sırasında Kruşçev, Mao Ze-dong hakkında saygısızca konuştu. Mao'nun "çıkarılıp atılması gereken eski bir çizme" olduğunu söyledi.[13] Kruşçev'in "eski kaloş" tabiri "eski çizme" olarak tercüme edilmişti. Ama Çincede "kaloş" hem "çizme" hem de "fahişe" anlamına geliyordu. Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi Başkan Yardımcısı Kang Şeng, bu kelimeleri Büyük Lideri'ne hakaret olarak algıladı. Sovyet danışmanlar kısa süre sonra Çin'den çekildi.

Komünist güçler arasındaki rekabet kişisel olduğu kadar ideolojikti de. İdeolojik tartışmalar bazen rayından çıkabiliyordu. Sovyetler, "Biz Marksistiz!" deyince Çinliler: "Hayır, biz Marksistiz!"; Sovyetler, "Biz Kızılız!" deyince Çinliler: "Hayır, biz daha Kızılız!" diyorlardı. Bu tavırlar komik görünebilir ama verdiği hasar gerçekten ciddiydi. Çin Komünist Partisi, Sovyet revizyonizmine saldıran belgeler, başyazılar çıkarmaya başladı. O andan itibaren sokakta diğer sloganlarla birlikte "Kahrolsun Sovyet revizyonizmi!" diye bağırılmaya başladı. Daha sonra buna "Kahrolsun Kruşçev!" eklendi.

Büyük Atılım ve Kültür Devrimi

1958'de Mao, Çin'i zengin bir dünya gücüne dönüştürmek için yeni bir politika gündeme getirdi: Büyük Atılım. Toprak devlet tarafından ele geçirildi. Aile birimi ortadan kaldırıldı. İnsanlar devasa komünler halinde örgütlendirildi. Mao'nun yöntemi, Stalin'in 1930'lardaki acımasız kolektifleştirmesinin daha aşırı bir versiyonuydu. Büyük Atılım, bir tür umursamazlıktı.

13 Simon J. Ball, *The Cold War: An International History*,1947–1991, St. Martin's, New York 1998, s. 76.

Mao, Çin'in çehresini mümkün olan en kısa sürede değiştirmek istiyordu. Sağlam bir de slogan bulunmuştu; "Üç yıl boyunca sıkı mücadele edin, Çin'in çehresini değiştirin; İngiltere'yi yakalayın, Amerika'yı yakalayın."[14] Gerçekçi değildi, hem de hiç. Ütopik bir bolluk dünyası, katıksız irade gücünden geliyordu. Çelik, ulusal canlılığın kilit sembolü olduğu için, tüm ülke sanayi devrimi öncesi arka bahçe fırınlarına geri döndü. İnsanlar büyük miktarlarda işe yaramaz metal üretmek için gece gündüz çalışıyorlardı. Çin'in en büyük şehri Şangay'daki her evin avlusunda çelik eritiliyordu. Mahsuller çürümeye bırakıldı. Bilimsel bilgi ve sağduyu göz ardı edildi. Tutuklanma korkusu ya da daha kötüsüne uğrama tehlikesi nedeniyle kimse gerçeği söylemeye cesaret edemedi. Büyük Atılım sürecinin yalanları inanılmaz boyuttaydı. Doğruları söylemeye çalışan herkes görevinden alındı veya işten atıldı. Büyük Atılım sonrası tüm Çinliler yalan söylemeyi öğrendi.

Sahte kotalar oluşturmak için köylülerin yiyecekleri zorla ellerinden alındı. Tarihin insan kaynaklı en ağır felaketlerinden biri yaşanıyordu. İnsanlar tahılın kendisini değil, iri taneli kabuklarını yiyecek duruma geldiler. Ağaçların yapraklarını bile yediler. Herkes hastalığa yakalandı. Mao'nun politikası nedeniyle 30 milyondan fazla insan açlıktan öldü. Felaketi gizleyen Mao, hâlâ dünya komünizminin lideri tavrını takınıyordu. Washington'ın engellemesi ile Birleşmiş Milletler'den dışlanan Çin, Amerikan karşıtı davaların şampiyonu oldu. Üçüncü Dünya liderleri ve Batılı aydınlar, Pekin'e akın ediyordu. Moskova'da ise Kruşçev Batı ile barış içinde bir arada yaşamayı sürdürüyordu. Hatta Ağustos 1963'te Kremlin, tarihi bir olaya ev sahipliği yaptı. Atom bombası testlerini yasaklayan antlaşma ABD temsilcisi Dean Rusk, SSCB temsilcisi Andrey Gromıko ve İngiltere temsilcisi tarafından hayata geçirildi. Fransa, Komünist Çin ve Küba haricinde, dünyanın birçok ülkesi zaman içinde bu antlaşmaya imza koydu.

14 Jasper Becker, *Hungry Ghosts: Mao's Secret Famine*, New York 1996, s. 94.

Komünist Çin, Sovyetleri emperyalizmle işbirliği yapmakla suçlayarak iki komünist güç arasındaki uçurumu daha da derinleştirdi. Mao, nükleer test yasağı anlaşmasına meydan okuyarak çalışmalarına devam etti. Komünist Çin'in nükleer denemesi, barış amacına hizmet etmeyen politikaların bir yansıması olarak tasvir edildi. Aslında bu nükleer patlamanın, acil savaş tehlikesine yol açmasından korkmak için hiçbir neden yoktu. Batı dünyası yaptığı açıklama ile tutumunu ortaya koydu: "Özgür dünyanın ulusları, bu denemenin sınırlı öneminin farkındadırlar ve bağımsızlıklarını koruma kararlılığında ısrar edeceklerdir."[15]

16 Ekim 1964'te Çin Halk Cumhuriyeti ilk nükleer testini gerçekleştirdi. ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'dan sonra Çin, nükleer silaha sahip beşinci devlet oldu. Çin, Kore Savaşı'nı takiben, 1950'lerin ortalarında nükleer silah programını başlatmıştı.

1965'te ABD Deniz Piyadeleri Güney Vietnam'a gönderildi. Başkan Johnson, komünist Kuzey Vietnam'ın ve Güney'deki müttefiklerinin güç kazanmasını önlemeye kararlıydı. Çin'de halk, komşu Kuzey Vietnam'ı desteklemek için seferber oldu ya da edildi. Hanoi'deki yöneticiler Pekin tarafından teşvik ediliyordu. Bu desteği veren; Tibet'te özgürlüğü yok eden, Hindistan'a saldıran ve Birleşmiş Milletler tarafından Kore'deki saldırganlığı nedeniyle kınanan bir rejimdi. Vietnam'daki çatışma, komşusu Çin'i tetikleyebilirdi. Pekin ile Washington arasında yine bir savaş olasılığı gündeme gelmişti.

Büyük Atılım'dan büyük bir başarısızlıkla çıkan Mao, Çin'deki egemenliğini sürdürmek için mücadele veriyordu. 1966'da Büyük Kültür Devrimi'ni başlattı. Ekonomik bir mucize yaratamayan Mao bu kez siyasi bir mucizenin peşindeydi. Sadece düşmanlarından kurtulmak değil, Stalin'in yapamadığı bir şeyi başarmak istiyordu: Hükümet bürokrasisini yıkmak. Aslında Kültür Devrimi'ne kadar Mao için kurgulanmış bir tek adam kültü yoktu. Kültür

15 Ball, s. 117.

Devrimi'yle birlikte Mao; Büyük Lider, Büyük Yön Gösterici, Büyük Başkomutan, Büyük Öğretmen olarak anılmaya başlandı, Stalin'in yerini aldığına inanarak Pekin'i dünya devriminin merkezi ilan etti.[16]

Milyonlarca genç, Mao'nun Kızıl Muhafızları olarak istihdam edildi. Bu gençlerin idealizmi, kargaşa yaratmak ve geçmişin tüm kalıntılarını yok etmek için kullanıldı. Mao'ya göre Marksizm, binlerce gerçekten oluşuyordu. Ama hepsi tek bir ifadeyle dile getirilebilirdi: İsyan etme hakkı! Kendilerini bu söylemin koruyucusu olarak gören proleter devrimci genç isyancılar, tüm varlıklarını Mao'nun yoluna adamışlardı. Her şeyi tartışıyor, ifşa ediyor, eleştiriyor, tamamen reddediyor ve burjuvazinin her türden temsilcisine şiddetli saldırıyorlardı. İlk eylemleri, yolların adını değiştirmek oldu.

Sovyet Büyükelçiliği'nin bulunduğu yolun adı Anti-Revizyonizm Yolu olarak değiştirildi. Sovyet Büyükelçiliği etrafında gösteriler yapıldı. Göstericilerin çoğu Kızıl Muhafızlardı. Bir sabah; Brejnev, Kosigin ve Podgorni'nin kuklalarını basit bir darağacına astılar. Hava kararmaya başlayınca kuklaları indirip Sovyet Büyükelçiliği'nin girişinde yaktıkları büyük ateşe attılar. Ateşin etrafında toplandılar, dans edip Sovyet karşıtı sloganlar attılar. Sadece bununla da yetinmediler, elçilik içerisindekilere adeta Çin işkencesi uyguladılar. Gece yarısından sonra da bağırmaya devam ettiler; ama farklı bir taktik uygulayarak. 15 dakika bağırıyor, sonra 15 dakika boyunca susuyorlardı. Elçilik personeli gürültüden bitkin bir şekilde uykuya dalarken tekrar bağırmaya başlıyorlardı. Bu taktiği 15'er dakikalık aralıklarla sabaha kadar sürdürdüler. Sabah saat 6'da gürültü tekrar başladı ve bütün gün sürdü. Bütün bunlar iki komünist devlet arasındaki ilişkileri istenmeyen bir noktaya taşıdı, en azından Rusya tarafından istenmeyen noktaya.

16 Chen, s. 90-92.

Sovyet Sınırındaki Sarı Tehlike

1969 yılında, uzun ve geniş Sovyet-Çin sınırında gerilim iyice arttı. Sık sık çatışmalar yaşanıyordu. Sovyet Doğu Asyası'ndaki Ussuri Nehri, bu çatışmaların birçoğuna sahne oldu. Çinli balıkçılar ile Rus donanma personeli arasında sözlü sataşmalar ya da sopalı itiş kakışlar yaşanıyordu. Çinliler her olayın ardından yaptıkları yayınlarda balıkçılarına arka çıkmakla kalmıyor, adeta yeni olayları kışkırtıyorlardı. "Çin'in cesur balıkçıları kahramanlık ve parlak bilgelikle doludur. Bu dünyada hiçbir şeyden korkmazlar. Sovyet revizyonistlerinin pisliği onları korkutmuyor."[17]

Sovyet makamlarına göre ise çoğunlukla Çinliler suçluydu. Çok fazla provokasyon yapıyorlardı. Defalarca sınırı ihlal etmişlerdi. Ancak asıl sorunu sahadaki askerî personel yaşıyordu. Ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Çinlileri vurmaları hoş olmazdı. Onlardan nasıl kurtulacakları çözülmesi zor bir problemdi. Ve işler daha da kötüye gitti. Sınırdaki saldırgan Çinlilerin görüntüleri, Sovyetlerde bir istila korkusunu körükledi. Sovyet danışmanları ve analizcileri çalışmaya başladılar. Sibirya ve Uzak Doğu seyrek nüfusluydu. Çin ordusu milyonlara varan askerî gücüyle harekete geçerse büyük sorunlarla karşılaşılırdı. Çok önceleri yapılmış bir uyarı bir kez daha gündeme geldi: Sarı Tehlike. Bu, Çinlilerin Rusya üzerinden geçip Avrupa'yı işgal etmeleri tehlikesiydi.

Çinlilerin de çok rahat oldukları söylenemezdi. Sovyetler Birliği'nin nükleer bir cephaneliği ve Çin ile arasındaki sınırda 1 milyon askeri bulunmaktaydı. Pekin'in kuzeyinde de düz ovalar vardı. Sovyetler Birliği Çin'e saldırırsa bir hafta içinde tanklarıyla Pekin'de olabilirdi. Karşılıklı tedirginlik ve onun beslediği düşmanlık tehlikeli bir şekilde tırmandı. Sonunda istenmeyen oldu. 1969 Martı'nda Ussuri Nehri'ndeki küçük bir ada için Sovyetler ile Komünist Çin savaşa tutuştu.

Pentagon da olayları yakından takip ediyordu. CIA, Sovyetler Birliği'nin Çin'i bombalaması olasılığının üçte bir olduğunu

17 Power, s. 223-224.

bildirdi. Bu arada Çinliler hızlı bir şekilde şehirlerinin altında, devasa yeraltı sığınakları inşa ediyorlardı. Tankların bile rahatlıkla geçebileceği tünellerle birbirine bağlanan geniş sığınak ağı, nükleer saldırıya dayanacak güçteydi. Gerçek bir savaş korkusu yürekleri sarmıştı.

Sovyet halkı, Moskova'daki Çin Büyükelçiliği önünde gösteri yaptı. Diğer taraftan Sovyet basını da Çin'le olası bir nükleer savaşı işaret ediyordu. Kremlin'de kimsenin Çin'e nükleer füze saldırısı için ciddi bir planı yoktu, çünkü bunun delilik olacağını biliyorlardı. Ama diplomatik çevrelerde bazı insanlar Çinlileri füzeyle vurmanın kötü bir şey olmayacağını söylüyorlardı. Bu konuşmaları da kolaylıkla herkesin duyabileceği ses tonuyla ve kamusal mekânlarda yapıyorlardı. Yıllar sonra bu kişilerin KGB tarafından bizzat görevlendirildiği ve o konuşmaları Çinlilere gözdağı vermek için yaptıkları öğrenildi.

Sovyet Başbakanı Kosigin, olası bir savaşı durdurmak ve iki devlet arasındaki ilişkileri yeniden düzene koymak için 1969 yılının Ekim ayında Pekin'i ziyaret etti. Havaalanında Çin Başbakanı Çu En-lay tarafından karşılandı. Protokole uygun seremonilerden sonra başlayan görüşmelerde Çu En-lay, Kosigin'e ülkesinin tavrını net bir şekilde iletti. Eğer Sovyetler Çin'in nükleer tesislerine atom silahlarıyla saldırırsa bu, Çin topraklarının istilası sayılacaktı. Savaş nedeni kabul edilecek bu gelişme sonrasında Çin de yanıt vermekten çekinmeyecekti.

Ping-Pong Diplomasisi

Moskova'nın savaş yanlısı tavır takınmasından çekinen Mao, Amerika ile daha iyi ilişkiler kurmaya çoktan karar vermişti. İlginç olan şu ki bütün kariyeri boyunca anti-komünist tutumuyla tanınan Amerika'nın yeni Başkanı Richard Nixon da benzer bir sonuca varmıştı. Sovyet gücünü sınırlamak ve Vietnam Savaşı'nı sona erdirmek için Çin'le yakınlaşmak arzusundaydı. Nixon, yeni ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger ile birlikte, komünist devler arasındaki düşmanlığı kullanan ve bundan çıkar sağlamayı



Ping-Pong Diplomasisi'nin mimarları olan iki masa tenisi oyuncusu solda Çinli Zhuang Zedong ve sağda Amerikalı Glenn Cowan

amaçlayan bir dış politika geliştirdi. İlk başlarda, Rusya ile Çin arasında yaşanan gerilime muhtemelen Sovyetler Birliği'nin neden olduğunu düşünüyorlardı. Oval Ofis'te biraz zaman geçirip duruma daha hâkim olunca, işin aslının tam tersi olduğunu anladılar. Pekin'in çözülmesinin ilk işareti bir masa tenisi maçı sırasında geldi.

Japonya/Nagoya'daki 1971 Dünya Masa Tenisi Şampiyonası sırasında, 19 yaşındaki ABD'li oyuncu Glenn Cowan, kırmızı gömlekli Çin milli takımını taşıyan bir servis otobüsüne atladı. Çinlilerin çoğu, saçlarına tüyler takmış bu Amerikalıya şüpheyle bakıyorlardı ama ekibin en büyük oyuncusu Zhuang Zedong, Cowan'ın elini sıkmak ve bir tercüman aracılığıyla onunla konuşmak için öne çıktı. Hatta gence bir hediye bile sundu: Çin'in Huangşan dağlarının ipek üzerine işlenmiş bir görüntüsü.

Kendini hippi olarak tanımlayan Cowan, ertesi gün Zhuang'a, üzerinde barış sembolü de bulunan Beatles'ın "Let It Be" isimli parçasının sözlerinin yazılı olduğu bir tişört vererek karşı jest yaptı. Görsel olarak da kaydedilen, ABD ile Çin takımları arasındaki bu beklenmedik iyi niyet adımı, kısa süre sonra turnuvanın en çok konuşulan konusu haline geldi.

Zhuang ve diğer Çinli oyuncular, 1971 şampiyonasına, Amerikalılarla temastan kaçınmaları yönünde kesin emirler alarak gelmişlerdi. Ancak Çin lideri Mao, hediye alışverişini öğrendikten sonra bunu siyasi bir fırsat olarak değerlendirdi. "Zhuang Zedong, sadece iyi bir masa tenisi oyuncusu değil, aynı zamanda iyi bir diplomat."[18] diyerek Zhuang'ın hareketini onayladı. Birkaç gün sonra, ABD'li oyuncular Nagoya'dan ayrılmaya hazırlanırken, Mao ekibi Çin'e davet ederek dünyayı şok etti. Başkan Nixon daha sonra anılarında bu olay için "Memnun olduğum kadar şaşırdım da, Çin'in girişiminin bir pinpon takımı sayesinde gerçekleşeceğini hiç beklemiyordum." diye yazacaktı.[19]

Bu davet Amerikalılar için bulunmaz bir fırsattı. Sporcular için en iyi oyunculara karşı oynamak ve tecrübe edinme şansıydı. Dışişleri Çin ile ABD arasındaki siyasi ilişkilerde önemli bir adım atma fırsatını, CIA de kapalı kutuyu aralayarak içine bakmak imkânını bulmuştu. Diğer taraftan, takım oyuncularının çektiği filmler, Amerikan halkının ilk defa Çin'in sokaklarını ve insanlarını görmesini sağladı.

Bir mola sırasında ABD takımının lideri Graham Steenhoven, "Hoşgeldin Amerikan Takımı" pankartının, duvardaki "Kahrolsun Yankee Baskıcıları ve Koşan Köpekleri" yazısının üstüne asıldığını fark etti.[20]

Amerikan emperyalizmini yerden yere vuran Çinliler, Amerikan takımını "*Önce dostluk, sonra yarışma*" yazılı pankartlarla karşıladılar. Sevecenlikten ödün vermediler, her ihtiyaçlarını karşıladılar ve nazikçe yendiler. Amerikan gezisi, ekibin yoğun bir izleyici kitlesine sahip olduğu Pekin'deki Büyük Halk Salonunda Çin Başbakanı Çu En-lay ile görüşmesiyle sona erdi. Çu En-lay, oyuncuları "Amerikan ve Çin halkının ilişkilerinde yeni bir sayfa

18 Zhisui Li, *The Private Life of Chairman Mao: The Memoirs of Mao's Personal Physician*, translated by Tai Hung-chao, Random House, New York 1994, s. 117.

19 Nixon, s. 256.

20 Gallagher, s. 246.

açtıkları için" tebrik etti. Çin'i sarkık sarı bir şapka ve batik desenli kot pantolonla gezerek medyada büyük sansasyon yaratan Glenn Cowan, Çin Başbakanı'na Amerikan hippi hareketi hakkında ne düşündüğünü sordu. Çu En-lay bir an suskun kaldıktan sonra "Gençlik, gerçeği aramak istiyor ve bu arayıştan çeşitli değişim biçimleri çıkması kaçınılmaz." diye cevapladı, ardından da ekledi: "Biz gençken de aynıydı."[21]

Ping-Pong Diplomasisi'nin sonuçları bununla da sınırlı kalmadı. Amerikan masa tenisi takımı 17 Nisan'da Çin'den ayrılacaktı. Üç gün önce, 14 Nisan'da, Amerikalı oyuncuların Çu En-lay ile görüştüğü gün, Başkan Nixon, ABD'nin Çin'e yönelik seyahat yasaklarını ve ticaret ambargolarını hafiflettiğini açıkladı. Amerikan ve Çin hükümetleri kısa sürede birbirleriyle yeni "arka kanal" iletişimleri başlattı.

Temmuz 1971'de Henry Kissinger bir Asya turuna çıktı. En önemli görevi, Çin'le yakınlaşmanın yolunu hazırlamak için Pekin'e yaptığı ziyaretin gizli tutulmasıydı. Bindiği uçak Çin sınırına yaklaşırken Kissinger 1949'dan beri, tam 22 yıldır hiçbir Amerikalı yetkilinin Çin'de bulunmadığının farkındaydı. Uçağın merdivenlerinden inerken tarih yazdığını ve bunun asla unutulmayacağını biliyordu.[22] Ama kafasındaki asıl düşünce kiminle tanışacağı ve bunu nasıl bir sonuca ulaştıracağıydı.

> Nixon, çok ketum ve ağzı sıkı birisiydi. Kissinger da doğası gereği manevralardan hoşlanan biriydi. İkisinin de bu tür bir operasyondan büyük keyif aldığını söylemek yanlış olmaz.

Ping–Pong Diplomasisi'nin etkileri ertesi yıl da devam etti. Çin, masa tenisi takımını, Amerikan ekibinin ziyaretine yanıt olarak sekiz şehirlik bir tur için ABD'ye gönderdi. Dünyayı daha da sarsan şey, Şubat 1972'de Richard Nixon'un Çin Halk

21 Ball, s. 149.

22 John Mueller, *Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War*, Basic Books, New York 1989, s. 107.

Cumhuriyeti'ne yaptığı ziyaret olacaktı. Tarihte ilk kez bir Amerikan Başkanı Çin anakarasına seyahat ediyordu. Bu o kadar önemliydi ki gazete manşetlerinde, Vietnam'da giderek artan korkunç olayları bile ikinci plana atmıştı. Nixon'un Pekin gezisi, Soğuk Savaş'ın dengesini değiştirdi.

> Çinli aydınlar çok heyecanlanmışlardı. Yaşananın çok iyi bir şey olduğunu düşünüyorlardı, çünkü Çin'in dünyanın geri kalanından soyutlanması birçok felakete sebep olmuştu. Mao'nun çok uzun yaşayamayacağını bildiklerinden sonunda iyi bir karar verdiği için seviniyorlardı. Asıl önemlisi, bu kararı sadece Mao'nun verebileceğini bilmeleriydi. Mao'dan başka kimse, onun yerine kim geçerse geçsin, böyle bir kararı verecek cesareti bulamazdı.

Nixon, "dünyayı değiştiren hafta"[23] şeklinde tanımladığı sekiz günlük gezinin bir parçası olarak Başbakan Çu En-lay ve Komünist Çin'in lideri Mao ile bir araya geldi. El sıkışmaları yaklaşık yirmi beş bin kilometrelik mesafe ve 22 yıllık düşmanlık arasında köprü vazifesi görerek Doğu ile Batı'yı buluşturdu. Nixon, ABD-Çin ilişkilerini normalleştirmek için ilk adımları attı. Hatta antikomünist Nixon, konuşmasında Mao'nun sözlerini bile kullandı. Yıllar sonra ziyaret hakkında düşüncelerini kaleme alırken, Çinli liderlerin, bu adımları başlatan şeyin masa tenisi takımlarının karşılıklı jestleri olmasını hatırlatmaktan özellikle zevk aldıklarını belirtti.[24] Sonuca ulaşmak için kullanılan yöntemden, neredeyse sonucun kendisi kadar zevk almışlardı. Ancak yaşananları en güzel Mao özetledi: "Küçük top, Büyük topu hareket ettirdi."[25]

23 Nixon, s. 265.
24 *A.g.e.*, s. 267.
25 Li, s. 193.



YUMUŞAMA

1960'ların sonunda, Sovyetler Birliği, Amerika'nın nükleer cephaneliğine denk bir güce sahipmiş gibi görünüyordu. İki süper güç bu yıllarda bir seçimle karşı karşıya kaldılar; ya topyekûn yok oluşla sonuçlanabilecek bir silahlanma yarışını sürdüreceklerdi ya da aralarındaki rekabeti makul düzeye indirgeyeceklerdi.

1969'da yeni bir Amerikan Başkanı iktidara geldi: Richard Nixon. Nixon'ın Soğuk Savaş'ı daha az tehlikeli hale getirmeye dair yeni fikirleri vardı. Sovyetler Birliği'ni nükleer alanda Amerika'nın "eşiti" kabul etmeye de hazırdı. Başkan Nixon göreve geldiğinde, tüm medyanın ve kendilerini entelektüel gören insanların geleneksel önyargılı düşüncesi, yeni Başkan'ın bir savaş kışkırtıcısı olduğu ve onu yatıştırmaları hatta yönetmeleri gerektiğiydi.

Nixon ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Kissenger, SALT ile ilgili ve diğer bütün karmaşık şeyler üzerinde müzakerelere başlamak için büyük bir baskı altına alınmışlardı. Nixon, özellikle politikaya girdiği ilk yıllarda bir "dış siyaset" politikacısı gibi durmadı. McCarthy'nin etkili olduğu "Büyük Kızıl Korkusu" dönemi sırasında Amerikan siyasetinde ün ve güç kazanmıştı. Çok önemli bir özelliği vardı: Bürokrasiyi bilmesi. Bu nedenle uğraşmak zorunda kalacağı en zorlu rakiplerin Sovyetler Birliği ya da Çin değil, kendi ülkesinin Dışişleri Bakanlığı, Merkezi İstihbarat Teşkilatı, Savunma Bakanlığı olduğunu biliyordu.

Sonu Gelmeyen Vietnam Savaşı

Nixon, Amerika'nın Soğuk Savaş stratejisini gözden geçirmek istese de önceliği Amerikan birliklerini Vietnam'daki savaştan çıkarmaktı. 1969 yılı itibariyle bu savaş 30.000 Amerikan askerinin

hayatına mâl olmuştu ve hâlâ da sonu gelmeyecekmiş gibi görünüyordu. Melvin Laird, 1969 yılında Savunma Bakanlığı görevini üstlendiğinde kendisine Vietnam Savaşı ile ilgili brifing verildi. Vietnam'da yaklaşık yarım milyon personel bulunmaktaydı. Ayrıca Asya'nın çeşitli yerlerine konuşlandırılmış donanma ve hava kuvvetlerinin yaklaşık bir buçuk milyon personeli bu operasyonu desteklemekteydi. Bu bilgileri alan Pentagon'un yeni efendisi Laird, şaşkınlığını gizleyemedi: "Tanrım, bu büyük bir savaş."[1]

8 Haziran 1969'da, Amerika'nın müttefiki Güney Vietnam Devlet Başkanı Thieu ile ABD Başkanı Nixon, Midway Adası'nda bir araya geldi. Nixon, Thieu'ya Amerikan birliklerini geri çekip kara savaşını Güney Vietnamlılara devretmeyi planladığını söyledi. Hatta bu uygulama için bir kavram icat edildi: "Vietnam(lı)laşma."[2] Bu, hem ABD'deki hem de Güney Vietnam'daki insanların Vietnamlıların savaştaki sorumlulukları hakkında düşünmelerini sağlamak için kullanılan bir terimdi. Güney Vietnam Başkanı Thieu bu plana sıcak baktı. İyi eğitimli bir Güney Vietnam ordusu geride bırakıldığı ve kendi kaderlerine sahip çıkabilmeleri için bu ordu gerektiği düzeyde donatıldığı sürece Güney Vietnamlılar için sorun yoktu. 1969 Temmuz'unda ilk Amerikan birlikleri Vietnam'dan çekildi.

Hem Nixon hem de Kissinger, Vietnam Savaşı'nın Amerikan toplumuna neye mâl olduğunu iyi biliyorlardı: Tartışmalar, huzursuzluk, finansal maliyet ve en önemlisi, hem Amerikalılar hem de Vietnamlılar ve diğer müttefikler için kaybedilen ve yaralanan hayatlar açısından korkunç bir insan bedeli. Bu madalyonun bir yüzüydü. Diğer yüzünde ise Vietnam, devletin dış politika girişimlerinde dikkat dağıtan bir ayak bağıydı. Nixon ve Kissinger, Çin'le yakınlaşmak ve Rusya ile ilişkileri geliştirmek istiyorlardı. Vietnam'a yönelik yeni bakış açıları kısmen bir uzlaşmayı müzakere etmeleri için Vietnamlılar üzerinde baskı yapmaya çalışmak,

1 DeMark, *In Retrospect: The Tragedy*, s. 78.

2 Robert K. Brigham, *The Vietnamization, Harper* & Row, New York 1968, s. 17.

kısmen de dış politikada dramatik bir ilerleme göstermek arzusuydu; bir başka deyişle dış dünyaya ABD'nin Vietnam Savaşı yüzünden felç olmadığını ispatlamak istiyorlardı. Bu sırada Kuzey Vietnam tekrar sahne aldı.

Hanoi, Güney'e yönelik yeni bir saldırı düzenleyerek baskı kurdu. Amerikalı generaller hemen klasik yaklaşımlarını sergilediler. Tarafsız Kamboçya'da bulunan Kuzey Vietnam üslerinin bombalanmasını teklif ettiler. Nixon bombalama önerisini makul karşıladı ancak Kamboçya'ya yönelik akınların gizli tutulması konusunda ısrar etti.[3] Bu aşamada en kötü durumda kalan Savunma Bakanı Laird oldu. Aslında o da Kamboçya'daki alanların bombalanmasından yanaydı ama Nixon'a ve Kissinger'a bunu gizli tutabileceği konusunda garanti veremezdi. Bu durumun ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğunu ve bunun sonucunun çok kötü olacağını biliyordu. Operasyonla ilgili tüm bu bilgilere sahip yaklaşık on iki bin kişi vardı ve böyle bir durumda sır saklanamazdı. Laird haklı çıktı.

Washington, tarihinin en ilginç protestosunu gördü. On binlerce savaş karşıtı gösterici, tek sıra halinde Beyaz Saray bahçesinin parmaklıkları önüne gelerek Vietnam'da hayatını kaybetmiş askerlerin adlarını saraya doğru tek tek haykırdılar. Bu arada arkalarındaki bir kalabalık ABD'nin Vietnam'dan çekilmesine yönelik sloganların yazılı olduğu pankartlar taşıyordu. Başkan Richard Nixon, Oval Ofis'in penceresinden dışarıdaki protestoyu seyrederken, herhalde Amerikan halkının %75'inin kendisine güven duyduğunu gösteren anketlerden güç alarak, "*Sokaktaki bu insanların bu ülke için dış politika yapmasına izin vermeyeceğim.*"[4] dedi. Durumu kontrol altına almak için "ulusa sesleniş" konuşması yaptı:

> ...ve bu gece sizden, Amerikalı dostlarımın büyük sessiz çoğunluğundan, desteğinizi istiyorum. Cumhurbaşkanlığı kampanyamda,

3 Mueller, s. 156.
4 Ball, s. 193.

barışı kazanabileceğimiz bir şekilde savaşı sona erdirme sözü verdim. Bu sözü tutmamı sağlayacak bir eylem planı başlattım. Amerikan halkından ne kadar çok destek alabilirsem bu söz o kadar çabuk yerine getirilebilir. Çünkü ülke içinde bölünmüş durumda olduğumuzda, düşmanın pazarlık yapma olasılığı o kadar artıyor.[5]

Nixon, savaş karşıtlığının Vietnam'daki Amerikan varlığıyla değil, çoğunlukla istismarlar ve zayiatla ilgili olduğuna inanıyordu. Başkan'a göre Amerikalılar, Hanoi'nin bombalanmasını ya da Vietnam'ın üstünde Amerikan uçaklarının uçmasını umursamıyorlardı. Nixon bir bakıma haklıydı. ABD halkının hoşlanmadığı şey, genç Amerikalı erkeklerin askere alınması, Vietnam'a gönderilmesi ve hayatını kaybetmesiydi.

Vietnam Savaşı'nın halk tarafından desteklenmemesinin bir nedeni de yürütülen stratejiydi. Bu mücadeledeki ABD başarısı, kazanılan toprakla değil, Kuzey Vietnam ordusuna ya da Viet Cong personeline ne kadar zayiat verdirildiğiyle ölçülüyordu. Bir başka deyişle, düşmanın ceset sayısı, ele geçirilen yüzölçümünden daha önemliydi. Bu strateji nedeniyle, büyük oranda asker kaybedilen bazı noktalar kısa süre sonra terk ediliyordu. Bunun Amerika'da en çok ses getiren örneği, Apache Snow Operasyonu kapsamında, Vietnam-Laos sınırının yakınındaki Dong Ap Bia Dağı'nda yer alan "937. Tepe" için yapılan mücadeleydi. Askerlerin verdiği isimle Hamburger Tepesi'nde 13-20 Mayıs 1969'da yapılan muharebe, her iki tarafın da ağır kayıplar vermesiyle sonuçlandı. ABD'nin 101. Hava İndirme Tümeni'nin askerleri tepeyi ele geçirmeyi başardı. Ancak Genel Karargâh'tan gelen bir emirle 15 gün sonra tepe terk edildi. Bu sonuç Amerikan ordusu ve kamuoyunda tartışmalara neden oldu.

Kamboçya'daki komünist üslerinin bombalanması mucizevi bir çözüm değildi. Güney Vietnam'daki Amerikan askerleri hâlâ saldırıya uğramaktaydı. Nixon Kamboçya'ya bu kez de karadan

5 Nixon, s. 247-248.

saldırılması emrini verdi. Bu kararını sorgulayanlara: "Söyleyebileceğim tek şey, doğru olduğuna inandığım şeyi yaptığımı bildiğimdir." diye yanıt veriyordu. Ancak bazıları Nixon'la aynı görüşte değildi. Nixon'un Kamboçya'yı işgali, Amerikan kampüslerinde şiddetli protestolara yol açtı. 4 Mayıs 1970 günü Kent State Üniversitesi'ndeki protesto sırasında Ulusal Muhafızlar, dört öğrenciyi vurarak öldürdü.

Sovyetlerin Detant Yanlısı Yeni Lideri Brejnev

Aynı günlerde Sovyet ordusu, bünyesine yeni askerler alıyordu. Ancak askerler tek başlarına güvenliği garanti edemezlerdi. Sovyet liderleri, Amerika ile nükleer eşitliklerini tanıyan silah anlaşmaları istiyorlardı. Ayrıca Çin'le yaşadıkları çekişmelerde Amerika'nın anlayış göstermesini istiyorlardı. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Başkanı Leonid Brejnev, Soğuk Savaş geriliminin azaltılması fikrini savunuyordu. Bu politika "yumuşama" (détente/detant) olarak adlandırılacaktı.

Sovyet iktidarının en tepesindeki Brejnev, yakın çalışma arkadaşları tarafından birçok yönden samimi bir insan olarak tanımlanmaktaydı. Nazilere karşı verilen büyük Vatanseverlik Savaşı'nda başından sonuna kadar mücadele etmişti. II. Dünya Savaşı sırasında komiser olarak girdiği Kızıl Ordu'da kısa sürede general rütbesine yükseldi. Savaştan, gelecek savaşları önlemek için elinden gelenin en iyisini yapması gerektiğine dair çok güçlü bir inançla geri döndü. Çiftçilerin ya da işçilerin şikâyetlerini duyduğunda "Savaş olmadığı sürece hepimiz buna katlanabiliriz." diyordu. Her liderin karakterini ifade etme ve tarihte iz bırakma arzusu vardır. Nitekim Brejnev de sadece Sovyet hükümetinin lideri değil, halkın da idolü olmak istiyordu. Konumunu güçlendirmek için dış politikayı birinci önceliği olarak kabul etti. Amerikan–Sovyet ilişkileri her zaman Kremlin diplomasisinin merkezinde yer almıştı. Brejnev, ABD ile daha yapıcı bir ilişki kurmak arzusundaydı. Ancak Batı ile Doğu arasındaki yumuşamayı

sağlamak amacıyla yapılan en etkili ve cesur hareket Avrupa'dan, şaşırtıcı bir adresten geldi.

Willy Brandt'tan Cesur Adımlar

Soğuk Savaş, belki de en acımasız yüzlerinden birini Avrupa'da, iki Almanya'yı birbirinden ayıran Demir Perde'de göstermekteydi. Ancak Batı Almanya'nın yeni Başbakanı Sosyal Demokrat Willy Brandt, Sovyet Bloku'yla ilişkiler geliştirmek konusunda kendine özgü fikirlere sahipti. Almanlar buna Ostpolitik adını verdiler. Ostpolitik, muhalefetin şiddetli eleştirilerine yol açan, köklü değişiklikler içermekteydi. Moskova Batı Almanya'daki tartışmalara kulak kesildi; çıkar dengesini koruyacak ortak noktalar bulunabilirse Sovyetler Birliği ile Batı Almanya arasındaki ilişkiler saplandıkları çıkmazdan kurtulabilirdi.

19 Mart 1970 günü Willy Brandt, Doğu Almanya'yı ziyaret eden ilk Batı Almanya Başbakanı oldu. Brandt, Doğu Almanya Başbakanı Willi Stoph ile bir araya geldi ve birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı duyan ve anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözen iki ayrı Alman devletini içeren altı maddelik bir teklif yaptı. İki komşu olarak işbirliği yapacaklar ve Berlin'deki Dört Güç'ün haklarına her iki ülke tarafından da saygı duyulacaktı, böylece Berlin çevresindeki durum iyileştirilecekti. İlk başta hemen bir anlaşmaya varılamadı ancak görüşmeler devam etti. Brandt'ın ziyareti bir zaferdi. Sıradan Doğu Almanlara değişim umudu getiriyor gibiydi. Ancak Amerikalılar aynı kanıda değildi.

Kissenger'ın Ostpolitik'e ilk tepkisi, Alman milliyetçiliğini yeniden canlandıracağı endişesiydi. Batı Almanya'nın, Doğu'yla ilişkilerinde kendi başına hareket etmesinin, hemen olmasa da bir süre sonra Alman ulusal söylemini geliştireceğinden kaygılıydı. Ve bu tehlikeyi önlemenin yolu onunla mücadele etmek değildi; çünkü bu durumda daimi Alman bölünmesinin nedeni olmakla suçlanmak söz konusuydu. Kissenger'ın istediği, müttefiklerin politikasıyla uyumlu bir yönde hareket etmesi için Brandt'a rehberlik etmekti. Hiç vakit kaybetmeden, Brandt tarafına yakın çalışma

arkadaşı Egon Bahr üzerinden ve Sovyet tarafına da ABD'deki Büyükelçileri Dobrinin üzerinden arka kanallar kurulmasını sağladı. Kissenger, Almanya ile ilgili herhangi bir sonuca varılmadan önce, ABD'nin Berlin'deki konumuna ilişkin mutlak güvenceler verilmesi konusunda ısrar etti.

Takvimler 12 Ağustos 1970'i gösterdiğinde Brandt, bir sonraki durağında; Moskova'daydı. Rusya'nın eski Alman düşmanlığı korkusunu ortadan kaldırmayı umuyordu. Sovyetler Birliği ile ilişkileri normalleştiren ve mevcut ulusal sınırları tanıyan bir anlaşma imzaladı. Moskova'da atılan imzalar, Rusların Doğu Bloku ülkeleri ile ikili anlaşma sisteminin anahtarıydı. Bu sayede Federal Almanya Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin Doğu Bloku'nu hizada tutmak için kullandığı bir bahane olmaktan çıkmıştı. Antlaşma, Moskova'nın değişime hazır olduğunun bir işaretiydi.

7 Aralık 1970 günü Willy Brandt, Almanya'nın bir diğer düşmanının topraklarındaydı. Brandt, Polonya'nın, batı sınırından oyularak Nazi Almanya'sına mâl edilmiş topraklarını tanımaya gelmişti. Federal Almanya Başbakanı Varşova Gettosu'nu ziyaret etti. Nazilere direnen Yahudi savaşçıların anısına dikilmiş anıt önünde diz çöktü. Aralık 1970'de Polonya'yla yaptığı anlaşma ile uzun süredir tartışmalı olan mevcut sınırları kabul etti. Brandt Alman tarihi, halkı ve bakış açısı için bir şanstı. Amerikalılar içinse dayanıklılığı ve güvenilebilirliği temsil ediyordu. Doğu Almanya tehdidine karşı Berlin'in savunucusu olduğunu kanıtlamıştı. Ve Doğu Almanların gözünde de hiç şüphesiz Nazilere karşı bir direniş savaşçısı olarak kabul edilmekteydi.

Bölünmüş bir Almanya'da, detant'a doğru atılan bu adımlar, Berlin Duvarı'nda hoş bir çatlak yarattı. Duvarla ayrılan aileler ve arkadaşlar bir kez daha birbirlerini görebilme şansı yakaladılar. Birbirlerine özlemle sarılanların görüntüsü her iki tarafın sınır görevlilerini de duygulandırdı. Ne var ki görüşmeler sona erdiğinde, tüm görevliler işlerinin başına geri döndüler ve yüzleri gene sertleşti.

Nixon-Kissenger İkilisi

Amerika'nın Soğuk Savaş'a yeni yaklaşımının mimarları Richard Nixon ve onun ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger'dı. Her ikisiyle de çalışma imkânı bulmuş devlet görevlilerinin Kissinger ve Nixon için yaptıkları tasvir örtüşmektedir.[6] Kissinger saati saatine uymayan, çok zeki ama güvenilmesi zor birisiydi. Başkan Nixon için de aynı şeyler söylenebilirdi. Çoğu zaman birbirlerini tamamlıyorlardı. Aynı zamanda rakiptiler de... Birbirleriyle, birbirlerinin arkasından dolap çevirerek savaşıyorlardı.

Her ikisi de çalışmalarında gizliliği önemserdi. Pekin ve Moskova ile zirve toplantılarını, kurdukları gizli arka kanallar aracılığıyla düzenlediler. Nixon ve Kissinger, Çin ve Sovyetler Birliği zirvelerinin Amerika'nın Vietnam'dan çıkmasına yardımcı olmasını arzu etmişlerdi. Ayrıca Çin'i de diplomatik oyunlarının bir parçası haline getirmeyi umuyorlardı.

ABD'nin Çin'le yakınlaşma arayışının birincil nedeni, genel uluslararası durumdaki akışkanlığı yeniden sağlamaktı. Kissenger'a göre, beş oyuncudan biriyle başa çıkamamak, esnekliğin kaybedilmesi demekti.[7] İkinci olaraksa ABD yönetimi, Amerikan kamuoyuna Vietnam'ın bir bataklık olduğunu ve küresel ölçekte barışın inşası için farklı fikirlerinin olduğunu göstermek istiyordu. Kissinger'ın Çin'i ziyareti sonrası Sovyet liderler alarma geçti. Nixon da Çin'den sevinçle döndü. 28 Şubat 1972'de yaptığı konuşmada ziyareti hakkında bilgi verdi: "En üst düzeydeki yoğun görüşmeleri sadece bir haftada tamamlamakla kalmadık, gelecekte de görüşmeler yapmaya devam edebileceğimiz bir prosedür oluşturduk. Çok derin ve temel farklılıklara sahip ulusların, ilkelerinden ödün vermeden bu farklılıkları sakince, mantıklı ve dürüstçe tartışmayı öğrenebileceklerini gösterdik."[8]

---

6 Gallagher, s. 14-16; 45-49; 78-85.
7 Ball, s. 189.
8 Power, s. 414-415 (Ekler 19).

> Nixon ve Kissinger, özellikle Ruslarla iyi polis/kötü polis tarzı bir oyun oynadılar. Kissinger, Rus Büyükelçisi Anatoly Dobrinin'i sıksık görürdü, hatta neredeyse her gün bir araya gelirlerdi. Kissenger'ın Nixon için zaman zaman kullandığı bir söylemi vardı: "Bak, bu çılgın adam için çalışıyorum. Ne yapacağını kestirmek mümkün değil. Yani Anatoly, sen ve ben makul insanlar olarak ülkelerimiz arasında bir uzlaşma sağlamak için birlikte çalışmalıyız."[9]

Kremlin'de ise Nixon'ın ziyareti endişe verici bir gelişme olarak kabul edildi. Sovyet liderlerin, yalnızca Amerika ve NATO'nun değil, Çin'in de dâhil olduğu bir anti-Sovyet koalisyonun kurulduğuna inanmamaları için hiçbir neden yoktu. Etraflarının sarıldığını hissediyorlardı. Moskova'nın tepkisi, Çin gezisinden önce ABD'nin gerçekleştirmeye çalıştığı ama bir türlü başaramadığı zirveye yeşil ışık yakmak oldu. Adeta duvar örerek, olmadık tavizler isteyerek, neredeyse şantaj yaparak işi yokuşa süren Sovyetler, Washington'ın arzuladığı zirveyi aniden kabul etti. Bu gelişme iki başkent arasındaki buzları eritti. Ancak bir anda gözler Vietnam'a döndü.

1972 yılının Mart ayında Kuzey Vietnam, Güney'e yönelik yeni bir saldırı başlattı. Nixon daha fazla hava saldırısıyla karşılık verdi. Şimdi siyaset kulislerinde şu soru soruluyordu: ABD uçakları Kuzey Vietnamlı müttefiklerini bombalarken Sovyetler, Nixon'u Moskova'da kabul ederler miydi? Beyaz Saray'da gerçekleşen tartışmalarda danışmanlar, hangi cephenin daha önemli olduğuna karar vermeye çalışıyorlardı. Vietnam mı yoksa Moskova mı? Odada sadece bir tek kişi her ikisine birden ihtimal tanıdı: Başkan Nixon. Moskova zirvesini kaybetmeye razıydı ancak Hanoi bombalansa ve Haiphong'a mayınlar döşense bile Rusların zirveye devam edeceğini tahmin ediyordu. Kissinger ise Moskova'nın zirvenin

9 Anatoly Dobrynin, *In Confidence: Moscow's Ambassador to America's Six Cold War Presidents (1962-1986)*, Random House, New York 1995, s. 117.

devam etmesine izin verip vermeyeceğinden emin değildi. Cevabı ilginç bir şekilde aldı.

Sovyet Büyükelçisi Anatoly Dobrinin Kissinger'ı görmeye gelmişti.[10] Kissenger gerginliğini saklamaya çalışıyordu. Birden Dobrinin'e "Hadi bahse girelim." dedi. Dobrinin gülümsedi, resmî Sovyet cevabının cebinde olduğunu Kissenger'ın bildiğini anlamıştı. Kissenger devam etti: "Cevabı tahmin edebilir miyim diye bahse girelim! Bir kasa şampanyasına..." Dobrinin kabul etti ve ilk soruyu sordu: "Sence zirve ile ilgili Sovyet yanıtı nedir?" Kissenger, "Zirvenin daha sonraki bir tarihe ertelenmesi." diye yanıt verdi. Dobrinin bir zafer kahkahası attı. Aslında Sovyetlerin resmî cevabı şuydu: "Zirve planlandığı gibi gerçekleşecek."

Nixon ve Brejnev Yumuşamanın Temelini Atıyor

22 Mayıs 1972'de Richard Nixon, Kremlin'de kabul edilen ilk ABD Başkanı oldu. Zirve, saldırı ve savunma amaçlı nükleer silahların sınırlandırılmasına yönelik anlaşmalara kadar uzandı ve yumuşamanın temelini attı. Brejnev ve Nixon için bu, iki ülke arasındaki yeni ilişkinin şimdiye kadarki en çarpıcı kanıtıydı. Ancak Sovyetler, önce Vietnam'a dikkat çekmek zorundaydı. Başkan Nixon ve Kissinger ile Brejnev, Kosigin, ve Podgorni, Brejnev'in kır evine gittiler. Üç saat boyunca, Rus liderlerin hepsi Amerika Birleşik Devletleri'ni Vietnam politikası nedeniyle yerden yere vurdu; özellikle de Nixon ve hükümetine resmen saldırdılar. Nixon ne yaptıklarını biliyordu. Ruslar, Hanoi'ye göndermek için bir rapor "yazıyorlardı." Bu yüzden ABD Başkanı sabırla dinledi, aşırı tartışmacı olmadı, söylenenleri sineye çekti.

Nixon'un Vietnam'daki eylemleri karşısında Ruslar oldukça agresif davrandılar. Ancak bunun zirveyi gölgelemediğinden emindiler; çünkü Nixon'un gündeme getireceği sorunlar, gizli kanal aracılığıyla zaten kabul edilmişti. Bu konular çok önemli nükleer meselelerdi. Politbüro'nun tüm üyeleri, antlaşma metni

10 Dobrynin, s. 131-132.



Sovyet Lideri Brejnev ve ABD Başkanı Nixon

konusunda zaten uzlaşıldığını biliyordu. Nixon da bu haberi Kissenger'dan almıştı. Yani, kır evindeki görüşmeler sırasında eğer oradaki herhangi biri duygularına teslim olsaydı, başarılmış olan her şey bir anda mahvolabilirdi. Sovyet tacizinin sona ermesinden sonra, akşam yemeği için yukarı çıkıldığında ortamdaki hava tümden değişti. Atmosfer çok iyiydi, hatta dostçaydı. Brejnev votka çıkarıp servis yaptı. Şarkılar söylendi, şakalar yapıldı ve defalarca "şerefe" denildi. Ve gecenin ilerleyen saatlerinde Kissinger, izin isteyerek aralarından ayrıldı. Gromiko da ortadan kayboldu. İkisi gizlice bir araya gelip silahların kontrolü konusunda biraz daha müzakere yaptılar.[11]

Nixon, kahramanlar gibi karşılandığı Amerikan Kongresi'nde 1 Haziran 1972 günü bir konuşma yaptı: "Geçen Cuma Moskova'da 1945'te başlayan dönemin, sonunun başlangıcına tanık olduk. İki büyük nükleer güç arasında, kısıtlama ve silahların

11 Power, s. 194.

sınırlandırılması konularında karşılıklı olarak mutabık kalınan yeni bir çağa doğru ilk adımı attık. Bu adımla, her iki ülkenin güvenliğini artırdık. İki ülke arasındaki ilişkilere bir nesildir hâkim olan savurgan ve tehlikeli nükleer silah sarmalını kontrol etmeye başladık. İki halk ve dünyadaki tüm halklar için endişe nedenlerini azaltarak korku düzeyini düşürmeye başladık."[12]

Watergate Skandalı

Moskova'dan dönüşün üzerinden iki hafta geçmişti ki Nixon'ın yeniden başkan olmak için başlattığı seçim kampanyasında çalışan beş kişi, Demokrat Parti'nin Washington'daki genel merkezine girdikleri için tutuklandı. Bu, büyük bir skandalın başlangıcıydı: Watergate.

Seçim günü yaklaşırken Kissinger, Kuzey Vietnamlılarla yaptığı çok sayıdaki müzakere turunun birinden dönmüştü. Nixon'a nihayet Vietnam'la bir anlaşma yaptığını söyledi. Kuzey Vietnamlı müzakereci Le Duc Tho, Kissinger'a barışı yeniden tesis etme ve Vietnam'daki savaşı sona erdirme konusunda bir taslak anlaşma sunmuştu. Belgeyi Kissinger'a verirken Le Duc Tho'nun ilk söylediği şey, "Aceleniz var, değil mi?" olmuştu. Kissinger da evet anlamında başını sallamıştı.[13]

Güney Vietnamlı politikacılar, Kissinger'ın 9 Ekim'de Paris'te Kuzey Vietnam tarafıyla buluştuğunu biliyorlardı. Kissenger 19 Ekim'de metni Güney Vietnamlılara ulaştırdı. Hepsi şaşırmıştı: Kissenger onlara imzalamaları için dört gün süre vermişti, üstelik metin de İngilizceydi. Güney Vietnam Başkanı Nguyen Van Thieu küplere bindi. Halkının yaptığı fedakârlıkları hatırlatan Thieu, Güney Vietnam halkının özgürlüğünü sınırlayacak ve Vietnam'ı komünist saldırganlara teslim edecek her türlü barışa karşı direneceğini bir kez daha söyledi.

12 Mueller, s. 304.
13 Ball, s. 207.

Kissenger, Thieu'ya büyük sempati duyuyordu ama aynı zamanda Vietnam sorunundan kurtulmak da istiyordu. Yalnızca 1972 yılında Vietnam'dan tek taraflı çekilmeyi teşvik eden 65 Kongre kararıyla karşı karşıya kalmıştı. Hemen Thieu ile bağlantı kurdu. Antlaşmayı imzaladıkları takdirde, barışa kavuşulacağını, Güney Vietnam'ın gelişeceğini ve insanların mutlu olacağını söyledi. Ancak Başkan Thieu, ülkesinin çıkarlarını ve geleceğini düşünmek zorunda olduğunu ifade ederek sert bir şekilde son sözünü söyledi: "Biz Nobel Ödülü peşinde değiliz."[14]

Güney Vietnam Başkanı Thieu "Biz Nobel Ödülü peşinde değiliz." derken Batı Almanya'nın Başbakanı Willy Brandt'a atıfta bulunuyordu. Brandt, Batı Almanya ile Doğu Avrupa ülkeleri arasında işbirliğini güçlendirme ve uzlaşma sağlama çabalarından dolayı 1971'de Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştü.

Güney Vietnam Kissenger'ın sunduğu antlaşmayı imzalamayı reddetti. Uzlaşı şansı elinden kayıp giden Kissinger, aceleyle Hanoi'ye Amerika'nın hâlâ anlaşmak istediğini söyledi. 26 Ekim 1972'de barışın yakın olduğuna ve bir anlaşmanın görüş alanında olduğuna inandığını söyleyen Kissenger, böylesine karmaşık bir savaşta, nihai çözüme ulaşmada ara sıra zorluklar yaşanmasının kaçınılmaz olduğunu belirtti.[15] Vietnam barış görüşmelerindeki bu son aksilik Nixon'a zarar vermedi. İkinci dönem başkanlık için kolayca yeniden seçildi. Kissinger, Paris'e döndüğünde Thieu'nun itirazlarını Kuzey Vietnamlılara yöneltmek zorunda kaldı. Kuzey Vietnam müzakerecisi Le Duc Tho, durumu danışmak için Hanoi'ye geri dönmesi gerektiğini söyledi.

Le Duc Tho Paris'ten ayrılınca görüşmeler koptu. Nixon, Hanoi'yi masaya geri döndürmek ve aynı zamanda Güney'i desteklemek umuduyla Kuzey Vietnam'a hava saldırıları düzenledi. Hanoi ve Haiphong tam 12 gün boyunca, savaşın en uzun süreli

14 Brigham, *Argument Without End*, s. 219.
15 Gaiduk, s. 67.

bombardıman saldırılarını yaşadı. Ve bombardıman amacına hizmet etti. 23 Ocak 1973'te Kuzey ve Güney Vietnam, Kissinger'ın ortaya koyduğu anlaşmayı kabul etmeye hazırdı. Barış anlaşmaları uyarınca; Amerikan birlikleri Vietnam'ı terk edecek ve Saygon hükümeti iktidarını sürdürecekti; ancak Kuzey Vietnam'ın birlikleri Güney'de kalacaktı. Nixon buna "onurlu barış" adını verdi. Aslında Başkan, yumuşama adına Güney Vietnam'dan vazgeçmişti. Bu durum Güney Vietnam halkı için pek de iyi olmayacaktı.

Nixon, dışarıda Vietnam'dan kurtulmuştu belki ama içeride başı beladaydı. Watergate skandalı kelimenin tam anlamıyla patlamıştı. Demokrat Parti'nin genel merkezine giren "hırsızlar" muhalefet partisi bürosuna dinleme cihazları yerleştirmişlerdi. Soruşturma sonucunda bu kişilerin Nixon'ın Cumhuriyetçi Partisi ile ilişkili oldukları ortaya çıktı. Başsavcı Richard Kleindienst, kanunları çiğnemiş olabilecek insanlarla yakın kişisel ve profesyonel ilişkileri olduğu için istifa etti. Başkana en yakın iki kişi, Genelkurmay Başkanı H.R. Haldeman ve İçişleri Baş Danışmanı John Ehrlichman de istifa etti. Beyaz Saray'da krizlerle başa çıkmak için var olan örtüleme sistemi bir işe yaramamıştı. Nixon halka sesleniş konuşması yapmak zorunda kaldı: "Watergate hırsızlığı hakkında önceden bilgim yoktu. Daha sonraki örtbas faaliyetlerine ne katıldım ne de bu faaliyetlerden haberim oldu. Astlarımın seçim kampanyasında yasadışı ve uygunsuz taktikler kullanmalarına ne yetki verdim ne de teşvik ettim. Olan budur ve bu kadar basit bir gerçektir."[16]

Watergate'den bağımsız olarak, detant süreci devam etti. Brejnev, Nixon ile ikinci bir zirve için Amerika'ya geldi, California'da Hollywood yıldızlarıyla parti yaptı. Ruslar Amerikan Başkanı ile anlaşmaya hâlâ hevesliydi.

Nixon, Watergate Skandalı'na karıştığını reddetmesine rağmen, adaleti engellemekle suçlandı ve Kongre tarafından görevden

16 Keith W. Olson, *Watergate: The Presidential Scandal that Shook America*, University Press of Kansas, Lawrence 2003, s. 103-104.

alınma ihtimali ile karşı karşıya kaldı. Amerika'yı yumuşama sürecine sokan Richard Nixon 1974 yılının Ağustos ayında mücadeleden vazgeçti ve istifa etti. Yerine Gerald Ford geldi. Sovyet liderliği Nixon'un düşüşünü duyunca afalladı. ABD'deki en güçlü kişinin, dünyanın en önemli kişisinin, bazı belgeleri çaldığı için yasal olarak istifa etmeye zorlanmasına inanamadılar. Bu kadar üst düzey pozisyondaki bir kişinin yasal yollarla uzaklaştırılması Sovyet liderlerinin zihniyetine o kadar aykırıydı ki durumu anlayamamışlardı. Üstelik kafalarında Nixon'ın istifa etmesi ile ilgili çeşitli şüpheler belirmişti. Bunlardan biri, Nixon'ın, Amerika ile Sovyetler Birliği arasındaki yakınlaşmaya karşı olanlar tarafından kasıtlı olarak şüphe altında bırakılarak Oval Ofis'ten ayrılmaya zorlanmasıydı. Gerçek ne olursa olsun Nixon artık oyun dışıydı.

Vietnam'da Hazin Son

1973 yılındaki barış anlaşmaları Vietnam'daki savaşı durduramamıştı. Nisan 1975'te, Güney Vietnam birlikleri Saygon'u Hanoi'nin son saldırısına karşı savunmak için mücadele ediyorlardı. Amerikalılardan yardım bekliyorlardı ama bu artık mümkün değildi. Birleşik Devletler Kongresi, Güney Vietnam kuvvetlerini ayakta tutmak için gereken askerî yardımı sağlamayı reddetti. Güney Vietnam kaderine terk edilmişti.

Amerikalılarla birlikte komünistlere karşı savaşan ve Amerikalılarla çalışan Güney Vietnamlılar, ABD Büyükelçiliğini kuşattı. Komünistlerin saldırısından bu şekilde uzaklaşmayı umuyorlardı. Ancak Amerikalılar kaçıyorlardı, savaşı kaybetmişlerdi ve Güney Vietnamlı dostlarını bile kurtaramıyorlardı.[17] Elçiliğin çatısına inen helikopterler ağızlarına kadar dolduğundan güçlükle havalanıyordu. Havaalanındaki son uçak ise arka kapısına asılarak kapanmasını engelleyenlerin, silah çekilerek uzaklaştırılmaları sayesinde gökyüzüyle buluşabildi.

17 Frances Fitz Gerald, *Fire in the Lake: The Vietnamese and the Americans in Vietnam*, Little Brown, Boston 1972, s. 159.



1975 yılında Kuzey Vietnam T-54 tankı Saygon'daki Güney Vietnam Başkanlık sarayının kapısını kırıp girerken

Birçok Amerikalı asker, CIA ajanı ve elçilik çalışanının ayrılırlarken gördükleri inanılmazdı. Ülkeye çok fazla zarar vermişlerdi ve bu hasarın sonuçlarına bakmaları hiç gerekmemişti; ama Vietnam'ı terk ederken, eylemlerinin neye yol açtığını açıkça gördüler. Dehşet ve utanç dayanabileceklerinden daha fazlaydı.

Ho Chi Minh, Japonlarla savaşmış, 1954'te Dien Bien Phu Savaşı'nda Fransızları yenilgiye uğratmıştı. 1955'ten 1975'e kadar süren Vietnam Savaşı sırasında da ülkesinin lideri ve savaşın önemli bir figürüydü. Ho Chi Minh, politikacı olmasının yanı sıra aynı zamanda bir yazar, şair ve gazeteciydi. Fransızca, Çince ve Vietnam dilinde birçok kitap, makale ve şiir yazdı. Vietnam'ın tek bir devlet olması için çok çalıştı. 1975 yılında istediği oldu ama o göremedi; çünkü 1969 yılında ölmüştü.

Helsinki Süreci ve Uzayda Kenetlenme

Sovyetler Birliği kendinden emin, kendine güvenen bir duruş sergiliyordu. Amerika'ya eşit bir süper güç olduğuna inanıyordu. Üstelik övünç dolu tarihi de Sovyetlerin yanındaydı. Bu tozpembe

görüş, bir sorunun görmezden gelinmesine neden oldu. Sovyetlerin muhaliflerine yönelik muameleleri, yumuşamayı raydan çıkarabilecek bir tehditti. Sovyet Yahudilerinin göçüne getirilen kısıtlamalar yüzünden Amerikan halkının özgürlük tutkusu alevlendi. Kremlin için, Sovyetler Birliği'nden ayrılan Yahudilerin göçü ve insan hakları sorunları, çok ciddi bir rahatsızlıktı. Ruslara göre bu sorunlar; ABD Kongresi, İsrail yanlısı aktivistler ve bazen de holiganlar tarafından düzenlenen gösterilerle düzenli olarak suiistimal edilmekteydi.

Birleşik Devletler Kongresi'nde yumuşama politikasına karşı gerçek bir tepki, başlangıçta, beklendiğinin aksine Cumhuriyetçi Parti'nin sağcı sıralarından gelmedi. İlk ciddi tepki sağcı Demokratlardan, "Soğuk Savaşçı Demokratlar"dan geldi. 20 Eylül 1974 günü Senator Henry Jackson bu konudaki düşüncelerini ortaya koydu: "Bu ulusun üzerine kurulu olduğu sivil özgürlükler ve hürriyet uğruna, uluslararası hukuku uygulamak için bir şeyler yapmalıyız. Artık bir ülkeyi özgürce terk etme hakkı uluslararası hukuka dayalı bir haktır. Rusların bunu kabul etmeyeceğini bilerek bu ilkeyi masaya koymamız gerektiğini rahatça söylemeliyiz."[18]

Yumuşama ile ilgili tartışma Amerika'da çok tuhaf bir hal almıştı. Bazı liberaller, gerilimin o kadar da kötü olmadığı görüşünü benimsiyor gibiydiler. Şiddetle ihlal edilen insan hakları prosedürlerine, daha önce hiç duyulmamış şekilde, müdahale etmeye dair teoriler geliştirmişlerdi.

Otuz yıl geride kalmış korkunç bir savaşın anısını hâlâ anıtlarında yaşatan Sovyetler Birliği'nde ise yumuşamanın çok az aleyhtarı vardı. Sovyet liderler, Helsinki'de imzalanacak ve Avrupa'nın savaş sonrası bölünmesini tanıyacak bir antlaşma ile ülkelerinin statüsünü ve güvenliğini garanti altına almayı umuyorlardı. Ancak bu anlaşmada tökezleyen bir yan vardı: İnsan hakları. Politbüro üyeleri metnin tamamını okudu. Birinci ve ikinci maddelere bir itirazları olmadı. Üçüncü sıradaki "insani" maddesine geldiklerinde ise saçları diken

18 Gallagher, s. 383.

diken oldu. Birçoğu, bunun komünist ideolojiye tam bir ihanet olduğunu söyledi. Ancak daha sonra Gromıko yeni bir argüman ortaya attı: Helsinki Antlaşması'yla ilgili en önemli şey, sınırların tanınmasıydı. Sovyet vatandaşları Büyük Vatanseverlik Savaşı'nda kanlarını bunun için dökmüşlerdi. Gromıko'ya göre 35 imzacı devletin hepsi bu antlaşma ile II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da oluşan statükoyu kabul etmiş oluyordu. Gromıko, insan hakları konusunda da Politbüro üyelerine telkinde bulundu: "Bu ülkenin efendileri olarak her seferinde nasıl hareket edeceğimize karar vermek bize bağlı. Kim bizi istemediğimiz bir şeye zorlayabilir ki?"[19]

1 Ağustos 1975'te Brejnev, yoldaşlarının şüphelerinin üstesinden geldikten sonra, Doğu'dan ve Batı'dan liderler arasında bir figür oluşturmak için Helsinki'ye geldi. Brejnev'e göre II. Dünya Savaşı'nı yaşayan insanlar bu konferansın önemini görebiliyorlardı. Avrupa'nın tüm halkları için barış garanti altına alınmalıydı. Başkan Ford da Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı ülkelerinin insan haklarına saygı göstermesinin sağlanmasının Helsinki'de kabul edilen her şeye değeceğini düşünüyordu. Her iki taraf da atılacak bu adımdan memnundu.

Helsinki Mutabakatları veya Helsinki Bildirgesi olarak da bilinen Helsinki Nihai Senedi, 30 Temmuz - 1 Ağustos 1975 tarihleri arasında Finlandiya'nın Helsinki kentinde düzenlenen Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın üçüncü aşamasının kapanış toplantısında imzalanan belgeydi. Avrupa ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada da dâhil olmak üzere toplam 35 katılımcı devlet, Sovyet Bloku ile Batı arasındaki yumuşamayı ilerletmek amacıyla Nihai Senedi imzaladı.

Sovyetler Birliği ve ABD arasında gelişen yumuşama süreci insanlara hayal bile edemedikleri şeyler yaşattı. Sovyet ve Amerikan uzay araçları, dünyadan yaklaşık 250 kilometre uzaklıkta uzayda kenetlenerek tarih yazdılar. Uzayda işbirliği, yıllarca süren Soğuk Savaş çatışmasının yerini alıyordu.

19 Power, s. 161.



17 Temmuz 1975 günü Soyuz ve Apollo uzay araçlarının kenetlenmesinden sonra astronot Thomas Stafford (sağda) ile kozmonot Alexei Leonov el sıkışırlarken

1975 yılının Temmuz ayında ABD ve Sovyetler Birliği tarafından ortaklaşa yürütülen ilk uluslararası uzay görevi gerçekleştirildi. Dünya çapında milyonlarca insan, Sovyetler Birliği'nin *Soyuz* kapsülü ile ABD'nin *Apollo* modülünün birbirlerine kenetlenmesini televizyondan izledi. Proje ve uzaydaki unutulmaz tokalaşma sahnesi, iki süper güç arasındaki yumuşamanın bir simgesiydi.

Soyuz ve *Apollo* 15 Temmuz 1975'te dünyadaki uzay üslerinden fırlatıldı. İki gemi 17 Temmuz 1975'te kenetlendi. Amerikalı astronotlar Thomas P. Stafford, Vance D. Brand ve Donald K. Slayton ile Sovyet kozmonotlar Alexei Leonov ve Valeri Kubasov birbirlerinin gemilerini ziyaret ettiler, birlikte yemek yediler, sohbet ettiler ve ortak bilimsel deneyler yaptılar. Bayrak ve ağaç tohumları da dâhil olmak üzere karşılıklı hediye alışverişinde bulundular. Üç astronot ile iki kozmonot, birlikte 44 saat geçirdiler. Daha sonra iki gemi birbirinden ayrıldı. *Apollo* modülü jest olarak yaptığı manevra ile yapay bir güneş tutulması oluşturup *Soyuz* mürettebatının güneş koronasının fotoğraflarını çekmesini sağladı. Gemiler kendi yollarına gitmeden önce kısa bir kenetlenme daha yapıldı. Sovyetler iki gün ve Amerikalılar da beş gün daha uzayda

kalarak araştırmalarına devam ettiler. Dünyaya dönen astronot ve kozmonotlar, kenetlenme sırasında birbirlerinden aldıkları tohumları ülkelerine döndüklerinde anı olarak diktiler.[20]

Apollo-Soyuz uzay görevi, tüm dünyadaki insanlar tarafından merakla izlendi. Herkeste bir umut doğmuştu. Birçok insan, geceleri daha rahat uyumaya başlayabileceklerini, zira artık insanlığın sonunu getirecek savaştan korkmalarına gerek olmadığını düşündü; ne de olsa iki süper güç birlikte çalışıyorlardı.

Keşke her şey bu kadar kolay olsaydı ve keşke dünyadaki politikacılar bir el sıkışmayla aralarındaki sorunları halledebilecek kadar yetenekli, dürüst ve sağduyu sahibi olabilselerdi...



ÜÇÜNCÜ DÜNYA

II. Dünya Savaşı'nın ardından sömürge dönemi sona ererken, Sovyetler Birliği dünyanın sosyalizme döneceğine olan inancını propagandalarına yansıtıyordu. Birleşik Devletler endişeliydi. ABD'de Sovyetlerin Üçüncü Dünya'ya doğru bir genişleme politikası izlediği duygusu çok güçlüydü. Washington'ın amacı bunu önlemekti. İlerleme çabasında olan ülkeler, para ve silah elde etmek için Soğuk Savaş'ı kullanıyorlardı. Doğal olarak da güçlü devletler Gelişmekte Olan Dünya'ya kur yapıyordu. Avrupa'da sınırlar kesin çizgilerle, hatta beton duvarlarla sabitlenmişti. Orada ABD için de Sovyetler Birliği için de genişleme fırsatı yoktu. Aksi davranışlar, yeni bir dünya savaşı başlatabilirdi. Yeni mücadele ve nüfuz büyütme alanı Üçüncü Dünya topraklarıydı. Her iki taraf da bu şansı kaçırmamaya çalıştı.

ORTA DOĞU

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın belki de en önemli ülkesi olan Mısır'ın çehresini Nikita Kruşçev ve Cemal Abdünnasır değiştirdi. Batı Dünyası, Nil boyunca yapılacak Asvan Barajı için kredi vermeyi reddedince Sovyetler Birliği devreye girdi. 1960'lı yıllarda Mısır, Sovyetler Birliği silahlarını ucuza ve kredi yoluyla tedarik etti. Ancak Başkan Nasır bu jestlerden kolayca etkilenmedi. Nasır ile Kremlin arasındaki bağ, yanlış bir şekilde hep "efendi ve hizmetkâr" ilişkisi olarak algılanmıştır. Oysa Nasır, her zaman kendi politikasını izlemiştir. Nasır küresel stratejiyi iyi okuyordu; Sovyetler Birliği ile ABD ve Batı arasındaki anlaşmazlıklardan

faydalanarak askerî ve ekonomik kapasitesini artırmayı düşünüyordu. Aldığı kamuoyu desteği ise ülke sınırlarını aşıyordu: Nasır, Arap dünyasının kahramanıydı.

Süveyş Krizi 1956'nın sonlarında Mısır'ın İsrail tarafından işgal edilmesi ve İngiltere ile Fransa'nın da bunu izlemesi sonucu ortaya çıktı.[1] Amaçları, Süveyş Kanalı'nı kamulaştırmış olan Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnasır'ı devirerek kanalın kontrolünün tekrar Batı'nın eline geçmesini sağlamaktı. Çatışma başladıktan sonra ABD, Sovyetler Birliği ve BM'den gelen siyasi baskı, üç işgalcinin geri çekilmesine yol açtı. Süveyş Krizi, İngiltere ve Fransa'yı küçük düşürürken Nasır'ı güçlendirmişti.

1967 Altı Gün Savaşı

Nasır liderliğindeki Arap Devletleri İsrail'in varlığından rahatsızdılar. İsrail'e karşı toplandılar. Nasır'ın Mısır'ı; Nureddin Mustafa Ali Atassi'nin (aslında devletin fiili yöneticisi General Salah Cedid idi) Suriye'sini ve Kral Hüseyin'in Ürdün'ünü yanına almıştı. İsrail'i yok etmek istiyorlardı ama Moskova bunu istemiyordu. Sovyetler Birliği, 1948'de İsrail devletinin Arap topraklarında kurulmasını desteklemişti.

1967'de İsrail'in iki buçuk milyonluk nüfusu yaklaşık 90 milyon Arap tarafından kuşatılmış durumdaydı. İsrail, korkunun pençesine düşmüştü. Mısır'dan gelen tehdit yoğunlaştıkça kendisini daha güvensiz hissetti. İsrail, Amerika'nın politik desteğine sahipti ama silahlarına değildi. Başkan Johnson ve Savunma Bakanı McNamara, İsrail Dışişleri Bakanı ile Beyaz Saray'da bir araya geldiler; Başkan'ın niyeti İsrail'in "önleyici" bir saldırıya girişmemesini sağlamaktı, ikna ettiklerini sandılar ama yanılıyorlardı.[2]

1 Diane B. Kunz, *The Economic Diplomacy of the Suez Crisis*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 1991, s. 16-17.

2 McNamara, *The Essence of Security*, s. 289.

İsrail gizli servisi Mossad, İsrailli yetkililer Beyaz Saray'a çağrılmadan önce görüşmelerin içeriği hakkında bilgi edinmiş ve gerekli yerlere bildirmişti. Amerikan devletinin derinlere uzanan kolları da Başkan Johnson ile aynı düşüncede değildi. İsrail'in ayakta kalması gerektiğine inanıyorlardı. Sovyetlerin nüfuzunu genişletme eğiliminde olduğu bir yerde ileri bir karakollarının bulunması her zaman hayati öneme sahipti. İsrail'e akla gelebilecek her türlü yardım yapıldı.

Altı Gün Savaşı'nın ilk darbesini İsrail vurdu. Yaklaşık dört saatten kısa bir süre içinde İsrail uçakları, Mısır hava kuvvetlerinin yüzde doksanı henüz daha yerdeyken yok etti. Tank tümenleri Sina Yarımadası'nı geçip Süveyş Kanalı'nın doğu kıyılarını ele geçirdi. İsrail paraşütçüleri de Ürdün'ün elindeki Doğu Kudüs'ü işgal ettiler. Yahudiler Ağlama Duvarı'nda tekrar dua edebileceklerdi. Ardından Suriye'den Golan Tepelerini aldılar. 1967 yılının, 5 Haziran'dan 10 Haziran'a kadar geçen altı günü içinde; Mısır, Suriye ve Ürdün orduları İsrail ordusu tarafından bozguna uğratıldı. Abdünnasır, Orta Doğu haritasının düşündüğünün tam aksi yönde değişim geçirmesini üzülerek izledi. İsrail, yüzölçümünü üçe katlamıştı.

İsrail'in Altı Gün Savaşı sırasında gösterdiği başarının arkasındaki isim Eliyahu Ben-Shaul Cohen, kısaca Eli Cohen adlı İsrail casusuydu. 1961-1965 arasında Suriye'de yaptığı casusluk çalışmasıyla Suriye'nin siyasi ve askerî hiyerarşisiyle yakın ilişkiler geliştirmiş, ardından da Suriye Savunma Bakanı'nın başdanışmanı olmuştur. Sağladığı bilgiler, İsrail'in Suriye'nin elindeki Golan Tepeleri'ni ele geçirmesini kolaylaştırmıştır.

Soğuk Savaş sırasında Rusya ile Amerika arasında yaşanan çekişmede İsrail, aslında Batı'nın Orta Doğu'daki doğal müttefikiydi. Altı Gün Savaşı'ndan sonra bu doğal müttefik, değerli bir stratejik ortak haline geldi. Amerika, İsrail'in başlıca silah kaynağına dönüştü. İşgal altındaki topraklarda bir milyon Arap, İsrail yönetimine girdi. Bu, Arapların moraline yıkıcı bir darbe oldu.

Kremlin'e ise maliyeti daha yüksek oldu. Rus yapımı silahların hesaplandığından daha az etkili olduğu ortaya çıkmıştı. Sovyetler, durumu telafi etmek, daha fazla silah sağlamak ve Batı'nın kazanmasına izin vermemek için duruma daha geniş bir açıdan bakmak zorunda kaldılar.

Batı Almanya'nın Münih kentindeki 1972 Yaz Olimpiyatları sırasında Filistinli Kara Eylül örgütünün üyeleri İsrail Olimpiyat ekibinin iki üyesini öldürüp dokuzunu rehin aldılar. Amaçları, İsrail hapishanelerindeki Filistinli mahkûmların ve Baader-Meinhof örgütü liderlerinin serbest bırakılmasıydı. Rehinelerle Olimpiyat köyünden havaalanına gelen militanlara karşı Batı Alman polisi başarısız bir kurtarma girişiminde bulundu. Sekiz teröristten beşi, bir Batı Alman polis memuru ve rehinelerin hepsi hayatını kaybetti. Tarihe Münih Katliamı olarak geçen olaydan sonra İsrail'in kadın Başbakanı Golda Meir, İsrail gizli servisi Mossad'a Münih katliamına karışanları bulup öldürme yetkisi vererek Tanrı'nın Gazabı Operasyonu'nu başlattı.

1973 Yom Kippur Savaşı

6-25 Ekim 1973 tarihleri arasında yaşanan Yom Kippur Savaşı, Mısır ve Suriye liderliğindeki Arap devletlerinden oluşan bir koalisyon ile İsrail arasında yaşanan bir mücadeleydi. Mısır'ın ilk hedefi, ordusunun Süveyş Kanalı'nın doğu yakasında bir kıyıbaşını tutmasını sağlamak ve bunu Sina'nın geri kalanını elde etmek için müzakere masasında kullanmaktı. Savaşın hemen başında Mısır ve Suriye güçleri, ateşkes hatlarını geçerek sırasıyla Sina Yarımadası ve Golan Tepeleri'ne girdiler. Aslında taraflar arasındaki mücadele üç sene önce başlamıştı.

28 Eylül 1970 günü Mısır'a, keder ve gelecek korkusu hâkimdi: Başkan Nasır, hayata gözlerini yummuştu. Gelişmekte Olan Dünya, seçkin bir liderin yasını tutuyordu, Sovyet Başbakanı Kosigin de öyle. Mısır'da ve Mısır dışında yas tutanlar gibi Ruslar da huzursuzdu, kafalarda tek bir soru vardı: Nasır'dan sonra yerine

kim gelebilir? Cevap iki hafta sonra belli oldu. 1952 yılındaki Mısır Devrimi'nde Kral Faruk'u deviren Hür Subaylar'ın kıdemli bir üyesi ve Nasır'ın yakın bir sırdaşı olan Enver Sedat, 15 Ekim'de Mısır Devlet Başkanı olarak göreve başladı. Nasır'ın politikasına uymak için elinden geleni yapmaya, ülkesinden bir karış toprağı teslim etmemeye ve hiç kimseye hiçbir şekilde teslim olmamaya kararlıydı.[3]

1972'deki Moskova zirvesinde ABD ve Rusya, uluslararası ilişkilerde yeni bir anlayış üzerinde uzlaştı: Yumuşama. Nixon ve Brejnev, birbirlerinin kaybı üzerinden avantaj sağlamamaya karar verdiler. Sovyetler için, Amerika ile daha iyi bağlar kurmak, Araplara olan taahhütlerinden daha ağır basmıştı. Ancak yumuşama, Amerikan'ın Orta Doğu'daki nüfuzunu genişletmesine engel olmadı.

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Orta Doğu İşleri'nden sorumlu olan Joseph J. Sisco'nun 1972'deki yaklaşımı, fırsatlardan faydalanarak Sovyetleri mevcut durumun dışında tutmak, hatta gerektiği takdirde bu uğurda ABD'nin gözle görülür rolünü en aza indirmekti.[4] Bu, Kissenger'ın ekibinden Sisco için zor bir uğraş değildi, CIA geçmişi ona yardımcı oluyordu. Aslında politikası basit bir zincirleme reaksiyona dayanıyordu. Sovyetlerin arka çıktığı her türlü hareketi engelliyordu. Ruslara güvenen Arap liderler doğal olarak hayal kırıklığına uğruyorlardı. Bu noktada sahneye Sisco çıkıyor, adeta tarafsız pozisyon alıyor, olaya dâhil oluyor ve giderek ABD'nin konumunu güçlendiriyordu. Böylelikle de ABD'nin nüfuzu, gözler önünde ya da perde arkasında genişliyordu.

1972'deki Moskova zirvesinde Washington ile Kremlin'in yakınlaşması Enver Sedat'ı kızdırdı; çünkü Sovyetlerin, Mısır'ın mücadelesine yardım etmek yerine Amerikalılarla yumuşamaya öncelik verdiklerini düşünüyordu. Diğer birçok gelişmekte olan

3 Anwar el-Sadat, *In Search of Identity: An Autobiography*, Harper & Row, New York 1977, s. 67.

4 Dennis Merrill and Thomas G. Paterson, eds. *Major Problems in American Foreign Policy*, Sixth edition, Houghton Mifflin, New York 2005, s. 57.

ülkede olduğu gibi Mısır'da da Sovyet varlığı hissedilir boyuttaydı. Sedat, 1972 Temmuz'unda on beş bin civarındaki Rus danışmana, ailelerini de yanlarına alarak toplanıp gitmelerini söyledi. Bu cesurca girişim, Kahire ile Moskova arasında başlayan güç oyununun bir hamlesiydi. Sedat'ın hareketi popülaritesini artırmakla kalmadı, Rusların gerçekte ne kadar az kontrol sahibi olduklarını da gösterdi.

Rus danışmanlar 1972 Ekim'inde Mısır'ı desteklemek için geri dönmeye karar verdiler. Ve Enver Sedat bundan faydalandı. Sovyetler Birliği ile o güne kadar yapılmış en büyük silah anlaşmalarından birine imza attı. Sedat Kremlin'e güç gösterisinde bulunmuş, Kremlin de Sedat'a ihtiyacı olanı vermişti. Sedat'ın ordusunu güçlendirmeye ihtiyacı vardı. 1967 Haziran'ından beri devam eden "huzursuz barışı" sona erdirmeyi planlıyordu. Savaşa girişmek istiyordu, hatta savaşa girişmeye ihtiyacı vardı. Biraz "ısınma" olmadan İsrail ile müzakerelerin imkânsız olduğunu düşünüyordu. Sedat'a göre yaşanan sürecin bir şok terapisine ihtiyacı vardı.[5]

1967 savaşından sonra Gunnar Jarring, Birleşmiş Milletler tarafından Orta Doğu'daki barış sürecini yönlendirecek özel elçi olarak atanmıştı. Arap ülkeleri ile İsrail arasındaki görüşmeler çıkmaza girince iki taraf arasında yeni bir savaşın başlama riski ortaya çıktı. Korkunun ecele faydası yoktu. Mısır, Suriye ve Ürdün 10 Eylül 1973'te toplanan zirvede bir araya geldiler. Mısır lideri Enver Sedat ve Suriye lideri Hafız Esad yeni bir savaşı göze almaya hazırdılar. Ancak 1967 savaşından artakalan tek lider olan Kral Hüseyin aynı fikirde değildi. Ürdün bu kez farklı bir konumda kalmayı tercih etti; askerî bir operasyon sırasında Ürdün birlikleri, Golan Tepeleri'ndeki Suriyelilere yardımla sınırlı kalacak bir savunma rolü oynayacaklardı, sadece o kadar. Bu nedenle Kral Hüseyin 6 Ekim 1973 günü başlayan harekâttan haberdar edilmedi. Öte yandan Kral Hüseyin, 25 Eylül'de Tel Aviv'de İsrail

5 Anwar el-Sadat, s. 71.

üst düzey yetkilileriyle görüşmüştü. Mossad, bilinçli olarak bu görüşmeleri -ya da uydurulmuş görüşme içeriğini- sızdırarak Arap dünyasında, Kral Hüseyin'in İsrail'e Arapların niyetleri hakkında bilgi verdiğine dair söylentilere yol açtı.

Yom Kippur'da, yani İsrail'in dinlenme, oruç ve dua gününde, Mısır birlikleri ve tankları Süveyş Kanalı üzerinden sürpriz bir saldırı başlattı. Mısır ordusu ve halkı beş yıldır bir beklenti içindeydi: Kanalı geçme an'ı. Bu düşüncenin etkisi altındaki Mısır ordusu hızla ilerledi. Kaybettiği bölgeyi geri almak için can atıyordu. Washington'daki Amerikan Yahudileri İsrail için acil yardım talep ettiler. Washington bir ikilem içindeydi; müttefiki İsrail'e tedarik sağlamak, Arapların iyi niyetini feda etme riskini taşıyordu.

Dışişleri Bakanlığı'nda hayat adeta durmuştu. Hava konvoyu tekrar tekrar ertelendi. Tedarik malzemelerinin düşünülenden daha yavaş ulaştırılması İsrail ordusunu hem hayal kırıklığına uğrattı hem de kızdırdı. Bu sırada Mısırlılar saldırılarını sürdürüyorlardı. ABD, gelen raporlarda kullanılan dilin giderek sertleşmesinden İsrail'in ciddi bir durumda olduğunu anlıyordu.

Sonuç olarak Enver Sedat galip geldi; Mısır Altı Gün Savaşı'nda kaybettiği toprakları geri almıştı. Ancak Ruslar gelmekte olan tehlikeyi hissettiler. Hemen devreye girerek Sedat'ı ateşkesi kabul etmeye çağırdılar. Kremlin, Sedat'a, ateşkesten faydalanmaması durumunda geri çekilmek zorunda kalacağını iletti. Ama Sedat dinlemedi.

Washington'da Başkan Nixon tavır değiştirmişti; İsrail'e yapılan silah sevkiyatlarındaki gecikmelere son verdi. Danışmanlarıyla yaptığı toplantıda, kendisine iki veya üç Amerikan uçağı gönderme seçeneği getirildiğinde, Nixon daha çok gönderilmesini istedi.[6] Başkan, ne yaparsa yapsın, ne kadar uçak gönderirse göndersin eleştirileceğini biliyordu. Bu nedenle İsrail'e etkili bir şekilde destek vermeyi seçmişti. Bu karar sonrasında ikmal malzemelerinin intikali için başlatılan hava köprüsü, dünyanın en büyük

6 Nixon, s. 217.

gücünün alenen İsrail'in yanında yer alması anlamına geliyordu. Şimdi yenilgiye uğrayanlar Moskova'nın müttefikleriydi. İsrailliler Süveyş Kanalı'ndan Mısır'a geçtiler.

16 Ekim 1973 tarihine gelindiğinde anlaşıldı ki Mısır ordusunun çoğu yakında Sina'da mahsur kalacaktı. Tedirgin olan Enver Sedat telefonla doğrudan Brejnev'le konuşarak yardım talep etti.[7] Çölün ortasında her yerle bağlantıları kesilen Mısırlılar yenilgiyle karşı karşıya kalmışlardı. Moskova ateşkes çağrısı yaptı. Brejnev, İsraillilerin askerî zaferi ne kadar büyük görünürse Sovyet askerî tedarikine ve malzemelerine duyulan güvenin o kadar azalacağının ve tüm bölgede Sovyet pozisyonunun genel olarak zayıflayacağının farkına varmıştı. Sovyetler ve Kissinger, hızla bir ateşkes önerisi sunulmasını kabul ettiler. Aslında bu önerileri iletmek, süper güçlerin, müttefiklerini zapt etme yeteneklerini test edecekti.

Kissinger'ın görüştüğü İsrail Başbakanı Golda Meir ve çalışma arkadaşları ABD'nin sunduğu taahhütlerin aceleyle hazırlanmış ve sabırsızlıkla sunulmuş olduğuna kanaat getirdiler. Kısacası İsrail, savaşı bitirmeye henüz razı değildi. Kissinger olanları anlattı ve savaşın uzaması durumunda İsrail'e yardım etmeye devam edeceğine söz verdi. Ve Amerika'nın göz yummasıyla İsrail, saldırılarını hızlandırdı.

Sovyetler öfkeliydiler; yaşananları bir komplo olarak görmeleri için bir sürü nedenleri vardı. Ateşkes konusunda ABD ile anlaşmalarına rağmen İsrail'in hâlâ ilerlemesine bir anlam veremiyorlardı. Kremlin'e göre bu durum, barışı sağlamak için gösterilen tüm çabaların baltalanmasıydı. Sovyet Rusya çok şiddetli tepki gösterdi Moskova, Beyaz Saray'a, Amerikan-Sovyet ortak müdahalesi istediğini söyleyen son derece sert bir nota gönderdi. Notanın sonunda eğer ortak müdahale olmazsa Sovyetlerin tek taraflı hareket edeceği bildiriliyordu. Kissinger blöfü gördü. Orta Doğu'ya herhangi bir Sovyet müdahalesini engellemeye kararlı

7 Matthew J. Ouimet, *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 2003, s. 88.

olduklarını göstermek için Amerikan nükleer kuvvetlerini yüksek alarm durumuna geçirdi. Temel amacı, Sovyetleri, ABD'nin cevabını almadan önce yüksek bir tansiyonla karşı karşıya getirip işlerin ciddileştiğini görmelerini sağlamaktı. Moskova alarma tepki vermedi, çünkü tek taraflı olarak asker gönderme fikrinden çoktan vazgeçmişlerdi. Bu, ABD için Orta Doğu'nun çok ötesinde Soğuk Savaş'ta yankı uyandıran büyük bir siyasi zaferdi.

Kissenger, Mısır'ın yenilmesini ama yok edilmemesini istiyordu. İsrail, Amerikan baskısı altında, tuzağa düşen Mısır ordusuna yiyecek ve su ulaşmasına izin verdi. İsrail ordusu Kahire'den sadece 100 kilometre uzaktayken Mısır yönetimi İsrail ile ilk yüz yüze görüşmelere zorlandı. Moskova müdahil değildi. Mısır yönetimi, her ne kadar ortaya çıkan anlaşma daha sonra Mısır ile İsrail arasındaki bağlantının kesilmesine neden olsa da kartları dağıtanın Amerika Birleşik Devletleri olduğunu gördü. Mısır'ın ilişkileri temelden değişmişti. Savaştan sonra Sedat, bağlantı kurması gereken ana küresel gücün Amerikalılar olduğuna inanmaya başladı.

"Rönesans" veya "diriliş" anlamına gelen **Baasçılık**, ilerici bir devrimci hükümet üzerinden birleşik bir Arap devletinin kurulmasını ve gelişmesini destekleyen bir Arap milliyetçiliği ideolojisidir. **Baas partisi** ile yönetilen bir devlet, sosyalist ekonomiyi değişen derecelerde benimser; kamu mülkiyetini desteklerken özel mülkiyete el koyucu politikalara karşı çıkabilir. Baas ideolojisinde sosyalizm, devlet sosyalizmi veya ekonomik eşitlik anlamına gelmez, daha ziyade güçlü bir modernleşme akımını tasvir eder.

Müslüman Kardeşler, ulus-üstü Sünni İslamcı bir örgüttür. Komünizm karşıtı olan hareketin amacı, şeriat yasalarıyla yönetilen bir devlet kurmaktır. Dünya çapındaki en ünlü sloganı "İslam, çözümdür" diye bilinir. Mısır'da temeli atılan Müslüman Kardeşler Hareketi diğer Müslüman ülkelere de yayılmıştır. 1948'den bugüne kadar hükümet tarafından suikast ve komplo planlamakla suçlanmasına rağmen en

büyük organizasyonlarından birine yine Mısır'da sahiptir. Arapların İsrail tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldığı 1967 Altı Gün Savaşı'ndan sonra giderek güçlenmiştir.

1978 yılına gelindiğinde, Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat ile İsrail Başbakanı Menachem Begin arasında, ABD Başkanı'nın dinlenme mekânı olan Camp David'de on iki gün süren gizli müzakerelerin ardından, 17 Eylül 1978'de Camp David Antlaşması imzalandı. İmza töreni Beyaz Saray'da yapıldı, Başkan Jimmy Carter antlaşmanın tanığıydı. Camp David görüşmeleri, 1979 Mısır-İsrail Barış Antlaşması'na da yol açtı. Anlaşma nedeniyle Sedat ve Begin birlikte Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldüler. Sina'nın Mısır'a bırakılmasıyla sonuçlanan anlaşmaya Mısırlılar genel olarak olumlu tepki gösterseler de Enver Sedat'ın bir Filistin devleti kurma çabasından vazgeçtiği izlenimi yarattığı için ülkedeki Müslüman Kardeşler ve sol kanat tarafından antlaşma reddedildi. Filistin Kurtuluş Örgütü de Sedat'ın diğer Arap devletleriyle önceden görüş alışverişinde bulunmaksızın İsrail ile ayrı bir barış yapma çabasına şiddetle karşı çıktı. Barış antlaşması aynı zamanda Enver Sedat suikastının temel nedenlerinden biri



(soldan sağa) Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat, ABD Başkanı Jimmy Carter ve İsrail Başbakanı Menahem Begin

oldu; 6 Ekim 1981'de Halid el-İslambuli liderliğindeki militanlar, Kahire'deki askerî geçit töreni sırasında otomatik tüfeklerle ateş açarak Sedat'ı öldürdüler.

Bazı çatışmalarda, taraflar arasındaki doğrudan iletişimin gerilimi azaltması pek olası değildir, hatta durumu daha da kötüleştirebilir. Doğrudan iletişim, bazen taleplerin basitçe tekrarlanmasıyla sonuçlanabilir. Bu da çatışmanın uzun süre devam etmesine neden olur. ***Mekik diplomasisi*** veya aracılı iletişim, doğrudan iletişimin ters etki yapmasının muhtemel olduğu erken aşamalarda yararlı olabilir. Mekik diplomasisinin özü, üçüncü bir tarafın, güvenilir bir iletişim aracı olarak taraflar arasında bilgi akışını sağlamasıdır. Aracı, yalnızca sorular ve cevaplar için bir aktarıcı işlevi görmez, aynı zamanda çatışmayı çözüme doğru götürmek için önerilerde de bulunabilir ve bunu özel olarak yapar. Mekik diplomasisi kavramı, Henry Kissinger'ın 1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da barışı sağlamak adına giriştiği faaliyetlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Kissinger, Araplar ile İsrail arasında uzlaşma sağlamak için çalışırken dünyanın en çok havada kalan devlet adamı unvanını aldı. Orta Doğu başkentleri arasında aylarca oradan oraya uçtu, adeta mekik dokudu. Mekik diplomasisi, Kissenger'ın Sedat'a kolayca erişmesini sağladı. Ancak Kissinger'ın seyahatleri kalıcı barışı getirmedi, sadece Amerika'nın Orta Doğu'da Soğuk Savaş'ı kazanmakta olduğunu gösterdi. Ama bunun da bir bedeli vardı. Bu olaylar, yumuşama sürecini olumsuz etkiledi. Sovyetler Birliği'nin ABD'ye olan güvensizliğini artırdı.

27 Haziran 1976'da, Tel Aviv-Paris uçuşunu gerçekleştiren bir *Air France* Airbus A300 jet uçağı, Atina'daki aktarmasının ardından bir grup Filistin Kurtuluş Örgütü militanı tarafından kaçırıldı. Uçak önce Bingazi'ye, oradan da Uganda'nın uluslararası havalimanı olan Entebbe'ye indirildi. Uganda'nın diktatörü İdi Amin, eylemcileri destekledi. Sonraki

günlerde İsrailli olmayan rehineler serbest bırakıldı. 12 kişilik *Air France* mürettebatı ve İsrailli 94 yolcu rehin olarak kaldı. İsrail ordusu, Mossad'ın sağladığı istihbarata göre harekete geçti. Kod adı Thunderbolt Operasyonu olan kurtarma harekâtı başlatıldı. 4 İsrail nakliye uçağı 100 komandoyu 4000 kilometre uzaklıktaki Uganda'ya taşıdı. 4 Temmuz 1976 gecesi İsrailli komandoların gerçekleştirdiği Entebbe Baskını sırasında106 rehinenin 102'si kurtarıldı, İsrailli komandolardan beşi yaralandı ve biri hayatını kaybetti.

AFRİKA

Angola

1975 yılında Afrika'da, son sömürge imparatorluğu kalıntıları da ölüyordu. Halkının özgürlüğe ulaşma çabası, Angola'nın Soğuk Savaş'ın süper güçleri için yeni av sahasına dönüşmesi anlamına geliyordu. Portekiz birlikleri Angola'dan çekilirken, üç grup iktidar için çatışmaktaydı. Amerika'nın korkuları uyanmıştı. Hemen bölgeye CIA görev gücü gönderildi. Topladıkları istihbarat sonucu hazırladıkları rapor, Beyaz Saray'daki Ulusal Güvenlik Konseyi'nde masaya yatırıldı. Önce Afrika haritası açıldı, Angola'nın yeri gösterildi. Ardından mücadele içindeki gruplar hakkında bilgi verildi. Angola'da üç fraksiyon vardı. Angola Halk Kurtuluş Hareketi (MPLA), Angola'nın Tam Bağımsızlığı için Ulusal Birlik (UNITA) ve Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi (FNLA). Amerika için MPLA'lılar kötü adamlardı; yani komünistler. FNLA'lılar ise iyi adamlardı; yani Amerika'nın sözünden çıkması düşünülmeyenler. UNITA ve lideri Jonas Savimbi hakkında ise çok fazla bilgi yoktu; yani Amerika'nın tarafında olup olmayacağı bilinmiyordu. Ulusal Güvenlik Konseyi bu toplantı ile olaya dâhil oldu.

1934 yılında doğan Jonas Malheiro Savimbi, UNITA'yı kuran ve yöneten Angolalı bir devrimci ve askerî liderdi. UNITA ilk olarak 1966-1974 yılları arasında Portekiz sömürge yönetimine karşı bir gerilla savaşı başlattı. Ardından Angola İç Savaşı sırasında MPLA ile mücadele etti. Savimbi, 2002'de hükümet birlikleriyle giriştiği bir çatışmada hayatını kaybetti.

En büyük grup olan MPLA, sol kanattaydı. Liderliğini Agostinho Neto ve Ludo Lara'nın üstlendiği, birden çok etnik kökenden

üyesi bulunan MPLA başkent Luanda ve çevresinde güçlüydü. Üyeleri 1960'larda Küba tarafından eğitilmişti, silahlarını da Moskova sağlıyordu. FNLA ise büyük ölçüde ülkenin kuzeyinde faaliyet gösteriyordu. Komünizm karşıtı güçlü bir lider olan Holden Roberto, kendisine modası geçmiş Amerikan silahları sağlayan komşusu Zaire ile sıkı bağlara sahipti. Jonas Savimbi liderliğindeki UNITA ise Angola'nın güneyinde bulunuyordu. Karizmatik bir lider olan Savimbi, Amerikan desteğinin iktidarın anahtarı olduğunu kavramıştı.

Bu arada, Nisan 1974'te Portekiz'de şiddet kullanılmadan gerçekleşen bir askerî darbe yaşandı: Karanfil Devrimi. Darbeciler Portekiz'in Afrika'da sürdürdüğü sömürge yönetimlerini sona erdirmek istiyorlardı. Angola'da çarpışan üç rakip grubu Portekiz'in Alvor kentinde bir araya getirdiler. Bağımsızlık ve seçimlerle ilgili düzenlemeler üzerinde anlaştılar. Ama CIA kendi oyununu planlıyordu: ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin onayı olmadan, Holden Roberto'ya 300.000 dolar verdi ve taraftarlarını Kuzey Angola'da örgütlemesini "emretti". Roberto, Amerikan yardımı alma konusunda endişeli değildi. Sovyetler Birliği'nin MPLA'yı desteklediğini biliyordu ve buna karşı koyma imkânı da yoktu. Zaire aracılığıyla gizlice gönderilen Amerikan parası, Roberto'nun MPLA'ya karşı verdiği savaşı sürdürmesine yardımcı oldu. Angola'da yaşanan iç savaş sırasında en kanlı eylemlere imza atan FNLA'ydı. Amerika'dan para sağlanır sağlanmaz hemen harekete geçtiler. 15 MPLA aktivistini hunharca öldürdüler. Angola'nın kaderi kanla yazılıyordu.

Washington, Roberto'nun birliklerinin MPLA'yı yenebileceğinden emin değildi. CIA hemen bölgeye adamlarını gönderdi. Roberto ile temasa geçtiler. FNLA kâğıt üzerinde 30 bin kişilik bir kuvvet olarak görünüyordu. Ancak kudreti sadece 30 kişilik güce denkti. CIA raporunda bu birlikler; kötü silahlanmış, düzensiz, bir tür ayaktakımı olarak tanımlanmaktaydı. Roberto içinse

liderden çok "parti kovboyu"[8] benzetmesi yapılmıştı. Roberto, tüm kariyerini siyaset yaparak geçirmişti. Ne askerî operasyonlar ne lojistik ne de teşkilatlanma hakkında bir şey biliyordu. Washington kaygılanmakta haklıydı. MPLA'ye karşı duracak daha sağlam bir yapıya ihtiyaç vardı.

CIA elemanları, güneydeki UNITA karargâhına gittiler. Burada UNITA'nın lideri Jonas Savimbi ile tanıştılar. Karşılarında farklı bir tür devrimci buldular. Yaklaşık 20 yılını Angola'da geçirmişti. Üstelik gerilla savaşına kendi başına önderlik etmişti. CIA'i en çok etkileyen, Savimbi'nin sonuç ne olursa olsun savaşmaya devam edeceğini; çünkü Angola'da, kendi ülkesinde, Rusya'nın kölesi olmak istemediğini söylemesi oldu. Böylece Amerika üç bağımsızlık hareketinden ikisini desteklemeye başladı.

Washington, Angola'ya Amerikan birlikleriyle doğrudan müdahale etmek yerine Güney Afrika'nın gidip UNITA'ya yardım etmesini istedi. Ancak sorun Güney Afrika'nın ırkçı tutumuydu. ABD ırkçılığı onaylamayan bir tavır takınıyordu ama Güney Afrika hükümetinin gücünü de yadsıyamıyordu. Güney Afrika ırkçılık uygulamaları nedeniyle dünya tarafından tecrit edilmiş durumdaydı. Bu nedenle gizli de olsa ABD gibi büyük bir güçle işbirliği yapmaya davet edilmek Güney Afrika yönetimi tarafından olumlu karşılandı.

Dışişleri Bakanlığı'nın politika belirleme pozisyonlarında, Güney Afrika ile muğlak bir ilişki kurmak isteyen birçok kişi vardı. Böylece Sovyet nüfuzunun yayılma ve Sovyetler Birliği'nin Afrika'daki istikrarsız durumları kendine fayda sağlamak, kök salmak ve sorun çıkarmak için kullanma olasılıklarının önüne bir engel çekilebilirdi. Üstelik Güney Afrika da hem ırk ayrımına karşı hem de komünist olduğunu açıklayan MPLA'dan pek hoşlanmıyordu.

MPLA, Luanda'da geçit törenleri düzenliyor ama kırsal kesimde kontrolü kaybediyordu. Bu da şaşırtıcı değildi. İyi donanımlı değildiler, kötü eğitilmiş ve kötü silahlanmışlardı. Karşı karşıya

8 Partilerde biraz içtikten sonra atıp tutmaya başlayan kişi.

kaldıkları saldırganlığa direnebilmek için Küba'dan yardım istediler. Gelişmekte Olan Dünya'da liderlik göstermeye istekli olan Küba, Luanda'ya 400 askerî eğitmen gönderdi. Küba bunu yaparken Moskova'ya danışmamıştı. Fidel Castro, bu kararı, Agostinho Neto ile uzun yıllardır devam eden ilişkilerine dayanarak almıştı. Sovyetler bu konuda kesinlikle hiçbir şey bilmiyordu, Amerika ise olanlar öğrenince ciddi bir rahatsızlık duydu.

Pentagon Fidel Castro'nun Afrika kıtasındaki nüfuzunu genişlettiğini görmek istemiyordu. Washington, Fidel Castro'yu Sovyetlerin vekili olarak algılıyordu. Ulusal Güvenlik danışmanları bir araya gelip görüştüler, tartıştılar ve sonunda Angola ile ilgili uzun bir cümle çıkardılar ortaya: "Sovyetler Birliği geleneksel Rus güvenlik kaygıları yaşadığı bölgelerden bu kadar uzak mesafelere müdahale edebilirse ve Küba güçleri adalarından uzaktaki sorunlu noktalara sokulabilirse ve Batı buna karşılık bir şey bulamazsa o zaman tüm uluslararası sistem istikrarsızlaştırılabilir."[9] Fidel Castro'ya göre yaşananlar, ABD'nin küreselleşmiş baskıları ve tacizi karşısında devrimci mücadelenin küreselleşmesiydi. Ancak bu yaptığının Sovyet bakış açısıyla örtüşmediği kesindi.[10] Castro, Sovyetlerin işbirliği olmadan harekete geçmiş ve sıkı şekilde eleştirilmişti. Ama neticede MPLA'nın herkesi şaşırtmasını sağlamıştı.

Luanda'nın kuzeyinde, Holden Roberto'nun FNLA birlikleri başkente doğru ilerliyordu. Alvor'da kararlaştırılan Angola Bağımsızlık Günü'nden önce şehri ele geçirmek arzusundaydılar. Büyük başarı umutları vardı. Hatta Washington'daki CIA merkezinde kutlama partisinin hazırlıkları bile yapılmıştı; günün sonunda Luanda'nın ele geçirildiği haberini bekliyorlardı. Ancak Kübalılar tarafından yönetilen MPLA birlikleri, Roberto'nun ilerlemesini durdurdu. FNLA birliklerinin ilerlediği vadinin ortasına atılan roketler, birlikleri kırıp geçirdi. FNLA askerleri ağır darbe yemişti.

9 Piero Gleijeses, *Conflicting Missions: Havana, Washington, and Africa, 1959–1976*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 2002, s. 96-98.

10 Robert E. Quirk, *Fidel Castro*, Norton, New York 1993, s. 157.

Amerika'nın müttefikinin başı beladaydı. Washington, maça yeni bir oyuncu soktu. MPLA şimdi daha büyük bir zorluk ile karşı karşıya kalacaktı.

1975 Ekim'inde Güney Afrika birlikleri Angola'yı işgal etti. Namibya'daki üslerinden hareketle UNITA ile güçlerini birleştirdiler. Günde yaklaşık 80 kilometre gibi bir hızla ilerlemeye başladılar. Tehdit gördüklerinde araçlardan iniyor, saldırı formasyonu oluşturup ateş açıyor, sorunu giderdikten sonra araçlara binip yola devam ediyorlardı. Bu kadar rahat hareket etmelerinin tek nedeni vardı; kimse onları beklemiyordu.

Güney Afrikalılar UNITA'ya yardım ediyor ve Zaire de FNLA'yı destekliyordu. Bu yüzden, MPLA'nın Kübalılardan işgallere karşı mücadelede destek istemesi aslında denklemde denge sağlıyordu. Bağımsızlık ilanı için tespit edilmiş tarihten sadece iki gün önce, binlerce Kübalı savaş birliği Luanda'ya gelmeye başladı. MPLA çok mutluydu ama bu durum Moskova'da coşkusuz karşılandı. Sovyetler olaya ancak Kübalılar bölgeye geldiğinde dâhil oldu; çünkü Kübalılar kendilerinden yardım istemişlerdi. Moskova yüzlerce ton malzeme ve yiyeceğin yanı sıra silah, tank ve füzeyi doğrudan Luanda'ya göndermeye başladı. Rusların Afrika Boynuzu'ndaki hareketleri Amerika tarafından Sovyet genişlemesinin kanıtı olarak algılandı.[11]

MPLA, Bağımsızlık Günü için provalara girişirken, başkentten sadece birkaç mil ötedeki çatışmalar hâlâ devam ediyordu. MPLA için bağımsızlığı ilan etmek önemliydi ve sonunda da bunu başardı. MPLA Luanda'da bağımsızlığını kutladı. Düşmanları başkenti almayı başaramamışlardı. Bu haber, FNLA lideri Roberto için tam bir hayal kırıklığıydı: "11 Kasım 1975, hayatımın en zor günüydü. Savaştığım 14 yılı hatırladım; fedakârlık yapan herkesi, ölüleri hatırladım."[12] Bu sırada Agostinho Neto, Sovyet Büyükelçisi ile selamlaşıyordu.

---

11 Ross Gregory, *Cold War America, 1946 to 1990*, Facts on File, New York 2003, s. 90.

12 Gleijeses, s. 193.

MPLA; Sovyetler Birliği, Küba ve Afrika'nın çoğu ülkesi tarafından "Angola hükümeti" olarak tanındı. Güney Afrika askerlerine karşı verdiği savaş MPLA'ya siyasi güvenilirlik kazandırmıştı. Luanda'nın güneyinde Kübalılar, Güney Afrika birliklerinin ilerlemesine son vermeye hazırlandı. Bu belirleyici bir muharebe olacaktı; çünkü savunmanın kırılması durumunda Güney Afrika birliklerinin Luanda'ya ulaşmalarını engellemek çok zor olacaktı, hızlı ilerlemelerini sağlayacak birçok yol vardı. Kısacası Kübalılar başarısız olursa MPLA'nın Angolası kaybolacaktı. Yaşanan muharebede Küba ve MPLA güçleri, Güney Afrikalıları alt etti. İşgalciler çok kötü darbe yemişlerdi. Muharebe sahasında her şeylerini bıraktılar: ölülerini, araçlarını, silahlarını. Bu yenilgi sonrasında Güney Afrika ve Amerika'nın MPLA'ya karşı hızlı bir zafer kazanma umutları yıkıldı. Washington'un seçenekleri tükeniyordu.

Beyaz Saray'ın emin olduğu bir şey vardı; Vietnam'dan hemen sonra, ABD'de kimsenin ilgilenmediği bir ülkede yaşananları kontrol altına almak için Amerikan askerlerinin devreye sokulmasını ne Amerikan halkı kabullenebilirdi ne Kongre ne de medya. Bunun üzerine yönetim yüzünü CIA'e döndü. Angola'daki görev gücünü bilgilendiren CIA, Roberto ve Savimbi'ye Afrika, Amerika ve Avrupa'dan paralı askerler sağlamaları için gizlice para yardımı yaptı.[13]

Dünya harp tarihinin gösterdiği önemli bir ders vardır: Bir savaş ne kadar uzarsa o kadar çirkefleşir. Angola'ya paralı askerlerin gelmesi de savaşı çirkefleştirdi. Özel bir nedeni yokken insanları öldürdüler. Muhtemelen sahip olmadıkları bilgilere ulaşmak için birçok kişiye işkence yaptılar. Ve bunlara maruz kalanların çoğu, ele geçirilmiş düşman askerleri değil; yerel sivillerdi. Bu paralı askerler çok tehlikeli bir lider komutasındaki gevşek bir haydut

13 Anne Karalekas, "History of the Central Intelligence Agency", in U.S. Congress, Senate, Select Committee to Study Government Operations with Respect to Intelligence Activities, *Final Report: Supplementary Detailed Staff Reports on Foreign and Military Intelligence: Book IV*, Government Printing Office, Washington 1976, s. 6 (176).

grubuydu. Çoğu psikopattı, hatta bir kısmı ülkelerinde aranan suçlulardı. On üç paralı asker MPLA tarafından yakalandı ve yargılandı. Dördü, yaptıkları suçlar ispat edildiği için idam edildi.

CIA Angola'da etkinliğini hâlâ sürdürüyordu. İstihbaratın üst düzey yöneticileri başarılı bir şekilde herkese yalan söylediler, Angola'da istedikleri kişilerin silahlanmasını sağladılar, danışmanlar gönderdiler, Güney Afrika'yı olayın içine çektiler. Emin oldukları bir şey vardı ki eğer bu yolu izlemeselerdi Kongre CIA'i durdururdu. Beyaz Saray'a sunulan bir CIA raporunda; "...bölgede denetim sağlanmadığı takdirde, Birleşik Devletler'in uzun vadeli konumu ve genel olarak uluslararası düzen için ağır sonuçlarla karşılaşılacaktır; büyük bir millet sorumluluklarından kaçamaz."[14] deniyordu.

Sonunda, artan muhalefete rağmen, Vietnam'daki olaylar karşısında hâlâ şok yaşayan Kongre'nin, Angola için CIA'e ek fonlar çıkarması sağlandı. Amerika Angola'da zafer umuyordu; ancak bunun yerine nefreti alevlendirdi. İç savaş, Soğuk Savaş'tan daha uzun sürdü ve binlerce insan hayatını kaybetti, sakat veya evsiz kaldı.

Etiyopya - Somali

1977'de büyük güçlerin dikkati Afrika Boynuzu'na kaydı. Rejimler değiştikçe ittifaklar da değişti. Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri kolayca taraf değiştirdiler. Etiyopya'da imparator devrildi ve yönetimi Marksistler ele geçirdi. Moskova'nın bölgede yeni bir müttefiki vardı: Albay Mengistu Haile Mariam. İşçi Partisi'nin desteğiyle iktidara geldiğini ilan eden Mengitsu, 1 Mayıs'ın tüm Etopya'da kutlanması için emir çıkarttı; insanlar

14 Norman Friedman, *The Fifty Year War: Conflict and Strategy in the Cold War*, MD: Naval Institute Press, Annapolis 2000, s. 238.

zorla evlerinden toplandılar, miting alanlarına getirildiler ve kutlamalara katıldılar.[15]

Sovyetlerin komünist diktatör Mengistu'ya yardım etmek için Etiyopya'ya el uzatması Beyaz Saray tarafından Afrika'nın istikrarına bir tehdit olarak algılandı. Sovyetler Birliği, ulusal kurtuluş mücadelelerini destekleyerek stratejik bir avantaj elde ediyor, üstelik desteklediği rejimleri ekonomik açıdan da destekliyordu.

Etiyopya'daki yeni rejim Amerika'nın aleyhine döndü. Mengistu, ilerleyen aylarda Amerikalıların çoğunu Etiyopya'dan çıkardı, Amerikan yardım programını da sonlandırdı. Komşusu Somali, yıllardır Sovyet müttefikiydi. Somali ordusu da Sovyet silahlarıyla donatılmıştı. Ama şimdi Moskova, Etiyopya ile bağlantısını güçlendirince, Somalililer Washington'a yakınlaşmayı düşünmeye başladılar. Amerika'nın tam desteğini alma şansları çok düşüktü. Ancak kendilerini anti-Sovyet olarak sunmaya çalışırlarsa şanslarını artıracaklarını biliyorlardı.

Somalililer, Sovyet müttefiklerinin tavsiyelerine karşı çıktılar ve Etiyopya ile savaşa hazırlandılar. Ancak dönemin ABD Başkanı Carter (1977-1981), Somali'nin Etiyopya topraklarını ele geçirmeye çalışmasına izin verilmemesi gerektiğini düşündüğünden Somali hükümetinin Amerikan silahları için yaptığı başvuruyu geri çevirerek silah vermeyi reddetti.[16] Yine de Somalililer Temmuz 1977'de Ogaden Çölü'nün geniş arazilerini ele geçirdiler. Sovyetler ilerlemeyi diplomasi yoluyla durdurmaya çalıştı.

Gromıko, Amerikalılarla ortak arabuluculuk önerdi. Ancak Başkan Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski, Afrika Boynuzu'ndaki Sovyet varlığını meşrulaştıracağını

15 Robert C. Grogin, *Natural Enemies: The United States and the Soviet Union in the Cold War, 1917–1991*, MD: Lexington Books, Lanham 2001, s. 118.

16 Gleijeses, s. 224.

söyleyerek bu öneriyi reddetti.[17] Brzezinski, Amerikan varlığının her yerde meşru olduğunu, ancak Sovyet varlığının meşru olmadığını düşünüyordu. Somali'deki anti-Sovyet gösteriler giderek artınca hükümet, Rus danışmanları ve ailelerini Moskova'ya geri gönderme kararı aldı. Bunun üzerine tüm Sovyet desteği Etiyopya'ya yönlendirildi.

Sovyetler Birliği, Etiyopya'ya 15 bin asker gönderdi ve silah temin etmeye başladı. Askerler Kübalıydı. Bu, Fidel Castro'nun Sovyetlerle tam uyum içinde yürüttüğü tek operasyondu. Latin Amerika'da bile böyle bir işbirliği gerçekleşmemişti. Etiyopya'daki Küba birlikleri çok önemli bir rol oynadı. Etiyopyalılar, Rusların yardımıyla bile Somali birliklerini bu kadar kısa sürede yok edebilecek bir askerî örgütlenmeyi sağlayamazlardı.

Küba birlikleri ve Sovyet desteğiyle Somalililer Ogaden'den sürüldü. Ancak Moskova, birliklerin Somali'ye ilerlemesine izin vermedi. Mantıklı bir karardı bu. Eğer Somali işgal edilseydi, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere, İngiltere ve diğer ülkelerle Sovyetlerin ilişkileri zora girerdi.

Etiyopya lideri Mengistu Haile Mariam, zaferin tadını çıkarıyordu. Kübalılar ve Sovyetler, rejimini kurtarmışlardı. Washington'da bazıları bu zaferi Sovyetlerin detant'ı kötüye kullandığının kanıtı olarak gördü. Brzezinski'ye göre Afrika, Amerika için kendi başına önemli değildi; ancak Sovyetlerin yumuşamayı nasıl yorumladığına dair bir ölçü ve bir test olarak önemliydi.

Soğuk Savaş kazanımlarının peşinde olan süper güçler Gelişmekte Olan Dünya'da bir silahlanma yarışı başlatmışlardı. Kısıtlamalar konusunda verdikleri ciddi vaatler, güçlü çıkar rüzgârları tarafından savrulup gitmişti. Bugünden baktığımızda, Üçüncü Dünya ile ilgili kavgalar ya da Angola, Etiyopya ve Somali hakkındaki anlaşmazlıklar aslında hiçbir şeye değmez gibi görünmektedir; çünkü yıllar sonra kimse kimin ne yaptığını hatırlamamaktadır.

17 Friedman, s. 59-61.

Bağlantısızlar Hareketi, 1955'teki Bandung Konferansı'nda kabul edilen ilkelerden hareketle; Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru, Gana Devlet Başkanı Kwame Nkrumah, Endonezya Cumhurbaşkanı Sukarno, Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnasır ve Yugoslavya Başkanı Josip Broz Tito'nun girişimiyle 1961'de Belgrad'da kuruldu.

Bu girişim, Bağlantısız Ülkelerin Devlet Başkanları veya Hükümetleri Konferansı'na öncülük etti. Bağlantısız hareket terimi, ilk olarak, katılımcı ülkelerin "hareketin üyeleri" olarak anıldığı 1976'daki beşinci konferansta ortaya çıktı. Bağlantısızlar Hareketi içerisindeki ülkeler kendilerini her ne kadar herhangi bir blokun yanında ya da karşısında tanımlamasalar da kalkınmakta olan ülkeler oldukları için öyle ya da böyle Batı ve Doğu bloklarından biri ile dirsek teması yaşamışlıkları vardı.

LATİN AMERİKA

1950'lerin sonlarında, Fidel Castro ve onun Kübalı gerilla grubu, Amerika Birleşik Devletleri'nin Batı yarımküreyi kontrol etme arzusuna meydan okuyan bir devrim başlattı. Fidel Castro, o dönemi tanımlarken: "O sıralarda Soğuk Savaş'ı düşünemiyorduk ve ayrıca saftık. Uluslararası bir düzen olduğuna gerçekten inandık. Bazı uluslararası ilkelerin var olduğuna inandık. Ulusların egemenliğine saygı duyulacağına inandık."[18] diyordu. ABD için, Castro'nun milliyetçiliği ve sol politikaları, Sovyet komünizminin bir Truva atıydı. Oysa Sovyetler, o zamana kadar neredeyse hiç ilişkileri olmayan Latin Amerika'yı uzak, egzotik bir kıta olarak görüyorlardı. Küba Devrimi bu durumu kökünden değiştirdi.

Guatemala

1776'daki doğumundan itibaren ABD sürekli büyüdü. Bayrağının dalgalanmadığı yerlere ise ya askerleri ya da ajanlarıyla sık sık müdahale etti. 1950'lerde Guatemalalılar, ülke ekonomilerinin büyük bir kısmını kontrol eden bir Amerikan işletmesine meydan okumaya cesaret ettiler. Boston'daki United Fruit Company, yarım milyon dönümlük araziye, demiryollarına, liman ve telekomünikasyon ağına sahipti. Ancak Guatemalalı köylülerin çoğu hayatta kalmayı bile zorlukla başarıyordu.

1950'de Jacobo Arbenz, Guatemala'nın başkanı seçildi. Arbenz komünist değildi ama yakın destekçilerinden bazıları öyleydi. Eski bir asker olan Arbenz, geri kalmış Guatemala toplumunu modernize etmeye çalıştı. Washington hemen alarma geçti. CIA'in Meksika'daki bölge merkezinden bazı görevliler Guatemala'ya gönderildi. CIA,

18 Quirk, s. 89.

burada karşılaştığı şeyi, "yabancı bir gücün apaçık müdahalesi" olarak rapor etti. CIA, komünist unsurların ya da benzer şekilde işleyen sistemlerin gerçekten ulusal nitelikli olamayacağını ancak yabancı bir güçten parasal destek ya da danışmanlık hizmeti alarak var olduklarını düşünüyordu; yani Sovyetler Birliği'nden.[19] İşin ilginci, iktidarda olan Arbenz Hükümeti, Sovyetler Birliği'nden herhangi bir lojistik destek almamıştı. Aralarında diplomatik ilişki bile yoktu. Hatta Guatemala'da Sovyet misyonu dahi yoktu.[20]

Başkan Arbenz nadas alanlarını satın alarak köylülere dağıtmak için bir toprak reformu başlattı. Tazminat olarak, toprak sahiplerine, vergiler için kendilerinin beyan ettikleri değerleri teklif etti. United Fruit Company, arazisi için bir milyon doların biraz üzerinde teklif aldı. Arbenz kamulaştırmayı ilan ettiğinde, ABD destekli şirket 16 milyon dolar talep etti.[21] Bu, pek memnun edici bir haber değildi. Guatemala'nın iki cephede birden savaşması gerekecekti; hem içerideki toprak sahiplerine hem de Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı.

CIA'in Guatemala'daki saha elemanları hükümete komünistlerin sızdığına dair raporlar gönderiyorlardı. Jose Manuel Fortuny'den ve Arbenz rejiminde olumlu pozisyon kazanan eski zamanların bazı Stalinist komünistlerinden bahsetmekteydiler. Bu çıkmazda ABD, John Peurifoy'u Guatemala'daki yeni büyükelçisi olarak seçti. Peurifoy, komünistlerin güç kazanmak için verdiği çabaları Yunanistan'da görev yaparken deneyimlemişti. Peurifoy, Başkan Arbenz ile bir araya geldi. Başkan'a, tatmin edici bir anlaşmaya varabilmesi için United Fruit Company'nin tüm bu işlerini halledebileceklerini söyledi.[22] Peurifoy için sorun United Fruit Company değil, Arbenz hükümetindeki komünistlerdi.

ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, United Fruit Company için çalışan avukat firmasının bir parçasıydı. Kardeşi Allen

19 Grogin, s. 77.
20 Gallagher, s. 251.
21 Parkinson, s. 61.
22 Wayne, s. 254.

ise CIA'in başıydı. Bu yüzden Dulles kardeşler, eski bir asker olan Başkan Eisenhower'ı, Arbenz Hükümeti'ni devirmek için yeşil ışık yakmaya ikna etmek adına fazla çaba sarf etmediler. ABD Dışişleri Bakanı Dulles, komünizmin Batı yarıküreye uluslararası müdahalesini yasadışı ilan etmek için Kuzey ve Güney Amerika'nın birlikte hareket etmesini istiyordu. 5 Mart 1954 günü yaptığı konuşmada, Guatemala Başkanı Arbenz'i hedefe koydu: "Vatansever olduklarını iddia edenlerin Birleşik Devletler Kongresi üyelerine alçakça saldırması karşısında şok yaşıyorum. Kendileri komünist olmayabilir. Ancak aşırı milliyetçiliği araçlarından biri olarak açıkça kullanan komünizmin kışkırtıcı etkisine maruz kaldıkları kesin."[23]

Eisenhower 1952 Başkanlık seçimlerini kazandıktan sonra, John Foster Dulles'u Dışişleri Bakanlığına getirdi. Dulles, NATO benzeri Soğuk Savaş ittifaklarının kurulması ve güçlendirilmesine odaklandı. Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü'nün (SEATO) mimarıydı. Ayrıca 1953 İran Darbesi'nin ve 1954 Guatemala Darbesi'nin başlatılmasında etkin rol oynadı. Sovyet saldırganlığına karşılık olarak büyük bir misilleme stratejisini tercih etti. Hindiçin'deki Viet Minh'e karşı savaşlarında Fransızlara destek verdi; ancak Fransa'nın ve komünistlerin kabul ettiği Cenevre Anlaşmalarını reddetti ve bunun yerine 1954'teki Cenevre Konferansı'ndan sonra Güney Vietnam'ı destekledi. Dulles, *Time* tarafından 1954'te Yılın Adamı seçildi.

SEATO, 1955–1977 arasında etkin olan, antikomünist bir bölgesel savunma örgütüydü. Avustralya, Fransa, Yeni Zelanda, Pakistan, Filipinler, Tayland, İngiltere ve ABD temsilcileri tarafından 8 Eylül 1954'te Manila'da imzalanan Güneydoğu Asya Toplu Savunma Antlaşması ile oluşturuldu. Antlaşma 19 Şubat 1955'te yürürlüğe girerek SEATO'ya işlerlik kazandırdı.

23 Michael Gambone, *D. Eisenhower, Somoza, and the Cold War in Nicaragua, 1953-1961*, CT Praeger, Westport 1997, s. 68.

Arbenz gidişatın artık tek bir yönü olduğunu görüyordu, ülkesi Guatemala savaşa hazırlanırken kendisi de bir kez daha üniformasını giydi. Fakat karşısındaki güç gölgelerde savaşmayı tercih edecekti. Ülke içinde sorun yaratmak daha kolaydı. CIA, Guatemala'daki aşırı dindar Katolik kilisesine, Arbenz'e karşı muhalefeti örgütlemesi için yardımcı oldu. Diğer yandan "PB Success" kod adlı bir CIA operasyonu kapsamında, sürgündeki Guatemalalılar ve ülkedeki köylüler eyleme geçirildi.[24] CIA, Arbenz'i ve askerlerini tedirgin etmek için bir terör kampanyası başlatmıştı.

18 Haziran 1954 günü BM'deki ülke temsilcileri, acil durum oturumunda bir araya geldi. Guatemala şehri havadan saldırıya uğruyordu. İsyancılar Honduras'tan hareketle ülkeyi istila etti. CIA ülkedeki paniği yaydı. Washington sorumluluğu reddetti. BM'deki ABD temsilcisi Henry Cabot Lodge kendi açılarından durumu şöyle özetliyordu: "Şu ana kadar ABD'de mevcut olan bilgiler, durumun saldırganlık içermediğini ve yaşananların Guatemalalıların Guatemalalılara karşı bir isyan başlattığını yadsınamaz bir şekilde göstermektedir." Sonra birden Sovyet temsilcisine dönerek devam etti: "Bu yarıküreden uzak durun. Planlarınızı ve komplolarınızı burada da başlatmaya çalışmayın."[25]

CIA'in PB Success Operasyonu kapsamında desteklediği Castillo Armas tarafından komuta edilen Guatemalalı mülteciler ve paralı askerlerden oluşan bir güç, hükümeti devirmek için hareket geçmişti. 27 Haziran'da Guatemala'nın seçilmiş başkanı Jacobo Arbenz istifa etmeye karar verdi. Armas ve güçleri Guatemala şehrine yürüdüler. Burada kurulan askerî cunta, 7 Temmuz'da Castillo Armas'ı başkan olarak seçti. Arbenz ile eşi sürgüne gönderilirken dokuz bin destekçisi tutuklandı. Birçoğu yıllarca yargılanmadan hapiste tutuldu. Herkesin kolayca üye olabileceği ve Arbenz'e sadık insanların isimlerini ihbar edebileceği anti-komünist komiteler kuruldu. İsmi alınan insanlar daha sonra acımasızca kaçırıldı,

24 Nicholas Cullather, *Operation PB Success: The United States and Guatemala, 1952-1954*, Central Intelligence Agency, Washington 1994, s. 12-13.

25 Merrill and Paterson, s. 189.

tecavüze uğradı. Şüpheli komünistlerin çoğunu infaz ederek gücünü pekiştiren Armas rejimi, işçi sendikalarını lağvettiği gibi Arbenz'in tarım reformlarını da tersine çevirdi.

Küba

Guatemala'dan kaçanlar arasında, Arjantinli genç bir doktor da vardı: Ernesto "Che" Guevara. Meksika'ya giden Che, orada Fidel Castro ile tanıştı. Yaptıkları konuşmada Che, radikal bile olmayan, oldukça adil ve gerekli olan, nispeten basit bir toprak reformunu sekteye uğratan bu olaylara çok kızdığını söyledi. Castro bu genç adamdan çok etkilendi. Öyle ki Castro'nun, Küba'ya ayak basan gerilla grubu içerisinde, Kübalı olmamasına rağmen yer almasına izin verdiği tek kişi Arjantinli Che Guevara'ydı. Beş yıl sonra, Fidel Castro ve Che Guevara zafer kazandılar. Florida'dan yaklaşık 180 km uzakta, ABD'nin kendi arka bahçesi olarak kabul ettiği yerde Castro yakında Sovyetler Birliği ile müttefik olacak bir rejim kurdu.

ABD Başkanı John F. Kennedy yaptığı bir konuşmada, iki Amerika kıtasının herhangi bir yerinde olası bir saldırganlığa veya yıkıma karşı çıkmak için komşularıyla birleşeceklerini bildirdi. Konuşmasını üstü kapalı bir şekilde Sovyetleri uyararak tamamladı: "Ve diğer güç bilsin ki bu yarıküre, kendi evinin efendisi olarak kalma niyetindedir."[26]

1961 yılında CIA, daha önce Guatemala'da Arbenz'i alaşağı ettiği gibi Küba'daki rejimi de devirmek amacıyla bir sürgün ordusu göndermek için Başkan Kennedy'yi ikna etti. CIA, Castro'nun hakkından gelmek için PB Success ekibini, yani Guatemala Operasyonel ekibini yeniden bir araya getirdi.[27]

Ancak 1961 Nisan'ında Domuzlar Körfezi'nde Castro'nun güçleri, CIA sponsorluğundaki istilayı bozguna uğrattı. CIA bu kez başarısız olmuştu. Castro güvendeydi. Kendisini seven

26 Freedman, *Kennedy's Wars*, s. 146.
27 Cullather, s. 345 (Ekler XVI).

Küba'daki milyonlarca kişiye dünya çapında da milyonlar eklenmişti. Yaşanan Guatemala'dan farklı bir durumdu. CIA bundan ciddi dersler çıkardı.

Dominik ve Bolivya

Castro muzaffer olmuştu ve Latin Amerika'ya silahlı devrim ihracı yapmaya hevesliydi. ABD ise Küba sorunuyla mücadele etmek için Panama Kanalı Bölgesi'nde sofistike bir okul kurdu. Kıtanın her yerinden gelenlerden oluşturulan karşı-devrimci güçler burada eğitildi. Castro onlara meydan okuyordu: "Kaçınılmaz devrime karşı işlediğiniz suçlardan utanacaksınız. Ama öncesinde iyi bilin ki yüzleşecekleriniz, playboylar değil, kendine devrime adamış erkek ve kadın devrimciler olacak."[28] Pek haksız sayılmazdı 1960'ların başında solcu devrimci gruplar Guatemala'da, Venezuela'da, Kolombiya'da, Peru ve Dominik Cumhuriyeti'nde mevcut idarelere karşı kıyasıya savaşıyordu. Ama Amerika da boş durmuyordu.

1965'te Başkan Johnson'ın emriyle harekete geçen beş yüz Amerikan deniz piyadesi, kendilerini taşıyan helikopterlerden atlayarak isyanın parçaladığı küçük bir ada ülkesine ayakbastı. Görevleri, seçilmiş Başkanlarını geri getirmeye çalışan Dominiklileri ezmekti. Başlattığı operasyonu haklı çıkarmaya çalışan Johnson, 1 Mayıs 1965 günü halka sesleniş konuşması yaptı: "Amerikan ulusu Batı Yarımküre'de başka bir komünist hükümetin kurulmasına izin veremez, izin vermemek zorundadır ve izin vermeyecektir."[29]

CIA birçok ülkede cirit atarken KGB, yaşananlardan rahatsız olmasına rağmen eli kolu bağlı oturmaktaydı. Çünkü Sovyetler Birliği, özellikle 1964'te Brejnev'in iktidara gelmesinden sonra, barış içinde birlikte yaşama, Soğuk Savaş'ı yumuşatma ve uluslararası gerilimi gevşetme ilkelerine bağlı hareket ediyordu. Yaptıkları ve

28 Aleksandr Fursenko and Timothy Naftali, *"One Hell of a Gamble": Khrushchev, Castro, and Kennedy, 1958-1964*, Norton, New York 1997, s. 63.

29 Dallek, s. 89.



Ernesto Che Guevara'nın cesedi teşhir edilirken

ideolojisine bağlılığıyla KGB'nin yüzünü güldüren bir tek Küba vardı; ancak Castro da tek başına çalışmayı seviyordu.

Kübalıların "100 Vietnam daha olsun" şeklinde tanımlanabilecek bir teorisi vardı. Bu çağrının arkasındaki isim Che Guevara'dan başkası değildi. Che 1965'te devrim davasını yaymak için önce Kongo'ya gitti, daha sonra da Güney Amerika'nın kalbine geri döndü. Domuzlar Körfezi'ndeki başarısızlıklarından elde ettikleri tecrübeleri değerlendiren ABD ordusu ve CIA, 1967'nin sonlarına doğru, gönderdikleri Yeşil Bereliler ve saha ajanları ile Bolivya birliklerini gerilla savaşı konusunda eğitiyorlardı. Bolivya'da devrim gerçekleştirmeye çalışan Che Guevara halk desteğini elde edemedi. CIA ajanları Bolivya köylülerini karşı-devrimci ideoloji ile gerillalara karşı örgütlemişlerdi. Her yerde duvarlara "Bolivya, bir başka Küba olmayacak."[30] yazıyorlardı. Kübalı gerillalar esir düşmemeye özen gösteriyorlardı. Ancak Che Guevara kendisine kurulan bir tuzağa düşerek canlı yakalandı. Che'yi CIA ajanı Felix Rodriguez sorguladı. Che'nin öldürüleceğini öğrendiğinde

30 Friedman, s. 191.

Felix, bunun bir hata olacağını anladı. Che, o an için yakalanmış bir gerilla lideriydi; ama öldürüldüğünde dünyanın örnek alacağı devrimci bir kahramana dönüşecekti. Gerçekten de Che, Çavuş Mario Teran tarafından 9 Ekim 1967 günü vurularak öldürüldüğünde, ölümsüzleşti. Cesedi, çekilen bir propaganda filmiyle her yerde gösterildi. Gömüldüğü yer yıllarca sır olarak kaldı. Nihayet mezarı bulunduktan sonra kemikleri Küba'ya getirildi. Milyona yakın kişinin katıldığı bir cenaze töreni ile devrim sırasında son saldırıyı gerçekleştirdiği Santa Clara'da onuruna yapılmış mozoleye defnedildi. Heykelinin altındaki sütunda şu sözler yazmaktadır: "Hasta La Victoria Siempre"[31]

Şili

Guevara'nın grubundan beş kişi Bolivya'nın başkenti La Paz'a kaçmıştı. La Paz'a vardıklarında Şili'deki Salvador Allende ile bağlantı kurdular. Allende her türlü yardımı yapmakla kalmadı, gerillaları kurtarmak için tüm olanaklarını seferber etti.

Şili 1960'larda sakindi. Washington'un İlerleme İttifakı programı, Şili'nin Hristiyan Demokrat Hükümeti'ni desteklemek için milyonlarca dolar harcadı. Ancak 1970'de siyasi yelpazenin solu ve merkezi, koalisyon kurarak seçim zaferi peşinde koşmaya başladı. Siyasi yelpazenin çeşitli kesimlerinin bir araya gelmesiyle oluşan Halk Birliği doktor, mason ve iyi bir Marksist olan Senatör Salvador Allende tarafından yönetiliyordu. Bir Marksistin meşru seçimlerle iktidara gelmesinden endişelenen ABD "iş çevreleri" hemen harekete geçti.

1970'te Amerikan *ITT* şirketi, Şili Telefon Şirketi'nin %70'ine sahipti ve sağcı bir Şili gazetesi olan *El Mercurio*'yu finanse ediyordu. Şirketin üst düzey yönetimi ABD'nin hem Dışişleri Bakanlığı hem de Kissinger'ın ofisi ile bağlantı kurdu. *ITT*'nin Şili'deki yatırımları ile ilgili ciddi endişeleri olduğunu bildirdiler. Ayrıca Washington ile olası çözüme yönelik düşüncelerini paylaştılar;

31 "Zafere kadar daima!"

ITT, Şili'deki özel Amerikan yatırımlarının korunmasına yönelik herhangi bir hükümet planına mali olarak yardım etmeye istekliydi. CIA zaten durumun farkındaydı, hatta "işe" başladığından *ITT*'den bir adım ilerdeydi.

CIA'in hedefinde Allende'nin anayasal haklarını savunan Şili Ordusu Başkomutanı General Rene Schneider vardı. Schneider, ordunun rolünün yalnızca profesyonel olduğu şeklindeki "anayasacı" doktrinin savunucusuydu. Ona göre ordunun görevi ülkenin egemenliğini korumak ve siyasete karışmamaktı. CIA'in Schneider'dan kurtulmak istemesi için bu düşünce bile yeterliydi; Başkomutanın en kısa zamanda görevden alınması gerekliydi. Bu iş için kullanılmak üzere Santiago'daki ABD elçiliğine 250 bin dolar para gönderildi. Tam General Schneider'ı devirmek için harekete geçilecekti ki CIA'in parası cebinde kaldı. Diğer komplocular önce davranmışlardı.

20 Ekim 1970'te, General Roberto Viaux liderliğindeki bir grup, General Rene Schneider'ı kaçırmaya çalıştı. Çıkan çatışmada yaralanan Schneider hastaneye kaldırıldı ve aldığı yaralar nedeniyle 23 Ekim'de öldü. Yapılan suikast Şili halkını şaşkına çevirmişti. Ilımlı politikacılar Allende çevresinde toplandılar ve seçim zaferini pekiştirdiler. 3 Kasım 1970'te başkanlık görevine gelen Allende, Şili'nin gecekondu kesimlerinde dış müdahale olmaksızın reform yapmaya başlarken halkın büyük umutları vardı. Salvador Allende'ye göre halkın ekonomiyi olması gerektiği ve olmasını istediği gibi geliştirme hakkına ABD saygı göstermek zorundaydı.

Allende'nin ilk büyük adımı, Şili'nin en büyük endüstrisi olan ve halen ABD'nin etkin kontrolü altında bulunan bakırın kamulaştırılması oldu. Şili'nin bütün siyasi partileri, bunun keyfi bir yaklaşım olmadığını; aksine, ülkedeki yoksulluğu giderecek kaynakların elde edilmesi için yapıldığını anladıklarından Allende'ye tam destek verdiler. Bunun üzerine Allende, "Toplumsal Devrim" dediği anlayışını sürdürdü. Okul çocuklarına her gün bir bardak süt verildi. Bu arada Şili'nin orta sınıf mensupları yaşananlar

karşısında geriliyorlardı. Halka, ailelere ve en önemlisi de sahip oldukları çiftliklerin mülkiyetine ne olacağını düşünüyorlardı. Şili kırsalında, Küba yanlısı sloganlar atan köylüler, toprakları ele geçirmeye başladılar. Sonrasında yaşananlar orta sınıfın "korkularını" doğruladı; çünkü hükümet bir yandan araziyi, diğer yandan sanayiyi kamulaştırmaya başladı.

Şili ekonomisi giderek daha fazla devlet kontrolü altına alındı. Bu gelişme, yabancı yatırımcıları ve Washington'daki Dünya Bankası'nı üzdü. Banka, "üzüntüsünden" kredileri kesti. Şili uluslararası kuruluşlardan kredi almak istiyordu ve dâhil olduğu ya da talepte bulunduğu kuruluşlarda ABD'nin bir oy hakkı vardı. Başkan Nixon, bu ülkeden "güçlü düşünceler ve yaklaşımlar çıkmadıkça" ABD oyunun Şili'nin aleyhinde kullanılacağını açıkladı.[32] Nixon'ın "güçlü düşünceler ve yaklaşımlar"dan kastı, Washington'ın arzusuna göre hareket edip Marksizm'den uzaklaşmalarıydı.

1971 yılının Kasım ayında Fidel Castro, Allende'nin değişim politikasını desteklemek için Şili'ye geldi. Aslında ziyaretin bir hafta sürmesi planlanmıştı; ancak Castro ülkeden çok etkilendiği için süreyi sürekli uzatıp yaklaşık bir ay Şili'de kaldı. Castro, Allende'nin politikasını tamamen destekledi. Küba'dan gelen uzmanlar, Şili halkını kişisel güvenlikleri için eğitti. Kübalılar kendilerini yok etmek isteyenlere karşı bireysel savunma yapmak zorunda olduklarından bu konuda tecrübeliydiler.

> Castro, Allende'ye hep tetikte olmasını, çünkü ülkesinde yaptıkları nedeniyle kendisini öldürmeye çalışabileceklerini düşündüğünü söyleyince Allende gülümseyerek "Merak etme, beni öldürmeden ülkemi teslim alamazlar." diye yanıt verince Castro, Şili Başkanı'na doğru eğilip sağ elinin işaret parmağını ona doğru sallayarak "İşte bu yüzden hayatta kalmalısın!" dedi.[33]

32 Nixon, s. 175.
33 Quirk, s. 119.

Şili hükümetine yönelik tehlikeler sadece sağ kanattan gelmiyordu. Castro'nun silahlı devrim politikasını benimseyen radikal sol kanat, Allende'nin yöntemlerini zayıf buluyordu. Ancak Şili halkının çoğu silahlı mücadele çağrısını görmezden geldi. Enflasyon yükseldikçe, sağ kanat ekonomik alan üzerinden sürekli saldırdı. CIA'in parası, Şili kamyon sahiplerinin ülkeyi durma noktasına getirmesine yardımcı oldu. BM'de Allende, *ITT*'yi bir iç savaş kışkırtmaya çalışmakla suçladı. 4 Aralık 1972'de yaptığı konuşmada dâhili ve harici muhaliflerini halk arasında panik yaratmak için ekonomik buhran, diplomatik sabotaj, sosyal kargaşa çıkarmakla suçladı: "Ordunun demokrasiyi devirmesine ve bir diktatörlük kurmasına ortam oluşturmak istiyorlar."[34]

Allende, bir sonraki durağı olan Moskova'da, ülkesinin iflasını engellemek için ihtiyaç duyduğu parayı aradı. Ancak Küba'yı desteklemek için zaten bir servet harcayan Ruslar bu talepten pek etkilenmedi. Aslında Kremlin bir sonuca varmıştı; Allende rejimi yakında devrilecekti. Sebebi ise daha güçlü olan muhalif odakların direnişinin silah kullanılmadan, demokratik yollarla kırılmaya çalışılmasıydı.

1973 Haziran'ında hükümetin popülerliğinin artmasıyla birlikte, hayal kırıklığına uğramış bazı sağcı subaylar bir darbe girişimi için Şili'nin başkenti Santiago'nun sokaklarına döküldüler. Allende, orduya güvenerek yanıt verdi. General Augusto Pinochet'yi sadakatine güvenerek ordu komutanı olarak atadı.

Dünya basını başarısız darbe girişimini kayıt altına alırken İsveçli kameraman Leonardo Hendricksen görevinin başında vurularak öldürüldü. Kurşunlanırken bile kamerasını çalıştırmayı sürdürmüştü.

Kamyon sahipleri dünyanın en uzun ve en ince ülkesini bir kez daha felce uğrattı. Mağazalar malların tedarik edilememesi nedeniyle kapandı. Açlık sokaklarda görünür hale geldi. Orta

34 William D. Rogers and Kenneth Maxwell, "Fleeing the Chilean Coup" *Foreign Affairs*, 83 (January/February, 2004), s. 162.



Resmi fotoğrafçısı Louis Orlando Lagos tarafından fotoğraflanmış son anlarından birinde Şili Devlet Başkanı Salvador Allende; elinde AK-47'si, kafasında miğferi, gözünde gözlükleri ve yanında sadık muhafızları ile Santiago başkanlık sarayının kapısında... Çok geçmeden Allende intihar edecektir.

sınıfın ev kadınları, kapakları tencerelere vurarak protesto eylemleri yaptılar. Durum gittikçe daha da kaygı verici hale gelirken şiddet yanlısı sağ, kendi komplosunu sahneye koydu.

11 Eylül 1973 salı günü öğleden hemen sonra, General Pinochet'nin emriyle havalanan uçaklar, Başkanlık Sarayı Modena'yı vurdu. Başlattıkları yangın haftalarca sürdü. "İşçiler, Şili'ye inancım var ve onun kaderi daha ileriye gitmek. Özgür insanların daha iyi bir toplum inşa etmek için yürüyecekleri yollar er ya da geç açılacak. Yaşasın Şili, Yaşasın Halk, Yaşasın İşçiler!" Allende Modena'dan halka bu seslenişi yaparken arka planda silah sesleri ve patlamalar net bir şekilde duyulabiliyordu.[35] Şilililere yaptığı bu veda konuşmasının sonunda "hain" olarak adlandırdığı kişiler tarafından propaganda aracı olarak kullanılmamak için güvenli geçiş teklifini reddettiğini açıkladı. Bunun tek bir anlamı vardı: Sonuna kadar savaşacaktı. Allende saatler sonra hayatını kaybetti. Cesedinin yanında, kendisine Fidel Castro tarafından hediye edilen ve elindeyken defalarca fotoğrafı çekilmiş olan AK-47

35 *A.g.e.*, s. 164.

tüfeği duruyordu. Allende canlı ele geçirilmeyeceğini, anayasayı savunurken öleceğini her fırsatta dile getirmişti. Bu sözünü tuttu.

CIA tarafından 1998 - 2000 yılları arasında yayınlanan gizliliği kaldırılmış bazı belgeler, *ITT* şirketinin Salvador Allende hükümetine muhalif olanların askerî bir darbe hazırlamasına parasal destek sağladığını ortaya koymaktadır. 28 Eylül 1973'te New York'taki bir *ITT* binasında yaşanan patlamanın, o gün söylendiği gibi yakıt tankındaki gaz sıkışmasından değil, Allende hükümetini deviren 1973 Şili Darbesi'ne bir misilleme olarak bombalanma sonucu gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

General Pinochet, ülkeye hemen damgasını vurdu. Başkentteki şüpheliler Ulusal Stadyum'a toplandı. Halk şarkıcısı Victor Jara da aralarındaydı. Jara mahkûmlar için bir güç kaynağı oldu. Onların cesaretlerini artırmak için şarkılar söyledi. Darbeci askerler önce kendisini döverek uyardılar. Jara, şarkılarına devam edince ellerini ve bileklerini kırdılar. Daha sonra ise sorguya götürüldü ve birçokları gibi bir daha asla canlı görülmedi.

ABD, kamuoyu önünde darbeyi eleştirmesine rağmen askerî hükümete maddi destek sağladı. CIA tarafından yayınlanan bir raporda, Allende'nin devrilmesinden sonra CIA'in askerî cuntayı aktif olarak desteklediği ve Pinochet subaylarının birçoğunun -bazılarının insan hakları ihlallerine karıştığının bilinmesine rağmen- CIA veya ABD ordusu tarafından maaşa bağlandığı ortaya koyulmaktadır.[36]

Nikaragua, El Salvador, Honduras, Grenada

1977'de Beyaz Saray'a yerleşen Jimmy Carter, tüm dünyaya, ABD'nin artık yeni bir tavır izleyeceğine dair söz verdi. Carter, tüm dış politikasının temelinin insan hakları olacağını ilan etti. Bu yüzden dünyadaki tüm ABD büyükelçilerine, Başkan'ın kişisel

36 Gabriel D. Carlston, *CIA Activities in Chile*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 2000, s. 54;71-77; 114-123.

insan hakları temsilcisi olduklarına dair resmî bir yazı gönderildi. Ancak **Nikaragua**'daki ABD büyükelçiliği farklı bir role alışmıştı.

1930'larda, Amerikan deniz piyadeleri Tacho Somoza'yı iktidara getirmişti. Kırk yıldan fazla bir süre sonra Nikaragua hâlâ bir Somoza -Tacho Somoza'nın oğlu- tarafından yönetiliyordu. Politik olarak ılımlı bir gazetenin sahibi Pedro Joaquin Chamorro, diktatörlüğe meydan okumaya cesaret etti ve Somoza güçleri tarafından öldürüldü. Chamorro cinayeti, Nikaragua'nın korkutulmuş ve sindirilmiş halkını galeyana getirdi. Somoza sıkıyönetim ilan etti. Yabancıların ülkeye, halkın ise şehirlere giriş-çıkışı yasaklandı. Silahlı polisler ve askerler sokaklardaki insanları durduruyor, sorguluyor, dövüyor ya da içeri atıyordu.

Kırk yıldan fazla bir süredir ABD'nin müttefiki olan bu süper zengin aileye karşı Amerikan halkının öfkesi de bir anda tırmandı. Anastasio Somoza Jr., Amerikalılara sempatik görünmek için 30 Eylül 1978'de yaptığı açıklamada Fidel Castro ortaya çıktığından beri kendisiyle ideolojik savaş yaşadığını, bu yüzden de neredeyse on sekiz yıldır Küba hükümetinin saldırısı altında olduğunu söyledi. Ama bu da işe yaramadı. Hatta ülke içinde daha büyük bir muhalefetin ortaya çıkmasına neden oldu.

1930'ların Yankee karşıtı isyancısı "Sandino"nun adını gururla taşıyan gerillalar yıllardır saklandıkları ve gizlice eğitim gördükleri tepelerden ayrılarak ortaya çıktılar.

Augusto Cesar Sandino Nikaragualı bir devrimciydi. 1927-1933 yılları arasında ABD'nin Nikaragua'yı işgaline karşı başlayan isyanın lideriydi. Amerika Birleşik Devletleri hükümeti tarafından "haydut" olarak anılmasına rağmen eylemleri ve liderliğiyle Amerikan emperyalizmine karşı direnişin sembolü haline geldi. Latin Amerika'nın büyük bölümünde bir kahraman olarak kabul edildi. Sandino, 1934'te General Anastasio Somoza Garcia'nın Ulusal Muhafız güçleri tarafından öldürüldü.

Gerillalar, Esteli'de Somoza'nın II. Dünya Savaşı'ndan kalma ABD tankları ile karşı karşıya kaldılar. İki bin kişi hayatını kaybetti.

Esteli ölü bir şehre dönüşmüştü. Sandinistalar, Somoza'nın gücüne karşı yeniden toplandılar. Nikaragua Devrimi artık geri dönülmez bir noktadaydı. Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi (FSLN) liderliğindeki şiddetli direniş, Somoza diktatörlüğüne karşı yükselen muhalefeti bir araya getirmeyi başardı. FSLN şehirlere girdi ve tarihinde ilk kez başkentin kapısını çaldı. Sandinistaların sahip olduğu zafer kazanma iradesi, başkent Managua halkını çılgına çevirdi. Sonunda başarmışlardı. 20 Temmuz 1979 günü sokaklar inliyordu: "El pueblo unido jamas sera vencido."[37]

Başkan Jimmy Carter, Somozaları terk edip yeni Sandinista Hükümeti'ni kabul etmekte geç kalmıştı. FSLN lideri Daniel Ortega, Carter'a ABD'nin Nikaragua'ya verdiği tarihi zararı telafi etmesi gerektiğini söyledi. Eğer Nikaragualıların artık "Yankee-insanlığın düşmanı" demesi istenmiyorsa bunun tek yolu emperyalist güçlerin tavrının dünya çapında değişmesiydi. Ancak ABD'ye ders vermek pek kolay değildi. Ülkedeki yükselen muhafazakârlık dalgası kısa süre sonra Ronald Reagan'ı Başkanlık koltuğuna taşıyacaktı.

Nikaragua'da Somoza ailesinin arazisi paylaşıldı, şirket ve ticaret tekellerine son verildi. Eğitim ve sağlık hizmetleri geniş ölçüde erişilebilir hale getirildi. Ancak devrimden herkes memnun değildi. Sandinista politikalarına katılmayanlar müsadere ve hapse maruz bırakılıyorlardı, hayatları tehdit ediliyordu. Sandinista Cephesi ile aynı fikirde olmayanların kimileri öldürüldü. Bu tür yaklaşımlar birçok Nikaragua köylüsünü Sandinistalara karşı muhalefet oluşturmaya itti. Deneyimli Sandinista gerillaları, savaşın parçaladığı bir ülkeyi yönetmek için mücadele ederken devrim muhalifleri gölgelerde intikam planları yapıyorlardı.

Sandinistalar, kendilerini savunabilmek için Sovyetler Birliği'nden, Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerden, Cezayir'den ve Vietnam'dan silah talebinde bulundular. Sovyetler; hafif silahlar,

37 "Birleşmiş halk asla yenilemeyecek."

helikopterler, zırhlı araçlar ve ayrıca askerî teçhizat ve cephane gönderdiler. Küba da danışmanları ile Sandinistaların yanındaydı.

Orta Amerika'nın başka yerlerinde de sağcı askerî yönetimlere karşı protestocuların sesleri giderek yükseliyordu. **El Salvador**'da Katolik Kilisesi ezilenler için bir sığınak haline gelmişti. Ordu, San Salvador'daki katedralin basamaklarında toplanıp insan hakları için gösteri yapanların cesaretinin kırılması gerektiğine karar verdi. Bu, El Salvador için yeni bir şey değildi. 1932'deki bir katliamda ordu, 40 bin kadar insanı öldürmüştü. 1979'da da durum değişmedi, basamaklar kan içinde kaldı. Başpiskopos Oscar Romero, Salvadorlu Katoliklerin ihtiyatlı lideriydi. Konuştuğunda, sağ kanattan hemen tepki geldi.

Son aylarda, Başpiskopos Romero'nun ofisinin bulunduğu ilahiyat okulundaki posta kutusu, hemen hemen her gün ölüm mangası amblemleri taşıyan isimsiz mektuplarla doluyordu. Beyaz El adında bir ölüm mangası vardı. Siyah kâğıda beyaz bir elle "Seni öldüreceğiz. Seni parçalara ayıracağız." yazmışlardı.[38] Başpiskopos Romero kararlı duruşunu korudu. Ayinlerinde, El Salvador'un bölünmüş bir ülke olarak çatışmaya girmemesi gerektiğini, tek çözümün insanların yüzlerini Tanrı'ya döndürmeleri olduğunu söylüyordu.[39] 1980 Mart'ında, özel bir şapeldeki toplu ayin sırasında Başpiskopos Romero, bir suikastçının tek kurşunu ile öldürüldü. Cenazesine katılan halka ordu tekrar saldırdı. Önce bir bomba patladı. Sonra birçok yerden ateş açıldı. İnsanlar her yöne koşmaya başladılar. Kaçanlar birbirlerini devirip ezilmelerine neden oldular. Pek çok insan hayatını kaybetti. En yüksek kilise temsilcisi olan San Salvador Başpiskoposu'nu öldürmekten çekinmeyen birilerinin olması gerillaların kendilerine olan güvenlerini sarstı. Kendilerini neredeyse savunmasız hissettiler. Ya dağlara çıkıp mücadeleye devam edeceklerdi ya da şehirde kalıp öldürüleceklerdi. Üstelik hedeftekiler sadece gerillalarla da sınırlı değildi.

38 H. W. Brands, *The Devil We Knew: Americans and the Cold War*, Oxford University Press, New York 1993, s. 278.

39 *A.g.e.*, s. 279.

3 Aralık 1980 günü, üç Amerikalı rahibe ve bir kadın işçi, San Salvador'un uluslararası havaalanından şehre doğru gelirken yolda tecavüze uğradılar ve öldürüldüler. Cesetleri derin olmayan, aceleyle kazılmış bir mezarda bulundu. El Salvador Ulusal Muhafızları tarafından işlenen cinayetler, Başkan Carter'ı Salvador ordusuna yapılan yardımları durdurmaya sevk etti. Ancak bu durum uzun süreli olmadı, Carter altı hafta içinde orduyu yeniden finanse etmeye başladı, zulüm de devam etti. Ele geçirilen kadın gerillaları; çırılçıplak bırakılma, dayak, elektrik şoku ve tecavüz bekliyordu. Yakalananlar hemen soyuluyor, elleri ve bacakları kelepçeleniyor, sorgu yapanların yüzlerini görememeleri için de gözleri bağlanıyordu. Birçok kadın gerilla, işkence ve kesintisiz tecavüz nedeniyle hayatını kaybetti.[40] Kasabalarda ise gerillalara sempati duyduğundan şüphelenilenler hükümet güçleri için kolay birer avdı. Geceleri cesetler ya çöplüğe atılıyor veya şehir sokaklarına bırakılıyordu. Komşuları Nikaragua'daki Sandinistalar gibi Salvador gerillaları da pes etmedi. Mücadelenin faturası ağır ve ödenen bedel çok fazlaydı.

ABD'deki yeni Reagan yönetimi, yaşananlardan dolayı Küba ve Moskova'yı suçladı. Amerika her zaman Sovyetlerin ve Küba'nın uzun vadeli bir strateji peşinde olduğunu varsayarak hareket ediyordu. Küba ve Sovyet Rusya'nın böyle bir planı olsaydı büyük olasılıkla Soğuk Savaş'ı kazanırlardı. Böyle bir planlarının var olması bir kenara, Küba'nın eylemleri o dönemde Sovyet çıkarlarıyla sürekli çelişiyordu.

Reagan'ın Dışişleri Bakanı Alexander Haig, izlenilen planı dört aşamalı bir operasyon olarak nitelendiriyordu. İlk sırada Nikaragua, sonra El Salvador, ardından Honduras ve Guatemala geliyordu. Bu planın uygulanma nedenine Karayipleri kapsayan bir domino teorisi demiyordu. Dürüstçe ya da safça açıklıyordu: "Orta Amerika'nın nihai olarak ele

40 Gallegher, s. 134-147.

geçirilmesi için buna öncelikli hedef listesi, isterseniz vurulacakların listesi, diyebilirim."[41]

Reagan'ın işbaşına gelmesiyle birlikte, El Salvador'daki ABD askerî danışmanları orduyu gerillalara karşı desteklemek için daha çok çalışmaya başladılar. Kurulmuş olan birimler içerisinde kendine özgü bir yapısı olan Atlacatl Taburu, gerillaların kontrolündeki Morazan eyaletinde arama ve imha görevine başladı. 11 Aralık 1981'de sabah saat 5 civarında El Mozote köyünde erkekleri kadın ve çocuklardan ayırdılar. Erkekler sorgulandı, işkence gördü ve öldürüldü. Ardından kadınlar ve genç kızlar tecavüze uğradıktan sonra öldürüldü. Son olarak da yaş farkı gözetilmeksizin çocuklar öldürüldü. El Mozote katliamında toplamda 800 sivil katledildi, bütün evler yakıldı. ABD Dışişleri Bakanlığı ise El Mozote'de bir katliam olduğunu ortaya koyan kanıt bulunamadığını söyledi.

Reagan yönetimi El Salvador'da Sağ'ı destekler ve Nikaragua'da Sol'u alaşağı ederken, komşu **Honduras** her tür ABD faaliyetinin üssü haline gelmişti. Honduras, Nikaragua hükümetini devirmek için eğitilen bir kuvvetin ana üssüydü. Bu güç Kontralardı. Kontraların bazıları Nikaragua Ulusal Muhafızlarının eski üyeleriydi. Birçoğu, Honduras ve Nikaragua arasındaki dağlık bölgelerden gelen, bıraksanız birbirleriyle sonsuza kadar savaşacak köylülerdi ve pek çok bakımdan hapishane kaçkını gibiydiler. Kontralar Washington tarafından finanse edildi. Bu ilan edilmemiş savaş ABD Kongresi'ni fazlasıyla rahatsız etti. Massachusetts Temsilcisi Boland'ın girişimleriyle yapılan bir yasa değişikliği, Başkan Reagan'ın Kontraları silahlandırmak için kullandığı fonları kısıtladı.

Başkan Reagan, 14 Nisan 1983'te bir basın açıklaması yaptı: "Yasaya, ki yasal olan Boland Yasa Değişikliği'ne, uyuyoruz. Buna tam olarak uyuyoruz." ardından bir muhabirin "Bu açıklamanız, Honduras sınırındaki muhaliflerden hiçbirini silahlandırmadığımız veya onlara tedarik sağlamadığımız anlamına mı geliyor?"

41 Paterson, s. 197.

sorusuna Reagan; "Detayına girmek istemediğim böyle şeyler hakkında konuşamam ve muhtemelen konuşmam." diye yanıt verdi.[42] Reagan'ın kafası o sıralarda Kontraları desteklemek için parayı nereden bulacağına takılmıştı. Aslında Nixon'ın yolundan yürüyordu ve Nixon gibi Reagan da "gate" sahibi olacaktı; ama henüz farkında değildi. Bu sırada Washington'daki danışman tayfası, başka bir küçük savaş planlıyordu.

Britanya Kraliçesi Elizabeth'in hâlâ devlet başkanı olduğu Karayip Adası **Grenada**'da sol görüşlü bir hükümet, yeni bir turistik havaalanı inşa etmek için Kübalı müteahhitlerle anlaşmıştı. ABD hemen stratejik bir işbirliğinden şüphelenmeye başladı. 1983 Ekim'inde, sol görüşlü Başbakan Maurice Bishop, daha aşırı Marksistler tarafından öldürüldüğünde ise Washington'un, Reagan'ın onayına sunulacak bir işgal planı çoktan hazırdı.

ABD'nin Grenada'ya yönelik Urgent Fury Operasyonu 25 Ekim 1983'te şafak vakti başladı. Birleşik Devletler, Britanya Kraliçesi'ne ya da Başbakan Margaret Thatcher'a danışmaya zahmet bile etmemişti. Dört gün içinde her şey bitti.

> Honduras Devlet Başkanı 25 Ekim sabahı Honduras'taki ABD Büyükelçisini arayıp "Neler olduğunu biliyor musunuz?" diye sorunca Büyükelçi'nin, diplomatik üslupla "Bir fikrim var ama kesin olarak bilmiyorum." şeklinde cevabı üzerine Başkan; "Grenada'yı işgal ediyorsunuz, lütfen birliklere oradaki işleri bittiğinde Nikaragua'ya gelmelerini söyleyin." deyince ABD Büyükelçisi gülmekle yetindi.[43]

Grena'da pek çok kişi Amerikalıları memnuniyetle karşıladı. ABD birlikleri altı hafta içinde işlerini tamamlayıp Grenada'dan ayrıldı. Başkan Reagan'ın imajı pekişmişti. Hemen ardından, Reagan'ın Nikaragua'da Sandinistalara karşı verdiği mücadeleye ivme kazandırıldı.

42 Garthoff, s. 186.

43 John Negroponte, *Backyard*, B&NM Press, New York 2004, s. 129.

Sandinistaların, banka kredilerini geri ödeyebilmek için ihracatlarını artırmaları gerekiyordu. Bunu gören Washington, Nikaragua'nın tek önemli limanı olan Corinto'ya mayın döşendiğini bildirdi. Nakliye şirketleri Corinto'dan uzak durdular. Bu da yetmedi; CIA tarafından planlanan ve ABD özel kuvvetleri -muhtemelen SEAL elemanları- tarafından icra edilen örtülü bir askerî operasyon sonucu Nikaragua'nın yaklaşık üç buçuk milyon galonluk kıymetli petrol stoku dumanlar içinde kaldı. Ekonomi sarsılmaya başlamıştı. Üstelik bu arada hükümet, ABD destekli Kontraların istilasını kontrol altına almak için de yeni yollar bulmalıydı. Sandinistalar Sovyetlerden yardım istedi. Ancak Moskova, ABD'nin Kontralara ve Honduras'a daha fazla askerî yardım yapmasını kışkırtmak istemiyordu. Bu nedenle, Sandinistaların gündeme getirdiği yardım istekleri Moskova tarafından her defasında kibarca reddedildi. Sandinistalar, Küba'nın yardımıyla sınırlarını ve devrimi savunacaklarına söz verdiler.

Reagan'ın Kontra Savaşı'nı desteklemeye devam etmesine öfkeli olan ABD Kongresi, yine Temsilci Boland liderliğindeki hareketi destekleyerek 1984 yılı Ekim'inde Kontralara daha fazla yardım yapılmasını reddetti. Kontraların Nikaragua'da kan dökmeye devam etmesi için gereken parayı bulmak zorunda olan Reagan'ın adamları, gizlice İran'a silah sattılar.

Amerikan dolarları ve silahlı Sol'un başarısızlıkları, Latin Amerika devrimcilerinin hayallerini yerle bir etti. ABD yöneticileri, komünist bir mücadele olarak gördükleri için yaşananları ve gerillaları çıkarlarına bir tehdit olarak algıladılar. Bu insanların birçoğunun aslında sosyal adalete dayalı demokratik bir ülke isteyen ve çoğunluğa fırsatlar sunma taraftarı vatandaşlar olduğunu görmediler. Soğuk Savaş Latin Amerika'da yüzbinlerce insanın hayatına mâl oldu. Yalnızca Nikaragua'da Sandinista Devrimi'nde ve iç savaşta yaklaşık yüz bin kişi öldü. Bilanço ağırdı: Çok fazla ölüm, çok fazla acı, çok sayıda mülteci, çok sayıda göç...

ABD güvenlik danışmanları ise süreci ve yaşananları farklı değerlendiriyorlardı. Onlara göre, eğer Orta Amerika ülkelerinde

komünist rejimlere karşı attıkları adımları atmamış olsalardı bilanço çok daha ağır olabilirdi. Reagan 22 Mayıs 1985 tarihinde Amerika'nın "arka bahçesi" olarak gördüğü Latin Amerika ile ilgili bazı saptamalar yaptı: "Orta Amerika'da komünizmin başarısı, Panama'dan güneyimizdeki sınıra kadar yüz milyon insanın Sovyet yanlısı rejimlerin kontrolüne girmesi tehdidini ortaya çıkarır."[44]

1990 yılında, Sandinista lideri Daniel Ortega, Nikaragua halkından Başkan olması için kendisine oy vermelerini istedi. Eski ABD Başkanı Jimmy Carter da seçimlerin adil bir şekilde yapıldığını görmek için oradaydı. Ortega'nın rakibi Violeta Chamorro, az farkla sürpriz bir zafer kazandı. İlginç olan şu ki Violeta Chamorro, 1978 yılında Tomoza diktatörlüğüne meydan okuduğu için katledilen ve ölümüyle Nikaragua halkının eleştirel uyanışına ilham veren Pedro Joaquin Chamorro'nun eşiydi. Ve Washington, Chamorro'nun kampanyasını desteklemek için yaklaşık on milyon dolar harcamıştı.

CARTER VE BREJNEV

44 Negroponte, s. 141-142.



CARTER VE BREJNEV

Detant Sürecek mi?

1976 yılında ABD, bağımsızlığının ve özgürlüğünün 200. yılını kutluyordu. Güçlü bir karakter olan Jimmy Carter ise başkanlığa yürüyordu. Sovyetler Birliği de yaşlanan Leonid Brejnev döneminde elde ettiği başarılardan gurur duyuyordu. Her iki lider de Doğu-Batı gerginliğini azaltma sözünü vermişlerdi. Ancak dört yıl içinde bu sözler öfke ve güvensizliğe dönüştü. Soğuk Savaş henüz bitmemişti.

Başkan Jimmy Carter, yurtiçinde ülkenin kendine güvenini artırmayı, yurtdışında da Amerika'yı lider konuma yükseltmeyi amaçladı. Carter tamamen taze bir yüzdü. Toplum için yabancı bir isimdi, Amerikan ulusunun çoğunluğu onu daha önce hiç duymamıştı. Ancak Carter'ı kısa zamanda çok sevdiler. Taze kandı, yeni bir yüzdü. İnsanlar geçmişin travmalarından yıpranmamış, sorunlarından etkilenmemiş birini istiyorlardı.

ABD'nin yeni Başkanı, Sovyetler Birliği ile ilişkilerinde insan haklarına saygıyı teşvik etmek ve nükleer silahlar konusunda ciddi kısıtlamalara gitmek amacındaydı. "Dünya'daki tüm nükleer silahların yok edilmesi olan nihai hedefimize doğru sağlam adımlar atmalıyız."[1] diyordu.

Başkan Ford ve Brejnev, 1974'ün Kasım'ında Vladivostok'ta, nükleer silahların kısıtlanması konusunda geçici bir anlaşma yapmışlardı. Anlaşma, stratejik cephanelikler için ortak tavanlar, üst sınırlar getirmişti. Başkan Ford'un halefi Jimmy Carter ise

1 Jimmy Carter, *Keeping Faith: Memoirs of a President*, Bantam, New York 1982, s. 38.

çok daha ileri gitmek istiyordu. Brejnev'den silahlanma yarışını tersine çevirmesini isteyecekti. Brejnev, Carter'dan emin olmasa da politbüro toplantısında "yumuşama"ya olan inancını teyit etti: "Parti ve halk adına, ülkemizin asla bir saldırı yolu çizmeyeceğini beyan ederim. Asla başka bir millete kılıç çekmeyeceğiz."[2]

Carter, Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'i bir dizi teklifle Moskova'ya gönderdi. Stratejik cephaneliklerde Vladivostok seviyesinin çok altında radikal kesintiler yapılması çağrısında bulunuldu. Vance, yola çıkmadan önce Carter'ın hedeflerine dair bir öngörüşme yapmak için ABD'deki Sovyet Büyükelçisi Dobrinin ile bir araya geldi. Aslında Dobrinin'e, birkaç gün sonra Başbakan Gromıko'ya sunacağı teklifin ayrıntılarını sundu. Dobrinin, başından beri söylediklerini tekrar etti: "Ya Vladivostok'un marjinal kısıtlamaları ya da hiçbir şey."[3] Sovyetler, Amerikan girişimini açıkça reddetti. Vladivostok'ta her şeyin kabul edildiğini düşünüyorlardı. Kendilerine getirilen yeni öneri ise çok uzun zaman alacağını düşündükleri daha büyük, daha sert kesintiler yapmaktı. Aslında bu biraz da Brejnev'le ilgiliydi. Brejnev, Vladivostok'ta imzaladığı sınırlı anlaşmadan gurur duyuyordu ve yeni bir Amerikan başkanının "Bu yeterince iyi değil, çok daha fazlasını yapalım ve bunu hızla yapalım."[4] demesi Brejnev'i şaşırtmıştı.

Carter ve Vance, Moskova görüşmelerini kamuoyuna olumlu bir hareket olarak sundular. Gezinin tamamının sadece yararlı değil, çok da gerekli olduğunu söylediler. Vance dışındaki diğer yardımcı ve danışmalar ise gelişmelere daha temkinli yaklaşıyorlardı. Başkan Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski'ye göre Vance'in ziyareti büyük bir fiyaskoydu. Haksız da sayılmazdı. Ruslar çok uzlaşmaz bir tavır benimsemişlerdi. Bu durum Ruslarla geniş kapsamlı bir anlaşma imzalayarak belki de yeni bir dönem başlatabileceğini düşünen Carter yönetimi için

2 Leonid Brezhnev, *On the Policy of the Soviet Union and the International Situation*, Doubleday, Garden City, New York 1973, s. 17.

3 Dobrynin, s. 167.

4 Brezhnev, s. 89.

tam bir hayal kırıklığı olmuştu. Bu işin zor olacağı anlaşılmıştı; sadece Ruslarla ilişkiler açısından değil, ülke içinde de...

Amerikan bürokrasisinin büyük bir kısmı, Carter yönetiminin nükleer silah yarışını sınırlamak için yeni hayallerle, yeni umutlarla Moskova'ya gittiğini ve başarısız olduğunu biliyordu. Carter ekibinin beceriksiz olduğunu ve Sovyet-Amerikan ilişkilerini yönetemeyeceklerini düşünenlerin sayısı bir hayli fazlaydı. Bu olay, Carter yönetiminde açılmış derin bir bıçak yarası oldu. Cumhuriyetçiler bu yaranın kapanmasına asla izin vermediler. Carter'dan sonra Oval Ofis'e Cumhuriyetçi bir başkanın yerleşmesi için uygun şartları biraz da bu bıçak yarası sağladı.

Carter, Amerikan savunma bütçesinde yüzde 3'lük bir artış önerdi. Ancak detant'ı (yumuşamayı) bir tuzak olarak görenlerin talepleri eşitlik değil, nükleer üstünlüktü. Amerikan kamuoyunda detant'ın işe yaramadığına, ABD'nin giderek zayıfladığına, Sovyetler Birliği'nin ise ABD ve Batı ile ilişkilerinde giderek güçlenmekle kalmayıp aynı zamanda daha agresif tavır takındığına dair güçlü bir görüş vardı. Rusya'nın tutumu da bu görüşü teyit etmekteydi.

Sovyetler askerî birikimlerine hâlâ yüklü miktarda kaynak aktarıyorlardı. Sibirya'daki devasa petrol ve doğalgaz yatakları, Sovyetler Birliği'ni Batı'da resesyona neden olan petrol fiyatlarındaki artıştan izole etmişti. Petrol, Sovyetler Birliği'ne en çok ihtiyaç duyulan şeyi, parayı kazandırıyordu. Sovyet halkına sürekli olarak ülkelerinin başarılı olduğu ve her konuda Batı ile rekabet edebileceği söyleniyordu. Bunu söyleyen de bizzat Brejnev'in kendisiydi: "Ülkemiz daha önce hiç bu kadar büyük ekonomik ve bilimsel potansiyele sahip olmamıştı. Savunma sistemi daha önce hiç bu kadar güçlü ve muazzam olmamıştı."[5] Aslında gerçek ne Amerikan kamuoyunun düşündüğü gibi ne de Brejnev'in söylediği gibiydi: Sovyetler Birliği'nin savunma harcamaları sivil ekonomiyi günden güne tüketiyordu.

5 Stueck, s. 118.

1977'ye gelindiğinde, Doğu Bloku'nun lideri Leonid Brejnev de artık tükenmiş haldeydi. Doktorları, Brejnev'in günlük çalışma süresini sınırlamaya başladılar. Sovyet liderinin görme gücü giderek azalıyordu. Daktilosunun yazı tipi bile mümkün olan en büyük yazı tipiyle değiştirilmişti. O sırada devletin tüm merkezi idaresi kargaşa içindeydi. Politbüro'nun her üyesi, hem temsil ettiği ekonomi kesiminin hem de bizzat kendi çıkarları için çalışıyordu. Sıradan Ruslar da giderek kayıtsızlaşmışlardı. Yaşam standartları zayıftı. Günlük hayat sıkıcıydı. Kısacası, komünist idealizm buharlaşmıştı; sadece ekonomik değil, insani standartlar ve haklar açısından da.

Bir Uluslararası Mesele Olarak İnsan Hakları

Detant, Sovyetler Birliği'nin baskıcı yöntemlerini değiştirmemişti. İnsan haklarına saygı gösterme şartı, Doğu-Batı gerilimini artırıyordu. 1975 yılında Sovyet lideri Brejnev, ABD Başkanı Ford ve diğer 33 lider, Helsinki Deklarasyonu'nu imzalamıştı. Batı, Demir Perde'nin ardındaki insan hakları davalarını savunmak için ilk kez güçlü bir siyasi silaha sahip olmuştu. Helsinki Deklarasyonu sayesinde dünya medyasının dikkati Sovyet insan hakları aktivistlerinin davalarına ve faaliyetlerine çevrildi. Amerikan Başkanı, Kongresi ve kamuoyu aniden bu konuya ilgi gösterdiler. İnsan hakları meselesi, Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerin tüm karakterini etkilemeye başladı.

Carter, Başkan olmadan önce de temel insan haklarının ihlal edilmemesi, fırsat eşitliğinin sağlanması, yurttaşların hükümetler tarafından istismar edilmemesi konusunda ABD'yi dünyada örnek ülke olarak yükselteceğine dair konuşmalar yapmıştı.[6] Ruslar ise iç meseleleri olarak gördükleri bu konuda dış baskılara karşı direndikleri gibi bu tür meseleleri kimseyle, özellikle de ABD'yle tartışmaktan yana değillerdi. Amerika'nın bu durumu kullanarak

6 Gaddis Smith, *Morality, Reason, and Power: American Diplomacy in the Carter Years*, Hill and Wang, New York 1986, s. 57-64.

avantaj elde etmesini istemiyorlardı. Washington'dakilerse tam da bunu yapmak istiyorlardı.

Carter yönetiminin danışmanları insan haklarına derinden bağlıydılar. Bununla birlikte konunun siyasi tarafının da farkındaydılar; uluslararası sistemde insan hakları arayışının Sovyetler Birliği karşısında ABD'ye bazı faydalar sağlayacağını düşünüyorlardı. İnsan hakları meselesinin gündeme getirilmesi, Sovyet sistemindeki temel zayıflıklardan birine; yani sistemin baskıya dayalı bir yapı olduğuna işaret edecekti. Böylece ABD, bir taşla iki kuş vuracaktı: Hem dünyanın insan hakları savunucusu olarak prestijini arttıracak hem de Rusya'nın tam tersi durumda olduğunu gösterip dünya çapında tepki almasına yol açarak rakibinin köşeye sıkışmasını sağlayacaktı. Özellikle Demir Perde ülkelerinden bu yönde tepkiler gelmesi ABD'nin ekmeğine yağ sürülmesi demekti.

Çekoslovakya'daki muhalifler, 1977 yılının Ocak ayında, gizlice, bir insan hakları belgesi hazırladılar: "Charter 77". Sonra da Batı'nın eline geçmesini sağladılar. Çekoslovak hükümeti, bu belgenin imzalanmasını, yayınlanmasını ve dağıtılmasını politik suç kapsamına aldığından imzacılara her türlü zulmü yaptı. Birçok kişi hapse atıldı, daha sonra da ev hapsine alındı. Ancak ev hapsine alınanlara "Keşke hapiste kalsaydım," dedirtecek bir muamele uygulandı. Evlerinin hemen yakınına sadece kendileri için bir polis evi inşa edildi. Yaptıkları her şey, gece gündüz, yeni komşuları tarafından takip ediliyordu. Köpeğini gezdirmeye çıkanlara bile mutlaka bir polis eşlik ediyordu.[7] Yine de Charter 77'yi hazırlayanların yüreklerinde bir özgürlük ve başarı duygusu vardı. Çünkü özgür olmayan bir toplumun ortasında özgür düşünceli insanlardan oluşan bir topluluktular.

Komünist bloktaki insan hakları aktivistleri, insan hakları ihlallerini izlemek ve duyurmak için Helsinki İzleme Komiteleri kurdular. Komiteler, muhalif biliminsanları ve sanatçılar sayesinde

7 Vaclav Havel, *Living in Truth*, Edited by Jan Vladislav, Faber and Faber, London 1989, s. 24.

Batı medyasıyla yakın bağlar kurdu. Komite üyeleri, kendilerine ne düşündüklerini söyleme izni veren çok küçük bir insan grubuydu. Siyasi parti değillerdi, devlet otoritesine karşı muhalefetleri sadece ahlaki boyuttaydı. Devrim için değil, reform için çabalıyorlardı. Ama Doğu Bloku'nda elbette bunun bir bedeli olacaktı; KGB hapishanelerine düştüler. Tüm baskıcı rejimlerde olduğu gibi komünist yöneticiler de korkmuştu. Onlara göre yaşananlar, sisteme yönelik bir tehdit niteliğindeydi. Aktivistlerin başlattığı bu hareket, Komünist Parti'ye ve sosyalist yaşam tarzına yaptıkları eleştiriler, rejime saldırılmasına uygun bir ortam yaratabilir, hatta bu grup organize bir siyasi güce dönüşebilirdi. İşte, korktukları şey buydu.

Yahudiler, muhalifler arasında belirgin bir orana sahipti. Sovyetler Birliği'nden ayrılmak istediler. Ancak birçoğunun çıkış vizesi talebi reddedildi ve refusenik (reddedilen) olarak anıldılar.[8] Hakları için kampanya yürütenler, diğer siyasi aktivistlerle birlikte genellikle zorunlu çalışma kamplarında uzun hapis cezalarına çarptırıldı.

Muhaliflerin topluca kapatıldığı kamplar, köpekleriyle devriye gezen silahlı muhafızlarla çevriliydi. Sabahları kaldıkları barakanın kapısı açılınca tüm mahkûmlar ayağa kalkıyor ve beşer kişilik çalışma gruplarına ayrılıyorlardı. Daha sonra çalışma yapacakları alanlara gitmek için kamyonlara biniyorlardı. En son olarak üç asker biniyor; ikisi oturarak, biri ayakta mahkûmları gözaltında tutuyorlardı. Bazı kamyonlar, güzergâhları nedeniyle caddelerden geçiriliyordu. Aslında bu, KGB'nin psikolojik baskı için uyguladığı bir taktikti. Mahkûmlara, sokaklarda hayatlarına devam eden insanlar gösterilerek neleri kaybettikleri hatırlatılıyordu. Ama kamplara gelenler aslında ne kadar şanslı olduklarını bilmiyorlardı.

Sovyet muhalifleri susturmanın bir başka yolu ise onları ruh hastası olarak etiketleyip akıl hastanelerine yerleştirmekti. Mahkûmları caydırmak için zihin kontrol ilaçları ve kas gevşeticiler kullanıyorlardı. Hastaneye gelen mahkûmlar önce uzun süre bağlı

8 Friedman, s. 157-171.

kalıyorlardı. Ardından kendilerine günde üç kez avuç dolusu ilaç veriliyordu.[9] Bir süre sonra vücutları dayanama yetisini yitiriyor, kolları bacakları titriyor, düşünemiyorlar, konuşamıyorlar, dilleri şişiyor, ağızları felç oluyordu. Önlerine mükemmel yemekler konuluyordu, ki bu da KGB'nin işiydi, ancak ağızlarını açamadıklarından yiyemiyorlardı. Bu psikiyatrik tacizi Batı'nın öğrenmesini sağlayan Sovyet doktorlar da hapis cezasına çarptırılarak kamplara gönderildi. Tek suçları, insanların siyasi görüşleri nedeniyle akıl hastanelerinde tutulmasına sessiz kalamamalarıydı.

Bazı muhaliflerin davaları Batı medyasının ve kamuoyunun ilgi odağı olmuştu. Tanınmış refuseniklerden Anatoly Sharansky, 1978 yılında, casusluk ve vatana ihanetten 13 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Mahkeme dışında toplanan taraftarları, Sharansky'nin durumunu, yönetime meydan okurcasına Batı medyasına duyurdu.[10] KGB ve Sovyet polisi izlemedeydi.

> Doğu Bloku'ndaki insan hakları ihlallerine ilişkin haberler Batı basınında yayınlandığında, Sovyet yöneticileri öfke patlamaları yaşıyorlardı. KGB'nin tepkisi kısa ve netti: "Bu hainler içimize girdi ve Batı'da hakkımızda bilgi yayınlanmasına neden oldular. Onları cezalandırın."[11]

Sharansky davası Batı'da şiddetli protestoları tetikledi. Siyasi mahkûmlar konusu, Amerikan siyasetinde önemli bir sorun haline geldi. "Sovyetler Birliği'nde başlayan davaların ABD ile SSCB arasındaki ilişkiler üzerinde ciddi etkilerinin olacağı" Amerikan devlet kurumlarının sözcüleri tarafından sık sık vurgulanıyordu.[12] ABD Kongresi ve Helsinki İzleme Komiteleri, Sovyetlerin bu konudaki faaliyetlerini gözlem altına aldılar, yakından takip etmeye başladılar. İş bununla da sınırlı kalmadı, sorun sokağa döküldü,

9 Ball, s. 99-111.

10 Smith, s. 89.

11 Christopher Andrew and Oleg Gordievsky, *KGB: The Inside Story of Its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, HarperCollins, New York 1990, s. 102.

12 Smith, s. 91.

sıradan halkın diline düştü. İnsan hakları ihlallerine dair kanıtlar Amerikan toplumunda Sovyet karşıtı duyguları alevlendirdi. Amerikalılar askerî konuları bir kenara bırakmışlar, bu konuyla ilgilenmeye başlamışlardı. Ama askerî konular her iki devlet yönetimi için de hâlâ önemini koruyordu.

Batı Avrupa Nükleer Tehdit Altında ve SALT II

Moskova ve Washington insan hakları konusunda çatışırlarken bir yandan da cephaneliklerini güncelliyorlardı. Bununla birlikte, yeni bir silah sınırlandırması antlaşması olan SALT II için müzakereleri hızlandırdılar. Bu arada, Sovyetler Birliği yeni orta menzilli nükleer füzelerini piyasaya çıkardı: SS-20. Uygun yerlere konuşlandırılan füzelerin hedefinde Batı Avrupa vardı.

> İşin ilginci, SS-20'lerin yerleştirilme kararı tamamen gizlilik içinde alınmıştı. Üretimin yapıldığı askerî sanayi kompleksi ordunun kontrolünde değildi. İnanılması güç olsa da Sovyet istihbaratı bile bunu bilmiyordu, hatta KGB her şeyi Amerikan kaynaklarından öğrenmişti.[13]

SS-20 füzeleri, NATO müttefiklerini, özellikle de Batı Almanları alarma geçirdi. Bu füzeler yaklaşık 4500 kilometrelik menzilleri ile Avrupa başkentlerini vurabilirlerdi. Üstelik yeni Sovyet füzeleri, SALT II müzakerelerinin gündeminde değildi. ABD'nin Avrupa'daki müttefikleri, Washington'ın, SS-20'leri devam eden silah indirimi görüşmelerine dâhil etmemesini tehlikeli buluyorlardı. Amerika ise Sovyet hamlesi karşısında karmaşık duygulara kapılmıştı. ABD açısından SS-20 füzeleri, nükleer bir savaşta belirleyici/nihai silah olmaktan uzaktı. Ancak ABD'nin güvenliğinin Avrupa'daki müttefiklerinin güvenliğinden ayrılması durumunu ortaya çıkarmıştı. Bu bir ikilem yarattı. SS-20'ler nedeniyle Avrupa nükleer bir yıkımla karşılaşabilirdi; ama ABD için böyle tehlike söz konusu değildi. Öyleyse cevaplanması gereken soru şuydu: Böyle bir durumda Washington, Avrupa'yı korumak

13 Andrew and Gordievsky, s. 111.

adına, Amerikan halkının ve şehirlerinin yıkımını göze alabilir miydi? Gerçi ABD'nin, Avrupa genelinde, karşılık vermesini sağlayacak her türden imkânı vardı. Nükleer füzeleri, bombaları, taktik hava bombardımanı uçakları, tankları sayesinde herhangi bir düzeyde cevap verebilirdi. Ancak iç siyaset açısından durum karışıktı; çünkü ilgililerin hepsi Sovyetler Birliği'ne karşı yeterince sert bir tavır geliştirmemekle suçlanmaktan korktukları için çok gergin ve tedirgindiler. Bu durumda Batı dünyası, çift yönlü bir politika benimsedi. Amerika, yeni nesil roketlerini geliştirecek ve Moskova'ya orta menzilli füzelerle ilgili sınırlandırmaları müzakere etmesi için üç yıl süre tanıyacaktı. Herhangi bir anlaşmaya varılmazsa nükleer başlıklı Amerikan *Cruise* ve *Pershing* silahları Avrupa'da konuşlandırılacak ve Sovyet şehirlerini hedef alacaktı.

Amerika'nın müzakerelerin idaresini ele alması, Federal Almanya Başbakanı Helmut Schmidt'i rahatsız etmişti. Orta menzilli füzelerin karşılıklı olarak geri çekilmesi konusunda ABD'nin Sovyetleri yeterince zorlamadığı düşüncesindeydi. Schmidt endişesinde haklıydı; SS-20'lerden hiç bahsedilmemesi Batı Almanya'nın tamamen tecrit edilmesi demekti, bir başka deyişle, kendi kaderi ile baş başa bırakılması anlamına geliyordu.

NATO'nun yeni silahları konuşlandırma sözü hem bölünmelere hem de anlaşmazlıklara yol açtı. Batı Avrupa'da füzeler nedeniyle duyulan korku, silahlanma yarışına karşı yeni bir direniş havası yarattı: Barış Hareketi. Yaşanan süreçte insanları üzen ve kızdıran, Almanya'nın nükleer savaş alanı olacağıydı. Artık askerî silahlanmanın güvenlik sağlamadığı çok açıktı. Batı Alman toplumunun güvenliği baltalanmıştı. Barış Hareketi Alman siyasetinde artan bir etki kazandı.

Süper güçler, Haziran 1979'da SALT II taslağını tamamlayarak stratejik silahlar konusundaki yeni sınırlamalar üzerinde uzlaştılar. Carter, anlaşmayı imzalamak için Viyana'ya geldiğinde Brejnev ile ilk kez tanıştı. Ancak Carter'ın Brejnev'le ayrıntılı görüşme planları suya düştü. ABD Başkanı, çeşitli uluslararası meseleler hakkında ellerinde dosyalar olmadan da konuşabileceğini umuyordu. Ancak



Sovyet Lideri Brjnev (sağda) ABD Başkanı Carter'ı öperken

Brejnev bunu yapabilecek durumda değildi; fiziksel ve entelektüel yetileri sağlık durumu nedeniyle kısıtlanmıştı.

1972'den 1979'a kadar ABD ve Sovyet müzakerecileri arasında, stratejik nükleer silah üretimini kısıtlamak için yapılan görüşmelerde nihayet mutlu sona gelinmişti. Bu görüşmeler sırasındaki en önemli gelişme, Kasım 1974'teki Vladivostok Zirvesi'nde toplantısında Gerald Ford ve Leonid Brejnev SALT II anlaşmasının temel çerçevesi üzerinde bir uzlaşmaya vardığında gerçekleşmişti. Leonid Brejnev ve Jimmy Carter 18 Haziran 1979'da Viyana'da, Hofburg Sarayı'nda düzenlenen bir törenle antlaşmayı imzaladılar. SALT II, her iki tarafın tüm araç kategorilerinde gerçek anlamda indirimler sağlayan ilk nükleer silah anlaşmasıydı.

İki lider antlaşmayı imzalarken Mareşal Ustinov, Başbakan Gromıko'ya yaklaşarak[14] "Birbirlerini öpecekler mi?" diye sordu çünkü Brejnev sıcak karşılamaları severdi. Gromıko, "Bilmiyorum, göreceğiz." diye cevapladı. Ustinov, "Hayır, sanmam." deyince, Gromıko Mareşal'e doğru bakarak,

14 Gallagher, s. 231.

"Emin değilim." dedi. İmzalar atıldıktan sonra el sıkışılırken Brejnev, Carter'ın boynuna sarıldı ve Carter da Brejnev'i öpmek zorunda kaldı.

Vladivostok'ta mutabık kalınan konular üzerinden yapılan SALT II anlaşmasının silahlanma yarışını sınırlandırması Sovyetler Birliği için çok önemliydi. Çünkü silahlara yönelik yatırımlar ve harcamalar olumsuz bir etki yaratmaya başlamıştı; üretimin büyümesini ve halkın yaşam standartlarını etkiliyordu. Amerikan sağı ise anlaşmayı kınadı. SALT II'nin Sovyetler Birliği'nin halihazırda geniş olan envanterine en az 3.000 nükleer savaş başlığı daha eklemesine imkan sağladığını söylüyorlardı. Cumhuriyetçilerin içinde sürekli çıkış yapan bir isim vardı: Reagan. "Carter yönetiminin SALT II'yi onaylama konusundaki temel argümanı, bunu yapmazsak kimsenin bizden hoşlanmayacağı. Bizden hoşlanıp hoşlanmamalarını gerçekten umursamıyoruz, biz bize saygı duyulmasını ve gösterilmesini istiyoruz."[15]

İran ve Afganistan'da İşler Karışıyor

Aslında Sovyet Rusya hiçbir zaman ABD'ye karşı askerî üstünlük sağlayamamıştı. Reagan'ın yaptığı, bir yandan iki ülke ve iki ideoloji arasındaki stratejik rekabeti kullanarak Demokratları köşeye sıkıştırmaya çalışmak, diğer yandan ise muhafazakârların hassas noktalarına temas ederek Cumhuriyetçilerin güç kazanmasını sağlamaktı. Carter Sovyetlere karşı yumuşak davrandığı için giderek daha fazla suçlanıyordu. Eleştirel yaklaşımda bulunanlar, Amerika'nın hayati çıkarlarının saldırı altında olmasından korkuyorlardı. Angola ve Afrika Boynuzu'ndaki Sovyet yayılmacılığına işaret ediyorlardı. Amerika'nın petrol kaynaklarının tehdit altında olduğu konusunda uyarıda bulundular. Tam bu sıralarda İran Şahı devrildi.

15 Ronald Reagan, *An American Life*, Simon and Schuster, New York 1990, s. 45.

Petrol zengini İran, Amerika'nın tedarikçisi olan devletlerden biriydi. Sürgündeki Ayetullah Humeyni tarafından yönetilen radikal İslamcılar gerçekleştirdikleri devrim sonrası ülke yönetimini devraldılar. ABD'yi "Büyük Şeytan" olarak kınayan Humeyni Tahran'a zaferle döndü. Öğrencilerin başını çektiği Amerikan Büyükelçiliği kuşatması tüm diplomatların rehin alınmasıyla sona erdi. Kurtarma girişimindeki başarısızlık Amerika'yı küçük düşürdü. İran'daki kriz, dünyanın bu bölümü söz konusu olduğunda, ABD'nin kırılganlık hissini artırdı.[16] Sonuçta İran, Basra Körfezi'nde hem istikrarın hem de Amerikan siyasi üstünlüğünün dayandığı temellerden biriydi. ABD'de İran'ın kaybının ardından başlayan petrol kıtlığı, pompalarda uzun kuyruklar oluşmasına yol açtı. Ekonomi yavaşlıyordu. Fatura Başkan Carter'a kesildi. Bu sırada Sovyetler de Afganistan'a saldırdı.

ABD Başkanı Jimmy Carter, ABD'nin Tahran Büyükelçiliği'nde esir tutulan 52 büyükelçilik personelini kurtararak İran rehine krizini sona erdirmek amacıyla ABD Silahlı Kuvvetlerine yeşil ışık yaktı. 24-25 Nisan 1980'de gerçekleştirilen Eagle Claw Operasyonu, Amerikan özel kuvvetlerinden Delta Force'un ilk görevlerinden biriydi. Operasyonun başarısızlıkla sonuçlanması, ABD'nin dünya çapındaki prestijine zarar verdi. Carter'ın, 1980 ABD Başkanlık seçimlerinde kaybetmesi, esasen rehinelerin serbest bırakılmasını güvence altına alamamasından kaynaklandı.[17]

ABD, Sovyetlerin Afganistan'ı işgalini, barışa yönelik son derece ciddi bir tehdit olarak tanımladı. CIA'e göre bu işgal, Sovyet yayılmacılığının Güneybatı Asya'daki komşu ülkelere doğru genişleyeceğinin bir işaretiydi. Ulusal Güvenlik danışmanlarına göre, uluslararası hukukun ihlali söz konusuydu ve bu durum, agresif bir askerî politikanın dünyanın her yerindeki insanları hedef alabileceğinin kanıtıydı. Carter ise istilayı daha geniş

16 Douglas Little, *American Orientalism: The United States in the Middle East since 1945*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 2002, s. 87.

17 Jackson, s. 156.

bir Sovyet planının parçası olarak gördü.[18] Aslında işin başında Rusların hiçbir stratejik planı yoktu. Olaylar düzensiz bir şekilde gelişiyordu. Sovyet politikası Angola, Etiyopya ve Afganistan'da gelişen olaylara göre şekil almıştı.[19]

Afganistan'ın işgali detant'ı sona erdirdi. Başkan Carter, SALT II anlaşmasını Kongre'de onaylatma umudundan vazgeçti. Sovyetler Birliği'ne karşı uluslararası cezai yaptırımlar düzenlemeye girişti ve 1980 Moskova Olimpiyat Oyunları'nın boykot edilmesi çağrısında bulundu. Bu çağrının nafile bir çaba olduğu ve pek de rağbet görmeyeceği anlaşıldı. Oyunlar yine de devam etti. Amerika ve birçok müttefiki oyunlardan uzak kalırken İngiltere katılmayı tercih etti. Üstelik Carter da hem spora siyaset karıştırdığı hem de birçok sporcunun hayallerini yıktığı gerekçesiyle kınandı.[20]

Polonya'nın "Dayanışma"sı

Ruslar Polonya'da yeni bir meydan okumayla yüz yüze gelmek üzereydiler. Yeni Papa Karol Wojtyla, dünyada bilinen adıyla Papa II. John Paul, 1979 yılının Haziran ayında memleketi Polonya'yı ziyaret etti. Ülke insanlarına kaderlerinin kontrolünü yeniden ele geçirmeleri için çağrıda bulundu.[21] Papa, korku bariyerini yıkmıştı. Polonyalılar, dayanışma içinde bir arada kalmayı başardıklarında devlet yetkililerinin daha az güce sahip olduğunu gördüler.

Polonya ekonomisi krizdeydi. Her yerde kıtlık vardı. Sağlanan krediler israf edilmiş ve ülke, dış borç batağına sürüklenmişti. Hükümet, 1980 yazında gıda fiyatlarını bir kez daha arttırınca, Gdansk tersanesindeki işçiler yasadışı bir grev düzenlediler.

---

18 Carter, s. 147.

19 Odd Arne Westad, ed. *The Fall of Detente: Soviet-American Relations during the Carter Years*, Scandinavian University Press, Oslo 1997, s. vii.

20 Odd Arne Westad, "The Fall of Détente and the Turning Tides of History" In Odd Arne Westad, ed., *The Fall of Détente: Soviet-American Relations during the Carter Years*, Scandinavian University Press, Oslo 1997, s. 18.

21 Mark Kramer, "Poland, 1980-81, Soviet Policy During the Polish Crisis", *Cold War International History Project Bulletin*, #5 (Spring, 1995), 1, s. 117.



Polonya'daki "Dayanışma" lideri Lech Walesa

Grevciler 21 maddelik bir talep listesi hazırladılar ve istekleri karşılanıncaya kadar tersaneyi terk etmeyi reddettiler. Komünist rejimle (Polonyalı direnişçiler rejim yerine "canavar" tabirini kullanmayı tercih ediyorlardı) kavgaya girişmek gerçekten imkânsız görünüyordu. Ama işçiler, rejimi ancak kendi silahıyla vurabileceklerini kavradılar. Rejim kendini halkın sistemi gibi göstererek herkesi kandırıyordu. Kazanmak için tek etkili yol, açlık sorunlarını gündeme getirerek örgütlenmek ve bu endişeleri kullanarak özgürlüğü elde etmekti. Sahte olanı devirmek için gerçeği kullanmaya başladılar.

Hükümet grevcilerle pazarlık kararı aldı ama öncesinde misillemede bulunmayacağına dair söz verdi.[22] Ekonomik bir protesto

22 Timothy Garton Ash, *The Polish Revolution: Solidarity*, Granta, London 1991, s. 54.

olarak başlayan eylem, kapsamlı siyasi tavizler içeren bir talebe dönüşmüştü. Hükümet müzakerecileri, işçilerin temel taleplerine boyun eğdiler. İşçilerin artık kendi kendini yöneten bağımsız sendikaları ve grev yapma hakları vardı. İşçiler, ilk defa sivil özgürlüklere sahip bir vatandaş olmanın tadına varmışlardı. İşçilere entelektüeller de katıldı. Birlikte yeni bir hareket oluşturdular: Dayanışma. Liderleri de Lech Walesa'ydı. Polonya'nın her yerinden destek yağıyordu. Dayanışma, Batı medyasında da kendine geniş yer buldu. ABD, çok önemli bir gizli yardım sağladı.

Amerikan sendikaları Dayanışma'nın farklı kanallar aracılığıyla kendilerine ilettiği özel isteklerini karşılamaya çalışıyorlardı. Dayanışma, ofset baskı makinesi, telsiz gibi çeşitli türlerde iletişim ekipmanı istiyordu. Bu sırada CIA, Amerika'daki sendika liderleriyle temasa geçerek her türlü yardımı yapabileceğini söyledi. Sendikalar, Dayanışma'nın taleplerini kendilerinin temin edip yerine ulaştıracaklarını söyleyerek nazik bir şekilde bu teklifi geri çevirdiler.[23] CIA, cevabı olgunlukla karşıladı; ancak sendikalar içerisindeki casuslarını kullanarak gene de hissettirmeden yardımcı oldu. Otuz sene evvel McCarthy döneminde komünistlikle suçlanan sendikalara şimdi CIA destek veriyordu. Bu da Soğuk Savaş'ın cilvesiydi: İki süper güç birbirlerine üstünlük sağlamak için her yolu mubah sayıp hayal edilemeyecek ittifaklara giriyorlardı.

Dayanışma, yardımlar ve destekler sayesinde giderek örgütlendi ve güçlendi. Hareket, komünist sisteme meydan okumaya başladığında, Moskova'da alarm zilleri çaldı. Kremlin, düzeni sağlamak adına daha kararlı önlemler alması için Polonya liderliğine sert uyarılar gönderdi. 1980 yılının sonlarına doğru Polonya liderliği üzerindeki Sovyet baskısı iyice yoğunlaştı. Varşova Paktı güçleri Polonya sınırlarının çevresinde toplandı. Mesaj, apaçık Dayanışma'yı dizginlemekti. Yoksa daha kötüsü yoldaydı. Amerika'nın endişesi de büyüyordu.

---

23 Freedom House, *Democracy's Century: A Survey of Global Political Change in the 20th Century*, Freedom House, New York 1999, s. 93.

Kritik an, Sovyetlerin Polonya'ya müdahale etmeye hazırlandığı Aralık 1981'de geldi. Washington uluslararası kamuoyunu harekete geçirmek, Sovyetler üzerinde azami ölçüde uluslararası baskı kurulmasını sağlamak ve Sovyetleri Amerika'nın bu konuda pasif kalmayacağı konusunda ikna etmek için elinden gelen her şeyi yaptı.

Başlarda Sovyetlerin sivil ve askerî liderleri, birliklerini hareket ettirmemeyi düşünüyorlardı. Özellikle ordu komutanları "Bir Afganistan yeter!" diyerek müdahale olasılığına karşı tavır sergiliyordu.[24] Sivil danışmanlar da Polonyalı yoldaşlarının, sorunu, kendi güçleriyle çözmelerini sağlamak gerektiği kanaatindeydiler. Ancak Dayanışma'nın isyanını sona erdirmeye kararlı olan Kremlin, Polonya lideri General Jaruzelski'ye şiddetle yüklendi.

Sovyet eylemleri, Amerika'nın 1980 başkanlık seçimlerini de etkiliyordu. Başkan Carter, birçok zor durumla karşı karşıyaydı. Ekonomi durgundu. İran'daki elçilik görevlileri hâlâ rehin tutulmaktaydı. Ruslar hâlâ Afganistan'daydı. Başkan Carter ABD'nin içinde bulunduğu durumu "giderek büyüyen bir halsizlik ruhu" olarak tanımladı.[25] Bu tanım hem Amerikan ve Batı gücünün düşüşü hem de Amerika'nın dünyadaki netliği ve amacı ile ilgiliydi. Carter'ın rakibi Cumhuriyetçi Ronald Reagan ise giderek sesini daha fazla yükseltiyordu: "Carter'ın gafil avlandığı tüm bu olayların bizi şaşırtmasına izin vermemeliyiz. Olayları kontrol altına alıp, kaçınılmaz bir savaşa yol açacak bir krizle karşılaşma olasılığını ortadan kaldırmalıyız."[26] Moskova'ya karşı çok daha sert politikalar vadeden Reagan, seçimi büyük bir farkla kazandı. Yeni Başkan'a göre detant işe yaramıyordu, bunun ötesine geçmek şarttı. Bu da oturarak olamazdı. Soğuk Savaş'ta zafer kazanmak isteniyorsa yeniden toparlanmak ve yeni hedefler belirlemek gerekiyordu.

Amerika'nın katı politikası Polonya'da moralleri yükseltti. Dayanışma, artık ekonomik reform ve siyasi haklar için mücadelesini

24 Kramer, "Poland, 1980-81, Soviet Policy During the Polish Crisis", s. 122.
25 Carter, s. 98.
26 Reagan, s.77.

destekleyen 9 milyon üyeye sahipti. Grevler bütün ülkeyi sardı. Sovyetlere göre Polonya kendine gelmeli, "özüne" dönmeliydi. Brejnev, karşı önlemler planlaması için Polonya Başkanı Jaruzelski'ye baskı yapıyordu. Jaruzelski Brejnev'den bir mektup aldı. Mektup bir ültimatom niteliğindeydi; Polonya'yı, yapısını ve politikalarını değiştirmemesi konusunda uyarıyordu. Herhangi bir değişiklik yapılması, askerî müdahale ile sonuçlanabilirdi.[27]

2 Aralık 1981 günü bir itfaiye grevi Polonya polisi tarafından bastırıldı. Yetkililerin güç kullanmaya hazır olduğunu gösteren bu tepki Dayanışma için bir uyarı oldu. Dayanışma 12 Aralık'ta ülke çapında bir grev planlamak için toplandı. O gece Polonya hükümeti orduyu göreve çağırdı. Dayanışma liderleri tutuklandı, hareket yasaklandı. Başkan Jaruzelski sıkıyönetim ilan etti: "Vatandaşlar, Polonya tarihinin bu dramatik anında sırtıma ağır bir yük yüklendi. Sorumluluk almak benim görevim ve zorunluluğum; çünkü Polonya'nın geleceği tehlikede."[28] Helsinki Deklarasyonu hiçe sayılarak sivil haklar askıya alındı. Moskova iradesini yeniden empoze etmişti. İlan edilen sıkıyönetim, Doğu-Batı ilişkilerinde çatlaklara, hatta kırıklara neden oldu.

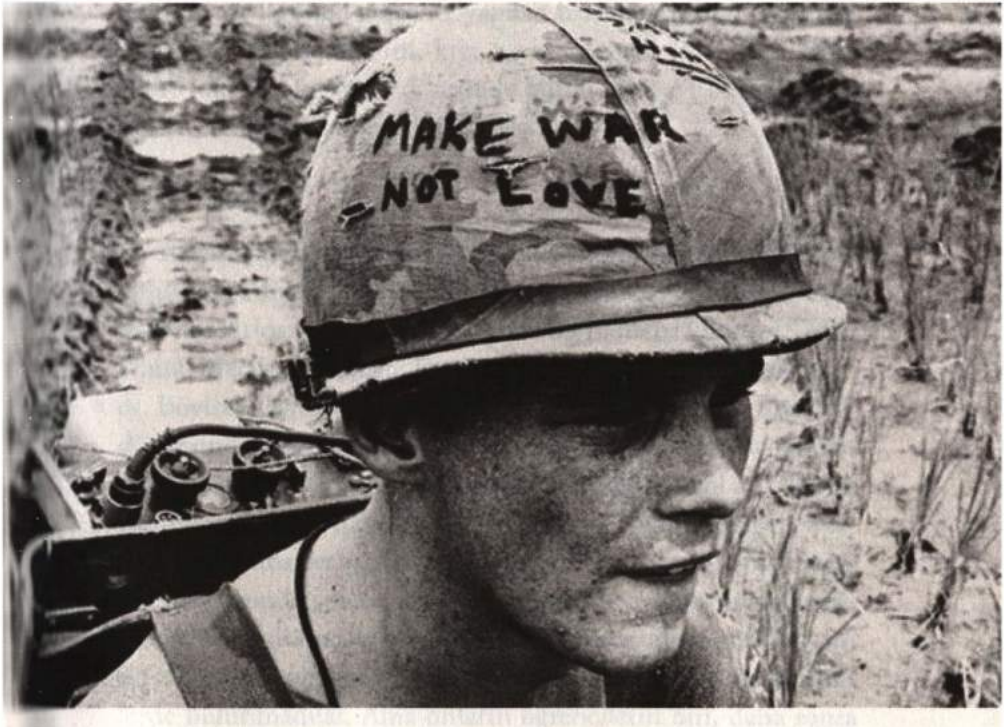
Polonya'daki Dayanışma hareketinin yaktığı isyan ateşi ise bütün Doğu Avrupa'yı kaplayacak dev bir yangına dönüşecekti. Lech Walesa'nın 1981'de kendisini tutuklamaya gelenlere söylediği sözler adeta bir kehaneti dile getiriyordu: "Bu, sizin yenilgi anınız. Bunlar komünizmin tabutuna çakılan son çiviler."[29]

---

27 Kramer, "Poland, 1980-81, Soviet Policy During the Polish Crisis", s. 123.

28 Mark Kramer, "Jaruzelski, the Soviet Union, and the Imposition of Martial Law in Poland", *Cold War International History Project Bulletin*, #11 (Winter, 1998), s. 7.

29 Lech Walesa, *The Struggle and the Triumph: An Autobiography*, Translated by Franklin Philip, Arcade Publishing, New York 1992, s. 56.



DETANT ÖLDÜ!

1979-1988 arasındaki 10 yıllık süreç hem iki süper gücü, perde arkasından da olsa, defalarca karşı karşıya getirdi hem de dünyadaki dengeleri alt üst edici olayların yaşanmasına neden oldu. Mısır ile İsrail arasında yapılan barış antlaşması bir umut olarak görülse de devrim, kriz, savaş ve işgal, "On Yılın Dört Atlısı" olarak bu zaman diliminde bütün dünyayı boydan boya dolaştı. Sonuçta "yumuşama" tarihe karıştı.

İran Devrimi

Yüzyılın ilk çeyreğinde İran'da oluşan güvensizlik ve kaos ortamında yıldızı yükselen General Rıza Han Şubat 1921'de bir darbeyle iktidarı ele geçirdi. Anayasal bir monarşi kurdu. 1925'te Ulusal Meclis tarafından, Rıza Şah adıyla hükümdar olarak atandı. Böylece Pehlevi Hanedanı'nın temeli atılmış oldu. Rıza Şah döneminde yaygın sosyal, ekonomik ve politik reformlar yapıldı. Ancak bunların bir kısmı halkın hoşnutsuzluğuna yol açtı. İslami kanunların yerine Batılı kanunlar getirildi. Kadınların peçe kullanması ve cinsiyet ayrımı yasaklandı. 1935'te Goharshad Camii ayaklanmasında çok sayıda insan yaralandı ve hayatını kaybetti. Öte yandan din adamları, Rıza Şah'ın yönetimi sırasında siyasi meselelere girmekten kaçındıkları için hükümet karşıtı girişimlerde bulunmadılar. Ama onların öğrencilerin biri, daha sonra her şeyi değiştirecekti.

Bir İngiliz petrol şirketi olan *Anglo-Iranian Oil Company*, İran petrolünün satışı ve üretimi üzerinde tekel sahibiydi. İran petrolünden elde edilen zenginlik İngiltere'nin dünyanın zirvesinde kalmasında belirleyici bir rol oynarken, çoğu İranlı yoksulluk

içinde yaşıyordu. 1951'de İran'ın demokratik yollardan seçilmiş ilk başbakanı olan Muhammed Musaddık, şirketi İran'dan çıkarma, petrol rezervlerini geri alma ve İran'ı dış güçlerden kurtarma sözü verdi. Musaddık 1952'de, *Anglo-Iranian Oil Company*'yi devletleştirdi ve ulusal bir kahraman oldu. Buna karşı İngiliz ordusu silahlı bir işgal planı geliştirdi ama İngiltere Başbakanı Winston Churchill İran'ı işgal etmek yerine burada bir darbe yapmaktan yanaydı. Musaddık, Churchill'in planlarını öğrendi ve Ekim 1952'de Tahran'daki İngiltere Büyükelçiliğinin kapatılmasını emretti. Tüm İngiliz diplomatları ülkeyi terk etmeye zorladı.

İngilizlerin talep ettiği Amerikan desteği, başlangıçta Başkan Truman tarafından geri çevrilmiş olsa da Dwight D. Eisenhower'ın Kasım 1952'de ABD Başkanı seçilmesi, Amerika'nın bölgedeki tutumunu değiştirdi. İran'ın muazzam petrol zenginliği, Sovyetler Birliği ile uzun bir sınırı ve milliyetçi bir başbakanı vardı. Komünizmin pençesine düşme ve "İkinci Çin" vakası olma ihtimali ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ve kardeşi CIA Başkanı Allen Dulles'u korkutuyordu. 20 Ocak 1953'te Dulles kardeşler, İngiliz meslektaşlarına ABD'nin Musaddık'a karşı harekete geçmeye hazır olduğunu söylediler. İran'ın tek demokratik hükümetinin görevden alındığı Ajax Operasyonu böylece başlamış oldu.

1941 yılında İngiliz ve Sovyet birliklerinin istilası ile Rıza Şah tahttan indirilmiş, yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevi getirilmişti. 1953'te İngiliz istihbarat birimi MI6, demokratik yollardan seçilmiş ilk İran başbakanı milliyetçi Muhammed Musaddık'ı devirmek için askerî darbe öngören CIA operasyonuna yardım etti. Pek çok İranlı, Musaddık'ı laik demokrasinin ve İran'ın modern tarihinde yabancı egemenliğine karşı direnişin önde gelen savunucusu olarak görüyordu. CIA ve MI6 destekli General Fazlullah Zahidi'nin darbe girişiminden dört gün sonra, 19 Ağustos 1953'te Musaddık istifa etti. Zahidi ise başbakan olarak görev aldı.

Pehlevi, İran'ın güçlü kuzey komşusu Sovyetler Birliği'nin genişlemesine karşı çıktığı için ABD hükümeti ile yakın bir ilişki

sürdürüyordu. Şah Pehlevi modernleşmeye ve Batılılaşmaya odaklanması, İran anayasasındaki dini ve demokratik ilkelere aldırış etmemesi ve otokrat kişiliğiyle biliniyordu. Solcu ve İslamcı gruplar, anayasayı ihlal etmesi ve siyasi yolsuzlukları nedeniyle Şah'a karşı muhalefeti sürdürdüler.

1963'te Şah Muhammed Rıza Pehlevi İran'da "Beyaz Devrim" adı verilen geniş kapsamlı bir reform dizisi başlattı. Beyaz Devrim arazi reformu da dâhil olmak üzere birkaç başlıktan oluşuyordu. Toprak reformunu finanse etmek için devlete ait bazı fabrikaların satışını, kadınlara çeşitli haklar tanınmasını, ormanların ve otlakların millileştirilmesini, okuryazarlığın artırılmasını ve sanayi sektöründeki işçiler için kâr paylaşımını öngörüyordu. Şah, Beyaz Devrim'i Batılılaşmaya doğru bir adım olarak ilan etti, diğer taraftan da geleneksel sistemi destekleyen sınıfları zayıflatıp Pehlevi Hanedanı'nı meşrulaştırmayı amaçlıyordu. Uygulamalar sırasında gösterilen baskıcı ve zorlayıcı yaklaşımlar halkın Beyaz Devrim'e muhalefetini artırdı. Ancak muhalefeti İran'da değil, ülke dışında yapmak zorundaydılar; çünkü İran gizli polisi SAVAK'ın baskısı inanılmaz boyutlardaydı. İçeride muhalefet yapanların en popüleri olan Humeyni tutuklandıktan sonra 1964 yılında sürgüne gönderildi. Ekonomik girdiler halkla paylaşılmak yerine Pehlevi ailesine ve üst düzey bağlantılarına aktarılıyordu. Sosyal düzendeki bozulmalar giderek toplumda infial yaratıyordu. Ülke içerisindeki muhalif sesler çoğalırken muhalefete karşı devlet şiddeti de artıyordu.

1970'lerde petrol fiyatlarındaki oynamalar İran'da dengelerin altüst olmasına yol açtı. Enflasyon alıp başını gitti. Zenginler ile yoksullar ve kentler ile kırsal arasındaki uçurum derinleşti. Yabancı işçilerin varlığı göze batmaya başladı. Rejime karşı toplumsal hoşnutsuzluk ve siyasi protestoların kamuoyunda ifade edilmesinin ilk önemli örneği, Ekim 1977'de gerçekleşti. Alman Goethe Enstitüsü ve İran Yazarlar Birliği'nin düzenlediği "On Gece" adlı organizasyonda İran'ın en önemli şair ve yazarlarının eserleri binlerce dinleyiciye okundu. Sansürün sona ermesi ve ifade

özgürlüğü talep edildi. Aynı yıl popüler ve etkili bir modernist İslamcı teorisyen olan Ali Şeriatı gizemli koşullar altında öldü. Vefat nedeni kalp yetmezliği olarak açıklanmış olsa da Şeriati'nin SAVAK'ın elinde şehit düştüğünü düşünen takipçileri, protesto faaliyetlerine başladılar.

Bu devrimci rakibinin ölümünün ardından, Humeyni'nin oğlu Mustafa da hayatını kaybetti. Onun ölümünden de SAVAK sorumlu tutuldu. Daha sonra Mustafa için Tahran'da düzenlenen bir anma töreni, Humeyni'yi tekrar gündeme getirdi. 1978 yılında çıkan bir gazete yazısında Humeyni hakkında "İran'ı sömürgecilere ve komünistlere satacak bir İngiliz ajanı" olduğu dile getirildi. Humeyni'ye yönelik bu hakarete kızan ilahiyat okulu öğrencileri, Kum kentinde polisle çatıştı. Yüzlerce kişi yaralandı, altmışa yakın kişi ise hayatını kaybetti. Ortaklaşa açık bir mektup yazan muhalefet, bir araya gelerek konumunu sağlamlaştırdı.

Kum kentindeki çatışmalardan 40 gün sonra, 18 Şubat'ta farklı şehirlerde gösteriler başladı. En büyüğü, tam bir isyana dönüşen Tebriz'deydi. Sinemalar, barlar, devlete ait bankalar ve polis karakolları gibi "Batı"nın ve hükümetin sembolü sayılan yerler ateşe verildi. Düzeni sağlamak için İran İmparatorluk Ordusu birlikleri şehre konuşlandırıldı. Sonuç değişmedi; ölümler ve yaralanmalar. 29 Mart ve 10 Mayıs günlerinde farklı şehirlerde toplu ayaklanmalar yapıldı. Muhalefet örgütlü hareket etmekteydi. Şah durumu kurtarmak için Tebriz'deki bütün devlet görevlilerini ılımlı olanlarla değiştirdi. Ancak ok yaydan çıkmıştı. Bu sırada ABD Başkanı'na sunulan bir CIA analiz-raporunda, İran'ın "devrim sürecinde, hatta devrim öncesi bir süreçte bile olmadığı" ifade edilmekteydi.[1] İran olayı, CIA'nın 1947'de kurulmasından bu yana ABD'nin yaşadığı en önemli stratejik sürprizlerden biri olarak hâlâ sık sık dile getirilmektedir.

1978'in sonlarında, Tahran'daki Büyükelçi William Sullivan, Carter'a "Düşünülemeyeni Düşünmek" tarzında bir telgraf

1 Karalekas, s. 231.

gönderdi: Şah'ın protestolardan kurtulamayacağına ve ABD hükümetinin Şah'a desteğini çekmeyi ve hükümdarı tahttan çekilmeye ikna etmeyi düşünmesi gerektiğine olan inancını ortaya koyuyordu.[2] Bundan sonra ABD Batı yanlısı subaylar, orta sınıf profesyoneller ve ılımlı din adamlarından oluşan bir koalisyonun kurulmasına yardım edebilir ve Humeyni'nin Gandhi benzeri ruhani bir lider konumuna gelmesini sağlayabilirdi. Telgraf, Amerikan kabinesinde monarşiye verilen desteğin devam edip etmemesi konusunda şiddetli bir tartışmaya yol açtı. Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski, Sullivan'ın teklifini tamamen reddediyordu. Dışişleri Bakanı Cyrus Vance ise askerî baskıya karşıydı. Vance ve destekçileri, Humeyni ve çevresinin "ılımlı ve ilerici" niyetlerine inanıyorlardı. Humeyni yanlısı kampla temas kuruldu. Devrimcilerin tepkilerine dayanarak, başta Büyükelçi Sullivan olmak üzere bazı Amerikalı yetkililer, Humeyni'nin gerçekten bir demokrasi inşa etmeye niyetli olduğunu hissettiler. Bu yaklaşım, ABD'nin Humeyni'nin iktidara yükselişini kolaylaştırmasına etkili bir şekilde yardımcı olmak dışında hiçbir işe yaramadı.

Şah Rıza Pehlevi daha fazla dayanamadı. 16 Ocak 1979 sabahı Şahpur Bahtiyar başbakan olarak atandı. Aynı gün, Şah ve ailesi Mısır'a sürgüne gitmek üzere İran'ı terk etti. Bir daha da asla ülkelerine dönemediler. Bahtiyar, kutsal Kum kentinde Vatikan benzeri bir devlet kurmak amacıyla Humeyni'yi İran'a geri dönmeye davet etti. Humeyni 1 Şubat 1979'da Tahran'a döndü. Geldiği gün yaptığı bir konuşmada Bahtiyar hükümetini tanımadığını açıkladı. Geçici bir devrim hükümeti ilan etti, muhalefet lideri Mehdi Bezirgan'ı kendi Başbakanı olarak atadı ve İranlılara Bezirgan'a itaat etmelerini emretti, bu itaatin dini bir görev olduğunu söyledi. İki rakip hükümet arasındaki gerilim hızla arttı. Yaşanan silahlı çatışmalar ve Bahtiyar hükümetinin çöküşünün ardından Şubat ortalarında Humeyni tüm ülkenin kontrolünü ele geçirdi. 7 Ocak 1978 günü başlayıp 11 Şubat 1979'da sonlanan devrim

2 Carter, s. 178.



İran'daki devrim yanlıları bir gösteri sırasında

sonrasında, artık İran'da hem ABD hem de komünizm karşıtı bir yönetim vardı. ABD, Basra Körfezi'ndeki bir numaralı askerî müttefikini kaybetmişti.

4 Kasım 1979'da, İran Devrimini destekleyen bir grup İranlı üniversite öğrencisi, Tahran'daki ABD Büyükelçiliğini işgal etti. Elli iki Amerikalı diplomat ve çalışan rehin alındı. Yakalanmaktan kaçan altı Amerikalı diplomat, 27 Ocak 1980'de CIA-Kanada ortak çabasıyla sığındıkları Kanada Büyükelçiliğinden alınarak kurtarıldı.[3] Ancak rehineler, 20 Ocak 1981'e kadar, yani tam 444 gün, kaderlerine boyun eğdiler. Amerikan Başkanı Jimmy Carter olayı bir "şantaj" eylemi ve rehineleri de "terör ve anarşi kurbanları" olarak nitelendirdi.[4] İran'da ise olay, devrimi baltalamaya yönelik girişimlerde bulunan ve Şah Muhammed Rıza Pehlevi'ye uzun süredir destek veren ABD'ye ve İran'daki etkisine karşı bir eylem olarak görülüyordu.

Diplomatik görüşmeler yoluyla rehinelerin serbest bırakılması sağlanamayınca kriz doruğa ulaştı. Carter, ABD ordusuna bir kurtarma görevine girişmesini emretti. Ancak Eagle Claw

3 Johnson, s. 191-209.
4 Carter, s. 186.

Operasyonu, 24 Nisan 1980'de başarısız bir girişim olarak tarihe geçti. Helikopterlerden birinin nakliye uçağına çarpması nedeniyle sekiz Amerikan askerinin vebir İranlı sivilin ölmesiyle sonuçlandı. ABD Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, bu başarısızlığın ardından görevinden istifa etti.

Eylül 1980'de Irak ordusu İran'ı işgal ederek İran-Irak Savaşı'nı başlattı. Bu olaylar, İran hükümetinin, Cezayir'in arabuluculuğunda ABD ile müzakerelere başlamasına neden oldu. Rehine Krizi süreci Carter'ın 1980 Başkanlık seçimlerinde aldığı yenilgide önemli bir faktör oldu. Rehineler, Cezayir Anlaşmalarının imzalanmasının ertesi günü, Amerikan Başkanı Ronald Reagan'ın göreve başlamasından birkaç dakika sonra, resmî olarak serbest bırakıldı.

Rehine Krizi, Ayetullah Humeyni'nin prestijini ve Batı ile ilişkilerin normalleşmesine karşı çıkan teokratların siyasi gücünü arttırdı. Kriz ayrıca, İran-ABD arasındaki bağları daha da zayıflattı, İran'a karşı ambargonun ve Amerikan ekonomik yaptırımlarının başlamasına yol açtı.

> Carter yönetiminde görev almış olan Gary Sick, rehinelerin serbest bırakılmasının, 1980 yılındaki ABD başkanlık seçimlerinin sonrasına ertelenmesi amacıyla müzakerelerde bulunmak üzere William Casey ve George Bush'un Paris'e gittiğini iddia etmektedir.[5]

Mısır-İsrail Barış Antlaşması

1978 Camp David Antlaşmalarının ardından 26 Mart 1979'da Washington'da Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat ve İsrail Başbakanı Menachem Begin tarafından Mısır-İsrail Barış Antlaşması imzalandı. Ev sahibi ABD Başkanı Jimmy Carter da tanıklık etti.

Mısır ile İsrail arasındaki barış anlaşması, yapılan yoğun müzakereler sonucunda Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın 1977'de İsrail'i ziyaret etmesinden 16 ay sonra imzalandı. Antlaşmanın

5 Gary Sick, *October Surprise: America's Hostages in Iran and the Election of Ronald Reagan*, Random House, New York 1991, s. 111-134.

temel prensipleri; karşılıklı tanıma, 1948 Arap-İsrail Savaşı'ndan bu yana var olan savaş halinin sona ermesi, ilişkilerin normalleşmesi ve İsrail'in 1967'deki Altı Gün Savaşı sırasında ele geçirdiği Sina Yarımadası'ndan silahlı kuvvetleri ve sivilleriyle beraber tamamen geri çekilmesiydi. Mısır da bölgeyi silahtan arındırmayı kabul etti. Anlaşma ayrıca İsrail gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan serbest geçişini ve Tiran Boğazı ile Akabe Körfezi'nin uluslararası suyolları olarak tanınmasını sağladı. Anlaşma ile Mısır, İsrail'i resmen tanıyan ilk Arap devleti oldu.

İsrail ile Mısır arasındaki ilişkilerin normalleşme süreci 1980'in ilk ayından itibaren başladı. Şubat ayında büyükelçiler *değiş tokuş* edildi. Boykot yasaları aynı ay Mısır parlamentosu tarafından yürürlükten kaldırıldı. İsrail'in umduğundan daha az da olsa hem ticaret gelişmeye hem de Mart 1980'den itibaren düzenli havayolu uçuşları yapılmaya başladı. Ayrıca Mısır, İsrail'e ham petrol sağlamaya başladı.

18 Mayıs 1981'de BM Güvenlik Konseyi Başkanı, Sovyetler Birliği'nin önergeyi veto etme tehdidi nedeniyle BM'nin bölgede gözlem gücü sağlayamayacağını belirtti. Bunun üzerine Mısır, İsrail ve ABD, anlaşmaya uyulmasını sağlamak için her iki tarafı da denetleyecek bir gözlem gücü kurmak için protokol imzaladılar.

1979 Mısır-İsrail Barış Antlaşması, muazzam tartışmalara neden olduğu Arap dünyası tarafından "sırtından bıçaklanmak" olarak görüldü ve kınandı. Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Yaser Arafat "İstediklerini imzalasınlar. Sahte barış uzun sürmeyecek," şeklinde bir açıklama yaparak Filistinlilerin tepkisini dile getirdi. Öte yandan anlaşma, iki devlet arasında barışı sağlamak için çaba sarf eden Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat ve İsrail Başbakanı Menachem Begin'in 1978 Nobel Barış Ödülü'nü paylaşmalarına vesile oldu. Ancak anlaşmanın bir sonucu olarak Mısır, 1979-1989 arasında Arap Birliği'nden uzaklaştırıldı. Sedat ise 6 Ekim 1981'de suikasta kurban gitti.



6 Ekim 1981'de Enver Sedat'a düzenlenen suikast

Sovyet-Afgan Savaşı

Sovyet-Afgan Savaşı yaklaşık on beş bin Sovyet askerinin ve tahminen bir milyon kadın-erkek, yaşlı-genç ve çocuk Afgan'ın hayatına mâl olan bir çatışmaydı. Afganistan'ın işgali, tabiri caizse Sovyetler Birliği'nin "Vietnam sendromu"ydu. Bir süper güç, girdiği ülkeden çıkamamıştı. ABD yeni müttefiki İslami köktencilere milyarlarca dolarlık silah sağladı. CIA altını ve Afgan kanı, Ruslara ve Afgan sempatizanlarına karşı uzun yıllar mücadele etti.

Afganistan'ı yüzyıllar boyunca yabancı milletler fethetmeye çalışmış ama hiçbiri başarılı olamamıştı. Ancak iç savaş ve yıllarca süren Soğuk Savaş çekişmesi Afganistan halkına korkunç bir ölüm ve yıkım getirdi. Geleneksel bir İslam ülkesi olan Afganistan, 1970'lerde süper güç rekabetinin odak noktası haline geldi. Basra Körfezi petrolüne ve Hint Okyanusu limanlarına yakındı. Batı komşusu İran, güney ve doğu komşusu Pakistan'dı. Kuzeyde ise Sovyetler Birliği'nin Orta Asya cumhuriyetlerindeki Müslümanlar ile sınır komşusuydu. Kısacası dost bir Afganistan, Moskova için hayati önem taşıyordu.

Nisan 1978'de Afganistan'da yapılan askerî darbe, sol bir rejimi iktidara getirdi. Sovyetler bunu romantik bir halk devrimi olarak

gördü. İktidar değişimini kutlamak için kalabalıkların sokağa dökülmesi örgütlendi. Afganistan'ın yeni lideri Nur Muhammed Terakki, destek için Sovyetler Birliği'ne başvurdu. Moskova, sosyalizmin ilerlemesini sağlamak için ülkeye yüzlerce Sovyet danışmanı gönderdi.

Yaklaşık 15 milyonluk nüfusa sahip Afganistan'da, halkın büyük çoğunluğunun işi yoktu. Afganistan bir tarım ülkesiydi. Doğal olarak yeni yönetim, en iyi yolun bir toprak reformu yapıp topraksız köylülere toprak vermek olacağını düşündü. Böylece üreticilerin kendi topraklarında çalışmaları ve yaşam standartlarını yükseltmeleri sağlanacaktı. Sol rejim, kararname ile büyük toprak sahiplerinin elindeki toprakları aldı ve o toprağı işlemekte olan köylülere verdi. Peçe takmayı bırakmaları için teşvik edilen kadınlar, erkeklerle birlikte okuma yazma kurslarına alındı.

Ülkenin kırsal kesimde reformlar, geleneklere ve mollaların otoritesine bir tehdit olarak algılandı. Mollalara göre, Komünistler Tanrı'nın kanunlarını değiştirmeye çalışıyorlardı, İslami gelenekleri yok etmek istiyorlardı. Kimin zengin kimin fakir olduğuna Allah karar verirdi. Bunun komünistler tarafından değiştirilmesi hayal bile edilemezdi. Reform muhalifleri, komünistlerin yeni doktrinlerini yayma çabalarına karşı koymak için okulları ve üniversiteleri yaktı. Binlerce Afgan, devrimci kargaşadan kurtulmak için Pakistan'a kaçtı. Direniş ülke çapında büyüyordu.

Brejnev ve Politbüro, Kabil yönetimiyle mantıklı konuşmaya çalıştı. Kremlin, sadece beş yıl içinde Afganistan'da sosyalizmin inşa edilebileceğini düşünmüyordu; kendileri sosyalizmi inşa etmek için 60 yıldır çalışıyorlardı ve hâlâ bitirememişlerdi. Kabil ise Kremlin'in durumu tamamen yanlış anladığını düşünüyordu. Ama Kremlin'in bir bildiği vardı; İslami direniş, Afganistan halkı ile sınırlı kalmayabilirdi. Gerçekten de komşu İran'da kalabalıklar, Afgan direnişinin ateist komünistlere karşı cihat çağrısına destek verdi. Diğer İslam ülkeleri de coşku içindeydi.

Washington'da ise Başkan Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brezezinski, Afganistan'daki sol rejimin büyük bir

tehdit olduğuna ikna olmuştu. Konuyu İran açısından, Afganistan açısından ve bölgesel olarak değerlendirdi. Moskova'nın Afgan krizini güneye gitmek ve Basra Körfezi'nin petrolünü ele geçirmek için kullanabileceği fikrindeydi.[6] Brzezinski'nin bölgenin istikrarına yönelik korkuları, Tahran'daki kitlesel gösterilerin İran Şahı'nın devrilmesine yol açmasıyla ağırlık kazandı. ABD, bölgedeki en önemli müttefikini kaybetmişti. Brzezinski, ABD'nin çok geçmeden ya Basra Körfezi'nin kuzey kıyısında kendilerine düşman bir İran'la ya da Sovyetlerin Basra Körfezi'nde olması ihtimaliyle karşı karşıya kalacağından artık kesinlikle emindi.

Afganistan'da komünist rejime karşı savaşan ve kendilerine Mücahitler diyen İslami gruplar, ilk kez Temmuz 1979'da gizlice Amerikan yardımı aldı.[7] Başkan Carter, iletişim ekipmanı göndererek işe başlamıştı. Mücahitler, köy mollaları ve toprak sahipleri tarafından örgütlenen köylülerdi. Silahlarının çoğu komünist rejimin askerlerinden ele geçirilen teçhizattı. Pakistan'daki mülteci kamplarından cihat amacıyla ayrılanlar, cepheye ulaşmak için günlerce dağlarda yürümüşlerdi. Mücahitlerin karşısında, Sovyet askerî danışmanları tarafından eğitilmiş mekanize bir Afgan ordusu vardı. Sovyetler oldukça motive edilmiş bir savaş gücünden bahsetseler de aslında Afgan ordusundan her ay yüzlerce asker firar ediyordu. Mücahitlerle kendisi başa çıkamayan Kabil, Sovyet birliklerinin gönderilmesi için Moskova'ya yalvardı.[8] Askeri üslerini korumak için sınırlı sayıda Sovyet askerî istiyorlardı; bir tabur ile başladılar, sonra bir tugaya çıktılar. Sovyet birlikleri için ısrar etmeye ve bastırmaya devam ettiler. Sovyet liderleri Afgan krizini tartışmak için Kremlin'de defalarca bir araya geldi. Her seferinde Afgan yönetiminin talepleri reddedildi, bir süre sonra rafa kaldırıldı. Ancak bir olay, Afgan taleplerinin tekrar gündeme

6 Odd Arne Westad, "The Road to Kabul: Soviet Policy on Afghanistan, 1978-1979", in Odd Arne Westad, ed., *The Fall of Détente: Soviet-American Relations during the Carter Years*, Scandinavian University Press, Oslo 1997, s. 127.

7 Smith, *America's Mission*, s. 178.

8 Westad, s. 128.

gelmesine neden oldu. Sovyet danışmanlarının ve ailelerinin Herat'ta katledilmesinin ardından Kabil'in talebi ciddi bir şekilde masaya yatırıldı.

Afgan Devlet Başkanı Terakki'nin sadık başbakanı Hafızullah Amin, rejimin güçlü adamıydı. Kargaşaya rağmen reformları sürdürmeye kararlıydı. Amin, terör estirmeye başladı. Rakipler ve muhalifler tutuklandı ve vuruldu. Sovyet Dışişleri Bakanlığı yetkilileri Amin'e; politikasının çok sert olduğunu, Müslüman halkı kendisine karşı cephe almaya zorladığını söylediler. Afgan geleneklerini hesaba katmayan toprak reformları gibi bu tedbirlerin sonucunun da olumsuz olacağını belirttiler. Amin ise kararlı bir şekilde; "Stalin devrimi yaparken elini kirletmedi mi?"[9] diye karşılık verdi.

Afganistan Devlet Başkanı Terakki, Sovyet lideri Leonid Brejnev ile Amin'in aşırılıklarını nasıl törpüleyeceklerini görüşmek için Moskova'ya uçtu. Kabil hükümetinin reformları yavaşlatıp terörü sona erdirmek yoluyla halkın desteğini alabileceğini hesaplayan liderler, Amin'i görevden almaya karar verdiler. Ancak Kabil-Moskova hattının gizli planları sızdırılmıştı. Başkan Terakki Kabil'e döndüğünde Amin tarafından önce tutuklatıldı, sonra da idam edildi. Amin, Sovyetlerin kendisini oyun dışına çıkarmak istediğini fark ettiğinden Batı ile daha iyi bağlar kurma arayışlarına başladı.

KGB'nin bölgedeki saha ajanlarından raporlar yağıyordu. Hatta Amin'in bir CIA ajanı olabileceği bile bildirildi. KGB Başkanı Andropov, Amin'in Amerikalılarla flört etmesinden çok endişeliydi. Kremlin'e gönderilen bir KGB raporunda ciddi uyarılar mevcuttu: "Sovyet birlikleri devreye sokulmazsa Amin, Moskova'nın yükümlülüklerini yerine getirmediğini iddia edebilir. Daha sonra yardım için Amerikalılarla bağlantıya geçerek Amerikan birliklerinin Afganistan'a yerleştirilmesini sağlayabilir."[10] Bu rapor, Moskova'da, Amin'in ortadan kaldırılması için işgal yoluna

9 Hunt, s. 171.

10 Andrew and Gordievsky, s. 202-203.

gidilmesi lehine tartışmaları artırdı. Sorunlu yabancı liderleri devirmek için gerçekleştirilen Sovyet askerî harekâtları geçmişte Macaristan ve Çekoslovakya'da işe yaramıştı.

Öte yandan Avrupa'da nükleer silahlanma yarışı yeniden hızlanmıştı. Sovyetler Birliği'nin mobil füzelerine karşılık olarak Batı, 12 Aralık 1979'da yüzlerce "cruise" füzesi konuşlandıracağını duyurdu. Moskova artık Afganistan'a askerî müdahale yapması durumunda uluslararası alanda kaybedecek çok az şeyi olduğunu düşünüyordu.[11] Politbüro acil bir toplantı yaptı. Sovyetler Birliği'nin güney sınırlarının güvenliğinden endişe duyuyorlardı, üstelik İran'daki İslami köktenciliğin Afganistan'a yayılmasından da tedirgindiler. Bazı üyeler Afganistan'ın koşulları, coğrafyası ve özellikle Afganların bağımsız doğası dikkate alındığında askerî müdahalenin ordu için çok zor olacağını ve mutlaka başarıyla sonuçlanmayabileceği uyarısında bulundular.[12] KGB ise farklı düşünüyordu; Sovyetler, Afganistan'a girmezse başka bazı ülkeler bölgeye müdahale edebilir, o zaman da Sovyet-Afgan sınırındaki ve bir bütün olarak bölgedeki durum istikrarsızlaşabilirdi.[13] Görüşmeler sonuncunda Politbüro, kaderini belirleyen kararı aldı.

25 Aralık 1979 günü on binlerce Sovyet askeri tank ve kamyonlarla Afgan sınırını geçmeye başladı. Moskova, Afganistan görevinin haftalar içinde tamamlanacağını umuyordu. KGB özel kuvvetleri de Amin'in bulunduğunu tespit ettikleri Kabil kıyısındaki eski kraliyet sarayına baskın düzenledi. Saklanmaya çalışan Amin vurularak öldürüldü. Moskova, Amin'in yerine daha yönetilebilir bir lider olan Babrak Karmal'ı getirdi. Soğuk Savaş başladığından beri Sovyetler Birliği, Varşova Paktı sınırları dışındaki bir ülkeyi asla işgal etmemişti. Sovyet güçleri, bu çizgiyi ilk kez aşıyordu.

Başkan Carter, 23 Ocak 1980'de Amerikan Kongresi'nde konuştu: "Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinin sonuçları, barış açısından,

11 Westad, s. 129.
12 Calvin Jr., s. 199.
13 Jefferville, s. 187 ve s. 207.

II. Dünya Savaşı'ndan bu yana [yaşadıklarımızdan] daha ciddi bir tehdit oluşturabilir. Yeryüzündeki ulusların büyük çoğunluğu, başkaları üzerindeki sömürgeci egemenliğini genişletmeye yönelik bu son Sovyet girişimini kınamakta."[14]

Carter Sovyetlerin Afganistan'dan sonra Pakistan'ı veya İran'ı işgal etmesi halinde bunu ABD'nin güvenliğine yönelik bir tehdit kabul edeceğini ve bu durumda gereken her şeyi yapacağını belirten bir basın açıklaması yaptı; verilecek karşılıkların arasında nükleer seçeneğin dışlamayacağının da altını çizdi.[15]

Sovyet işgali Birleşmiş Milletler'de geniş çapta kınandı. Başkan Carter, Sovyetler Birliği'ne tahıl sevkiyatını engelledi, Moskova'daki olimpiyat oyunlarını boykot etti ve ABD'nin silah harcamalarını artırdı.[16] Detant ölmüştü.

ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Brzezinski, direnişi harekete geçirmek için Pakistan'a uçtu. Mücahitleri silahlandırmak istiyordu ama Amerika'nın rolünü açıklamadan. Hayber geçidi yakınındaki Afgan sınırında, Mücahitlere gösterdikleri çabayı iki katına çıkarmaları için çağrıda bulundu.[17] Pakistanlılarla koordinasyon içinde çalışmak için de ortam oluşturdu.

ABD, Mücahitlere çeşitli kaynaklardan silah sağlamaya başladı. Mısır'dan, Çin'den hatta Çekoslovak komünist hükümetinden bile Sovyet silahları alındı. En ilginci ise CIA'in, Mücahitler için Afganistan'daki Sovyet ordusundan silah almasıydı; çünkü birçok subay ve erbaş "maddi teşviklere" açıktı.

Brzezinski, Pakistan'ın askerî yöneticisi General Ziya ül-Hak'tan yardım istedi. Pakistan'ın Afganistan'a her zaman büyük bir ilgisi

14 Smith, *Morality*, s. 243.
15 Smith, *America's Mission*, s. 181.
16 Odd Arne Westad, "The Fall of Détente and the Turning Tides of History", in Odd Arne Westad, ed., *The Fall of Détente: Soviet-American Relations during the Carter Years*, Scandinavian University Press, Oslo 1997, s. 3-6.
17 Jackson, s. 165.

vardı. Pakistan dost ve güçlü bir İslami komşu istiyordu. ABD Kongresi daha önce Pakistan'a askerî yardım yapmıştı. Aslında Amerika'nın gözünde General Ziya ül-Hak'ın kötü bir sicili vardı; insan hakları ihlalleri yapıyordu, nükleer bomba geliştiriyordu, uyuşturucu ticaretini engelleyememişti. O an için Amerikalılar bütün bu hoşnutsuzluklarını bir kenara bıraktılar; Afgan direnişi Pakistan üzerinden desteklendiği müddetçe sorun yoktu.

Afganistan'da Kızıl Ordu, şehirleri, yolları ve havaalanlarını korumaya aldı. Böylece Afgan ordusu sadece Mücahitlerle savaşmak için serbest kaldı. 1980 yılına gelindiğinde ülke çapında yaklaşık 100.000 Sovyet askeri konuşlandırılmıştı. Sovyet birlikleri kısa süre sonra, istemedikleri halde, savaşa sürüklendiler. Avrupa'da NATO'yu ve Mançurya ovalarında Çin askerlerini yenmek için hazırlanmış el kitabına uygun süpürme harekâtlarıyla işe başladılar. Ancak dağlık arazide gerilla savaşçılarına karşı bu şekilde mücadeleye girmenin sonucu tam bir felaket oldu. Aslında Afganistan'daki muharebelerin büyük bir kısmı Sovyetler tarafından kazanıldı. Ancak ortada iki sorun vardı. Birincisi, harekâtın niteliğine göre çok fazla zayiat veriliyordu. İkincisi ise harekât ya da muharebeden sonraki gün, Mücahitler, sanki hiç çatışma yaşanmamış gibi yine karşılarındaydı. Bir Sovyet askeri savaşı şöyle özetliyordu: "Sanki aynı günü defalarca arka arkaya yaşamak gibi..."[18]

Bu bir iç savaştı; ancak Sovyet askerlerinin çoğuna Amerikalılarla yüzleşmek için Afganistan'a geldikleri söylenmişti. Fakat harekâtlar ilerledikçe ve esir edilen Mücahitler sorgulandıkça Amerikalıların orada olmadığını gördüler. KGB çalışanları askerlere Mücahitlere danışmanlık yaptıkları, onlara nasıl dövüşeceklerini öğrettikleri şeklinde bir açıklama yaptı. Gerçekte ise Amerikalılar ile sıcak çatışmaya girecekleri söylenen Sovyet askerlerinden hiçbiri savaşın sonuna kadar karşısında bir kez bile Amerikan üniformalı bir asker görmedi.

18 Grogin, s. 111.



Düşürdükleri bir Rus helikopteri yanında Afgan Mücahitleri yemek yerken

Ateşli bir anti-komünist olan Ronald Reagan, 1980 Başkanlık seçimlerini güçlü bir liderlik imajı ve ABD askerî gücünü yeniden inşa etme konusunda verdiği sözlerle kazandı. Carter'ın dış politikası pek çok Amerikalıya zayıf görünmüştü. Reagan, Afgan isyancılara yardımı artırdı. Ancak bir süre sonra işler karıştı. Mücahitler çok sayıda gruptan oluşuyordu. Kabilevi ve etnik kimliklerine göre bölünmüşlerdi. Sovyetlerle savaşmadıkları zamanlarda bazen birbirleriyle de savaşıyorlardı. Sovyet askerî teçhizatını genellikle çalışır vaziyette ele geçirmeyi başarıyorlardı ama o kadar dağınıktılar ki saatler içinde araçlar işe yaramaz hale geliyordu.

Reagan yönetimi, Mücahitlere yapılan "gizli" yardımı artırdı. Pakistan'daki kamplar aracılığıyla bölgeye para ve silah yönlendirildi. Ancak yardımın dağıtılmasını kontrol eden Pakistanlıların kendi planları vardı. Afganistan'da köktenci bir rejim kurmak umuduyla, Mücahit liderlerinden aşırılık yanlısı Gülbeddin Hikmetyar'ı tercih ettiler. Ellerine geçen Amerikan yardımını -diğer grupların zararına olacak şekilde- manipüle edebileceklerine inandıkları Hikmetyar'a aktardılar.

Afganistan'da iç savaşın şiddeti giderek arttı. Kızıl Ordu, uğradığı ağır kayıpların ardından taktik değiştirdi. Büyük zırhlı personel taşıyıcıları bırakıp havadan sevkiyata başladı. Sovyet komandoları Mücahitlerin kaçış yollarına helikopterlerle indirme yapıyordu.

Afganistan'a daha fazla silah akarken, BM diplomatik bir çözüm arayışına girdi. BM'den Diego Cordovez, Mücahitlere askerî yardımın durdurulması halinde Sovyetler Birliği'nin geri çekilmesini sağlayacak bir anlaşma üzerine çalıştı. Fakat Cordovez'in mekik diplomasisi, Afganistan Devlet Başkanı Babrak Karmal nedeniyle verimli olmadı. Bu sırada Sovyet lideri Brejnev, 18 yıllık iktidarının ardından Kasım 1982'de öldü. Moskova'da düzenlenen cenaze töreni Sovyetlerin Afganistan'da düşündüğü yeni bir girişim için kullanıldı. Törenden sonra, yeni Sovyet lideri Yuri Andropov, Pakistan Dışişleri Bakanına Birleşmiş Milletler'in planını kabul edebileceklerini söyledi.[19] Ancak Amerikalılar Andropov'a güvenmediler. CIA, Pentagon, Dışişleri Bakanlığı ya da Beyaz Saray, bunların hiçbiri Sovyetlerin Afganistan'dan çıkmak için pazarlık yapacağını hiç düşünmemişlerdi. Andropov'un istekli yaklaşımı bu nedenle inandırıcı bulunmadı. Doğal olarak da "baskıyı" sürdürmeleri için Pakistanlılara "baskı" yaptılar.

Amerika Birleşik Devletleri ve Pakistan, Moskova ile anlaşma yapmaya hazır değildi. Washington açısından BM'nin barış planı gösterişten ibaretti. Sovyet uçakları Afganistan genelinde artık hedef ayrımı gözetmeksizin bombardıman gerçekleştiriyordu. Köyler önce bombalanıyor, ardından Sovyet birlikleri tarafından istila ediliyordu. Erkekler evlerinden çıkarılıp Afgan ordusuna gönderiliyordu. Reddedenler kenara çekilip katlediliyordu. 1985'e gelindiğinde, Sovyet askerlerinin gözünde "barış yanlısı Afgan" diye bir şey kalmamıştı; onlara göre kendilerine katılmayan herkes gerilla savaşçısıydı. Rus askerleri acıma hissini kaybetmeye başlamışlardı artık "yaptıklarından" dolayı sadece

19 Hunt, s. 195.

kayıtsızlık duyuyorlardı. Bu hiç de iyiye işaret değildi; savaşan iki taraf da birbirlerine karşı iyice acımasızlaştı. Afganistan'daki Sovyet vahşetinde binlerce sivil öldürüldü.

Mücahitler de Sovyet ve Afgan mahkûmları soğukkanlılıkla infaz ederek savaş suçu işliyorlardı. Kızıl Ordu'ya yakıt ve silah getiren konvoylara da saldırıyorlardı. Sovyetler yılda yaklaşık 2 bin kayıp veriyordu. Bunların pek çoğu acemi askerdi; sadece üç aylık temel eğitimden sonra Afganistan'a gönderilmişlerdi. Hastalık, sarhoşluk ve uyuşturucu kullanımı Kızıl Ordu'nun gücünü tüketiyordu. Savaş, Sovyet askerlerine artık anlamsız görünüyordu. Ne uğruna savaştıklarını sorguladılar, cevap bulamadılar. Bazıları kaçmak istedi ama nereye kaçacaklarını bilmiyorlardı. Bu durumda tek bir şeye sarıldılar: Afyon. Afyon bir süreliğine bütün dertlerinden uzaklaşmalarını sağlıyordu. Bazısı hiç derdi kalmasın istedi; bir kiloya yakın afyon yedi, uyudu ve asla uyanmadı.

Rus medyasında gösterilen Kızıl Ordu ise hiç de yukarıda anlatıldığı gibi değildi. Sovyet askerleri savaşmıyordu; konvoyları ve binaları koruyor, Afgan askerleriyle birlikte yemek yiyor, çalışıyor ve eğleniyorlardı. Hiç boşa geçen zamanları yoktu. Bir gün okul, bir gün ev, bir gün hastane, bir gün yol inşa ediyorlardı. Sovyet kuvvetleri Afganistan'ı sadece savunmuyor, aynı zamanda yeniden yaratıyordu. Bu propaganda, Sovyet basınında her gün tekrarlandı. Gazeteleri okuyanlar doğru haberlere ulaşmak için boşuna uğraştılar. Ama geri dönen askerler, Sovyet birliklerinin neler yaşadığını tüm gerçekliğiyle ortaya çıkarmaya başladı. Sovyetler Birliği'ndeki mezarlıklar işgalin bedelini gizlemeyi imkânsız hale getirmişti. Birçok Rus anne hayattaki tek çocuğunu kaybetti.

Mart 1985'te, enerjik ve yeni bir lider Kremlin'de iktidara geldi: Mikhail Gorbaçov. Gorbaçov Rus halkıyla buluştuğunda, savaşa muhalif olanlar nihayet kendilerini ifade edebilme imkânı buldular. Gorbaçov'un ofisine her hafta binlerce protesto mektubu yağıyordu. Gorbaçov, bu savaşı bitirmek zorunda olduğunun farkındaydı. Ancak Rus halkına on binlerce kişinin neden öldüğünü, on binlerce kişinin ne için sakat kaldığını anlatacak

şekilde bitirmek zorundaydı. Utançla Afganistan'dan kaçamazdı. Bir süreç izlemesi gerektiğine karar verdi.[20]

> Aslında Gorbaçov'un önünde ideolojik bir engel vardı. Bu, o günlerde Rusların yaşamakta olduğu Vietnam sendromuydu. Vietnam'daki Amerikalılar gibi Sovyetlerin de savaştığı ülkeden kaçması imkânsızdı, bu durum prestijlerine zarar verirdi.

Gorbaçov, BM elçisi Diego Cordovez'e, Sovyetler Birliği'nin BM anlaşması uyarınca çekilmeyi düşüneceğini söyledi. Şimdi sorun, Sovyetler ayrılırsa Afganistan'ı nasıl bir hükümetin yönetece-ğiydi. ABD ve Pakistan'ın Moskova'ya dost bir koalisyonu kabul etmesini ümit eden Gorbaçov, yeni Afgan lideri olarak Muhammed Necibullah'ı seçti. Gorbaçov, Necibullah'a, bir Afgan ulusal uzlaşı hükümeti kurma konusunda Mücahitlere görüşme teklif etmesi talimatını verdi.[21] Gorbaçov ve barış girişimleri Moskova'da alkışlanıyordu, ancak Washington'da hemen kabul görmedi.

Reagan, 19 Kasım 1985'te Gorbaçov'la yaptığı ilk zirvede, Moskova'nın Afganistan'dan çıkmak için bir anlaşma istediğini hissetti.[22] Ancak Amerika'nın "ödün vermeyen" ve "boynunu bükmeyen" şahinleri, Vietnam'ın intikamını almak istediler; Kongre tarafından baskı altına alınan Reagan, Mücahitlere zafer çağrısı yaptı. Bu "ödün vermeyen"ler, ABD üst yönetimine Afganistan'daki mücadeleyi kazanabileceklerini ve bunun bir tek çaresi olduğunu söylediler: "Yılda 100 milyon dolarlık silah sağlamayalım, bir milyar dolarlık silah sağlayalım."[23] Bu grubun çoğunun ellerinde, devletle yapılmış uzun süreli "silah sözleşmeleri" ve birçok "senatör" vardı.[24]

---

20 Anatoly S. Chernyaev, *My Six Years with Gorbachev*, Translated and edited by Robert D. English and Elizabeth Tucker, Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania 2000, s. 45.

21 Mikhail Gorbachev, *Memoirs*, Doubleday, New York 1995, s. 64.

22 Reagan, s. 101.

23 Brands, s. 197.

24 Wayne, s. 103.

ABD, Sovyet hava üstünlüğüyle mücadele etmek için en son füzesi *Stinger*'ı denemeye karar verdi. Böylelikle Washington, son teknoloji ürünlerini muharebe alanına sürerek Amerika'nın doğrudan Afgan savaşına karıştığını açıkça ortaya koyuyordu. Artan Amerikan yardımı ile teşvik edilen Mücahitler, Sovyet birliklerinin geri çekilmesini sağlayacak ancak Kabil rejimini yerinde bırakacak bir BM Barış Anlaşması'na karşı çıktı. Cenevre'de imzalanan 1988 Barış Anlaşması, her iki tarafa da daha fazla askerî yardım yapılmasını yasakladı. Ancak Cenevre Anlaşmaları barış getirmedi.

Amerikalılara göre Rusların tezi; direnişi ve Batı'dan gelen muhalefeti Kızıl Ordu'nun omuzlarından atıp daha sonra Afganistan'a hükmetmek için diğer yöntemleri takip etmekte özgür kalmalarına yarayacaktı.[25] Ruslar da Amerikalıların yaklaşımını; Marksizmin izlerini tamamen ortadan kaldırıp kontrol edebilecekleri bir anti-Sovyet kukla rejim kurmak olarak düşündüler.[26] İki süper güç de Cenevre'de kabul edilen yasağı görmezden geldi; silah tedariki devam etti. Şimdi yeni bir anlayış söz konusuydu: "Eğer sen yardım etmeye devam edersen ben de yardım etmeye devam ederim." Nihayet 1988'de, Cenevre Anlaşması uyarınca Sovyet birlikleri çekilmeye başladı. Çekilme 1989'da tamamlandı. Ancak Afganistan'a barış yine gelmedi, kan dökülmeye devam etti. Rakip İslamcı köktenciler arasındaki çatışmalar, Soğuk Savaş bittikten çok sonra da ülkeyi yok etmeye devam etti.

Afganlar Soğuk Savaş çekişmesine kurban edilen halklardan biri oldu. 1979-1988 Sovyet-Afgan Savaşı'nda beş milyon Afgan yaralandı veya evini terk etmek zorunda kaldı, bir milyon Afgan ise hayatını kaybetti. Soğuk Savaş sona erdiğinde Afganlar, 1970'lerden kalma bir miras yüzünden, ellerinde Amerikan ve Sovyet silahları, birbirleriyle savaşmaya hâlâ devam ediyorlardı.

25 Simon J., s. 161.
26 Gregory, s. 145.

İran-Irak Savaşı

22 Eylül 1980 günü Irak, komşusu İran'ı işgal etti. Sürpriz bir şekilde gelişen saldırının kısa zamanda zaferle sonuçlanması bekleniyordu ama mücadele, 20 Ağustos 1988'de İran'ın BM aracılığında ateşkesi kabul etmesine kadar devam etti, aslında bu tarihte de bir çıkmazla sonuçlandı.

Irak'ın işgal nedenleri çeşitliydi. Öncelikle, Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin 1979 İran Devrimi hareketinin Şii çoğunluklu Irak'a ihraç edilmesini engellemek istiyordu. Böylelikle Sünni Baas liderliği üzerindeki olası tehdit ortadan kaldırılmış olacaktı. Ayrıca Irak, İran Körfezi'ndeki hâkim devlet olarak İran'ın yerini almak istemişti. Bu daha önceden mümkün değildi; çünkü Şah Pehlevi'nin ABD ve İsrail ile yakın ittifakı bulunuyordu. Aslında Irak, İran'ın petrol zengini Huzistan eyaletini ve Şattülarab'ın doğu yakasını elde etmeyi istediği için iki devlet arasında uzun süredir devam eden bir sınır anlaşmazlığı da vardı.

Irak, İslam Devrimi sonrasında yaşanan kaostan yararlanmayı, zayıflamış bir İran karşısında kesin bir zafer kazanmayı bekliyordu. Ama Irak ordusu sadece üç ay boyunca ilerleyebildi. Aralık 1980'de işgal durdu. İki taraf arasında şiddetli çatışmalar başladı. İran ordusunun karşı harekâtı giderek ivme kazandı. Irak savaş öncesi sınır hatlarına geri püskürtüldü. Haziran 1982'ye gelindiğinde İran, neredeyse kaybettiği tüm toprakları geri almıştı. Çatışma, kullanılan taktikler açısından I. Dünya Savaşı'nı andırır bir sürece girdi. Dikenli tellerle takviye edilmiş savunma hatlarına dayanan büyük ölçekli siper savaşı, makineli tüfek tahkimatları, süngü saldırıları, dalga dalga gelen cephe saldırıları, kimyasal silahların yoğun kullanımı, sivil hedeflere kasıtlı saldırılar, İran-Irak Savaşı'nın karakteristiğiydi.

Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği, İngiltere, Fransa ve çoğu Arap ülkesi Irak'a büyük ölçekli siyasi ve lojistik destek sağlarken İranlı Halkın Mücahitleri örgütü de Irak'ın yanında yer aldı. İran ise büyük ölçüde tecrit edilmişti, İran'ın yanında sadece Iraklı Kürt milisler yer aldı.

Savaş sırasında Irak, Batı ve Sovyetler Birliği tarafından, devrim sonrası İran'ına karşı bir denge unsuru olarak görülüyordu. Savaşın ilk yıllarında, Amerika Birleşik Devletleri'nin İran'la da Irak'la da anlamlı bir ilişkisi yoksundu. Bir tarafta İran Devrimi ve Tahran'la yaşanan rehine krizi vardı, diğer tarafta ise Irak'ın Sovyetler Birliği ile ittifakı ve İsrail düşmanlığı söz konusuydu. İran'ın Irak kuvvetlerini püskürtmedeki başarısının ve Humeyni'nin 1982'de savaşı sona erdirmeyi reddetmesinin ardından, ABD 1984 yılı itibariyle diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasını sağlayarak Irak'a bir erişim sağladı. ABD hem İran'ı Sovyet etkisinden uzak tutmak hem de diğer Körfez ülkelerini İran'ın genişleme tehdidinden korumak amacıyla Irak'a sınırlı destek sağlamaya başladı. Diplomatik kanalları yeniden açarak, çift kullanımlı teknoloji ihracatına getirilen kısıtlamaları kaldırarak, üçüncü şahıs askerî donanımın transferini denetleyerek ve savaş alanında operasyonel istihbarat sağlayarak Irak lehine politikalar izledi. Reagan yönetimi, İran veya Irak için bir zaferin "ne askerî açıdan uygulanabilir ne de stratejik olarak arzu edilir" olduğuna inanıyordu.

1980 ile 1988 yılları arasında Irak, silah ithalatının %90'ından fazlasını Sovyetler Birliği, Fransa ve Çin'den karşıladı.[27] Savaş sırasında Irak'ın ana silah tedarikçisi Sovyetler Birliği'ydi. SSCB Irak ile ittifakının sona ermesini istemedi. Saddam'ın, istediği silahları alamaması durumunda, Batı'dan ve Çin'den silah tedariki sağlayacağı tehdidi Kremlin'i alarma geçirdi. Aslında Sovyetler Birliği, Irak'a silah tedarikini azaltma tehdidini Sovyet-İran ittifakını oluşturmak için kullanmayı umuyordu.

1970'lerden itibaren Irak'ın en yakın müttefiklerinden biri olan Fransa, önemli bir askerî teçhizat tedarikçisiydi. Fransızlar, Irak'ın toplam silah stoğunun dörtte birinden fazlasını oluşturacak büyüklükte; 5 milyar dolara denk silah sattılar. Tarafların zaferinde doğrudan pay sahibi olmayan ve savaştaki çıkarı tamamen ticari olan Çin, her iki tarafa da serbestçe silah sattı. Irak'ın başlıca mali

27 Mohamed Heikal, *The Sphinx and the Commissar: The Rise and Fall of Soviet Influence in the Middle East*, Harper & Row, New York 2008.

destekçileri, petrol zengini Basra Körfezi ülkeleriydi; özellikle de Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri. 1980'lerde Irak, 35 milyar doları Batı'dan, 50 milyar doları Basra Körfezi ülkelerinden olmak üzere toplamda 90 milyar dolara yakın kredi aldı.

Birleşik Devletler'se İran-Kontra meselesi olarak bilinen karmaşık ve yasadışı bir programın parçası olarak İran'a dolaylı yollardan bazı silahlar sağladı. Bu gizli satışların amacı kısmen Lübnan'da tutulan rehinelerin serbest bırakılmasını sağlamak ve kısmen de Nikaragua'daki isyancı Kontralar grubuna yardım için finansman kaynağı yaratmaktı. Bu "rehine için silah" anlaşması büyük bir İrangate skandalına dönüşerek Reagan'ın başını bayağı ağrıttı.[28]

Kuzey Kore, İran için büyük bir silah tedarikçisiydi. Genellikle İran ile Komünist Blok arasındaki silah anlaşmalarında üçüncü taraf olarak hareket ediyordu. Sağladığı destek, büyük güçlerin inkâr etmek istediği, yerel olarak Doğu Avrupa'da üretilen silahları içeriyordu. Arap dayanışmasını bozan Suriye ve Libya, silahları, söylemleri ve diplomasileri yoluyla İran'ı destekledi. Çin de, 1980 ile 1988 yılları arasında İran'ın en büyük yabancı silah tedarikçisiydi. Çin gibi Yugoslavya, Portekiz, İspanya ve Türkiye her iki tarafla ticari ilişkiler kurarak savaş sırasında önemli gelir elde ettiler.

22 Mayıs 1984'te Başkan Reagan'a Oval Ofis'te bir sunum yapılarak hazırlanmış bir proje hakkında bilgi verildi. Buna göre Reagan yönetimi üç aşamalı bir faaliyet programı oluşturmalıydı. İlk olarak, Uluslararası Enerji Ajansı üyeleri arasında petrol stoklarının artırılması şarttı ve gerekirse petrol piyasasının aksaması durumunda, petrol arzının erken serbest bırakılması gerekiyordu. İkincisi, ABD'nin bölgedeki dost Arap devletlerinin güvenliğini artırması gerekiyordu. Üçüncüsü, İran ve Irak'a askerî teçhizat satışına ambargo uygulanmalıydı. Plan, Başkan tarafından kabul gördü ve daha sonra 1984'te Londra'daki G-7 Zirvesi'nde başta Margaret Thatcher olmak üzere diğer liderler tarafından da onaylandı.

28 Brands, s. 187.

ABD hükümetinin Irak'a desteği bir sır değildi. Konu Senato ve Temsilciler Meclisi'nin açık oturumlarında sık sık tartışıldı. Amerika, bu çatışmada Irak'ı coşkuyla destekliyor da değildi. Yardım faaliyetleri büyük ölçüde İran'ın zaferini engellemeye yönelikti. ABD, dikkatini denizlerdeki hareket kabiliyetini korumaya ve İran'ı izole etmeye verdiği için, zaman zaman kendini savaşın içinde çatışırken buldu, bazen de olayları kendisi tetikledi.

17 Mayıs 1987'de, bir Irak *Mirage* savaş uçağı, yanlışlıkla *USS Stark* firkateynini vurdu. Saldırı, mürettebattan 37 kişinin ölümüne ve 21'inin yaralanmasına neden oldu. O yıllarda Irak ve ABD arasında siyasi ve askerî işbirliği olması nedeniyle, saldırının iki ülke arasındaki ilişkiler üzerinde bir etkisi olmadı. Ekim 1987'de Nimble Archer Harekâtı sırasında ABD, İran'ın Amerikan bandıralı Kuveyt tankeri *Sea Isle City*'ye düzenlediği saldırıya misilleme olarak, İran petrol platformlarına saldırdı. 14 Nisan 1988'de *USS Samuel B. Roberts* firkateyni bir İran mayınına çarparak ağır hasar gördü. Mürettebatından 10 denizci yaralandı. ABD'nin yanıtı sert oldu. 18 Nisan'da başlatılan Praying Mantis Harekâtı sırasında ABD donanması tarafından iki İran petrol platformu imha edildi ve yedi İran savaş gemisi batırıldı. Praying Mantis Harekâtı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD Donanması'nın girdiği en geniş çaplı çatışmaydı. *USS Vincennes* kruvazörü, 3 Temmuz 1988'de İran Hava Yolları'na ait bir uçağı düşürerek 290 yolcu ve mürettebatın hayatını kaybetmesine neden oldu. ABD'li yetkililer, İran uçağının kimliğini açıklamadığını ve gönderilen uyarı sinyallerine yanıt vermediğini söylediler.[29] ABD, olaydan ve neden olduğu sivil ölümlerden duyduğu üzüntüyü ancak 1996'da dile getirdi.

1982 itibariyle İran saldırıya geçmişti; fakat 1988'in ortalarında Irak inisiyatifi geri aldı. Büyük Irak saldırıları, savaşın sonuçlanmasına yol açtı. Sekiz yıllık savaş bitkinliği, ekonomik yıkım, moral düşüşü, askerî kilitlenme, Irak güçleri tarafından bölgedeki sivillere karşı kitle imha silahlarının kullanımına gösterilen

29 Wayne, s. 154.



İran-Irak Savaşı'nın bedeli...

uluslararası tepki ve artan ABD-İran askerî gerilimlerinin ardından, BM tarafından ateşkes sağlandı. İran-Irak Savaşı'nda siviller de dâhil yaklaşık 3.5 milyonluk zayiat verildi. Bunun yaklaşık yarım milyonu, Iraklı ve İranlı askerlerdi. Bu kadar çileye, ölüme ve yıkıma rağmen savaş sonunda pek bir şey değişmedi. Bir şey daha değişmemişti; savaş sırasında süper güçlerin her iki tarafa da sağladıkları yardımlar ya da çıkarları doğrultusunda yaklaşmaları.

Aslında Henry Kissenger, daha savaş devam ederken yaşanan savaşın uzun vadeli sonucu hakkında en iyi tahmini yapmıştı: "İkisinin de kaybedemeyecek olması gelecek için çok yazık, Körfez'de sorunlar uzun süre devam edecek demektir."[30]

30 Gallegher, s. 59.



GÖRÜNMEYEN CEPHE

CIA'in en büyük casuslarından biri olan Dmitri Polyakov, KGB tarafından yakalandığında kendini zehirlemesini önlemek için dört kişi tarafından ellerinden, kafasından ve ağzından sıkıca tutuldu. Diğer bir kişi ise bu kıymetli tutsağı soyarak üstünü aradı. Polyakov'un faaliyetleri ve yakalanma anı aslında Soğuk Savaş boyunca görünmeyen bir cephede mücadele eden ajanların ve casusların yaşadıklarının bir özetiydi. Askerler zaman zaman alarma geçebilirlerdi. Ama onlar, kesintisiz biçimde dikkatli olmak zorunda oldukları bir mücadelenin tam ortasındaydılar. Onlar için "savaş" hiçbir zaman "soğuk" olmadı.

16 Temmuz 1945 günü güneş doğarken, Los Alamos'ta görev yapan müttefik bilim adamları, ilk atom bombası testini izlemek için New Mexico çölüne gittiler. Yıllardır tam bir gizlilik örtüsü altında çalışıyorlardı. Aralarından biri olan Ted Hall çok heyecanlı ama bir o kadar da düşünceliydi. Kendisi projedeki en genç bilim insanıydı. Yaşı henüz 19'du. Test alanına geldiklerinde, güvenli bir mesafe olduğu düşünülen yerde diğerleriyle birlikte beklemeye başladı. Bomba patladı. Ted, önce o anın etkisiyle "Harika bir manzara," diye düşündü. Sonra asıl düşüncelerine geri döndü. Çünkü Ted Hall için Soğuk Savaş bir yıl önce başlamıştı.

Ted Hall, üzerinde çalıştıkları atom silahı ile ilgili sırları, Ruslara iletmeye karar vermişti. Neden mi? Nazi Almanyası daha yeni teslim olmuştu. Ted, olayların gelişim sürecini gözleriyle görmüştü. Nazi ideolojisi yayıldıkça bir ulusun nasıl bir tehdide dönüştüğüne tanık olmuştu. Benzer bir şeyin tekrar yaşanmaması için elinden geleni yapmaya karar vermişti. Bu ve benzeri ideolojilerin dünya üzerinde bir kez daha dolaşmasını mümkün kılacak bir tekelin

olmaması gerektiğini düşünüyordu.[1] Kafasındaki soruların tek bir cevabı var gibi görünüyordu. Yapılması gereken, Amerikan tekelini kırmak için harekete geçmekti. Ted Hall'un o tarihlerde bilmediği şey ise tek başına olmadığıydı.

KGB'nin Los Alamos'ta birkaç kaynağı vardı. Ama hiçbirinin birbirlerinden haberi yoktu. Bunlardan biri olan bilim insanı Klaus Fuchs da, Ted Hall gibi, atom bombasının nasıl patlatılacağına dair ayrıntıları Sovyetlere aktarmıştı. KGB üzerinden edindikleri kavramlar ve ilkeler Sovyet bilimi için o kadar yeniydi ki kelime olarak Rusçada eşdeğer bir karşılıkları dahi yoktu. Sovyetler, aktarılan bilgiler ışığında, Nagazaki'yi yok eden Amerikalıların atom bombasının temel unsurlarını kopyaladılar ve 1949'da ilk atom bombalarını patlattılar. Atom casusları, Sovyetler Birliği'ni iki yıllık araştırmadan kurtarmıştı. Sonuç; artık iki süper gücün de elinde atom bombası vardı ve ABD'nin nükleer silah tekeli kırılmıştı. Ted Hall, Mart 1951'de FBI tarafından sorgulandı; ancak delil yetersizliğinden hüküm giymedi. Julius ve Ethel Rosenberg ise idama mahkûm edildi.

Ethel'in kardeşi, Manhattan Projesi'nde çalışan Çavuş David Greenglass, Rosenberglere nükleer silahlarla ilgili verileri sağladı. Rosenbergler bu bilgiyi, Sovyet casusluk ağının kuryesi Harry Gold'a iletti. Daha sonra da Gold, elindekileri Sovyetler Birliği'nin New York'taki konsolos yardımcısı Anatoly A. Yakovlev'e verdi. Rosenbergler casusluk yapmak için komplo kurmakla suçlandılar. 6 Mart 1951'de mahkemeye çıkarıldılar. 29 Mart'ta suçlu bulundular. Çift 5 Nisan'da, ölüm cezasına çarptırıldı. Rosenbergler, 19 Haziran 1953'te New York Ossining'deki Sing Sing Hapishanesi'nde elektrikli sandalyede idam edildiler. İnfazlarından sonraki yıllarda, suçlulukları hakkında önemli tartışmalar oldu. İkili, sık sık FBI'ın alaycı ve intikamcı yetkililerinin kurbanları olarak görüldü. Suçluluklarıyla ilgili tartışmalar 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve Julius Rosenberg'in

1 Hunt, s. 17.

casusluk faaliyetine dâhil olduğunu doğrulayan Sovyet istihbarat bilgilerinin yayınlanmasından sonra çözüldü.[2]

Zamanın anti-Sovyet hararetinin ortasında kalan Rosenbergler, barış zamanında casusluk yapmak amacıyla komplo kurmak suçuyla Amerika'da yargılanıp idam edilen tek Amerikalı sivil casus örneğiydiler.

Cambridge Beşlisi

İstihbarat savaşı orantısızdı. KGB batıda faaliyet gösteriyordu ama CIA kapalı bir dünya ile karşı karşıyaydı. O kadar ki Finlandiya sınırından Rusya'ya geçen trenler çelik kepenklerle kapatılıyordu. ABD uzunca bir süre bir bilgi kıtlığı yaşadı. Sovyet sisteminin nasıl işlediğine dair bu bilgi eksikliği, ister Sovyetler Birliği'nin kendisinde ister kopyaları olan Doğu Almanya'da ve Küba'da olsun, tüm Soğuk Savaş boyunca CIA'in başına musallat oldu. Sovyetler Birliği'ne erken sızma operasyonlarının çoğu başından itibaren başarısızlığa mahkûmdu.

Batı'nın istihbarat örgütleri, İngiliz istihbarat subayı Kim Philby gibi, KGB casuslarının ihanetine uğradı. Philby, ikili ajan olan arkadaşları Guy Burgess ve Donald Maclean ile olan ilişkisi nedeniyle kamuoyunun dikkatini çekti. Philby, Burgess ve Maclean'ın ortadan kaybolması olayına karıştığı yönündeki suçlamaları reddetmek için bir basın toplantısı düzenledi. Sorulan can alıcı soruları; "Yorum yok." ya da "Mümkün değil." gibi yanıtlar vererek geçiştirdi.

Casuslar dünyasının Kim Philby'nin de içinde bulunduğu en efsanevi isimleri, birbirlerine sıkı sıkıya bağlı beş Cambridge mezunuydu. Soğuk Savaş gibi kritik bir süreçte Sovyetler Birliği için çalıştılar. Her biri İngiliz devletinin farklı bölümlerinde çalıştığı için elde ettikleri eşsiz istihbarat birbirini tamamladı. Kim Philby (1912-88), kariyerinin çoğunu, İngiliz istihbarat servisi MI6 için çalışarak geçirdi. Donald Maclean (1913–83) Dışişleri'nde nükleer

2 Jefferville, s. 89-90.

silahlar ve askerî konularla ilgili başarılı bir kariyere sahipti. Guy Burgess (1911-63) MI6, Dışişleri Bakanlığı, Londra ve ardından Washington'daki İngiliz Elçiliği'nde görev yaptı. Anthony Blunt (1907-83), kendini II. Dünya Savaşı sırasında görev aldığı MI5'te, Alman casusluk faaliyetlerinin durdurulmasına adadı. Son üye, savaş sırasında bir yılını ünlü kod kırma tesisi Bletchley Park'ta geçiren John Cairncross'du (1913–95). Beşi de esasen asıl belgeler veya belgelerin fotoğrafları şeklinde şaşırtıcı miktarda malzeme aktardılar. Sovyet istihbaratı bile başlangıçta ellerine geçenlerin gerçek olduğuna inanmadı.

Philby KGB'ye görevler hakkında çok şey anlattı; insan sayılarından koordinatlara, operasyonların nerede ve nasıl yürütüleceğinden ajanların paraşütle mi yoksa deniz yoluyla mı gönderileceğine kadar her şey hakkında bilgi verdi. Ve elbette sızmaların gerçekleşeceği yerler Sovyet karşı istihbaratı tarafından kontrol altına alındı, gelen ajanlar yakalandı. KGB'nin rutini, ele geçirilen ajanların sorgulanmasıydı. Bazıları kararlı biçimde sessiz kaldılar ve bunu yapmakla kendi ölüm fermanlarını imzalamış oldular. Bazıları ise KGB'nin dediğini yaparak propaganda malzemesi olarak kullanıldılar.

Sovyet göçmeni Mihail Kudriavtsev, CIA için casusluk yapmak amacıyla 1953'te paraşütle Rusya'ya atladı. Kendisini bekleyen KGB elemanları tarafından yakalandı. Enterne edilip KGB merkezine götürüldü. Moskova'dan gelen müfettişi görünce, kendisini bekledikleri izlenimini edindi. KGB Kudriavtsev'in geleceğini bir şekilde biliyordu. Kudriavtsev, Philby'nin kurbanlarından biriydi. KGB'ye her şeyi anlattı. Sovyet Devleti tarafından düzenlenen bir basın toplantısında, kendisi için hazırlanmış bir açıklamayı papağan gibi tekrar ederek hayatını kurtardı. KGB, söyleyeceği her şeyi Kudriavtsev'e iki günde ezberletmişti. Batı karşıtı propaganda içeriğindeki konuşmayı yaparken Kudriavtsev robot gibi bakıyordu. Her şey KGB'nin senaryosuna dayanıyordu. Kudriavtsev, rejimi devirmeyi bir yana bırakın, Sovyetler Birliği'nin kötü olduğunu düşünmekle bile ne kadar büyük bir hata yaptığını

dünyaya anlattı. Lubyanka Hapishanesi'ne geri götürülmemek için bunu yapmak zorundaydı. KGB, ele geçirilen çok sayıda CIA ekipmanını da basın toplantısında gösterdi. Batı yurtdışında başarısız olmuş ve kendi içinde de ihanete uğramıştı.

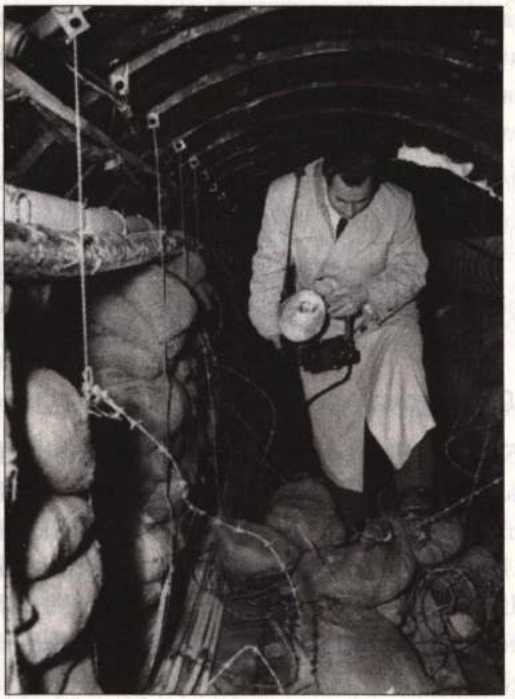
CIA ve MI6, Sovyet istihbaratının nokta atışı yapacak kadar bilgi sahibi olmayı ancak teşkilatlarına köstebek yerleştirerek başarabileceğini fark etmişti. Muazzam bir casus avı başlatıldı. Ancak bilgilerin Kim Philby gibi "güvenilir" insanlar tarafından aktarıldığını çok sonra anladılar.

Tünel Operasyonu

Kore Savaşı, tahmin ve değerlendirmedeki boşluklarını ortaya çıkardığı için CIA'in özgüvenine darbe vurdu. CIA, savaşın başlangıcı konusunda yanıldı, Kuzey Kore kuvvetlerinin gücü ve yeterliliği konusunda yanıldı, Çin'in savaşa müdahalesi konusunda da yanıldı. Savaş sırasında haberalmada yaşanan başarısızlıklar hem politikacılara hem de istihbarat teşkilatına, alınması gereken dersleri gösterdi. Bunlardan biri, sinyal ve iletişim istihbaratının geliştirilmesi için daha iyi teknik donanıma sahip olunması gerekliliğiydi. Teknik donanım iyileştirilirse CIA, Pentagon ve Ulusal Güvenlik Teşkilatı, dünyanın dört bir yanından hayati öneme sahip bilgileri elde edebilirdi. Pilot deneme, Doğu ve Batı bloklarının kesiştiği noktada yapıldı.

Berlin, Sovyet Bloku'nun sayısız telefon ve teleprinter hattının şehrin altında kesiştiği bir iletişim merkeziydi. Amerikalılar ve İngilizler, Sovyet sektörünün derinliklerine bir tünel açtılar. Amaçları, Doğu Almanya ve Polonya'daki Sovyet kuvvetlerinin iletişim hatlarını ve bunların Moskova ile olan bağlantılarını dinlemekti. Böylelikle bu güçler hakkında güncel istihbarat sağlayacak, ayrıca pek çok konuda da "erken uyarı" elde edeceklerdi.

İlgili aygıtlara bağlanan hatlar tünelin içine iniyor, güçlendiriciden geçiyor, daha sonra gece gündüz çalışan ve her bir veriyi kaydeden yüzlerce kayıt cihazının olduğu depo alanına ulaşıyordu. Son derece gizli ve hassas bir şekilde gerçekleştirilen yerleştirme



Berlin'de Amerikalılar ve İngilizler tarafından Sovyet sektörünün derinliklerine açılan tünel...

işleminden sonra CIA ve MI6 dinleme faaliyetlerine girişti. Yalnız bilmedikleri küçük bir ayrıntı vardı: KGB, başından beri tünel operasyonundan haberdardı.

İngiliz istihbaratında görevli, çift taraflı ajan George Blake bütün verileri KGB'ye aktarıyordu. Üstelik Blake, tünelin planlandığı toplantıda sekreterdi. KGB'deki amirine, tünelin nereden ve nasıl geçeceğini, hangi hatlara bağlanacağını gösteren basit bir çizim dahi gönderdi.

George Blake, Seul'de İngiliz istihbarat subayı olarak görev yapmaktayken Kore Savaşı patlamıştı. Kuzey Koreliler tarafından yakalanan Blake, korunmasız Kore köylerinin üzerinde alçaktan uçan devasa Amerikan uçan kalelerini ve Amerikan bombardımanlarının sonuçlarını gördükçe, bir utanç duygusuna kapılıp

yanlış tarafta olduğunu düşünmüş ve bu konuda bir şeyler yapması gerektiğini hissetmişti.[3] Üstelik Blake, 1953 ateşkesinden sonra Kuzey Kore tarafından serbest bırakılan ilk savaş esirleri grubuyla İngiltere'ye geri döndüğünde kendisiyle kameralar eşliğinde bir röportaj da yapılmıştı.

Blake, İngiliz istihbaratında tekrar çalışmaya başladı; ancak bu kez KGB casusuydu. Kendisine bir *Minox* fotoğraf makinesi verildi. Makinesini daima cüzdanının yanında taşımasının nedeni, önemli belgelerle ne zaman karşılaşacağını bilmemesiydi.

İlginçtir ki Blake'in tünelle ilgili uyarısı KGB'de sorun yaratmıştı; tünel üzerinden hareket edilmesi Blake'in ifşa olma riskiyle karşı karşıya kalması demekti. Bu durumda KGB, tünele herhangi bir dezenformasyon göndermeme kararı aldı ki böylece Sovyetlerin tünel hakkında bir şey bildiği hissedilmeyecekti.[4] Bu çok önemli bir düşünceydi; çünkü KGB, Blake'in İngiliz istihbaratı içinde kaldığı süre boyunca çok değerli bir kaynak olacağını biliyordu. Bu yüzden Berlin tüneli, bir bakıma KGB ile CIA'in "izniyle" işletildi ve bir sinyal istihbaratı bolluğuna sahip oldu.

Müttefik kuvvetler, aldıkları bilgiler doğrultusunda Almanya ve Polonya'daki Sovyet güçlerine karşı askerî savaş düzeni aldılar. Moskova'dan gelen her bilgi elde edildi; Sovyet Savunma Bakanlığı'nın yeniden yapılanması ile ilgili tüm bilgiler de buna dâhildi. Ancak asıl önemli olan, CIA ve MI6'nın elde etmeyi hiç beklemediği şeyleri de edinmesiydi: Sovyet askerlerinin özel hayatlarına ilişkin kişisel bilgiler ve Sovyet askerî karşı-istihbarat operasyonları hakkında operasyonel veriler. Zirvedeki Müttefik istihbaratı, Berlin'deki Sovyet karşı-istihbaratını dinleyerek eğleniyordu. Ancak KGB, tünelin fişini çekme anını kolluyordu. George Blake bu konuda uyarıldı ve sonucunun ne olacağı tahmin edilemeyen süreç boyunca gergin bir bekleyişe başladı.

3 Krock, s. 106.

4 Murphy, Kondrashev, Bailey, s. 71.

1956 yılında bir Nisan gecesi şiddetli yağmur yağdı. Meydana gelen kablo arızası KGB'ye, Batı'nın "istihbarat başarısını" Sovyet propaganda zaferine dönüştürmek için aradığı bahaneyi verdi. CIA ve MI6 çok üzgündü. Sonra da "Şanslıydık ki bu kadar uzun sürdü"[5] deyip yeni arayışlara girdiler.

Beş yıl sonra da George Blake de ihanete uğradı; deşifre oldu ve 42 yıl hapis cezasına çarptırıldı. KGB'ye, Batı için çalışan yaklaşık 400 ajanının ismini, zarar görmemeleri şartıyla vermişti. Kamera önünde yapılan duruşması sırasında bundan hiç bahsedilmedi. Ancak Blake'in isimleriyle donanmış olan Moskova, yeterli ek kanıt elde edene kadar sadece bekledi. Listedeki isimler zarar gördüler; ama Blake'e hiçbir şey söylenmedi.

Dünyayı Yok Olmanın Eşiğinden Döndüren Ajan Penkovsky

1950'lerde Soğuk Savaş yoğunlaştıkça CIA üzerindeki baskı da arttı. Batı, Sovyet kuvvetlerinin büyüklüğü ve gücüyle ilgili ayrıntılar konusunda kayda değer bilgi elde edemiyordu. Moskova'daki hava gösterilerinde veya 1 Mayıs geçit törenlerinde elde edilen fotoğraflar yeterli değildi. CIA'i en çok endişelendirense, en az bilgi sahibi oldukları Sovyet füze gücüydü.

Sovyetler Birliği'ndeki füze konuşlandırmaları hakkında sınırlı insan istihbaratı vardı. Bir tesisin veya bir kasabanın, füze faaliyetleriyle ilgili olduğunu öne süren bazı iletişim istihbaratları vardı. Ancak füzelerin fiilen konuşlandırıldığına dair sağlam ve teyit edilmiş kanıtlar yoktu. 1956'dan itibaren Amerikan teknik üstünlüğü cevap vermeye başladı. CIA'in kendi keşif uçağı U-2, Sovyet üslerini fotoğraflamak için Rusya üzerinde uçuyordu. Ancak dört yıl boyunca yapılan aramalarda kıtalararası füze fırlatma sahası bulunamadı.[6] Daha sonra, 1960 yılında ABD, kameralı bir

5 Peter Grose, *Operation Rollback: America's Secret War behind the Iron Curtain*, Houghton Mifflin, Boston 2000, s. 29.

6 Beschloss, Mayday, s. 65.

uydu fırlatmayı başardı. Uydu, yörüngede on yedi kez döndükten sonra film kapsülünü fırlattı. Havada yakalanan kapsül, analiz için dünyaya geri getirildi. Sonraki bir uçuş, yalnızca bir Sovyet kıtalararası balistik füze (ICBM) fırlatma sahasının varlığını doğruladı. Bulmacanın geri kalan parçaları, Soğuk Savaş'ın belki de en büyük casusu tarafından sağlandı.

Oleg Penkovsky, II. Dünya Savaşı sırasında kazandığı tüm madalyaları gururla üniformasının üzerinde taşıyan üst düzey bir Kızıl Ordu subayıydı. CIA içinse bir Amerikan vatanseveriydi. Penkovsky, Sovyet iktidarının sınırları hakkında hatırı sayılır bilgi verdi. Albay Oleg Penkovsky, CIA tarafından işe alınmamıştı, gönüllü çalışıyordu. GRU subayıydı. Ancak ailesinin Çarlık Rusya'sında üst sınıfa dâhil olması ilerlemesini hep sınırlamıştı. Penkovsky bundan duyduğu rahatsızlığı, verdiği radikal bir kararla gösterdi. CIA'e bilgi sızdırmaya başladı. Amerikalılar başlangıçta temkinli davrandılar ama Penkovsky, kısa süre içerisinde binlerce belge ve plan akışı sağlayınca güvenlerini kazandı.

ABD için Sovyetler Birliği bir tehditti, askerî açıdan kesinlikle güçlüydüler; ancak Penkovsky'nin sunduğu verilere göre tahmin edildiği kadar da güçlü değillerdi. Penkovsky, Sovyet gücünün Washington tarafından gerçekte olduğu seviyede algılanmasını sağladı. Penkovsky'nin sağladığı istihbarat, Sovyetlerin atom savaş başlıklarının hem eksikliğini hem de yönlendirme sistemleriyle ilgili sorunlarını ortaya çıkardı.

Penkovsky, Kruşçev'in maceracılığının dünyaya felaket getireceğinden korku duyuyordu. Küba Krizi sırasında Kruşçev, Kennedy'ye "Ben barış istiyorum; ama siz savaş istiyorsanız bu sizin sorununuz."[7] demişti. Penkovsky'ye göre Kruşçev blöf yapıyordu. Kennedy kararlı olmalıydı, çünkü Kruşçev'in böyle bir savaşa girmesi mümkün değildi çünkü o anda Sovyetler herhangi bir savaşa hazır değildi. Aslında Penkovsky, ABD'ye hiçbir teknik birikimin inşa edemeyeceği bir silah sunmuştu; Penkovsky'nin

7 Fursenko, Aleksandr and Naftali, s. 169.

içeriden getirdiği bilgi, 1962 Küba Füze Krizi sırasında ABD için kritik öneme sahipti. U-2'nin çektiği fotoğraflar, Penkovsky'nin kullanım kılavuzlarını zaten vermiş olduğu Sovyet füzelerinin Küba'daki varlığını ortaya çıkardı.

Dünya, nükleer savaşa her zamankinden çok daha yakınken, istihbarat uzmanları Başkan Kennedy'ye brifing vermek için Beyaz Saray'a çağrıldı. Başkan, Küba'daki Sovyet füzelerinin hangi şartlarda kullanılabileceğine dair bir soru sordu. CIA uzmanları soruyu öncelikle istihbarat kaynaklarının analizlerine ancak esas olarak bu füzelerin sahada nasıl çalıştığını kendilerine anlatan Penkovsky'nin bilgilerine güvenerek yanıtladılar. CIA değerlendirmesi, Kennedy'ye nefes alıp düşünebileceği üç değerli gün kazandırdı. CIA, Penkovsky'ye minnettardı. Ancak Amerikalıların bilmediği bir şey vardı; Penkovsky artık KGB tarafından gözetleniyordu.

CIA'in Sovyet operasyonlarında görev alan Joe Bulik, Penkovsky'nin bağlantısıydı. Bulik, Paris'teki son buluşmalarında Penkovsky'nin tehlikede olduğu hissine kapılmamıştı.[8] Hatta Moskova'ya dönen Penkovsky, rutin mesajlarından birini göndermişti. Bir sorun var gibi durmuyordu. Sonra Penkovsky, bir evrak iletmek istediğini bildirdi. CIA, teslimatı gerçekleştirmek için kurye gönderdi. Ancak kurye tutuklandı. CIA için bunun tek bir anlamı vardı; Penkovsky KGB'nin elindeydi.

Penkovsky, 1962 yılında KGB tarafından tutuklandı. Nasıl ihanete uğradığı hâlâ net değildir. Ancak İngiliz istihbarat servislerinde çalışan birçok şüpheli çifte ajan bulunmaktaydı. Penkovsky, KGB tarafından defalarca sorgulandı. Öldürüleceğini anladığından bazı şeyler söyledi ama her şeyi itiraf etmedi.[9] 1963'te yargılandı, suçlu bulundu ve idam edildi. Cesedi yakıldı. Genelde casuslar kışkırtıcı figürler olarak düşünülür; ancak Kasım 1960'dan itibaren Batı'ya bilgi sızdıran Penkovsky, potansiyel olarak ölümcül

8 Gleijeses, s. 118.
9 Jefferville, s. 59.

sonuçlar doğuracak bir dünya krizinin kazasız belasız atlatılmasına yardımcı olmuştu.

Bütün casusların ünlü oldukları aslında bir şehir efsanesidir. Galina ve Mikhail Fedorov 20 yıl boyunca Amerika'da faaliyet gösteren KGB ajanlarıydı. Hiç yakalanmadılar. Savaş durumunda, düşman hatlarının gerisinde casusluk yapmak için görevlendirilmişlerdi. KGB'de de CIA'de da hiçbir zaman acemi ajanlar eksik olmadı; bazıları para, bazıları ideoloji, bazıları da gizemli bir hayat yaşamanın katıksız heyecanı için hizmet ettiler.

Profuma Olayı

1960'ların başında dünyanın dikkati bir anda İngiltere'ye çevrildi. Ülke bir istihbarat skandalıyla sarsılıyordu. Bir Rus casusu ve bir İngiliz bakanın da dâhil olduğu Profumo Olayı, gündeme damgasını vurdu. 8 Temmuz 1961'de Lord Astor'un kır evindeki bir partide, Muhafazakâr Parti hükümetinin bakanlarından 46 yaşındaki John Profumo, hem aristokrasi hem de yeraltı dünyasındaki bağlantılarıyla ünlü olan Stephen Ward tarafından 19 yaşındaki Londralı dansçı Christine Keeler ile tanıştırıldı. Partide Keeler'in sevgilisi de bulunmaktaydı: Rus askerî ataşesi Eugene Ivanov. Bakan Profumo, Ward'un da dayatmasıyla Keeler ile bir ilişki kurdu. Kısa süre sonra ikili hakkında söylentiler yayılmaya başladı. Mart 1963'te Profumo, Parlamento'da yaptığı açıklamada Keeler ile yaşadığı ilişkide "hiçbir şekilde uygunsuzluk" olmadığını belirtti;[10] ancak bunun aksini ispat eden kanıtlar saklanamayacak kadar ortaya dökülünce Profumo'nun yalan söylediği anlaşıldı. On hafta sonra Profumo, Avam Kamarası'nı aldattığını "derin bir pişmanlıkla" kabul ederek istifa etti. Başbakan Macmillan Ekim ayına kadar göreve devam etti; ancak bu skandal, Macmillan hükümetinin çöküşünde önemli rol oynadı. Bir yıl içinde yapılan

10 William G. Hyland, *Mortal Rivals: Understanding the Hidden Pattern of Soviet-American Relations*, Simon and Schuster, New York 1987, s. 179.

genel seçimlerde muhalefetteki İşçi Partisi, iktidardaki Macmillan'ın Muhafazakâr Partisi'ni yenilgiye uğrattı.

Casusluk teşebbüsü suçlamalarına rağmen ne FBI ne CIA ne de İngiliz istihbaratı, Ivanov'un Profumo'yu tuzağa düşürmeye veya Keeler'i bir erişim ajanı olarak kullanmaya teşebbüs ettiğini doğrulayabildi. Ivanov, skandal geniş kitlelerce öğrenilmeden önce İngiltere'den ayrılmıştı. 1981'de emekli olana kadar Sovyetlerin önemli istihbarat pozisyonlarında görev yaptı.

Casuslukta Uzay Çağı

Batılı hükümetler, içlerindeki devasa KGB varlığından bıkmış durumdaydılar. 1971'de İngilizler, iltica eden bir Rus tarafından verilen bilgiler doğrultusunda tespit ettikleri 105 Sovyet istihbarat subayını sınır dışı ettiler. Yardımlarına yetişen, teknoloji oldu; gelişen teknoloji, casusluğun rolünü giderek daha fazla üstlenerek Batılı devletlerin omuzlarındaki yükü hafifletti. Uydular artık telsiz iletişimlerini ve rakiplerin füzelerinin test fırlatmalarından gelen verileri yakalayabiliyorlardı.

Uzaydan çekilen filmin dünyaya geri gönderilmesi bile gerekmiyordu artık. ABD'deki bir istihbarat analizcisi, uyduların çektiği fotoğrafları masasından kalkmadan görerek uluslararası arenada neler olduğunu çözümleyebiliyordu. Soğuk Savaş'ın en büyük istihbarat başarıları burada yatıyordu: Fotoğraf ve elektronik dinleme yoluyla, her iki taraf da kapsamlı bilgi akışı elde etti. Teknolojik casusluk, süper güçlerin barışa yönelmesinde bile rol oynadı.

Amerikalılar, fotoğraflar ve elektronik dinleme yoluyla Rus askerî sistemleri hakkında her türlü şeyi öğrendiler. Silahların kontrol edilmesine yönelik SALT II anlaşması müzakere edilirken, CIA Başkanı Stansfield Turnet'ın (1977-1981) Senato'ya gidip "Bu anlaşmayı onaylamanız halinde Rusları yakından izleyebilir

ve şartlara uyup uymadıklarını kontrol edebilirim."[11] diyebilmesi teknik sistemler sayesinde oldu.

Casus gemilerinden oluşan bir filoya, dünya çapındaki dinleme merkezlerine ve tepedeki Sputniklere rağmen, Sovyet teknik istihbaratı Batı'nın gerisinde kaldı. Yine de 60'tan fazla ülkenin şifrelerini kırdılar, hırsızlık ve şantaj yoluyla birçok şifre sisteminin kılavuz anahtar listelerini elde ettiler.[12] Sovyet insan istihbaratı, Sovyet teknik istihbaratından çok daha ilerideydi. Sovyetler ikna edici taktiklerde son derece iyiydiyler. Bu da sonuçta pek çok insanı ideolojik kucaklaşmaya çekti.

KGB ve Stasi'nin Kendine Özgü Yöntemleri

KGB'nin casusluk yöntemleri süper güç çatışmasının da ötesine geçti. Doğu Alman gizli polisi Stasi, sıradan vatandaşları da rutin olarak gözetledi. Her yerde kameralar vardı. Sorgular bile rutin olarak filme alındı. Doğu Almanya'da, karşı istihbaratın çeşitli alanları ve sorgulamaları değerlendiren bölümler arasındaki ilişkiler çok dostane idi. Samimi bir ortam yaratılmıştı. Çalışanlar, insanları itirafa zorlamak için acımasız yöntemler kullanan sinsi tipler gibi görünmüyorlardı. Ama sadece, öyle görünmüyorlardı. Stasi, kendine özgü bir ahlak dünyasında yaşıyordu. Kişilere, yalnızca farklı siyasi görüşlere sahip oldukları ya da daha iyi bir sosyalizm biçimi istedikleri gerekçesiyle korkunç şeyler yapıldı. Adalet adına adaletsizlik kol geziyordu. Hatta Stasi'nin etkinlik alanı, elemanlarının sayısıyla da sınırlı değildi.

Seksenlerin başlarında Doğu Almanya Hükümeti, nükleer füze yerleştirme ve okullarda askerî eğitimi verme faaliyetlerini yeniden başlatma kararı aldı. Birçok Doğu Alman buna tepki duydu. Bir araya gelerek Doğu Almanya Barış Hareketi adıyla bir örgütlenmeye gittiler. Gertrude Steinberger de eşi Helmut'un cesaretlendirmesiyle harekete katıldı. Kısa süre sonra Steinberger

11 Grose, s. 55.
12 Jefferville, s. 64.

ailesinin evi soyuldu. Gertrude öğretmenlik işini kaybetti. Stasi tarafından sürekli taciz edilmeye başladı. Eşi bütün bu yaşananlar sırasında hep Gertrude Steinberger'in yanında durdu. Evlerinde Barış Hareketi üyelerinin katıldığı gizli toplantılar düzenlediler. 1988'de Gertrude, bir gösteri sırasında özgürlükle ilgili bir pankart taşıdığı için tutuklandı. Merkeze getirildiğinde, evindeki toplantılara katılanların hepsinin kendisiyle aynı kaderi paylaştığını gördü. Bazıları gösteriye bile gelmedikleri halde evlerinde tutuklanıp getirilmişlerdi. Gertrude ve arkadaşları sorgularının ardından hapsedildiler.

1991'de Doğu Almanya'nın çöküşünden sonra verilen izinden faydalanan Gertrude, Stasi'nin kendisiyle ilgili dosyalarına erişti. Okudukları karşısında beyninden vurulmuşa döndü. Kendisi hakkında istihbarat sağlayan baş muhbir, kocası Helmut'tu. Helmut'a göre Gertrude devlet düşmanıydı ve kendi halinde biri izlenimi veren bu adam, karısını ve karısının dostlarını diğer "devlet düşmanlarını" da tespit edebilmek için desteklemişti.[13] Gertrude'u üzen diğer bir nokta ise dosyasındaki raporların bir eş hakkında değil de bir yabancıyla ilgili gibi yazılmış olmasıydı. Aslında Gertrude bir bakıma şanslıydı; çünkü Doğu blokundaki bazı "devlet düşmanları" çok daha sert muamele görmüştü.

1978'de Bulgar istihbaratı, göçmen yazar ve yayıncı Georgi Markov'un öldürülmesi için KGB'den yardım istedi. Markov, Londra otobüs durağında, bir şemsiyenin ucuyla kendisini "kazara" dürten bir yabancı tarafından öldürüldü. Şemsiye aslında bir silahtı ve ucundan ateşlenen zehirli bir top Markov'a saplanmıştı.

Casusluk yapanlar için, ister örtülü bir operasyonla olsun ister sadece rutin bir rapor yazarak olsun, liderliğin övgüsünü kazanmanın her zaman müthiş bir cazibesi vardı. KGB elemanları, Sovyetler Birliği'ne yönelik tehditlere işaret eden bilgileri dramatize edip "doğru şeyleri vurgulayarak" raporun doğrudan Politbüro'ya ulaşmasını sağlıyorlardı. Raporlarının, sıkıcı olduğu takdirde,

13 Grose, s. 55.

sadece dosyalanıp kalacağını biliyorlardı. Tüm bilgi tedarikçileri raporlarını Moskova'dan yüksek not alacak şekilde deforme edip istenilen yönde uyarladılar. Öte yandan CIA ya da MI6 için de durum KGB'den farklı değildi.

> Peki casus raporlarındaki çarpıtmalar çok da önemli miydi? Siyasi liderler istihbarat servislerine ne kadar önem veriyordu? Politikaları tespit edenler bir şeye karar verdikten sonra, doğru veya yanlış istihbaratın bu yolda büyük değişiklikler getirmesi pek söz konusu olmaz. Çoğu karar alıcı, istihbaratın ortaya koyduğu ölçülmüş belirsizlikler içinde hareket etmeyi istemez, tercihlerini sahte kesinlikler içinde yaşamak yönünde kullanırlar.[14]

Köstebek Avı

Çift taraflı çalışan ajanların en meşhurlarından Kim Philby 1988 yılında eceliyle ölmeyi başardı ve Moskova mezarlığına devlet töreniyle gömüldü. Yarım asır önce Britanya'ya ihanet etmeye başlamış, KGB'ye çok sayıda sır vermişti. Yine de taraf değiştirenlere hiçbir zaman tamamen güvenilemezdi. Moskova'ya döndükten sonra da KGB, Philby'nin telefonunu dinlemeye, mektuplarını okumaya yıllarca devam etti.[15]

Casusluk çağı bitmiş gibi görünüyordu. Gerçekten öyle miydi? Aslında seksenli yıllar boyunca CIA, Sovyet istihbarat ve savunma çevrelerine ajanlar yerleştirmişti. Aviyonik uzmanı Adolf Tolkachev, CIA bağlantısıyla temas kurmak için Moskova'ya giderken yolda polis tarafından durduruldu. Kimliğini göstermek için elini cebine attığında birden çevresini sivil kişiler sardı, kloroform ile bayıltılan Tolkachev bir minibüse bindirildi. KGB, CIA'in en önemli Sovyet casuslarını birdenbire tutuklamaya başlamıştı. CIA, 1985'ten itibaren kendisi için çalışan Sovyet yetkilileri ile

14 Abraham Moles, *Belirsizliğin Bilimleri, İnsan Bilimleri için Yeni Bir Epistomoloji*, YKY, İstanbul 2001, s. 24.

15 Jefferville, s. 178-181.

bağlantılarını kaybetmeye başladı, bazıları ortadan kayboldu. Bir şeyler yanlış gidiyordu.

Sovyet askerî istihbaratından General Dimitri Polyakov'un kaybedilmesi ise CIA için tam bir sarsıntı oldu. Polyakov, New York'ta BM'de görevliyken "Sovyetler Birliği'ndeki işlerin gidişatından memnun değilim, hükümet insanları kollamıyor, ABD ile savaşa yöneliyorlar ve muhtemelen kazanamazlar. Rus halkı bundan zarar görecek."[16] diye dert yandığı FBI'ın karşı-istihbarat ajanı John Mabey tarafından işe alınmıştı. Polyakov, 1962'de *Queen Elizabeth* transatlantiği ile Avrupa'ya dönerken Mabey de gemideydi. Her gün, bazen günde iki kez buluştular. ABD'de bulunmuş veya dünyanın çeşitli yerlerinde konuşlanmış binlerce Sovyet muhbirinin resimlerini incelediler, Polyakov bazılarını adlarıyla belirledi ve kısa sürede CIA'in vazgeçilmezi oldu. GRU, KGB, Sovyet Dışişleri Bakanlığı ve Komünist Parti, Polyakov sayesinde lime lime edildi. KGB kendisini tutukladığında Polyakov, 18 yıllık casusluktan sonra emekliliğin tadını çıkarmaktaydı.

1991'de CIA'in ajan kayıplarını araştıran ekibin kapsamı genişletildi. Sorumlu direktörler, saflarında bir KGB köstebeği olduğundan artık neredeyse emindiler. Bir köstebek ararken karşı-istihbarat faaliyetleri üzerinde çalışmak her zaman çok zor ve uzun vadeli bir iştir. Araştırma ekibi, olası sorumluların listesini derlediğinde, 198 kişi tespit etti. Köstebek avı, CIA'in karşı-istihbarat görevlisi Aldrich Ames'e ulaşana kadar tam üç yıl sürdü.

FBI, Ames'i 1993'te Bogota'da gizlice filme aldı. Sonuç olarak, kendisini bir şey yaparken görmediler. Ames'in herhangi bir operasyonel faaliyette bulunduğuna dair hiçbir kanıt yoktu. Aslında Ames'i kurtaran KGB bağlantısı olmuştu; KGB ajanı FBI gözetleme ekibini fark etmiş ve Ames'le buluşmamıştı. FBI, bu kez Ames'in evini izledi ve telefonlarını dinledi. Ames'i ele veren, banka hesap özetlerinin CIA tarafından analiz edilmesi oldu. Ames, Sovyet kontağı Chuvakhin ile öğle yemeği yedikten

16 Gallegher, s. 114.

bir gün sonra çek hesabına 9.000 dolar yatırılmıştı. 21 Şubat 1994'te Ames, yıllarca yüksek standartlı bir yaşam sürdükten sonra eşi Rosario ile birlikte casusluk yapmaktan tutuklandı. Sorgulamalarda her şey ortaya döküldü.

Aldrich Ames, Washington'daki Sovyet Büyükelçiliği'ne Nisan 1985'te girmiş ve KGB'ye sır satmaya başlamıştı. Ames'in böyle bir şey yapmasının nedenleri para hırsı ve açgözlülüktü. Sovyetler, Ames'e toplamda 2,7 milyon dolar ödediler.[17] Aslında Ames, ihanetinin gerçek bedelini kimlerin ödeyeceğinin farkındaydı. Sovyetler Birliği'ndeki Amerikan ajanlarının isimlerini verdiğinde; bu kişilerin kovuşturmaya uğrayacağını, hatta idam cezasına maruz kalacaklarını çok iyi biliyordu. Dmitri Polyakov, Ames'in ihanetine uğrayan 25 ajandan biriydi. On kişi idam edildi ve bir kişi intihar etti. Biri ise İngiliz Gizli Servisi tarafından güvenli bir yere kaçırıldı.

Oleg Gordievsky, Mayıs 1985'te KGB tarafından yakalandı. Ev hapsine alındı. Ancak Temmuz ayında kaçmayı başardı. Şanslıydı. Diğerleri, her şeylerini kaybettiler: ailelerini, çocuklarını, işlerini ve sonra hayatlarını. Aylarca süren tehditler ve sorgulamaların ardından KGB hapishanelerinin zindanlarında vuruldular. Bir yılı, iki yılı ya da Polyakov gibi neredeyse üç yılı her an ölmeyi bekleyerek geçirdiler. Polyakov, gizlice yargılandı. Batı'ya; Sovyet füzeleri, nükleer strateji, kimyasal ve biyolojik savaş hakkında değerli bilgiler vermişti.

Polyakov ile Ames, karşı tarafa isimler ve gizli bilgiler vermişlerdi. Ama Polyakov bunu inandıkları için yaparken Ames para için bu yola girmişti. Aldrich Ames'e, hiçbir indirim olmaksızın müebbet hapis cezası verildi. Dmitri Polyakov ise ölüm cezasına çarptırıldı. 1988 yılında, başının arkasından tek kurşunla vurularak idam edildi ve isimsiz bir mezara gömüldü.

Soğuk Savaş boyunca casuslar, hilekârlık sisi içinde birbirlerine dikkatle baktılar. Rakiplerinin güçlü yönleri hakkında her

17 Krock, s. 189.

zamankinden daha gerçekçi değerlendirmeler ürettiler. Ancak çok azı en zor soruyu yanıtlayabildi: Düşmanımız bizimle savaşmak istiyor mu? CIA ve KGB'nin geniş kaynaklarına rağmen, cevap bir uydu fotoğrafında veya bir ajan raporunda değil rakiplerinin zihninde gizliydi.



REAGAN VE GORBAÇOV

Gorbaçov için Reagan, güvenilir bir muhafazakârdı.[1] Reagan için de Gorbaçov, sözünün eri bir reformcuydu.[2] Bu düşüncelerden hareketle birbirlerine doğru ilerlediler. Yarı yolda buluşmaları daha kolay oldu. Başka birileri bunu yapamayabilirdi. Ve dünya şansını kaybedilebilirdi. Bir kez daha!

Jimmy Carter ile Başkanlık yarışına girdiğinde ABD'li seçmenlerin gözünde Ronald Reagan, ülkelerini dünyada ait olduğu yere geri getirebilecek tek kişiydi. Onun sayesinde kimse Amerikalı olduğu için utanmayacak, Amerikalı olmaktan gurur duyacaklardı. Cumhuriyetçilere göre Ronald Reagan, aklına gelen her şeyi herkesin anlayacağı şekilde aktarma yeteneğine sahipti ve onda insanları kendisine çeken bir sıcaklık vardı.[3]

Ronald Reagan aktördü. Başkanlığı sırasında mesleğinin bütün inceliklerini kullandı. Hatta kült filmlerin repliklerini konuşmalarının uygun yerlerine ustaca yerleştirdi. İnsanlara Ronald Reagan'ı değil, görmek istedikleri Başkan imajını sundu.

Ronald Reagan'ın 8 Mart 1983 tarihli halka sesleniş konuşması

"...Kendinizi pervasızca her şeyin üstünde ilan etme cazibesine karşı dikkatli olmanızı ve her iki tarafı da eşit derecede hatalı olarak etiketlemenizi tavsiye ediyorum.

Tarihin gerçeklerini ve bir Kötülük İmparatorluğunun saldırgan dürtülerini görmezden gelmenizi, silah yarışını dev bir

1 Gorbachev, *Memoirs*, s. 118.
2 Reagan, s. 97.
3 Smith, *America's Mission*, s. 106.

yanlış anlama olarak adlandırmanızı ve böylece kendinizi doğru ile yanlış ve iyi ile kötü arasındaki mücadeleden uzaklaştırmanızı tavsiye ediyorum."[4]

Yaşamının büyük bir kısmında "sağlam" bir anti-komünist olan Ronald Reagan, Amerika'nın silahlanma yarışında Sovyetler Birliği'nin gerisinde kaldığına inanıyordu.[5] Başkanlığının ilk yıllarında, Sovyetler Birliği'nin silahlı kuvvetleri zirvede görünüyordu. Sovyetlerin dünya hâkimiyetini hedeflediğinden Reagan'ın hiç şüphesi yoktu; askerî duruşları, faaliyetleri, dış politika uygulamaları, saldırgan davranışları hep bu amaca yönelikti.

Uzaya ilk giden Sovyetler Birliği olmuştu; ancak üst düzey Sovyet komutanları artık Amerikan'ın teknolojik üstünlüğünden tedirgindiler; tüm modern askerî yetenekler bilgisayara dayanıyordu. Amerika'da insanlar çok küçük yaşlardan itibaren bilgisayarlarla haşır neşirdi, Kızıl Ordu'daki acemiler ise daha önce hiç kullanmadıkları için bilgisayara hakim olmakta zorlanıyorlardı. Üstelik bu aletten korkuyorlardı, çünkü eğer bilgisayar kullanımı yaygınlık kazanırsa Sovyet liderliğinin siyasi kontrolünü kaybedeceğini düşünüyorlardı.

Yaşlanan Kremlin yöneticileri, bir süper güç olmanın yıpratıcı maliyetini üstlenmeye hâlâ hazırdılar. Oysa Sovyetler Birliği halkları için bu, günlük ihtiyaçların karşılanamadığı bir yaşam anlamına geliyordu. Başkent Moskova'da bile yaşam standardı çok düşüktü. İnsanlar maaş gününden maaş gününe kadar hayatlarını idame ettirmeye çalışıyorlardı. Kimse çocuğunu doğru düzgün besleyemiyordu. Yiyecek almak için uzun kuyruklarda saatlerini harcıyorlardı. Bu aşamada Brejnev, Kremlin'in liderlik saflarını yeni bir yüzle tanıştırdı: Mikhail Gorbaçov. Kendisine Sovyet tarımında reform yapması emredildi. Stalin'in vahşice kolektifleştirdiği topraklar hiçbir zaman yeterince ürün vermemişti. Sovyet çiftçiliği aşırı derecede verimsizdi.

4 Reynolds, s. 87-88.

5 Smith, *America's Mission*, s. 107.

Sovyetlerin öncelik sıralamasında sorun vardı. Beslenemiyorlardı ama uzaya roket fırlatmaktan sorumlu büyük bir enstitü kurulurken büyük paralar harcayabiliyorlardı. Halbuki ilk sırada hasat sürecindeki kolektif çiftliklere iş gücü sağlamak olmalıydı. Kremlin yönetimi ancak bunu yaptığı takdirde bir sonraki fırlatma programını garanti edebileceğini çok geç öğrendi ama üst düzey bazı yöneticiler hâlâ buna inanmıyorlardı. İşte Gorbaçov tam bu noktada liderler sultasından ayrılıyordu. Sistemin çöktüğünü görüyordu çünkü insanlar kendilerini memnun etmeyen veya işlerinde herhangi bir inisiyatif göstermelerine izin vermeyen sistemi reddediyorlardı; ancak sistem Sovyet halkının özgürce konuşmasına izin vermiyordu. Oysa Gorbaçov'a göre kurtuluş, insanların özgür iradesinde yatmaktaydı.[6]

Başkan Reagan ise Amerika'da sesini yükselten bir azınlık ve Avrupa'da haykıran bir çoğunluk tarafından bir savaş taciri olarak tasvir ediliyordu. ABD ve SSCB, zaten birbirlerini yok edecek kadar büyük nükleer güce sahipti. Her iki taraf da cephaneliklerine sürekli daha güçlü ve isabetli füzeler ekliyorlardı. Yeniden başlayan silahlanma yarışı ve Reagan'ın Sovyet karşıtı söylemi, Batı Avrupa'daki nükleer karşıtı hareketi yeniden canlandırdı. Ancak barış yanlıları, nükleer silahlardan duydukları tiksintinin Beyaz Saray'da da yankılanacağını hayal etmemişlerdi. Başkan'ın bilimsel, askerî ve ulusal güvenlik danışmaları Washington ile Kremlin arasındaki caydırıcılık kavramını, birbirlerinin başına bir silah doğrultmaktan farksız görüyorlardı.[7] Son derece rahatsızdılar. Karşılıklı garantili yıkım ve caydırıcılık kavramına hem temelde hem de etik olarak karşıydılar.

---

6 Mikhail Gorbachev, and Zdenék Mlynäf, *Conversations with Gorbachev: On Perestroika, The Prague Spring, and the Crossroads of Socialism,* Translated by George Schriver, Columbia University Press, New York 2002, s. 19-20.

7 Smith, *America's Mission*, s. 107-108.

Yıldız Savaşları

Bilgisayar ve lazer teknolojisindeki gelişmeler Reagan'a nükleer ikilemden çıkış için bir yol sundu. Başkan Reagan devrim niteliğinde yeni bir savunma sistemi üzerinde çalışmalar başlatma kararı aldı. 23 Mart 1983 günü yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında bunu Amerikan halkı ile paylaştı: "Ya özgür insanlar, güvenliklerinin bir Sovyet saldırısını caydırmak için ABD'nin anında misilleme tehdidine dayanmadığını bilerek güven içinde yaşayabilirlerse? Stratejik balistik füzeleri kendi topraklarımıza veya müttefiklerimizin topraklarına ulaşmadan önce durdurup imha edebileceğimizi bilirlerse? Bunun zorlu bir teknik görev olduğunu biliyorum, bu yüzyılın sonundan önce başarılamayabilir. Bize nükleer silahları kazandıran ülkemizin bilim camiasını, büyük yeteneklerini bu kez insanlık ve dünya barışı için kullanmaya, bu nükleer silahları iktidarsız ve modası geçmiş hale getirme yollarını sunmaya çağırıyorum."[8]

Başkan Reagan, bu konuşmanın hemen ertesi günü düşman nükleer füze saldırısını etkisiz hale getirmek için tasarlanmış bir uzay çağı sisteminin geliştirilmesine onay verdi. Birçok kişi, yeni savunma sistemini çok yüksek teknoloji gerektirdiği ve çok yüksek maliyetli olduğu için eleştirmeye başladı.

Oysa derinlerde, dikkat etmeleri gereken başka bir şey vardı. Franklin D. Roosevelt, II. Dünya Savaşı'nı kısa sürede sona erdirecek bir kitle imha silahı üretmek için hareket geçmişti. Ronald Reagan ise "Çığırından çıkmış bu gidişatı durduracak bir şeyimiz olmalı." diyordu. Reagan, bir yandan silahlanma yarışını engellemek ve nükleer savaş tehdidini ortadan kaldırmak için çalışan olumlu bakış açısına sahip bir ABD Başkanı imajı çizerken diğer yandan da İran'a hem ambargo uyguluyor hem de el altından silah satıyor, Nikaragua'da hükümete karşı mücadele eden Kontralar gerillalarını destekliyor, Afganistan'daki mücahitlere her türlü imkânı sağlıyor, hatta İran'ın donanma gemilerini ve

8 Hitchcock, s. 121.

petrol platformlarını imha ediyordu. Farklı iki yüzü olduğunu hissettirmiyordu; ne de olsa Reagan eski bir aktördü.

Reagan'ın Stratejik Savunma Girişimi (SDI), Sovyet füzelerini dart ve lazer ışınlarıyla yok edebilecek uydu ve yer tabanlı silahlar öngörüyordu. Popüler kültürün etkisiyle bu sistem "Star Wars" (Yıldız Savaşları) lakabını kazandı. Aslında bu proje birçok açıdan şok yarattı. Bir yanda, çok tehlikeli olduğu için, uzayın askerileştirilmesini önlemeye çalışanların tüm umutları birdenbire buharlaştı. Diğer yanda, iki süper güç arasında silah tedariki ve müzakereler yoluyla uzun yıllar boyunca kurulan tüm eşitlik ve istikrar bozuldu. SDI, silahlanma yarışında yeni bir aşamanın başlaması demekti. Sovyetler için ise çok büyük miktarlarda para harcanması gerektiği anlamına geliyordu.

Gerçi ABD de aynı durumdaydı. Pek çok Amerikalı politikacı ve bilim insanı, "Reagan'ın pahalı aptallığı" olarak gördükleri ve asla işe yaramayacağını söyledikleri SDI'ya karşı kampanyalar yürüttü. Reagan'ı eleştirenler haksız sayılmazdı; SDI'ya para bulmak için sosyal yardım programlarında derin kesintiler yapılmak zorunda kalınmıştı. Başkan Reagan çok geçmeden yakın müttefiki İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'ın da SDI'yı eleştirdiğini öğrendi. Thatcher, nükleer caydırıcılığa inanan bir politikacı olarak, Reagan'ı çok benimsediği "Yıldız Savaşları"ndan vazgeçirmeye çalıştı. Ancak Reagan'ın buna hiç niyeti yoktu ve sonuna kadar fikrini savundu. SDI'nın kabul görmesi için her yolu kullandı.

Başkan'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Robert 'Bud' Mcfarlane, bir sabah Oval Ofis'e çağırıldı.[9] Reagan doğrudan konuya girdi: "Bud, Margaret ve biz bu SDI meselesinde anlaşamıyoruz. Keşke Londra'ya gidip, en azından eleştiri seviyesini düşürmeyi denesen diyorum. Böyle devam ederse ödenek almakta zorlanacağız." McFarlane İngiltere'ye gidip Thatcher ile buluştu. Demir Leydi, iki hafta önce Reagan'a verdiği dersin

9 Jonathan Haslam, *No Virtue Like Necessity: Realist Thought in International Relations since Machiavelli*, Yale University Press, New Haven 2002, s. 89-90.

aynısını McFarlane'e de verdi. McFarlane, hiçbir yere varamadığını görünce bir ara verilmesini istedi. Görevliler odayı terk edince Thatcher'a dönerek "Sayın Başbakan, Başkan Reagan SDI'yı destekleyecek İngiliz şirketlerinin taşeron olma durumunda yılda en az 300 milyon dolarlık gelir elde edeceklerine inanıyor." dedi. Ve uzun bir sessizlik oldu. Sonunda Demir Lady'in direnci düşmüştü.

Andropov Dönemi ve Yeniden Teyakkuz

Leonid Brejnev Kasım 1982'de öldü. Brejnev'in yerini hasta KGB Başkanı Yuri Andropov aldı. Andropov, SDI ve Reagan'ın Sovyet karşıtı konuşmalarından dehşete düşmüştü. Batı'nın savaş planladığına inanan Andropov, dünya çapında bir alarm emri verdi. KGB, Batı'daki yaşamın her alanını izlemeye aldı. Bankacılık sistemleri, hastaneler ve yol yapım programları gibi faaliyetler yakından takip ediliyordu. Kremlin, kafasındaki sorulara cevap arıyordu; bankalar, sistemlerini savaş temeline göre dönüştürmeye mi çalışıyorlardı? Hastanelerde yatak sayısı artırılıyor muydu? Çok sayıda yaralı için kan bankaları mı kuruluyordu?

ABD de Sovyetler Birliği'nin sınırları boyunca uzanan hassas bölgelerde yapılan casus uçuşlarını artırdı. Elektronik gözetleme teçhizatıyla dolu uçaklar, sivil uçaklar gibi görünüyordu ve genellikle yolcu rotalarına yakın uçuyorlardı. Sovyet hava kuvvetleri gökyüzünde daha fazla casus uçağı olduğunu düşündüğü için Rus pilotlar daha sık ve daha fazla uçuş görevine çıkıyorlardı. Bu kesintisiz gerilim ortamı, bir felaketin yaşanmasına neden oldu.

31 Ağustos 1983'te Güney Kore Havayollarının 007 uçuş numaralı uçağı, 269 kişilik yolcu ve mürettebatı ile Seul'e gitmek için Anchorage'dan havalandı. Fakat maalesef uçak, normal rotasından saparak Sovyet hava sahasına yöneldi. Sovyet savunma birimleri, Kamçatka'da kimliği belirsiz bir uçak tespit edildiğini, ancak iletişim kurma girişimlerinin başarısız olduğunu bildirdiler. Sovyet kuvvetleri derhal alarma geçirildi. Hazır bekleyen Rus savaş uçakları hemen havalandı. Koordinatlara doğru yönelirken kesin

emir aldılar. "Kimliği belirsiz uçağın Sakhalin'e inmesi için tüm önlemleri alın, eğer işbirliği yapmazsa vurun!"[10]

Sovyet Pilotu Gennadiy Osipovitch, kimliği belirsiz uçakla görsel temas sağladı. Aydınlatılmış iki sıra pencere görüyordu. Askeri kargo uçaklarının böyle pencereleri olmadığı için sivil bir uçak olduğunu düşündü. Yer kontrole durumu bildirdi Ancak ABD sivil uçak görüntüsünde casus uçaklar kullandığından bu saptamanın bir önemi yoktu. Osipovitch uçağa uluslararası frekanstan çağrı yapmaya başlayarak Sovyet hava sahasını ihlal ettiği uyarısında bulundu ama uçak cevap vermedi.[11] Ve kaçınılmaz son geldi. Kore yolcu uçağı Sakhalin Adası açıklarında düşürüldü. Uçaktan kurtulan olmadı.

ABD'nin olaya yaklaşımını Dışişleri Bakanı George Shultz açıkladı: "Amerika Birleşik Devletleri bu saldırıya tiksintiyle tepki veriyor. Can kaybının çok fazla olduğu görünüyor. Bu korkunç davranış için hiçbir mazeret kabul edilemez."[12] Dürüst olmak gerektiği sonucuna varan Sovyet Dışişleri Bakanlığı bürokratları da: "Talihsiz bir olay meydana geldi. Önceden planlanmış bir eylem değildi. Yaşanan, kimsenin istemediği trajik bir hataydı." şeklinde bir açıklama yapılmasına karar verdiler.[13] Açıklamayı kendileri ile hemfikir olan Dışişleri Bakan Yardımcısı Kornienko'ya ilettiler. Ancak Kremlin'i ikna edemediler. Kremlin'e göre bu bir prestij sorunuydu ve ordu, hatalarını kabul etmekten hoşlanmazdı. Sonuç olarak, *TASS* haber ajansı, çatışmadan on iki saat sonra, yalnızca "ışıksız uçan kimliği belirsiz bir uçağın, Sakhalin üzerindeki Sovyet hava sahasını ihlal ettikten sonra Sovyet avcı uçakları tarafından yolunun kesildiğini" bildirdi.

Bir kriz havası artık hem Doğu'yu hem de Batı'yı etkisi altına almıştı. Silah kontrolü görüşmeleri kesildi. Sovyet SS-20 roketleri

10 Mortimer Jr., s. 53.
11 Gallegher, s. 178.
12 George P. Shultz, *Turmoil and Triumph: My Years as Secretary of State*, Scribner's, New York 1993, s. 27.
13 Dobrynin, s. 68.

artık Batı Avrupa'da konuşlandırılan *Cruise* ve *Pershing* füzeleriyle karşı karşıyaydı. Sovyet liderliği Batı'dan gelecek bir nükleer saldırının yakın olduğuna inanıyordu. KGB içindeki çift taraflı İngiliz ajanlar Londra'ya uyarılar gönderdiler. Ancak İngiliz yöneticiler, Sovyet liderliğinin bu kadar imkânsız bir şeye inanacak kadar aptal ve dar görüşlü olduğuna inanamadılar.[14]

Bloklar arasında, blokların müttefikleri arasında ve ülkelerin kendi içlerinde artan endişeleri gidermek isteyen Reagan, 16 Ocak 1984 günü yaptığı konuşmayla Sovyet lideri Andropov'a güven vermeye çalıştı: "Bir an için, Ivan ve Anya'nın, bir bekleme odasını ya da fırtınadan korunmak için sığındıkları bir yeri Jim ve Sally ile paylaştıklarını ve birbirlerini tanımaktan alıkoyacak bir dil engeli olmadığını varsayalım. O zaman hükümetleri arasındaki farklılıkları mı tartışırlar, yoksa kendilerini çocuklarının notları karşılaştırırken ya da yaşamak için neler yaptıklarını anlatırken mi bulurlar?"[15]

Tam o günlerde devreye ABD'nin First Lady'si Nancy Reagan girdi. Bayan Reagan kocasının karşı cephedeki düşmanını anlamasına yardımcı olması amacıyla Rusya'yla ilgili popüler kitaplar yayınlayan yazar Suzanne Massie'ye danışmasını sağladı. Massie, Başkan ile konuşması ve yazışması sırasındaki uyması gerek protokolleri görünce gülümsedi. Ve bunlara hiç uymadı. Massie, bir aktör olan Reagan'ın duygulardan beslendiğini biliyordu ve bu taraf üzerinden gitmeye karar verdi. Başkan'ın en önemli eksikliği, görevde bulunduğu süre boyunca hiç Rus görmemiş olmasıydı.[16] Bu nokta üzerinde duran Massie, Başkan'a: "Sayın Başkan, yeniden seçilirseniz daha iyi ilişkilere yönelik bu küçük adımlar politikasını devam ettirecek misiniz?" diye sordu. Reagan parıldayan gözlerle "Evet! Onlar da barış istiyorlarsa kesinlikle!" diye yanıt verdi. Ama Reagan, Kremlin'de kiminle barış konuşabilirdi ki?

14 Freedom House, s. 145.
15 Smith, *America's Mission*, s. 111-112.
16 Reagan, s. 157-158.

"Bay Gorbaçov ile Birlikte İş Yapabiliriz."

Şubat 1984'te Sovyet lideri Yuri Andropov öldü. Halefi Konstantin Çernenko, diyalog başlatmak için çok zayıftı. Batı, küçük bir değişim işareti aradı. İngilizler Sovyetler Birliği'ne rehberlik ve liderlik edebilecek kişilerle ilişkiye geçmeleri gerektiğine karar verdiler. Yaş ve kıdem açısından olası görünen üç kişi vardı. Hepsine davet gönderildi. İlk kabul eden kişinin Gorbaçov olması tamamen şanstı. Gorbaçov Birleşik Krallık'a geldi. Ülkeye ayağını bastığı anda İngilizler farklı biriyle karşı karşıya olduklarının ilk işaretlerini aldılar. Gorbaçov, karısıyla birlikte gelmişti. Sovyet liderleri eşleriyle beraber çok nadir seyahat ederlerdi. Başbakan Thatcher, Aralık 1984'te bir araya geldiği Gorbaçov'dan etkilenmişti. Her ikisi de kendi politik sistemlerine inandıklarını göstermişler ama birbirlerini değiştirmeye çalışmamışlardı. Görüşme sonrası Demir Lady, Sovyet Politbüro üyesiyle ilgili fikrini açıkladı: "Dikkatimizi korumakla beraber iyimserim. Bay Gorbaçov ile birlikte iş yapabiliriz."[17] Gorbaçov'un farklılığı diğer devletler tarafından da kısa süre sonra tespit edildi.

Mart 1985'te Konstantin Çernenko öldü. Cenazesinde dünya liderleri Mihail Gorbaçov'a saygılarını sundular ve Sovyetler Birliği'nden sorumlu bu yeni ve genç adamı tarttılar. Törene katılan ABD Savunma Bakanı George Shultz, Başkan Yardımcısı George Bush'a Gorbaçov'la ilgili saptamasını iletti: "Bu daha önce gördüklerimizden çok farklı bir Sovyet lider!"[18] Ruslar da farkı fark edenler arasındaydı.

Gorbaçov Rus halkı tarafından gittiği her yerde büyük bir coşkuyla karşılandı. Üniversite ziyaretlerinde kendisine tezahüratlar yapıldı. Böylesine enerjik ve eğitimli bir kişinin Komünist Parti'nin yeni Genel Sekreteri olmasından herkes memnundu. Çoğu kişi, özellikle gençler, Gorbaçov'u bekledikleri "mucize"

17 Margaret Thatcher, *The Downing Street Years* HarperCollins, New York 1993, s. 36.

18 Shultz, s. 47.

olarak gördüler. Yeni Sovyet lideri Sovyetler Birliği'nin ve toplumun durumunun farkındaydı; Rus ekonomisi durgundu, kıtlık vardı ve ürünlerin kalitesi çok düşüktü. Ülkenin dört bir yanındaki insanlar "Artık böyle yaşamaya devam edemeyiz!" derken sistemin mükemmelliğini savunmak mümkün değildi. Gorbaçov, sosyal çöküş yaşayan, parti devleti olarak yozlaşmış ve alkolizme batmış, kısacası hasta bir süper güç devralmıştı. Bu hastalıkların üstesinden gelmek ve yıpranmış ekonomiyi canlandırmak için Gorbaçov perestroika (yeniden yapılandırma) ve glasnost (açıklık/şeffaflık) çağrısında bulundu.[19] Gorbaçov'un gidebileceği iki yol vardı. Biri, kemerleri çok ama çok sıkarak tüketimi azaltmaktı ama halkın artık bunu hoş görmeyeceği belliydi. İkincisi ise uluslararası gerilimi yatıştırmaya ve Doğu ile Batı arasındaki anlaşmazlığın üstesinden gelmeye çalışmaktı ki böylece silahlanmaya harcanan devasa meblağlar uygun reformlara yönlendirilebilirdi.

Washington'da Reagan, Kremlin'deki yeni adamla tanışmadan önce kendi yönetimindeki itirazların üstesinden gelmek zorunda



1985 yılında ABD Başkanı Reagan (sağda) Cenevre'de Sovyet Lideri Gorbaçov'u karşılarken

19 Mikhail Gorbachev, *Perestroika: New Thinking for Our Country and the World*, Harper & Row, New York 1987, s. 49.

kaldı. Nihayet 1985 Kasım'ında İsviçre'nin Cenevre kentinde, altı yıl aradan sonra ilk defa süper güçlerin zirvesi için sahne hazırlandı. Bir sene evvel Margaret Thatcher, Gorbaçov'la konuşmuş, ardından halka açık bir şekilde "Bu anlaşabileceğimiz bir adam!" demişti. Şimdi Reagan da Gorbaçov'la iş yapıp yapamayacağını öğrenmek istiyordu. Batı'daki pek çok insan ise yetmiş dört yaşındaki Ronald Reagan'ın elli dört yaşındaki Mihail Gorbaçov'un üstesinden gelip gelemeyeceğini merak ediyordu.

Cenevre'de Gorbaçov'un karşılanması sırasında Reagan'ın şahsi yardımcısı içeri girerek paltosunu giymek isteyip istemediğini sordu. Başkan emin değildi. Dışarısı çok soğuk olduğu için paltoyu giymesi gerektiği söylendi. O sırada Rus heyetinin geldiği bildirilince Reagan paltosunu giymeden kapıya doğru yürüdü. Böylece ABD Başkanı olan bu "yorgun, yaşlı ve paltosuz adam", merdivenlerden aşağı inip "kurnaz, enerjik, genç ve dinç komünisti" karşıladı, selamladı ve tanıştı. Reagan ceketleydi, Gorbaçov ise paltolu ve şapkalıydı. Bu görüntü dünya basınında uzun süre mevzu oldu.

Zirve gündemindeki konular; insan hakları, Afganistan ve silahların kontrolü idi. Gündem ürkütücüydü ama liderlerin vücut dili cesaret vericiydi. İki lider hemen özel bir toplantı yaptı. Ayarlama on dakika için yapılmıştı ama toplantının süresi bir saati geçti. Uzama, zirvedeki görevliler tarafından, iki liderin anlaştıklarının göstergesi olarak algılandı. Peki gerçekten anlaşmışlar mıydı?

Reagan ve Gorbaçov, taban tabana zıt görüşlerine tutkuyla bağlıydılar. İki lider, her şeyden önce Reagan'ın SDI projesi nedeniyle fikir ayrılığı yaşıyordu. Reagan; "Bu projenin dünyanın güvenliği için ne kadar önemli olduğuna inanmalısınız, ki biz bu teknolojiyi geliştirirken sizinle de paylaşacağız." deyince Gorbaçov güldü ve "Sayın Başkan, buna inanamadığımı tabii ki biliyorsunuz, bize süt sağma makinelerinin teknolojisini bile vermezsiniz!" dedi.[20]

20 Freedom House, s. 189-190.

Mihail Gorbaçov, ana hedefi olan "silahlanma yarışını durduracak anlaşma" ile ilgili bir gelişme sağlayamadan Cenevre'den ayrıldı. Ancak ABD ve SSCB iletişimi koparmadı. Soğuk Savaş sürdü. Cenevre'de ikinci zirve çağrısı defalarca ertelendi. Nükleer savaş korkuları devam etti, hatta arttı.

Çernobil: Bir İnsanlık Felaketi

Soğuk Savaş'ta anahtar unsur denizaltılardı. Denizatılar hem nükleer silah taşıyorlardı hem de sürekli hareket halindeydiler. Bu "sessiz avcıların" tespit edilmesinin zorluğu, kendilerine büyük avantaj sağlıyordu. Sovyet Donanması o dönemde çok fazla ideolojik eğitim aldı. Reagan'ın sözleri, özellikle de SSCB'den "Kötülük/Şeytan İmparatorluğu" diye bahsettiği konuşmaları mürettebata sürekli dinletiliyordu. Artık Ruslar da emperyalist ABD'ye "Kötülük/Şeytan İmparatorluğu" adını vermişlerdi. Rus denizaltıları sık sık, hatta iki görev turu arka arkaya denize açılmaya başladılar. ABD ve Britanya kıyılarına olabildiğince yakın durdular. Her zaman çok sayıda Rus denizaltısı denizde tutuldu. Sovyetler denize ne kadar çok denizaltı gönderirse Amerikalılar ve Batılı müttefikleri de o kadar çok denizaltı gönderiyorlardı. İki tarafın nükleer denizaltılarının bir bölgede tehlikeli şekilde toplanması ve birbirlerine yakın seyretmesi öngörülemeyen sonuçlara yol açabilirdi. Nükleer bir felaket meydana geldi ama iki süper güç arasında değil.

Nisan 1986'da, Ukrayna'da, Kiev'in kuzeyinde bulunan Çernobil nükleer santralinin 4 numaralı reaktörü patladı. Gönüllüler, büyük radyoaktif sızıntıyı temizlemek gibi ölümcül bir göreve girişirken felaket, Sovyet sisteminin yetersizliğini ortaya koydu. Kimse radyasyon hakkında hiçbir şey bilmiyordu ve nasıl bulaştığı konusunda çok fazla kafa karışıklığı vardı. Ruslar felaketi bir süre açıklamadılar. Rüzgâr nedeniyle radyasyon bulutları dünyanın birçok yerine ulaştı. Çernobil'in çevresi ile Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın geniş bölümü ağır bir nükleer kirliliğe maruz kaldı. Bölgedeki nüfus boşaltıldı. Nükleer silahların tehlikesi bu felaketten



Çernobil nükleer santralinin 4 numaralı reaktörünün Nisan 1986'da yaşanan patlamadan sonraki görünüşü

önce de biliniyordu. Ama bu patlama, savaş ya da nükleer füzeler olmasa bile nükleer enerjinin insanlığı nasıl yok edebileceğini gösterdi. Çernobil felaketi, iki süper güç liderinin gözünü açtı.

11 Ekim 1986'da İzlanda'nın Reykjavik kentinde ikinci Reagan-Gorbaçov zirvesi yapıldı. Gorbaçov bu kez Reagan'ın "Sıfır Seçenek" olarak bilinen ilk silah kontrolü önerisini yeniden incelemeye karar verdi. Reagan'ın teklifi şuydu: Sovyetler SS-20 roketlerini geri çekerse ABD de *Cruise* ve *Pershing* füzelerini Avrupa'da konuşlandırmayacaktı. Brejnev, Reagan'ı teklifini geri çevirince yeni Amerikan füzeleri de Avrupa'da konuşlandırılmıştı. Şimdi Gorbaçov bir anlaşma yapmak istiyordu.

Gorbaçov, "Perestroika"nın ve içerideki değişikliklerin yavaşlamaya başladığını, elinde çok az zaman kaldığını anladı. Karar vermesi gerekiyordu: Ya silahlanma yarışına yatırılan kaynakları kurtaracaktı ya da başka bir yerlerde kaynak aramak zorunda kalacaktı. Reagan'ın silahsızlanma ve antlaşma isteyip istemediğini

merak ediyordu. Zirve sırasında[21] Gorbaçov birdenbire "Tamam, yüz füze bile bırakmayalım, hepsini tamamen ortadan kaldıralım ve 'sıfır seçenek'i tercih edelim!" dedi. Bu tam bir şoktu, herkes şaşırmıştı. Reagan masaya elini vurup; "Peki neden bunu başta söylemedin! Ben de tam olarak bunu yapmak istiyorum ve eğer sen tüm silahları ortadan kaldırmak istiyorsan ben de hepsini ortadan kaldırmayı kabul ederim!" dedi. Şaşırma sırası Gorbaçov'a gelmişti: "Tüm silahlar mı? Tamam, tüm silahları ortadan kaldıralım." Reagan gülümsedi: "Harika! Şu durumda bir anlaşmamız var!" Bunun üzerine Gorbaçov: "Evet! Ama SDI'yı laboratuarlarla sınırlamalısınız!" diye çıkış yaptı. Reagan birden ciddileşti: "Hayır! Mümkün değil! SDI devam ediyor! Size söyledim! SDI'dan asla vazgeçmeyeceğim!"

Gorbaçov nükleer silahlanma yarışının uzaya asla götürülmemesi gerektiğini düşünüyordu. Dünyadaki nükleer silahlanma yarışını sınırlamak zaten yeterince zordu. Sovyet lideri bastırmaya devam etti.

Bu konuda çok net olan Başkan Reagan küçük bir not yazdı ve George Shultz'a uzattı. Üzerinde "George, haklı mıyım?" yazan kâğıda Shultz da cevabı yazıp yeniden Reagan'a uzattı: "Kesinlikle!"[22]

ABD ve SSCB'nin yüzer nükleer silah dışında bütün nükleer cephaneliklerini ortadan kaldırmasına dayanan, Soğuk Savaş başladığından bu yana gündeme gelen bu en önemli anlaşmayı yapma şansı böylece kaybedildi. Aslında imzaya ramak kalmıştı ama iki lider de pes etmemişti.

Gorbaçov, ilk bakışta, bir anlaşma imzalayamadığı için Reykjavik Zirvesi'nin neredeyse başarısız olduğunu düşünüyordu. Ancak daha sonra bu düşüncesinden vazgeçti. Basın toplantısında, zirvenin Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasındaki

21 Freedom House, s. 157.
22 Shultz, s. 41.

ilişkilerde "entelektüel bir gelişme" olduğunu söyledi. Bu söylemi daha sonra çok ünlü oldu.

Ronald Reagan'ın dostu İngiltere Başbakanı "Demir Leydi" Margaret Thatcher ise çok endişeliydi; tartışmaların nükleer silahların tamamen ortadan kaldırılması konseptini kapsadığını öğrendiğinde şaşkınlık yaşamıştı.[23] Bu durum, nükleer caydırıcılık doktrinini boşa çıkarırdı ve Londra da stratejisinden sapmış olurdu. Ne var ki İngilizler, kendi bakış açılarına göre şanslıydılar; Reykjavik anlaşması imzalanamamıştı çünkü Ruslar şanslarını çok zorlamışlardı.

Moskovalılar bir uçak sesiyle irkildiler. *Cessna* marka küçük bir uçak şaşkın bakışlar arasında Kızıl Meydan'a indi. Batı Almanya'dan Matthias Rust isminde bir genç Sovyet hava sahasını ihlal edip engellenmeden Sovyetler Birliği'nin başkentine inmişti. Rust'a son derece dostça muamele edildi. Bu olay Gorbaçov'dan önce yaşansaydı muhtemelen diyalog vs olmaz; Rust ertesi gün bir duvara yaslanır ve vurulurdu. Gorbaçov Rust'u serbest bıraktı. Hava sahası ihlalini de Sovyet yüksek komutanlığının birkaç üyesini görevden almak için bir bahane olarak kullandı.

Glasnot Zamanı

Sovyet Rusya inanılmaz bir değişim geçiriyordu. Ülkeye medya, faks makinesi, bilgisayar geldi. Gorbaçov ve Politbüro üyeleri, ofislerinde uydu televizyonu izliyorlardı. Olimpiyat boykotlarından sonra 1986'daki İyi Niyet Oyunları, Demir Perde'nin her iki tarafında da canlı izlendi. Sovyet televizyonu da değişiyordu. Margaret Thatcher ile canlı bir tartışma riski bile göze alındı. 31 Mart 1987 günü yapılan canlı yayında Demir Leydi, Rus muhabirleri hallaç pamuğu gibi atınca Rusya'da Thatcher hayranlarının sayısı gün geçtikçe arttı.[24] Gorbaçov da röportajı izledi. Çok güçlü bir kişilik ve güçlü bir politikacı olduğu için Margaret Thatcher'la

23 Thatcher, s. 58.
24 Gregory, s. 95.

diyalogu sürdürmenin önemli olduğunu söyledi.[25] Yaptıkları her toplantıda Gorbaçov ile Thatcher sürekli tartıştılar; ancak birbirilerinin konumuna da saygı duydular.[26]

Gorbaçov'un "Glasnost" politikası, Rusya'da pop kültürü doğurdu. Bazıları gözlemledikleri değişimden endişe duyuyorlardı. Kimi akademisyenler tüm Sovyet geçmişini reddeden entelektüeller tarafından yeni bir genç insan türü kurgulandığını düşünüyorlardı. Onlara göre bu ahlaki bir alçalmaydı! Sovyet gençliği insan robotlara dönüşüyordu! Sovyet halkı, yürek burkan bir değişime sürükleniyordu. 1987'nin sonuna gelindiğinde özellikle askerî kanat çok endişeliydi. Ülkenin gitmesi gereken yöne gitmediğini düşünüyorlardı, silahlı kuvvetlerin durumu da hiç iç açıcı değildi.

Gorbaçov, artan muhalefete Komünist Parti'de yaptığı reformları sürdürerek karşılık verdi. Gorbaçov halkın arasına karışarak sürekli bilgi veriyordu: "Tüm girişimlerimiz, reformlarımız, daha fazla demokrasiye ve daha fazla işçi konseyine yönelik. İlerlemenin tek yolu bu. Sadece bu, size gerçek güç verebilir."[27] Gorbaçov'un politikalarının temel başarısı, bir veya iki yıl içinde adeta sihir yapmış gibi korkuyu yok etmesiydi. İnsanlar konuşma korkusundan kurtulmuşlar, özgürce hareket etmeye başlamışlardı.

Yıllar sonra kendisiyle yapılan bir röportajda Gorbaçov o günleri şöyle anlatıyordu: "Reformları teşvik etmeseydim, halkın özgürce nefes almasına izin vermeseydim, glasnost ve demokrasiye kapıyı açmaya çalışmasaydım, toplumu heyecanlanmaya, düşünmeye ve harekete geçmeye teşvik etmeseydim muhtemelen bugün hâlâ Genel Sekreter koltuğunda oturacaktım. Hâlâ oldukça genç olduğum için orada daha uzun süre kalabilirdim!"

Ronald Reagan, silahlanma sürecinde yaratacağı asimetriden vazgeçmeyerek "Yıldız Savaşları" vizyonunu hâlâ sürdürüyordu.

25 Gorbachev and Mlynaf, s. 88.
26 Thatcher, s. 67.
27 Gorbachev and Mlynaf, s. 97.

Kremlin artık bu projenin asla gerçekleşmeyeceğine ve bu nedenle silahların azaltılması konusundaki anlaşmanın daha fazla geciktirilmemesi gerektiğine karar verdi. 8 Aralık 1987'de Gorbaçov, ABD'ye ilk kez hem de tarihi bir antlaşma imzalamaya gitti. Sovyet TV'sinde canlı yayınlanan ziyaret, Gorbaçov'un yurtiçi ve yurtdışındaki konumunu güçlendirdi. Sıradan Amerikalılar, Sovyet lideri denilince, ayağını kürsüye vuran Kruşçev'i ya da sıkıcı tavırlı bazı yaşlı adamları hatırlıyorlardı. Ama Gorbaçov'u görünce şaşırdılar. Takım elbisesi ve kravatıyla dikkatleri üzerinde topluyor, sokaktaki insanlarla tanışıyor, onlarla şakalaşıyordu. Başkent Washington sakinleri kendilerine gülümseyerek el uzatan bu sempatik Sovyet liderine çok ilgi gösterdi.

İki lider kameraların önüne geçtiğinde Reagan, Gorbaçov'a dönerek "Sayın Genel Sekreter," dedi, "Telaffuzum size zorluk çıkarabilir ama sizin bir özdeyişinizi söylemek istiyorum: Güven ama doğrula!" Gorbaçov gülümseyerek yanıt verdi: "Bunu her toplantıda tekrarlıyorsunuz!" İki lider ve salonda izleyenler her birlikte gülmeye başladılar.

Reagan ve Gorbaçov nihayet bir anlaşma imzaladılar. İlk defa, nükleer silahlar kapsamlı bir şekilde ortadan kaldırılacaktı. Amerikalılar dünyanın gözleri önünde *Cruise* ve *Pershing* füzelerini imha etti. Sovyetler de SS-20'lerini parçaladı. Soğuk Savaş gerilimini azaltılmasındaki bu kilometre taşında, her iki taraftan teftiş ekipleri yıkımı denetledi.

Başkanlığının son yılına gelen Ronald Reagan, 31 Mayıs 1988'de Kremlin'i ilk kez ziyaret etti. Gorbaçov'un bilmek istediği şey, Reagan'ın Sovyetler Birliği hakkında bu kez ne düşündüğüydü. Reagan, Sovyetler Birliği için kullandığı "Kötülük İmparatorluğu" sözünü geri almak istediğini söyledi. Ancak bunu ilk söylediğinde yanıldığı için değil, Sovyetler Birliği'nin 1988 yılı itibariyle Gorbaçov liderliğinde uzun bir yol kat etmesinden dolayı sözünü geri alacağını belirtti. Gorbaçov ile Reagan başkent Moskova'da gezerken bir gazeteci Kremlin'in tam ortasında beklenen soruyu sordu: "Sayın Başkan, hâlâ bir 'Kötülük İmparatorluğu'nda

olduğunuzu düşünüyor musunuz?" Reagan Gorbaçov'un kolundan tutup gülümseyerek kendinden ve cevaptan emin bir şekilde yanıt verdi: "Hayır."

İki lider, birlikte yakaladıkları şansı birlikte değerlendirip tarihe geçmişlerdi. Ancak Sovyet lideri Gorbaçov, Başkan Reagan'ın bir sene önce dile getirdiği bir isteğini hâlâ yerine getirmemişti. Sırada o vardı...



BEKLEN(MEY)EN SON

Başkan Ronald Reagan Venedik'teki G7 zirvesinin ardından 12 Haziran 1987'de Berlin'deki Brandenburg Kapısı'nı ziyaret etti. Reagan'ın burada yaptığı konuşma Berlin Duvarı'nın her iki tarafına, hem Doğu hem de Batı Almanlara ulaştı. Reagan Sovyetlerin "yeni bir reform ve açıklık politikasına" yönelik, yakın zamandaki ilerlemesine dikkat çekti. Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'dan samimiyetinin gerçek olduğunu ispat eden bir işaret beklediğini söyledi. Reagan'ın önerdiği işaret basitti: "Bay Gorbaçov, bu duvarı yıkın!"

Berlin Duvarı, Avrupa'yı ikiye bölen Demir Perde'nin sembolüydü. Telin ötesindeki silahlı güç her zaman komünist dünya halklarını bastırmıştı. 1989'da Duvar hâlâ sağlamdı; ancak Moskova'da yeni bir ruh vardı. Gorbaçov, güç kullanımının tamamen itibarını yitirdiğini biliyordu. Sovyet liderine göre dünyayı askerî yöntemlerle istikrara kavuşturmak artık mümkün değildi.[1] Bu kez karşısında bulunan Oval Ofis'in yeni sakini George Bush da Sovyetler Birliği'nin silahlanma yarışını kazanamayacağını kabul ettiğinin farkındaydı.[2] Gördüğü bu fırsattan yararlanma yoluna gitti.

1988 yılının Aralık ayında Gorbaçov, George Bush ve görev süresi dolmakta olan Başkan Ronald Reagan bir araya gelip görüştüler. Gorbaçov, Soğuk Savaş'ın sona ermesi gerektiğine karar vermişti. Amerikalılar bu düşünceyi mutlulukla karşılamalarına rağmen temkini elden bırakmadılar; Gorbaçov üzerindeki askerî

1 Gorbachev, Perestroika, s. 19

2 George Bush and Brent Scowcroft, *A World Transformed*, Knopf, New York 1998, s. viii.

kanat baskısının farkındaydılar ve kim bilir kimler daha Sovyetlerde yaşanan hızlı değişimi tasvip etmiyordu.

1989'da Gorbaçov, Komünist Blok'a dâhil uluslar üzerindeki Sovyet kontrolünü gevşetmeye karar verdi. Doğu Avrupa halklarına kendi geleceklerini seçme hakkına sahip olduklarını söyledi. Ancak onu dinleyenler, Doğu Bloku ülkelerinde, komünist olmayanlar iktidarı kazanırsa neler olacağını merak ediyorlardı. Sovyetler Birliği'nin gerçekten kenara çekilip çekilmeyeceği büyük bir soru işaretiydi. Gorbaçov, bu ülkelerin özgürlüklerine kavuştuklarında; "insan yüzlü" sosyalizmi seçeceklerini, Batı'ya dâhil olmayacaklarını, Moskova'ya minnettar kalacaklarını ve Sovyetler Birliği ile dostluk bağlarını sürdüreceklerini düşünüyor, hatta buna inanıyordu. Ama herkes Moskova'dan özgürlük istemiyordu. Doğu Almanya'nın lideri Erich Honecker gibi komünist liderler, iktidarda kalmak için Sovyet desteğine güveniyorlardı, bu desteğin şart olduğunu düşünüyorlardı.

Sovyetler Birliği'nin sosyalist ülkelere, sanki 40 yıl boyunca hiç ittifak içinde bulunmamışlar gibi adeta sırtını dönerek kendi başlarının çaresine bakmalarını söylemesi, o zamana kadar hayal bile edilemeyecek bir düşünceydi.

İlk Hareket Yine Macaristan'dan Geliyor

1956 yılında Sovyet tankları, Macarların demokrasi ve bağımsızlık kazanma girişimini parçalamıştı. Imre Nagy ve ayaklanmanın diğer liderleri idam edilmişti. Ekonomik reformlar bir süre hayatı iyileştirmiş, ama ardından felaketle sonuçlanmıştı. 1989'a gelindiğinde Sovyet birlikleri hâlâ ülkedeydi ama komünist hükümet kontrolü kaybediyordu. Ülke, bir uçuruma, tam bir kriz durumuna sürükleniyordu. Ekonomik olarak o zamana kadar büyük bir borç birikmişti. Siyasi olarak, ülkedeki tüm kilit oyuncular, sosyalist modeli geliştirerek daha iyi bir yaşama ulaşmanın bir yolu olmadığını anlamışlardı. Macar halkı yeniden öfkeleniyordu. Duyduğu korku rejimi, siyasi değişiklikler ve daha fazla demokrasi

vadetmeye yöneltti. Macar liderler çok partili "özgür" seçimlere gitmeyi planlıyorlardı. Ama kafalarında bir soru vardı: Bu talep Gorbaçov'a fazla gelir miydi?

1989 Mart'ında Macar Başbakanı Nemeth Moskova'yı ziyaret etti. Macar ve Sovyet heyetleri karşı karşıya oturduklarında Nemeth söze başladı: "Şu an itibariyle ilk seçimleri ne zaman yapacağımızı bilmiyorum. Ancak ülke topraklarında yaklaşık 80.000 asker konuşlandırdığınızı ve 1956 yılında tanklarınızın özgürlük için savaşan tüm güçleri ezdiğini hatırlatarak sormak istiyorum, 1956'da yaşananları tekrarlayacak mısınız?" diye sorunca Gorbaçov tereddüt etmeden oldukça net bir şekilde yanıt verdi: "Macaristan'da çok partili sistemin uygulanmasına katılmıyorum; ama bu benim sorumluluğum değil, sizin sorumluluğunuz. Tercihinizi engellemek veya ezmek için herhangi bir talimat ya da emir verilmeyecek."[3] Nemeth bu önemli mesajı almıştı. Budapeşte'deki isimsiz bir mezar, 1956 ayaklanmasında öldürülen liderleri barındırıyordu. Sovyetler, ellerinden alınmış hakları geri vermeyi kabul etmişti; hem ölülerin hem de yaşayanların.

Imre Nagy ve yoldaşlarına halka açık bir cenaze töreni düzenlendi. Hükümet, 1956 devriminin meşru olduğunu ilan etti. Törende, özgürlük uğruna hayatlarını feda edenlerin isimleri tek tek okundu. Bazıları daha 18 yaşında bile değildi. Tutuklandıkları günün ertesi sabahı öldürülmüşlerdi. Bu cenaze töreni aslında Macarların geçmişleri ve tarihileri ile uzlaştıklarını gösteriyordu. Özellikle gelecekteki hayatlarının politik tarafında bir yenilenme, yeni bir başlangıç olacağı anlamına geliyordu. Macar Başbakanı Nemeth, o yılki bütçe görüşmeleri sırasında, İçişleri Bakanlığı'nın, ülkenin Batı'yla olan sınırındaki dikenli telleri yenilemek için talep ettiği parayı vermeyi reddetti. Bunun üzerine Macar hükümeti, Batı sınırındaki dikenli telleri kaldırdı. Buna karşılık Sovyetler Birliği hiçbir şey yapmadı. Soğuk Savaş, bir sembolünü

3 Gorbachev and Mlynaf, s. 167-168.



Mayıs 1989'da Macarlar, Avusturya sınırındaki dikenli telleri sökerken

kaybetmişti. Seyahat hâlâ tamamen serbest olmamasına rağmen Demir Perde çözülmeye başlamıştı.

Macaristan'ın cesareti, katı Varşova Paktı liderlerini alarma geçirdi. Ama hiçbiri Doğu Alman lideri Erich Honecker kadar şok olmadı. Honecker'in Alman Demokratik Cumhuriyeti, Sovyet imparatorluğunun Batı ile sınırını oluşturmaktaydı. Honecker'in ilk tepkisi, bu kararı protesto etmek için Dışişleri Bakanını Moskova'ya göndermek oldu; ama hiç beklemediği bir cevap aldı: "Bu konuda hiçbir şey yapamayız."[4] Moskova ilk defa böyle bir şey söylemişti.

Polonya'da Anti-Komünist Bir Başbakan

Macarlar gibi Polonyalılar da komünist sistemden kopuyorlardı. Dayanışma Hareketi önderliğindeki muhaliflerin siyasi

4 Chernyaev, s. 104.

grev dalgasıyla karşı karşıya kalan rejim, yolun sonuna gelmişti. Dayanışma Hareketi'nin liderleri komünist sistemin bittiğini biliyorlardı. Tek sorun, komünizmden kurtulmanın en iyi yolunun ne olacağıydı. Dayanışma Hareketi, Sovyetlerin verdiği onayla, Polonya ordusu tarafından 1981'de ezilmiş, liderleri de hapsedilmişti. 1989 başlarında Polonya hükümeti, Dayanışma Hareketi ile görüşmelere başladı. Polonyalı komünistler, iktidarı paylaşmaya ve demokrasiye geçişi tartışmaya hazırdılar. Polonya'da demokratik kurumlar oluşturuluyordu. Haziran ayında seçimler yapıldı. Komünistler, çarpıcı bir yenilgi aldılar. Senato'daki 100 sandalyenin 99'u Dayanışma Hareketi'nin adaylarına gitti. Tadeusz Mazowiecki de Sovyet Bloku'ndaki ilk anti-komünist Başbakan olarak göreve başladı. Polonyalılar, Gorbaçov'un reform yanlısı olduğunu gördüklerinden, ülkelerindeki reformlara karşı çıkmayacağını anlamışlardı.

7 Temmuz 1989'daki Varşova Paktı Zirvesi'nde Demir Perde liderleri arasında fikir ayrılıkları görüldü. Romanya'nın lideri Nikolay Çavuşesku ve Doğu Almanya'nın lideri Honecker, Polonya ve Macaristan'da olup bitenlere tepkiliydiler. Gorbaçov şaşırmadı. Her ikisinden de, özellikle Çavuşesku'dan, böyle bir tavır bekliyordu. Bir keresinde Bükreş'in eteklerindeki evinde Gorbaçov ve Çavuşesku, eşleri ile beraber bir araya gelmişlerdi. İki lider arasında konuşmalarda tutkular devreye girince heyecan giderek artmıştı. O kadar yüksek sesle tartışmaya başlamışlardı ki eşleri odayı terk etmiş, hatta iki lider de kendilerini duymasınlar diye tüm güvenlik görevlilerini uzaklaştırmak zorunda kalmışlardı.[5]

Romanya'dan Çavuşesku, Çekoslovakya'dan Jakes ve Doğu Almanya'dan Honecker bir araya gelerek Gorbaçov ile Polonya ve Macaristan'a Sovyet müdahalesi için konuşmak istediler. Bu ülkelerin sosyalist rejimlerde kabul edilebilir sınırları çoktan aştıklarını söylediler. Çavuşesku'nun bu konudaki ilk önerisini duyduğunda, Macar Başbakanı Nemeth irkildi, masanın diğer

5 Gorbachev and Mlynaf, s. 176.

tarafına, Sovyet heyetinin oturduğu yere baktı. Gorbaçov ile göz göze geldiler. Sovyet lideri gözleri, elleri ve kaşları ile önemli bir mesaj yolladı: "Tek bir kelime söylemek zorunda değilsin, talepleri gerçekleşmeyecek."[6] Gerçekten de gerçekleşmedi.

Temmuz ayında Başkan Bush, Polonya ve Macaristan'ı ziyaret etti. Batı, bu iki ülkeye demokratik değişim için moral vermekle yetinmedi, biraz daha fazlasını da verdi. Her iki ülke için de mütevazı ekonomik paketleri vardı ama ekonomik reformların, serbest piyasalara yönelik hamlelerin gerçek olduğundan ve devam edeceğinden emin olmak istiyorlardı.

Macaristan gezisi sırasında Bush'a, Macaristan'ın "sökülmüş Demir Perdesi'nin" hatırası olarak bir plakete yerleştirilmiş dikenli tel parçası hediye edildi. Üzerinde şu yazıyordu: "Dünyada hâlâ var olan yapay, fiziksel ve ruhsal duvarın bir gün her yerde yıkılacağına inanıyoruz."[7]

1989'un Eylül ayında Bush'un Dışişleri Bakanı James Baker ile Sovyet Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze Wyoming çiftliğinde bir araya geldi. Aralarında gerçek bir dostluk oluştu. Baker, Şevardnadze'ye ABD'nin Doğu Avrupa'da dikkatli davranacağını ve oradaki Sovyet sorunlarından yararlanmayacağını belirtti.[8] Yeni bir güven atmosferi oluşturulmuştu. Amerikan tarafındaki herkes; Gorbaçov, Şevardnadze ve Sovyetler Birliği'ndeki diğer reformculara çeşitli şekillerde yardım edilmesinin çok önemli olduğunu düşünüyordu. Baker'ın deyimiyle, "Soğuk Savaş, nükleer bir patlama ardından duyulacak çığlıklar ve milyonların hayatını kaybetmesiyle bitmek zorunda değildi."[9]

---

6 Matthew Connelly, *A Diplomatic Revolution*, Oxford University Press, New York 2002, s. 79.

7 Bush and Scowcroft, s. 47.

8 Smith, *America's Mission*, s. 68.

9 *A.g.e.*, s. 71.

Çin ve Doğu Almanya Değişime Direniyor

Komünist Çin'de 15 Nisan 1989'da başlayan insan hakları ve demokrasi talepleri trajediyle sonuçlanmıştı. Rejimin tankları ve birlikleri 4 Haziran 1989 günü Pekin'deki Tiananmen Meydanı'nda toplanan barışçıl göstericilere şiddetle saldırdı. Yapılan katliam dünyanın kanını dondurdu. Herkes kendine soruyordu: "Doğu Avrupa'daki reform da böyle mi sonuçlanacak?" Doğu Almanya'nın lideri Erich Honecker, Çin'in siyasi protestolara yönelik "çözümüne" hayran kaldığını açıkladı.[10] Honecker, şiddeti çözüm olarak görüyordu.

Gorbaçov, Demir Perde liderlerine herkesin kendi ülkesindeki durumdan sorumlu olduğunu söylüyordu. Hangi reformlara ihtiyaç duyduklarına kendileri karar vereceklerdi. Gorbaçov "Bizim Perestroika'ya ihtiyacımız var. Sizin ihtiyacınız olup olmadığı size kalmış." diyerek devam edince Honecker çıkıştı: "Biz Perestroikamızı yaptık, yeniden yapılandıracak hiçbir şeyimiz yok."[11]

Honecker, kendi sisteminde bir sorun olduğunu kabul etmeyi hâlâ reddediyordu. Ama gerçekte Doğu Almanya çürüyordu: Kirli hava ve su, çöken bir ekonomi, özgürlük özlemi. Halk genelinde ilgisizlik, özelde ise hayaller vardı. Doğu Almanya'daki çoğu insan özel hayatına sarıldı. İşine gitti, sonra kendi özel dünyasına çekildi, arkadaşlarıyla birlikte evlerinde olmayı tercih ettiler. Evlerinde toplumu eleştirdiler; ama sadece güvendikleri insanlarla. Polis devleti harekete geçti. Her yere kameralar yerleştirildi. Evlere girip çıkanlar, evlerde konuşulanlar dinlendi, not edildi ve videoya alındı. Halkın dayanacak gücü kalmamıştı, kurtulmak için ilginç yollar bulundu.

O yaz Doğu Alman halkı tatil yapmak için Macaristan'a koştu. Çünkü Macaristan'da bir kaçış kapısı vardı; dikenli teller

10 Hans-Hermann Hertle, "The Fall of the Wall: The Unintended Self-Dissolution of East Germany's Ruling Regime", *Cold War International History Project Bulletin*, #12/13 (Fall/Winter, 2001), s. 134.

11 Gorbachev, Perestroika, s. 42.

kaldırıldığı için Macaristan'ın Batı ile sınırı zayıflamıştı. Budapeşte'ye giden Doğu Almanyalılar, göç etmek için yardım talep ederek Batı Almanya Büyükelçiliği'ni kuşattı. Batı Almanya Şansölyesi Helmut Kohl, Doğu Almanya'dan gelenlerin Batı'ya geçmesine izin verilirse, Macar ekonomisini kurtarmayı planladı. Macarlarla anlaşmayı engellememesi konusunda da Gorbaçov'a güvendi. Macarlar, Doğu Almanyalıların Batı'ya geçmesine izin verdiler.

Bunun üzerine Doğu Almanya lideri Honecker, mültecilere "ahlaki açıdan dışlanmışlar" lakabını yakıştırdı.[12] Doğu Almanya, Macaristan'a seyahati engelledi. Kalanlar çaresizce Çekoslovakya'ya yöneldiler. Prag'daki Batı Almanya Büyükelçiliği'nde toplandılar. Büyükelçilik dolduğunda mülteciler bahçe çiti boyunca korkuyla yürümeye başladılar. Büyükelçilik görevlileri merdiven uzatarak mültecileri içeri aldılar. Görüntü ürkütücüydü. Her yerde insanlar vardı. Baskı altında yaşamaktan bıkmış insanlar... Giderek daha fazla mülteci elçiliğe sığındı. Buradan ayrılmayı da reddettiler.

Çek polisi, akınları durdurmak için beyhude girişimlerde bulundu. Büyükelçiliğin içinde her geçen gün daha da artan kalabalığın yaşadığı sefalet giderek büyüyordu. Federal Almanya Dışişleri Bakanı Hans Dietrich Genscher Prag'a geldi. Sovyetlerin ve Batı Almanya'nın baskısı altında kalan Honecker, anlaşmaya rıza gösterdi ama bir şartı vardı: Mülteciler Batı Almanya'ya gidebilirdi; ancak bunun için trenleri önce Doğu Almanya topraklarından geçecekti. Böylece Honecker, onları vatandaşlıktan çıkarıp sınır dışı ettiğini iddia edebilecekti. İstediği oldu, mültecileri taşıyan tren Doğu Almanya'da durdu. Vagonlara giren Doğu Almanya görevlileri, mültecilerden kimlik kartlarını istedi. Artık tehdit edilemeyeceklerini herkes biliyordu. İnsanlar kimlik kartlarını görevlilerin ayaklarının dibine attı.[13] Prag'da ise bunun, Batı'ya ulaşmak için son şansları olacağını düşünenlerin oluşturduğu yeni bir mülteci dalgası, elçiliğin parmaklıklarına dayandı. Elçiliğin bahçesine birkaç gün içinde 7.000

12 Hertle, s. 135.

13 Charles S. Maier, *Dissolution: The Crisis of Communism and the End of East Germany*, Princeton University Press, Princeton 1997, s. 104.



Sovyet Lideri Gorbaçov ve hemen solunda Doğu Almanya lideri Honecker Doğu Almanya'nın 40. kuruluş yıldönümü törenlerini izlerken

kişi daha girmişti. Doğu Almanya halkından bazıları ise ülkelerinde kalıp yaşananları protesto etmeyi seçti.

Lutherci kiliseler bir muhalefet hareketini hem koruyor hem de barındırıyorlardı. Protestocular, Doğu Alman rejimini bir demokrasiye dönüştürme hayalini kurdular. İlham kaynakları ise perestroyka ile ülkesini değiştirmeye çalışan Gorbaçov'dan başkası değildi. Leipzig'de polis, protestoculara karşılık verdi. 4 Eylül'deki olaylar sırasında Batılı gazeteciler, göstericilere saldıran sivil güvenlik görevlilerini filme aldı. Yaşananlar dünya çapında yankı buldu. Kısa süre sonra Doğu Alman halkından yeni bir meydan okuma geldi: "Burada kalıyoruz!" Bu söylem, gençlerin ülkeyi terk etmek zorunda kalmalarına karşılık Demokratik Almanya'nın hiçbir şey yapmamasına duyulan öfkenin dışavurumuydu. Bu bir dönüm noktasıydı. İnsanlar "Hâlâ umudumuz var." diyorlardı. Her Pazartesi Leipzig'de Nikolai kilisesinde düzenlenen gösteriler, kitlesel protestolara dönüştü. Polis göstericileri durdurmaya çalıştı. Ancak hükümet cesaretini kaybediyordu, çaresiz olduğu için de suskun kaldı, Doğu Almanya yöneticileri daha önce hiç bu kadar açıkça ifade edilen bir tepkiyle yüz yüze gelmemişlerdi.

Sadece Honecker bir şeylerin yanlış gittiğini henüz fark etmemiş gibiydi. Ekim ayında Doğu Almanya'nın 40. kuruluş yıldönümünün arifesinde, Mihail Gorbaçov'u selamlamak için beklerken kendinden gayet emin duruyordu. Ama Sovyet delegasyonu, Doğu Alman rejiminin sendelediğini biliyordu. Kutlamalar kapsamında düzenlenen, komünist gençlerin meşaleli geçit töreni sırasında yürüyüşçüler, bir tek ismi hep bir ağızdan arka arkaya bağırmaya başladılar: "Gorby! Gorby!" Honecker fark etmemiş gibi yaptı ama ardından sloganlar da geldi: "Gorby, bize yardım et! Gorby, burada kal!"[14] Doğu Alman gençliği değişim istiyordu. Bunun tek bir anlamı vardı; rejimin sonu gelmişti. Kutlamalardan sonra, Sovyet ve Doğu Alman heyetleri buluştu. Gorbaçov ile Honecker yaklaşık üç saat konuştu. Honecker, Gorbaçov'un neden bir buluşma istediğini anlayamamıştı. Her iki taraf da tamamen farklı şeylerden bahsetti. Ortada buluşamadılar, bütün konuşma boyunca tek bir konuda anlaşamadılar. Gorbaçov ne yaptığını söyledi, Honecker de ne yaptıklarını anlattı; her şeyi birbiri ardına, zafer olarak nitelendiriyordu. Gorbaçov, bir anda kendini gerçeküstü bir tartışmada Honecker'e gerçeklik duygusu aşılamaya çalışırken buldu. Başaramayacağını anlayınca da kestirip attı: "Olayların gerisinde kalan kaybeder."

Liderler kapanış resepsiyonunda bir araya gelirken, Erich Honecker'a bir kumpas kuruluyordu. Doğu Alman Politbürosu'ndan bir grup, Honecker'den kurtulmaya karar vermişti. Neler olup bittiğini anlamadığını, her durumda otokratik bir yaklaşıma bağlı kaldığını, kısacası durumla baş edemediğini düşünüyorlardı.[15] Honecker'ı görevden alma konusunda artık tereddütleri yoktu; ama hızlı hareket etmeliydiler.

Gorbaçov ve Varşova Paktı ülkelerinin liderleri onuruna verilen akşam yemeğinde Honecker, kayıtsız bir ev sahipliği yaptı. Bu sırada dışarıda bir kalabalık toplanıyordu. Honecker yeni muhalefeti ortadan kaldırmayı planlıyordu. Honecker'ın nerede

14 Gorbachev, *Memoirs*, s. 169.

15 Hertle, s. 137.

duracağından kimse emin değildi. Soruna Çin'deki gibi bir çözüm üretebileceği ve silah kullanılabileceği konusunda bir korku vardı. Bu olasılığı kimse göz ardı edemiyordu. Bazıları Sovyet tanklarının ortaya çıkabileceğini bile düşünüyordu. O akşam Berlin'deki gösteriler devam etti. Leipzig'de ise yetkililer, göstericileri silahlı güçle karşılamaya hazırlandı.

7 Ekim öğleden sonra, göstericilerin bulunduğu meydan, miğferli, kalkanlı ve yüzleri maskeli polisler tarafından kordon altına alındı. O gece polis, şiddet yoluyla göstericileri dağıttı. Ancak iki gün sonra daha da büyük bir protesto mitingi düzenlendi. Bu kez ordu beklemedeydi; hükümet, olayları artık polisle kontrol edemeyeceğini anladığından askerleri kullanmak istiyordu. 8.000'den fazla asker tam teçhizatlı şekilde Leipzig'e gönderildi. Askerlere normalin iki katı cephane verilmişti. Leipzig'teki protestocular aldıkları bir istihbaratla irkildiler: Hastanelere kan rezervleri sipariş edilmiş ve yedek yatakların boş bırakılması emredilmişti. Bu, şehirde olağanüstü hal ilan edildiği anlamına geliyordu. Mağazalar saat 5'te kepenklerini indirdiler. Herkes birbirini şehir merkezine gitmeme konusunda uyardı. Ne olacağını kim bilebilirdi ki?

Yerel Komünist Parti liderleri Leipzig gösterisi için 70.000 kişinin sokaklarda olduğunu haber aldı. Alarma geçen Sovyet Büyükelçisi, bölgedeki Sovyet kuvvetleri komutanına telefon ederek askerlerin derhal kışlalarına geri dönmesini, tüm manevraların ve askerî uçuşların durdurulmasını istedi; ardından kararlılıkla bir emir verdi: "Hiçbir koşulda gelişmelere müdahale etmeyin."[16] Leipzig komünistleri muhalefete kendileriyle konuşmaları için yalvardılar. Sonra, yüksek yerlerden gelen emirler olmadan Doğu Alman polisini ve askerlerini geri çektiler. Gösteri barışçıl bir şekilde aktı ve dağıldı. Doğu Alman halkı için bu bir dönüm noktasıydı.

16 Maier, s. 192.

Duvar Yıkılıyor

Honecker, müttefikleri tarafından terk edilmişti. 17 Ekim'de Egon Krenz ve tüm Politbüro tarafından iktidardan indirildi. Yönetimden artık Egon Krenz sorumluydu. Demokratik reformlar yapmaya söz verdi. Halkı, tüm bu krizi başlatan meseleyi halledeceğine, yani Doğu Alman halkının Batı'ya gitmesini kolaylaştıracağına dair temin etti. 1 Kasım'da Krenz, Moskova'da Gorbaçov'u ziyaret etti. Özgür seyahat hakkı üzerinde açık açık konuştular. Gorbaçov, "Doğu Almanya vatandaşlarının seyahat etmesine izin veren yeni bir formül bulamazsanız, işler sizin için iyiye gitmeyecektir."[17] dedi. Egon Krenz iyi niyetliydi ama maalesef karizmatik niteliklerden yoksundu. Halk tarafından kabul görmedi, kitlelere çekici gelmedi. İnsanlarla iletişim kurmasına yardımcı olacak etkileyici kelimeleri bulamadı, eski parti jargonuyla konuşuyordu. Yeni bazı özgürlükler sunsa da sokak gösterileri büyüdü ve daha fazlası istendi. 4 Kasım'da Doğu Berlin'de yarım milyonluk bir kalabalık toplanınca yönetim Gorbaçov'un uyarısını hayata geçirme kararı aldı.

9 Kasım 1989'da Alman Sosyalist Birlik Partisi yetkililerinden Günter Schabowski, Berlin'deki basın toplantısında gazetecilere Batı'ya seyahat kısıtlamalarının kaldırıldığını söyledi. Aslında hükümet, değişikliğin ertesi gün başlayacağını ifade etmişti ama Schabowski zamanlamayı yanlış anlamıştı. Schabowski'nin gafı olayları hızlandırdı. Haberler şehrin her yerine yayıldı. Doğu Berlinliler, Duvar'daki kontrol noktalarının gerçekten açılıp açılmadığını görmek için hemen harekete geçtiler. Toplandıkları noktalardaki sınır muhafızları şaşkındı. Bağlantı kurdukları üstlerinden herhangi bir talimat gelmemişti. Kendilerine sadece şu söylenmişti: "Durumu gözlemleyin."[18] Artan kalabalık üzerine yeniden bağlantı kurmaya çalıştılar ama nafile, cevap veren olmadı. Her zaman olduğu gibi o gün de askerler tamamen silahlıydılar ve

17 Chernyaev, s. 184.
18 Hertle, s. 138.



1989 yılında Berlin Duvarı üzerinde Almanlar ve arkalarında Brandenburg Kapısı

yıllardır aldıkları tek bir emir vardı: "Kaçmaya çalışanı durdurun." Ama kalabalık artık durdurulamayacak kadar büyüktü. Sınır muhafızları sonunda yelkenleri suya indirdiler. Sınır bariyerlerini kaldırdılar. Herhangi bir karşı önlem almadan sınırları açmışlardı. Üstelik kimse Gorbaçov'a danışmamış, onayını almamıştı. Doğu Almanya kendi kararını kendisi vermişti.

Yoğun kalabalıklar bariyerleri geçerek ilerlerken en öndekiler birden kendilerini, onları çılgıncasına alkışlayan bir grup insanın içinde buldular. Nedenini hemen anlamadılar, sonradan fark ettiler. Gerçekten Batı Berlin'deydiler ve onları alkışlayanlar da sınıra gelmiş olan Batı Berlinlilerdi. Yıllar sonra orada birbirini bulan aile bireyleri kucaklaşıp ağlamaya başladılar. Biraz sonra birbirlerini tanımayan iki farklı Berlin'in sakinleri de onlara katıldı. Diğer taraftan gelen Batı Berlinliler, Brandenburg Kapısı

önündeki Duvar'ı yıkmaya başladılar. İki tarafta da farklı nedenler ama ortak bir fikir vardı: Duvar'dan kurtulmak. Duvar'a karşı bir şeyler yapmak özgürleştiriciydi.

Ertesi sabah Gorbaçov'a bir telefon geldi, neler olduğu anlatıldı. Gorbaçov "Doğru kararı vermişsiniz."[19] dedi. Haklıydı. Diğer taraftaki yurttaşlarıyla buluşmak için sınırı geçen insanlara nasıl ateş edilebilirdi ki? Gorbaçov'a göre politika değişmek zorundaydı ve o gün değişmeye başlamıştı. Duvarın ötesinde, iki dünya birbiriyle karşı karşıya gelmişti. Şimdi düşmanlıkları tarihe gömme zamanıydı. Almanya belki yeniden birleşebilirdi; ancak Avrupa'nın komünizme karşı devrimi, henüz tamamlanmamıştı.

Malta Zirvesi

George Bush, Başkan olarak altı ay görev yaptıktan sonra, nihayet Mihail Gorbaçov ile zirve yapma zamanının geldiğine karar verdi. Aslında Gorbaçov'u yakından tanımak, bunu da bir an evvel yapmak istiyordu. Ancak Washington'a karmaşık duygular hâkimdi, Gorbaçov'un başlattığı değişimde ne kadar ciddi ve gerçekçi olduğu konusunda ihtiyatlı davranılması gerektiğini düşünenlerin sayısı fazlaydı. Gorbaçov ise George Bush yönetiminin politika belirlemek için uzun zaman harcadığını düşünüyordu; oysa George Bush, Başkan Reagan'ın yardımcısıydı. Tek yapması gereken, Reagan'ın yaklaşımına devam etmekti.[20] Bush ve Gorbaçov, Soğuk Savaş'ı bitirmek için bir araya geleceklerdi. Ancak ülkesindeki sorunlarla kuşatılmış olan Gorbaçov için soru şuydu: Sovyetler Birliği'nin kendisi hayatta kalacak mıydı?

Zirve için bir yer ayarlamak zaman aldı. Sonunda Akdeniz'deki bir gemide buluşmaya karar verdiler. Malta uygundu; zira burası güzel ve huzurlu bir limandı, havanın hiçbir zaman kötü olmadığı ve deniz dalgalarının kimseyi rahatsız etmeyeceği bir yerdi. Ne var ki o günlerde Cebelitarık'a doğru gelişen küçük bir fırtına

19 Gorbachev and Mlynaf, s. 182.
20 Bush and Scowcroft, s. 161.

Malta'nın üzerinde kaldı ve herkesi deniz tuttu. 2–3 Aralık 1989'da gerçekleşen Malta Zirvesi, Bush ve Gorbaçov'un Aralık 1988'de New York'ta Ronald Reagan'ın da katılımıyla yaptıkları ilk görüşmeden sonra ikinci toplantıydı. Ama dünya, ilk buluşmadan sonra dramatik bir şekilde değişmişti. Berlin Duvarı yıkılmıştı. Polonya ve Macaristan artık komünist yapıyla yönetilmiyordu.

Toplantılar Malta Adası açıklarında denizde gerçekleşti. Sovyet delegasyonu füze kruvazörü *Slava*'yı kullanırken, ABD delegasyonu *USS Belknap* gemisindeydi. Gemiler, Marsaxlokk Limanı açıklarında demirlemişti. Fırtınalı hava ve dalgalı deniz, bazı toplantıların iptal edilmesine, bazılarının da yeniden planlanmasına neden oldu. Bu durum iki liderin buluşmasının uluslararası medyada "Deniz Tutması Zirvesi" olarak anılmasına yol açtı. Nihayetinde toplantılar, Marsaxlokk Limanı'nda demirlemiş bir Sovyet yolcu gemisi olan *Maksim Gorki*'de gerçekleşti.

Bush ve Gorbaçov toplantıyı baş başa yapmayı tercih ettiler. Yanlarında sadece asistanları vardı. Gorbaçov, Bush'un zirveye iyi hazırlanarak geldiğini gördü ve kendisini takdir etti. Bush, vizyonunu ve önerilerini ortaya koydu. Gorbaçov da kabul etti. Aynı görüşleri paylaşıyorlardı. Tartışmalarının yeni bir seviyeye taşınmasında Gorbaçov'un büyük rolü oldu. Başkan Bush, Washington'ın müttefiklerinin "Amerika'nın Avrupa'da kalmasını istemesi" hakkında bir şeyler söyledi. Buna karşılık Gorbaçov, "ABD'nin Avrupa'da kalmasını istiyoruz, ABD bir Avrupa gücüdür."[21] dedi. Soğuk Savaş sırasında Batı Bloku'nun her zaman inandığı "Sovyet iktidarının temel amacı, Amerika'yı Avrupa'dan çıkarmaktır." söylemi göz önüne alındığında, bu olağanüstü bir ifadeydi. Malta'dan ayrılan Gorbaçov, artık SSCB içinde ciddi zorluklarla karşılaşmak zorundaydı. Değişimi, sınırlarının ötesindeyken konuşmak o kadar da zor değildi, zor olan şimdi başlıyordu.

21 Gorbachev and Mlynaf, s. 183.

Malta, iki süper gücün ve liderlerinin birbirlerini artık düşman olarak görmediklerini söyledikleri ilk yerdi. Bir bakıma Soğuk Savaş'ın bitmesiydi.

Çekoslovakya'da Kadife, Romanya'da Kanlı Devrim

Çekoslovakya'nın başkenti Prag'ta Komünist Parti hâlâ iktidardaydı ama toplum sorunlara gebeydi. Rejimin er ya da geç çökeceği açıktı; ama kimse bunun tam olarak ne zaman ve nasıl olacağını bilmiyordu. Bu tür bir durumda, bir kartopu büyük bir çığı başlatabilir. Prag'ta 19 Kasım 1989'da bir muhalefet grubu olan Şehir Forumu kuruldu. Protestocular ısrarcı ve güler yüzlüydüler. Hükümete tek bir mesajları vardı: "Zamanınız doldu."[22] Şiddet yoktu, hoşgörü atmosferi vardı. Ortak bir tehdit altında kalan çok farklı görüşlere sahip insanların birlikte çalışması işe yaramıştı. Komünist Parti'nin Merkez Komitesi Sekreteri istifa etti. Bu, rejimin pes etmeye başladığının açık bir işaretiydi. 24 Kasım 1989 günü hareketin lideri Vaclav Havel'in yanında tanıdık bir yüz vardı: 1968 Prag Baharı'nda Sovyet tankları tarafından görevden alınan Alexander Dubçek. İnsanlar, seslerini duyuranlar ile tekrar bir araya gelirken Çekoslovakya da yeniden demokrasiyle buluşuyordu. Yıl bitmeden Vaclav Havel Başkan seçildi. Hiç kan dökülmeden gerçekleşen Çekoslovakya'daki bu değişim, tarihe "Kadife Devrim" olarak geçti. Ama herkes Çekoslovaklar kadar şanslı değildi

Aralık ortasında, Romanya'nın lideri Nikolay Çaveşesku'nun komünist rejimine karşı çıkan isyanlar sırasında güvenlik güçleri Timisoara'da (Temeşvar'da) kadın erkek 73 kişiyi öldürdü. Çavuşesku muhalefeti bastırmak konusunda zalim, adamları da acımasızdı. Rumen hükümeti 21 Aralık 1989'da Bükreş'te Çavuşesku yanlısı bir gösteri düzenledi. İşçiler kalabalık yaratmaları ve coşku efekti vererek Romanya liderini neşelendirmeleri için zorla gösteri alanına getirildiler. Çavuşesku balkonda konuşmaya başladı: "Bükreş'teki bu büyük halk toplantısının düzenleyicisine teşekkürlerimi sunu...." Daha cümlesini tamamlayamadan dinleyici kalabalık bağırmaya,

22 Havel, s. 145.

Çavuşesku ile alay etmeye başladı. Korumalarından biri yanına gelip kulağına bir şeyler söylediğinde Çavuşesku'nun yüzü allak bullak oldu. Çavuşesku balkonu terk ederken devlet televizyonu yayını kesti. Artık çok geçti. Gece boyunca muhalifler ile hükümet yanlısı kuvvetler arasında çatışmalar oldu. Ertesi gün kalabalıklar Komünist Parti'nin Merkez Komite Binası'nı bastı ve üst kata saldırdı. Çavuşesku ve eşi helikopterle kaçtı. Bunu başarabilmelerinin tek nedeni Çavuşesku'nun korumalarından birinin pilotun kafasına silah dayamasıydı. Çavuşesku çiftinin kaçtığını duyan neredeyse tüm Romen halkı sokağa fırladı, ülke felç olmuştu. Aynı gün Çavuşesku ve karısı Bükreş'ten sadece 72 km uzakta yakalandılar. Bu sırada sokaklarda yaşanan kargaşada farklı fraksiyonlar çatışmaya başladı. Yaklaşık bin kişi hayatını kaybetti.

Çavuşesku ve eşi askerî mahkemede yargılandı. Yargılama sırasında mahkeme üyesi bazı subayların kâğıttan uçak yapmaları, hükmün çoktan verildiğinin işaretiydi. Mahkeme, Nikolay Çavuşesku ve Elena Çavuşesku'nun, Ceza Kanunu'nun 357. maddesi uyarınca soykırım suçundan idam cezasına çarptırılmasına ve şahsi tüm mallarına el konulmasına karar verdi. Çavuşeskular, ellerinin bağlanmasına direnmeye çalıştılar ama nafileydi. Cezaları hemen bir duvar kenarında infaz edildi. Romanya'nın zalim lideri ve eşi vurularak öldürüldü. Cesetleri kameraya alındı ve dünyaya yayınlandı. Cellatlar, kurbanlarının tanınmasına özen göstermişti.

Romen yazar Mircea Dinescu'nun infazın ardından yaptığı kısa yorum aslında birçok şeyi açıklıyordu: "Bizlerin hümanist olmamıza ve benim şair olmama rağmen Çavuşesku'nun öldüğünü bilmek bana güven verdi. Eğer o ölmemiş olsaydı o zaman biz ölürdük; gerçek bu."[23]

Gemi Batmak Üzere

Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nin kendi içinde aşılmaz sorunlarla karşı karşıya kalmış durumdaydı. Uydu devletlerde özgürlüğe

23 Loch K., s. 194.

izin verilebilirdi; ama Sovyet cumhuriyetlerinde buna izin verilir miydi? Bağımsızlık isteyen 15 ayrı cumhuriyet vardı. Sovyet Komünist Partisi kontrolü kaybediyordu. Her şeyin daha iyi olacağına söz verilmişti, ama aksine, işler gittikçe kötüleşiyordu. Belki ticaret özgürlüğüne izin verilebilirdi ama Gorbaçov buna cesaret edemedi. Gorbaçov; özgürlüğü, demokrasiyi, glasnost'u ve çoğulculuğu haklı sebeplerle seçmişti ama insanlar ülkenin durumunu, pazarlarda veya dükkânlarda satın alabildiklerine ya da alamadıklarına göre değerlendiriyorlardı. Ve dükkânlardaki mallar azdı. Birçok yaşlı insan değişim hızını ürkütücü ve mutsuzluğa davetiye çıkarıcı buluyordu. Pazar ekonomisine geçmek zordu; ama Moskova'nın ilk *McDonald's*'ının açılmasına izin verildi. Gençler pop müzik, moda, para kazanma şansı, seyahat hakkı istiyordu. Toplum değişmişti ama parti olduğu yerde kalmıştı. İnsanlar batan bir gemideki fareler gibi can derdine düşmüşlerdi.

Gorbaçov, Sovyet vatandaşlarına ilk kez gösteri yapma özgürlüğü verdi. Gösteriler Komünist Parti'nin iktidar tekeline son verilmesi çağrısını dile getirdi. Ancak ödün vermez komünistler reforma karşı çıktı. Kendisi de bir komünist olan Gorbaçov, onlara rağmen çoğulculuğu seçti. 1917 Ekim Devrimi'nden bu yana iktidarda olan Komünist Parti, iktidarı başkalarıyla paylaşmak zorunda kalacaktı. Bu, Lenin'in ve Stalin'in uygulamalarından tam bir kopuş demekti. En büyüğü Rusya Federasyonu olan Sovyetler Birliği'nin 15 cumhuriyetinin çoğu da Gorbaçov'un gevşeyen kontrolüne ulusal özgürlük talepleriyle karşılık veriyordu. 1940'ta Stalin tarafından ilhak edilen Baltık ülkeleri Estonya, Letonya ve Litvanya'nın talebi tam bağımsızlıktı. 1990 yılının Ocak ayında Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nin dağılmaması gerektiğini savunmak için Litvanya'nın başkenti Vilnius'a gitti. Sokaktaki insanlarla konuştu: "Perestroika, demokrasi ve glasnost, birçok milletten bir ülke olduğumuzu fark etmemizi sağladı. Farklı insanların çıkarlarını tanımalıyız."[24] Gorbaçov'a rağmen, diğer Baltık ülkeleri

24 Gorbachev, Perestroika, s. 47-49.

olan Estonya ve Letonya da Litvanya'nın liderliğini takip etti ve bağımsızlık talep etti. En büyük sorun ise başkentteydi.

> Gorbaçov gelişmelerden rahatsızdı: "İnsanlar reformlarımızı sorgulamaya başladı. Ama bizi dinleyeceklerine, yarın her şeyin daha iyi olacağına söz veren demagogların peşinden gitmeye başladılar."[25]

Boris Yeltsin, Moskova'da Komünist Parti teşkilatında şefti. Popüler ve hırslıydı. Gorbaçov ile mücadelesi açıktı. Cumhuriyetlerin en zengini Rusya, Yeltsin'in iktidara giden yolu olacaktı. Yeltsin, yaşanmakta olan ekonomik hoşnutsuzluğu, Gorbaçov'u ve Sovyetler Birliği'ni zayıflatmak için kullandı. 1990 yılının Mayıs ayında Rusya Cumhuriyeti'nin Parlamento Başkanı seçildi. Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nin dağılacağını asla kabul etmedi. Yeltsin ise bunun kaçınılmaz olduğunu anlamıştı. Rusya'nın egemenliğini ve bağımsızlığını ilan etmesi gerektiğini söyleyerek girişimde bulunan ilk kişilerden biriydi. Nitekim diğer cumhuriyetleri de bağımsız olmaya çağırdı.

Uluslararası arenada Gorbaçov, hâlâ Batı'nın iş yapabileceği adamdı. 1990 Mayıs'ındaki görüşmelerinde Gorbaçov, Bush'tan ekonomik güçlükleri aşmak için yardım istedi. Bush, Baltık devletlerinin bağımsızlık için bastırması halinde şiddet kullanmaması konusunda Gorbaçov'u uyardı. Amerikalılar, Soğuk Savaş'ı bitirmek istiyorlarsa Gorbaçov hâlâ iktidardayken hızlı davranmaları gerektiğini anlamışlardı. Görünüşe göre Sovyetler Birliği çözülüyordu. Askeri gelişmeler bunun işaretiydi.

Kızıl Ordu, yıllardır egemen olduğu Doğu Avrupa'dan çekilmeye başladı. Almanya'dan ayrılan askerler, arkalarında kocaman bir soru işareti bırakıyorlardı. Soğuk Savaş ile bölünen Almanya, birleşmeye doğru ilerliyordu. Sovyetler Birliği, birleşmiş bir Almanya'nın Batı'nın askerî ittifakı olan NATO'ya üye olmasına gerçekten izin verir miydi?

25 Gorbachev and Mlynaf, s. 186.

Washington, eğer Gorbaçov "İmparatorluğu bir arada tutmak için güç kullanmayacağız." dediğinde gerçekten bunu kastetmişse bu sözün, ülkelerin kendi ittifaklarını seçmekte özgür bırakılacağı anlamına geldiğine inanıyordu. Almanya'nın birleşmesini aslında ne Gorbaçov ne Bush ne de bir başkası, Sovyet toplumu kadar dert ediyordu: Ruslar, Nazi Almanyasına karşı verdikleri savaşta yaklaşık 35 milyon can kaybetmişlerdi.

1990 yılının Temmuz ayında Batı Almanya Başbakanı Helmut Kohl, Almanya'nın askerî gücünü, Doğu Almanya'da nükleer silah konuşlandırmak için değil, Kızıl Ordu'nun yeniden yerleşim masraflarını karşılamak için sınırlamayı taahhüt etti. Buna karşılık Gorbaçov, birleşmiş bir Almanya'nın NATO'ya mensup olabileceğini kabul edince, Kohl adeta kendinden geçti. Gorbaçov ve Kohl'ün anlaşmaya vardıkları güne ABD, "Avrupa'nın İkinci Zafer Günü" adını verdi; çünkü bunu gerçekten de Soğuk Savaş'ın sonu olarak görüyorlardı. 1990 Ekim'inde, Soğuk Savaş'ın kalbindeki Almanya birleşti. Ancak bu olayın değeri belki de tam olarak bilinemedi; çünkü iki ay kadar önce herkesin dikkati dünyanın enerji havzalarından en önemlisine yönelmişti.

2 Ağustos 1990'da Irak, komşusu Kuveyt'i işgal etti. Irak bir Sovyet müttefikiydi. Buna rağmen ABD Dışişleri Bakanı Baker, SSCB Dışişleri Bakanı Şevardnadze'yi işgale yönelik "ortak kınamaya" katılmaya ikna etmeyi başardı. Baker, Şevardnadze'nin Sovyetler Birliği'ni bu anlaşmaya katarken bazı güçlükler yaşadığını belirtti. Haklıydı. Şevardnadze Gorbaçov'a danışmıştı ama ödün vermez düşmanlarının bunu Gorbaçov'a ve kendisine karşı kullanacaklarını biliyordu. Gerçi Gorbaçov'a saldırmak isteyenlerin böyle şeylere ihtiyaçları yoktu, sokağa çıktıkları anda bir sürü saldırı unsuru bulabilirlerdi.

Irak, Kuveyt'i işgali sonrasında uluslararası kınamalarla karşılaştı. BM Güvenlik Konseyi üyeleri tarafından Irak'a acil ekonomik yaptırımlar uygulanması kabul edildi. İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher ve ABD Başkanı George Bush, Suudi Arabistan'a güç konuşlandırdı. Diğer

ülkeleri de bölgeye kendi güçlerini göndermeye çağırdılar. Bir dizi ülke bu koalisyona katılarak II. Dünya Savaşı'ndan bu yana kurulan en büyük askerî ittifakı oluşturdu. Irak ile koalisyon güçleri arasındaki Körfez Savaşı (2 Ağustos 1990 - 28 Şubat 1991) iki aşamada yaşandı. Çöl Kalkanı Operasyonu, Suudi Arabistan'a askerî birlik yerleştirilmesi aşamasıydı. Çatışma aşaması ise 17 Ocak 1991 - 28 Şubat 1991 arasındaki Çöl Fırtınası Operasyonu'ydu.

Moskova'da günlük yemek kuyrukları uzadıkça uzamış, sinirler gerilmişti. İnsanlar, çorap satın almak için dahi kupon kullanmaya razıydılar; ama çorap bile yoktu. Raflarda tarihi geçmiş balık konserveleri dışında hiçbir şey yoktu. Çoğunluğa göre bunlar, perestroyka'nın sonucuydu. Boris Yeltsin yeni bir yol önerdiğinde elbette onu desteklediler. Yeltsin ve radikal demokratların yönetimi ele geçirdiği Rusya, pratikte Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan etmişti. Sovyetler Birliği kanunlarının yerini alan kanun üstüne kanun kabul ettiler.

Kış boyunca Gorbaçov, hem reform taraftarları hem de reform karşıtları tarafından baskı altına alınıp taciz edildi. Aralık ayında, Eduard Şevardnadze istifa etti. Aldığı kararın nedenini "Bir diktatörlüğün yaklaştığına kesinlikle inanıyorum. Kimse ne tür bir diktatörlük ya da diktatörün kim olacağını bilmiyor."[26] şeklinde açıkladı. İstifayı, ödün vermezlerden gelecek bir darbe girişiminin uyarısı olarak algılayan Gorbaçov yön değiştirdi. Güvenliği sıkılaştırdı ve ödün vermezlerin bazılarına hükümette yer verdi. Gennadi Yanayev'i yardımcılığına atadı. Yanayev, "Ben ruhumun derinliklerine kadar komünistim."[27] diye açıklama yaptı.

26 Don Oberdorfer, *From the Cold War to a New Era: The United States and the Soviet Union, 1983-1991*, Updated edition, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1998, s. 203.

27 Chernyaev, s. 211.

Litvanya Sovyetlerden Kopuyor

11 Mart 1990'da Litvanya, bağımsızlığını geri alacağını ilan eden, Sovyet işgali altındaki ilk devlet oldu. 20 Nisan 1990'da Sovyetler, Litvanya'ya başta petrol olmak üzere hammadde tedarikini keserek ekonomik abluka uygulamaya başladı. Halk yakıt, temel ihtiyaç maddeleri, hatta sıcak su eksikliği hissetmeye başladı. Yetmiş dört gün süren ablukaya rağmen Litvanya bağımsızlık ilanından vazgeçmedi. Ekonomik ilişkiler yavaş yavaş yeniden kuruldu. Ancak, Ocak 1991'de gerilim yeniden zirveye çıktı. Kızıl Ordu ve KGB kullanılarak darbe girişimleri yapıldı. Moskova'daki güçler, Litvanya'daki kötü ekonomik durum nedeniyle darbenin güçlü bir halk desteği alacağını düşünüyorlardı.

11 ve 12 Ocak 1991'de Sovyet birlikleri Vilnius'taki Sovyet kamu binalarını geri almak için başkente girdi. Litvanya'nın her yerinden insanlar meşru olarak seçilmiş Litvanya Cumhuriyeti Yüksek Konseyi'ni, Parlamento'yu, radyo ve televizyon istasyonlarını, kısacası bağımsızlıklarını savunmak için Vilnius'a akın etti. Litvanya nüfusunun büyük bir kısmı "Ocak Olayları"na katıldı. Litvanya Parlamentosu'nu veya diğer devlet kurumlarını savunan tek bir kişide bile silah yoktu ama Sovyet ordusunda vardı. 13 Ocak'ın erken saatlerinde Sovyet tankları saldırdı. İnsanlar çıplak elleriyle tankları geri itmeye çalıştı, bazıları altında kaldı. Sovyet askerleri 14 kişiyi öldürdü ve yüzlercesini yaraladı.

Moskova'da da binlerce kişi, yaşananları ve baskıyı protesto etmek için yürüdü. Arada kalan Gorbaçov, hükümetinin eylemlerini Parlamento'da savunmak zorunda kaldı: "Buna izin veremeyiz. Ne merkez ne de Cumhuriyetler olanları görmezden gelebilir. Olanların, bizi nereye götüreceğini kim bilebilir?"[28] Sovyetler Birliği'nde her yıl şubat ayında kutlanan Ordu Günü'nde, bu kez pankartlarda görülen "Güçlü Ordu, Güçlü Birlik" ve "Sovyetler Birliği'nde Kapitalizme Hayır" yazıları, eski yöntemlere dönüş simgesi gibiydi.

28 Gorbachev, *Memoirs*, s. 195.

31 Temmuz 1991'de, Sovyet paramiliterleri, Belarus sınırında yedi Litvanyalı sınır muhafızını öldürdü. Bu olay tarihe "Medininkai Katliamı" olarak geçti. 17 Eylül 1991'de Litvanya, Birleşmiş Milletler'e kabul edildi. 25 Ekim 1992'de yapılan referandumla mevcut anayasa kabul edildi. 14 Şubat 1993'te gerçekleştirilen doğrudan genel seçimler sonrasında Algirdas Brazauskas, Litvanya'nın bağımsızlığını yeniden kazanmasının ardından seçilen ilk cumhurbaşkanı olarak göreve başladı. 31 Ağustos 1993'te ise Sovyet ordusunun son birimleri Litvanya topraklarından ayrıldı. Litvanya 29 Mart 2004'ten beri NATO'nun, 1 Mayıs 2004'ten beri Avrupa Birliği'nin ve 21 Aralık 2007'den beri Schengen Anlaşması'nın bir üyesidir.

Gorbaçov'a Veda

1991 Temmuz'unda Gorbaçov Londra'ya gitti. Her zamanki gibi, yurtdışında gördüğü hoş karşılamanın tadını çıkardı ama yapacak işleri de vardı. ABD Büyükelçiliği'nde Başkan Bush ile görüştü. Silahların sınırlandırılmasına ilişkin yeni bir anlaşmanın şartlarını kabul etti. Ancak bir yandan da Sovyet ekonomisi için acil mali yardıma ihtiyaç duyuyordu. Gorbaçov, önde gelen kapitalist ülkelerden büyük krediler istedi. Soğuk Savaş'ı sona erdirerek hepsine iyilik yapıyordu. Ama gülümsemelere ve el sıkışmalara rağmen Gorbaçov'un isteklerini reddettiler. Moskova'da ise düşmanları bir karşı harekete hazırlanıyorlardı. Gorbaçov, bu konuda kendisine ulaşan haberleri ve istihbaratı görmezden geldi. Üstüne bir de tatile çıktı.

Gorbaçov, Sovyet merkezi ile cumhuriyetler arasındaki bağları gevşeten yeni bir Birlik Antlaşması taslağı hazırlamıştı. Ağustos ayında imzalanması gereken bu taslağı gören Boris Pugo, Dimitri Yazov, Gennadi Yanayev, Vladimir Kryuçkov gibi ödün vermez komünistler dehşete kapıldılar. KGB üst düzey yöneticileri de 15 Ağustos'ta metni okuduklarında şaşırdılar. Yaptıkları toplantıdan

sonra hepsi bir konuda hemfikirdi; Sovyetler Birliği'nin sona ermesine sadece dört gün kalmıştı.[29]

18 Ağustos'ta Gorbaçov'un tatilde olduğu Kırım'a bir heyet geldi. Olağanüstü hal ilan etmesini ve gücü devretmesini talep ettiler. Gorbaçov bu isteği reddedince hemen ev hapsine alındı. Moskova, 19 Ağustos sabahı, tankların palet ve motor gürültüleriyle ve Gorbaçov'un hasta olduğu haberiyle uyandı. Bir Acil Durum Komitesi görevi devraldı. Sovyet resmî haber ajansı *TASS*, Sovyet Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un görevden alındığı ve yerine Başkan Yardımcısı Gennadi Yanayev'in getirildiği haberini geçti. Haberi alan ABD, yapılan resmî açıklamaların aksine gelişmelerin anayasaya aykırı olduğuna kanaat getirdi. Moskova'daki şaşkın ve endişeli insanlar Rus Parlamento Binası'nda toplanmaya başladılar. Kimse Gorbaçov'un nerede ve nasıl olduğunu ya da gerçekte nelerin olup bittiğini bilmiyordu. Gorbaçov'a destek, en büyük rakibi, hatta düşmanı sayılabilecek birinden geldi.

Parlamento önüne gelen Boris Yeltsin, orada bulunan bir tankın üstüne çıkarak Gorbaçov'u ve anayasayı savundu. "Sağlam duralım, bunu yapanlar başaramayacaklar."[30] diyerek halkı birlik olmaya çağırdı. Ardından Parlamento Binası'na giren Yeltsin direnmeye hazırdı. Darbeciler, iktidarı doğrudan ele geçirmeyi başaramamıştı. Askerler, Acil Durum Komitesi'ne itaat etmeyi reddediyorlardı. Bazı komutanlar tanklarını bölgeden uzaklaştırırken halk tarafından alkışlandılar. Endişeli kalabalık gün boyu yeni katılanlarla büyüdü. 19 Ağustos akşamı komplocular televizyonda bir basın toplantısı düzenlediler. Hepsinin sinirli olduğu anlaşılıyordu. Gennadi Yanayev, Sovyet halkına olağanüstü hal hakkında bilgi verdi. Toplantıyı izleyenler, bu grubun iktidara gelmesinin her şeyin sonu olacağını daha o dakikalarda anladılar. İktidara gelmek için her şeyi yapabilirlerdi, iktidara geldikten sonra ne yapacaklarını ise kimse bilemezdi; ama tahminler hiç de iç açıcı değildi.

29 Jefferville, *NKVD and KGB*, s. 243.
30 Chernyaev, s. 214.

Gece çökerken, Acil Durum Komitesi'nin giderek çaresiz hale gelmesi, Rus Parlamento Binası'na ve savunucularına saldırı emri verilebileceği korkusunu büyüttü. Ama halk "özgür Rusya'yı" savunma kararı almıştı. Buna giden yol da Yeltsin'in ayakta kalmasına bağlıydı. Herkes kol kola girerek büyük bir insan zinciri oluşturup sessizce tankları beklemeye başladı. Zırhlı araçlar insanların arasında hareket ederken üç genç hayatını kaybetti ama zincir kırılmadı. Sabah saat 3'te KGB Başkanı Kryuçkov, Rusya Parlamento Binası'ndaki Yeltsin'i aradı ve yenilgiyi kabul etti.

Yeltsin, Gorbaçov'un Moskova'ya geri getirilmesi için bir uçak gönderdi. 22 Ağustos günü erken saatlerde Gorbaçov başkente ulaştı. Uçaktan indiğinde yorgun ama mutluydu; çünkü 1985'ten beri başardığı her şey meyvesini vermişti; "Rus halkı değişmiş ve değişime sahip çıkmıştır. Darbenin başarıya ulaşmasını engelleyen de budur."[31] diyerek düşüncelerini açıkladı. Ancak Gorbaçov'un düşündüğünden çok daha fazlası değişmişti. Yeltsin galipti ve şimdi idare onun ellerindeydi.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ndeki rolünün sona erdiğini anlayan Gorbaçov, Genel Sekreterlik'ten istifa etti. Birlik konusundaki görüşmeler devam ederken, halen SSCB'nin başkanı olan Gorbaçov gelişmelerin dışında tutuldu, adeta tecrit edildi. 8 Aralık'ta Minsk'te üç Slav devleti; Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna, Sovyetler Birliği'ni dağıtmak için harekete geçti ve yerine Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kurdu. Sovyetler Birliği bitmişti. Soğuk Savaş bitmişti. Soğuk Savaş'ı sona erdirmek için herkesten daha fazlasını yapmış olan Gorbaçov da bitmişti. Çünkü Yeltsin ve yakınındakiler, Minsk'te yaptıklarını Gorbaçov'a söylemeden önce George Bush'a anlatmışlardı.

Süper güçler 45 yıl boyunca acımasızca karşı karşıya gelmişlerdi. Şimdi, dayanılmaz baskı altında kalan bir taraf, geri çekiliyordu. 25 Aralık 1991 günü Gorbaçov, Başkan Bush'u aradı ve o günün

31 Gorbachev and Mlynaf, s. 256.

görevdeki son günü olduğunu söyledi.[32] O gece Moskova'da Sovyetler Birliği'nin kırmızı bayrağı son kez indirildi, Washington'da ise Başkan Bush Noel konuşmasını yaptı: "Kırk yıldan fazla bir süredir yaşanan mücadele tüm insanların hayatını şekillendirdi, tüm ulusları nükleer yıkım tehdidi altında yaşamaya zorladı. Bu karşı karşıya gelme hali artık bitti."

32 Gorbachev, *Memoirs*, s. 201

SON SÖZ NİYETİNE

Soğuk Savaş barış içinde sona erdi. Dünya, 45 yıl boyunca korktuğu nükleer kıyameti yaşamadı. Nükleer düğmeye basma gücüne sahip olan her iki taraftaki devlet adamları, bir krizden diğerine, ilk sıraya insanlığın çıkarını koydu. Nükleer caydırıcılık bir bakıma barışı korudu. Soğuk Savaş bittiğine göre artık herhangi bir ülkenin liderinin "Bu iki çılgın süper güçten biri bizi nükleer bir savaşa sokacak." diye endişelenmesine gerek kalmamıştı. Soğuk Savaş'ın nefesini ensesinde hisseden ve nükleer savaş ihtimaline karşı sürekli alarm durumunda olan iki süper gücün devlet adamları da rahat nefes almaya başladılar; artık bu ağır yükü taşımak zorunda değillerdi. Nükleer çatışmada ölme ihtimali olan milyonlarca insan, yaşadı ve zenginleşti. Ancak insan ve malzeme maliyetlerinin yanı sıra ödenmesi gereken bir bedel daha vardı. Nükleer silahların üretimi ve test edilmesi, dünya üzerinde silinmez izler bıraktı. Aslında bu miras, Soğuk Savaş'ın hâlâ devam ettiği anlamına geliyor. Devam ediyor; çünkü hava, su ve toprak kirlendi. Bu mirasın üstesinden gelmek çok pahalı ve zor.

Soğuk Savaş sırasında ABD ve Sovyetler Birliği, silahlanmaya trilyonlarca dolar harcadı. Birleşik Devletler, yoğun bir şekilde borçlanarak bunu karşılayabildi. Sovyetler Birliği ise sona gelindiğinde bunu artık yapamadı. Bu büyüklükteki maliyetin bir kısmı, dünya barışının dayandığı dengeyi korumak için gerekliydi. Bir kısmı ise boşa gitti. Soğuk Savaş döneminde iki süper gücün maliyetini karşıladığı, ama bedelini milyonların ödediği sıcak savaşlar da yaşandı. Kore'de ve Vietnam'da, asker ve sivil milyonlar öldü. Afganistan'da bir milyondan fazla kişi hayatını kaybetti. Afrika'da ve Orta Amerika'da yüz binlerce insan heba oldu. Bu savaşlardan bazıları zaten olacaktı ama Soğuk Savaş onları daha da ölümcül

hale getirdi. Bölünmüş bir Avrupa'da binlerce kişi öldü, bunlardan 200'ünün hayatı Berlin Duvarı'nda son buldu. Yaşayanlarsa hâlâ ölülerin yasını tutuyor. Rus bir anne Afganistan'da ölen oğlu için, Amerikalı bir dul Vietnam'da ölen eşi için gözyaşı dökmeye devam ediyor.

Soğuk Savaş'ın en büyük ironilerinden biri Japonya ve Almanya'nın hızla yeniden inşa olmasıydı. Bu iki, disiplinli ve çalışkan halk, Soğuk Savaş'tan oldukça cömert bir şekilde yararlandılar; çünkü Sovyetlere karşı müttefik olarak ihtiyaç duydukları bu iki devletin ekonomik gelişmesi Batılı güçler tarafından teşvik edildi. Soğuk Savaş'ın sonunda Avrupa'da Almanya ve Asya'da Japonya baskın ekonomik güç haline gelmişti.

Elbette Soğuk Savaş'ın sona ermesi uluslararası gerilimleri sonlandırmadı, akan kanları da durdurmadı. Yugoslavya, NATO'nun silahlı müdahalesini gerektirecek bir şiddet ve vahşet dalgasıyla parçalandı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte nükleer silahların terörist grupların eline geçme tehlikesi ortaya çıktı. Orta Doğu'daki sorunlar çözülmeyi bekliyor. İç savaş ve kıtlık Afrika kıtasında yaygın olarak varlığını koruyor. İran ve Irak gerilimleri ile Kuzey Kore'nin nükleer gücü, bir endişe kaynağı olmaya devam ediyor. Kısacası, iki kutuplu dünyanın dağılması, gezegendeki diplomatların karşılaştığı zorlukları azaltmaktan ziyade arttırdı.

Bitiş tarihi olarak; ister Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın Paris'te toplandığı ve Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşmasının imzalandığı Kasım 1990, ister Varşova Paktı'nın resmen dağıldığı Temmuz 1991, ister Moskova'daki başarısız darbenin yaşandığı Ağustos 1991, ister Sovyetler Birliği'nin dağıldığı Aralık 1991 kabul edilsin; Soğuk Savaş barış içinde sona erdi. Ama bir soru hâlâ akıllardaki yerini korumakta:

Başlamasına gerek var mıydı; bir başka deyişle, 1945'te Doğu ve Batı henüz hâlâ müttefikken bütün bu yaşananlardan kaçınılabilir miydi?

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Ambrose, Stephen. *Nixon: The Triumph of a Politician, 1962-1972.* New York: Simon and Schuster, 1989.

Andrew, Christopher, and Oleg Gordievsky. *KGB: The Inside Story of Its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev.* New York: HarperCollins, 1990.

Applebaum, Anne. *Gulag: A History.* New York: Doubleday, 2003.

Appleby, Joyce. *United States History and Geography.* McGraw-Hill Education, 2013.

Arbatov, Georgi. *The System: An Insider's Life in Soviet Politics.* New York: Random House, 1992.

Ardagh, Alan, *Bismarck as Policy-Maker*, Dangeon Books, 1979.

Bak, Per. *How Nature Works: The Science of Self-Organized Criticality.* New York: Oxford University Press, 1997.

Ball, Simon J. *The Cold War: An International History,1947-1991.* New York: St. Martin's, 1998.

Baum, Richard. *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping.* Princeton: Princeton University Press, 1994.

Bayhould, Steve J. *Gangsters as an Instrument of The State.* Random House, New York, 1990.

Beanhold, Dean C. *The Civil Rights Movement.* Harper & Row, New York, 2001.

Becker, Jasper. *Hungry Ghosts: Mao's Secret Famine.* New York: Free Press, 1996.

Berman, Larry. *Planning a Tragedy: The Americanization of the War in Vietnam.* New York: Norton, 1982.

Beschloss, Michael R. *The Crisis Years: Kennedy and Khrushchev, 1960-1963.* New York: HarperCollins, 1991.

Beschloss, Michael R. *Mayday: Eisenhower, Khrushchev and the U-2 Affair.* New York: Harper & Row, 1986.

_____ and Strobe Talbott. *At the Highest Levels: The Inside Story of the End of the Cold War,* Boston: Little, Brown, 1993.

Bill, James A. *The Eagle and the Lion: The Tragedy of American-Iranian Relations.* New Haven: Yale University Press, 1988.

Bird, Kai, and Martin J. Sherwin. *American Prometheus: The Triumph and Tragedy of J. Robert Oppenheimer.* New York: Knopf, 2005.

Blight, James G., Bruce J. Allyn, and David A. Welch. *Cuba on the Brink: Castro, the Missile Crisis, and the Soviet Collapse.* New York: Pantheon, 1993.

_____, and David A. Welch. *On the Brink: Americans and Soviets Reexamine the Cuban Missile Crisis.* New York: Hill and Wang, 1989.

Bohlen, Charles E. *Witness to History: 1929-1969.* New York: Norton, 1973.

Brands, H. W. *The Devil We Knew: Americans and the Cold War.* Oxford University Press, New York, 1993.

Brent, Jonathan, and Vladimir P. Naumov. *Stalin's Last Crime: The Plot Against the Jewish Doctors, 1948-1953.* New York: Harper Collins, 2003.

Brezhnev, Leonid. *On the Policy of the Soviet Union and the International Situation.* Garden City, New York: Doubleday, 1973.

Brigham, Robert K. *The Vietnamization.* Harper & Row, New York, 1968.

Brodie, Bernard, ed. *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order.* New York: Harcourt, 1946.

Brzezinski, Zbigniew. *Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser, 1977-1981.* New York: Farrar, Straus, Giroux, 1983.

Bullock, Alan. *Hitler and Stalin: Parallel Lives.* New York: Knopf, 1992.

Bullock, John, *Go For It*, P&D Press, New York, 1967.

Bundy, McGeorge. *Danger and Survival: Choices About the Bomb in the First Fifty Years.* New York: Random House, 1988.

Bush, George, and Brent Scowcroft. *A World Transformed.* New York: Knopf, 1998.

Calvin Jr., Alan. *Redwood.* Cathouse Ltd., Chicago, 1992.

Cahill, Thomas. *How the Irish Saved Civilization.* New York: Anchor, 1996.

Carlston, Gabriel D. *CIA Activities in Chile.* University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2000.

Carr, Edward Hallett. *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations.* London Macmillan, 1940.

Carter, Jimmy. *Keeping Faith: Memoirs of a President.* New York: Bantam, 1982.

Carson, Catherine. *Bunkerhill to Peekskill: Changes.* Albany Co., Chicago, 1993.

Chace, James. *Acheson: The Secretary of State Who Created the Modern World.* New York: Simon and Schuster, 1998.

Chen Jian. *China's Road to the Korean War: The Making of the Sino-American Confrontation.* New York: Columbia University Press, 1994.

_____. *Mao's China and the Cold War.* Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001.

Chernyaev, Anatoly S. *My Six Years with Gorbachev.* Translated and edited by Robert D. English and Elizabeth Tucker. University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 2000.

Christensen, Thomas J. *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947-1958.* Princeton: Princeton University Press, 1996.

Churchill, Winston S. *The Second World War: The Gathering Storm.* New York: Bantam, 1961.

Clausewitz, Carl von. *On War.* Edited and translated by Michael Howard and Peter Paret. Princeton: Princeton University Press, 1976.

Clifford, Clark M., and Richard C. Holbrooke. *Counsel to the President: A Memoir.* Random House, New York, 1991.

Connelly, Matthew. *A Diplomatic Revolution,* New York: Oxford University Press, 2002.

Courtois, Stephane, *et al. The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression.* Translated by Jonathan Murphy and Mark Kramer. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1999.

Craig, Campbell. *Destroying the Village: Eisenhower and Thermonuclear War.* New York: Columbia University Press, 1999.

Craig, Gordon A. and Francis L. Loewenheim, eds. *The Diplomats: 1939-1979.* Princeton: Princeton University Press, 1994.

_____. *Towards to Victory,* Carnage Press Ltd, 1981.

Cullather, Nicholas. *Operation PB Success: The United States and Guatemala, 1952-1954.* Washington: Central Intelligence Agency, 1994.

Dallek, Robert. *Flawed Giant: Lyndon Johnson and His Times, 1961-1973.* New York: Oxford University Press, 1998.

Deanbarton, Carter. *A Decade to Forget: 1950-1960.* Roland Press, London, 1990, s. 65.

_____. *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932-1945.* New York: Oxford University Press, 1979.

Diamond, Jared. *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies.* New York: Norton, 1997.

Disraeli, Benjamin. *Sybil; or, The Two Nations.* New York: Oxford University Press, 1991; first published in 1845.

Djilas, Milovan. *Conversations with Stalin.* Translated by Michael B. Petrovich. New York: Harcourt, Brace & World, 1962.

Dobrynin, Anatoly. *In Confidence: Moscow's Ambassador to America's Six Cold War Presidents (1962-1986).* New York: Random House, 1995.

Eden, Anthony. *Full Circle, The memoirs of Anthony Eden.* Houghton Mifflin (1st Edition) 1960.

English, Robert D. *Russia and the Idea of the West: Gorbachev, Intellectuals, and the End of the Cold War.* New York: Columbia University Press, 2000.

Evans, Richard. *Deng Xiaoping and the Making of Modern China.* New York: Penguin, 1997.

Fest, Joachim C., *The Face of The Third Reich,* Penguin Books, England, 1979.

Foot, Rosemary, John Lewis Gaddis, and Andrew Hurrell, eds. *Order and Justice in International Relations.* New York: Oxford University Press, 2003.

Ford, Gerald R. *A Time to Heal: The Autobiography of Gerald R. Ford.* New York: Harper & Row, 1979.

Fox, Richard Wightman. *Reinhold Niebuhr: A Biography.* New York: Pantheon, 1985.

Freedman, Lawrence. *The Evolution of Nuclear Strategy.* New York: St. Martin's Press, 1983.

_____. *Kennedy's Wars: Berlin, Cuba, Laos, and Vietnam.* New York: Oxford University Press, 2000.

Freedom House. *Democracy's Century: A Survey of Global Political Change in the 20th Century.* New York: Freedom House, 1999.

Friedberg, Aaron L. *In the Shadow of the Garrison State: America's Anti-Statism and Its Cold War Grand Strategy.* Princeton: Princeton University Press, 2000.

Friedman, Norman. *The Fifty Year War: Conflict and Strategy in the Cold War.* MD: Naval Institute Press, Annapolis, 2000.

FitzGerald, Frances. *Fire in the Lake: The Vietnamese and the Americans in Vietnam.* Little, Brown, Boston, 1972.

Fursenko, Aleksandr, and Timothy Naftali. *"One Hell of a Gamble": Khrushchev, Castro, and Kennedy, 1958-1964.* New York: Norton, 1997.

Gaddis, John Lewis. *The Landscape of History: How Historians Map the Past.* New York: Oxford University Press, 2002.

_____. *The Long Peace: Inquiries into the History of the Cold War.* New York: Oxford University Press, 1987.

_____. *Russia, the Soviet Union, and the United States: An Interpretive History.* Second edition. New York: McGraw-Hill, 1990.

_____. *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy During the Cold War.* Revised and updated edition. New York: Oxford University

Press, 2005.

_____. *The United States and the End of the Cold War: Implications, Reconsiderations, Provocations.* New York: Oxford University Press, 1992.

_____. *The United States and the Origins of the Cold War, 1941-1947.* New York: Columbia University Press, 1972.

_____. *We Now Know: Rethinking Cold War History.* New York: Oxford University Press, 1997.

_____. Philip H. Gordon, Ernest R. May, and Jonathan Rosenberg, eds. *Cold War Statesmen Confront the Bomb: Nuclear Diplomacy since 1945.* New York: Oxford University Press, 1999.

Gaiduk, Ilya V. *The Soviet Union and the Vietnam War.* Chicago: Ivan R. Dee, 1996.

Galhard, Peter. *Supreme Leader: Stalin.* Pegasus A.C.E., London, 1957.

Gallegher, Peter. *An Insider as An Outsider.* PBDY Press, New York, 1985.

Gambone, Michael. *D. Eisenhower, Somoza, and the Cold War in Nicaragua, 1953-1961.* CT Praeger, Westport, 1997.

Garthoff, Raymond. *Detente and Confrontation: American-Soviet Relations from Nixon to Reagan,* Revised edition. Washington: Brookings Institution, 1994.

_____. *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War.* Washington: Brookings Institution, 1994.

Garton Ash, Timothy. *In Europe's Name: Germany and the Divided Continent.* New York: Random House, 1991.

_____. *The Magic Lantern: The Revolution of '89 Witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin, and Prague.* New York: Random House, 1990.

_____. *The Polish Revolution: Solidarity.* London: Granta, 1991.

_____. *The Uses of Adversity: Essays on the Fate of Central Europe.* New York: Random House, 1989.

Gilbert, Martin. *"Never Despair": Winston S. Churchill, 1945-1965.* London: Heineman, 1988.

Gleijeses, Piero. *Conflicting Missions: Havana, Washington, and Africa, 1959-1976.* Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2002.

_____. *Conflicting Missions: Havana, Washington, and Africa, 1959-1976*. University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2002.

Goldgeier, James M. *Not Whether But When: The U. S. Decision to Enlarge NATO*. Washington: Brookings Institution, 1999.

Goncharov, Sergei N., John W. Lewis, and Xue Litai. *Uncertain Partners: Stalin, Mao, and the Korean War*. Stanford: Stanford University Press, 1993.

Gorbachev, Mikhail. *Memoirs*. New York: Doubleday, 1995.

_____. *Perestroika: New Thinking for Our Country and the World*. New York: Harper & Row, 1987.

_____, and Zdenék Mlynäf. *Conversations with Gorbachev: On Perestroika, The Prague Spring, and the Crossroads of Socialism*. Translated by George Schriver. New York: Columbia University Press, 2002.

Gordon, Philip H. *A Certain Idea of France: French Security Policy and the Gaullist Legacy*. Princeton: Princeton University Press, 1993.

Gorlizki, Yoram, and Oleg Khlevniuk. *Cold Peace: Stalin and the Soviet Ruling Circle, 1945-1953*. New York: Oxford University Press, 2004.

Gregory, Ross. *Cold War America, 1946 to 1990*. Facts on File, New York, 2003.

Grogin, Robert C. *Natural Enemies: The United States and the Soviet Union in the Cold War, 1917-1991*. MD: Lexington Books, Lanham, 2001.

Grose, Peter. *Operation Rollback: America's Secret War behind the Iron Curtain*. Boston: Houghton Mifflin, 2000.

Gwertzman, Bernard, and Michael T. Kaufman, eds. *The Collapse of Communism*. New York: Random House, 1990.

Hahn, Peter L. *The United States, Great Britain, and Egypt, 1945-1956: Strategy and Diplomacy in the Early Cold War*. University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1991.

Hall, R. Cargill, and Clayton D. Laurie, eds. *Early Cold War Overflights*. Two volumes. Washington: National Reconnaissance Office, 2003.

Hamby, Alonzo L. *Man of the People: A Life of Harry S. Truman*. New York: Oxford University Press, 1995.

Hammond, Thomas T., ed. *Witnesses to the Origins of the Cold War*. Seattle: University of Washington Press, 1982.

Harriman, W. Averell, and Elie Abel. *Special Envoy to Churchill and Stalin, 1941-1946*. New York: Random House, 1975.

_____. *Wartime and Foreign Affairs*, Fallen Press, Washington D.C., 1954.

Harrison, Hope M. *Driving the Soviets Up the Wall: Soviet-East German Relations, 1953-1961.* Princeton: Princeton University Press, 2003.

Hasegawa, Tsuyoshi. *Racing the Enemy: Stalin, Truman, and the Surrender of Japan.* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2005.

Haslam, Jonathan. *No Virtue Like Necessity: Realist Thought in International Relations since Machiavelli.* New Haven: Yale University Press, 2002.

Havel, Vaclav. *Living in Truth.* Edited by Jan Vladislav. London: Faber and Faber, 1989.

Heikal, Mohamed. *The Sphinx and the Commissar: The Rise and Fall of Soviet Influence in the Middle East.* New York: Harper & Row, 2008.

Hitchcock, William I. *The Struggle for Europe: The Turbulent History of a Divided Continent 1945-2002.* New York: Doubleday, 2002.

Hitchens, Christopher. *The Trial of Henry Kissinger.* New York: Verso, 2001.

Hobsbawm, Eric. *The Age of Extremes: A History of the World, 1914-1991.* New York: Pantheon Books, 1994.

Holloway, David. *The Soviet Union and the Arms Race.* New Haven: Yale University Press, 1983.

_____. *Stalin and the Bomb: The Soviet Union and Atomic Energy, 1939-1956.* New Haven: Yale University Press, 1994.

Hull, Cordell. *The Memoirs of Cordell Hull.* New York: Macmillan, 1948.

Hunt, Michael. *The World Transformed:1945 to the Present.* Oxford University Press, 2013.

Hyland, William G. *Mortal Rivals: Understanding the Hidden Pattern of Soviet-American Relations.* New York: Simon and Schuster, 1987.

Jackson, Erwin J. *Dear America.* P&T Pub., New York, 1984.

Jefferville, Morgan Micheal. *NKVD and KGB.* AE Books, New York DC, 1988.

James, D. Clayton. *The Years of MacArthur: Triumph and Disaster, 1945-1964.* Boston: Houghton Mifflin, 1985.

Jemsen, A.J. *Origins of the Cold War: The Novikov, Kennan, Roberts "Long Telegrams" of 1946.* T&D Pub. Washington, 1982.

Jenkins, Roy. *Churchill: A Biography.* New York: Farrar, Straus and Giroux, 2001.

Jervis, Robert. *Perception and Misperception in International Politics.* Princeton : Princeton University Press, 1976.

Johnson, Loch K. *America ,s Secret Power: The CIA in a Democratic Society.* New York: Oxford University Press, 1989.

Karnow, Stanley. *Vietnam: A History.* New York: Viking, 1983.

Keegan, John. *The Face of Battle: A Study of Agincourt, Waterloo, and the Somme.* New York: Viking, 1976.

Keene, George. "Photocopy of Long Telegram—Truman Library", *Telegram; George Kennan to George Marshall*, February 22, 1946. Harry S. Truman Administration File, Elsey Papers, Retrieved 27 June 2011.

Kennan, George F. *Memoirs: 1925-1950.* Boston: Atlantic-Little, Brown, 1967.

_____. *Memoirs: 1950-1963.* Boston: Little, Brown, 1972.

Kennedy, Paul. *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000.* New York: Random House, 1987.

Kersten, Krystyna. *The Establishment of Communist Rule in Poland, 1943-1948.* Translated by John Micgiel and Michael H. Barnhart. Berkeley: University of California Press, 1991.

Khrushchev, Nikita S. *Khrushchev Remembers.* Translated and edited by Strobe Talbott. New York: Bantam, 1971.

_____. *Khrushchev Remembers: The Last Testament.* Translated and edited by Strobe Talbott. Boston: Little, Brown, 1974.

_____. *Khrushchev on Khrushchev: An Inside Account of the Man and His Era.* Edited and translated by William Taubman. Boston: Little, Brown, 1990.

Kimball, Warren F. *The Juggler: Franklin Roosevelt as Wartime Statesman.* Princeton: Princeton University Press, 1991.

Kissinger, Henry A. *American Foreign Policy.* Third edition. New York: Norton, 1977.

_____. *Diplomacy.* New York: Simon and Schuster, 1994.

_____. *White House Years.* Boston: Little, Brown, 1979.

_____. *A World Restored.* New York: Houghton Mifflin, 1957.

_____. *Years of Renewal.* New York: Simon and Schuster, 1999.

_____. *Years of Upheaval.* Boston: Little, Brown, 1982.

Knight, Amy. *Beria: Stalin's First Lieutenant.* Princeton: Princeton University Press, 1993.

Krock, Arthur. *Annuals.* C&D Publishing, Washington, 1968.

Kunz, Diane B. *The Economic Diplomacy of the Suez Crisis.* Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1991.

Kyle, Keith. *Suez.* New York: St. Martin's, 1991.

Leffler, Melvyn P., and David S. Painter, eds. *Origins of the Cold War: An International History.* Second edition. New York: Routledge, 2005.

Lettow, Paul. *Ronald Reagan and His Quest to Abolish Nuclear Weapons.* New York: Random House, 2005.

Levanthes, Louise. *When China Ruled the Seas: The Treasure Fleet of the Dragon Throne, 1405-1433.* New York: Simon and Schuster, 1994.

Levering, Ralph B., Vladimir O. Pechatnov, Verena Botzenhart-Viehe, and C. Earl Edmondson. *Debating the Origins of the Cold War: American and Russian Perspectives.* New York: Rowman & Littlefield, 2002.

Lewis, John Wilson, and Xue Litai. *China Builds the Bomb.* Stanford: Stanford University Press, 1988.

Li Zhisui. *The Private Life of Chairman Mao: The Memoirs of Mao's Personal Physician.* Translated by Tai Hung-chao. New York: Random House, 1994.

Lilienthal, David E. *The Journals of David E. Lilienthal: The Atomic Energy Years, 1945-1950.* New York: Harper & Row, 1964.

Little, Douglas. *American Orientalism: The United States in the Middle East since 1945.* Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2002.

Logevall, Fredrik. *Choosing War: The Lost Chance for Peace and the Escalation of the War in Vietnam.* Berkeley: University of California Press, 1999.

Lowel, Russell. *After The War.* Pullytone Pub., Arizona, 1976.

Machiavelli, Niccolò. *The Prince.* Translated by Harvey C. Mansfield. Second edition. Chicago: University of Chicago Press, 1998.

McMahon, Robert J. *The Cold War on the Periphery: The United States, India, and Pakistan.* New York: Columbia University Press, 1994.

Macmillan, Margaret. *Paris 1919: Six Months That Changed the World.* New York: Random House, 2001.

McNeill, J. R., and William H. McNeill. *The Human Web: A Bird's-Eye View of World History.* New York: Norton, 2003.

Maier, Charles S. *Dissolution: The Crisis of Communism and the End of East Germany.* Princeton: Princeton University Press, 1997.

Martel, Yann. *Life of Pi.* New York: Harcourt, 2002.

Mastny, Vojtech. *The Cold War and Soviet Insecurity: The Stalin Years.* New York: Oxford University Press, 1996.

_____. *Russia's Road to the Cold War: Diplomacy, Warfare, and the Politics of Communism, 1941-1945.* New York: Columbia University Press, 1979.

Matusow, Allen J. *The Unraveling of America: A History of Liberalism in the 1960s.* New York: Harper & Row, 1984.

Mayer, Arno J. *Wilson vs. Lenin: Political Origins of the New Diplomacy, 1917-1918.* New Haven: Yale University Press, 1959.

McNamara, Robert. *The Essence of Security: Reflections in Office*. Harper & Row, New York, 1968.

_____. *The Changing Nature of Global Security and its Impact on South Asia*, Washington Council on Non-Proliferation Washington, 1992.

_____ and Brian Van DeMark. *In Retrospect: The Tragedy and Lessons of Vietnam*, Times Books, New York, 1995.

_____ Robert, James G. Blight, and Robert K. Brigham. *Argument Without End: In Search of Answers to The Vietnam Tragedy*, Public Affairs, New York, 1999.

Merridale, Catherine. *Night of Stone: Death and Memory in Russia*. London: Granta, 2000.

Merrill, Dennis, and Thomas G. Paterson, eds. *Major Problems in American Foreign Policy*. Sixth edition. New York: Houghton Mifflin, 2005.

Miller, James Edward. *The United States and Italy, 1940-1950: The Politics and Diplomacy of Stabilization*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1986.

Miscamble, Wilson D., C.S.C. *George F. Kennan and the Making of American Foreign Policy, 1947-1950*. Princeton: Princeton University Press, 1992.

Montefiore, Simon Sebag. *Stalin: The Court of the Red Tsar*. New York: Knopf, 2004.

Morehand, Erwin J. *McCarthy The Hunter*. Northern Star Pub., Ohio, 1977.

Mortimer Jr., Owen C., *War and Past*, Galligan Pub., New York, 1949.

Mueller, John. *Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War*. New York: Basic Books, 1989.

Murphy, David E., Sergei A. Kondrashev, and George Bailey. *Battleground Berlin: CIA vs KGB in the Cold War*. New Haven: Yale University Press, 1997.

Naimark, Norman M. *The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1949*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1995.

Negroponte, John. *Backyard*. B&NM Press, New York, 2004.

Nixon, Richard M. *RN: The Memoirs of Richard Nixon*. New York: Grosset and Dunlap, 1978.

Nothinghill, Sir Adam M. *Red Blockade*. Barneclade Press, London, 1972.

Oberdorfer, Don. *From the Cold War to a New Era: The United States and the Soviet Union, 1983-1991*. Updated edition. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1998.

Olson, Keith W. *Watergate: The Presidential Scandal that Shook America*. Lawrence: University Press of Kansas, 2003.

Oshinsky, David M. *A Conspiracy So Immense: The World of Joe McCarthy*. New York: Free Press, 1983.

Ouimet, Matthew J. *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy.* Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2003.

Overy, Richard. *Why the Allies Won.* New York: Norton, 1996.

Patterson, Howard C. *Space Racer.* Routhlegde Pub., Washington, 1996.

Parkinson, F. *Latin America, the Cold War & the World Powers, 1945-1973: A Study in Diplomatic History.* Sage, Beverly Hills, CA, 1974.

Peabodville, Smith C. *Braves and Blockade.* Norton, New York, 1971.

Pipes, Richard. *Vixi: Memoirs of a Non-Belonger.* New Haven: Yale University Press, 2003.

Pisani, Sallie. *The CIA and the Marshall Plan.* Lawrence: University Press of Kansas, 1991.

Power, Samantha. *"A Problem from Hell": America in the Age of Genocide.* New York: Basic Books, 2002.

Power, Sallie B. *Wall and Memories.* Norton, New York: Norton, 1993.

Quandt, William B. *Camp David: Peacemaking and Politics.* Washington: Brookings Institution, 1986.

Quirk, Robert E. *Fidel Castro.* New York: Norton, 1993.

Ranelagh, John. *The Agency: The Rise and Decline of the CIA.* New York: Simon and Schuster, 1986.

Reagan, Ronald. *An American Life.* New York: Simon and Schuster, 1990.

Resis, Albert, ed. *Molotov Remembers: Inside Kremlin Politics: Conversations with Felix Chuev.* Chicago: Ivan R. Dee, 1993.

Reynolds, David. *One World Divisible: A Global History Since 1945.* New York: Norton, 2000.

Rhodes, Richard. *Dark Sun: The Making of the Hydrogen Bomb.* New York: Simon and Schuster, 1995.

Rotter, Andrew J. *Comrades at Odds: The United States and India, 1947-1964.* Ithaca: Cornell University Press, 2000.

Rusk, Dean, as told to Richard Rusk. *As I Saw It.* New York: Norton, 1990.

Sadat, Anwar el-. *In Search of Identity: An Autobiography.* New York: Harper & Row, 1977.

Sakharov, Andrei. *Memoirs.* Translated by Richard Lourie. New York: Knopf, 1990.

Sarotte, M. E. *Dealing with the Devil: East Germany, Detente, and Ostpolitik, 1969-1973.* Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001.

Schell, Jonathan. *The Unconquerable World: Power, Nonviolence, and the Will of the People.* New York: Metropolitan Books, 2003.

Shelden, Michael. *Orwell: The Authorized Biography.* New York: HarperCollins, 1991.

Shepart, Alan J. *Former vs New.* NYK Publishing, Washington, 1962.

Shultz, George P. *Turmoil and Triumph: My Years as Secretary of State.* New York: Scribner's, 1993.

Smith, Gaddis. *Morality, Reason, and Power: American Diplomacy in the Carter Years.* New York: Hill and Wang, 1986.

Smith, Tony. *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century.* Princeton: Princeton University Press, 1994.

_____. *Thinking Like a Communist: State and Legitimacy in the Soviet Union, China, and Cuba.* New York: Norton, 1987.

Stokes, Gale. *The Walls Came Tumbling Down: The Collapse of Communism in Eastern Europe.* New York: Oxford University Press, 1993.

Stueck, William. *The Korean War: An International History.* Princeton: Princeton University Press, 1995.

_____. *Rethinking the Korean War: A New Diplomatic and Military History.* Princeton: Princeton University Press, 2002.

Suny, Ronald Grigor. *The Soviet Experiment: Russia, the USSR, and the Successor States.* New York: Oxford University Press, 1998.

Suri, Jeremi. *Power and Protest: Global Revolution and the Rise of Detente.* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2003.

Taubman, William. *Khrushchev: The Man and His Era.* New York: Norton, 2003.

Thatcher, Margaret. *The Downing Street Years.* New York: HarperCollins, 1993.

Thérier, Jean Luc. *Eisenhower: A General and A President.* Random House, New York, 1969.

Thomas, Daniel C. *The Helsinki Effect: International Norms, Human Rights, and the Demise of Communism.* Princeton: Princeton University Press, 2001.

Thucydides. *History of the Peloponnesian War.* Translated by Rex Warner. New York: Penguin, 1972.

Trachtenberg, Marc. *A Constructed Peace: The Making of a European Settlement, 1945-1963.* Princeton: Princeton University Press, 1999.

UK National Archives, Catalogue ref: FO 371/51624

Vonnegut, Kurt. *Slaughterhouse-Five.* New York: Delacorte Press, 1969.

Walesa, Lech. *The Struggle and the Triumph: An Autobiography.* Translated by Franklin Philip, Arcade Publishing, New York, 1992.

Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics.* New York: Random House, 1979.

Wayne, Alain K. *Black Secrets of White House*. Thousand Oaks, California, 2006.

Weigel, George. *Witness to Hope: The Biography of Pope John Paul II, 1920-2005*. New York: Harper, 2005.

Werth, Alexander. *Russia at War: 1941-1945*. New York: E. P. Dutton, 1964.

Westad, Odd Arne, ed. *The Fall of Detente: Soviet-American Relations during the Carter Years*. Oslo: Scandinavian University Press, 1997.

Wilcox, Robert K. *Target Patton: The Plot to Assassinate General George S. Patton (World War II Collection)*. Regnery History, Illustrated Edition, 2014.

Yaqub, Salim. *Containing Arab Nationalism: The Eisenhower Doctrine and the Middle East*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2004.

Zaloga, Stephen J. *The Kremlin's Nuclear Sword: The Rise and Fall of Russia's Strategic Nuclear Forces, 1945-2000*. Washington: Smithsonian Institution, 2002.

Zelikow, Philip, and Condoleezza Rice. *Germany Unified and Europe Transformed: A Study in Statecraft*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1995.

Zhai, Qiang. *China and the Vietnam Wars, 1950-1975*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2000.

Zhang, Shu Guang. *Mao's Military Romanticism: China and the Korean War, 1950-1953*. Lawrence: University Press of Kansas, 1995.

MAKALELER

Armitage, John A. "The View from Czechoslovakia." In Thomas T. Hammond, ed., *Witnesses to the Origins of the Cold War*. Seattle: University of Washington Press, 1982, s. 210-30.

Brodie, Bernard. "War in the Atomic Age." In Bernard Brodie, ed., *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order*. New York: Harcourt, 1946, s. 21-69.

Broscious, S. David. "Longing for International Control, Banking on American Superiority: Harry S. Truman's Approach to Nuclear Weapons." In John Lewis Gaddis, Philip H. Gordon, Ernest R. May, and Jonathan Rosenberg, eds., *Cold War Statesmen Confront the Bomb: Nuclear Diplomacy since 1945*. New York: Oxford University Press, 1999, s. 15-38.

Courtois, Stéphane. "Introduction: The Crimes of Communism." In Stéphane Courtois, *et al.*, *The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression*, translated by Jonathan Murphy and Mark Kramer. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1999, s. 1-31.

Dingman, Roger. "Atomic Diplomacy During the Korean War." *International Security*, 13 (Winter, 1988/89), s.50-91.

Erdmann, Andrew P. N. "'War No Longer Has Any Logic Whatever': Dwight D. Eisenhower and the Thermonuclear Revolution." In John Lewis Gaddis, Philip H. Gordon, Ernest R. May, and Jonathan Rosenberg, eds., *Cold War Statesmen Confront the Bomb: Nuclear Diplomacy since 1945*. New York: Oxford University Press, 1999, s. 87-119.

Gaddis, John Lewis. "One Germany—in Both Alliances." *New York Times*, March 21, 1990.

_____. "Rescuing Choice from Circumstance: The Statecraft of Henry Kissinger." In Gordon A. Craig and Francis L. Loewenheim, eds., *The Diplomats: 1939-1979*. Princeton: Princeton University Press, 1994, s. 564-92.

Gati, Charles. "What Containment Meant". *Foreign Policy*. no. 7, 1972.

Glenn, David. "'Foreign Affairs' Loses a Longtime Editor and His Replacement in Row Over Editorial Independence." *Chronicle of Higher Education*, June 25, 2004, s. A25.

Hertle, Hans-Hermann. "The Fall of the Wall: The Unintended Self-Dissolution of East Germany's Ruling Regime." Cold War International History Project *Bulletin*, #12/13 (Fall/Winter, 2001), s.131-40.

James, Harold, and Marzenna James. "The Origins of the Cold War: Some New Documents." *Historical Journal*, 37 (September, 1994), s.615-22.

Karalekas, Anne. "History of the Central Intelligence Agency." In U.S. Congress, Senate, Select Committee to Study Government Operations with Respect to Intelligence Activities, *Final Report: Supplementary Detailed Staff Reports on Foreign and Military Intelligence: Book IV*. Washington: Government Printing Office, 1976.

Kennan, George F., "X." "The Sources of Soviet Conduct." *Foreign Affairs*, 25 (July, 1947), s. 566-82.

Kramer, Mark. "Jaruzelski, the Soviet Union, and the Imposition of Martial Law in Poland." Cold War International History Project *Bulletin*, #11 (Winter, 1998), 5-14.

_____. "Poland, 1980-81, Soviet Policy During the Polish Crisis." Cold War International History Project *Bulletin*, #5 (Spring, 1995), 1, s.116-23.

Mal'kov, Viktor L. "Commentary." In Kenneth M. Jensen, ed., *Origins of the Cold War: The Novikov, Kennan, and Roberts "Long Telegrams" of 1946*, revised edition. Washington: United States Institute of Peace, 1993, s. 73-79.

Margolin, Jean-Louis. "Cambodia: The Country of Disconcerting Crimes." In Stephane Courtois, *et al.*, *The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression*, translated by Jonathan Murphy and Mark Kramer. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1999, s. 577-635.

_____. "China: A Long March into Night." In Stephane Courtois, *et al.*, *The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression*, translated by Jonathan Murphy and Mark Kramer. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1999, s. 463-546.

Mark, Eduard. "The Turkish War Scare of 1946. "In Melvyn P. Leffler and David S. Painter, eds., *Origins of the Cold War: An International History*, second edition. New York: Routledge, 2005, s.112-33.

Mydans, Seth. "At Cremation of Pol Pot, No Tears Shed." *New York Times*, April 19, 1998.

"NRDC Nuclear Notebook: Global Nuclear Stockpiles." *Bulletin of the Atomic Scientists*, 58 (November/December, 2002), s. 102-.

Niebuhr, Reinhold. "Russia and the West." *The Nation*, 156 (January 16, 1943), s. 83.

Pechatnov, Vladimir O., and C. Earl Edmondson. "The Russian Perspective." In Ralph B. Levering, Vladimir O. Pechatnov, Verena Botzenhart-Viehe, and C. Earl Edmondson, *Debating the Origins of the Cold War: American and Russian Perspectives*. New York: Rowman & Littlefield, 2002, s. 85-151.

Raine, Femande Scheid. "The Iranian Crisis of 1946 and the Origins of the Cold War." In Melvyn P. Leffler and David S. Painter, eds., *Origins of the Cold War: An International History*, second edition. New York: Routledge, 2005, s. 93-111.

Roberts, Adam. "Order/Justice Issues at the United Nations." In Rosemary Foot, John Lewis Gaddis, and Andrew Hurrell, eds., *Order and Justice in International Relations*. New York: Oxford University Press, 2003, s. 49-79.

Roberts, Geoffrey. "Stalin and Soviet Foreign Policy." In Melvyn P. Leffler and David S. Painter, eds., *Origins of the Cold War: An International History*, second edition. New York: Routledge, 2005, s. 42-57.

Rogers, William D., and Kenneth Maxwell. "Fleeing the Chilean Coup." *Foreign Affairs*, 83 (January/February, 2004), s.160-65.

Rosenberg, Jonathan. "Before the Bomb and After: Winston Churchill and the Use of Force." In John Lewis Gaddis, Philip H. Gordon, Ernest R. May, and Jonathan Rosenberg, eds., *Cold War Statesmen Confront the Bomb: Nuclear Diplomacy since 1945*. New York: Oxford University Press, 1999, s. 171-93.

Schäfer, Bernd. "Weathering the Sino-Soviet Conflict: The GDR and North Korea, 1949-1989." Cold War International History Project *Bulletin*, #14/15 (Winter, 2003-Spring, 2004), s. 25-38.

Szalontai, Balâzs. "'You Have No Political Line of Your Own': Kim Il Sung and the Soviets, 1953-1964." Cold War International History Project *Bulletin*, #14/15 (Winter, 2003-Spring, 2004), s. 87-103.

Thomas, Daniel C. "Human Rights Ideas, the Demise of Communism, and the End of the Cold War." *Journal of Cold War Studies*, 7 (Spring, 2005), s. 110-41.

Vargas Llosa, Alvaro. "The Killing Machine: Che Guevara, From Communist Firebrand to Capitalist Brand." *The New Republic*, 233 (July 11 and 18, 2005), s. 25-30.

Weathersby, Kathryn. "New Evidence on North Korea: Introduction." Cold War International History Project *Bulletin*, #14/15 (Winter, 2003-Spring, 2004), s. 5-7.

_____. "Stalin and the Korean War." In Melvyn P. Leffler and David S. Painter, eds., *Origins of the Cold War: An International History*, second edition. New York: Routledge, 2005, s. 265-281.

Westad, Odd Arne. "The Fall of Détente and the Turning Tides of History." In Odd Arne Westad, ed., *The Fall of Détente: Soviet-American Relations during the Carter Years*. Oslo: Scandinavian University Press, 1997, s. 3-33.

_____. "The Road to Kabul: Soviet Policy on Afghanistan, 1978-1979."In Odd Arne Westad, ed., *The Fall of Détente: Soviet-American Relations during the Carter Years*. Oslo: Scandinavian University Press, 1997, s. 118-48.

Zubok, Vladislav M. "Stalin and the Nuclear Age." In John Lewis Gaddis, Philip H. Gordon, Ernest R. May, and Jonathan Rosenberg, eds., *Cold War Statesmen Confront the Bomb: Nuclear Diplomacy since 1945*. New York: Oxford University Press, 1999, s. 39-61.



Yeni kitap önerimiz için karekodu telefon kameranıza okutunuz.

Aynı karekod ile her hafta başka bir kitap

iyi ki kitaplar var...

KISA II. DÜNYA SAVAŞI TARİHİ

İlkin Başar Özal



Kısa Birinci Dünya Savaşı Tarihi kitabıyla savaş tarihi anlatımına farklı bir perspektif getiren İlkin Başar Özal, bu defa İkinci Dünya Savaşı'nı masaya yatırıyor. İki dünya savaşı arası dönemi ve bu savaşa yol açan zemini ayrıntılı biçimde inceledikten sonra Doğu cephesinden Batı cephesine, Afrika'dan Pasifik'e, Atlantik'ten Balkanlar'a kadar savaşın tüm cephelerini ayrı ayrı ele alıyor. Savaşın gidişatını belirleyen teknoloji mücadelesini, istihbarat savaşlarını, taktik ve strateji oyunlarını da akıcı bir dille metne yediriyor. İkinci Dünya Savaşı'nı başından sonuna tüm cepheleri ve ayrıntıları ile ele alan kitap salt bir kronoloji düzeni içinde akmak yerine karşılıklı bağlantıları kurarak her cepheyi açık ve anlaşılır biçimde analiz ediyor.

iyi ki kitaplar var...

İSTİHBARATIN KISA TARİHİ: GÖLGE OYUNU

İlkin Başar Özal



İnsanoğlu, tarih boyunca hep ötekileri merak etmiş ve onlar hakkında bilgi sahibi olmaya gayret etmiştir. Bu nedenle istihbaratın ortaya çıkışı insanlığın başlangıcına kadar götürülebilir. Her topluluk kendi varlığını korumak ve diğerlerine üstünlük kurmak için ötekiler hakkında bilgi sahibi olmaya ve onların teşebbüslerini engellemeye çalışmıştır. Dolayısıyla tarihin her devrinde istihbarat ve istihbaratçılar toplumların vazgeçilmez bir parçası olagelmiştir.
İlkin Başar Özal, kaleme aldığı *İstihbaratın Kısa Tarihi / GÖLGE OYUNU* isimli çalışmasıyla istihbarat tarihine ait bilgi yumağını adeta hallaç pamuğu gibi elden geçiriyor.

20. yüzyılın ortalarında insanlık, II. Dünya Savaşı denen altı yıl sürmüş bir kâbustan kurtulmuştu. Ancak gökyüzünde karanlık bulutlar dolaşmaya devam ediyordu. Bu kez dünya farklı bir kavramla tanıştı: Soğuk Savaş. "Baltıklardan Adriyatik"e uzanan "Demir Perde" ile ayrılan dünya, kırk beş yıl boyunca topyekûn yok olma tehdidinin altında yaşadı.

Bu kırk beş yılda insanlık; Sovyet gulaglarında milyonlarla ifade edilen sayıda canını yitirdi, Amerikan McCarthyciliği döneminde cadı avına maruz kaldı, 38. Paralel'le ayrılan Kore'de kendisiyle hiç ilgisi olmayan bir davada kanını akıttı, Berlin'de bir duvarın arkasına hapsoldu, Küba'da tırmanan krizle nükleer yok oluşun eşiğinden döndü, Vietnam'da girdiği bataklıktan yıllarca çıkamadı, iki kutup arasına sıkıştırılmaya karşı isyanını çiçek çocuklarla, Beatles'la, Rock and Roll'la haykırdı, uzaya çıktı, Ay'a ayak bastı, Polonya'da, Macaristan'da, Çekoslovakya'da yeşeren "bahar" ümitlerinin solduğunu gördü. Ve nihayet bir duvarın yıkılışı bu devrin sonunu getirdi.

İlkin Başar Özal ***Kısa Soğuk Savaş Tarihi***'nde 1945-1990 yılları arasını adeta bir kameranın vizöründen aktarır gibi canlı bir anlatımla sunuyor. Dönemler arası bağlantılar kurarak geçmiş'le gün'ü bir araya getiriyor.



TİMAŞ
POPÜLER TARİH
ISBN: 978-605-08-3319-5
9 786050 833195
timas.com.tr timasayingrubu